

Økonomiske analyser

28. årgang

1/2009

Innhold

Perspektiver	3
1. Konjunkturtendensene internasjonalt	6
2. Konjunkturtendensene i Norge	12
<i>Temaboks 2.1. Virkninger av lavere oljeinvesteringer</i>	19
<i>Temaboks 2.2. Kraftmarkedet framover</i>	26
<i>Temaboks 2.3. Direkte og indirekte importandeler</i>	32
3. Produksjonsevne	37
3.1. Produksjon og privat konsum	37
3.2. Produktivitetsvekst	38
3.3. FoU og nyskaping i norsk næringsliv	41
<i>Temaboks 3.1. Hva består den norske nasjonalformuen av?</i>	43
<i>Temaboks 3.2. IKT og produksjonsmuligheter</i>	45
4. Finans- og pengepolitikken	47
4.1. Finanspolitikken	47
<i>Temaboks 4.1. Velferdsstatens langsiktige finansieringsproblem avhenger av dagens politikk</i>	52
4.2. Norsk skattenivå i et internasjonalt perspektiv	53
<i>Temaboks 4.2. Pensjonsreformen</i>	54
<i>Temaboks 4.3. Internasjonal finanskriser</i>	56
4.3. Pengepolitikk og finansiell stabilitet	58
5. Offentlig forvaltning	60
5.1. Offentlige utgifter og anvendelse	60
5.2. Offentlig produksjon og anskaffelse	64
5.3. Kommunenes økonomi	67
6. Produksjons- og markedforhold	71
6.1. Utvinning av råolje og naturgass	71
6.2. Industri og bergverksdrift	76
6.3. Bygge- og anleggsvirksomhet	81
6.4. Elektrisitetsforsyning	84
<i>Temaboks 6.1. Næringsvridninger av klimapolitikken</i>	87
<i>Temaboks 6.2. Klimapolitikk og energipriser</i>	88
6.5. Primærnæringene	89
6.6. Utenriks sjøfart	92
6.7. Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge	94
7. Arbeidsmarkedet	96
7.1. Sysselsettingen	96
<i>Temaboks 7.1. Arbeidsinnvandring</i>	99
7.2. Arbeidsstyrken	99
<i>Temaboks 7.2. Beskjeden økning i mødres yrkesarbeid</i>	100
7.3. Ledighet	101
<i>Temaboks 7.3. Framtidige ubalanser for ulike typer arbeidskraft</i>	103

Innhold forts.

8. Lønns- og konsumprisutviklingen	105
8.1. Lønnsutviklingen	105
8.2. Konsumprisutviklingen	107
9. Husholdningene	112
9.1. Disponible realinntekter	112
9.2. Konsum og sparing i husholdninger og ideelle organisasjoner	113
<i>Temaboks 9.1. Husholdningenes gjelds- og rentebelastning</i>	115
9.3. Finansiell formue og gjeld 2008	116
<i>Temaboks 9.2. Husholdninger og ideelle organisasjoners sparing og investeringer</i>	120
9.4. Boligmarkedet	121
9.5. Inntektsutvikling og -fordeling	123
10. Utenriksøkonomi og disponibel inntekt for Norge	128
10.1. Utenriksøkonomi i 2008	128
10.2. Finanstransaksjoner og internasjonal investeringsposisjon	130
10.3. Bruttonasjonalprodukt, disponibel inntekt og sparing	131
<i>Temaboks 10.1. Importvekst fra Asia og Europa</i>	134
11. Befolkningsutviklingen	135
11.1. Fødsler og dødsfall	135
11.2. Inn- og utvandring	138
11.3. Folketall og aldersfordeling framover	141
11.4. Regional befolkningsutvikling	141
Forskningspublikasjoner	143
Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser (ØA) de siste 12 måneder	151
Tabell- og diagramvedlegg	
Konjunkturindikatorer for Norge	1*
Nasjonalregnskap for Norge	17*
Makroøkonomiske nøkkeltall og OECDs prognoser for utvalgte land	53*
Makroøkonomiske hovedstørrelser for Norge 1998-2011. Regnskap og prognoser	58*

Økonomiske analyser utkommer med 6 nummer i året. Neste utgave publiseres 23. april 2009.

Redaksjonen Økonomisk utsyn over året 2008: Christian Nicolay Brinch, Annegrete Bruvoll, Torbjørn Eika, Erik Fjærli, Øystein Olsen og Arvid Raknerud
Redaksjonssekretær: Lisbeth Lerskau

Redaksjonen ble avsluttet tirsdag 17. februar 2009.

Spørsmål om konjunkturutviklingen i:

- Norge: Torbjorn.Eika@ssb.no, tlf. 21 09 48 07
Roger.Bjornstad@ssb.no, tlf. 21 09 48 17
- utlandet: Andreas.Benedictow@ssb.no, tlf. 21 09 47 98
Roger.Hammersland@ssb.no, tlf. 21 09 43 02

Andre spørsmål: Annegrete.Bruvoll@ssb.no, tlf. 21 09 49 48

Konjunkturtendensene og artiklene er tilgjengelig på internett: www.ssb.no/oa/

Redaksjonen: Ådne Cappelen (ansv.), Helge Brunborg, Torbjørn Eika, Taran Fæhn, Bente Halvorsen, Elin Halvorsen, Johan Heldal, Tom Kornstad, Hong Pham og Knut Sørensen

Redaksjonssekretær: Aud Walseth, telefon: 21 09 47 57, telefaks: 21 09 00 40

Redaksjonens adresse: Statistisk sentralbyrå, Forskningsavdelingen, P.b. 8131 Dep, NO-0033 Oslo

Trykk: Statistisk sentralbyrå

Standardtegn i tabellen	Symbol
Oppgave mangler	..
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	0
Foreløpige tall	*

Økonomisk utsyn

Perspektiver

Etter vel fire år med sterk vekst i norsk økonomi skjedde det et markert omslag ved inngangen til 2008. Veksten i fastlandsøkonomien ble klart dempet, både som følge av svakere utvikling internasjonalt og kapasitetsskanker i norsk økonomi. Frem til og med sensommeren i fjor pekte de fleste prognosene – også våre egne – mot en myk landing for norsk økonomi. Tidlig på høsten forsterket imidlertid problemene i internasjonale finansmarkeder seg dramatisk, spesielt etter at den amerikanske investeringsbanken Lehman Brothers gikk konkurs midt i september. Utsiktene for både norsk og internasjonal økonomi er etter dette kraftig forverret.

Verdensøkonomien er nå preget av en dyp finansiell krise, og problemene har spredd seg til realøkonomien. Prisene i aktivamarkeder verden rundt har falt dramatisk. Flere store banker og finansinstitusjoner har gått konkurs, mens andre har blitt overtatt eller reddet av det offentlige. Viktige kredittlinjer har tørket ut som følge av finansinstitusjoners behov for å slanke balanser og mindre vilje hos långivere til å ta risiko. Dette bremser forbruket, og trekker ned investeringer og den økonomiske aktiviteten. Det økonomiske tilbakeslaget spås av mange å bli det verste siden 1930-tallet. Norge går ikke klar, selv om vi blir lettere rammet enn de fleste andre land. På slutten av fjoråret falt produksjonen i Fastlands-Norge, samtidig som arbeidsledigheten økte markert.

De alvorlige problemene i finanssektoren har bygget seg opp over en lengre periode. Det er vanskelig å ha full oversikt over årsakssammenhengene. Noen sentrale mekanismer synes imidlertid klare. Krisen må ses på bakgrunn av en lang periode med sterk økonomisk vekst. I denne perioden har det bygget seg opp store, globale ubalanser, med kraftig gjeldsoppbygging i noen land, som USA, som motsvares av vedvarende store driftsoverskudd i andre regioner, herunder Kina. Dette har bidratt til at rentene i OECD-landene har ligget lavt over en lengre periode. Kinas raske integrasjon i verdenshandelen har også ført til at de tradisjonelle industrilandene har importert varer til lave priser. Dette har gitt et tilbudssidesjokk for OECD-landene. I land hvor pengepolitikken har vært innrettet mot å stabilisere inflasjonen, har styringsrenten blitt satt ned, og bidratt ytterligere til å stimulere etterspørselen. Låneopptak og gjeldsoppbygging har skutt fart.

Perioden med langvarig høy økonomisk vekst, kombinert med lave renter, ga grobunn for sterk ekspansjon i finanssektoren og utvikling av nye, kompliserte låneprodukter. Amerikanske finansinstitusjoner ledet an i utviklingen, blant annet ved å forsere utlån i det såkalte sub prime markedet, der spesialiserte kredittinstitusjoner ga lån til risikogrupper, dvs. låntakere med svak kredithistorie og usikker betalingssevne. Lånene ble i stor grad gitt i forventning om fortsatt verdivekst i boligmarkedet. Slike boliglån ble i neste omgang ”pakket” og videresolgt i flere omganger og i mange varianter, ofte ledsaget av forsikringstransaksjoner. Risikoen ble spredd globalt gjennom

internasjonale kapitalmarkeder. Samlet sett førte utviklingen til en voldsom oppblåsing av balansene i finansinstitusjoner.

De nye finansielle produktene ble markedsført som nærmest risikofrie, eller med svært begrenset risiko. Asymmetriske bonusprogrammer og andre insentivordninger for meglere og beslutningstakere oppmuntret til økt risikotaking. Da omslaget kom i bolig- og eiendomsmarkedene, ble den store risikoen som var tatt opp i sub prime lån og beslektede instrumenter, synliggjort.

Den betydelige veksten i aktivpriser og kredittgivningen på 2000-tallet minner om utviklingen i forkant av tidligere finanskriser. I gode tider påtar investorer seg risiko ved å investere i aktiva med lånte penger. Investeringsaktiviteten bidrar til å forsterke oppgangen. Banker og kredittinstitusjoner er villige til å gi lån fordi høyere aktivpriser tilsynelatende øker sikkerheten på panteobjektene. Men bobler sprekker. Fall i aktivpriser kan være en utløsende faktor. Avkastningen på investeringer blir for lav i forhold til rentekostnadene. Utlånstap som følge av at mange ikke klarer å gjøre opp for seg, fører til tilstramming av kreditt. Høyt belånte investorer tvinges til å selge eiendeler, samtidig som det blir vanskeligere å reise ny egenkapital i bedriftene. Dermed påvirkes realøkonomien. Den negative spiralen forsterkes gjennom svekkede forventninger til fremtidig utvikling som isolert sett demper investeringslyst og vilje til å ta risiko hos långivere. Overdreven optimisme er snudd til pessimisme.

Velfungerende kapitalmarkeder har vært en viktig forutsetning for den velstandsutviklingen mange land har opplevd de siste tiårene. Frie kapitalbevegelser bidrar til å allokere kapital til lønnsomme prosjekter, på tvers av land og til å jevne ut forbruk over tid. Samtidig viser historiske erfaringer at det i finansielle markeder kan oppstå bobler og andre mekanismer som gir ustabilitet i det økonomiske systemet. Frem til 1940-tallet var de globale kapitalmarkedene svært lite regulert. Den finansielle krisen som ble utløst av børskrakket i 1929 og som ledet til depresjonen på 1930-tallet, bidro til at økonomer som John Maynard Keynes fikk oppslutning om alternative økonomiske teorier, som anbefalte at myndigheter tok en mer aktiv rolle, både i etterspørselsstyringen og i reguleringen av kapitalmarkedene. Politikken ble etter hvert koordinert globalt blant annet gjennom Bretton Woods-samarbeidet, som innebar begrensninger på kapitalstrømmer mellom land med sikte på å oppnå stabilitet i valutamarkedene. Etter sammenbruddet i Bretton Woods og kredittliberaliseringen på 1970- og 1980-tallet innrettet de fleste land i første omgang pengepolitikken med sikte på at faste eller stabile valutakurser kunne opprettholdes. Vektleggingen av stabile valutakurser innebar imidlertid at det ble vanskelig å føre en selvstendig pengepolitikk, og på 1990-tallet ble politikken lagt om med større vekt på frie kapitalmarkeder og flytende valutakurser.

Den finanskrisen verden nå opplever, vil gi nye erfaringer for utforming av økonomisk politikk. En åpenbar lærdom er at det er behov for nye reguleringer og bedre tilsyn i finanssektoren. Den voldsomme ekspansjonen av kredittvolum som har funnet sted under den siste oppgangen, har i vesentlig grad tatt veien utenom det tradisjonelle, regulerte finanssystemet. Videre har vi fått en viktig påminning om at en i utformingen av pengepolitikken står overfor særdeles krevende balanseproblemer. De fleste land i OECD-området har nå enten et eksplisitt eller et implisitt inflasjonsmål for pengepolitikken. Slike regimer bygger på at inflasjonsforventninger som er godt forankret på et lavt nivå bidrar til en balansert økonomisk utvikling. Erfaringer fra de siste årene viser imidlertid at det kan bygge seg opp store ubalanser i økonomien selv med relativt lav inflasjon og stabile

inflasjonsforventninger. Langvarige utslag i det nominelle rentenivået kan påvirke stabiliteten i kapitalmarkedet og i ulike aktivamarkeder. Løsningen på dette problemet er ikke å ta bolig- eller andre aktivapriser inn i prismålet. Siden aktivapriser normalt fluktuerer mer enn andre størrelser i økonomien, ville dette vanskeliggjøre styringen av pengepolitikken. Det er imidlertid grunn til å vurdere en rentesetting som innebærer mindre ambisjoner om å finstyre inflasjonen. Rentesettingen skal i liten grad respondere på endringer i inflasjonen som skyldes tilbudssidesjokk i økonomien. Videre finnes det betydelige selvkorrigerende mekanismer for inflasjonen både i lønnsdannelsen og i produktmarkedene. En pengepolitikk som innebærer mindre utslag i rentene, innebærer således at man lar økonomiens selvkorrigerende mekanismer få en viktigere rolle i å sikre prisstabilitet.

Den finanskrisen vi nå opplever, skiller seg fra tidligere kriser ved at myndighetene nå bruker den økonomiske politikken aktivt for å begrense virkningene på realøkonomien og i arbeidsmarkedet. I en rekke land ekspanderes offentlige budsjetter for å stimulere etterspørselen og holde aktivitetsnivået oppe. Etter kollapsen i aktivamarkedene på 1930-tallet ble pengepolitikken til dels strammet inn. Sentralbankene økte rentene og begrenset likviditetstilførselen. Banker gikk over ende og publikum tapte sparepengene sine. Dette forsterket depresjonen. Denne gangen håndteres krisen annerledes. Verdens sentralbanker har redusert sine styringsrenter til svært lave nivåer, og kredittmarkedene er tilført betydelig likviditet. Videre har myndighetene garantert for bankinnskudd, noe som har hindret at publikum har trukket ut sparekapital fra bankene i stort omfang.

Den økonomiske krisen på 1930-tallet ble forlenget og forsterket ved at det ble iverksatt en rekke proteksjonistiske tiltak, blant annet i form av økte tollsatser. I den nåværende situasjonen er myndighetene så langt tilsynelatende svært bevisste på å unngå tilsvarende feilgrep. Når arbeidsledigheten nå i mange land skyter fart, er det likevel sannsynlig at en rekke tiltak i praksis vil bli innrettet for å beskytte innenlandsk næringsliv, og på bekostning av utenlandske virksomheter. Det er allerede tendenser i denne retning. Finanspolitiske stimulansepakker gis med betingelser om bruk av innenlandske leverandører, eller innrettes for å unngå importlekkasje. Og i finanssektoren er det klare signaler om at banker og andre finansinstitusjoner, som lenge har operert i et globalt marked, nå konsentrerer seg om utlån til innenlandske kunder. Skulle slike tendenser forsterkes, vil det være et alvorlig faresignal.

Utsiktene for internasjonal økonomi er dystre. Aktiviteten faller kraftig i flere av de store landene, og arbeidsledigheten skyter fart i et tempo som vi ikke har sett siden andre verdenskrig. Det er grunn til å tro at lavkonjunkturen internasjonalt vil bli både dyp og langvarig. I dette bildet er norsk økonomi godt rustet til å komme seg gjennom en vanskelig periode. Handlefriheten i offentlige finanser benyttes nå til å motvirke fallet i innenlandsk etterspørsel. I tillegg vil et fortsatt høyt nivå på aktiviteten i petroleumssektoren gi stimulanse til andre deler av næringslivet. Samlet sett vil trolig økningen i ledigheten her hjemme bli moderat sammenlignet med andre land, og store grupper av lønnstakere og husholdninger vil oppleve fortsatt inntektsvekst i 2009. Men norsk økonomi er ikke skjermet fra problemene i internasjonale finansmarkeder og en forventet sterk nedgang i våre eksportmarkeder. Deler av norsk industri og øvrig eksportrettet næringsliv vil bli rammet. Virksomheter vil bli lagt ned, og arbeidsplasser vil gå tapt. De nærmeste par årene kan vi derfor oppleve en form for todeling av økonomien. Dette kan skape spenninger blant annet i lønnsdannelsen. En viktig utfordring vil bli å kanalisere ledige ressurser inn i ny lønnsom virksomhet. Vår evne til omstilling i økonomien vil igjen bli satt på prøve.

1. Konjunkturtendensene internasjonalt

Verdensøkonomien er nå inne i en kraftig konjunktur- nedgang. Nedgangen rammer bredt, og ingen områder eller land virker som motvekt. Kredittmarkedene fungerer ikke normalt. Stor usikkerhet og manglende finansiering gjør at både viljen og evnen til investering og konsum er rammet. Dermed strammer husholdninger og næringsliv livreima. Vi ser et bratt fall i industriproduksjon og internasjonal handel. Arbeidsledigheten skyter i været. I OECD-området falt BNP både i 3. og 4. kvartal i fjor. I USA og euroområdet var nedgangen på henholdsvis 3,8 og 6 prosent i fjorårets siste kvartal, målt som årlig rate. Også i framvoksende økonomier som Brasil, Russland, India og Kina har vi sett en rask oppbremsing av den økonomiske veksten. Det internasjonale pengefondet (IMF) venter nå at verdens BNP vil falle med 0,5 prosent i år, den svakeste veksten siden krigen. I OECD-området anslås BNP å falle med 2 prosent. Det er i så fall første gang BNP faller for OECD som helhet siden 1945.

Problemene i internasjonale finansmarkeder eskalerte dramatisk etter konkursen i Lehman Brothers i midten av september i fjor. Tilliten til det finansielle systemet forsvant. Aksjekursene falt med 50 prosent eller mer de fleste steder. Bankvesenet har fortsatt store problemer. Det har resultert i strengere utlånspraksis. Differansen mellom sentralbankenes styringsrenter og pengemarkedsrentene er fortsatt høy, men aktiv likviditetspolitikk har bidratt til å redusere den til rundt nivåene fra sist sommer. Differansen mellom renta på private obligasjoner og statsobligasjoner er fortsatt meget høy, men også her har differansene gått noe tilbake.

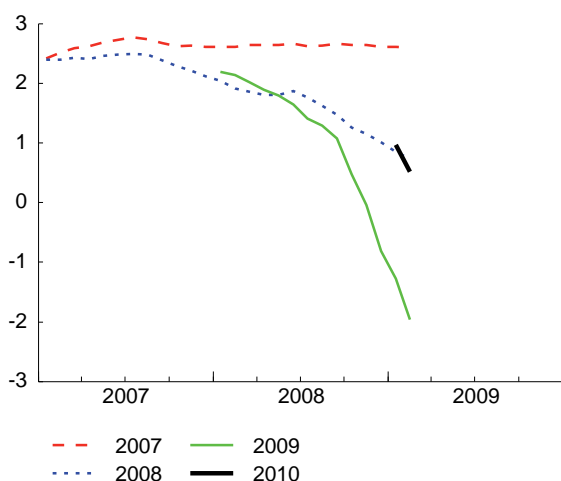
Råvareprisene har falt kraftig siden i fjor sommer. Oljeprisen falt fra 147 dollar fatet i midten av juli til under 35 dollar i desember, men har siden ligget rundt

45 dollar. Metallprisene har fortsatt å falle inn i 2009, og The Economists metallprisindeks var i midten av februar nær 60 prosent lavere enn i sommer. FNs matprisindeks har falt med 30 prosent siden toppen i fjor vinter. Sammen med en markert oppbremsing av realøkonomien har dette gitt kraftig fall i inflasjonen de fleste steder. I euroområdet falt konsumprisveksten fra 4 prosent i juli i fjor til 1,6 prosent i desember. I USA har prisveksten gått fra 5,5 til -0,1 prosent i den samme perioden. Også kjerneinflasjonen, målt ved konsumprisene utenom energivarer, er på vei nedover. Begge steder venter vi fallende 12-månedersvekst i KPI gjennom store deler av 2009. Også i Kina har inflasjonen falt markert, og er nå nær null. Fra slutten av året vil de negative impulsene fra råvareprisene fases ut, men svak utvikling i realøkonomien ventes å føre til meget lav inflasjon også i 2010 og 2011.

Sentralbankene har kuttet rentene kraftig det siste halvåret. I USA er nå styringsrenta nær null. I euroområdet er den 2 prosent, men ventes å komme ytterligere ned i løpet av våren. I tillegg viser myndighetene stor kreativitet for å få i gang kredittmarkedene igjen. Differansen mellom styringsrenter og pengemarkedsrenter er nå tilbake rundt nivået før Lehman Brothers gikk konkurs 15. september i fjor, men det synes fortsatt langt igjen til kredittmarkedene er i normalt gjenge. Vi venter at betydelig usikkerhet vil fortsette å prege finansmarkedene gjennom 2009.

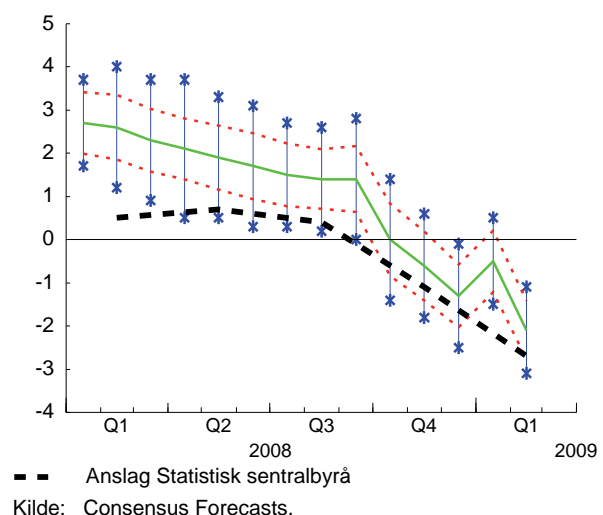
Våre prognoser for økonomisk vekst internasjonalt er nedjustert sammenliknet med konjunkturrapporten fra desember. De er også lavere enn det IMF og Consensus forecasts har publisert den siste måneden. Vi venter at nedturen blir dypere og vil vare lenger: Konjunkturbunnen passerer først ved inngangen til 2011, og Norges

Figur 1.1. BNP-vekstanslag for Norges handelspartnere for årene 2007-2010 gitt på ulike tidspunkter. Prosent

Kilde: Consensus Forecasts.

Figur 1.2. BNP-vekstanslag for USA for 2009 på ulike tidspunkter. Gjennomsnittsanslag (linje) med +/- 2 standardavvik (stjernepunkter) og +/- "normalt" avvik (stiplet)

— Anslag Statistisk sentralbyrå

Kilde: Consensus Forecasts.

handelspartnere kommer ikke inn i en ny høykonjunktur før prognoseperiodens utløp.

Hvordan det går videre vil i stor grad avhenge av en normalisering av finansmarkedene. Med det meget raske fallet vi nå ser i produksjon og internasjonal handel, er det en klar risiko for at utviklingen blir svakere enn vi legger til grunn. På den andre siden svarer myndighetene over hele verden med betydelige stimulerende tiltak. Pengepolitikken er svært ekspansiv, både gjennom lave renter, likviditetstilførsel og styrking av bankenes soliditet. Skatteletter og store investeringer i infrastruktur er planlagt i mange land. Særlig USA og Kina har lagt opp til en svært ekspansiv finanspolitikk framover. Dessuten representerer det kraftige oljeprisfallet en stor inntektsomfordeling til forbrukerlandene. Dette vil bidra til å dempe nedturen. Vi ser imidlertid tendenser til økende proteksjonisme. Nasjonale bindinger på finanspolitiske stimulansepakker er utbredt. "Buy American"-klausulen i den amerikanske krisepakken er ett eksempel på dette. Den skal sikre at det i stor grad er amerikansk metall og andre varer som blir brukt i de omfattende anleggsprosjektene det legges opp til. Om denne trenden skulle bre om seg, vil det kunne bidra til lavere vekst også på lenger sikt.

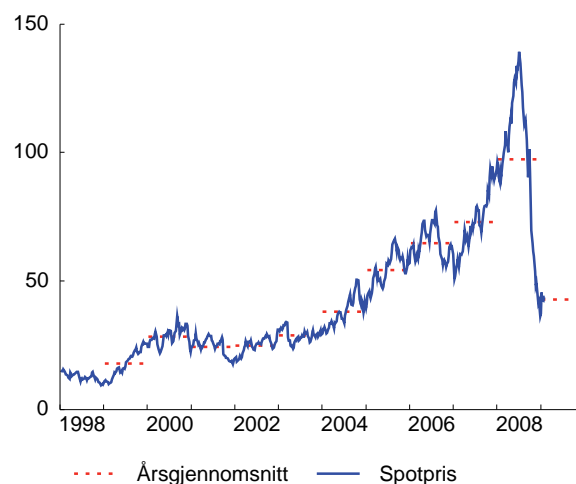
1.1. Bratt konjunkturedgang for Amerikansk økonomi

Den amerikanske konjunkturedgangen forsterket seg kraftig gjennom høsten i fjor. I 4. kvartal falt BNP med hele 3,8 prosent målt som årlig rate. Det skyldes først og fremst at nedgangen nå definitivt har rammet husholdningene, og konsumet falt markert både i 3. og 4. kvartal. Det er første gang husholdningenes konsum faller siden 1991. Eksporten falt med hele 20 prosent i 4. kvartal, både på grunn av dollarstyrkingen siden sommeren og et markert fall i internasjonal etterspørsel. Investeringene fortsatte også å falle.

Boliginvesteringene falt for tolvte kvartal på rad, og er nå om lag 50 prosent lavere enn for tre år siden. Boligprisene har falt med mer enn 20 prosent siden toppen tidlig i 2006. Omsetningen av både nye og brukte boliger fortsetter å falle. Det samme gjør igangsettningen av nye boliger, som har falt med nær 80 prosent siden toppen tidlig i 2006. Det er få tegn til bedring i boligmarkedet, og vi venter at den svake utviklingen vil fortsette enda en stund framover.

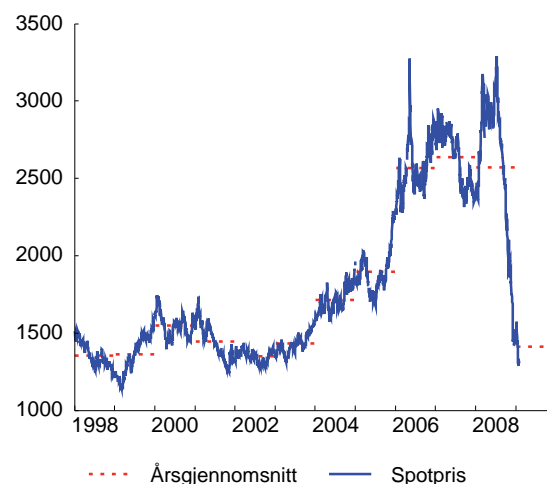
Det er ikke lenger bare boliginvesteringene som faller. Investeringsnedgangen er nå bredt basert og rammer alle næringer. Bedrifter som går bra sliter med å skaffe finansiering som følge av kredittskvisen. Differansen mellom rentene på private obligasjoner og statsobligasjoner er fortsatt meget høy. Dette peker mot fortsatt nedgang i investeringene. Industriproduksjonen faller markert. Eksportindustrien har lenge vært understøttet av dollaren, som svekket seg gjennom det meste av 2000-tallet. Siden i fjor sommer har imidlertid dollaren styrket seg med nær 20 prosent, noe som har forsterket eksportnæringsproblemer. Bilindustrien sysselset-

Figur 1.3. Spotprisen på råolje, Brent Blend. Dollar per fat

Kilde: Norges Bank.

Figur 1.4. Spotprisen på aluminium. Dollar per 100 pund (lbs.)

Kilde: IMF.

ter mange både direkte og indirekte gjennom underleverandører, og er særlig hardt rammet. Finansnæringen sliter tungt og mange arbeidsplasser har gått tapt også der. Bare siden årsskiftet er 13 amerikanske banker overtatt av myndighetene. Aksjekursene har stabilisert seg de siste månedene etter høstens fall på nær 50 prosent i S&P 500-indeksen, men svingningene er store og vitner om stor usikkerhet. Forventningsindikatorer for næringslivet er på de laveste nivåer på flere tiår. Dette indikerer at utviklingen vil være svak enda en stund framover.

Nedturen i boligmarkedet og etter hvert aksjemarkedet samt redusert tilgang på kreditt har gitt et markert fall i husholdningenes konsum. Det svake arbeidsmarkedet rammer husholdningenes inntekter og forbruk, og trekker i samme retning. Sysselsettingen har falt med 3,5 millioner siden nedgangen startet for et år siden, og med 600 000 månedlig de siste tre månedene. Arbeidsledigheten var i januar i år 7,6 prosent, en økning på

Tabell 1.1. Makroøkonomiske anslag ifølge ulike kilder. Årlig endring i prosent

	BNP-vekst					Prisvekst				
	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010
USA										
NIESR	2,8	2,0	1,3	-2,5	0,4	2,8	2,6	3,4	-0,5	-0,9
ConsF	2,8	2,0	1,3	-2,1	2,0	3,2	2,9	3,8	-0,9	1,7
OECD	2,8	2,0	1,4	-0,9	1,6	3,2	2,9	4,3	1,6	1,3
IMF ²	2,8	2,0	1,1	-1,6	1,6	3,2	2,9	4,2	1,8	..
SSB	2,8	2,0	1,3	-2,7	-0,4	..	..	..	..	..
Euroområdet										
NIESR	3,0	2,6	0,9	-2,0	0,0	2,2	2,1	3,3	0,7	0,5
ConsF	3,0	2,6	0,8	-2,0	0,7	2,2	2,1	3,3	0,8	1,6
OECD	3,0	2,6	1,0	-0,6	1,2	2,2	2,1	3,4	1,4	1,3
IMF ²	3,0	2,6	1,0	-2,0	0,2	2,2	2,1	3,5	1,9	..
SSB	3,0	2,6	0,7	-3,5	-0,7	2,2	2,1	3,3	-0,2	0,4
Handelspartnere										
NIESR	3,4	2,9	1,1	-1,9	0,4	2,1	2,1	3,4	0,8	0,5
ConsF ¹	3,4	2,9	0,8	-2,0	0,9	2,1	2,2	3,4	0,4	1,5
OECD	3,4	2,9	1,2	-0,3	1,2	2,1	2,3	3,6	1,6	1,2
IMF ²	3,4	2,9	1,2	-1,3	0,6	2,1	2,2	3,6	2,2	..
SSB	3,4	2,9	0,9	-3,1	-0,4	..	..	..	..	..

¹ Uten Kina.

² IMF's anslag på prisvekst er fra november 2008.

Kilde: NIESR og IMF i januar 2009, Consensus Forecasts i februar 2009 og OECD i november 2008. Alle prisanslagene fra NIESR gjelder konsumdeflatoren.

0,4 prosentpoeng fra måneden før og 3,2 prosentpoeng fra bunnen tidlig i 2007. Forventningsundersøkelser indikerer dårlige framtidssikter, og bærer bud om fortsatt fall i konsumet framover.

Prisstigningen har falt markert siden i fjor sommer. Tolvmånedersveksten i KPI har falt fra en topp på 5,5 prosent i juli til -0,1 prosent i desember. Dette skyldes for en stor del nedgangen i råvareprisene, særlig i olje- og bensinprisene. Også kjerneinflasjonen, definert ved veksten i KPI uten energi- og matvarer, har imidlertid falt de siste tre månedene. Den svake konjunkturuttviklingen gjør at vi kan vente en periode med fallende konsumpriser i år. Høstens dollarstyrking bidrar også til dette. Etter hvert som effekten av råvareprisfallet forsvinner venter vi at inflasjonen tar seg opp i positivt farvann, men at den holder seg meget lav de nærmeste par årene, og vender tilbake til et mer normalt nivå først en stund etter at konjunktorene igjen peker oppover i 2011.

Den amerikanske sentralbanken har kuttet styringsrenta fra 5,25 prosent sommeren 2007 til nær null i begynnelsen av 2009. Omfattende krisepakker til bankene har ikke vært tilstrekkelig til å normalisere finansmarkedene, som fortsatt preges av stor usikkerhet. Banksektoren evne og vilje til å påta seg risiko er begrenset. Det gjør det vanskeligere for både næringsliv og husholdninger å finansiere investeringer. Problemer kommer blant annet til syne ved det store påslaget på styringsrenta. Tremåneders pengemarkedsrente er

nå i overkant av ett prosentpoeng høyere enn styringsrenta, mot om lag 0,1 prosentpoeng i normale tider.

Styringsrenta har nådd gulvet, og sentralbanken konsentrerer seg nå om likviditetsfremmende tiltak, blant annet gjennom kjøp av statsobligasjoner og andre verdipapirer. Dette har bidratt til at lange renter har kommet noe ned siden i høst. Det kommer husholdningene til gode ettersom de fleste amerikanske husholdninger har boliglån med fast rente, med mulighet for refinansiering ved rentefall. Nedgangen i lange renter er imidlertid liten sammenlignet med pengemarkedsrenter med kort løpetid. Det gjør rentevåpenet sløvere i USA enn for eksempel i Norge, hvor de fleste har flytende boliglånsrente knyttet opp mot pengemarkedsrenter som har falt mye mer.

Ekspansiv finanspolitikk vil bidra til å dempe nedturen. Det ble i midten av februar vedtatt en stor finanspolitisk stimuleringspakke, der skattelette og opprustning av infrastruktur står sentralt. Størrelsen på de finanspolitiske tiltakene tilsvarer om lag 6 prosent av BNP, fordelt over de neste to årene. En kan vente å se virkninger fra 2. kvartal i år.

Vi legger til grunn for våre prognoser at amerikansk økonomi skal gjennom en dyp og relativt langvarig lavkonjunktur. Vi anslår at BNP vil falle både i 2009 og 2010, med henholdsvis 2,7 og 0,4 prosent. Ekspansiv finanspolitikk vil bidra til å dempe nedgangen utover i 2009 og neste år. Videre ser vi for oss en ny konjunkturoppgang fra tidlig i 2011.

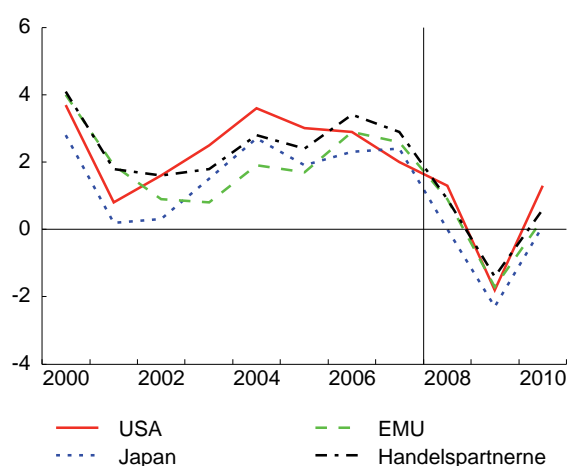
1.2. Europa i fritt fall

I konjunkturrapporten i desember advarte vi mot at den negative BNP-veksten i 2. og 3. kvartal bare var opptakten til hva euroområdet hadde i vente. Nasjonalregnskapstallene for 4. kvartal bekrefter denne frykten. Med en vekst fra kvartalet før på -6 prosent, regnet som årlig rate, er euroområdet nå i kraftig fall som følge av den globale nedgangskonjunkturen. Urovekkende svake makrodata, sterkt fallende ledende indikatorer og svinnende fremtidstro blant konsumenter så vel som i næringslivet generelt, tyder på at nedgangen ikke er over med det første. For euroområdet ser vi derfor for oss svært svak vekst i årene som kommer, med et vekstanslag for 2009 som er justert ned til -3,5 prosent fulgt av en noe sterkere, men fortsatt negativ, vekst på -0,7 prosent i 2010. Selv om vi ser for oss at lavkonjunkturen i Europa vil passere bunnen mot slutten av 2010, innebærer våre framskrivninger at euroområdet ikke vil være ute av lavkonjunkturen før i etterkant av prognoseperioden.

De svake konjunkturerne, regionalt som globalt, vil bidra til at inflasjonen kan bli negativ for deler av innværende år. Selv om den europeiske sentralbanken (ESB) allerede har foretatt store lettelser i pengepolitikken, vil det borge for et fortsatt fall i markedsrentene i tiden som kommer, gjennom ytterligere rentekutt, tilførsel av likviditet og formodentlig en innsnevring av dagens unormalt store risikopremie. Realrentene vil derimot falle mindre som følge av vesentlig lavere inflasjon. Dessuten vil rentene i det lange segmentet være preget av at utbudet av obligasjoner vil øke både som følge av eurolandenes behov for å finansiere direkte kapitalinnsprøytning i banker, samt som resultat av ekspansiv finanspolitikk. Rentene kan også øke som følge av mange lands svake finansielle stilling. Vi ser nå at risikomarginene i land som Hellas, Italia, Portugal og Spania øker som følge av faren for mislighold av statlige lån. En eventuell renteoppgang i dette segmentet vil imidlertid kunne dempes eller til og med reverseres hvis ESB velger å følge planene til den engelske sentralbanken om å trykke opp penger for å finansiere oppkjøp av statsobligasjoner og private verdipapirer. En slik politikk vil imidlertid kunne være inflasjonsdrivende på sikt og derfor trolig sitte langt inne for en sentralbank som har som mandat nettopp å sørge for lav og stabil inflasjon.

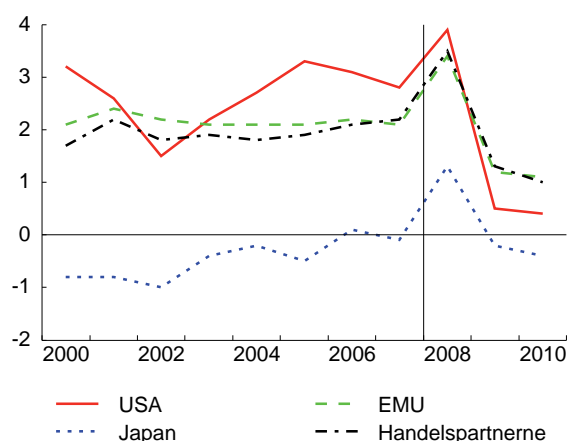
Foreløpige tall for veksten i 4. kvartal bekrefter at euroområdet vil gå inn for en hard landing. Med en kvartalsvekst på -6 prosent, regnet som årlig rate, er det nå kun Storbritannia og landene i Baltikum som kan vise til svakere tall i Europa. De svake tallene for euroområdet under ett skjuler imidlertid fortsatt vekstforskjeller landene imellom. For mens BNP som årlig rate falt med henholdsvis 8,4 og 7,2 prosent i Tyskland og Italia – og Frankrike og Spania var ned med henholdsvis 4 og 4,8 prosent – var veksten fortsatt positiv i små land som Hellas, Slovakia og Kypros. Selv om detaljerte tall for euroområdet under ett ikke foreligger ennå, tyder fran-

Figur 1.5. BNP-vekst for USA, Japan, euroområdet og Norges handelspartnere

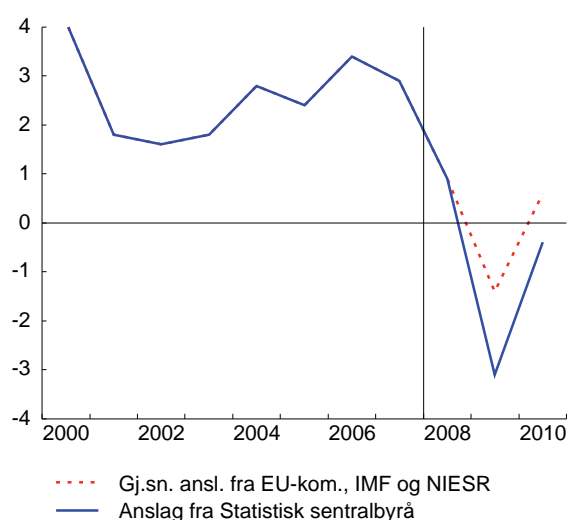
Kilder: Gj.sn. av anslag fra EU-kommisjonen, OECD, NIESR og Consensus Forecasts.

Figur 1.6. Konsumprisvekst for USA, Japan, euroområdet og Norges handelspartnere

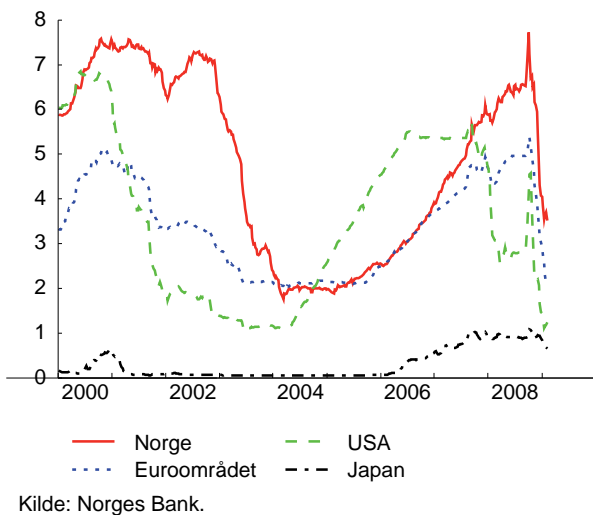

Kilder: Gj.sn. av anslag fra EU-kommisjonen, OECD, NIESR og Consensus Forecasts. Prisanslagene fra NIESR gjelder konsumdeflatoren.

Figur 1.7. BNP-vekst for Norges handelspartnere

Figur 1.8. Internasjonale renter. 3-måneders pengemarkedsrente

ske og tyske tall på at det først og fremst er sviktende investeringer og sterkt fallende eksport som har bidratt til den svake utviklingen i 4. kvartal. Konsumet derimot ser ut til å holde seg rimelig godt oppe, selv om det for Tysklands vedkommende ga et svakt negativt bidrag til utviklingen. Det italienske statistikkbyrået, ISTAT, melder for øvrig at hovedårsaken til det sterke fallet i 4. kvartal ligger i sviktende industri- og tjenesteproduksjon.

Selv om veksten i euroområdet var uvanlig svak i 4. kvartal, er det flere forhold som tyder på at veksten vil forbli svak også i tiden som kommer. Fra og med 2. kvartal i fjor har det vært et uvanlig sterkt og akselererende industriproduksjonsfall. Sluttet av fjoråret viste også tegn til fallende detaljhandel. Ser vi på utviklingen i en del ledende indikatorer, tyder disse ikke på en snarlig bedring. Snarere tvert imot. De faller med uforminsket styrke og er nå nede på nivåer rett i overkant av det historiske bunnivået i 1975. Ordretilgangstallene for industrien i november viste dessuten et fall på hele 26,2 prosent fra samme måned året før. Kombinert med utsikter til en markert oppgang i ledigheten, fortsatt rekordsvak stemning blant konsumenter så vel som i næringslivet, samt relativt høye priser og redusert tilgang på kreditt, gir dette liten grunn til optimisme med hensyn til hva framtida vil bringe for euroområdets vedkommende. De vedtatte tiltakspakkene vil avhjelpe situasjonen noe. Den svake finansielle stillingen flere av landene i euroområdet befinner seg i samt enkelte lands direkte motvilje mot å underskuddsbudsjettere, vil imidlertid sette klare grenser for hva som kan oppnås gjennom ekspansiv finanspolitikk, ikke minst som følge av proteksjonisme og manglende koordinering på tvers av landene.

Inflasjonen i euroområdet avtok kraftig i løpet av siste halvdel av fjoråret. Nye foreløpige tall fra Eurostat for januar viste dessuten at den negative trenden fortsatte inn i nyåret. Med en estimert rate på 1,1 prosent i januar ligger inflasjonen for tiden godt under ESBs

inflasjonsmål. Hovedårsaken til det kraftige fallet i inflasjonstakten gjennom fjoråret var et kraftig fall i råoljepriser og priser på jordbruksprodukter. Fallende kjerneinflasjon tyder imidlertid nå på at også andre faktorer virker dempende. Gitt vår forutsetning om en svært moderat økning i oljeprisen gjennom 2009, samt våre dystre prognoser for den framtidige konjunkturutviklingen, vil inflasjonen avta videre også i tiden som kommer. Dette vil blant annet skje som følge av lavere importpriser, økt konkurranse og den modererende effekten en etter hvert klart høyere ledighet vil ha på både lønnsvekst og marginer. I våre prognoser ser vi derfor for oss at tolv månedersveksten i konsumprisene vil kunne bli negativ allerede ved utgangen av første halvår inneværende år, for så å ligge under null frem til utgangen av året. Vi legger imidlertid til grunn at prisveksten, blant annet som følge av høyere oljepriser, ekspansiv penge- og finanspolitikk og et mer velfungerende kredittmarked, vil ta seg gradvis opp igjen i 2010. Vi ser imidlertid ikke for oss at inflasjonen vil være i overensstemmelse med ESBs inflasjonsmål før mot slutten av prognoseperioden. Et slikt inflasjonsbilde vil understøtte kjøpekraften og således konsumet i tiden som kommer. Skulle imidlertid euroområdet oppleve et vedvarende og større fall i konsumprisene, noe man ikke kan utelukke i dagens situasjon, vil effekten kunne bli en helt annen. Både høye og stigende realrenter samt det faktum at konsumentene i en slik situasjon vil søke å utsette sitt konsum i påvente av stadig lavere priser vil da kunne lede økonomien inn i en enda dypere lavkonjunktur.

Alt tyder nå på at økonomien i euroområdet er i begynnelsen av en markert lavkonjunktur, som kan bli enda dypere om ikke myndighetene lykkes med å bedre finansmarkedenes funksjonsmåte, sikre den finansielle stabiliteten og stimulere økonomien ved å gjøre penger billigere. Imidlertid gjøres det for tiden mye fra myndighetenes side for å få økonomien og et mørbanket bankvesen på fote igjen. For eksempel har myndighetene i en rekke land, i tillegg til å sette av penger for direkte kapitalinnsprøytning i likviditetsskrapte banker, valgt å gi bankvesenet betydelige låne- og kredittgarantier. I Tyskland planlegger dessuten regjeringen nå å følge Storbritannias eksempel ved å forberede seg på nasjonalisering av banker som får akutte problemer. På rentesiden har ESB siden oktober i fjor redusert styringsrenta med 2,25 prosentpoeng. Og ved å tilføre markedet likviditet holdes styringsrenta nå i tillegg nede mot gulvet av det nye styringsrenteintervallet på +/- én prosent. Den effektive styringsrenta ligger således like i overkant av 1 prosent. Dette har bidratt til at tremåneders pengemarkedsrente ligger på rundt 2 prosent, omtrent 1 prosentpoeng over den styringsrenta som er forventet i markedet i henhold til rentene i den helt korte enden av det indekserte swap markedet. På bakgrunn av den svært alvorlige situasjonen euroområdet befinner seg i har vi lagt til grunn at markedsrentene også vil falle i tiden som kommer. Dette både som følge av ytterligere kutt fra ESBs side, men også som følge av ytterligere likviditetstilførsel og en viss

Boks 1.1. Utviklingen i oljemarkedet

Spotprisen på Brent Blend steg fra om lag 95 dollar fatet i begynnelsen av januar i fjor til om lag 146 dollar fatet i begynnelsen av juli. Siden har oljeprisen falt og ligger nå i midten av februar på om lag 45 dollar fatet. Som gjennomsnitt over fjoråret var prisen vel 96 dollar per fat, mot noe over 72 dollar i 2007. Over de første seks ukene i 2009 har prisen vært om lag 44 dollar i gjennomsnitt.

Det er flere årsaker til at oljeprisen økte kraftig gjennom store deler av første halvår i fjor. For det første fortsatte oljeetterspørselen å øke i Kina, India, Midt-Østen og Latin-Amerika. Samtidig var oljeproduksjonen lavere enn forventet i flere områder. Årsaken til det kraftige oljeprisfallet siden juli er først og fremst den internasjonale konjunkturedgangen, som førte til at etterspørselen avtok relativt mye i OECD, både i USA, Europa og Japan. Krisen har også spredd seg til andre land, og ført til en relativt stor nedjustering av økningen i etterspørselen utenfor OECD.

Den globale etterspørselen etter råolje falt med 0,3 millioner fat per dag fra 2007 til 2008, etter å ha steget siden begynnelsen av 1980-tallet. IEA (International Energy Agency) forventer at oljeetterspørselen vil falle med 1,0 millioner fat per dag fra 2008 til 2009. Dette representerer et større fall i forhold til tidligere anslag, som først og fremst skyldes en forventet reduksjon i etterspørselen i OECD for fjerde året på rad. I tillegg er det i 2009 bare forventet en marginal økning i etterspørselen i Kina, India, Midt-Østen og Latin-Amerika.

Samtidig anslår IEA at produksjonen utenfor OPEC går opp med 0,4 millioner fat daglig. Økningen utenfor OECD er spesielt forventet å komme i den kaspiske regionen og Brasil. Dessuten forventes det at produksjonen i Russland faller noe i 2009 i likhet med i fjor, etter å ha steget siden 1996. En økning i produksjonen i Nord-Amerika vil bli mer enn motvirket av reduksjoner i Norge, Storbritannia og Mexico, slik at produksjonen i OECD-området reduseres også i 2009, i likhet med de syv foregående årene. Ved tre anledninger i 2008 vedtok OPEC å redusere produksjonen med til sammen 4,2 millioner fat daglig. Det ser ut til at OPEC nå har maktet å redusere produksjonen med 80 prosent av de varslede kuttene, noe mange analytikere ikke trodde kartellet ville være i stand til. Dersom OPEC holder produksjonen på nåværende nivå, vil de globale lagrene av råolje i 2. og 3. kvartal falle med om lag 0,5 millioner fat daglig. Dette er en periode der lagrene normalt bygges opp. Ifølge IEA er lagrene av råolje og produkter i de fleste regioner i OECD over gjennomsnittet for de siste fem årene.

Vi legger til grunn at oljeprisen holder seg noenlunde uendret den nærmeste tiden, men at den vil øke noe gjennom andre halvår slik at årsgjennomsnittet i 2009 vil ligge på i underkant av 50 dollar fatet. Deretter legger vi til grunn at oljeprisen øker gradvis til 70 dollar per fat i 2012, i tråd med at internasjonale konjunkturer igjen ventes å peke oppover mot slutten av prognoseperioden.

normalisering av risikopremien. I tråd med dette er tre måneders pengemarkedsrente i våre prognoser antatt å falle til ned mot 1,5 prosent ved utgangen av første halvår i år for så å holde seg på dette nivået ut 2010. Vi ser således ikke for oss at ESB vil øke styringsrenta før i 2011. En kan imidlertid ikke utelukke at euroområdet går inn i en så dyp lavkonjunktur at ESB vil overveie å sette sin effektive styringsrente til null. Ved en opprettholdelse av dagens likviditetstilførsel er det nok at ESB kutter sin offisielle styringsrente fra dagens nivå med ett prosentpoeng for at det skal skje. Alternativt vil ESB kunne lette litt på likviditetstilførselen, men da må den offisielle styringsrenten settes ned til et nivå under én prosent. En slik politikk vil uansett innebære at pengemarkedsrenten vil falle mer enn det vi har lagt til grunn i våre prognoser.

2. Konjunkturtendensene i Norge

Konjunkturomslaget i norsk økonomi ble gradvis mer markert gjennom 2008. Sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) viser at det knapt var noen vekst i norsk økonomi gjennom 2008 målt ved utviklingen i BNP Fastlands-Norge. På slutten av 2008 var det til og med et lite fall i produksjonen. Konjunkturtoppen ble nådd i 4. kvartal 2007, og norsk økonomi var således i nedgang gjennom hele 2008 selv om veksten i fastlandsøkonomien på årsbasis ble 2,4 prosent som følge av overhenget fra 2007. Finanskrisen og utviklingen

i internasjonal økonomi etter midten av september i fjor satte fart på konjunkturedgangen. Pengemarkedene har ikke fungert normalt, og børskurser og råvarepriser har falt mye. Både i USA, Japan og EU falt BNP mye mot slutten av 2008. Dette påvirker utsiktene for norsk økonomi framover. Ikke minst eksportorienterte næringer går vanskelige tider i møte. Arbeidsledigheten har begynt å øke også i Norge, men fra et meget lavt nivå. I 2008 var ledighetsraten målt ved AKU bare 2,6 prosent – om lag som året før. Ledighetsbunnen ble nådd våren

Tabell 2.1. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Regnskapstall for 2007-2008. Vekst fra forrige periode. Prosent**

	2007*	2008*	Sesongjustert			
			08:1	08:2	08:3	08:4
Realøkonomi						
Konsum i husholdninger mv.	6,0	1,5	0,1	-0,3	-0,7	-0,5
Konsum i offentlig forvaltning	3,4	3,7	0,8	0,8	1,3	1,0
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	8,4	3,3	-3,6	-0,1	2,0	-0,9
Fastlands-Norge	9,3	1,9	-6,9	0,5	1,7	-3,1
Utvinning og rørtransport	5,5	7,1	1,6	-2,1	3,9	6,5
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	6,0	2,1	-1,2	0,1	0,3	-0,6
Eksport	2,5	0,9	-0,3	-0,9	-1,1	2,1
Råolje og naturgass	-2,6	-2,3	0,8	-2,6	-2,9	6,5
Tradisjonelle varer	8,7	4,8	1,0	0,5	-0,2	-3,5
Import	7,5	4,2	-1,4	-0,7	2,2	-4,7
Tradisjonelle varer	6,7	3,2	1,0	-1,6	0,8	-3,2
Bruttonasjonalprodukt	3,1	2,0	0,0	0,1	-0,7	1,3
Fastlands-Norge	6,1	2,4	-0,3	0,5	0,3	-0,2
Arbeidsmarkedet						
Utførte timeverk	4,4	3,5	0,8	0,7	0,6	-0,6
Sysselsatte personer	4,1	3,2	0,7	0,8	0,7	-0,4
Arbeidsstyrke ²	3,2	3,3	0,8	0,8	0,6	0,1
Arbeidsledighetsrate, nivå ³	2,5	2,6	2,5	2,5	2,4	2,9
Priser og lønninger						
Lønn per normalårsverk ⁴	5,6	5,7	5,1	5,6	6,0	6,0
Konsumprisindeksen (KPI) ⁴	0,8	3,8	3,5	3,2	4,7	3,6
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) ⁴	1,4	2,6	2,1	2,4	2,9	2,9
Eksportpriser tradisjonelle varer	2,5	2,3	-1,5	2,8	7,4	-5,1
Importpriser tradisjonelle varer	3,7	3,2	2,7	1,8	2,2	-1,3
Utenriksregnskap						
Driftsbalansen, milliarder kroner	362,3	448,9	101,0	122,2	117,2	108,4
MEMO (ujusterte nivå tall)						
Pengemarkedsrente (3 mnd. NIBOR)	5,0	6,2	5,9	6,4	6,6	6,0
Utlånsrente, banker ⁵	5,7		6,8	7,2	7,6	
Råoljepris i kroner ⁶	423,4	526,8	516,4	616,8	609,5	375,2
Importveid kronekurs, 44 land, 1995=100	90,8	90,8	88,4	87,3	89,1	98,4
NOK per euro	8,02	8,22	7,96	7,94	8,06	8,92

¹ Konsum i husholdninger og idelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i Fastlands-Norge.

² Definert som summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ifølge nasjonalregnskapet fratrukket utlendinger i utenriks sjøfart.

³ Ifølge AKU.

⁴ Prosentvis vekst fra samme periode året før.

⁵ Gjennomsnitt for perioden.

⁶ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2008. En markert økning i ledigheten skjedde først helt på slutten av fjoråret. Tilbakeslaget i norsk økonomi er nå synlig på bred front og peker i retning av en betydelig konjunkturedgang.

Omslaget i norsk økonomi startet med nedgang i boliginvesteringene. I følge KNR ser toppen ut til å ha blitt passert tidlig i 2007, men det er først i 2008 at fallet i boliginvesteringene ble markert. Senere fulgte nedgang i kjøp av varige forbruksgoder slik at konsumomslaget er tydelig i 2008. I de siste par kvartalene har også næringsinvesteringene utviklet seg svakt etter en meget sterk oppgang gjennom 2007. Eksporten av tradisjonelle varer har holdt seg godt oppe til tross for en svak utvikling internasjonalt. Et markert omslag ble først tydelig mot slutten av 2008. Norsk økonomi har fått stimulanser gjennom økende oljeinvesteringer og vekst i offentlig kjøp av varer og tjenester gjennom 2007 og 2008. Dette har ført til at produksjonsutviklingen i Norge har vært gunstigere enn i de fleste OECD-land også på slutten av fjoråret. Sysselsettingsveksten fortsatte derfor helt til 3. kvartal i fjor, om enn i et klart svakere tempo enn før, og falt litt mot slutten av 2008.

Prisveksten i Norge har tiltatt. Ikke minst bidro sterk vekst i energiprisene til at konsumprisveksten målt ved KPI økte vesentlig mer i 2008 enn året før, da inflasjonen var svært lav. Energiprisøkningen har slått gjennom i andre priser også. Sammen med høykonjunkturen og den sterke kostnadsveksten har dermed prisveksten utenom energivarer økt. KPI-JAE har vist høyere vekst enn inflasjonsmålet siden i sommer. Sesongjusterte tall viser at inflasjonen nådde en topp i juli 2008. Deretter avtok prisveksten noe slik at årsveksten i KPI-JAE ble 2,6 prosent i 2008, mens den samlede veksten i konsumprisene ble hele 3,8 prosent. Det er antatt at noe av nedgangen i KPI-JAE på høsten i fjor skyldtes konjunkturedgangen og framskyvning av sesongsalg. Den sterke kronesvekkelsen gjennom høsten i fjor ser ikke ut til å ha slått gjennom i månedstallene før i januarindeksen for 2009.

Internasjonalt ser man nå for seg det sterkeste konjunkturtilbakeslaget i verdensøkonomien siden andre verdenskrig. En liten åpen økonomi som den norske påvirkes sterkt av dette. Særlig vil enkelte av våre tradisjonelle eksportnæringer bli kraftig rammet. Flere forhold kan redusere effekten av den internasjonale nedgangen på norsk økonomi. Norge har politikkregler som bidrar å dempe utslagene av en nedgang. Den betydelige svekkelsen av kronkursen har på kort sikt ført til at eksportbedriftene oppnår høyere priser i norske kroner enn i utenlandsk valuta, noe som demper effekten av den internasjonale nedgangen. Denne fordel vil gradvis bli borte etter hvert som kronkursen fortsetter å styrke seg slik vi legger til grunn. Automatiske stabilisatorer i finanspolitikken bidrar også til å dempe virkningene av et tilbakeslag, men uten omleggingen til ekspansiv penge- og finanspolitikk ville utviklingen i Norge ha blitt preget av sterkere økning i arbeidsledigheten og en klarere nedgang i BNP

for fastlandsøkonomien i 2009 enn det vi nå regner med. De høye petroleumsinvesteringene bidrar også til å dempe nedgangen i norsk økonomi i år. Selv om oljeprisen har falt mye påvirkes ikke produksjon av petroleumsprodukter av konjunktursituasjonen på kort sikt. Dette bidrar til en stabilisering av norsk økonomi sammenliknet med land hvor en stor og ofte arbeidsintensiv industrisektor dominerer eksportsektoren. Skulle lave oljepriser og problemene i finansmarkedet føre til at oljeselskapene reduserer sine investeringer vesentlig, vil imidlertid konjunktursituasjonen i Norge forverres. I så fall kan utviklingen i Norge bli mer lik den kraftige nedgangen OECD-området nå opplever.

Med stimulanser fra den økonomiske politikken dempes konjunkturedgangen i Norge vesentlig. Økningen i ledigheten anslås nå å bli om lag som i forrige lavkonjunktur for fem år siden. Som følge av den sterke arbeidsinnvandringen er det nå vanskeligere enn tidligere å anslå utviklingen i ledigheten. Trolig vil noen av utlendingene som har arbeidet i Norge i senere tid reise hjem grunnet konjunkturutviklingen. Men hvor mange som gjør det er ikke lett å anslå. Riktignok blir situasjonen på arbeidsmarkedet vanskeligere i Norge, men det blir den også i de fleste andre europeiske land. Det kan gjøre at en hjemreise ikke er et opplagt valg. I befolkningstallene som ligger til grunn for vårt anslag på arbeidsstyrken framover, er det fortsatt høy innvandring selv om vi skjønnsmessig har nedjustert arbeidsinnvandringen noe i de nærmeste årene. Utviklingen i innvandringen i 2008 synes å støtte opp om et slikt skjønn.

Inflasjonen vil fortsatt holde seg høy noen kvartaler framover, men vi tror den vil synke gjennom 2009. Med langt svakere arbeidsmarked og dårligere lønnsomhet i lønnsledende næringer, er det grunn til å regne med at lønnsveksten vil avta merkbart gjennom 2009. Vi har lagt til grunn at den internasjonale konjunkturedgangen blir dyp og at den vedvarer gjennom 2010. Under disse forhold er det ikke grunn til å regne med vesentlig vekst i råvareprisene før i 2011. I så fall vil antakelig også lønnsomheten i norske eksportbedrifter og dermed lønnsveksten bli moderat i 2010 og 2011. Det vil også bidra til lavere konsumprisvekst framover.

2.1. Finanspolitikken – sterke impulser framover

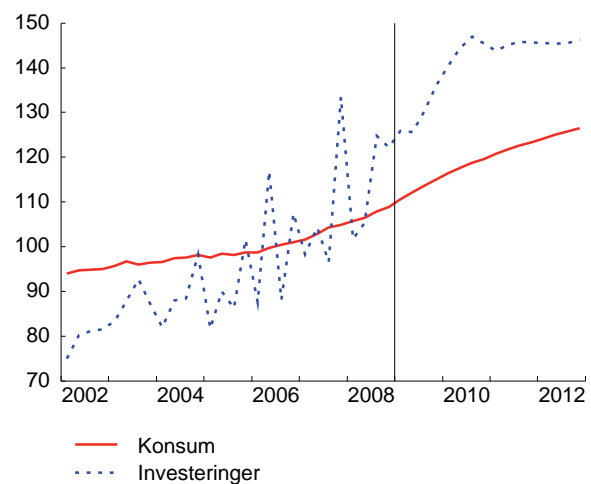
Veksten i offentlig kjøp av varer og tjenester var om lag 4 prosent både i 2007 og 2008, mens skattenivået ikke ble endret vesentlig. Finanspolitikken ga således moderat positive impulser til veksten i norsk økonomi i disse to årene. Uendrede skattesatser har opprettholdt de automatiske stabilisatorene i en oppgangstid og begrenset veksten. Dette har også bidratt til å bedre den løpende budsjettbalansen vesentlig slik at det oljekorrigerte statsregnskapet var nær i balanse i 2007 og viste bare et moderat underskudd i 2008. Også realveksten i stønadene til husholdningene har vært beskjeden i de senere år, og den har dermed bidratt til å bedre den løpende budsjettbalansen.

Finanspolitikken for 2009 ble i slutten av januar lagt om i ekspansiv retning som følge av utsiktene til en kraftig konjunktursvekkelse. Regjeringen la da fram St. prp. nr. 37 (2008-2009) *Om endringer i statsbudsjettet 2009 med tiltak for arbeid* med forslag til økte bevilgninger både til konsum- og investeringsformål i tillegg til revisjoner i enkelte skatteordninger med en samlet ramme på om lag 20 milliarder kroner. Av dette er nesten 17 milliarder kroner økte utgifter til konsum- og investeringsformål, mens vel 3 milliarder kroner er skattelette for næringslivet. Det ble ikke foreslått endringer i personskatteleggingen. Stortingsbehandlingen av pakken vil antakelig føre til noen mindre justeringer av skatteopplegget, men ikke endre hovedprofilen på regjeringens forslag. Den finanspolitiske pakken kommer i tillegg til et relativt ekspansivt statsbudsjett for 2009 og en rekke stimulansepakker knyttet til bank- og kredittvesenet, hvor den siste pakken ble lagt fram 8. februar. Vi bygger nå våre anslag for finanspolitikken i 2009 på det tallmaterialet som framgår av proposisjonen. Det innebærer at vi har lagt til grunn at det ikke kommer vesentlige endringer i finanspolitikken for 2009 ut over det som allerede er vedtatt. Anslagene for 2009 innebærer ifølge proposisjonen at strukturelt, oljekorrigert budsjettunderskudd blir om lag 119 milliarder kroner. Dette er i faste priser vel 43 milliarder kroner høyere enn i 2008 og ifølge St.prp. nr. 37 utgjør økningen 2,3 prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge.

Med utsikter til fortsatt svak vekst i norsk økonomi, er det grunn til å regne med at en ekspansiv finanspolitikk vil bli videreført og forsterket i 2010. Vi legger til grunn at det blir en viss vridning i sammensetningen av kjøpene fra offentlig sektor i retning av mer vekt på investeringer og noe mindre vekst i utgifter til konsumformål. Denne dreiningen bygger på at planleggingen av investeringsaktivitetene er mer tidkrevende og at disse derfor ikke kan settes i gang like hurtig som vedlikeholdsaktiviteter. Anslagene for 2010 påvirkes også av at forsvaret fra og med høsten 2009 og ut 2011 skal kjøpe nye helikoptre og transportfly for til sammen nesten 10 milliarder kroner. Forsvaret vil motta sin siste fregatt i 2010 ifølge anslagene, og nedgangen i offentlige investeringer fra 2010 til 2011 skyldes dette. Investeringer til sivile formål forutsettes å øke noe inn i 2011.

For 2011 og 2012 har vi forutsatt at den ekspansive finanspolitikken opprettholdes, men ikke forsterkes. Det betyr at konsumutgiftene vokser mer på linje med antatt trendvekst i norsk økonomi og at investeringsnivået holdes på et høyt nivå, men uten å øke. Vi har lagt til grunn inflasjonsjusterte skatte- og avgiftssatser i hele perioden. Anslagene våre innebærer at det strukturelle underskuddet på statsbudsjettet øker ytterligere i forhold til 4-prosentsregelen i 2010. Med de forutsetninger vi har gjort om økning i oljeprisen fra dagens nivå, vil Statens pensjonsfond - Utland øke så mye at merpengebruken i forhold til 4-prosentsregelen avtar litt i 2011 og 2012, men ikke så mye at man er tilbake på denne banen i 2012.

Figur 2.1. **Offentlig forvaltning. Sesongjusterte volumindekser. 2006=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2. Lav rente framover

Krisen i verdens finansmarkeder og dystre konjunkturutsikter, også for norsk økonomi, preger pengepolitikken. Norges Bank har allerede satt styringsrenta kraftig ned og antas å redusere den ytterligere fram mot sommeren.

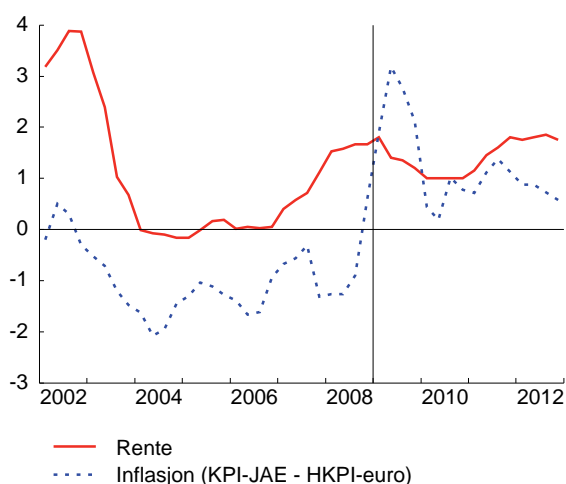
Rentesettingen til Norges Bank tar sikte på å stabilisere inflasjonen, hensyn tatt til en stabil utvikling i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for pengepolitikken er en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Inflasjonen målt ved 12-månedersveksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) var i august 2006 nede i 0,4 prosent. Prisveksten har deretter gradvis tatt seg opp. I januar 2009 var 12-månedersveksten i KPI-JAE 2,8 prosent.

Som følge av finanskrisen har forskjellen mellom pengemarkedsrenta og styringsrenta økt. Før finanskrisen fulgte pengemarkedsrenta stort sett styringsrenta med et påslag på 0,25 prosentpoeng. Siden sommeren 2007 har påslaget imidlertid vært vesentlig større på grunn av uroen i finansmarkedene. Forskjellen mellom pengemarkedsrenta og styringsrenta økte til 2 prosentpoeng i månedsskiftet september/oktober i fjor, men har siden avtatt.

Styringsrenta er etter rentemøtet i februar 2,5 prosent. Norges Bank har redusert styringsrenta med til sammen 3,25 prosentpoeng fra og med oktober i fjor. Fra inngangen av oktober til midten av februar i år har pengemarkedsrenta falt fra knappe 8 prosent til om lag 3,5 prosent.

Norges Bank har også gjennomført tiltak for å styrke bankenes likviditet. Utlånsvolumet for Norges Banks fastrenteutlån (F-lån) er økt, løpetiden på disse lånene er utvidet og sikkerhetskravene bankene må stille for å kunne ta opp disse lånene er reduserte. I tillegg har

Figur 2.2. Rente- og inflasjonsforskjeller mellom Norge og euroområdet. Prosentpoeng

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Stortinget vedtatt utlån av statspapirer med sikkerhet i obligasjoner på inntil 350 milliarder kroner til bankene. Hittil er noe over 70 milliarder kroner av disse lånt ut.

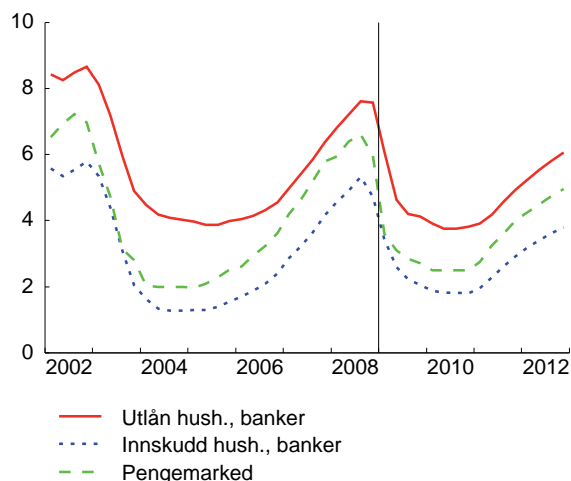
I februar i år foreslo Regjeringen nye tiltak med en ramme på 100 milliarder kroner som skal gjøre det lettere for bedrifter og husholdninger å få tilgang til lån. Halvparten av tiltakspakken skal brukes til å tilføre bankene kjernekapital, og bidra til at bankene kan låne ut mer penger. Den andre halvparten skal brukes til å smøre obligasjonsmarkedet ved at staten kjøper obligasjoner utstedt av bedrifter.

Den økte uroen i pengemarkedet kan se ut til å ha ført til en flukt fra små valutaer som den norske krona, noe som medførte en kraftig svekkelse av krona i løpet av siste halvår i fjor. Mens en dollar kostet i overkant av 5 kroner i fjor sommer, måtte man ved årsskiftet betale rundt 7 kroner. Prisen på en euro økte i samme periode fra rundt 8 kroner til om lag 10 kroner. Målt med den importveide kronekursen, der vektene er basert på sammensetningen av norsk import, svekket den norske krona seg med om lag 15,5 prosent fra juni til desember i 2008. Siden årsskiftet har krona styrket seg, spesielt mot euro. I midten av februar 2009 kostet en euro rundt 8,80 norske kroner.

Den innenlandske kredittveksten målt ved 12-månedersveksten i publikums innenlandske bruttogiold (K2) var 9,9 prosent i desember 2008, den laveste på fem år. Kredittveksten i ikke-finansielle foretak er redusert fra i overkant av 20 prosent i juli 2008 til i underkant av 15 prosent i desember 2008. Husholdningenes gjeld økte med 7,1 prosent i 2008. Det er den laveste 12-månedersveksten siden årtusenskiftet. Dempet aktivitetsvekst i norsk økonomi og lav omsetning i boligmarkedet er noe av bakgrunnen.

For å dempe konjunkturedgangen regner vi med ytterligere rentenedsettelse framover. Fram til sommeren

Figur 2.3. Norske renter. Prosent

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

2009 legger vi til grunn at styringsrenta settes ned fra 2,5 prosent til 2 prosent. Vi tenker oss at det ekstraordinært høye påslaget på pengemarkedsrenta gradvis reduseres til 0,5 prosentpoeng gjennom 2009, slik at pengemarkedsrenta blir 2,5 prosent i begynnelsen av 2010. I tråd med at konjunktorene når bunnen i første halvår 2011 antas pengemarkedsrenta å øke gradvis fra 2,5 prosent i fjerde kvartal 2010 til om lag 5 prosent mot slutten av 2012.

Vi regner med at kronestyrkingen mot euro, som begynte ved siste årsskifte, fortsetter de kommende to årene slik at kursen kommer ned mot 8,00 i begynnelsen av 2011. Samtidig legger vi til grunn at norske kroner styrker seg noe mer mot dollar enn mot euro slik at dollaren koster i underkant av 6 kroner i 2011 og 2012.

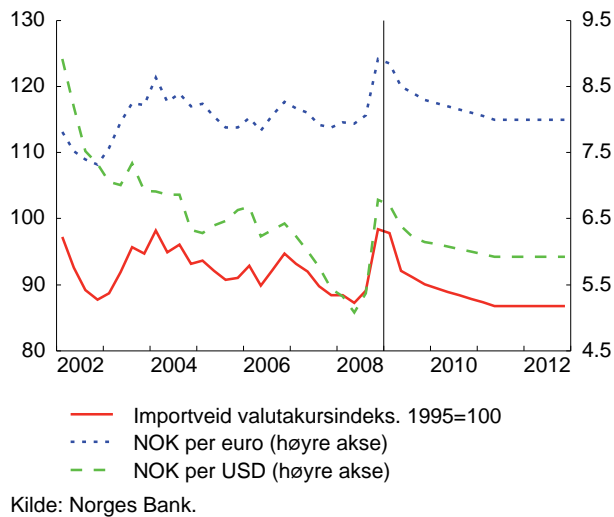
Svenske kroner og britiske pund har svekket seg mer mot euro den siste tiden enn det den norske kronen har gjort. Vi legger til grunn at svenskekrona og pundet styrker seg mot euro framover, men ikke like mye som den norske krona. Dermed fortsetter norske kroner å styrke seg mot disse valutaene framover.

På årsbasis vil svekkelsen av krona i fjor høst dominere over styrkingen vi legger til grunn for i år. Som årsgjennomsnitt vil derfor krona svekkes fra 2008 til 2009. Mot euro er svekkelsen i overkant av 3,5 prosent fra 2008 til 2009, mens den importveide kronekursen svekkes med vel 2 prosent. I 2010 og 2011 styrker krona seg henholdsvis om lag 4,5 og 2 prosent mot den importveide valutakurven.

2.3. Husholdningenes konsum på stedet hvil

Disponibel realinntekt i husholdninger og ideelle organisasjoner økte i følge nye nasjonalregnskapstall med 3,1 prosent i 2008, etter en vekst på hele 5,9 prosent i 2007. Høyere prisvekst sammen med konjunkturedgang gjennom 2008 er de bakenforliggende årsakene. Husholdningenes lønnsinntekter ga som i 2007 det

Figur 2.4. Valutakurser

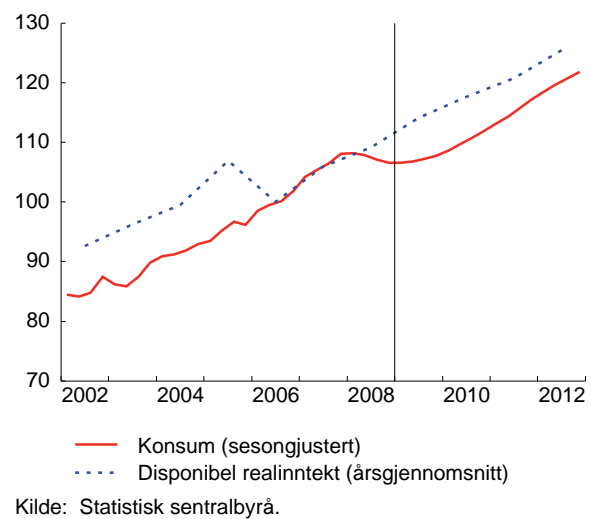

største bidraget til inntektsveksten, selv om veksten i både reallønn og antall sysselsatte var svakere i fjor enn året før. Offentlige stønader ga også et positivt bidrag til veksten i disponibel realinntekt, som følge av sterk økning i utbetalinger av pensjoner og sykepenger. Netto renteinntekter bidro imidlertid negativt til inntektsveksten i 2008. Bak denne utviklingen ligger økte renter for året sett under ett og sterkere vekst i husholdningenes gjeld enn i rentebærende fordringer. Vekstbidraget fra næringsinntekter var også negativt, om enn relativt beskjedent.

I følge de siste nasjonalregnskapstallene økte konsumet i husholdninger og ideelle organisasjoner med 1,5 prosent i 2008. Til sammenligning gikk konsumet opp med hele 6 prosent i 2007, noe som må ses i lys av høy inntektsvekst og lave realrenter gjennom siste konjunkturoppgang. Den lave konsumveksten i fjor gjaldt spesielt varekonsumet som falt gjennom hele fjoråret. På årsbasis falt varekonsumet med 0,2 prosent. Et kraftig fall i bilkjøpene siden årsskiftet 2007/2008 – som henger sammen med høye renter, dårligere utsikter i økonomien generelt og usikkerhet omkring egen inntekt – er en viktig forklaring bak denne utviklingen. Dersom vi ser bort fra bilkjøpene var veksten i husholdningenes øvrige konsum 2,4 prosent i fjor. Tjenestekonsumet gikk opp med 2,1 prosent, en halvering av veksten i forhold til året før. Fallet i kjøp av hotell- og restauranttjenester gjennom fjorårets tre siste kvartaler bidro vesentlig til å avdempe veksten i tjenestekonsumet i 2008 og bærer bud om at konjunkturedgangen påvirker konsumet av tjenester.

Spareraten – det vil si sparing regnet som andel av disponibel inntekt – økte fra det historisk sett lave nivået på 0,4 prosent i 2007 til 2,1 prosent i 2008. Dersom vi regner kjøpene av varige konsumgoder, herunder bilkjøpene, som investering og ikke som konsum, får vi en korrigert sparingrate på henholdsvis 3,8 prosent og 4,7 prosent i 2007 og 2008 (se temaboks 9.2 på side 120).

Figur 2.5. Inntekt og konsum i husholdninger mv. Volumindekser. 2006=100

Veksten i husholdningenes disponible realinntekter ventes å bli om lag 4,5 prosent i år. Svakere vekst i husholdningenes lønnsinntekter bidrar i stor grad til å dempe inntektsveksten, mens vesentlig lavere renter og redusert konsumprisvekst trekker i motsatt retning. Til tross for god inntektsvekst vil konjunkturedgangen fortsette å påvirke husholdningenes konsum i 2009. Med finansiell konsolidering hos husholdningene, som trolig vil finne sted i kjølvannet av vedvarende usikkerhet omkring egen inntekt og fallende formue som følge av synkende boligpriser, venter vi nå nær nullvekst i konsumet i inneværende år. Vi må tilbake til 1989 for å finne tilsvarende svak konsumvekst. I perioden 2010-2012 vil behovet for forsiktighetsmotivert sparing hos husholdningene antagelig avta i tråd med bedrede konjunkturer, lysere framtidsutsikter og på ny stigende boligpriser. Realdisponibel inntekt ventes å øke med vel 3 prosent som årlig gjennomsnitt i de tre årene etter 2009, mens konsumet vil øke ett prosentpoeng mer i samme periode. Samtidig vil realrentene synke helt til 2011 og formuen ta seg opp igjen med stigende boligpriser, noe som vil bidra til å stimulere konsumet. Selv om utsiktene for husholdningene bedres etter 2009, innebærer våre prognoser en betydelig svakere konsum- og inntektsvekst sammenliknet med den høye veksten gjennom siste høykonjunktur.

Den inntekts- og konsumutviklingen som her legges til grunn medfører at sparingraten vil stige fra 2,1 prosent i fjor til vel 7 prosent i år og neste år for så å falle til rundt 5,5 prosent i 2011 og noe lavere i 2012. Det økende nivået på sparingen og fortsatt fallende boliginvesteringer de nærmeste par årene løper sammen med en positiv utvikling i husholdningenes nettofinansinvesteringer. Målt i løpende priser vil husholdningene øke sine nettofinansinvesteringer fra et negativt nivå på om lag 40 milliarder kroner i 2008 til et positivt nivå på om lag 35 milliarder kroner i inneværende år, økende til knappe 47 milliarder kroner i 2010. I de siste to årene av prognoseperioden vil nettofinansinvesteringene

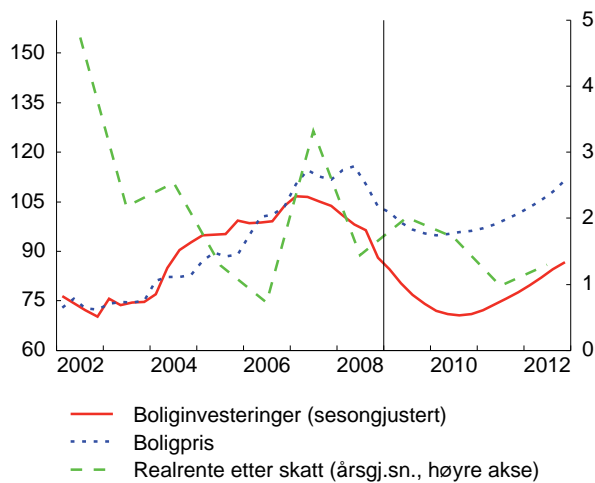
Tabell 2.2. **Makroøkonomiske hovedstørrelser 2008-2012. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår**

	Regnskap 2008	Prognoser							
		2009			2010		2011		2012
		SSB	FIN	NB	SSB	NB	SSB	NB	SSB
Realøkonomi									
Konsum i husholdninger mv.	1,5	-0,4	0	3/4	3,1	3	4,3	3 1/4	4,6
Konsum i offentlig forvaltning	3,7	5,3	5 1/4	3 1/2	4,8	..	3,3	..	2,7
Bruttoinvestering i fast realkapital	3,3	-9,2	-3 1/2	..	-2,7	..	0,9	..	5,6
Utvinning og rørtransport ¹	7,1	1,2	7 3/4	10	0,5	5	2,2	0,0	-3,3
Fastlands-Norge	1,9	-11,5	-7 1/2	-14	-3,4	..	1,9	..	6,5
Næringer	6,6	-17,3	-12 1/2	..	-9,8	..	1,5	..	8,5
Bolig	-8,9	-17,7	-12	..	-9,9	..	5,8	..	11,4
Offentlig forvaltning	5,2	12,1	12	..	15,3	..	-0,2	..	-0,5
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ²	2,1	-1,1	0	-1 1/4	2,4	1 1/2	3,6	3 3/4	4,4
Lagerendring ³	0,2	0,0	..	..	0,0	..	0,0	..	0,0
Eksport	0,9	-4,4	-2 1/2	..	-1,4	..	0,7	..	1,2
Råolje og naturgass	-2,3	-1,9	-2 3/4	..	-0,4	..	-1,1	..	-1,9
Tradisjonelle varer ⁴	4,8	-6,6	-3	3/4	-1,9	..	3,6	..	5,5
Import	4,2	-4,4	-1/2	-1 1/4	2,4	..	4,0	..	6,9
Tradisjonelle varer	3,2	-6,0	-1 3/4	..	1,9	..	5,7	..	8,0
Bruttonasjonalprodukt	2,0	-1,7	-1/2	1	0,5	2 1/4	1,9	3 1/4	2,1
Fastlands-Norge	2,4	-1,7	0	1/4	0,9	2 1/2	2,6	3 1/2	3,4
Arbeidsmarked									
Sysselsatte personer	3,2	-0,4	-1	-3/4	-0,2	0	1,0	3/4	1,7
Arbeidsledighetsrate (nivå)	2,6	3,7	3 1/2	3 1/4	4,7	4	4,7	4	4,2
Priser og lønninger									
Lønn per normalårsverk	5,7	3,8	4 1/4 ¹⁰	4 3/4 ¹⁰	3,2	4 3/4 ¹⁰	3,5	4 3/4 ¹⁰	4,3
Konsumprisindeksen (KPI)	3,8	1,4	2	3	1,0	2 3/4	2,2	2 1/2	2,7
KPI-JAE ⁵	2,6	2,3	2 1/2	3	1,1	2 3/4	2,0	2 1/2	2,6
Eksportpris tradisjonelle varer	2,3	-4,2	..	..	-2,8	..	3,3	..	5,3
Importpris tradisjonelle varer	3,2	-2,0	..	..	-3,1	..	0,8	..	2,4
Boligpris ⁶	-1,1	-12,1	..	..	-2,1	..	3,5	..	7,8
Utenriksøkonomi									
Driftsbalansen, mrd. kroner	448,9	217,7	266	..	186,4	..	218,8	..	238,2
Driftsbalansen i prosent av BNP	17,7	9,3	11	..	7,9	..	8,7	..	8,9
MEMO:									
Husholdningenes sparerate (nivå)	2,1	7,2	4 1/2	..	7,1	..	5,6	..	4,9
Pengemarkedsrente (nivå)	6,2	3,1	3 1/4	4,8	2,5	4,2	3,4	4,5	4,6
Utlånsrente, banker (nivå) ⁷	..	4,8	..	..	3,8	..	4,4	..	5,7
Råoljepris i kroner (nivå) ⁸	527	293	350	..	324	..	372	..	426
Eksportmarkedsindikator	1,9	-5,2	..	..	-0,9	..	3,8	..	7,0
Importveid kronekurs (44 land) ⁹	0,0	2,2	5	4 1/2	-4,4	-1	-2,0	-1/2	-0,2

¹ Finansdepartementets anslag inkluderer tjenester tilknyttet oljeutvinning.² Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.³ Endring i lagerendring i prosent av BNP.⁴ Norges Bank gir anslag for tradisjonell eksport, som også inkluderer en del tjenester.⁵ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE).⁶ Selveier.⁷ Gjennomsnitt for året.⁸ Gjennomsnittlig spotpris, Brent Blend.⁹ Positivt tall innebærer svekket krone. Finansdepartementet gir anslag på konkurranseprisindeksen.¹⁰ Årslønn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå (SSB), Finansdepartementet, St.prp. nr.37 (2008-2009), (FIN), Norges Bank, Pengepolitisk rapport 3/2008 (NB).

Figur 2.6. Boligmarkedet. Venstre akse indekser 2006=100, høyre akse prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

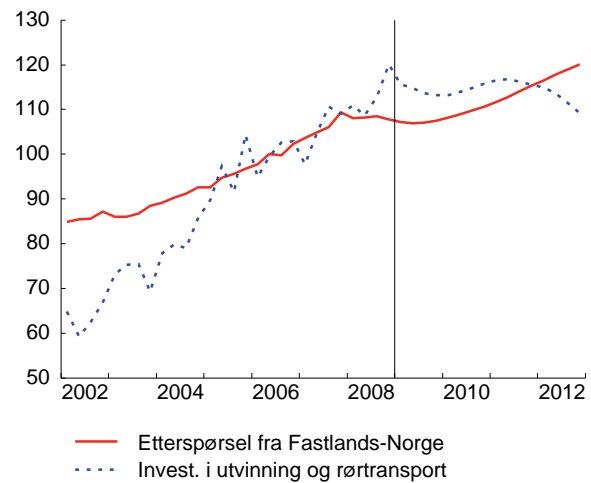
igjen gå ned med om lag 33 milliarder kroner i takt med et visst fall i sparingen og økende boliginvesteringer.

2.4. Boliginvesteringene faller videre

Den sterke vekstperioden i boliginvesteringene fra slutten av 2003, som var drevet av høy inntektsvekst, lave realrenter og høy prisvekst på boliger, stoppet opp i 2. kvartal 2007. Boliginvesteringene har deretter falt markert. I følge de foreløpige nasjonalregnskapstallene ble fallet kraftig forsterket i 4. kvartal 2008 med en nedgang på hele 8,7 prosent. På årsbasis falt boliginvesteringene med 8,9 prosent i fjor, mot en vekst på 5,3 prosent året før. Statistikk over igangsetting av nye boliger, som nasjonalregnskapstallene i stor grad bygger på, viser at den markerte nedadgående trenden gjennom 2007 ser ut til å ha fortsatt med uforminskert styrke i fjor. Boliginvesteringene ventes derfor å falle videre gjennom 2009 og inn i 2010. Utsikter til bedre konjunkturer samt relativt lave realrenter tilsier imidlertid at boliginvesteringene vil ta seg noe opp igjen de siste to årene av prognoseperioden.

Boligprisene økte kraftig i perioden 2004 til 2007 og veksten var nær 11 prosent som årlig gjennomsnitt ifølge SSBs boligprisindeks for selveierboliger. Utviklingen i prisene på selveierboliger samlet sett snudde i 2. kvartal 2008 og falt med hele 10,6 prosent fram til utgangen av fjoråret. På årsbasis falt boligprisene med 1,1 prosent i 2008. Eneboliger og småhus hadde størst prisnedgang med rundt 11 prosent i perioden fra 2. kvartal til 4. kvartal i fjor. Prisene på blokkleiligheter falt med vel 6 prosent i samme periode, et segment av boligmarkedet der priset falt startet allerede i 2. kvartal 2007. Vi venter nå at prisene på selveierboliger samlet sett vil fortsette å falle noe framover, slik at nedgangen fra toppnivået i 2. kvartal i fjor til 4. kvartal i år blir nesten 20 prosent. Med denne kvartalsvise utviklingen vil boligprisene som årsgjennomsnitt falle med vel 12 prosent i år. Fra og med 1. kvartal 2010 og ut prognoseperioden vil boligprisene igjen

Figur 2.7. Innenlandsk etterspørsel. Sesongjusterte volumindekser. 2006=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

stige, om enn i et moderat tempo i takt med en bedret konjunktursituasjon.

2.5. Petroleumsinvesteringene holder seg oppe

Utviklingen i petroleumsinvesteringene gjennom 2008 preges ikke av nedgangskonjunktur. Sesongjusterte investeringsstall fra KNR viste en økning på 3,9 og 6,8 prosent i henholdsvis 3. og 4. kvartal. I 2008 som helhet økte investeringene med 6,3 prosent. Høy oljepris gjennom store deler av året bidro til forsterket optimisme i petroleumsnæringen gjennom første halvår. De høye oljeinvesteringene har bidratt til stor etterspørsel etter både arbeidskraft og realkapital, noe som har ført til sterk kostnadsvekst i petroleumsnæringen. Høye kostnader kan begrense investeringsveksten i næringen. Det kan være tegn til at den sterke kostnadsveksten har avtatt. Sesongjusterte tall fra KNR viste et prisfall på investeringsvarer på 1 prosent fra 3. til 4. kvartal 2008.

Det var særlig investeringene på olje- og gassutvinningsplattformer som bidro til næringens sterke investeringsvekst. I følge tall fra KNR økte investeringene med 23 prosent, eller i overkant av 9 milliarder kroner. Dette er investeringer som forlenger levealderen til store felt som Valhall og Ekofisk. Investeringene i landanlegg falt med nær 6 milliarder kroner fra 2007 til 2008. Dette skyldes i hovedsak ferdigstilling av landanleggene på Melkøya (Snøhvit) og Nyhamna (Ormen Lange).

Det har vært en kraftig økning i produksjons- og leteboring de siste årene. Høy oljepris har bidratt til at produksjonsboring har blitt prioritert framfor leteboring. Få tilgjengelige borerigger har vært en medvirkende faktor til at veksten i boreaktiviteten ikke har vært sterkere. Det forventes at markedet blir tilført nye borerigger gjennom 2009. Videre kan svak oljepris føre til at dypvannsprosjekter i de arktiske områdene og i Brasil blir utsatt. Dette reduserer etterspørselen etter borerigger, og vil normalt gi lavere riggrater. Dermed kan

boreaktiviteten holdes oppe selv med lav oljepris. Vårt anslag på investeringer i produksjons- og leteboring innebærer en vridning mot leting i prognoseperioden med om lag uendret nivå for boring sett under ett.

Investeringene i rørtransport falt i 2007 og 2008. Vi forventer at investeringene i 2009 blir på om lag samme nivå som i fjor. Vi legger til grunn at arbeidet med gassrørledningen Skanled blir startet opp i 2010. Størrelsen på investeringen er anslått til om lag 10 milliarder kroner, og vil følgelig trekke opp investeringene i rørtransport.

Vi anslår at de samlede petroleumsinvesteringene vil øke svakt til og med 2011 før de faller i 2012. Det er få forventninger om nye store funn på den delen av norsk sokkel som er åpnet for leting. Dette fører til at investeringene i stor grad vil komme i tilknytning til eksisterende felt. Haleproduksjon og utvikling av felt i nærhet til allerede eksisterende infrastruktur er av stor betydning for petroleumsproduksjonen på mellomlang sikt. Lavkonjunkturen i verdensøkonomien og lavere oljepris har bidratt til at våre anslag har blitt redusert i forhold til anslagene våren 2008. Petroleumsinvesteringene utgjør i 2009 i underkant av 6,5 prosent av BNP Fastlands-Norge. Denne andelen ventes å holde seg om lag uendret i de neste to årene, for deretter å falle noe.

Utviklingen i petroleumsinvesteringene framover er avhengig av utviklingen i oljeprisen. Vi legger til grunn svakt økende oljepris fra slutten av 2009 og ut prognoseperioden. Skulle oljeprisen holde seg på nivået fra midt i februar – eller endog falle – vil det bidra til å redusere oljeselskapenes investeringer i forhold til det vi har lagt til grunn. En stor andel av investeringene i 2009 er kontraktfestet og vil trolig bli gjennomført uansett.

Oljedirektoratet (OD) melder at petroleumsproduksjonen økte med 1,2 prosent i 2008, fra 238 millioner til 242 millioner Sm³ oljeekvivalenter, som er om lag 8 prosent lavere enn toppnoteringen i 2004. Oljeproduksjonen har falt hvert år siden 1999, mens en økning i gassproduksjonen har veid opp for en del av fallet. OD la i januar 2008 fram nye prognoser for petroleumsproduksjonen. Vi legger til grunn at produksjonen utvikler seg litt mer positivt enn det OD anslår. Dette innebærer om lag nullvekst i olje- og gassproduksjonen. Det ligger an til et klart fall i oljeproduksjonen i tiden framover, som altså vil oppveies av økende gassproduksjon. Vårt produksjonsanslag er noe mer pessimistisk enn tidligere.

2.6. Investeringene kraftig ned

Fra 2003 til 2007 har investeringene i fastlandsnæringene økt med i overkant av 70 prosent, noe som tilsvarer en årlig vekst på i overkant av 14 prosent i gjennomsnitt. Fra 2007 til 2008 steg disse investeringene med 6,6 prosent. Det er økningene i investeringene gjennom 2007 som bidrar til den positive årsveksten, for KNR-tallene viser et fall i disse investeringene gjennom

Temaboks 2.1. Virkninger av lavere oljeinvesteringer

I våre prognoser er utviklingen i petroleumsinvesteringene en viktig årsak til at veksten i norsk økonomi ikke rammes hardere av den internasjonale nedgangskonjunkturen. I denne boksen ser vi på effektene av et fall i petroleumsinvesteringene på 15 prosent årlig sett i forhold til prognosebanen fra og med 2010. I 2012 er nivået på investeringene nær 39 prosent lavere enn i prognosebanen. Nedgangen tilsvarer om lag investeringsfallet i kjølvannet av den lave oljeprisen på slutten av 1990-tallet. For å rendyrke effekten av et fall i petroleumsinvesteringene er oljeprisen i denne beregningen imidlertid forutsatt uforandret fra prognosebanen.

Analysen er gjort med en versjon av KVARTS-modellen hvor også rente og kronekurs bestemmes. Dette har en stabiliserende effekt, ved at svakere vekst, lavere inflasjon og økt ledighet får Norges Bank til å senke styringsrenta. Dette fører igjen til svekket kronekurs, og det bedrer konkurransevnen til konkurranseutsatte bedrifter. Bedret konkurransevne bidrar isolert sett til økt aktivitet i industrien. Lavere renter gir også litt høyere boliginvesteringer og det demper nedgangen i husholdningssektorens inntekter.

Konsekvensene for norsk økonomi av fall i petroleumsinvesteringene er at en allerede kraftig nedgangskonjunktur forsterkes. Virkningene på BNP-veksten faller gjennom perioden etter hvert som lavere renter og svekket kronekurs demper de negative utslagene på økonomien. I 2012 er BNP Fastlands-Norge i underkant av 1 prosent lavere enn i prognosebanen. Det lavere aktivitetsnivået fører til lavere sysselsetting og høyere ledighet. Økningen i ledighet dempes av noe redusert arbeidstilbud, men i 2011 og 2012 er ledigheten likevel 0,4 prosentpoeng høyere enn i prognosebanen. Svekket lønnsomhet for næringslivet og høyere ledighet demper lønnsveksten, som blir om lag ¼ prosentpoeng lavere enn i prognosene de nærmeste tre årene. Inflasjonen er nær uendret siden virkningene av den reduserte lønnsveksten blir motvirket av en høyere importprisvekst fra den svekkede kronekursen.

Lavere oljeinvesteringer. Virkning på veksten i prosentpoeng hvor annet ikke fremkommer

	2010	2011	2012	2012 Avvik i nivå
BNP Fastlands-Norge	-0,4	-0,3	-0,2	-0,8
Sysselsetting	-0,3	-0,3	-0,1	-0,7
Ledighetsrate, endring i nivå	0,2	0,4	0,4	0,4
Lønn per normalårsverk	-0,3	-0,3	-0,2	-0,7
KPI	0,0	-0,1	0,0	-0,1
Petroleumsinvesteringene	-15,0	-15,0	-15,0	-38,7

2008 og da spesielt i andre halvår. I 4. kvartal 2008 var investeringene i fastlandsnæringene 4,0 prosent lavere enn i 4. kvartal 2007. Det var i hovedsak investeringsutviklingen innenfor tjenester som bidro til reduksjonen i denne perioden, men også innenfor industri og bergverk falt investeringene. I annen vareproduksjon var

det en liten investeringsøkning fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008.

SSBs investeringsstilling fra november 2008 tyder på en klar nedgang i industriinvesteringene. De investeringer som industrien rapporterer for 2009 innebærer et fall på om lag 25 prosent fra det som ser ut til å bli resultatet for 2008. Normalt vil bedriftene oppjustere sine anslag gjennom året, men disse oppjusteringene er vanligvis mindre når man går inn i en nedgangskonjunktur. I SSBs siste konjunkturbarometer rapporteres det at et økende antall industriledere overveier å justere ned vedtatte investeringsplaner.

Vi regner med at industriinvesteringene vil falle med over 22 prosent i år og over 6 prosent neste år. Slike kraftige fall i investeringene er et kjennetegn ved en nedgangskonjunktur. Strengere utlånspraksis i bankene har denne gangen bidratt til nedgangen. I 2011 og 2012 antar vi at industriinvesteringene vil ta seg noe opp igjen. For fastlandsnæringene samlet anslår vi et investeringsfall på i overkant av 17 prosent i år og en ytterligere nedgang på nesten 10 prosent neste år. Nedgangen i 2009 tilsvarer 1,3 prosent av BNP i Fastlands-Norge. Også for fastlandsnæringene antar vi at investeringene vil ta seg opp samtidig med konjunkturomslaget i 2011.

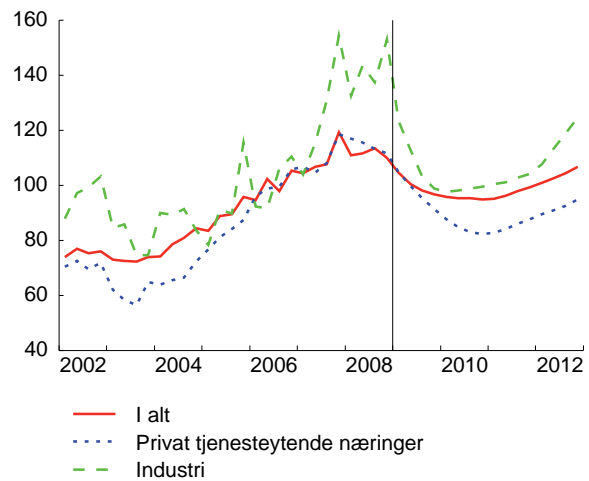
2.7. Stort eksportfall i 2009

Konjunkturomslaget internasjonalt gjennom 2008 bidro til at eksportveksten for tradisjonelle varer gikk klart ned. Veksten ble 4,8 prosent – ned fra den usedvanlig høye veksten året før på nær 9 prosent. Veksten holdt seg godt oppe i første halvår, men etter et lite fall i 3. kvartal viste de sesongjusterte tallene en nedgang på 3,5 prosent fra 3. til 4. kvartal. I 4. kvartal var eksporten av tradisjonelle varer 2,1 prosent lavere enn samme kvartal året før.

Det var særlig kjemiske og mineralske produkter, metaller og elektrisk kraft som hadde lavere vekst i 2008. Eksportveksten holdt seg imidlertid høy for verkstedsprodukter. Samlet eksport steg med 0,9 prosent i 2008 sammenlignet med 2007. Det var en nedgang fra 2,5 prosent året før. Det var spesielt lavere vekst i eksporten av tjenester som bidro til å trekke veksten ned i 2008. Den klart viktigste komponenten som trekker samlet eksport ned var imidlertid olje og naturgass. Den falt med om lag 2,5 prosent i både 2007 og 2008.

Prisene på tradisjonelle eksportvarer steg med 2,3 prosent i 2008 i forhold til 2007. Dette er om lag den samme utviklingen som året før, da prisene steg med 2,5 prosent. En nedgang i metallprisene på over 10 prosent bidro til å trekke prisene ned, mens en sterk prisvekst på raffinerte oljeprodukter og kjemiske råvarer bidro til å holde prisveksten oppe. For samlet eksport bidro den sterke prisveksten på råolje og naturgass på hele 26 prosent til at prisene steg med 13,7 prosent. Prisutviklingen gjennom 2008 er imidlertid en helt annen. Til tross for en sterk svekkelse av krona

Figur 2.8. Investeringer i Fastlands-Norge. Sesongjusterte volumindekser.. 2006=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

falt eksportprisene fra 3. til 4. kvartal med over 13 prosent, når en korrigerer for vanlige sesongvariasjoner. Nedgangen omfattet alle hovedgrupper, men var sterkst for olje og naturgass.

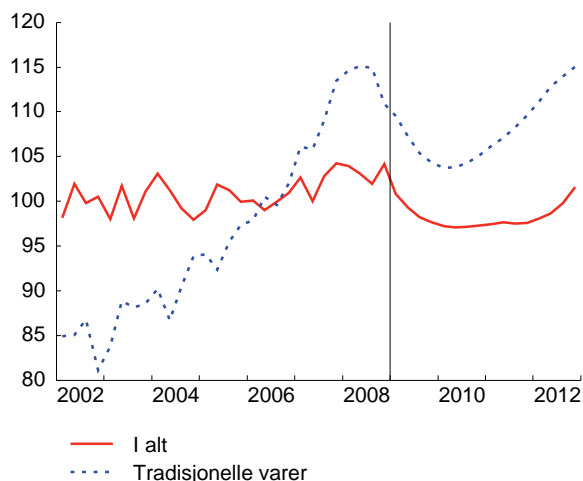
Vi legger til grunn at negative etterspørselsimpulser fra eksportmarkedene sammen med en betydelig nedgang i krafteksporten vil bidra til at eksporten av tradisjonelle varer går ned med nesten 7 prosent i år. Svekkelse av krona på årsbasis i 2009 demper eksportnedgangen. I 2010 reduseres de negative etterspørselsimpulsene fra eksportmarkedene, men en sterkere krone bidrar til å svekke den kostnadsmessige konkurransevnen. Eksporten av tradisjonelle varer faller med rundt 2 prosent i 2010. Gjennom 2011 og 2012 bedres konjunktorene internasjonalt, og bidrar til at denne eksporten øker. Dermed kommer eksportveksten av tradisjonelle varer opp i knappe 6 prosent mot slutten av prognoseperioden. Eksporten av olje og naturgass ventes å falle i hele prognoseperioden med mellom en halv og 2 prosent hvert av årene i prognoseperioden. Utviklingen i eksporten av tradisjonelle varer er svakere enn i eksportmarkedene i hele prognoseperioden, noe som innebærer tap av markedsandeler.

2.8. Fortsatt fall i importen gjennom 2009

I perioden 2004 - 2007 har importveksten vært rundt 8 prosent årlig. Omslaget i norsk økonomi gjennom 2008 og nedgangen i de samlede investeringene har redusert importveksten kraftig. Importveksten ble på 4,2 prosent i 2008, ned fra 7,5 prosent året før.

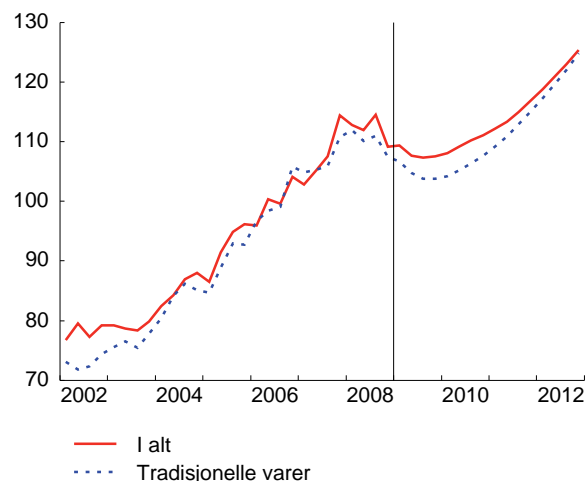
Importen ble redusert med 4,7 prosent fra 3. til 4. kvartal 2008. Denne importreduksjonen favnet bredt. Reduksjonen i import av tradisjonelle varer skyldes i hovedsak mindre import av metaller, tekstiler og personbiler. Så lav som importen av personbiler var i desember 2008 har den ikke vært i noen enkeltmåned siden januar 2000. Reduksjonen i importen av tjenester kan tilskrives mindre reisetrafikk.

Figur 2.9. Eksport. Sesongjusterte volumindekser. 2006=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.10. Import. Sesongjusterte volumindekser. 2006=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fallet i prisen på metaller internasjonalt bidro sterkest til at importprisen på tradisjonelle varer ble redusert med 1,3 prosent fra 3. til 4. kvartal i fjor. Prisen på import av tjenester steg med 2,9 prosent i samme periode og kan i stor grad tilskrives høy prisvekst på import av reisetrafikktjenester. Prisveksten på reisetrafikktjenester må sees i sammenheng med den kraftige kronesvekkelsen gjennom 4. kvartal 2008.

Lavere innenlandsk etterspørsel, og spesielt et kraftig fall i investeringene, bidrar til at importen av tradisjonelle varer antas å bli redusert med 6 prosent i 2009. Dette representerer den største nedgangen i importen siden 1987. Importreduksjonen kan i stor grad tilskrives fallet i investeringene da disse har et høyt importinnhold (se temaboks 2.3 på side 32). Fra 2010 legger vi til grunn at veksten i innenlandsk etterspørsel tar seg opp og utenlandsk etterspørsel ventes å øke fra 2011. Økte investeringer i denne perioden fører til at importveksten øker relativt mer enn veksten i fastlandsøkonomien.

Importen vil i de nærmeste årene bli påvirket av forsvarets kjøp av helikoptre og fly. Forsvaret har bestilt 14 nye helikoptre og 4 nye Hercules fly til en totalramme på omlag 9,5 milliarder kroner. Flyene er ventet å bli importert i tidsrommet fram til og med 2011, mens leveringen av det første helikopteret er ventet i 3. kvartal 2009.

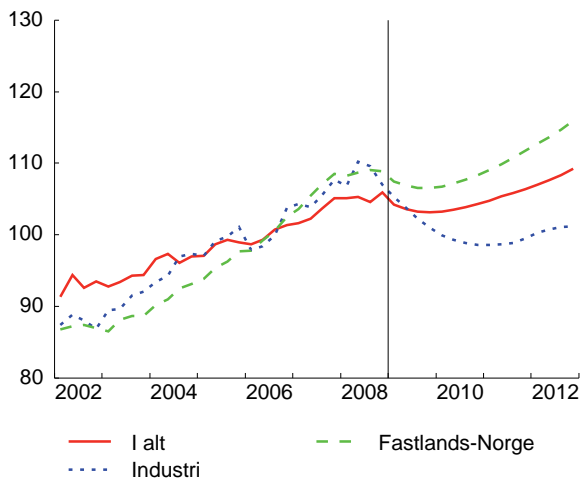
Den internasjonale nedgangskonjunkturen påvirker spesielt råvareprisene, men trolig vil også ferdigvareprisene på verdensmarkedet falle. Den forventede styrkingen av den importveide kronkursen fra dagens relativt svake nivå vil redusere importprisene ytterligere framover. Vi anslår at prisene på tradisjonelle importvarer vil falle gjennom de neste to årene. I 2011 antar vi at de vil stige som følge av neste internasjonale konjunkturoppgang.

2.9. Forsterket konjunkturedgang

Konjunkturedgangen – definert som vekst lavere enn trendvekst – slo inn i økonomien alt fra starten av 2008. Nedgangen ble forsterket på slutten av fjoråret. I følge sesongjusterte nasjonalregnskapstall falt BNP Fastlands-Norge med 0,2 prosent fra 3. til 4. kvartal 2008. Fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008 økte BNP i fastlandsøkonomien med bare 0,4 prosent. Den sterke veksten gjennom 2007 resulterte i at BNP Fastlands-Norge på årsbasis likevel økte med så mye som 2,4 prosent fra 2007 til 2008.

BNP-tallene ovenfor er regnet i markedsverdi. Det har vært en klar nedgang i omsetningen av avgiftstunge produkter, slik som biler. BNP regnet i markedsverdi har blitt redusert som følge av dette. Regnet i basisverdi, der slike avgiftskomponenter trekkes ut, var veksten i BNP Fastlands-Norge gjennom 2008 på 1,3 prosent og på årsbasis var økningen 3,2 prosent. Forskjellen mellom BNP målt i markedsverdi og basisverdi er imidlertid kun knyttet til utviklingen gjennom fjorårets tre første kvartaler. Veksten fra 3. til 4. kvartal er den samme. Omslaget til lavere vekst er dermed enda sterkere når BNP måles i basisverdi.

Når en ser på enkelte næringer og grupper av næringer måles bruttoproduktet alltid i basisverdi. Gruppert etter hovedkategorier av næringer var den klart største nedgangen fra 3. til 4. kvartal i fjor å finne i industri og bergverk med -2,4 prosent, noe som tilsvarer en årsrate på -9,2 prosent. I annen vareproduksjon falt bruttoproduktet 0,5 prosent. Privat tjenesteyting, som er den desidert største gruppen, økte med bare 0,1 prosent. Produksjonen i offentlig forvaltning skilte seg ut, som en ville vente, med en aktivitetsvekst på 0,5 prosent. På årsbasis var veksten fra 2007 til 2008 svært lik for alle hovedgruppene, mellom 2,9 og 3,5 prosent. Det reflekterer blant annet at den sterke veksten gjennom 2007 var bredt basert, men klart lavest i offentlig forvaltning.

Figur 2.11. **Bruttonasjonalprodukt. Sesongjusterte volumindekser. 2006=100**

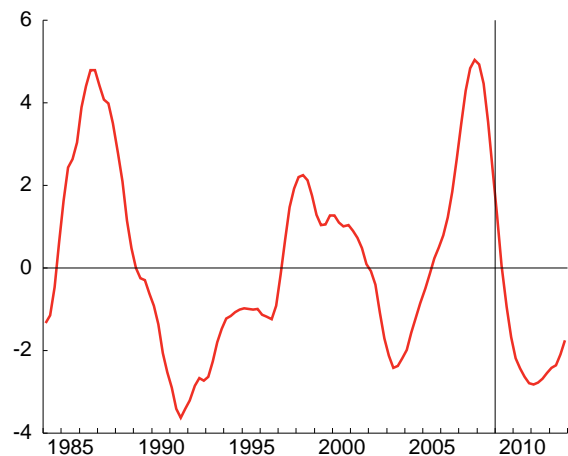
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Innenfor hovedgruppene er det store forskjeller i aktivitetsutviklingen fra 3. til 4. kvartal i fjor. I industrien gikk det spesielt dårlig med råvarebaserte næringer. Dette har sammenheng både med den svake utviklingen på verdensmarkedene og lav etterspørsel etter varer til bygg og anlegg som følge av den svake aktiviteten der. På den annen side var det fremdeles vekst i næringer med store leveranser knyttet til petroleumsinvesteringer. Også i næringsmiddelindustrien og i forlag og grafisk industri har aktivitetsnivået holdt seg godt oppe.

Det har vært fokusert mye på problemene i bygge- og anleggsnæringen. I følge KNR var nedgangen i 4. kvartal i fjor ikke veldig mye større enn for gjennomsnittet, og utviklingen gjennom de tre første kvartalene i 2008 var i følge KNR faktisk litt bedre enn for resten av det fastlandsbaserte næringslivet. Næringen skiller seg fra de andre ved at nedgangen satte inn alt i 2. kvartal 2007 og at veksten på årsbasis i 2008 derfor er mye svakere enn for de aller fleste andre næringer. I private tjenesteytende næringer har utviklingen gjennom 2008 vært meget svak for varehandel og reparasjon av kjøretøy og transport, mens nedgangen i 4. kvartal har vært kraftigst for hotell- og restaurantnæringen. Også den store næringen forretningsmessig tjenesteyting gikk noe ned i 4. kvartal. I motsatt ende kommer post og telekommunikasjon med klar vekst gjennom hele 2008.

Det siste konjunkturbarometeret, som er basert på intervjuer i 4. kvartal, viser en sterkt stigende pessimisme blant industriledere. Det er nå klart flere som venter lavere enn høyere produksjon, mens det var en overvekt av optimister kvartalet før. Det er en kraftig økning i antallet som identifiserer markedsforholdene som begrensende faktor for produksjonen, mens det er sterk nedgang i antallet som identifiserer tilgangen av produksjonsfaktorer som begrensende.

Til tross for at leveransene til petroleumsvirksomheten og husholdningenes konsum vil holde seg oppe og

Figur 2.12. **BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

leveransene til offentlig sektor vil øke, venter vi at industriproduksjonen skal fortsette å falle gjennom hele inneværende år. Nedgangen vil først og fremst ramme den eksportorienterte delen av industrien. Dermed vil det bli store næringsvise forskjeller i utviklingen, også internt i industrien. Vi venter at bruttoproduktet i industrien som årsgjennomsnitt vil falle med rundt 4 prosent både i år og i 2010. Etter om lag nullvekst i 2011 ligger det an til en viss produksjonsøkning i 2012 da eksporterende næringer vil oppleve langt bedre markedsforhold.

Også i private tjenesteytende næringer regner vi med at aktivitetsnivået vil falle i tiden framover. Aktivitetsnivået i virksomhet som i stor grad er rettet mot husholdningene vil kunne øke litt ut i året. Virksomhet som i hovedsak er rettet mot offentlig sektor vil gjennomgående øke aktiviteten framover. Generelt svak aktivitetsutvikling i næringslivet bidrar til at leveransene av produktinnsats reduseres. Dette rammer store deler av private tjenesteytende næringer. Samlet sett ligger det derfor an til at produksjonen vil falle fra 2008 til 2009.

Til tross for mange nye offentlige byggeprosjekter, regner vi med at produksjonen i bygge- og anleggsvirksomheten vil falle klart i år. Boligbyggingen er i sterk nedgang og vi regner med en meget svak utvikling for næringsbygg framover. I 2011 og 2012 vil produksjonen igjen kunne øke.

Produksjonen i offentlig forvaltning vil øke markert både i år og i resten av prognoseperioden. I år er økningen ekstra sterk og vil med det begrense nedgangen i BNP Fastlands-Norge. Som årsgjennomsnitt anslår vi likevel en nedgang på 1,7 prosent. Vi regner med at den sterke konjunkturedgangen bremses mot slutten av inneværende år, men at konjunkturbunnen først passerer i første halvår 2011. Som årsgjennomsnitt anslås BNP Fastlands-Norge å øke med 1 prosent i 2010. De

positive impulsene fra konjunkturoppgangen i utlandet vil imidlertid dempes av høyere renter, samt mindre ekspansive impulser fra finanspolitikken. Det ligger heller ikke an til noen drahjelp fra oljevirkosomheten, hvor aktivitetsnivået vil holde seg relativt stabilt både når det gjelder produksjon og investering fram til 2012 da det går litt ned. Produksjonsøkningen i Fastlands-Norge i 2011 og 2012 blir derfor neppe veldig sterk, og vi venter ikke noen konjunkturoppgang i norsk økonomi før helt i slutten av prognoseperioden.

2.10. Mot et todelt arbeidsmarked

Ifølge nasjonalregnskapet har sysselsettingen økt sterkt siden begynnelsen av 2006. I 2007 var veksten på 4,1 prosent, eller 100 000 personer. Dette er den høyeste årlige sysselsettingsveksten som er registrert på mer enn 40 år. I konjunkturoppgangene på 1970-, -80- og -90-tallet var årsveksten på det meste om lag 60 000 personer. På årsbasis ble sysselsettingsveksten litt mer dempet i 2008, med en vekst på 3,2 prosent. Sesongjustert var veksten stabil gjennom de tre første kvartalene i fjor, men i 4. kvartal skjedde det et markert omslag i arbeidsmarkedet. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser en sesongjustert sysselsettingsnedgang på 0,4 prosent fra 3. til 4. kvartal i fjor. Nedgangen var sterkest innen transporttjenester og i industrien, med nedgang på henholdsvis 1,6 og 1,1 prosent. I varehandelen og finansiell- og forretningsmessig tjenesteyting var nedgangen på litt under 1 prosent, mens bygge- og anleggsnæringen opplevde et fall på 0,4 prosent. I kommunesektoren var det uendret sysselsetting, og sammen med noe økt bemanning i statsforvaltningen bidro dette til å begrense nedgangen i samlet sysselsetting i 4. kvartal.

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har ført til økt arbeidsinnvandring til Norge. Det er vanskelig å måle omfanget av arbeidsinnvandringen, blant annet som følge av et økende omfang av kortvarig arbeidsinnvandring. Alle borgere fra land utenfor Norden som ønsker å ta arbeid i Norge må imidlertid som hovedregel ha arbeidstillatelse fra Utlendingsdirektoratet. Antall gyldige tillatelser den første i hver måned var i gjennomsnitt 96 000 i 2008, en vekst på 26 000 fra året før. 1. januar 2009 var beholdningen av gyldige arbeidstillatelser 17 000 flere enn på samme tidspunkt i 2008. Den sterke veksten i arbeidstillatelsene har altså avtatt noe.

Trolig har tegn til et svakere arbeidsmarked i slutten av 2008 redusert veksten i arbeidsstyrken. Ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) økte arbeidsstyrken med 53 000 personer fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008, mot en økning på hele 86 000 personer i samme periode året før. Sesongjusterte tall viser at omslaget i arbeidsmarkedet høsten 2008 har gått sammen med en ytterligere nedgang i veksttakten. Nedgangen har dempet utslaget av den lavere sysselsettingen på arbeidsledigheten. Likevel har ledigheten økt markert siden høsten i fjor. Da hadde sesongjustert ledighet ligget stabilt rundt 2,5 prosent siden tidlig i 2007.

AKU publiserer sesongjusterte tall som tre måneders glidende gjennomsnitt. I perioden oktober-desember 2008 var den sesongjusterte ledigheten kommet opp i 2,9 prosent eller 76 000 personer. Dette innebærer en økning på 13 000 personer på tre måneder.

Den registrerte ledigheten hos Arbeids- og velferdsetaten har i hovedsak fulgt den samme utviklingen som AKU-ledigheten. Arbeids- og velferdsetaten har imidlertid også publisert ledighetstall for januar i år. Fra utgangen av august i fjor til utgangen av januar i år har antall registrerte helt ledige økt med litt under 20 000 personer sesongjustert, til 58 600 personer eller 2,4 prosent. Nivået på ledigheten ved utgangen av januar 2009 var høyest i yrker innen bygg og anlegg med 5,2 prosent. Antall ledige bygge- og anleggsarbeidere hadde da økt med 130 prosent fra samme tidspunkt året før. Antall ledige industriarbeidere økte med 75 prosent i samme periode, og utgjorde ved utgangen av januar i år 4,1 prosent av industriarbeiderne.

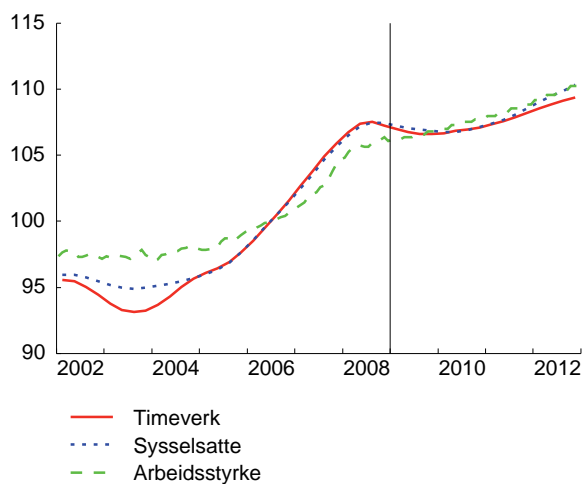
Norsk industri har opplevd sterk aktivitetsvekst de siste årene. Med utsikter til betydelig nedgang i verdensøkonomien må en imidlertid forvente at nedgangen gjennom 2008 forsterkes i år og neste år. Særlig markert vil nedgangen bli for den eksportrettede industrien. Nedgangen dempes av fortsatt høye petroleumsinvesteringer, samt en mindre nedgang i etterspørselen etter industrivarer fra Fastlands-Norge. Etter en samlet vekst i antall lønnstakere i industrien på 36 000 i perioden 2005-2008, ser vi for oss en nedgang på om lag 40 000 fra 2008 til 2011. Også innen bygge- og anleggsnæringen vil sysselsettingen utvikle seg svakt framover. Markert lavere byggeaktivitet og en betydelig nedgang i næringsinvesteringene bidrar til det. Fra et toppnivå på 167 000 sysselsatte lønnstakere i bygge- og anleggsnæringen i 2008, anslår vi en nedgang på omtrent 27 000 lønnstakere i denne næringen fram mot 2011.

De private tjenesteytende næringene vil også oppleve en betydelig sysselsettingsnedgang i 2009 og 2010, men gjennom 2010 tror vi utviklingen snur i flere av disse næringene. Sammen med en klar sysselsettingsvekst i offentlig sektor innebærer denne utviklingen en todeling av arbeidsmarkedet i 2010 og 2011, der industrien og bygge- og anleggsnæringen sysselsetter færre og de tjenesteytende næringene sysselsetter flere.

Samlet sett forventer vi at sysselsettingsnedgangen fra i fjor høst fortsetter gjennom 2009 og 2010. På årsbasis venter vi en nedgang på henholdsvis 0,4 og 0,2 prosent. I 2011 og 2012 vil veksten i norsk økonomi ta seg opp og bidra til økt sysselsetting igjen. Vi forventer en årlig vekst på 1,0 prosent i 2011 og 1,7 prosent i 2012.

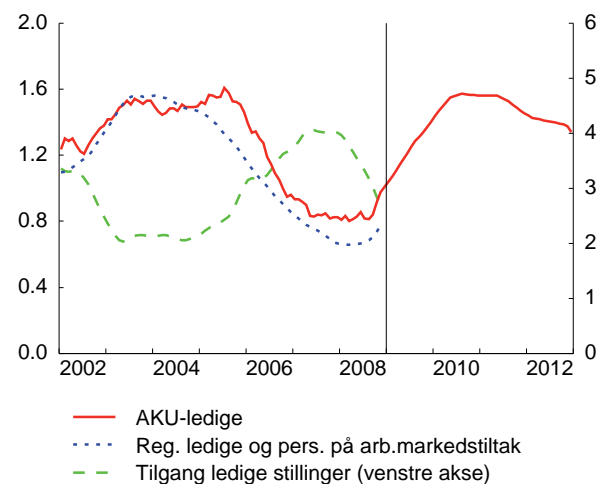
Med svake utsikter for arbeidsmarkedet og spesielt vanskelige tider i bygge- og anleggsnæringen og i industrien, antar vi at arbeidsinnvandringen avtar noe framover. Ledighetstallene fra Arbeids- og velferdsetaten tyder på at ledigheten stiger raskere blant arbeidsinnvandrere fra Øst-Europa enn blant nordmenn. En del

Figur 2.13. Arbeidsstyrke, sysselsetting og timeverk. Sesongjusterte og glattede indekser. 2006=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.14. Arbeidsledige og tilgangen på ledige stillinger. Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten og Statistisk sentralbyrå.

av disse har ikke krav på ledighetstrygd. Dette bidrar trolig til at flere innvandrere vender tilbake til hjemlandet. I tillegg innebærer utviklingen i arbeidsmarkedet at yrkesfrekvensene blant nordmenn vil gå ned, særlig blant yngre aldersgrupper som kanskje heller velger videre utdanning. Med fortsatt høy netto arbeidsinnvandring vil nedgangen i yrkesfrekvensene likevel ikke være tilstrekkelig til å redusere arbeidstilbudet. Ved inngangen til 2009 lå arbeidsstyrken på et rekordhøyt nivå, og på årsbasis innebærer våre prognoser for 2009 en arbeidsstyrke som ligger 0,7 prosent høyere enn det gjennomsnittlige nivået i 2008. Deretter har vi lagt til grunn at veksten i arbeidsstyrken kommer opp i om lag 1 prosent.

Svak sysselsettingsutvikling de neste par årene og fortsatt vekst i arbeidsstyrken samlet sett innebærer at ledigheten vil øke markert gjennom 2009 og 2010. Målt som årgjennomsnitt øker ledigheten fra 2,6 prosent i 2008 til 4,7 prosent i 2010 og 2011. Dette innebærer en økning til 125 000 ledige. Med drahjelp fra økt offentlig sysselsetting og økende sysselsetting i en del private tjenestenæringer kan ledigheten komme noe ned igjen gjennom 2011 og i 2012. På årsbasis anslår vi ledigheten til 4,2 prosent i 2012.

2.11. Lønnsvekst som under solidaritetsalternativet

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte lønn per normalårsverk med 5,7 prosent fra 2007 til 2008, mot 5,6 prosent året før. I fjor økte årslønnen ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene med 6 prosent, 0,3 prosentpoeng mer enn lønn per normalårsverk. Årslønnen skiller seg fra lønn per normalårsverk ved at den ikke inkluderer overtidsbetaling og ved at den ikke påvirkes av endringer i langtidssykefraværet. Forskjellen i lønnsutviklingen i 2008 mellom disse to lønnsbegrepene skyldes at redusert overtidsbetaling og økt langtidssykefravær bidro til å trekke lønn per

normalårsverk ned, se kapittel 8 for en nærmere omtale av dette.

Veksten i lønn per normalårsverk i industrien ble 5,4 prosent i fjor. Der falt overtidsbetalingen markert. Ellers var lønnsveksten særlig sterk i statsforvaltningen, med 6,3 prosent. I kommuneforvaltningen var veksten 6,0 prosent. I de private tjenesteytende næringene ble gjennomsnittslønnen trukket ned av betydelige strukturendringer innen varehandelen der mange nye ansatte hadde et lavt lønnsnivå. Samlet lønnsvekst i private tjenesteytende næringer ble 5,5 prosent.

Norske industribedrifter har hatt svært god lønnsomhet gjennom store deler av 2000-tallet. Dette har kommet samtidig med lav konsumprisvekst, og har således gitt lønnsstakerne høy reallønnsvekst. Vi må tilbake til 1960-tallet for å finne en tilsvarende reallønnsvekst som hittil på 2000-tallet. Da de internasjonale konjunktorene tok til å falle i 2007, snudde den positive utviklingen for industribedriftene. Nedgangen utviklet seg til et kraftig tilbakefall i den globale etterspørselen etter industrivarer som følge av at finanskrisen eskalerte høsten 2008. Sammen med en høy lønnsvekst i industrien i 2008 har dette bidratt til betydelig svekket lønnsomhet i industrien. Et mål for lønnsomheten er lønnskostnadens andel av den samlede verdiskapningen. Lønnskostnadsandelen i industrien, som før 2000-tallet aldri var lavere enn 70 prosent, var nede i 64 prosent i 2006 og 2007. Som følge av omslaget i fjor, økte den igjen til vel 67 prosent som årgjennomsnitt i 2008.

Den reduserte lønnsomheten i næringslivet, raskt økende ledighet og lavere konsumprisvekst legger til rette for svært moderate lønnsstillegg i årene framover. Den ekspansive finanspolitikken i Norge og fortsatt inntektsvekst for norske husholdninger bidrar imidlertid etter hvert til å stabilisere det norske arbeidsmarkedet, selv med fortsatt svak utvikling i industriproduksjonen.

Dette kan skape et press i lønnsdannelsen, der industrien normalt er lønnsledende. Våre lønnsanslag forutsetter at industrilønningene beholder sin lønnsledende rolle også i en slik situasjon. Det innebærer lav lønnsvekst gjennom hele vår prognoseperiode. Perioden kan således på flere måter minne om perioden etter den norske bankkrisen på begynnelsen av 1990-tallet. På 1990-tallet ble lønnsdannelsen omtalt som solidaritetsalternativet. I løpet av denne perioden kom lønnsveksten ned i nær 3 prosent tre år på rad. I våre prognoser blir lønnsveksten litt høyere enn dette. I 2010 antar vi en lønnsvekst på 3,2 prosent, før den stiger til henholdsvis 3,5 og 4,3 prosent i 2011 og 2012.

I 2009 vil den gjennomsnittlige lønnsveksten bli holdt oppe av at det ble gitt store tillegg sent i fjor, og fordi det i kommuneoppkjørene i fjor allerede ble vedtatt tillegg for 2009. Vårt anslag innebærer en samlet lønnsvekst på 3,8 prosent. Dette anslaget innebærer små eller ingen tillegg i de ordinære lønnsoppkjørene, og forutsetter i tillegg at overtidsbruk og bonusutbetalinger reduseres. Strukturendringer kan trekke lønnsnivået opp, ved at det ofte er de lavest lønte som mister jobben i nedgangstider.

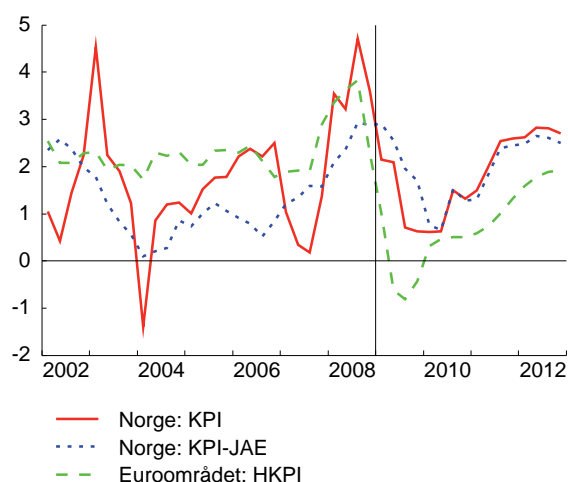
2.12. Turbulent prisbilde

Konsumprisindeksen (KPI) økte fra 2007 til 2008 med 3,8 prosent, den høyeste årsveksten siden 1990. Kraftig vekst i energiprisene, særlig elektrisitet, ga et bidrag på om lag en tredjedel av prisveksten. Reelle avgiftsendringer bidro med 0,1 prosentpoeng. Den underliggende inflasjonen målt ved 12-månedersveksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) var 2,6 prosent, omtrent som inflasjonsmålet og den høyeste årsveksten siden 2002.

Fjoråret var et turbulent år også når det gjelder prisstigningen. Målt på 12-månedersbasis nådde veksten i KPI en topp i oktober på 5,5 prosent, den høyeste månedsobservasjonen siden 1988. To måneder senere var prisstigningen kommet ned til 2,1 prosent. Utviklingen i energiprisene var den dominerende forklaringsfaktoren bak nedgangen. Det var også et markert fall i underliggende inflasjon. I oktober var 12-månedersveksten i KPI-JAE 3,3 prosent, den klart høyeste i de vel åtte årene det foreligger offisielle målinger. I desember var den underliggende inflasjonen kommet ned til 2,6 prosent. Dette skjedde til tross for at krona ble betydelig svekket gjennom fjorårets fire siste måneder. En slik kronesvekkelse vil normalt gi høyere priser på importerte varer

Når en justerer for normale sesongvariasjoner og ser på prisstigningen fra måneden før, ble toppen for veksten i KPI-JAE nådd i juli 2008. Da hadde den stort sett økt i over to år, og det var vel et halvt år etter at norske konjunkturer slo om til nedgang. En oppsplitting av KPI-JAE etter leverende sektor viser at det har vært økende inflasjonsimpulser på 12-månedersbasis fra alle hovedgrupper fra midten av 2007 og fram mot toppen i oktober i fjor. Også nedgangen deretter gjenfinnes i alle

Figur 2.15. Konsumprisindeksen. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

hovedgrupper bortsett fra en klar økning for husleie og en svak økning for importerte varer i januar.

Inflasjonsøkningen inntil i fjor høst kan knyttes til økte innenlandske kostnader, økte marginer, økte internasjonale råvarepriser inkludert energi og globalt økende inflasjon. I det siste jordbruksoppkjøret ble det også avtalt at en vesentlig del av bøndenes inntektsvekst skulle komme gjennom økte priser, noe som har bidratt til å trekke opp prisene på norskproduserte jordbruksvarer. Energi er en kostnadskomponent i nesten all produksjonsvirksomhet. I følge beregninger på SSBs makroøkonomiske modell KVARTS bidro prisendringene på råolje og elektrisitet fra 2007 til 2008 til å øke KPI-JAE med 0,4 prosent. Da er virkningene via andre verdensmarkedspriser enn energi ikke tatt med.

De siste måneders nedgang i inflasjonen kan i noen grad føres tilbake til en reversering av faktorene som tidligere drev inflasjonen opp. I kjølvannet av den forsterkede internasjonale konjunkturedgangen har verdensmarkedsprisene på råvarer inkludert energi gått kraftig ned. Den norske konjunkturedgangen kan også ha bidratt, blant annet ved at marginene i varehandelen er redusert. Det ble synliggjort av uvanlig stort innslag av salg i julehandelen.

I tiden framover vil det fortsatt være sterke impulser som påvirker inflasjonen i Norge i forskjellige retninger. Fallet i internasjonale råvarepriser vil virke med tidsforsinkelse på prisene til norske husholdninger, og den kraftige internasjonale konjunkturedgangen vil redusere verdensmarkedsprisene på ferdigvarer. Klart lavere norsk lønnskostnadsvekst og fortsatt press på marginene i varehandelen vil også bidra til å trekke inflasjonen ned.

I starten av en konjunkturedgang er arbeidskraftsproduktiviteten normalt svak. Produksjonen går ned og det

tar tid før arbeidsstokken tilpasses en lavere produksjon. Slik var det også i fjor. Vi regner med at produktiviteten tar seg opp i år, men at produktivitetsveksten fremdeles vil være på et lavt nivå. Dette vil likevel være en impuls i retning av lavere inflasjon i år enn i fjor. Framover øker produktivitetsveksten og dette virker dempende på inflasjonen.

I motsatt retning trekker kronesvekkelsen i fjor høst. Selv om utviklingen er snudd og krona har styrket seg kraftig gjennom januar i år, er krona fremdeles svakere enn gjennomsnittet i fjor. Dette vil bidra til dyrere import. I tillegg vil den svake krona i fjor høst påvirke prisene i norske butikker med en tidsforsinkelse. Vi venter imidlertid at krona fortsetter å styrke seg gjennom de kommende to årene. Dette vil bidra til å trekke inflasjonen ned i lang tid framover. Den samlede isolerte effekten av disse valutakursbevegelsene er trolig at inflasjonen trekkes opp en tid framover, kanskje ut inneværende halvår, og deretter ned.

Som årsgjennomsnitt anslås veksten i KPI-JAE å reduseres til 2,3 prosent i år. På årsbasis ventes kronesyrkingen å bli spesielt sterk i 2010. Dette bidrar til at veksten i KPI-JAE da anslås til å komme ned i 1 prosent. Deretter øker inflasjonen i de neste to årene, og kommer i følge beregningene opp i overkant av 2,5 prosent i 2012.

Svakere konjunkturutsikter i Nord-Europa og lave priser på råolje og kull har bidratt til at terminprisene i kraftmarkedet er redusert siden vår forrige konjunkturrapport. Det ligger nå an til at kraftprisene reduseres fra 2008 til 2009. Nettleien har imidlertid økt. Vi anslår at årsgjennomsnittet av de samlede elektrisitetsprisene til husholdningene fra 2008 til 2009 faller med om lag 5 prosent. På våren ventes de å ligge klart høyere enn på samme tidspunkt i fjor, mens det motsatte er tilfelle for annet halvår. Elektrisitetsprisene ventes å falle litt også fra 2009 til 2010. I årene deretter legger vi til grunn at elektrisitetsprisene om lag vil følge den generelle prisstigningen.

I forhold til en inflasjonsjustering av avgiftene med vårt anslag på prisveksten bidrar det vedtatte avgiftsopplegget for 2009 til å trekke prisstigningen opp med 0,1 prosentpoeng. Det er spesielt avgiftene på mineralvann som er økt mye. Som vanlig legger vi til grunn at avgiftsopplegget ikke endres i løpet av 2009 og at avgiftsatsene inflasjonsjusteres i resten av prognoseperioden.

Prisutviklingen på råolje bidro til høye bensinpriser langt ut i 2008. Fallet i oljepris deretter bidrar til å trekke ned den samlede konsumprisveksten i 2009, og vi anslår nå en KPI-vekst på 1,4 prosent. Det er lagt til grunn at oljeprisen vil øke noe fra og med andre halvår i år. Dette bidrar til at veksten i KPI ventes å bli noe høyere enn for KPI-JAE i årene 2011-2012.

Temaboks 2.2. Kraftmarkedet framover

I 2008 var den gjennomsnittlige systemprisen på kraft i Nord Pool-området 36,9 øre/kWh, en oppgang fra 22,4 øre/kWh i 2007. Gjennomsnittsprisen de 48 første dager i 2009 er 37,4 øre/kWh. Terminprisene på Nord Pool fra 17. februar i år indikerer en gjennomsnittlig systempris på 31,2 øre per kWh for 2009, en prisnedgang på 15 prosent fra 2008. Elektrisitetsprisen som husholdningene betaler (inkludert nettleie og avgifter), slik den måles i konsumprisindeksen, anslås å falle med om lag 5 prosent fra 2008 til 2009. Det ligger an til at prisene kan falle ytterligere noe i 2010.

2008 var litt varmere enn 2007 og gjennomsnittet for tiårsperioden 1999-2008. I forhold til 2007 bidrar dette isolert sett til å redusere elektrisitetsforbruket med i underkant av 1 TWh. På den annen side økte kraftforbruket som følge av høyere økonomisk aktivitet, mens høyere kraftpriser trakk forbruket ned. Samlet bidro dette til en økning i kraftforbruket på 1,8 TWh, slik at totalt kraftforbruk i 2008 var 1,0 TWh høyere enn i 2007. Nedgang i økonomisk aktivitet i 2009 sammenlignet med 2008 innebærer redusert kraftforbruk. Noe lavere forventet kraftpris for næringsliv og husholdninger trekker i motsatt retning. Med en antagelse om temperaturforhold resten av året lik gjennomsnittet for tiårsperioden 1999-2008, vil samlet brutto kraftforbruk i alminnelig forsyning kunne gå ned med om lag 1 TWh på årsbasis sammenlignet med 2008. For kraftintensiv industri og elektrokjeler kan det ligge an til at kraftforbruket samlet går ned med om lag 1 TWh. Norsk totalforbruk av kraft i 2009 kan da bli om lag 127 TWh mot 129 TWh i fjor.

I midten av februar i år var magasinbeholdningen 6,5 prosent under normalen og snømengden i fjellet litt lavere enn hva som har vært normalt på dette tidspunktet. Gasskraftverket på Kårstø, med en årsproduksjon på opptil 3,5 TWh har hatt liten produksjon siden oppstart høsten 2007, men nå kan det ligge an til at kraftproduksjonen i 2009 blir betydelig etter at driften settes i gang for fullt fra slutten av februar. En norsk totalproduksjon på rundt 128 TWh i 2009, 14 TWh mindre enn i 2008, er da forenlig med at magasinutfyllingen ved utgangen av 2009 er noe under normalnivået. Netto eksport av kraft vil i så fall falle fra i underkant av 14 TWh i 2008 til 1 TWh i 2009.

Terminprisen på Nord Pool for 2010 er noe lavere enn forventet gjennomsnittlig systempris for 2009, men deretter indikerer terminprisene gradvis stigende systempriser. Terminprisen for 2012 er litt høyere enn det gjennomsnittlig systempris for 2009 ligger an til å bli. Selv om terminprisene for de nærmeste årene ikke varierer mye, er utfallsrommet for framtidige kraftpriser i Norge stort. Variasjoner i tilsig til vannmagasinene kan medføre store utslag i norske kraftpriser. Framtidige kull-, gass- og CO₂-kvotepreiser er også usikre. Disse prisene bestemmer i stor grad kraftprisene på Kontinentet og påvirker indirekte de norske og nordiske kraftprisene. I den nærmeste femårsperioden er det ikke usannsynlig at kraftprisen i Norge for et enkelt år kan bli så lav som 20 øre/kWh eller så høy som 60 øre per kWh.

2.13. Reduserte overskudd i utenriks-økonomien

Med unntak for 2007 har handelsbalansen overfor utlandet vist økende overskudd hvert år siden 2002. I løpet av disse seks årene har overskuddet mer enn doblet seg, og nådde 465 milliarder kroner i 2008 i følge foreløpige nasjonalregnskapstall. Det er en økning på vel 100 milliarder kroner i forhold til 2007, og 75 milliarder kroner mer enn overskuddet i 2006. De store og økende overskuddene kan i hovedsak tilskrives olje- og gassseksporten, samt sterkere vekst i prisene på norske eksportvarer enn i prisene på importvarer. Målt i norske kroner har oljeprisen mer enn doblet seg i løpet av de seks årene. Holdes olje og gass utenfor, viser handelsbalansen et økende underskudd hvert år siden 2002. Driftsbalansen overfor utlandet følger utviklingen i handelsbalansen, men på et litt lavere nivå ettersom rente- og stønadsbalansen har vist et underskudd på mellom 1 og vel 17 milliarder kroner årlig siden 2002. For 2008 viser foreløpige beregninger et underskudd på 16 milliarder kroner, slik at overskuddet på driftsbalansen beregnes til 449 milliarder kroner. Det utgjør nesten 18 prosent av BNP.

Selv om 2008 ga et rekordhøyt overskudd i utenriks-handelen med varer og tjenester, er utviklingen gjennom siste halvdel av året mindre positiv. I hvert av årets to siste kvartaler falt handelsoverskuddet i forhold til kvartalet før, fra et rekordhøyt nivå på 129 milliarder kroner i 2. kvartal til om lag 102 milliarder kroner i 4. kvartal. Mye av utviklingen kan tilbakeføres til oljepris-fallet, men også priser for andre viktige eksportprodukter falt kraftig. I 4. kvartal ga en generelt svak kronekurs positive impulser til verdien av samlet eksport, og dempet dermed den negative effekten av fallende priser på verdensmarkedene. En klar volumvekst i petroleumseksporten bidro også til at handelsoverskuddet holdt seg brukbart oppe i 4. kvartal.

Den internasjonale konjunkturedgangen vil ventelig redusere overskuddene på handelsbalansen med utlandet kraftig i årene som kommer. En dypere konjunkturedgang ute enn hjemme og en forventet sterkere krone vil medføre en svakere utvikling i eksporten enn i importen. For 2009 antar vi en nærmere halvering av gjennomsnittlig oljepris i norske kroner i forhold til 2008. Det bidrar vesentlig til at overskuddet på handelsbalansen beregnes til å bli mer enn halvert i forhold til 2008. Anslaget for 2009 på 225 milliarder kroner er litt under overskuddet i 2004. I 2010 venter vi at økende import bidrar til å redusere overskuddet ytterligere, til om lag 195 milliarder kroner. Det er lavere enn overskuddet i 2003.

I perioden 2010-2012 ventes handelsoverskuddet igjen å øke, først som følge av stigende oljepris, og deretter også som følge av en bedring av bytteforholdet for tradisjonelle varer i takt med konjunkturoppgangen. I løpet av de tre årene beregnes handelsoverskuddet å vokse fra under 200 milliarder kroner til nesten 250 milliarder kroner. Rente- og stønadsbalansen ventes å

holde seg negativ i hele prognoseperioden, i området 8-10 milliarder kroner. Dermed vil overskuddet på driftsbalansen ligge litt under – men ellers følge – bevegelsene i handelsoverskuddet. Overskuddet på driftsbalansen for årene 2010-2012 er nær nivåene fra 2002-2004. Overskuddet som andel av BNP anslås til godt under 10 prosent hvert år i hele prognoseperioden. Det er de klart laveste andelene siden årtusenskiftet, og illustrerer følgene av den sterke internasjonale lavkonjunkturen for en liten åpen økonomi.

2.14. Stor usikkerhet i anslagene

Statistisk sentralbyrå presenterte sine første kvantifiserte konjunkturprognoser for norsk økonomi i 1988, og har siden 1990 med få unntak publisert prognoser for minst to år fram i tid i februar/mars, mai/juni, september og november/desember hvert år. Vi gir her en evaluering av prognosevirksomheten. Evalueringen tar for seg tre viktige makroøkonomiske størrelser: Veksten i konsumprisindeksen (KPI), veksten i bruttonasjonalproduktet (BNP) for Fastlands-Norge og arbeidsledigheten i prosent av arbeidsstyrken (AKU). Det undersøkes spesielt om anslagene har avveket systematisk fra de observerte verdier av ledighet og KPI og de første foreløpige BNP-tall fra nasjonalregnskapet. I tillegg ser vi på spredningen i avvikene. Analysen benyttes også til å si noe om usikkerheten i anslagene for 2009 og 2010 som publiseres nå.

Det er ofte avvik mellom de foreløpige BNP-tallene som publiseres i februar/mars året etter regnskapsåret (Utsynsregnskapet), og de endelige tallene som normalt først er klare nærmere to år senere. De «endelige» tallene kan dessuten bli revidert i forbindelse med periodiske revisjoner hvor ny statistikk innarbeides eller ved omlegginger av beregningsprinsipper. Vi benytter likevel foreløpige BNP-tall fra Utsynsregnskapet som «fasit» av tre grunner. For det første foreligger ikke endelige regnskapstall for årene etter 2006. Anslagene for disse årene må derfor uansett sammenlignes med foreløpige regnskapstall. For det andre er prognosene laget med utgangspunkt i foreløpige – ikke endelige – regnskapstall for den nære forhistorien. For det tredje ble det ved hovedrevisjonene i 1995, 2002 og 2006 foretatt endringer i definisjoner, som innebar at prognoser og endelige tall ikke knytter seg til samme målesystem. Våre prognoser for BNP Fastlands-Norge i 2006 og 2007 hadde for eksempel blitt annerledes dersom vi hadde brukt den nye definisjonen på prognosetidspunktene.

Hvor gode har anslagene vært?

Figurene 2.16, 2.17 og 2.18 viser utviklingen over tid i det absolutte avviket mellom anslag og foreløpig regnskap for henholdsvis veksten i BNP for Fastlands-Norge, KPI samt nivået på AKU-ledigheten. Av figurene framkommer det at mens prognosene for AKU-ledigheten har blitt bedret over tid, har den betydelige undervurderingen av BNP-veksten i 2006 og 2007 ført til at en klar negativ trend i prognosefeilene fram til og med 2005 har blitt brutt. Noe av dette skyldes en omlegging

av beregningen av BNP i 2006. Prognosefeilene for KPI fra februar/mars samme år er blitt bedret over tid, mens utviklingen i prognosefeilene fra februar/mars året før er spesielt negativt påvirket av de overraskende høye energiprisene i 2007 og 2008.

Figurene 2.19, 2.20 og 2.21 viser gjennomsnittlig avvik mellom anslag gitt på ulike tidspunkter og regnskapstall for henholdsvis veksten i BNP for Fastlands-Norge, veksten i KPI og arbeidsledigheten. Figurene gir også en indikasjon på spredningen i avvikene ved at de inkluderer tre intervaller rundt gjennomsnittet. Disse intervallene er regnet ut på bakgrunn av den historiske spredningen. Intervallene viser sannsynligheten for at avviket mellom fremtidige anslag og regnskapstall ligger innenfor disse intervallene henholdsvis 50, 80 og 90 prosent. For i størst mulig grad å synliggjøre dagens usikkerhet, har vi kun benyttet prognosene for årene etter 1995 i beregningene av intervallene.

Har det vært systematiske avvik?

Anslagene for BNP-veksten har ofte vært for lave. I gjennomsnitt ligger anslagene for BNP-veksten to år fram i tid 0,5 prosentpoeng under den realisererte. Det samme gjør anslagene gitt i juni samme år. Anslagene gitt i september og desember året før prognoseåret ligger i gjennomsnitt henholdsvis 0,6 og 0,7 prosentpoeng under «fasiten». I anslagene gitt i prognoseåret er det igjen mindre avvik.

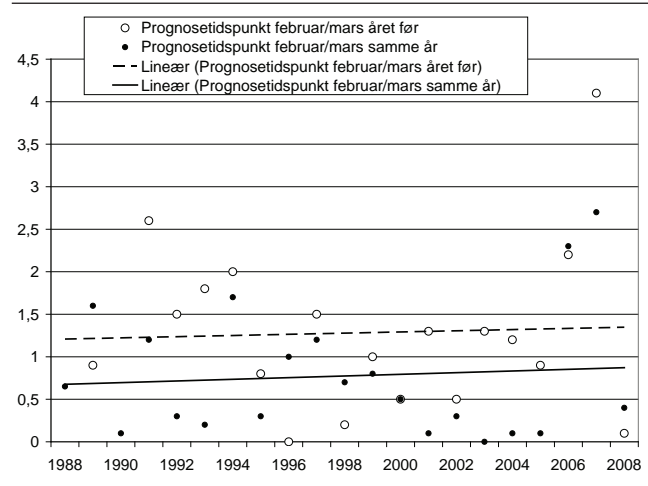
Gjennomsnittlig prognoseavvik på veksten i KPI er nær null på alle prognostidspunkt. Avviket er maksimalt 0,1 prosentpoeng.

Anslagene på arbeidsledigheten har hatt en tendens til systematisk å ha blitt noe for høye. Prognosene gitt i februar/mars, juni og september året før prognoseåret er i gjennomsnitt henholdsvis 0,3, 0,2 og 0,2 prosentpoeng for høye, deretter er gjennomsnittlig avvik 0,1 prosentpoeng på hvert prognostidspunkt fram til og med mai/juni samme år. Etter dette er avvikene i gjennomsnitt tilnærmet null. Sett i lys av den store spredningen i disse anslagene og at det kun er 14 observasjoner med i analysen, tyder resultatene på at det ikke er store systematiske feil i våre anslag for de tre hovedstørrelsene.

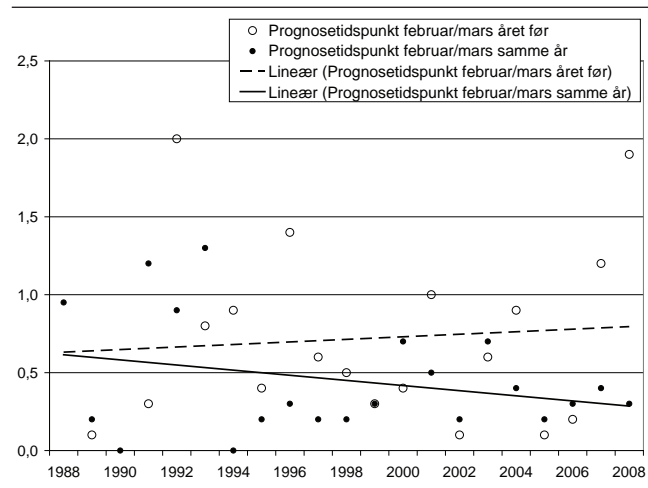
Spredningen i anslagene

Det har vært relativt stor spredning i avviket mellom anslaget på BNP-veksten gitt i februar/mars året før prognoseåret og det foreløpige regnskapstallet. Anslaget for 2007 bommet mest, med 4,1 prosentpoeng. 2007-anslaget er imidlertid påvirket av endringer i nasjonalregnskapets definisjoner. Av de 14 anslagene vi har laget på dette tidspunktet fra og med 1995-prognosen, ligger imidlertid kun 6 mer enn 1 prosentpoeng unna det foreløpige regnskapstallet. Én gang traff prognosen helt nøyaktig — i 1996. Variasjonen i avvikene er i gjennomsnitt betydelig mindre i de prognosene som er gitt i desember året før, men fortsatt bommer 3 av 14 anslag med mer enn 1 prosentpoeng. Til tross for stadig mer informasjon om den økonomiske utviklingen i det

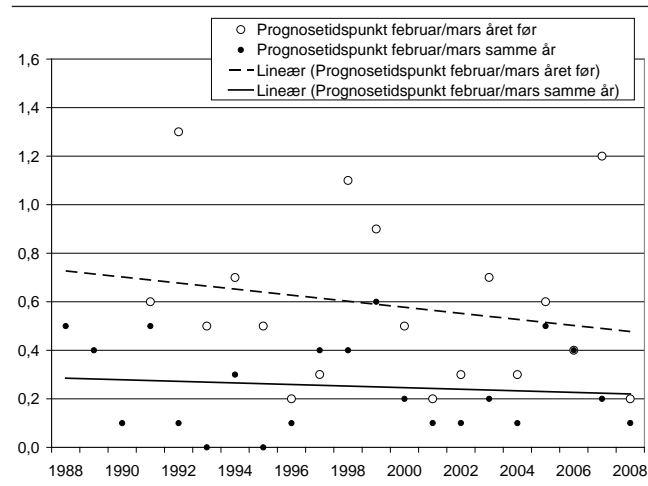
Figur 2.16. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Absolutt avvik fra foreløpig regnskap

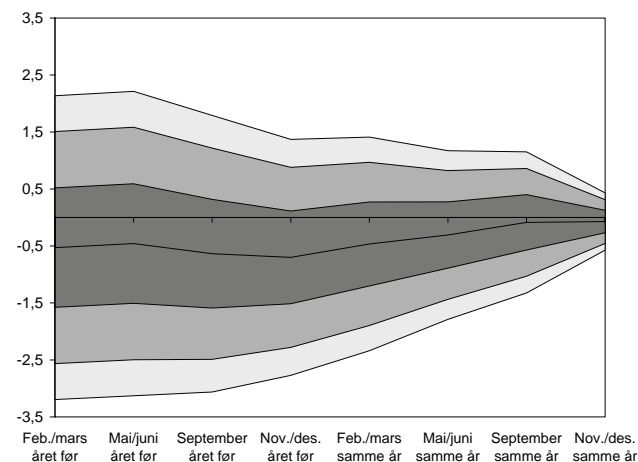
Figur 2.17. Anslag på prosentvis endring i KPI. Absolutt avvik fra regnskap

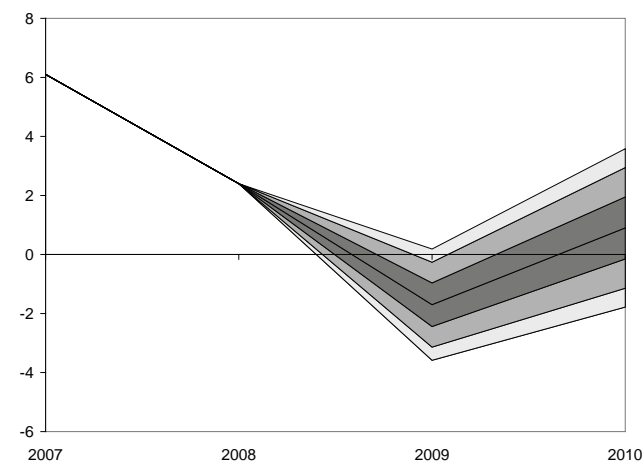
Figur 2.18. Anslag på arbeidsledighet (AKU) foretatt i februar samme år. Absolutt avvik fra regnskap.

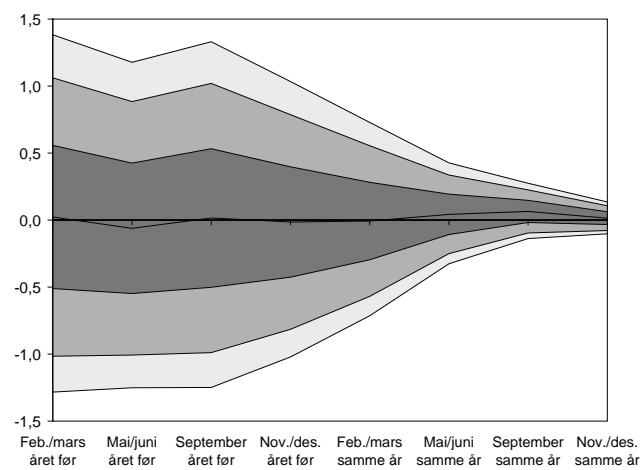
Figur 2.19. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Avvik fra foreløpige regnskapstall og spredningen i disse intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 prosent konfidensintervaller

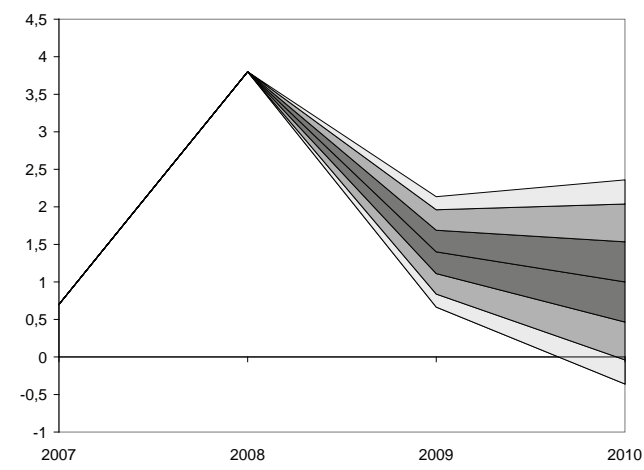
Figur 2.22. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Sikkerheten for at det foreløpige regnskapstallet vil ligge innenfor de tre intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

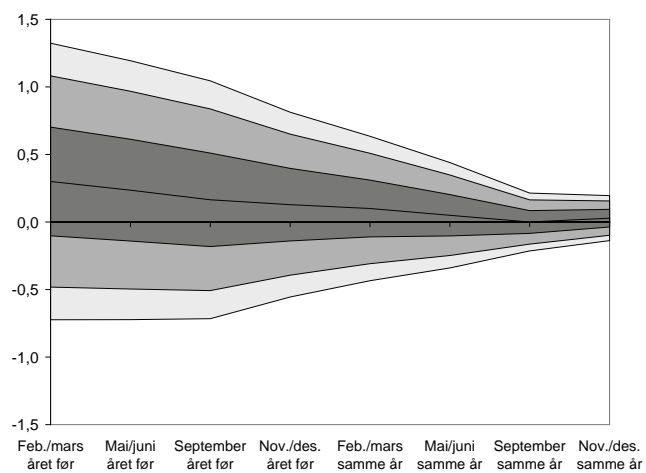
Figur 2.20. Anslag på prosentvis endring i KPI. Avvik fra regnskapstall og spredningen i disse. Intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 prosent konfidensintervaller

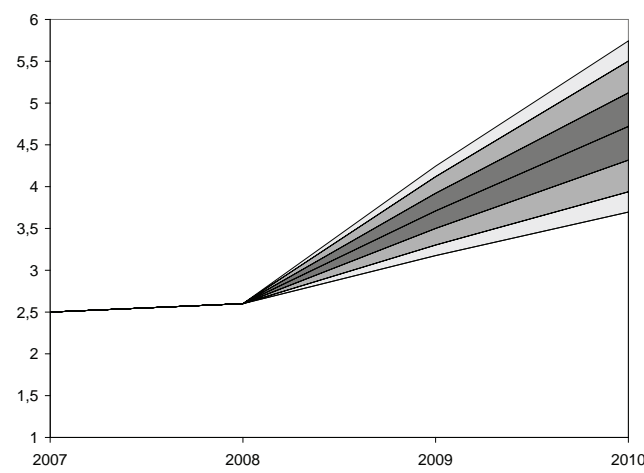
Figur 2.23. Anslag på prosentvis endring i KPI. Sikkerheten for at det foreløpige regnskapstallet vil ligge innenfor de tre intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

Figur 2.21. Anslag på arbeidsledighet (AKU). Avvik fra regnskapstall og spredningen i disse. Intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 prosent konfidensintervaller

Figur 2.24. Anslag på arbeidsledighet (AKU). Sikkerheten for at det foreløpige regnskapstallet vil ligge innenfor de tre intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

året det gis prognoser for, er spredningen i avvikene deretter om lag den samme helt fram til og med prognosene i september det samme året. En viktig medvirkende årsak til dette er at de kvartalsvise BNP-tallene ofte har blitt revidert tildels betydelig gjennom prognoseåret. Først i den siste prognosen vi gir før «fasiten» foreligger, er det på ny en viss nedgang i spredningen i avvikene.

Vi finner et lignende mønster i anslagene for årsveksten i KPI. Det er betydelig variasjon mellom de første fem anslagene og resultatet, men anslagene fra og med juni samme år er meget treffsikre. Etter dette er ingen anslag mer enn 0,3 prosentpoeng fra den faktiske veksttakten. Variasjonen i de foregående anslagene er 3-4 ganger så store. Siden KPI ikke revideres, avspeiler dette at faktisk utvikling i KPI gradvis blir kjent med full sikkerhet gjennom året.

Spredningen i avviket mellom anslag på ledigheten og resultatet viser en jevn nedgang etter hvert som prognosehorisonten blir kortere. Det gjennomsnittlige absoluttavviket er på 0,6 prosentpoeng i februar/mars året før og 0,3 prosentpoeng i februar/mars samme år. Deretter synker spredningen gradvis. Også for ledigheten reduseres prognosefeilen betraktelig i de tre siste prognosene før resultatet foreligger. Etter dette ligger ingen prognoser mer enn 0,4 prosentpoeng fra regnskapstallet. Som for KPI, skyldes dette at tallet blir gradvis kjent gjennom året og ikke revidert.

Prognosene for 2009 og 2010 er usikre

I figurene 2.22, 2.23 og 2.24 vurderes usikkerheten i anslagene for 2009 og 2010 gitt i denne rapporten. Vi anslår nå veksten i BNP for Fastlands-Norge til -1,7 prosent i 2009 og 0,9 prosent i 2010. Basert på analysen over, er vi 50 prosent sikre på at BNP-veksten for Fastlands-Norge vil ligge mellom -2,4 og -1 prosent i 2009 og mellom -0,2 og 2,0 prosent i 2010. Vi er 80 prosent sikre på at den prosentvise veksten vil ligge mellom -3,1 og -0,3 i 2009 og mellom -1,1 og 2,9 i 2010. Et intervall på til sammen 3,8 prosentpoeng i 2009, og 5,4 prosentpoeng i 2010, dekker den prosentvise veksten med 90 prosent sikkerhet.

Veksten i KPI var på 3,8 prosent i 2008. For 2009 og 2010 anslår vi veksten til henholdsvis 1,4 og 1,0 prosent. Vi er 50 prosent sikre på at anslagene for 2009 og 2010 ikke bommer med mer enn henholdsvis 0,3 og 0,5 prosentpoeng. Med 80 prosent sikkerhet bommer vi ikke med mer enn 0,6 prosentpoeng i 2009 og 1,0 prosentpoeng i 2010. Vi er 90 prosent sikre på at intervallet mellom 0,7 og 2,1 dekker den faktiske KPI-veksten i 2009, og at intervallet mellom -0,4 og 2,4 dekker KPI-veksten i 2010.

Nivået på arbeidsledigheten er anslått til 3,7 prosent i 2009 og 4,7 prosent i 2010. Mens de historiske prognosefeilene tilsier at prognosen for 2009 kan betraktes med en relativt stor grad av sikkerhet, behefter det seg mer usikkerhet til prognosen for året etter. For

eksempel vil regnskapstallet med 80 prosent sikkerhet ikke ligge mer enn 0,4 prosentpoeng fra vårt anslag for 2009. I 2010 derimot er det 80 prosent sikkerhet for at ledigheten blir innenfor et intervall på 0,8 prosentpoeng over og under anslaget. Intervallet som dekker ledighetstallet for 2010 med 90 prosent sikkerhet spenner seg fra 3,7 til 5,7, et intervall på hele 2 prosentpoeng.

2.15. Hvor godt traff SSBs prognoser 2008?

Første gang SSB presenterte prognoser for sentrale makroøkonomiske variabler for 2008 var i Økonomiske analyser (ØA) nr. 3/2005 fra juni 2005 og anslagene gitt i desember i fjor var 16. og siste gang vi ga prognoser for året 2008. Alle prognosene ble publisert i ØA, unntatt en spesialanalyse vi gjorde i oktober i fjor, etter eskaleringen av finanskrisen som inntraff like etter vi hadde publisert anslag i ØA 4/2008. I tabell 2.4 på neste side gjengis disse prognosene. I tabellkolonnen ytterst til høyre (ØA 1/2009) vises de foreløpige anslagene fra nasjonalregnskapet for 2008 sammen med øvrige regnskapstall. Disse tallene betraktes som en fasit.

Rekken av anslagene preges av to underliggende og motstridende trekk. I begynnelsen var konjunktursyklusene i prognosene for små og for kortvarige. Fra og med Økonomisk utsyn for to år siden, ble den nedgangen vi nå er inne i riktig plassert, men styrken ble undervurdert.

De første prognosene ble laget i en periode hvor konjunkturoppgangen, som vi forlot i fjor, hadde vart i over to år. Vi så for oss at konjunkturtoppen lå om lag ett år lenger fram og at omslaget ville komme som et følge av svakere internasjonale konjunkturer samt reduserte oljeinvesteringer. Det ble ikke noe av avmatningen i norsk økonomi. Vekstnedgangen internasjonalt ble svakere enn vi trodde og petroleumsinvesteringene fortsatte å vokse og husholdningenes etterspørsel og bedriftenes investeringer skjøt fart. Nedgangen som vi våren 2005 så for oss skulle komme et godt stykke ut i 2006, materialiserte seg først i begynnelsen av 2008. I prognosene fra våren 2005 var 2008 preget av neste konjunkturoppgang som altså ennå på ingen måte er realisert.

I senere prognoser flyttet vi den internasjonale konjunkturedgangen litt ut i tid. Mange størrelser treffer riktig bra. Anslagene for veksten i BNP Fastlands-Norge bommet med maksimalt 0,1 prosentpoeng i alle prognosene fra 2006 og i februar 2007. Men forløpet forut ble et annet enn det som var lagt til grunn. Det illustreres blant annet av en kraftig undervurdering av rentenivået.

I de siste 9 prognosene har hovedbilde for 2008 vært rimelig på plass. Vi forutså ikke finanskrisen, men den internasjonale veksten ble forutsatt redusert og det var et klart fall i etterspørsels- og produksjonsveksten fra året før. BNP-veksten ble imidlertid anslått noe

for høyt, blant annet fordi fallet i konsum- og investeringsveksten i Fastlands-Norge ble undervurdert. Prognosene for arbeidsledigheten gitt i denne perioden traff meget bra. Lønnsanslagene var i disse to årene

også meget nær de realiserte. Utviklingen i krona ble antatt for sterk, noe som sammen med at oljeprisen ble undervurdert bidro til at inflasjonsprognosene gitt i 2007 undervurderte prisveksten noe.

Tabell 2.4. **SSBs framskrivninger for 2008. Vekstrater i prosent der ikke annet fremgår**

	ØA 3/05	ØA 4/05	ØA 6/05	ØA 1/06	ØA 3/06	ØA 4/06	ØA 6/06	ØA 1/07	ØA 3/07	ØA 4/07	ØA 6/07	ØA 1/08	ØA 3/08	ØA 4/08	Okt. 08	ØA 6/08	ØA 1/09
Realøkonomi																	
Konsum i husholdninger mv.	2,2	2,6	2,5	3,1	3,1	3,0	3,2	3,1	3,9	3,7	4,1	3,9	3,3	2,6	2,3	1,6	1,5
Konsum i offentlig forvaltning	3,1	4,1	4,0	3,8	3,8	3,9	3,8	3,0	3,2	3,2	3,0	3,2	3,2	3,6	3,8	3,8	3,7
Bruttoinvestering i fast kapital	-0,4	0,6	-0,6	1,1	-0,4	0,2	3,0	2,3	4,4	6,6	5,7	3,5	4,6	3,9	3,9	3,2	3,3
Utvinning og rørtransport	-2,9	-2,8	-2,0	0,0	-0,7	-0,7	4,6	2,9	9,7	9,9	5,9	7,6	9,9	6,2	6,2	3,7	7,1
Fastlands-Norge	0,4	1,8	-0,1	1,5	-0,2	0,6	2,8	2,3	2,7	6,0	4,2	2,6	2,8	2,8	2,8	2,7	1,9
Boliginvesteringer	0,8	1,1	-4,3	-1,7	-1,0	0,0	-0,6	0,3	1,5	3,1	3,2	-2,7	-8,3	-9,3	-9,4	-9,7	-8,9
Eksport	1,9	3,0	2,6	3,7	2,9	2,8	3,8	3,4	4,9	4,6	4,2	0,4	1,5	2,2	2,1	1,0	0,9
Råolje og gass	1,2	1,2	2,8	5,6	3,8	4,3	6,2	3,7	6,8	7,4	4,5	-3,4	-1,8	-1,5	-1,5	-2,3	-2,3
Eksport tradisjonelle varer	2,7	2,7	1,5	2,0	2,4	1,9	1,3	3,1	3,9	3,9	4,9	4,8	4,9	6,9	7,0	6,0	4,8
Import	2,3	2,5	2,7	4,0	2,8	2,0	4,2	4,1	4,4	6,1	5,9	4,7	4,8	5,3	5,1	5,3	4,2
Import tradisjonelle varer	2,1	2,7	2,0	3,3	2,4	2,2	3,3	3,4	3,9	5,8	5,2	5,2	4,9	4,6	4,5	4,6	3,2
BNP	1,7	2,7	2,2	2,7	2,5	2,8	3,1	2,6	4,0	3,7	3,6	1,8	2,3	2,5	2,4	1,6	2,0
BNP Fastlands-Norge	1,8	2,7	2,1	2,4	2,3	2,3	2,4	2,3	3,4	3,1	3,2	2,8	2,9	3,1	3,0	2,2	2,4
Arbeidsmarked																	
Sysselsatte personer	0,2	0,9	0,5	0,7	0,6	0,6	0,9	1,0	1,2	1,3	1,9	1,3	2,6	2,6	2,6	3,2	3,2
AKU-ledighet (nivå)	4,4	3,9	3,8	3,6	3,9	3,5	3,0	2,8	2,6	2,5	2,6	2,7	2,6	2,7	2,7	2,6	2,6
Priser og lønninger																	
Lønn per normalårsverk	3,3	3,9	3,9	4,2	3,7	4,5	4,1	4,8	5,5	5,9	6,2	6,0	6,0	6,0	6,0	5,9	5,7
Konsumprisindeksen (KPI)	2,1	1,7	1,9	2,0	1,5	1,1	1,5	1,9	2,5	2,7	2,9	3,5	3,9	4,0	4,1	3,9	3,8
KPI-JAE	2,0	1,8	1,9	2,0	1,8	1,6	1,4	1,6	1,9	1,8	1,9	2,2	2,5	2,6	2,7	2,7	2,6
Eksportpris tradisjonelle varer	3,1	1,8	-0,5	0,2	-3,3	-6,9	-6,6	-3,1	-6,0	-6,0	-3,2	-6,3	1,9	1,3	1,4	2,4	2,3
Importpris tradisjonelle varer	1,3	1,9	-1,0	-0,7	0,7	-2,3	-4,7	-1,9	-3,2	-3,2	-1,7	-3,9	-0,4	1,0	1,6	3,2	3,2
Boligpris	-0,3	0,8	-1,1	1,8	3,4	2,9	3,7	6,0	7,2	4,5	7,1	2,9	2,4	2,6	-0,4	-1,3	-1,1
MEMO:																	
Pengemarkedsrente (nivå)	2,5	2,4	3,0	3,3	3,5	3,8	4,3	5,0	5,3	5,5	5,4	5,7	6,3	6,3	6,4	6,2	6,2
Utlånsrente, banker (nivå)	4,4	3,6	4,7	4,8	5,1	4,9	5,5	6,3	6,2	6,3	6,2	6,6	7,1	7,2	7,3	7,3	7,3
Importveid kronkurs (44 land)	0,5	1,7	-0,5	0,1	1,8	0,0	-2,7	-1,4	-1,2	-1,7	-2,0	-3,9	-5,4	-3,1	-1,2	-0,1	0,0
Driftsbalanse, mrd. kroner	269	356	288	316	314	321	371	289	316	359	419	406	517	494	485	440	449
Eksportmarkedsindikatorer	3,6	3,6	2,2	1,8	2,1	1,6	2,3	3,7	3,8	3,9	6,1	4,1	4,9	3,8	3,7	3,4	1,9
Råoljepris, kroner per fat	310	312	332	316	308	312	301	332	360	380	456	444	575	576	560	528	530

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Temaboks 2.3. Direkte og indirekte importandeler

Bruken av varer og tjenester kan deles inn i sluttleveringer (konsum, investeringer og eksport) og produktinnsats, som er en produksjonsfaktor. En del av sluttleveringene dekkes direkte gjennom import, mens resten leveres fra innenlandske produsenter. I den norske produksjonen benyttes også importert produktinnsats. Den andelen som importert produktinnsats utgjør av en sluttlevering defineres som den indirekte importandelen. Her regner en også inn importert produktinnsats hos underleverandører av produktinnsats. Den totale andelen av import i en sluttlevering er dermed større enn den direkte andelen. Fordi størrelsen på importandelene er forskjellig, vil en gitt endring i en sluttleveringskomponent medføre ulike impulser mot norsk produksjon.

Importandelene beregnes ved å studere virkningen på importen av den enkelte sluttleveringskomponent i en statisk kryssløpsmodell. Dette innebærer at den ikke tar med virkninger av endringer i relative priser, ringvirkninger fra endringer i inntektsopp-tjening, behov for endret produksjonskapasitet (investeringer) og mulige effekter på renter og valutakurs. Importandelene gjengitt i tabellen er beregnet for 2006, som er det siste året med et endelig nasjonalregnskap.

Importandeler

Av hovedgruppene av sluttleveringskategorier er det eksport og offentlig konsum som har de klart laveste direkte importandelene. Når man også tar med den indirekte importen, kommer importandelen for eksport imidlertid nær gjennomsnittet. Offentlig konsum, som i stor grad består av lønnskostnader, fremstår som den komponenten med klart lavest total importandel. Investeringer har de klart høyeste importandelene, både direkte og totalt.

I likhet med de andre hovedgruppene, er det store forskjeller når man ser på undergrupper av investeringer. De direkte importandelene for investeringer i form av bygninger og anlegg er meget beskjedne. De indirekte importandelene er imidlertid relativt høye. For investeringer i maskiner, skip, oljeplattformer og biler utgjør den direkte importen over en tredjedel, mens den totale importen utgjør om lag halvparten av disse investeringene. Oppdelt på næringer har utenriks sjøfart den høyeste totale importandelen med 57,1 prosent. I oljevirksomheten ligger importandelen totalt noe høyere enn gjennomsnittet for investeringer, mens investeringene i offentlig forvaltning ligger klart lavere.

Innenfor husholdningenes konsum er det store variasjoner i importandelene. Nordmenns konsum i utlandet er naturligvis i sin helhet å regne som direkte import. Kjøp av egne transportmidler og «diverse varer» skiller seg ut med høye direkte importandeler. Ettersom det produseres svært få biler i Norge, kan importandelen for egne transportmidler på litt over 35 prosent oppfattes som overraskende lav. Forklaringen ligger i avansen i forhandlerleddene og i det høye avgiftsnivået.

Innenfor eksport er det store variasjoner i importandelene. Eksporten fra utenriks sjøfart har høyest importinnhold, noe som henger sammen at det meste av produktinnsatsen er kjøpt direkte utenfor Norge. I den andre enden av skalaen skiller olje og gass seg ut, med liten grad av import. Dette kan i stor grad føres tilbake til at en stor del av produksjonsverdien består av petroleumsrente (definert i avsnittet om petroleumsinntektene i kapitlet om produksjon og markedsforhold).

Importandeler 2006

	Andel av slutt- leveringene	Direkte	Indirekte	Totalt
Samlede sluttleveringer	1,000	8,6	13,8	22,4
Konsum	0,483	10,6	10,2	20,8
Konsum i husholdn. og ideelle org.	0,331	14,8	11,0	25,8
Nærings- og nytelsesmidler	0,052	10,6	12,4	23,0
Energivarer mm.	0,024	8,3	3,9	12,2
Egne transportmidler	0,014	33,9	1,5	35,4
Div. varer	0,068	31,4	7,5	38,9
Bolig	0,049	0,3	5,5	5,8
Andre tjenester	0,103	1,2	14,5	15,7
Nordmenns konsum i utlandet	0,020	100,0	0,0	100,0
Offentlig konsum	0,152	1,4	8,4	9,8
Nyinvesteringer	0,149	19,9	16,8	36,7
Etter art:				
Bygninger og anlegg	0,069	0,6	19,3	19,9
Skip	0,010	33,4	23,7	57,1
Øvrige arter	0,070	36,9	13,7	50,6
Etter næring:				
Fastlands-Norge	0,105	17,8	16,5	34,3
Industri	0,009	37,2	13,5	50,7
Andre vareproduserende næringer	0,006	27,3	15,7	43,0
Off. forvaltning	0,020	13,9	18,4	32,3
Boliger	0,028	0,6	19,3	19,9
Andre tjenesteytende næringer	0,042	25,3	14,2	39,5
Utvinning og rørtransport	0,037	23,7	15,5	39,2
Utenriks sjøfart	0,007	33,7	23,4	57,1
Eksport	0,369	1,4	17,3	18,7
Trad. varer	0,100	5,1	26,7	31,8
Olje og gass	0,183	0,0	5,2	5,2
Andre varer	0,003	0,0	33,6	33,6
Utenriks sjøfart mm.	0,041	0,0	46,3	46,3
Andre tjenester	0,031	0,8	17,3	18,1

¹ Husholdningenes konsum er regnet inklusiv korreksjonspostene nordmenns konsum i utlandet samt utlendingers konsum i Norge. Sistnevnte blir derfor trukket ut av sluttleveransen eksport. Salg av brukt realkapital er også tatt bort fra eksporten.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utenrikshandel.

Tabell 2.6. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Faste 2006-priser. Prosentvis endring fra foregående kvartal

	Ujustert		Sesongjustert							
	2007	2008	07.1	07.2	07.3	07.4	08.1	08.2	08.3	08.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	6,0	1,5	2,3	1,1	1,0	1,5	0,1	-0,3	-0,7	-0,5
Konsum i husholdninger	6,1	1,4	2,3	1,1	1,1	1,5	0,1	-0,4	-0,7	-0,5
Varekonsum	7,6	-0,2	4,2	0,6	1,4	1,2	-0,8	-0,3	-1,6	-1,4
Tjenestekonsum	4,0	2,1	-0,2	1,5	1,0	0,8	0,1	0,3	0,3	0,7
Husholdningenes kjøp i utlandet	7,8	8,3	2,9	1,9	-1,1	10,6	5,1	-5,1	-2,1	0,4
Utlendingers kjøp i Norge	4,8	-1,4	-2,0	0,2	1,9	2,3	-2,6	0,2	-5,0	4,6
Konsum i ideelle organisasjoner	4,1	2,9	2,4	1,6	0,4	0,5	0,5	1,7	-0,5	0,5
Konsum i offentlig forvaltning	3,4	3,7	0,6	1,3	1,4	0,5	0,8	0,8	1,3	1,0
Konsum i statsforvaltningen	2,0	2,9	0,4	0,5	0,8	0,4	0,6	0,9	1,1	1,0
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	1,7	2,8	0,1	0,6	0,9	0,3	0,5	1,0	1,2	0,7
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	3,7	3,5	1,8	0,1	0,5	0,7	1,4	0,4	0,5	3,0
Konsum i kommuneforvaltningen	5,0	4,5	0,9	2,1	2,1	0,6	0,9	0,6	1,4	1,0
Bruttoinvestering i fast realkapital	8,4	3,3	-2,5	3,5	4,4	4,5	-3,6	-0,1	2,0	-0,9
Utvinning og rørtransport	5,5	7,1	-5,1	7,3	5,5	-1,3	1,6	-2,1	3,9	6,5
Tjenester tilknyttet utvinning	-71,7	-102,3	-94,3	353,0	-56,9	-80,5	97,4	-35,5	-307,3	-58,8
Utenriks sjøfart	22,4	13,2	35,2	-2,6	72,8	-41,4	33,6	0,1	0,5	-2,3
Fastlands-Norge	9,3	1,9	-0,9	2,2	0,9	10,8	-6,9	0,5	1,7	-3,1
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	9,7	1,1	1,0	1,3	2,9	4,8	-2,1	-0,2	-2,2	-3,4
Næringer	12,2	6,6	-0,1	2,3	5,2	8,1	-1,7	1,0	-2,4	-1,0
Industri og bergverk	25,3	11,9	-5,8	11,0	13,4	18,1	-14,2	8,4	-4,3	11,4
Annen vareproduksjon	10,3	9,6	1,6	11,6	4,5	-8,0	13,6	2,6	-1,8	-11,7
Tjenester	9,7	4,4	0,9	-1,9	3,3	9,7	-1,4	-1,3	-2,0	-1,4
Boliger (husholdninger)	5,3	-8,9	2,9	-0,2	-1,2	-1,3	-2,9	-2,7	-1,6	-8,7
Offentlig forvaltning	7,9	5,2	-8,5	6,1	-7,4	38,2	-23,8	3,6	18,5	-2,1
Lagerendring og statistiske avvik	-28,2	51,1	-60,5	123,7	-41,7	82,1	11,2	13,3	4,6	-31,0
Bruttoinvestering i alt	4,4	6,9	-8,7	9,0	0,1	8,7	-2,2	1,3	2,3	-4,5
Innenlandsk sluttanvendelse	5,0	3,4	-1,1	3,1	0,9	3,2	-0,4	0,4	0,6	-1,3
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendring)	6,0	2,1	1,3	1,4	1,1	3,1	-1,2	0,1	0,3	-0,6
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	4,0	3,9	-0,6	1,9	0,3	5,1	-3,1	1,1	3,5	0,5
Ekspert i alt	2,5	0,9	1,7	-2,6	2,8	1,4	-0,3	-0,9	-1,1	2,1
Tradisjonelle varer	8,7	4,8	4,0	-0,3	3,1	4,1	1,0	0,5	-0,2	-3,5
Råolje og naturgass	-2,6	-2,3	2,9	-6,4	4,0	-2,5	0,8	-2,6	-2,9	6,5
Skip, plattform og fly	-5,9	12,2	-39,3	54,5	-13,6	-27,8	-0,4	34,2	38,6	-21,5
Tjenester	7,0	2,1	-0,7	0,3	1,1	7,8	-4,0	-0,5	-0,8	2,9
Samlet sluttanvendelse	4,1	2,5	-0,1	1,0	1,6	2,5	-0,4	0,0	0,0	-0,1
Import i alt	7,5	4,2	-1,2	2,3	2,2	6,4	-1,4	-0,7	2,2	-4,7
Tradisjonelle varer	6,7	3,2	-0,8	0,3	0,6	4,6	1,0	-1,6	0,8	-3,2
Råolje og naturgass	145,3	-40,1	-10,9	137,5	-63,2	109,9	-66,6	29,4	-5,6	104,2
Skip, plattform og fly	34,4	41,5	42,5	17,0	80,6	29,6	-13,6	5,4	34,3	-48,1
Tjenester	5,4	4,1	-3,6	3,2	3,3	5,7	-2,7	0,2	1,1	-1,4
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	3,1	2,0	0,3	0,7	1,4	1,4	0,0	0,1	-0,7	1,3
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	6,1	2,4	1,1	1,8	1,6	1,3	-0,3	0,5	0,3	-0,2
Oljevirkosomhet og utenriks sjøfart	-4,9	0,8	-2,0	-2,5	0,7	1,9	0,6	-0,8	-3,7	6,2
Fastlands-Norge (basisverdi)	5,9	3,2	0,2	2,0	1,3	1,5	0,2	0,5	0,7	-0,2
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	6,7	3,2	0,1	2,2	1,5	1,8	-0,1	0,7	0,4	-0,4
Industri og bergverk	5,4	2,9	0,5	-0,5	1,7	2,0	-0,8	3,1	-0,5	-2,4
Annen vareproduksjon	7,2	2,5	5,3	2,4	2,0	-0,8	0,0	1,4	0,9	-0,5
Tjenester inkl. boligjenester	6,9	3,4	-1,1	2,8	1,3	2,3	0,1	-0,2	0,6	0,1
Offentlig forvaltning	3,2	3,5	0,6	1,5	0,8	0,5	1,4	-0,2	1,7	0,5
Produktavgifter og -subsidier	7,1	-2,2	6,0	0,4	2,9	-0,1	-3,0	0,3	-1,9	0,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.7. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindekser. 2006=100**

	Ujustert		Sesongjustert							
	2007	2008	07.1	07.2	07.3	07.4	08.1	08.2	08.3	08.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	100,7	104,6	100,1	100,4	100,5	101,8	102,9	103,7	105,2	106,6
Konsum i offentlig forvaltning	104,7	110,4	103,4	104,3	104,9	106,2	107,8	109,5	111,6	112,8
Bruttoinvestering i fast kapital	105,4	111,0	103,2	105,7	106,5	106,0	108,0	110,6	112,4	112,6
Fastlands-Norge	105,1	110,2	103,1	104,9	105,7	106,3	108,0	109,7	111,0	111,5
Innenlandsk sluttanvendelse	103,0	107,9	102,7	102,4	102,6	103,7	106,7	106,2	108,0	110,6
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	102,6	107,2	101,5	102,3	102,6	103,8	105,1	106,3	108,0	109,2
Eksport i alt	101,4	115,3	96,4	100,7	99,8	108,7	111,6	121,1	122,7	106,5
Tradisjonelle varer	102,5	104,9	102,8	104,6	100,9	101,8	100,3	103,1	110,7	105,1
Samlet sluttanvendelse	102,4	110,5	100,4	101,8	101,6	105,4	108,4	111,4	113,1	109,1
Import i alt	103,1	106,5	103,7	104,5	102,7	101,6	104,3	105,4	108,2	108,3
Tradisjonelle varer	103,7	107,1	104,2	105,4	103,3	102,1	104,8	106,7	109,1	107,7
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	102,2	111,7	99,4	101,0	101,3	106,6	109,7	113,2	114,6	109,4
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	102,8	107,3	101,9	102,5	102,6	103,9	105,2	105,7	108,0	109,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.8. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindeks. Prosentvis endring fra foregående kvartal**

	Ujustert		Sesongjustert							
	2007	2008	07.1	07.2	07.3	07.4	08.1	08.2	08.3	08.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	0,7	3,9	-0,8	0,3	0,1	1,3	1,1	0,7	1,5	1,3
Konsum i offentlig forvaltning	4,7	5,5	1,7	0,9	0,5	1,3	1,5	1,6	1,9	1,1
Bruttoinvestering i fast kapital	5,4	5,3	1,4	2,4	0,7	-0,4	1,8	2,4	1,6	0,2
Fastlands-Norge	5,1	4,9	1,3	1,7	0,8	0,6	1,6	1,6	1,2	0,5
Innenlandsk sluttanvendelse	3,0	4,7	0,4	-0,3	0,2	1,0	2,9	-0,5	1,7	2,4
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	2,6	4,5	0,2	0,7	0,3	1,2	1,3	1,1	1,6	1,1
Eksport i alt	1,4	13,7	-3,2	4,5	-0,9	8,9	2,6	8,5	1,3	-13,2
Tradisjonelle varer	2,5	2,3	2,2	1,7	-3,5	0,9	-1,5	2,8	7,4	-5,1
Samlet sluttanvendelse	2,4	7,9	-0,9	1,4	-0,2	3,8	2,8	2,7	1,5	-3,5
Import i alt	3,1	3,3	0,2	0,7	-1,7	-1,1	2,7	1,1	2,6	0,1
Tradisjonelle varer	3,7	3,2	-0,1	1,1	-2,0	-1,1	2,7	1,8	2,2	-1,3
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	2,2	9,3	-1,2	1,6	0,3	5,3	2,9	3,2	1,2	-4,5
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	2,8	4,4	0,6	0,6	0,1	1,3	1,2	0,5	2,1	1,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.16. Temabokser i Konjunkturtendensene. 2004-2008

ØA 6/2008

- Virkninger av alternative finanspolitiske tiltak, 24.

ØA 4/2008

- Virkninger av økte investeringer i offentlig infrastruktur, 11.

ØA 3/2008

- Virkninger av økte energipriser, 23.

ØA 1/2008

- Hvilken rentebane vil gi 2,5 prosent inflasjon?, 14.
- Realøkonomiske effekter av et kraftig børsfall, 21.
- Kraftmarkedet framover, 24.
- Verdensmarkedspriser på matvarer og prisutviklingen for matvarer i Norge, 25.
- Direkte og indirekte importandeler, 31.

ØA 6/2007

- Virkninger på norsk økonomi av et kraftigere internasjonalt tilbakeslag, 22-23.

ØA 4/2007

- Uro i internasjonale finansmarkeder, 9.
- Betydningen av renta i boligmarkedet, 15.

ØA 3/2007

- Virkninger av å "følge" handlingsregelen, 11.
- Virkninger av økt arbeidsinnvandring, 20-21.

ØA 1/2007

- Betydningen av internasjonale priser for norsk økonomi, 21.
- Kraftmarkedet framover, 22.
- Direkte og indirekte importandeler, 29.

ØA 6/2006

- Valutakursen med Norges Banks rentebane og SSBs modeller, 11.
- Betydningen av nedgangen i ledighet for lønnsvekst og inflasjon, 19.

ØA 1/2006

- Alternativ lønnsvekstberegning, 20.
- Utsiktene i kraftmarkedet framover, 22.
- Konjunkturtrekk i norsk økonomi i de siste 25 årene, 28-29.
- Direkte og indirekte importandeler, 30.

ØA 6/2005

- Virkninger av høyere rente, 11.
- Sykefravær og lønnsinntekter, 19.
- Lønnsvekst i lys av industribedriftenes lønnsomhet, 20.

ØA 4/2005

- Hva skjer dersom handlingsregelen ikke følges?, 11.
- Forklaringsfaktorene bak valutakursutviklingen de senere år, 13.

ØA 3/2005

- Virkningen av en sterkere krone, 14.

ØA 1/2005

- Utsiktene i kraftmarkedet framover, 21.
- Noen viktige drivkrefter bak konjunkturutviklingen 2000-2008, 22-23.

ØA 6/2004

- Virkningen av økte oljeinvesteringer i 2005-2007, 13.
- Husholdningenes formuesplassering, 14.
- Nye EU-land: Statistikk om arbeidsinnvandring, 18.
- Redusert sykefravær, 20.
- Fortsatt internasjonal oppgang – en alternativ prognosebane, 22-23.

ØA 4/2004

- Norges Banks utfordring, 13.
- Virkninger av en «normalisering» av pengemarkedsrentene, 23.
- På vei mot inflasjonsmålet – også i modellarbeidet, 24-25

ØA 3/2004

- En oljesmurt alternativbane, 22-24.

ØA 1/2004

- Kraftmarkedet i 2003 og utsiktene framover, 24.

3. Produksjonsevne

I et kortsiktig perspektiv har konjunktursvingningene betydning for utnyttningen av økonomiens ressurser, arbeidsledighet og kapasitetsutnyttning. I et lengre perspektiv er veksten i økonomiens produksjonsevne avgjørende for et lands konsummuligheter. Økonomisk vekst bestemmes av tilgangen på ressurser og evnen til å omsette disse i varer og tjenester. Langsiktig økonomisk vekst tilskrives tradisjonelt tre kilder: økning i mengde og kvalitet av arbeidskraft, økning i mengde og kvalitet av kapital, og produktivitsvekst som følge av teknisk framgang og organisatoriske forbedringer. Teknisk framgang drives blant annet av forskning og utvikling. Tilgangen på kapital i forskjellige næringer vil avhenge av avkastningen på realinvesteringer i forhold til avkastningen på alternative plasseringer av sparing. Tilgang på kvalifisert arbeidskraft bestemmes hovedsakelig av individers valg av utdanning og deres tilbud av arbeidskraft.

3.1. Produksjon og privat konsum

OECD beregner tall for landenes BNP og konsum korrigert for prisforskjeller (basert på kjøpekraftsparitet, PPP), der de senest tilgjengelige tallene er fra 2007. Målt på denne måten, lå BNP per innbygger for Norge i 2007 60 prosent høyere enn OECD-gjennomsnittet, se tabell 3.1. Imidlertid påvirkes BNP-sammenlikningen i Norges favør av at olje og gass ble utvinnet i et høyt tempo til høye priser. BNP-målet tar ikke hensyn til at Norges petroleumsinntekter delvis motsvares av en tapping av formue av olje og gass under havbunnen, og således ikke bare representerer inntekter i realøkonomisk forstand. Trekkes Norges petroleumrente, som utgjorde 15,4 prosent av BNP i 2007, fra BNP-tallet som oppgis av OECD, ville BNP pr. innbygger ligget ca. 35 prosent høyere enn OECD-gjennomsnittet.

Ifølge OECDs beregninger lå summen av norske husholdningers konsum, konsumutgifter til ideelle organisasjoner, samt offentlige utgifter til individuelle konsumgoder og tjenester om lag 16 prosent høyere enn OECD-gjennomsnittet i 2007, regnet per innbygger. Norge har også en betydelig høyere sparerate enn andre land. Den høye spareraten er imidlertid et utslag av at høye petroleumsinntekter bidrar til høy disponibel inntekt, slik dette beregnes i nasjonalregnskapet. Det er først og fremst staten som står for den høye sparingen. Dette er en konsekvens av handlingsregelen for finanspolitikken og statens store eierandeler i petroleumsvirksomheten. Ifølge handlingsregelen skal de løpende petroleumsinntektene spares i Statens pensjonsfond - Utland gjennom oppbygging av finansielle fordringer på utlandet. Siden denne politikken kun omplasserer nasjonalformuen, uten å øke den, innebærer den ikke reell sparing.

Tilgangen på arbeidskraft

Den norske befolkningen består av vel 4,7 millioner innbyggere. Av disse var litt over 2,5 millioner sysselsatt med å produsere varer og tjenester i 2008. I tillegg er en betydelig andel av befolkningen under utdanning, se tabell 3.2. Totalt hadde litt over 1 million personer utdanning som sin hovedaktivitet i 2008, mens omtrent like mange innbyggere hadde en eller annen form for trygd eller pensjon som hovedinntektskilde. Sysselsatte på korttidsopphold som ikke var registrert bosatt i Norge, utgjorde ca. 64 000 personer i 2007.

Tabell 3.1. BNP og konsum per innbygger i utvalgte OECD-land beregnet vha. priser og kjøpekraftspariteter for 2007. OECD = 100

	BNP per innbygger			Konsum per innbygger ¹		
	1995	2001	2007	1995	2001	2007
Norge	116	143	160	104	107	116
Danmark	113	114	107	109	102	99
Finland	93	103	104	82	87	92
Sverige	108	108	109	101	103	99
Frankrike	100	103	98	103	106	101
Italia	104	105	91	98	102	88
Nederland	106	119	117	97	109	104
Spania	79	87	94	78	87	88
Storbritannia	97	107	106	103	117	119
Tyskland	111	104	103	112	105	99
USA	136	136	136	143	143	145
Japan	111	101	100	97	90	92
OECD-nivå i USD ²	23 696	25 246	39 822	16 609	18 151	28 478

¹ For Norge kan oljeprisen, av definisjonsmessige årsaker, være av stor betydning for resultatet.

² Beregnet vha. priser og valutakurser for 2007.

Kilde: National Accounts of OECD Countries 2008 - Vol. 1.

Tabell 3.2. Antall personer etter hovedaktivitet i 2008¹, tall i 1 000

Befolkning totalt	4 737
Antall barn, 0 til og med 5 år	351
Antall studenter, grunn og vdg. skole	807
Antall studenter, høyere utd. institusjoner ²	219
Antall studenter i utlandet ²	11
Sysselsatte, heltid ³	1 881
Sysselsatte, deltid ³	655
Hjemmearbeidende i befolkningen 16-74 år	66
Arbeidsledige (AKU)	66
Alderspensionister ²	639
Antall på uførepensjon ²	294
Sosialhjelpsmottakere ^{2,4}	38

¹ Tallene er hentet fra forskjellige kilder. Det kan derfor ikke utelukkes at samme person inngår i flere hovedaktiviteter.

² Tall fra fjerde kvartal 2007.

³ Tallene inkluderer selvstendige næringsdrivende personer.

⁴ Antall som mottok sosialhjelp mer enn 6 måneder av året.

Kilde: SSB og Arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

Tabell 3.3. Yrkesdeltaking, gjennomsnittlig timer arbeidet og ledighet i utvalgte OECD-land

	Yrkesdeltakingsraten i befolkningen 15-64 år, 2007 ¹			Yrkesdeltakingsraten i befolkningen 55-64 år, 2007 ¹			Gjennomsnittlig antall timer arbeidet per sysselsatt, 2007	Arbeidsledighetsrater i prosent av arbeidsstyrken, 2007 ¹
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner		
Norge	78,9	81,8	75,9	69,7	74,7	64,6	1 411	2,6
Danmark	80,3	84,0	76,4	61,3	66,9	55,7	na	3,8
Finland	75,4	77,4	73,9	58,8	59,2	58,3	1 698	6,9
Sverige	80,6	82,9	78,2	73,0	76,4	69,6	1 562	6,1
Frankrike	70,1	74,8	65,5	41,3	42,6	38,0	1 561	8,3
Italia	62,5	74,4	50,8	34,6	46,3	23,5	1 824	6,1
Nederland	76,9	82,7	71,1	52,2	63,3	41,1	1 392	3,2
Spania	71,9	82,7	62,3	47,4	63,1	32,5	1 652	8,3
Storbritannia	76,3	83,1	69,8	59,3	68,9	50,1	1 670	5,3
Tyskland	75,0	81,7	69,3	58,0	66,5	49,8	1 433	8,4
USA	75,3	81,7	69,1	63,8	69,6	58,3	1 794	4,6
Japan	73,6	85,2	61,9	68,4	84,9	52,5	1 785	3,9
EU-15	72,0	79,5	64,5	48,8	58,1	39,9		7,0
OECD	70,7	80,5	61,1	55,8	66,1	45,5		5,6

¹ OECD standard.

Kilde: OECD Employment Outlook 2008: Statistical Annex.

Tabell 3.4. Prosentandel med utdanning i forskjellige kohorter i utvalgte OECD-land. Tall for 2006

Alder	Andel av befolkningen med fullført videregående skole				Andelen av befolkningen med utdanning utover videregående skole				
	25-34	35-44	45-54	55-64	25-34	35-44	45-54	55-64	25-64
Norge	83	79	77	75	33	42	35	30	25
Danmark	88	84	78	76	35	41	36	33	28
Finland	90	87	80	63	35	38	41	34	27
Sverige	91	90	82	73	31	39	29	29	25
Frankrike	82	72	61	52	26	41	27	19	16
Italia	67	55	47	32	13	17	14	11	9
Nederland	81	76	70	60	30	36	30	30	25
Spania	64	55	43	27	28	39	31	22	15
Storbritannia	76	70	67	61	30	37	31	29	24
Tyskland	84	85	83	79	24	22	25	25	23
USA	87	88	89	87	39	39	41	40	38
OECD snitt	78	72	65	55	27	33	28	24	19

Kilde: Education at a Glance 2008, OECD.

Sammenlikninger med andre land viser at yrkesdeltakelsen i Norge er blant de høyeste i OECD-området, se tabell 3.3. Andelen av befolkningen i alderen 15-64 år som inngikk i arbeidsstyrken var 78,9 prosent i 2007. Yrkesdeltakelsen blant kvinner var på 75,9 prosent. Norge ligger også høyt blant OECD-landene når det gjelder yrkesdeltakelse i den eldre delen av befolkningen: 69,7 prosent av de mellom 55 og 64 år inngikk i arbeidsstyrken.

Gjennomsnittlig antall utførte arbeidstimer per sysselsatt i Norge var 1 411 i 2007. Dette er lavere enn for de fleste andre land, se tabell 3.3. For eksempel var gjennomsnittet 1 794 for USA og 1 562 for Sverige. To viktige årsaker til det lave timetallet i Norge er at mange kvinner arbeider deltid og at vi har mange fridager. Andelen sysselsatte som arbeider deltid var ifølge AKU ca. 26 prosent både i 1990 og 2007. Gjennom 1990-tallet og begynnelsen av 2000-tallet har gjennomsnittlig arbeidstid blitt redusert i de fleste OECD-landene. Arbeidsledigheten har tradisjonelt ligget lavt i Norge

sammenlignet med andre land. I 2007 hadde Norge, ifølge OECD, en ledighet på 2,6 prosent.

Økt utdanning fører generelt til økt arbeidsproduktivitet, noe som gjenspeiles i høyere lønn. I 2006 hadde 42 prosent av befolkningen i alderen 25-34 år gjennomført en utdanning på minst 6 måneder utover videregående skole. I forhold til andre OECD-land er dette et høyt nivå, se tabell 3.4. Italia skiller seg ut med en spesielt lav andel på 17 prosent. De eldre kohortene hadde gjennomgående en lavere andel med utdanning utover videregående skole. For befolkningen 25-64 år var andelen 33 prosent for Norge, som er tilnærmet det samme som for våre naboland, mens USA hadde en noe høyere andel.

3.2. Produktivitetsvekst

Med produktivitetsvekst menes veksten i produksjonen per enhet av de ressursene som er satt inn i produksjonen. Det enkleste og mest brukte produktivitetsbegrepet er arbeidsproduktivitet, som måler veksten i

produksjon per timeverk. Arbeidsproduktiviteten kan imidlertid økes ved at arbeidskraften utstyres med mer realkapital og/eller andre innsatsfaktorer. Et produktivetsbegrep som måler veksten i produksjonen i forhold til et mer omfattende mål på ressursbruken, er total faktorproduktivitet (TFP). TFP-begrepet er nærmere forklart i boks 3.1. Her forklares også hvorfor man i praksis bør la valget av produksjonsbegrep avhenge av hvor grovt man har inndelt de næringene som beskrives. På et disaggregert nivå (for eksempel foretaksnivå) bør en måle produksjon ved bruttoproduksjonsverdi, med arbeid, kapital og produktinnsats som innsatsfaktorer. I tabell 3.5 og 3.6 er imidlertid Fastlands-Norges næringer delt inn i bare tre sektorer. På et så aggregert nivå bør den samlede produksjonen måles med bruttoproduktet, mens veksten i samlet ressursinnsats måles som et veid gjennomsnitt av vekstratene for timeverk og realkapital. Det vil si at en oppfatter bruttoproduktet, dvs. bruttoproduksjonsverdi fratrukket produktinnsats, som «produsert» av de to innsatsfaktorene arbeid og kapital.

I praksis vil produktivetsveksten påvirkes av konjunkturbevegelsene. Det skyldes blant annet at det ikke er lønnsomt for bedriftene å variere kapitalutstyr og selsesetting like raskt og like mye som svingningene i salg og produksjon. I tabell 3.5 har en valgt en periodeinndeling slik at produktivetsveksten i de ulike periodene i mindre grad skal påvirkes av konjunktursvingningene. I perioden 2004-2008 er trolig produktivetsveksten trukket opp av høykonjunktoren frem til 2008.

Hovedtrekk for Fastlands-Norge

Foreløpige beregninger tyder på at arbeidsproduktiviteten for bedrifter i Fastlands-Norge vokste med 0,6 prosent fra 2007 til 2008, jf. tabell 3.5. Dette er meget lavt sammenlignet med de fleste år etter 1973. Utviklingen i 2008 skyldes trolig den sterke og brede konjunkturedgangen i andre halvdel av 2008. En årsak kan være at arbeidsinnsatsen normalt justeres tregere enn produksjonen. Men også for perioden 2004-2008, som preges av sterk konjunkturoppgang frem til 2008, er utviklingen i begge produktivetsmålene svakere enn i perioden 1989-2003.

Fjorårets vekst i Fastlands-Norges bruttoprodukt per timeverk var tilnærmet lik TFP-veksten. Det samme gjaldt for perioden 2004-2008 sett under ett. Det normale har vært at vekst i kapitalintensiteten har bidratt til at veksten i arbeidsproduktivitet er sterkere enn TFP-veksten. I de fleste år etter 1973 har imidlertid TFP-veksten bidratt mer enn økt kapitalintensitet til veksten i arbeidsproduktivitet. Det samme mønsteret har gjort seg gjeldene i de fleste OECD-land i de senere årene.

Næringsvise forskjeller

Arbeidsproduktiviteten i privat tjenesteyting økte i gjennomsnitt med 2,3 prosent årlig i perioden 2004-2008. Utviklingen i 2008 trakk denne vekstraten ned, og representerer et klart avvik fra en trend preget av relativt sterk produktivetsvekst, spesielt etter 1988. I

Boks 3.1. Måling av vekst i total faktorproduktivitet (TFP)

Et mye brukt produktivetsbegrep er "total faktorproduktivitet" (TFP). Begrepsmessig defineres veksten i TFP som den del av produksjonsveksten som ikke kan tilskrives økt innsats i en eller flere innsatsfaktorer. Det empiriske motstykket til TFP-vekst beregnes (tilnærmet) som produksjonsveksten minus veksten i all målt ressursinnsats. Her beregnes veksten i samlet ressursinnsats som et veid gjennomsnitt av vekstratene for hver enkelt innsatsfaktor, der vektene er løpende kostnadsandeler. Tilsvarende beregnes produksjonsveksten i en sektor som et veid gjennomsnitt av vekstratene for produksjonen i de næringene som sektoren omfatter, der vektene er løpende produksjonsverdiandeler. Jo mer detaljert en kan spesifisere og måle produksjon og ressursinnsats, desto bedre vil denne typen beregninger måle TFP-veksten.

I produktivetsberegninger brukes både bruttoproduksjon og bruttoprodukt som produksjonsmål. Valget av produksjonsmål betyr mye: TFP-veksten basert på bruttoprodukt vil ligge typisk 2-3 ganger høyere enn TFP-veksten basert på bruttoproduksjon, mens veksten i arbeidsproduktiviteten typisk blir lavere når man erstatter bruttoproduksjon med bruttoprodukt. På bedriftsnivå måles (brutto)produksjonen som det som selges til andre utenfor bedriften. Når bedrifter statistisk slås sammen i suksessivt mer omfattende næringer, vil en økende del av produksjonen bestå av produkter som næringen selv bruker som produktinnsats, mens en tilsvarende avtakende del selges til andre utenfor næringen. Gitt at man for enhver næringsinndeling ønsker at produksjonen skal måle det som selges ut av næringen, kommer man nærmest dette "idealet" ved å bruke nasjonalregnskapstall for (brutto)produksjonen når man skal beskrive relativt fint inndelte næringer. For vidt definerte næringsgrupper, vil bruttoproduktet ligge nærmere idealet. Det er imidlertid vanskelig å si nøyaktig på hvilket aggregeringsnivå man bør skifte produksjonsbegrep, samtidig som et slikt skifte, som nevnt, påvirker tallene betydelig. I tabellene 3.5 og 3.6 er Fastlands-Norges næringer delt inn i bare tre sektorer, hvor en stor del av produktinnsatsen er produsert innad i hver av disse sektorene. TFP-veksten er derfor basert på bruttoprodukt som produksjonsmål. Veksten i ressursinnsatsen er et veid gjennomsnitt av vekstratene for timeverk og realkapital.

perioden 1997-2007 var veksten i både arbeidsproduktivitet og TFP i privat tjenesteyting klart høyere enn i de andre sektorene rapportert i tabell 3.5. TFP-veksten sto i disse årene for det dominerende bidraget til veksten i arbeidsproduktivitet.

Blant de tjenesteytende næringene er det særlig varehandel og innenriks samferdsel som trekker gjennomsnittet opp for TFP-veksten etter 1988. Samferdselsektoren omfatter blant annet post- og telekommunikasjon. Her kan den raske økningen i bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi være en av årsakene til TFP-veksten, men produktivetsberegninger alene gir et svakt grunnlag for en slik hypotese. Selv om revisjonene av nasjonalregnskapstallene har bedret beskrivelsen av produksjon og faktorinnsats i tjenesteytende næringer, er det fortsatt grunn til å peke på at det er store måleproblemer for disse næringene, som gjør tallene usikre.

Tabell 3.5. **Dekomponering av vekst i arbeidskraftsproduktivitet (bruttoprodukt per timeverk) i perioden 1973-2008¹. Gjennomsnittlige prosentvise årlige vekstrater**

Sektor	Periode	Arbeidskrafts- produktivitet	Bidrag fra endring i kapitalintensitet	Total faktor- produktivitet
Bedrifter i Fastlands-Norge ²	1973-1981	2,7	1,2	1,5
	1982-1988	1,8	0,7	1,1
	1989-1996	2,9	0,2	2,7
	1997-2003	2,8	1,0	1,8
	2004-2008	1,6	0,1	1,5
	2007-2008	0,6	-0,1	0,7
Industri ³	1973-1981	1,9	1,1	0,8
	1982-1988	2,3	0,9	1,4
	1989-1996	0,7	0,2	0,6
	1997-2003	2,7	1,1	1,6
	2004-2008	1,1	-0,2	1,2
	2007-2008	0,3	-0,1	0,4
Annen vareproduksjon	1973-1981	3,4	1,1	2,3
	1982-1988	1,1	0,6	0,5
	1989-1996	5,4	1,1	4,3
	1997-2003	0,0	0,5	-0,5
	2004-2008	0,2	-0,4	0,6
	2007-2008	0,0	-0,6	0,6
Privat tjenesteyting ⁴	1973-1981	2,7	1,2	1,5
	1982-1988	1,7	0,6	1,1
	1989-1996	2,9	-0,1	3,0
	1997-2003	3,8	1,1	2,7
	2004-2008	2,3	0,4	1,9
	2007-2008	0,9	0,1	0,8

¹ Dataene for 2007 og 2008 er foreløpige.

² Utenom bolig, bank og forsikring og oljeraffinering.

³ Utenom oljeraffinering.

⁴ Utenom bolig og bank og forsikring.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Industriens arbeidsproduktivitet økte bare med 0,3 prosent fra 2007 til 2008. Også i 2007 lå denne veksten klart lavere enn i perioden 1997-2005. Også i industrien har TFP-veksten gitt et sterkere bidrag til veksten i arbeidsproduktiviteten enn økende kapitalintensitet. Den årlige TFP-veksten lå i gjennomsnitt på ca. 1,5 prosent i perioden 1997-2007, men falt til 0,4 prosent i 2008. Blant industrinæringene finner man den svakeste TFP-veksten i de senere årene i deler av næringsmiddelindustrien, samt i produksjon av kjemiske råvarer og metaller. TFP-veksten har derimot ligget over industrigjennomsnittet innenfor blant annet fiskeforedling, tekoindustri, produksjon av kjemiske produkter og i deler av den oljerettede industrien.

I sektoren «Annen vareproduksjon» har arbeidsproduktiviteten stort sett stått stille etter en kraftig vekst i første halvdel av 1990-tallet. Det gjelder også utviklingen i 2008. Relativt beskjedne bidrag fra vekst i henholdsvis TFP og kapitalintensitet har oppveid hverandre i denne perioden. TFP-veksten i 2008 var 0,6 prosent, det samme som gjennomsnittet for perioden 2004-2008. I de senere år har TFP-veksten vært negativ i bygge- og anleggssektoren. Det illustrerer at den målte TFP-veksten inneholder flere ukjente forhold utover

teknologisk fremgang. Fiske og fiskeoppdrett har hatt TFP-vekst over gjennomsnittet for næringsgruppen.

Internasjonale sammenligninger

Den gjennomsnittlige årlige veksten i arbeidsproduktiviteten for OECD-landene sett under ett var henholdsvis 2,2 og 1,8 prosent i periodene 1995-2000 og 2000-2006. Ifølge OECDs tall lå veksten i Norge svakt over dette gjennomsnittet i begge perioder. I perioden 1995-2006 lå OECDs anslag på veksten i den norske arbeidsproduktiviteten omtrent på linje med veksten i blant annet Sverige, USA, Storbritannia og Japan. Etter 2000 har arbeidsproduktiviteten vokst 1,3 prosentpoeng raskere i Sverige enn i Norge. Gjennomsnittsvekstraten for de 15 EU-landene lå i disse periodene på henholdsvis 1,8 og 1,3 prosent. Siden 2000 har arbeidsproduktiviteten vokst særlig raskt i Korea og i en del øst-europeiske land (Slovakia, Ungarn, Tsjekkia, Polen). Produktiviteten i Irland vokste svært raskt på 1990-tallet (5,6 prosent årlig). Etter 2000 er denne vekstraten halvert, men den ligger fortsatt over OECD-snittet. Blant landene med særlig svak vekst i arbeidsproduktivitet etter 2000 finner man Italia og Spania. Også Portugal, Mexico, New Zealand og Nederland har opplevd en årlig vekst i arbeidsproduktiviteten på under 1 prosent etter 2000.

Tabell 3.6. **Bruttoprodukt og innsatsfaktorer i perioden 1973-2008¹. Gjennomsnittlige prosentvise årlige vekstrater**

Sektor	Periode	Bruttoprodukt	Timeverk	Realkapital
Bedrifter i Fastlands-Norge ²	1973-1981	2,5	-0,2	4,6
	1982-1988	2,3	0,5	3,4
	1989-1996	2,2	-0,7	0,1
	1997-2003	3,2	0,3	3,9
	2004-2008	5,1	3,5	3,9
	2007-2008	5,2	4,6	4,3
Industri ³	1973-1981	0,7	-1,2	4,0
	1982-1988	0,2	-2,0	2,1
	1989-1996	0,1	-0,7	0,1
	1997-2003	0,8	-1,9	2,2
	2004-2008	3,8	2,8	2,2
	2007-2008	4,2	3,9	3,5
Annen vareproduksjon	1973-1981	2,3	-1,2	3,8
	1982-1988	1,4	0,3	2,7
	1989-1996	1,9	-3,5	0,5
	1997-2003	0,3	0,3	1,8
	2004-2008	3,4	3,2	2,2
	2007-2008	4,5	4,5	2,9
Privat tjenesteyting ⁴	1973-1981	3,8	1,2	5,3
	1982-1988	3,6	1,9	4,3
	1989-1996	3,2	0,3	-0,1
	1997-2003	5,0	1,2	5,4
	2004-2008	6,1	3,8	5,2
	2007-2008	5,8	4,9	5,2

¹ Dataene for 2007 og 2008 er foreløpige.

² Utenom bolig, bank og forsikring og oljeraffinering.

³ Utenom oljeraffinering.

⁴ Utenom bolig og bank og forsikring.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

I perioden 1985-2006 sto Irland i en særstilling blant OECD-landene når det gjelder vekst i BNP og produktivitet. Dette har vanligvis vært forklart med at produktivitetsnivået var lavt før veksten startet, og at multinasjonale selskaper i utstrakt grad har lokalisert produksjon i Irland. Dermed er ressurser blitt overført fra jordbruk og andre sektorer med relativt lav produktivitet til næringer hvor avkastningen av ressursinnsatsen er høyere. Av en gjennomsnittlig årlig BNP vekst på 5,7 prosent, kan 3,2 prosentpoeng tilskrives TFP-vekst, jf. tabell 3.7. Den årlige TFP-veksten i Irland har imidlertid falt i de senere år, trolig som en følge av at de nevnte kildene til ekstraordinær vekst gradvis uttømmes. I perioden 2001-2006 var denne i gjennomsnitt på 2,0 prosent, som fortsatt er godt over OECD gjennomsnittet. Ellers har TFP-veksten etter 2000 vært høyest i Sverige, Japan, Belgia, USA og Finland. OECD beregner ikke TFP-vekst for Norge. Beregningene over, basert på nasjonalregnskapstall, viser en gjennomsnittlig årlig TFP-vekst for Fastlands-Norge på 1,9 prosent, altså blant de høyeste i OECD-området. OECD-land med lavest TFP-vekst etter 2000 har vært Italia, Sveits, og New Zealand.

3.3. FoU og nyskaping i norsk næringsliv

Forskning og utvikling

Kostnadene til forskning og utvikling (FoU) for 2007 viste en klart sterkere vekst enn for de to foregående årene. Kostnadene var på 37,4 milliarder kroner i 2007. Dette er en økning på 14,1 prosent fra 2006 i nominelle størrelser. Målt i faste priser er oppgangen på 9,5 prosent. Universitets- og høyskolesektoren har opplevd den største veksten de siste årene og sto i 2007 for 31 prosent av samlet FoU. Instituttsektorens andel har vært forholdsvis stabil og var på 22 prosent for 2007, mens næringslivets bidrag utgjorde 47 prosent.

Samlet FoU utgjorde 1,64 prosent av bruttonasjonalprodukt (BNP) i 2007, og økte fra 1,52 i 2006. Dette er første gang siden 2003 at BNP-andelen har økt. Andelen for 2003 var på 1,7 prosent. Nedgangen i BNP-andelen fram til 2007 skyldes i stor grad sterk økning for olje- og gassvirksomheten. Ser vi FoU-kostnadene som andel av BNP for fastlands-Norge, har denne vært forholdsvis stabil (2,5 prosent i 2007). Det betyr at veksten i FoU-kostnader og BNP for fastlands-Norge har vært i samme størrelsesorden. I «forskningsmeldingen» fra 2005 var det et uttrykt politisk mål at FoU skal

Tabell 3.7. **Dekomponering av BNP-vekst i OECD området. 2001-2006¹ og 1985-2006². Rangering etter BNP-vekst 2001-2006**

		Arbeidsinnsats	IKT-kapital	Annen kapital	TFP-vekst	BNP-vekst
Portugal	1985-2006	0,28	0,36	0,49	1,25	2,36
	2001-2006	-0,21	0,23	0,30	0,18	0,50
Italia	1985-2006	0,32	0,25	0,55	0,60	1,72
	2001-2006	0,49	0,18	0,54	-0,52	0,70
Østerrike	1985-2006	0,48	0,20	0,18	1,01	1,85
	2001-2006	0,26	-0,01	0,04	0,58	0,86
Tyskland	1985-2006	-0,33	0,28	0,30	1,17	1,42
	2001-2006	-0,35	0,21	0,13	0,89	0,88
Sveits	1985-2006	0,29	0,41	0,38	0,45	1,54
	2001-2006	0,48	0,37	0,27	-0,22	0,90
Nederland	1985-2006	0,92	0,41	0,38	0,96	2,65
	2001-2006	-0,08	0,33	0,13	0,64	1,02
Japan	1985-2006	-0,43	0,39	0,53	1,61	2,08
	2001-2006	-0,71	0,37	0,01	1,77	1,44
Danmark	1985-2006	0,14	0,52	0,45	0,83	1,94
	2001-2006	0,02	0,52	0,36	0,59	1,48
Frankrike	1985-2006	0,13	0,31	0,38	1,33	2,15
	2001-2006	0,08	0,26	0,31	0,97	1,63
Belgia	1985-2006	0,19	0,44	0,24	1,33	2,21
	2001-2006	-0,29	0,39	0,01	1,67	1,79
Storbritannia	1985-2006	0,43	0,58	0,43	1,14	2,57
	2001-2006	0,27	0,49	0,31	1,36	2,42
Finland	1985-2006	-0,22	0,34	0,29	1,96	2,35
	2001-2006	0,37	0,36	0,08	1,65	2,45
USA	1985-2006	1,03	0,49	0,36	1,09	2,94
	2001-2006	0,45	0,34	0,24	1,65	2,67
Canada	1985-2006	1,16	0,41	0,67	0,51	2,72
	2001-2006	1,29	0,33	0,60	0,47	2,68
New Zealand	1985-2006	0,84	0,43	0,66	0,41	2,32
	2001-2006	1,71	0,41	0,92	-0,01	3,01
Sverige	1985-2006	0,14	0,54	0,36	1,26	2,29
	2001-2006	-0,20	0,32	0,22	2,74	3,06
Australia	1985-2006	1,13	0,57	0,46	1,12	3,25
	2001-2006	1,21	0,68	0,53	0,81	3,19
Spania	1985-2006	1,48	0,35	0,89	0,21	2,91
	2001-2006	1,78	0,29	0,98	0,18	3,20
Irland	1985-2006	1,61	0,22	0,69	3,23	5,65
	2001-2006	1,88	0,20	0,92	1,99	4,92

¹ 1985-2004 for Australia, Belgia og Japan; 1985-2005 for Danmark, Finland, Nederland og Storbritannia; 1990-2006 for New Zealand og Spania; 1991-2006 for Tyskland; 1995-2004 for Sveits; 1995-2005 for Østerrike og Portugal.

² 2001-2004 for Australia, Belgia, Japan og Sveits; 2001-2005 for Østerrike, Danmark, Finland, Nederland, Portugal og Storbritannia.

Kilde: www.oecd.org/statistics/productivity/

Temaboks 3.1. Hva består den norske nasjonalformuen av?

Norge er et svært rikt land sett i internasjonalt perspektiv. En vanlig oppfatning er at dette skyldes vår tilgang på naturressurser, og da spesielt olje og gass. Formuesverdien av hver enkelt ressurs danner et bilde av hvor viktige de ulike ressursene er for vår velferd. Vi deler ressursene inn i fem hovedgrupper. For det første har vi de fornybare naturressursene; jordbruksareal, skog, fiske og fangst, fiskeoppdrett og vannkraft. For det andre har vi de ikke-fornybare naturressursene; i hovedsak olje og gass. For det tredje og fjerde har vi humankapital og produsert kapital. Humankapitalen uttrykker arbeidskraftens bidrag til verdiskapingen, mens produsert kapital omfatter maskiner, bygninger, verktøy etc. Til slutt har vi rene finansielle beholdninger som for eksempel Statens pensjonsfond - Utland, samt gjeld som Norge har til utlandet.

For å finne formuesverdien av de enkelte ressursene, må vi først dekomponere Norges nettonasjonalinntekt (NNI) slik at inntektsbidraget fra den enkelte ressurs kan skilles ut. Dette gjøres for alle ressursene utenom inntekten fra humankapitalen. Så antar vi at all inntekt som ikke kan spores tilbake til naturressursene eller realkapitalen, kommer fra humankapitalen. Siden inntektsbidraget fra humankapitalen er beregnet som en residual, vil den også omfatte alle andre ikke-inkluderte kilder til inntekt som for eksempel samspilleffekter mellom arbeidskraft, realkapital og teknologi.

Deretter gjør man en vurdering av de enkelte ressursers levetid, og beregner fremtidige inntekter fra ressursene. Nåverdien av de fremtidige inntektene fra en ressurs er lik ressursens formuesverdi, og summen av formuesverdiene av alle ressursene er et mål på nasjonalformuen (se Greaker m. fl., 2005, for en detaljert beskrivelse av slike beregninger).

Beregningene viser at humankapitalen utgjør ca. 73 prosent av nasjonalformuen ved utgangen av 2008. Norge skiller seg ikke nevneverdig fra andre industriland. Mens betydningen av humankapitalen har vært stabil, er betydningen av de gjenværende olje- og gassressursene synkende. Olje- og gassressursene utgjorde ca. 17 prosent av nasjonalformuen for 10 år siden, og ca. 12 prosent nå. Denne andelen varierer med hvilke forventninger vi har til

fremtidige olje- og gasspriser, men tendensen er likevel at ettersom olje- og gassressursene tømmes, vil verdien av de gjenværende reservene utgjøre en synkende andel av totalformuen. Samtidig har posten nettofordringer til utlandet, som Statens pensjonsfond - Utland er en del av, økt ut fra våre beregninger ca. 3 prosent av nasjonalformuen ved utgangen av 2008.

De fornybare naturressursene bidrar ubetydelig til nasjonalformuen. Både for 20 og 10 år siden var bidraget negativt, noe som i all hovedsak skyldtes stor innsats av arbeidskraft og kapital i jordbruket sett i forhold til den direkte målbare verdiskapningen (bruttoproduktet). Nå er bidraget svakt positivt, selv om det fortsatt er negativt for jordbruket. Videre har det positive bidraget fra vannkraften økt kraftig de senere årene.

Det bør påpekes at det er en del svakheter ved vår beregningsmetode. Vi har basert oss på nasjonalregnskapets standard. Derfor er sentrale miljøressurser, som f.eks. verdien av tilgjenglighet til nasjonalparker og uberørt natur, biodiversitet og stabilt klima utelatt. Videre bør beregningsmetoden for verdien av humankapitalen forbedres. Spesielt ønsker vi å få en bedre forståelse av hva som driver utviklingen i arbeidsinnsats og gjennomsnittlig lønnsatts. Dette kan gjøres ved å se på forventet livsløpsinntekt på individnivå. Summering av de forventede livsløpsinntektene vil forhåpentligvis kunne gi et enda bedre anslag på humankapitalen i Norge.

Utviklingen i sammensetningen av nasjonalformuen. Verdiandeler. Prosent

Bidrag fra:	1988	1998	2008
Fornybare naturressurser	-5	-2	0
Nettofordringer til utlandet	-1	1	3
Olje og gass	14	11	12
Produsert kapital	18	17	12
Humankapital	74	73	73

Referanser

Greaker m.fl. (2005), Utviklingen i den norske nasjonalformuen fra 1985 til 2004, SSB Rapport 2005/13.

utgjøre 3 prosent av BNP i 2010. Det er fortsatt langt til dette målet. Det skal legges fram en ny forskningsmelding våren 2009.

Til sammenligning viser foreløpige tall at Sverige brukte 3,6 prosent, Finland 3,5 prosent og Danmark 2,5 prosent av BNP på forskning og utvikling i 2007. Foreløpige tall for EU15-landene viser at gjennomsnittet i 2007 var på 1,9 prosent. Det er tradisjonelt næringslivets FoU-aktivitet som er lav i Norge sammenliknet med andre land. En grunn til dette er ulik næringsstruktur. Norge har relativt lav produksjon i næringer med typisk høy FoU-intensitet. I likhet med Norge har EU15-landene og de andre nordiske landene hatt svak utvikling i FoU som andel av BNP de siste årene. Svakest utvikling har det vært i Sverige, med klar nedgang fra toppåret 2001.

FoU-undersøkelsen for næringslivet i 2007

Næringslivet brukte 17,4 milliarder kroner på egenutført forskning og utvikling (FoU) i 2007. Dette var en økning på 2,1 milliarder kroner, eller 14 prosent, sammenliknet med 2006. Målt i faste priser er dette en økning på 9,5 prosent. Oppgangen var klart høyere enn i EU og de andre nordiske landene. I EU-landene samlet var økningen på 5 prosent. I Norden var veksten for Finland og Danmark på henholdsvis 10 og 3 prosent, mens det i Sverige ikke var noen endring fra 2006 til 2007.

Utførte FoU-årsverk økte med 6 prosent, fra 14 395 årsverk i 2006 til 15 300 årsverk i 2007. Andelen foretak som utførte egen FoU-aktivitet holdt seg om lag uendret på 16 prosent sammenliknet med 2006.

Lønnskostnadene til eget FoU-personale økte samlet med 13 prosent fra 2006 og sto for 61 prosent av de samlede FoU-kostnadene. Gjennomsnittlig lønnskostnad for et FoU-årsverk økte med 6 prosent fra 2006. Til sammenlikning økte "andre driftskostnader" utenom lønn med 16 prosent, til 5,4 milliarder kroner i 2007. Investeringer til FoU-utstyr økte med 14 prosent og investeringenes andel av de samlede FoU-kostnadene holdt seg uendret på 7 prosent.

Næringslivet kjøpte FoU-tjenester av andre for 4,8 milliarder kroner i 2007. Dette er en økning på 27 prosent sammenliknet med 2006. Dette skyldes i stor grad økt kjøp av FoU-tjenester fra utlandet for de største foretakene med over 500 sysselsatte. Disse foretakene sto også for vel halvparten av de totale innkjøpte FoU-tjenestene. Sett i forhold til egenutført FoU har utvinning av olje og naturgass de høyeste kostnadene til innkjøpte FoU-tjenester. Kostnader til innkjøpte tjenester er høyere enn til egenutført FoU.

Næringslivet forventer en viss vekst i FoU-aktiviteten også for 2008. Anslag gitt av foretakene i 2. kvartal 2008 indikerer en vekst på 4 prosent i FoU-årsverk og 6 prosent i FoU-kostnader (nominelt). Det må understrekes at slike anslag generelt er usikre. Finanskrisen som satte inn høsten 2008 gjør anslaget ekstra usikkert også når det gjelder utviklingen i FoU-aktiviteten framover. Deler av næringslivet vil pga. inntektstap redusere sine kostnader og dette kan også gå ut over kostnader til FoU. På den annen side vil behovet for nyutvikling være større i nedgangstider og foretak vil også kunne om-disponere ledige ressurser til nyutvikling. Effekten på samlet FoU-aktivitet kan derfor være vanskelig å forutsi.

Budsjetterte FoU-kostnader i godkjente SkatteFUNN-prosjekter for 2008 viser en svak nedgang fra 2007; 8,3 milliarder kroner mot 8,5 i 2007. De fleste SkatteFUNN-søknadene er levert inn før 1. september 2008. Forskningsrådet har imidlertid registrert flere SkatteFUNN-søknader de siste månedene i 2008 enn på tilsvarende tidspunkt tidligere år. Dette tyder på økt behov for finansiering av FoU-virksomhet i næringslivet. Det er vanskelig å si om dette er søknader til FoU-virksomhet som ellers ville blitt finansiert med egen inntjening eller om det indikerer økt FoU-aktivitet.

I krisepakken for næringslivet lagt fram i januar foreslår Regjeringen å styrke SkatteFUNN-ordningen gjennom å heve beløpsgrensen for fradraggrunnlaget fra 4 til 5,5 millioner kroner for egenutført FoU og fra 8 til 11 millioner kroner for innkjøpt FoU. Høyere beløpsgrenser kan bidra til at flere prosjekter blir gjennomført og at noen FoU-prosjekter blir gjennomført raskere enn ellers planlagt. Provenyreduksjonen anslås til om lag 180 millioner kroner påløpt i 2009 og bokført i 2010.

Økte FoU-kostnader både i industrien og tjenestenæringene i 2007

Tjenestenæringene hadde en økning i FoU-kostnader på 900 millioner kroner i 2007, tilsvarende 14 prosent,

sammenliknet med 2006. I industrien var økningen på 11 prosent sammenliknet med 2006. Industrien var imidlertid fortsatt den største FoU-aktøren med 48 prosent av næringslivets FoU-kostnader, mens tjenestenæringene sto for 42 prosent.

Antall utførte FoU-årsverk økte med 10 prosent i tjenestenæringene og 18 prosent i andre næringer (inkl. oljeutvinning) sammenliknet med 2006. Industrien hadde tilnærmet uendret antall utførte FoU-årsverk.

Økning i alle sysselsettingsgrupper

Det var en økning i FoU-kostnader i alle størrelsesgrupper i 2007. Foretak med mer enn 500 sysselsatte hadde en økning på 12 prosent og sto for 42 prosent av FoU-kostnadene. De siste årene har disse foretakene hatt størst vekst i kostnader til egenutført FoU. I 2007 hadde også foretak med færre enn 500 sysselsatte klar oppgang. Foretak med 50-499 sysselsatte økte FoU-kostnadene med 22 prosent. For foretak med 10-49 sysselsatte steg FoU-kostnadene med 6 prosent og sto for 21 prosent av de samlede FoU-kostnadene.

Oppgaver fra SkatteFUNN, som i stor grad er en småbedriftsordning, viser imidlertid et noe annet bilde. For godkjente SkatteFUNN-prosjekter er budsjetterte FoU-kostnader uendret fra 2006 til 2007; 8,5 milliarder kroner begge år. Tall fra Skattedirektoratet over utførte FoU-kostnader i SkatteFUNN viser imidlertid en sterk nedgang på hele 18 prosent. Dette skyldes i stor grad endrede regler for 2007. Det ble innført en maksimal timesats på 500 kroner og maksimum 1850 timer pr. FoU-årsverk.

Det samlede skattefradraget for 2007 knyttet til FoU var 945 millioner kroner. Av dette ble hele 703 millioner utbetalt til foretak som ikke var i skatteposisjon eller betalte lite skatt, mens direkte fradrag i skatten for foretak som betalte skatt utgjorde 242 millioner kroner. Forholdet mellom utbetalt fradrag og samlet fradrag i skatt har endret seg lite så lenge ordningen har eksistert.

Stor grad av egenfinansiering

Som i tidligere år er egne midler den viktigste finansieringskilden for FoU. Egne midler finansierer om lag 76 prosent av total FoU, noe lavere enn i 2006. Egne midler er viktigere for de aller største foretakene, men ligger mellom 65-80 prosent for alle størrelsesgruppene. Finansieringsstrukturen har endret seg lite fra år til år.

Offentlig finansiering utgjør om lag 7 prosent av total FoU. Andelen er høyere for de minste foretakene; for foretak med 10-49 sysselsatte bidrar offentlig finansiering med 15 prosent. SkatteFUNN-ordningen gir et større bidrag til de mindre foretakene enn andre offentlige finansieringsordninger. For små foretak med 10-49 sysselsatte utgjør SkatteFUNN 8 prosent av foretakenes totale FoU-finansiering. For foretak med under 5 sysselsatte er andelen enda høyere.

Temaboks 3.2. IKT og produksjonsmuligheter

Informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) brukes stadig mer både i husholdninger, næringsliv og offentlig sektor. Utviklingen i IKT-sektoren og den omfattende utbredelsen av IKT-bruk i dagliglivet er en viktig kilde til mer effektive transaksjoner både i samfunnet generelt og i næringslivet spesielt. Mange har av den grunn hevdet at vi er inne i et viktig tidskille i den økonomiske utviklingen, og det har vært trukket paralleller til tidligere teknologiske revolusjoner, slik som utberedelsen av elektrisitet og telekommunikasjon. Påstander om en omfattende digital revolusjon underbygges med at IKT er en gjennomgripende teknologi som øker produktiviteten i en rekke sektorer av økonomien. Automatisering i industrien og innføring av elektroniske tjenester i varehandel, bank- og forsikringssektoren er viktige eksempler på dette.

Det er flere mulige virkninger av IKT knyttet til økonomisk vekst og produktivitet. For det første fører mer investeringer i IKT til mer kapital per ansatt, noe som øker arbeidskraftsproduktiviteten. For det andre kan IKT-bruk bidra til mer effektive kombinasjoner av kapital og arbeidskraft, noe som leder til vekst i total faktorproduktivitet. For det tredje gir bruk av IKT mulighet for innovasjoner i form av nye produkter og tjenester og nye produksjonsprosesser. Til slutt kan økt IKT-bruk føre til positive eksterne effekter (såkalte spillover-effekter) ved at hver enkelt IKT-bruker bidrar til et felles IKT-nettverk.

Det har blitt gjennomført flere empiriske studier på foretaksnivå for å avdekke mulige sammenhenger mellom total faktorproduktivitet (TFP) og arbeidskraftsproduktivitet på den ene siden og IKT-intensitet på den annen (se, for eksempel, oversikt i Draca mfl., 2006). Disse studiene tyder på at IKT-investeringer bidrar til økt produktivitetsvekst dersom det utføres komplementære investeringer i tilknytning til IKT-investeringene. Dette gjelder særlig investeringer rettet mot organisasjonsmessige innovasjoner og prosessinnovasjoner, samt investeringer som bidrar til utvikling av nye produkter. Dessuten tyder disse studiene på at suksessfull implementering av IKT i produksjonsprosessen forutsetter tilgang på høyt kvalifisert arbeidskraft.

Halvorsen (2006), som studerer produktivitsutviklingen i norsk økonomi for perioden 1981-2003, finner at produktivitsveksten i private tjenesteytende næringer var mye høyere på 1990-tallet enn på 1980-tallet (2,8 prosent mot 1,4 prosent gjennomsnittlig årlig vekst). Det meste av denne veksten stammer fra perioden 1995-2003 (ca. 3 prosent årlig). Gitt at teknologisk utvikling er en av de sentrale faktorene bak den beregnede TFP-veksten, gir disse tallene støtte til oppfatningen at moderne løsninger innenfor distribusjon og økt bruk av IKT på 1990-tallet har bidratt til forbedrede produksjonsprosesser og økt produktivitsvekst i disse næringene.

På oppdrag fra Fornyings- og Administrasjonsdepartement har Statistisk sentralbyrå utført to studier som belyser hvilken effekt IKT-bruk har på arbeidsproduktiviteten i norske foretak (se Rybalka, 2008 og 2009). Hovedfunnene kan sammenfattes som følger:

- **IKT-bruk bidrar til økt produktivitet i næringslivet:** Alle definerte IKT-indikatorer viser positiv og signifikant

effekt av IKT-bruk på foretakenes arbeidsproduktivitet. Rybalka (2008) viser at mer intensiv bruk av PC, Internett, raskt bredbånd og andre teknologier bidrar til økt arbeidsproduktivitet i foretaket. For eksempel hadde foretakene som brukte alle 30 ulike teknologier spesifisert i analysen i gjennomsnitt 24 % høyere arbeidsproduktivitet i 2003-2006, alt annet likt, enn foretakene uten noen IKT-bruk. Den andre studien viser at 10 % økning i IKT-kapital i gjennomsnitt fører til 3,1 % økning i arbeidsproduktivitet.

- **Tilgang på høyt kvalifisert arbeidskraft er viktig for vellykket bruk av IKT:** Hva foretakene får ut av IKT-investeringer er sterkt knyttet til arbeidskraftens kvalifikasjoner. Studiene viser at det forekommer positive samspilleffekter mellom IKT-bruk og bruk av ansatte med høy utdanning. For eksempel, hvis et foretak uten høyt kvalifisert arbeidskraft tar i bruk 10 flere teknologier, øker arbeidsproduktiviteten med 5,6 %, men hvis foretaket samtidig øker andelen ansatte med høy utdanning til 10 %, er effekten 6,6 % (se Rybalka, 2008). Det er således en viktig forbindelse mellom IKT-bruk og humankapital.
- **Det er stor variasjon i virkninger over forskjellige næringer:** Det er foretakene i Forretningsmessig tjenesteyting og Varehandel som viser seg å være mest kapitalintensive mht. IKT-kapital i 2002-2006 (se Rybalka, 2009). Samtidig er den høyeste veksten i IKT-kapital i samme periode observert innenfor Transport og post og Hotell- og restaurant næringene. Effekten av IKT på foretakenes arbeidsproduktivitet viser seg å være høyere for foretakene i Tjenesteyting enn for foretakene i Industri. Den sterkeste effekten er observert for Databehandlingsvirksomhet og Telekommunikasjoner. Deretter følger foretakene i Varehandel, Transport og post og Konsulentvirksomhet. Samspilleffekter mellom bruk av IKT kapital og bruk av ansatte med høy utdanning viser seg imidlertid å være viktigere i Industri enn i Tjenesteyting.

Kilder

Draca, M., R. Sadun og J.V. Reenen (2006): Productivity and ICT: A Review of the Evidence. Discussion Paper No. 749, Center for Economic Performance.

Halvorsen, J.I. (2006): Produktivitet og velstandsutvikling i Norge for perioden 1981-2003. Norsk økonomisk tidsskrift, 2006/1.

Rybalka, M. (2008): Hvor viktig er IKT for utvikling i næringslivet: produktivitsanalyse. Økonomiske analyser, 2008/5, Statistisk sentralbyrå.

Rybalka, M. (2009): Measuring ICT capital and its impact on firm productivity: Manufacturing firms versus firms in Services. Kommer i Statistisk sentralbyrås serie Reports.

FoU-statistikken bygger på oppgaver innhentet fra foretakene. Undersøkelsen inkluderer alle foretak med minst 50 sysselsatte. I tillegg trekkes det et utvalg fra foretakene med 10-49 sysselsatte. Basert på dette utvalget estimeres totaltall for denne gruppen av foretak. Usikkerheten i resultatene for de minste foretakene er større enn for de store foretakene.

Innovasjonsvirksomhet

Resultatene fra siste innovasjonsundersøkelse for 2006 viser at vel 20 prosent av norske foretak er innovative. Et foretak regnes som innovativt hvis det har introdusert nye eller vesentlig forbedrede produkter, eller nye produksjonsprosesser, i løpet av den siste treårsperioden. Den rapporterte innovasjonsaktiviteten i næringslivet har holdt seg stabil fra forrige undersøkelse, som

ble gjennomført i 2004. Andelen innovative foretak og graden av nyskaping i innovasjonsarbeidet varierer imidlertid mye mellom næringer og størrelsesgrupper. Mens 60 prosent av de største foretakene – de med minst 500 sysselsatte – er innovative, har bare 16 prosent av de minste foretakene – de med 5-9 sysselsatte – introdusert nye produkter og prosesser.

Patenter og andre beskyttelsesmetoder

I innovasjonsundersøkelsen blir også ulike beskyttelsesmetoder for innovasjoner kartlagt, både formelle og uformelle. Mens patent, mønsterbeskyttelse, varemerke og opphavsrett (copyright) er beskyttelsesmetoder som kan beskytte juridisk, finnes det flere strategiske metoder uten et juridisk vern. Blant disse uformelle metodene er hemmeligholdelse, kompleks utforming/design og tidsforsprang på konkurrentene.

De innsamlede dataene viser at innovative foretak ofte bruker både formelle og uformelle metoder for beskyttelse, men også at svært mange ikke beskytter innovasjonene sine i det hele tatt. Sett under ett oppgir 62 prosent av de innovative foretakene i næringslivet at de har tatt i bruk en eller annen form for formell eller uformell beskyttelse av sine innovasjoner. Det er imidlertid vesentlige forskjeller mellom foretak fra ulike næringer og størrelsesgrupper når det gjelder bruken av de forskjellige beskyttelsesmetodene, og det er en klar tendens til at de næringene som i liten grad er innovative også i liten grad beskytter sine innovasjoner.

Bruken av varemerker er den mest utbredte formelle beskyttelsesformen. Totalt blir denne metoden tatt i bruk i 22 prosent av foretakene som rapporterer at de har innovasjoner. Varemerke må imidlertid anees å være den svakeste formen for formell beskyttelse da den ikke beskytter innovasjonen som sådan, med kun navnet på innovasjonen.

Andelen foretak som sender patentsøknader er imidlertid økende, og sett under ett er ikke forskjellene i forhold til bruken av varemerkebeskyttelse særlig store. I industrien brukes patentsøknader i praksis like hyppig som varemerke. Bildet er mer blandet i de tjenesteytende næringene, og forskjellene mellom størrelsesgruppene er mindre enn i industrien.

Mønsterbeskyttelse blir brukt av bare 6 prosent av de innovative foretakene, og er den minst brukte av alle beskyttelsesmetodene i innovasjonsundersøkelsen. Industriforetak er noe mer tilbøyelige til å bruke mønsterbeskyttelse enn tjenesteytende næringer. Dette kan synes naturlig ettersom industriforetakene relativt sett må antas å produsere et større utvalg av fysiske produkter – hvor utseende og form er vesentlige attributter – enn foretakene som er klassifisert i de tjenesteytende næringene.

Uformelle beskyttelsesmetoder er mer utbredt enn de formelle, og hele 42 prosent oppgir at de har et tidsforsprang på konkurrentene. Deretter følger

hemmeligholdelse og kompleks utforming/design som brukes av henholdsvis 28 og 23 prosent av innovatørene. Hovedtrekket er at andelen foretak uten noen form for beskyttelse reduseres ettersom foretakene blir større. Undersøkelsen viser også at foretak med høy bruk av uformelle beskyttelsesmetoder også benytter de formelle metodene, slik at det ikke er noe absolutt skille mellom dem.

Kopiering

Totalt sett oppgir 28 prosent av de innovative foretakene at deres varer eller tjenester ble utsatt for kopiering i løpet av perioden 2004-2006. For i overkant av 3 prosent av foretakene har dette vært til betydelig skade, mens 24 prosent oppgir at kopieringen har vært til liten skade. Det er også her til dels store forskjeller mellom næringene.

Disse variasjonene kan til en viss grad forklares av naturlige forskjeller mellom næringene i typen og graden av innovasjon, men de kan også skyldes at bevisstheten og kompetansen om betydningen av patenter og andre immaterielle rettigheter er mangelfull. Det kan dessuten finnes en selvseleksjonseffekt ved at de foretakene som er mest opptatt av å beskytte sine innovasjoner også er mest oppmerksomme på konkurransesituasjonen i næringen og dermed på risikoen for kopiering. Denne hypotesen styrkes av at vi observerer den samme effekten hvis vi utelukkende ser på markedsinnovatører – altså foretak som har introdusert produktinnovasjoner som var nye for foretakets marked i løpet av perioden. De markedsinnovative foretakene som har tatt i bruk formelle beskyttelsesmetoder opplever at de i større grad er utsatt for tap grunnet kopiering enn markedsinnovatørene som ikke beskytter innovasjonene sine. Samtidig opplever også en større andel av de markedsinnovative foretakene uten formell beskyttelse at de er utsatt for kopiering enn for alle innovatørene sett under ett. Det er ikke urimelig å anta at markedsinnovatører har både bedre muligheter og sterkere incentiver til å beskytte sine innovasjoner enn de øvrige innovative foretakene, og tallene indikerer altså at det er kopiering av nettopp slike innovasjoner som i størst grad oppleves som skadelig.

4. Finans- og pengepolitikken

4.1. Finanspolitikken

Handlingsregelen

Siden behandlingen av statsbudsjettet for 2002 har den såkalte handlingsregelen vært retningsgivende for budsjettpolitikken. Retningslinjene (se St.meld. nr. 29, 2000-2001) innebærer at petroleumsinntektene gradvis fases inn i økonomien. I gjennomsnitt over konjunktursvingningene bør det strukturelle, oljekorrigerte budsjettunderskuddet (se boks 4.1 og tabell 4.1) tilsvare om lag forventet realavkastning av Statens pensjonsfond – Utland (SPU), anslått til 4 prosent. Størrelsen på dette underskuddet framkommer ved å korrigere differansen mellom alle statens utgifter og inntekter for netto kontantstrømmen fra petroleumsvirksomheten, samt aktivitets- og regnskapsmessige forhold. Kapitalen i SPU er anslått til 2 280 milliarder kroner ved utgangen av 2008.

Virkningene av den sterke uroen i de internasjonale finansmarkedene som raskt spredde seg utover høsten 2008, har demonstrert viktigheten av at makroøkonomisk stabilisering er et element i handlingsregelen. Det statsbudsjettet som ble fremlagt 7. oktober 2008 var allerede ekspansivt ved at det la opp til å øke bruken av oljeinntekter opp til 4 prosent av SPU. Dette budsjettet var forventet å øke det strukturelle, oljekorrigerte underskuddets andel av trend-BNP for Fastlands-Norge med 0,7 prosentpoeng fra 2008 til 2009. De økonomiske utsiktene forverret seg raskt utover høsten i fjor. Regjeringen nedjusterte sitt anslag på BNP-veksten for Fastlands-Norge fra knappe 2 prosent i oktober til nullvekst i forbindelse med tiltakspakten, St.prp. nr. 37 (2008-2009) lagt frem 26. januar i år. Med de ekstra tiltakene anslås det strukturelle, oljekorrigerte underskuddets andel av BNP for Fastlands-Norge å øke med 2,3 prosentpoeng i 2009. Det strukturelle underskuddet øker til 119 milliarder 2009-kroner, eller 5,2 prosent av anslått markedsverdi av SPU. Dette er en kraftigere stimulans enn i noe annet år på over 30 år. Ekspansiviteten er også sterkere enn i de fleste andre land.

Etter innføringen av handlingsregelen i 2001 har bruken av petroleumsformuen gjennomgående vært større enn det som ville svart til 4 prosent av SPU-kapitalen. Unntakene er årene 2006, 2007 og 2008. Avviket i 2002-2005 hadde dels sammenheng med en svakere utvikling i fondet enn antatt da handlingsregelen ble vedtatt, og dels med endringer i inntekts- og utgiftsposter som svekket den strukturelle, oljekorrigerte budsjettbalansen. Etter 2003 økte den faktiske bruken av petroleumsinntektene mindre enn den forventede avkastningen, og den lå lavere enn 4 prosent i 2006-2008. I disse årene ble bruken også mindre enn det regjeringen la opp til i statsbudsjettet. Dette må ses på bakgrunn av særlig uventet høye priser på olje og gass, god avkastning i internasjonale finansmarkeder og høy skatteinngang.

Finanspolitikken i 2008

Inklusive inntektene fra petroleumsvirksomheten er overskuddet på statsbudsjettet i St.prp. nr. 37 anslått til 404,5 milliarder kroner. Av dette utgjorde netto kontantstrømmen fra petroleumsvirksomheten 412,9 milliarder kroner, slik at det oljekorrigerte underskuddet var 8,4 milliarder kroner. Også i 2008 bidro høy aktivitet i norsk økonomi til høyere skatteinntekter og lavere utgifter til arbeidsledighetstrygd enn det som svarer til trendvekst. Korreksjon for dette og andre unormale forhold ga et strukturelt oljekorrigert budsjettunderskudd i 2008 på 75,4 milliarder kroner målt i 2009-priser.

Utviklingen i det strukturelle, oljekorrigerte budsjettunderskuddet målt i prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge brukes ofte som en indikator på budsjettets virkning på økonomien. Fra 2007 til 2008 økte dette forholdstallet fra 3,6 til 4,3 prosent og videreførte dermed en ekspansiv trend siden 2001. Indikatoren tar imidlertid ikke hensyn til at endringer i inntekts- og utgiftsposter har ulik virkning.

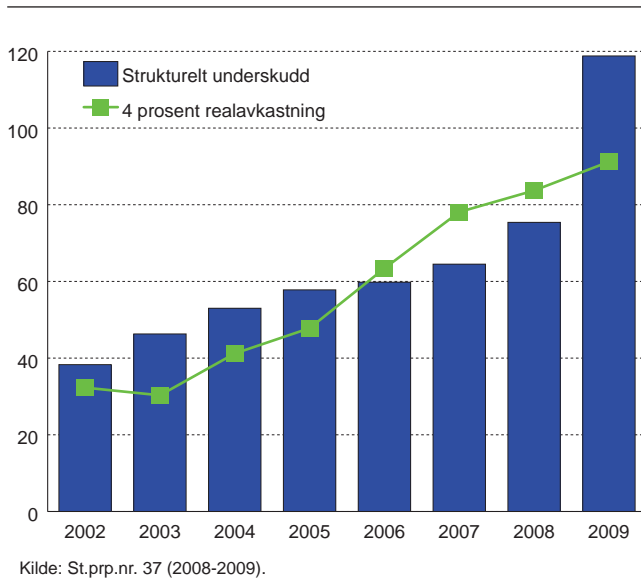
Den reelle, underliggende utgiftsveksten på statsbudsjettet fra regnskapet for 2007 til 2008 anslås til knapt 3 prosent (St.prp. nr. 30: Ny saldering av statsbudsjettet

Tabell 4.1. Det strukturelle, oljekorrigerte budsjettunderskuddet. Milliarder kroner der intet annet oppgitt

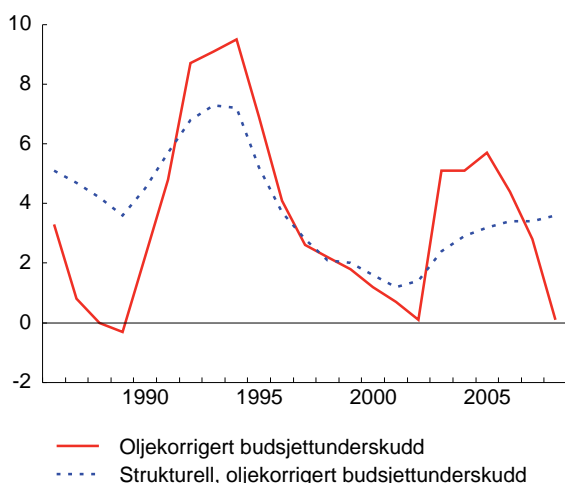
	2006	2007	2008	2009
Oljekorrigert underskudd på statsbudsjettet	44,0	1,3	8,4	96,7
- Overføringer fra Norges Bank. Avvik fra beregnet trendnivå	-5,3	-5,6	-6,0	-6,3
- Netto renteinntekter. Avvik fra beregnet trendnivå	-8,0	5,1	7,1	7,7
- Særskilte regnskapsforhold	5,8	3,2	0,1	-7,3
- Aktivitetskorrigeringer	15,9	54,9	63,1	28,0
= Strukturelt oljekorrigert budsjettunderskudd	52,4	58,9	72,7	118,8
I prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge	3,4	3,6	4,3	6,6
Endring fra året før i prosentpoeng	0,0	0,2	0,7	2,3

Kilde: St.prp.nr. 37 og Nasjonalbudsjettet 2009.

Figur 4.1. Forventet realavkastning av Statens pensjonsfond – Utland og strukturelt, oljekorrigert underskudd. Milliarder 2009-kroner

Figur 4.2. Budsjettunderskudd som andel av trend-BNP for Fastlands-Norge. Prosent

2008). Dette er omtrent som året før. De samlede utgiftene på statsbudsjettet utenom petroleumsvirksomheten i 2008 er anslått til 753,2 milliarder kroner (St.prp. nr. 37).

Skatteinntektene

Ifølge foreløpige tall fra Statistisk sentralbyrå anslås påløpte skatter i 2008 til 1079,2 milliarder kroner. Disse skattene inkluderer kommunenes skatteinntekter, som ikke er med i statsbudsjettets tall for skatter og avgifter. De påløpte skattene økte med 8,9 prosent fra 2007. De største bidragene til økningen kom fra skatt på inntekt og formue ved utvinning av petroleum som økte med 28,5 prosent (54,2 milliarder kroner) og trygde- og pensjonspremier som økte med 9,8 prosent (20,2 milliarder kroner). Endelig statistikk for påløpte skatter

Boks 4.1. Noen sentrale begreper

Det strukturelle oljekorrigerte underskuddet på statsbudsjettet viser overskuddet på statsbudsjettet korrigert for inntekter og utgifter fra petroleumsvirksomheten, overføringer fra Norges Bank utover beregnet trendnivå, netto renteinntekter fra Norges Bank og utlandet utover beregnet trendnivå, særskilte regnskapsmessige forhold, samt virkninger på inntekter og utgifter av avvik mellom den faktiske økonomiske aktiviteten og aktivitetsnivået i en nøytral konjunktursituasjon (aktivitetskorrigeringer). Korreksjonene gjøres av Finansdepartementet.

Aktivitetskorrigeringer utføres på følgende måte: For skatter og avgifter beregnes den isolerte effekten på budsjettbalansen av at veksten i skattegrunnlaget avviker fra trendutviklingen. Korreksjonen er ulik for ulike skattearter. For bilavgifter utføres særskilte beregninger av hvordan budsjettet påvirkes av at førstegangsregistreringen av biler avviker fra en trendmessig utvikling. I tillegg korrigeres dagpengeutbetalingene ved å ta utgangspunkt i avvik fra et trendberegnet ledighetsnivå. Ved høyere ledighet enn dette korrigeres balansen for beregnede ekstrautgifter til ledighetstrygd, og tilsvarende ved lavere ledighet.

Indikatoren for den underliggende realveksten i statsbudsjettets utgifter er basert på statsbudsjettets utgifter fratrukket utgifter til petroleumsvirksomheten, dagpenger og renteutgifter. I tillegg er det korrigert for regnskapsmessige forhold som påvirker sammenliknbarheten av budsjettallene for påfølgende år.

Offentlig forvaltnings nettofinansinvesteringer uttrykker den transaksjonsbaserte endringen i forvaltningens netto fordringer overfor husholdninger, foretak og utlandet. Nettofinansinvesteringer fremkommer som differansen mellom offentlig forvaltnings totale inntekter og utgifter. Nasjonalregnskapets definisjon er: Nettofinansinvesteringer = Bruttosparing - Brutto realinvestering i fast realkapital - Netto kjøp av tomt og grunn - Netto kapitaloverføringer.

Nettofinansinvesteringer for offentlig forvaltning er summen av nettofinansinvesteringer i stats- og kommuneforvaltningen. For statsforvaltningen omfatter begrepet i tillegg til statsbudsjettet og Statens pensjonsfond – Utland overskuddet på andre stats- og trygderegnskaper, blant annet Statens pensjonsfond – Norge og andre statlige fond. Kapitalinnskudd i den løpende forretningsdriften kommer også i tillegg.

Nettofinansinvesteringer i offentlig forvaltning oppgis i påløpt verdi. Dersom netto finansinvesteringene i stats- og kommuneforvaltningen oppgis i bokførte verdier, må det derfor korrigeres for forskjellen mellom bokførte og påløpte skatter. Bokført skatt er skatt som er innbetalt i en gitt periode, mens påløpt skatt er den skatt som er utlignet, men ikke nødvendigvis innbetalt i den samme perioden.

for personer og foretak for 2008 vil først foreligge mot slutten av 2009

Finansinvesteringer og finansformue

Offentlig forvaltnings budsjettoverskudd måles i nasjonalregnskapet som nettofinansinvesteringer. I tillegg til statsbudsjettet omfatter dette overskuddsbegrepet

Tabell 4.2. Hovedtall for statsbudsjettet og Statens pensjonsfondsfond – Utland. Milliarder kroner

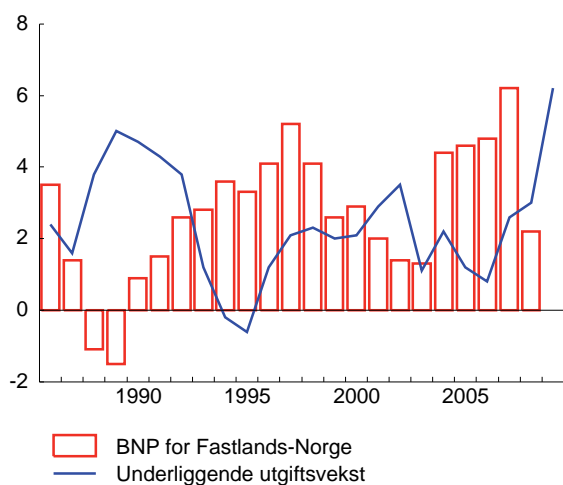
	2006 ¹	2007 ¹	2008 ²	2009 ²
Totale inntekter	994,9	1030,1	1182,1	1049,4
Inntekter fra petroleumsvirksomhet	376,6	337,4	437,3	303,9
Inntekter utenom petroleumsinntekter	618,3	692,7	744,8	745,5
- Totale utgifter	683,5	715,1	777,6	870,2
Utgifter til petroleumsvirksomhet	21,2	21,2	24,4	28,0
Utgifter utenom petroleumsvirksomhet	662,3	694,0	753,2	842,2
= Overskudd før overføring til statens petroleumsfond	311,4	315,0	404,5	179,2
- Netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten	355,4	316,4	412,9	275,9
= Oljekorrigert overskudd	-44,0	-1,3	-8,4	-96,7
+ Overført fra Statens pensjonsfond - Utland	57,4	2,8	8,4	96,7
= Overskudd på statsbudsjettet	13,4	1,5	0,0	0,0
+ Netto avsatt i Statens pensjonsfond - Utland	298,0	313,6	404,5	179,2
+ Renter og utbytte, Statens pensjonsfond	64,1	78,4	96,1	91,3
= Samlet overskudd på statsbudsjettet og i Statens pensjonsfond	375,5	393,5	500,6	270,5

¹ Regnskapstall for 2006 og 2007. Disse kan avvike fra tilsvarende tall fra Statistisk sentralbyrå pga. ulikt informasjonsgrunnlag og definisjonsforskjeller.

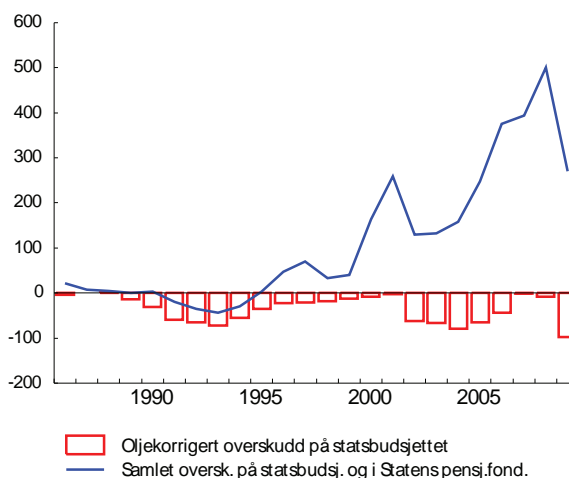
² Anslag for 2008 og 2009.

Kilde: St.prp. nr. 37 (2008-2009).

Figur 4.3. Statsbudsjettets reelle, underliggende utgiftsvekst og vekst i BNP for Fastlands-Norge. Prosent

Kilde: St.prp. nr. 37. (2008 - 2009).

Figur 4.4. Overskudd på statsbudsjettet og i Statens pensjonsfond – Utland¹. Milliarder kroner

¹ Før 2006 Petroleumsfondet
Kilde: St.prp. nr. 37. (2008 - 2009)

Statens pensjonsfond, andre statlige fond og trygde-regnskaper. Videre inngår kommuneforvaltningen som et eget forvaltningsnivå.

Offentlig forvaltnings nettofinansinvesteringer er ifølge anslag for offentlig forvaltnings inntekter og utgifter anslått til å ha økt nominelt fra 402,5 milliarder kroner i 2007 til 492,3 milliarder kroner i 2008. Den store finansielle sparingen reflekterer i hovedsak at petroleumsformuen omplasseres i finansielle fordringer. Økningen fra 2007 til 2008 skyldes i første rekke høyere petroleumsinntekter og økt skatteinngang. I 2008

utgjorde offentlig forvaltnings nettofinansinvesteringer 19,4 prosent av BNP. Siden statsforvaltningen mottar det meste av petroleumsinntektene, står den også for det aller meste av nettofinansinvesteringene i offentlig forvaltning. Kommuneforvaltningens nettofinansinvesteringer falt ytterligere fra et underskudd på 12,4 milliarder kroner i 2007 til et underskudd på 21,6 milliarder kroner i 2008. Omklasseringen av petroleumsformuen gjør at Norges statsfinansielle situasjon fremstår som langt mer solid enn i de fleste industriland. Langsiktige fremskrivninger viser imidlertid at også Norge står overfor utfordringer med hensyn til å finansiere de

Boks 4.2. Offentlig forvaltnings formue

Kilder

Statistisk sentralbyrås kildemateriale for utarbeidelse av offentlig forvaltnings fordringer og gjeld er statens kapitalregnskap (Stortingsmelding nr. 3) og balanseregnskapene for kommuner og fylkeskommuner. I tillegg innhentes balanseregnskap fra statens nettobudsjetterende virksomheter. Dette er enheter som ikke rapporterer til statsregnskapet, men som institusjonelt sett er en del av offentlig forvaltning. I statsregnskapet blir realinvesteringer utgiftsført samme år som betalingen finner sted. Dette innebærer at det ikke akkumuleres noen beholdning for realkapital i statens kapitalregnskap, med unntak av realkapitalen i statens forretningsdrift. Eksempler på enheter i statens forretningsdrift er Statens direkte økonomiske engasjement i petroleumsvirksomheten (SDØE), Statsbygg og Statens kartverk.

Sentrale begreper i finansstatistikken for offentlig forvaltning

For å ivareta hensynet til internasjonal sammenlignbarhet grupperes balanseinformasjonen fra virksomheter i offentlig forvaltning i tråd med EUs European System of Accounts (ESA) og FNs System of National Accounts (SNA). Sentrale begreper i statistikk for offentlig forvaltnings fordringer og gjeld er totale fordringer, total gjeld og nettofordringer. Totale fordringer og total gjeld omfatter offentlig forvaltnings finansobjekter gruppert etter hovedtype og debitor-/kreditorsektor. Nettofordringer er definert som totale fordringer fratrukket total gjeld. Spesifikasjon av fordringer og gjeld på kreditor- og debitorsektor gjør det mulig å konsolidere fordringer og gjeld i offentlig forvaltning. Nettofinansinvesteringer er et resultatmål som benyttes for offentlig forvaltning, og framkommer som differansen mellom totale inntekter og totale utgifter. Nettofordringsendring i en periode er summen av nettofinansinvesteringene og omvurderinger av finansobjektene i den aktuelle perioden.

Utvikling i offentlig forvaltnings formue

Offentlig forvaltnings nettofordringer har vært sterkt økende siden midten av 1990-tallet. Forvaltningens nettofordringer ble ved utgangen av 2008 beregnet til 3073 milliarder kroner, mot 426 milliarder kroner i 1996. Årene fra 1995 har vært preget av store overskudd målt ved

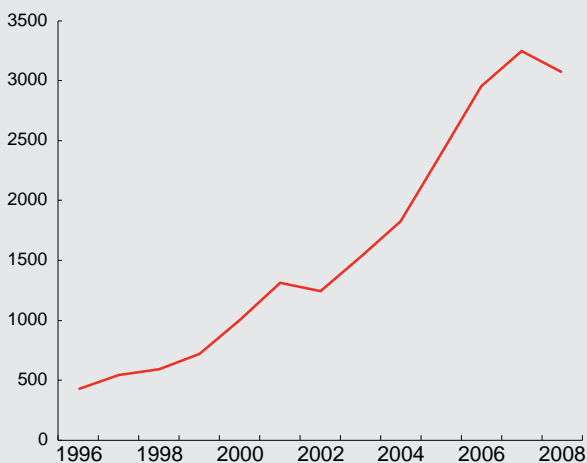
nettofinansinvesteringene, hovedsakelig på grunn av økende kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten. Overskuddet fra petroleumsvirksomheten fratrukket overføringene til statsbudsjettet har siden opprettelsen av Statens petroleumsfond i 1996, nå Statens pensjonsfond – Utland, blitt tilført til dette fondet.

Per 30.09.2008 var markedsverdien av Statens pensjonsfond – Utland 2120 milliarder kroner, og i januar 2009 anslå Finansdepartementet markedsverdien ved utgangen av 2008 til 2280 milliarder kroner. Netto overføring fra statskassen til Statens pensjonsfond – Utland i løpet av 2008 ble samtidig anslått til 405 milliarder kroner. Den operative forvaltningen av fondets midler er delegert til Norges Bank, som investerer overskuddene i utenlandske verdipapirer. Markedsverdien av aktivapostene i Statens pensjonsfond - Utland er i midlertidig utsatt for svingninger. Fondet hadde i følge årsrapporten for 2007, i perioden 1998-2007, en årlig avkastning på 4,90 prosent. Kvartalsrapporten for 3.kvartal 2008 oppga til sammenlikning gjennomsnittlig årlig porteføljeavkastning de siste 10 årene til 3,30 prosent. Det forventes at også 4.kvartal 2008 ga en negativ porteføljeavkastning for fondet.

I SSBs statistikk vurderes børsnoterte aksjer til markedsverdi, mens unoterte aksjer og kapitalinnskudd verdsettes etter pålydende verdi. Denne føringen gir i de fleste tilfeller en mer adekvat beskrivelse enn praksisen i statsregnskapet, der også børsnoterte aksjer verdsettes til pålydende verdi. Pålydende verdi av aksjer, i helt eller delvis statseide aksjeselskaper som Telenor ASA og StatoilHydro ASA, får ikke frem den sterke økningen man har sett i markedsverdien av disse selskapene. Ved utgangen av 2007 var offentlig forvaltnings aksjebeholdning verdsatt omlag 600 milliarder kroner høyere enn hvis pålydende verdier hadde blitt brukt også for aksjeposter i børsnoterte selskaper.

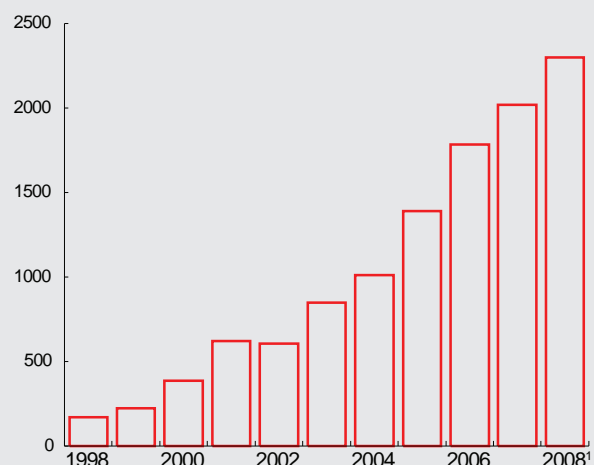
Verdien av fast realkapital som bygninger, kjøretøy og maskiner inngår ikke i statens kapitalregnskap, som hovedsakelig inneholder tall for statens finansielle formue. I nasjonalregnskapet er fast realkapital for offentlig forvaltning anslått til 971 milliarder kroner i 2007, mens den utgjorde 381 milliarder kroner i 1991.

Offentlig forvaltnings nettofordringer. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Markedsverdi av Statens pensjonsfond – Utland. Milliarder kroner ved utgangen av året

¹ 2008 er beregnet på bakgrunn av tall for september 2007
Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 4.3. Offentlig forvaltning. Påløpte skatter etter art. Milliarder kroner

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Påløpte skatter i alt	672,9	753,6	845,7	948,3	991,4	1079,2
Produksjonsskatter	207,4	223,0	238,2	265,1	286,8	294,2
Merverdiavgift og avgift på investeringer	130,4	140,6	153,1	172,1	188,7	195,0
Toll	1,6	1,6	1,6	1,8	2,0	2,1
Avgifter på utvinning av petroleum	4,3	4,5	3,9	5,8	4,6	5,2
Avgifter på alkohol mv.	8,6	9,1	9,3	9,8	10,3	10,8
Avgifter på tobakksvarer	6,8	6,8	6,8	6,6	6,8	7,3
Avgift på bensin	8,7	8,8	8,6	8,4	8,1	7,9
Andre avgifter på motorvogner mv.	20,5	25,1	26,4	30,2	31,1	30,0
Eiendomsskatt	3,2	3,5	4,3	4,9	5,6	6,2
Andre produksjonsskatter	23,3	23,1	24,1	25,6	29,5	29,7
Trygde- og pensjonspremier	156,2	164,4	173,8	189,2	207,0	227,2
Fra arbeidstakere	62,6	65,5	69,1	74,0	81,0	87,9
Fra arbeidsgivere	93,6	98,8	104,8	115,3	126,0	139,3
Skatt på inntekt, formue mv.	309,3	366,2	433,6	494,0	497,6	557,8
Skatt på inntekt og formue unntatt ved utvinning av petroleum	206,6	228,3	242,1	267,7	300,4	306,5
Skatt på inntekt og formue ved utvinning av petroleum	97,2	132,0	185,3	219,7	190,3	244,5
Årsavgift på motorvogner betalt av husholdninger	4,8	5,8	6,0	6,4	6,7	6,6
Annen skatt på inntekt, formue mv.	0,8	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå, offentlig forvaltnings inntekter og utgifter.

Tabell 4.4. Nettofinansinvesteringer i offentlig forvaltning. Milliarder kroner

	2006	2007	2008
A. Nettofinansinvesteringer i statsforvaltningen, påløpt verdi	400,5	414,8	513,6
Statsbudsjettets overskudd	11,5	0,3	-1,9
Overskudd i Statens Pensjonsfond	362,1	388,3	502,8
Overskudd i Andre stats- og trygderegnskap	-9,7	-3,1	2,1
Definisjonsforskjell i statsregnskapet/nasjonalregnskapet ¹	36,5	29,4	10,9
Kapitalinnskudd i forretningsdriften ²	5,5	4,1	4,7
B. Nettofinansinvesteringer i kommuneforvaltningen, påløpt verdi	-1,3	-12,4	-21,6
Kommuneforvaltningens overskudd, bokført verdi	0,9	-12,1	-20,6
Definisjonsforskjell i kommuneregnskapet/nasjonalregnskapet ¹	-2,2	-0,3	-1,0
C. Offentlig forvaltnings nettofinansinvesteringer (=A+B)	399,1	402,5	492,3
Målt som andel av BNP			

¹ Inkluderer påløpte, men ikke bokførte skatter.

² Kapitalinnskudd (investeringer) i statlig petroleumsvirksomhet regnes som finansinvesteringer i nasjonalregnskapet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

offentlige velferdsordningene etter hvert som aldringen av befolkningen gjør seg tungt gjeldende etter 2020, se temaboks 4.1.

Statsbudsjettets netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten er anslått til 412,9 milliarder kroner i 2008 (St.prp. nr. 37), mot 316,4 milliarder kroner i 2007. Hovedårsaken til økningen er økte gjennomsnittspriser på olje og gass fra 2007 til 2008. Etter overføringen på 8,4 milliarder kroner fra SPU til dekning av det oljekorrigerte underskuddet, kan det ifølge disse anslagene avsettes 404,5 milliarder kroner til Statens pensjonsfond – Utland i 2008. Markedsverdien av kapitalen i Statens pensjonsfond – Utland er anslått til 2 280 milliarder

kroner ved utgangen av 2008 (St.prp. nr. 37 (2008-2009)), mot 2019 milliarder kroner ved utgangen av 2007. Til sammenligning anslår SSB offentlig forvaltnings samlede netto finansielle fordringer til 3 073 milliarder kroner ved utgangen av 2008. Av dette utgjorde nettofordringene overfor utlandet 1 977 milliarder. Det betyr at utenom SPU hadde stats- og kommuneforvaltningen til sammen en nettogjeld til utlandet på 303 milliarder kroner. Nettofordringene overfor innenlandske sektorer utgjorde 1 096 milliarder kroner ved utgangen av 2008. Av dette utgjorde nettoverdien av utestående skatter (påløpt men ikke betalt) 283 milliarder kroner. Aksjer og kapitalinnskudd i norske selskaper utgjorde 633 milliarder kroner. Blant disse finner vi både små

Temaboks 4.1. Velferdsstatens langsiktige finansieringsproblem avhenger av dagens politikk

De norske statsfinansene fremstår som svært solide, både historisk og sammenlignet med andre land. Ifølge forsiktede anslag hadde offentlig forvaltning ved utgangen av 2008 en samlet finansiell netto formue på 3 073 milliarder kroner, tilsvarende 121 prosent av anslaget på BNP. Av dette utgjorde kapitalen i Statens petroleumsfond – Utland (SPU) 2280 milliarder kroner. Langsiktige fremskrivninger av norsk økonomi, se Holmøy og Nielsen (Rapport 2008/42, Statistisk sentralbyrå) (HN), viser et betydelig finanspolitisk handlingsrom, som kan benyttes til skattelettelse og/eller økte offentlige utgifter fram til 2020, uten at man bryter handlingsregelen. Fremskrivningene viser at begge hovedkomponenter i offentlig forvaltnings finansieringskilder – skattegrunnlagene i Fastlands-Norge og 4 prosent av kapitalen i SPU – vokser raskere enn de offentlige utgiftene. Spesielt sterk er veksten i det beløpet som svarer til 4 prosent av SPU. Dette reflekterer relativt rask tømming av olje- og gassreservene. Fremskrivningene forutsetter videreføring av dagens standard på offentlige velferdsordninger, og en oljepris på ca. 430 kroner (gjennomsnittet for 2007) per fat i faste 2007-priser. Ellers baserer de seg på usikre, men minst mulig kontroversielle forutsetninger om utviklingen i befolkningen og i norsk økonomi forøvrig.

Etter ca. 2020 er hovedbildet motsatt. Veksten i avkastningen av SPU blir klart lavere enn utgiftsveksten etter hvert som olje- og gassreservene tømmes. Enda viktigere er aldringen av befolkningen, som virker gjennom flere kanaler: Veksten i offentlige utgifter til helse og eldreomsorg akselererer, selv uten standardforbedringer, og veksten i skattegrunnlagene avtar. Det siste skyldes for det første at veksten i samlet sysselsetting gradvis svekkes. For det andre vil sysselsettingen gradvis vris fra produksjon av private forbruksgoder til offentlige helse- og omsorgstjenester (HO-tjenester), og det bidrar til lavere vekst i de reelle grunnlagene for indirekte skatter og arbeidsgiveravgiften. Disse utviklingstrekkene gir en U-form på det offentlige finansieringsbehovet fra startåret for beregningene, 2006, og frem til 2050. Hittil har nedgangen i finansieringsbehov ikke blitt utnyttet til å senke skattesatsene, men til å øke offentlige utgifter, først og fremst til konsum. Overføringene har stort sett vokst i takt med lønnsveksten. I tillegg har det blitt avsatt noe mer til SPU enn man løpende har budsjettet med. U-formen er relativt robust overfor usikre forutsetninger, og Perspektivmeldingen (St.meld. nr. 9, (2008-2009)) viser også det samme hovedbildet.

Raskere vekst i offentlige utgifter enn i finansieringskildene kan ikke opprettholdes på lang sikt. Selv om det er lenge til denne utviklingen skaper akutte problemer, har man erfaring for at det også er vanskelig og tidkrevende å gjennomføre tiltak som gir varige og vesentlige endringer i disse veksttrekkene. Til tross for dagens solide statsfinanser, og selv uten forbedringer av standarden på offentlige tjenester, kan man derfor hevde at Velferdsstaten har et langsiktig finansieringsproblem.

Dette finansieringsproblemet avhenger av hvordan man utnytter utvidelsen av det finanspolitiske handlingsrommet frem til ca. 2020. Her kan man tenke seg to ytterpunkter mht. prioriteringene: i) økt privat forbruk gjennom skattelettelse og 0-vekst i standarden på offentlige tjenester, eller ii) forbedringer av standarden på offentlige tjenester og videreføring av dagens skattesatser.

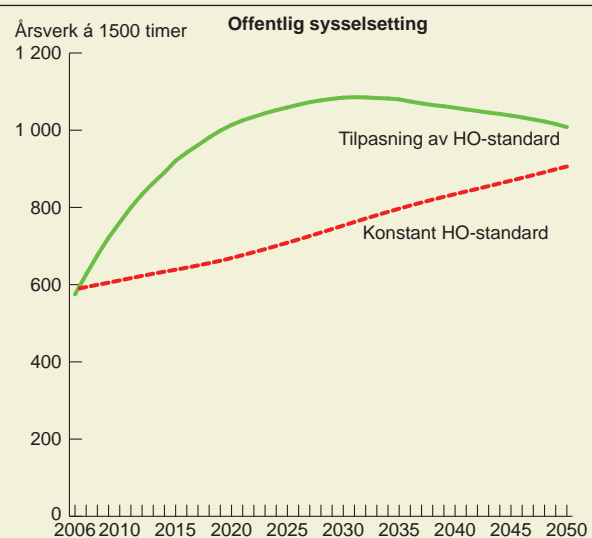
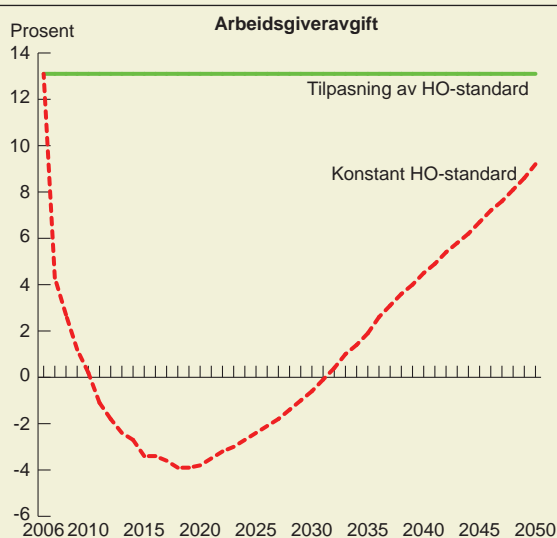
Dersom endringene i finansieringsbehovet dekkes ved skattelettelse i form av tilpasning av arbeidsgiveravgiften, finner vi at det fremover mot 2020 er rom for å kutte mer enn hele arbeidsgiveravgiften. Denne avgiftssatsen er i gjennomsnitt på vel 13 prosent i dag, og ga et bruttoproveny på 126 milliarder i 2007. Anslaget på potensialet for kutt i denne avgiften tar hensyn til effekter på offentlige utgifter og skattegrunnlagene av endringer i lønnsøkning og arbeidstilbudet. Etter 2020 må denne utviklingen reverseres; hvert år må arbeidsgiveravgiften økes, og den passerer 9 prosent rundt 2050.

Holmøy, Kravik, Nielsen og Strøm (2009) (HKNS) beregner konsekvensene av at man i stedet for skattelettelse utnytter det statsfinansielle handlingsrommet til å øke standarden på individrettede offentlige helse- og omsorgstjenester (timeverk per tjenestebruker i spesialisthelsetjenestene og eldreomsorgen (HO)). Figuren viser at dersom en slik politikk var blitt ført fra og med 2007, ville det være rom for mer enn en dobling av HO-standarden frem til 2018. Da er rommet for bedre HO-standard innenfor handlingsregelen uttømt. Konkret innebærer standardhevingen at det gjennomsnittlige antall timer per bruker av hjemmeomsorgen kan økes fra 1,4 til 3 timer per døgn i løpet av perioden 2007-2018. For institusjonstjenestene vil den tilsvarende økningen være fra 5,3 til 11,9 timer. I løpet av disse årene ville den individrettede offentlige HO-sysselsettingen måtte øke med over 300 000 årsverk a 1500 timeverk. 92 prosent av økningen drives av bedre standard, mens de resterende 8 prosent skyldes flere brukere. Offentlig sektors andel av samlet sysselsetting ville øke fra 26 prosent i 2007 til 37 prosent i 2018.

Fra 2023 innebærer veksten i antall brukere av offentlige tjenester at standardforbedringene innenfor dette scenariet må reverseres, gitt dagens skattesatser. Fra 2023 til 2050 vil den offentlige HO-standardens reduseres med hele 3 prosent per år. I 2050 er HO-standardens 56 prosent lavere enn toppnivået i 2018, men fortsatt 21 prosent høyere enn i 2007. Standardreverseringen etter 2023 slår ut i en årlig nedbemanning på 0,2 prosent for offentlig sektor totalt.

Fremskrivningene demonstrerer hvordan utgiftsvirkningene av forbedringer av den offentlige HO-standardens blir dramatisk forsterket av at antall brukere raskt øker i forhold til antall skattebetalere etter 2020. Erfaringsmessig er det meget vanskelig å reversere velferdsforbedringer. Slike forbedringer inngår i de politiske prioriteringene. Disse bør i dag ta hensyn til at de i praksis langt på vei kan være bindende for mange år fremover, og at utgiftsvirkningen kan bli langt større en del år frem i tid enn den er på beslutningstidspunktet.

Tilpasninger av arbeidsgiveravgiften og offentlig sysselsetting til handlingsregelen

kommunalt eide bedrifter som vannverk og avfallsdeponi, og store børsnoterte selskaper som for eksempel StatoilHydro ASA og Telenor ASA. I beregningen av disse tallene er verdien av obligasjoner og børsnoterte aksjer verdsatt til markedsverdi ved utgangen av 2008. Unoterte aksjer og kapitalinnskudd er verdsatt til pålydende verdi, som i de fleste tilfeller ligger betydelige lavere enn antatt markedsverdi, jf. boks 4.2. Kapitalinnskudd omfatter blant annet SDØE (statens direkte økonomiske engasjement) og Statsbygg.

Statsbudsjettet for 2009

Det vedtatte statsbudsjettet for 2009 ble revidert i forbindelse med tiltakspakken lansert 26. januar, beskrevet i St.prp. nr. 37 (2008-2009). Med de ekstra tiltakene anslås overskuddet på statsbudsjettet å falle fra 404,5 til 179,2 milliarder kroner fra 2008 til 2009, dvs. med 225,3 milliarder kroner. Ca. 60 prosent av denne budsjettsvekkelsen kan tilskrives forventet fall i netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten fra 412,9 til 275,9 milliarder kroner, hovedsakelig som følge av nedjustert oljeprisanslag.

Totale offentlige utgifter anslås å øke fra 777,6 til 870,2 milliarder kroner fra 2008 til 2009. Den underliggende realveksten i utgiftene på statsbudsjettet anslås til 6¼ prosent fra 2008 til 2009. Dette er den høyeste registrerte utgiftsveksten de siste 25 årene, som er den perioden det finnes sammenliknbare tall for.

Offentlige inntekter utenom petroleumsinntekter anslås å øke kun ubetydelig, fra 744,8 til 745,5 milliarder kroner. I 2009 forventes det oljekorrigerte underskuddet å bli 96,7 milliarder, mot kun 8,4 milliarder kroner i 2008. Automatiske stabilisatorer står for en del av denne svekkelsen gjennom reduserte skattegrunnlag og høyere utgifter til blant annet ledighetstrygd. Sammenlignet med anslagene i Nasjonalbudsjettet 2009, innebærer mer pessimistiske forventninger til den økonomiske utviklingen isolert sett en budsjettsvekkelse på 20 milliarder kroner gjennom de automatiske stabilisatorene. Medregnet effekten av automatiske stabilisatorer øker det oljekorrigerte budsjettunderskuddet fra 0,5 prosent av trend-BNP i 2008 til 5,4 prosent i 2009, det vil si en økning på hele 4,9 prosentpoeng. Europakommisjonen har til sammenligning anslått at når det også tas hensyn til de automatiske stabilisatorene, svekkes den faktiske budsjettbalansen for EU-landene tilsvarende 2½ prosent av BNP fra 2008 til 2009.

Ifølge anslag fra St.prp. 37 (2008-2009) vil det strukturelle, oljekorrigerte underskuddet øke fra 72,7 til 118,8 milliarder kroner, målt i løpende priser. Dette underskuddets andel av trend-BNP for Fastlands-Norge vil øke fra 4,3 til 6,6 prosent. Underskuddets andel av forventet kapital i SPU øker fra 3,6 til 5,2 prosent. Bruken av petroleumsinntekter i 2009 vil da ligge 27,6 milliarder kroner høyere forventet fondsavkastning.

Ekstratiltakene beskrevet i tiltakspakken (St.prp. nr. 37), utgjør 20 milliarder kroner, hvorav 16 ¾ milliarder går til økte utgifter, og 3 ¼ milliarder kommer fra skattelettelse. De viktigste elementene på utgiftssiden er økte overføringer til kommunene (6,4 milliarder kroner), samferdselstiltak (3,8 milliarder kroner), vedlikehold av statlig eiendom (2,8 milliarder kroner), og energi- og miljøtiltak (2,8 milliarder kroner). Skattelettelsen består av midlertidig adgang til å tilbakeføre selskapsunderskudd og utvidelse av Skattefunn-ordningen.

4.2. Norsk skattenivå i et internasjonalt perspektiv

Et lands skattenivå bestemmer i stor grad landets muligheter til å finansiere offentlige utgifter og praktisere fordelingspolitikk. Selv om skatter kan brukes til å påvirke ulike former for markedsatferd, vil beskatning utover skatt på grunnrente medføre et økonomisk effektivitetstap. Som summarisk mål på skattenivået brukes ofte de samlede skatter og avgifter (inkludert trygde- og pensjonspremier) som andel av bruttonasjonalprodukt (BNP). BNP indikerer i denne sammenhengen størrelsen på det potensielle skattegrunnlaget, slik at forholdet mellom samlet skatteproveny og BNP sier noe om det generelle skatte- og avgiftstrykket. Det er også dette målet på skattetrykket som lettest kan sammenlignes mellom land, noe som gjøres nedenfor.

Flere forhold gjør det imidlertid vanskelig å sammenligne skattenivået mellom land. For eksempel vil beskatning av trygder og offentlige overføringer til private

Tabell 4.5. Påløpte skatter i alt og som andel av BNP. Prosent

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Norge ¹	42,6	42,8	43,1	42,2	43,2	43,5	43,9	43,5
Petroleumskorrigert ²	42,9	42,0	41,5	40,5	41,2	40,8	41,3	41,5

¹ Alle skatter og avgifter dividert med samlet BNP.

² Se forklaring i teksten.

Kilde: Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.6. Bokførte skatter i alt som andel av BNP¹ for ulike land. Prosent

Land	1975	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2007
Norge	39,2	42,6	41,0	40,9	42,6	43,5	43,9	43,4
Sverige	41,2	47,3	52,2	47,5	51,8	49,5	49,1	48,2
Danmark	38,4	46,1	46,5	48,8	49,4	50,7	49,1	48,9
Finland	36,5	39,7	43,5	45,7	47,2	43,9	43,5	43,0
Storbritannia	35,2	37,6	36,1	34,5	37,1	36,3	37,1	36,6
Tyskland ²	34,3	36,1	34,8	37,2	37,2	34,8	35,6	36,2
USA	25,6	25,6	27,3	27,9	29,9	27,3	28,0	28,3
Uvektet gjennomsnitt								
EU 15	32,2	37,6	38,2	39,0	40,6	39,7	39,8	
OECD	29,4	32,7	33,8	34,8	36,1	35,8	35,9	

¹ Bruttonasjonalprodukt til markedspriser.

² Gjenforent Tyskland fra 1991.

Kilde: Revenue Statistics 1965-2007 – 2008 Edition.

Temaboks 4.2. Pensjonsreformen

Pensjonsreformen omfatter hele pensjonssystemet, og hovedprinsippene ble vedtatt av et bredt flertall på Stortinget i mai 2005. Videre ble opplegget for opptjening og uttak av alderspensjon vedtatt av Stortinget i april 2007. På bakgrunn av disse vedtakene la Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID) i januar 2008 fram et høringsnotat med forslag til lovendringer for innføring av ny alderspensjon i folketrygden. Forslaget omhandler den nærmere utformingen, innføring av de nye reglene og konkretisering av levealdersjusteringen. Etter at mottatte synspunkter er tatt i betraktning, skal AID etter planen fremme en lovproposisjon for Stortinget i februar i år. I forbindelse med framleggingen av Statsbudsjettet for 2009 ble det gjort kjent at fleksibel pensjonsalder fra 62 år og ny regulering av ytelsene skal gjøres gjeldende fra 1. januar 2011.

Under lønnsoppgjøret i 2008 ble det mellom partene i arbeidslivet og Regjeringen inngått en forståelse om et justert opplegg for avtalefestet pensjon (AFP) i privat sektor. Et opplegg for obligatorisk tjenestepensjon i privat sektor har allerede vært på plass siden 1. juli 2006. Det gjenstår imidlertid å komme fram til et justert opplegg for AFP og tjenestepensjon tilpasset det nye pensjonssystemet for ansatte i offentlig sektor. Dette skal det forhandles om i vårens lønnsoppgjør. Det gjenstår også arbeid med å tilpasse folketrygdens ytelser til uføre og etterlatte til det nye opplegget for alderspensjon.

Praktisk tilpasning av levealdersjusteringen

Det viktigste elementet i det nye pensjonssystemet er prinsippet om at de opparbeidede rettighetene skal divideres med forventet antall år som pensjonist (det såkalte delingstallet). Nedre aldersgrense for pensjonering er satt til 62 år. Jo tidligere pensjonering, desto lavere årlige ytelser fordi det blir flere år å dele de gitte rettighetene på. Dersom levealderen øker, vil det også innebære lavere ytelser for konstant pensjoneringsalder. Den enkelte kan imidlertid motvirke økende levealder ved å arbeide lenger.

Detaljene i utformingen av levealdersjusteringen ble ikke fastlagt i forbindelse med den tidligere behandlingen av pensjonsreformen i Stortinget. I de empiriske illustrasjonene ble det tidligere lagt til grunn en ytelsesbasert utforming. I høringsnotatet fra AID ble det derimot foreslått å beregne ytelsene ved å dividere de opptjente rettighetene med forventet antall år som pensjonist. Under bestemte forutsetninger vil det ikke være noen reell forskjell mellom de to framstillingsmåtene, men som et tilleggsmoment har Regjeringen foreslått at det også skal tas hensyn til såkalte arvegevinster før 62 år. Arvegevinster oppstår i pensjonssystemet ved at de opparbeidede rettighetene til de som dør i hver kohort, fordeles på de gjenlevende. En konsekvent levealdersjustering tilsier at en tar i betraktning utviklingen i levealderen både for yrkesaktive og pensjonister. Som nærmere vist i figuren, vil redusert dødelighet før 62 år over tid innebære reduserte arvegevinster slik at dette elementet etter hvert bidrar til lavere pensjonsutgifter.

I tråd med faglige anbefalinger fra Statistisk sentralbyrå foreslår Regjeringen at levealdersjusteringen gjennomføres med utgangspunkt i observasjoner for dødeligheten framfor prognoser. Den viktigste begrunnelsen for dette er at ytelsene ikke bør baseres på skjønn. Faktiske observasjoner vil imidlertid bli påvirket av tilfeldige svingninger fra år til år, og det er derfor foreslått at den gjennomsnittlige utviklingen for de siste ti årene før en kohort fyller 60 legges til grunn. Normalt burde ikke denne form for glatting ha store reelle konsekvenser. Levealderen økte imidlertid kraftig i 2003 og 2004. Ettersom levealdersjusteringen tar utgangspunkt i levealdersberegninger for personer fra 1943-kohorten, vil lavere glattede verdier enn de faktiske i 2003 (da 1943-kohorten fylte 60 år) innebære høyere delingstall for påfølgende kohorter, og dermed en liten innstramning i pensjonsytelsene.

For å motvirke kraftig innstramning som følge av levealdersjusteringen de første årene, ble det som en del av lønnsoppgjøret i 2008 bestemt at regjeringen skal foreslå en mer lempelig innføring for de første kohortene som blir berørt. Dette er med på å motvirke innstramminger som følge av glattingen og innføring av arvegevinster før 62 år.

Trygdeoppgjøret 2008

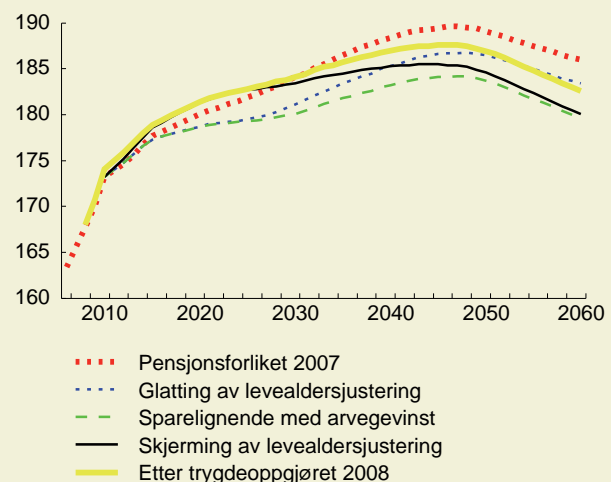
I forbindelse med trygdeoppgjøret for 2008 ble det vedtatt en økning i satsene for særtillegget for enslige for å styrke minstepensjonen. Satsene ble hevet fra 0,79 i 2007 til 0,94 i 2008, og skal videre heves i 2009 og 2010 slik at minstepensjonen for enslige kommer opp i 2 ganger folketrygdens grunnbeløp (G) i 2010. I 2008 ble økningen i minstepensjonen motsvart av en underregulering av grunnbeløpet på 0,65 prosentpoeng sammenlignet med lønnsveksten. I 2009 og 2010 skal imidlertid minstepensjonen øke sterkere enn lønnsveksten uten at det blir motvirket av innstramminger på andre områder.

Konsekvenser for de gjennomsnittlige ytelsene til alderspensjon

Effektene på pensjonsytelsene av de ulike tilpasningene av pensjonssystemet er vist i figuren. I den øverste kurven basert på pensjonsforliket fra 2007 (men med befolkningsframskrivningene fra 2008) øker gjennomsnittlige pensjonsytelser i forhold til lønn fram til 2045. Dette skyldes i første rekke at stadig flere har full opptjeningsstid på 40 år for rettigheter i dagens system samtidig som økt kvinnelig yrkesdeltaking de siste tiårene slår ut i økte rettigheter. Noe gunstigere opparbeiding av rettigheter med det nye systemet blir etter hvert motvirket av levealdersjusteringen (selv om pensjoneringen utsettes) og underregulering av de løpende ytelsene med 0,75 prosentpoeng i forhold til lønnsveksten. En forutsetning om at de tidligere uførepensjonistene overføres til alderspensjon ved 67 år bidrar også klart til innstramning for disse når levealderen øker.

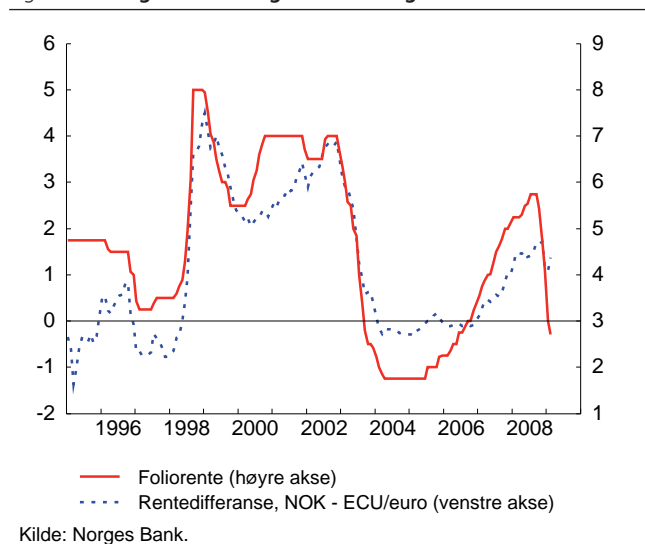
Som følge av den foreslåtte glattingen av levealdersjusteringen indikerer oppdaterte beregninger at ytelsene i 2050 blir redusert med 1,4 prosent. Overgangen til en sparelignende utforming med arvegevinster før 62 år bidrar til en svak innstramning i ytelsene fra rundt 2030 ettersom effekten kommer som en følge av ny opptjeningsmodell. I 2050 er effekten av denne innstramningen beregnet til 1,5 prosent. Den gradvise innføringen av levealdersjusteringen, som det ble inngått forståelse om under lønnsoppgjøret i 2008, vil imidlertid mer enn motvirke de innstrammende komponentene fram til 2030. Trygdeoppgjøret i 2008 bidrar også til å heve de gjennomsnittlige pensjonene på lang sikt.

Gjennomsnittlige ytelser til alderspensjon. 1 000 kr i 2008-beløp (G = kr 69108)

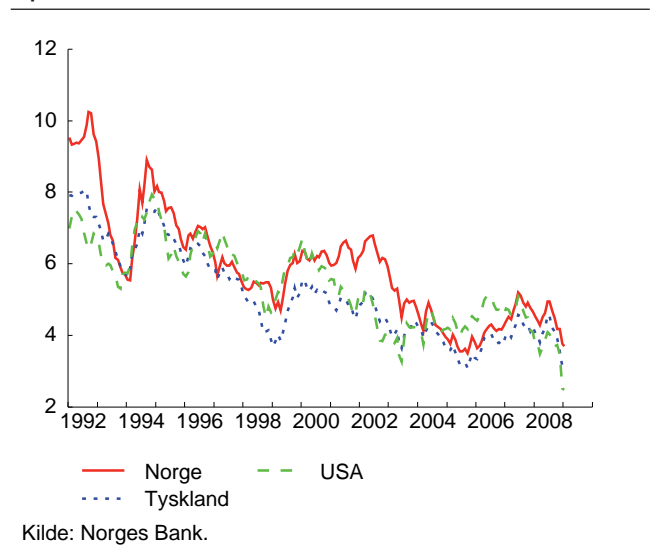

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

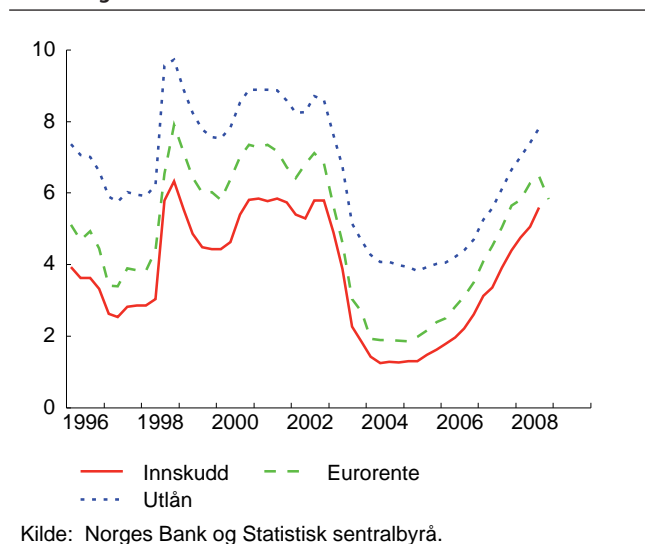
Figur 4.5. Norges Banks dagslånsrente og rentedifferanse

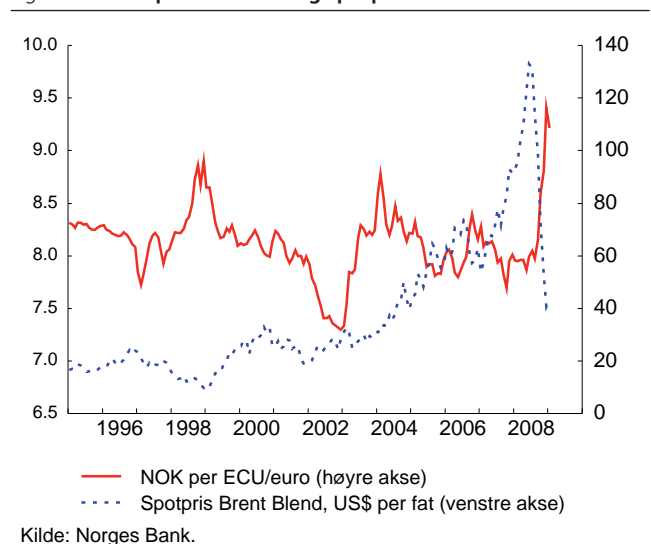
Figur 4.7. Renter på obligasjoner med om lag 10 års gjenstående løpetid. Prosent

Figur 4.6. Gjennomsnittlig innskudds- og utlånsrenter i private banker og 3 måneders norsk eurorente. Prosent

Figur 4.8. NOK per ECU/euro og spotpris Brent Blend

blåse opp tallene. Norge og flere andre nordeuropeiske land har en viss beskatning av slike trygder og overføringer, noe som i mindre grad er tilfelle i andre land. Samme problem gir skatteutgifter, som er skattelettelser i forhold til ordinær beskatning som følge av unntak og særregler i skattesystemet. Dette kan sidestilles med overføringer over offentlige budsjetter, men i motsetning til overføringer som kan beskattes og dermed øke nivået på skatt som andel av BNP, vil skatteutgifter redusere nivået. Et innslag av brukerbetaling på offentlige tjenester vil isolert sett redusere behovet for ordinær skattlegging.

Et annet moment er knyttet til selve oppgavefordelingen mellom offentlig og privat sektor. Hvilke oppgaver og problemer man velger å løse i offentlig versus privat sektor varierer mellom land. I Norge produseres det meste av helse-, omsorgs- og utdanningstjenestene i offentlig sektor. I andre land, for eksempel USA, har

man i større grad valgt å løse disse oppgavene i privat sektor. Videre kan endringer i konjunktursituasjonen i det enkelte land slå forskjellig ut på samlede skatter og avgifter og på BNP, og utslagene kan variere mellom land.

Et spesielt problem ved internasjonale sammenligninger av det norske skattenivået, er den norske petroleumssektorens store bidrag til både BNP og statens inntekter. Denne sektoren genererer en betydelig grunnrente, som er meravkastningen i sektoren utover normal avkastning på investert kapital. Det meste av denne meravkastningen tilfaller staten gjennom særskilt beskatning eller overføringer fra direkte statlig eierskap i petroleumsvirksomheten. Inntektene fra petroleumssektoren reduserer isolert sett statens behov for å skatlegge ordinær verdiskaping i Fastlands-Norge. Når formålet er å foreta internasjonale sammenligninger av beskatningen av ordinær verdiskaping, taler disse

Temaboks 4.3. Internasjonal finanskrise

Bakgrunn

I USA ga ekspansiv pengepolitikk gjennom første halvdel av 2000-tallet stigende boligpriser og økt konsum. Sterk konsumvekst i USA bidro sammen med globalisering til å legge forholdene til rette for eksportbasert vekst i Asia. Dette førte til store underskudd på den amerikanske handelsbalansen og store handelsoverskudd i mange lavkostland. Den kraftige prisøkningen på olje medførte dessuten store overskudd i de oljeproduserende landene. Overskuddene ble i stor grad investert i amerikanske statsobligasjoner. Dette presset obligasjonsprisen opp, og dermed renten ned. Lave amerikanske renter ble eksportert til mange land i Asia, Latin-Amerika og oljeproduserende land som hadde knyttet sine valutakurser til dollaren for å opprettholde konkurranseevnen. Sterk vekst i produksjon og eksport av forbruksvarer fra lavkostlandene ga lav konsumprisvekst i de industrialiserte landene. Med inflasjonsstyring som gjeldende paradigme ga dette lave renter også i OECD-området. Aksje- og boligmarkeder ble overopphetet mange steder. Nye husholdninger fikk finansiert boligkjøpene sine til lave renter. Gamle husholdninger lånte med sikkerhet i boligens verdistigning. Særlig i USA, med de minst regulerte finansmarkedene, banet dette vei for finansakrobatikk.

2007: Urolighetene starter

Finansuroen ble utløst da problemene i det amerikanske markedet for lån med lav sikkerhet (sub prime-lån) kom for dagen. Långiverne i sub prime-markedet besto i liten grad av tradisjonelle, strengt regulerte banker, men snarere av spesialiserte kredittinstitusjoner som lånte ut til risikogrupper med et betydelig påslag i renten. Slik ble det lånt ut rundhåndet til låntakere med svak kreditthistorie, usikre inntekter og liten eller ingen formue – i stor grad basert på forventninger om fortsatt stigende boligpriser. Typiske vilkår var lave renter det første året eller to med tilsvarende økning senere, avdragsfritak eller til og med lån der renter ble lagt til hovedstolen. Markedsandelen for slike lån nådde 20 prosent i USA i 2006.

I USA passerte boligprisene toppen tidlig i 2006, blant annet på grunn av økte renter. Siden har de falt med om lag 20 prosent. I 2007 gikk en rekke sub prime-låneinstitusjoner over ende som følge av store mengder misligholdte lån. Våren 2007 begynte også andre finansinstitusjoner å få problemer etter utstrakt investering i sub prime-relaterte verdipapirer. Det viste seg etter hvert også at mange av verdens store banker var eksponert i verdipapirer knyttet til sub prime-markedet.

Det har de siste ti årene vært en rivende utvikling av nye, komplekse finansielle investeringsobjekter, som blant annet har gjort det mulig å spre risiko. Amerikanske sub prime-pantelånere solgte pakker av boliglån videre til større banker. Disse pakkene har igjen blitt omstrukturert og videresolgt i mange varianter. På veien ble ansvarsforhold og risiko tilslørt. Ratingbyråene, som har spesialisert seg på å vurdere risikoen knyttet til banker, investeringsobjekter og verdipapirer, ble involvert i strukturering av slike produkter, og har høstet kritikk for å ha undervurdert risikoen.

Da det ble klart at store banker i flere land fikk problemer på grunn av investeringer i sub prime-relaterte verdipapirer, spredte uroen seg også til pengemarkedet. Under de rådende forhold kviet bankene seg for å låne penger til hverandre. Investorer flyktet til sikre posisjoner; ut av aksjemarkeder og pengemarkedet, og inn i kontanter og (andre) statspapirer. Den amerikanske investeringsbanken Bear Stearns så seg tvunget til å stenge to hedgefond på grunn av mislykkede investeringer i komplekse verdipapirer knyttet til boliglån. I midten av august 2007 svarte den europeiske sentralbanken på likviditetstørke og renteoppgang i pengemarkedet med å tilføre store mengder euro gjennom markedsoperasjoner. Liknende operasjoner ble gjennomført også i USA, Storbritannia og Canada. Differansen mellom styringsrenter og pengemarkedsrenter ble likevel liggende på et høyere nivå, på 0,5-1 prosentpoeng, mot et tidligere normalnivå på 0,1-0,25. Inflasjonsfrykt på grunn av høy prisvekst på råvarer bidro imidlertid til at rentekutt lot vente på seg enda en stund.

I USA ble det betydelig vanskeligere å få boliglån, særlig sub prime-lån. Egenkapitalkravene økte, og det samme gjorde krav til dokumentasjon på inntekt og kreditthistorie. I tillegg kom økte renter som følge av redusert risikoappetitt og økt risikopåslag mellom styringsrenter og pengemarkedsrenter. Frykt for internasjonal konjunktturnedgang utløste fall i internasjonale aksjeindekser høsten 2007. I januar 2008 kom turen til Oslo børs, som falt med nær 30 prosent i løpet av årets tre første uker.

2008: Fra uro til krise

17. februar ble den britiske boliglånbanken Northern Rock nasjonalisert. En måned senere var det Bear Stearns som måtte reddes. Dette markerte starten på undergangen for en rekke amerikanske investeringsbanker. Investeringsbanker finansierer seg i det profesjonelle kapitalmarkedet i stedet for å basere seg på innskudd, slik foretningsbanker i stor grad gjør. Investeringene var kjennetegnet av høy risiko, med lite egenkapital i bunn. Dermed ble de særdeles hardt rammet av finanskrisen. To av de fem store amerikanske investeringsbankene, Bear Stearns og Merrill Lynch, ble kjøpt opp av forretningsbanker. Morgan Stanley og Goldman Sachs endret sin virksomhet mot mer tradisjonell forretningsbankvirksomhet.

Da Bear Stearns unngikk konkurs økte risikoappetitten og tilliten til bankene noe. Aksjekursene tok seg opp utover våren og nådde historiske toppe både i USA og Norge mot slutten av mai. Råvareprisene fortsatte å stige enda en stund. I midten av juli nådde oljeprisen nesten 150 dollar fatet. September markerer overgangen fra uro til krise i finansmarkedene. I USA hadde fallende boligpriser etter hvert ført til store tap for bankene. Boliglånsjigantene Freddie Mac og Fannie Mae garanterte for halvparten av alle boliglån i USA. På randen av konkurs ble de vurdert som «too big to fail», og 7. september ble begge satt under offentlig administrasjon. 15. september overrasket amerikanske myndigheter da de lot Lehman Brothers gå overende, etter mislykkede forsøk på å få andre finansinstitusjoner til å overta. Allerede neste dag reddet staten forsikringsgiganten AIG, som hadde tapt stort på å forsikre banker mot tap på kompliserte finansielle produkter. Senere samme måned måtte flere europeiske banker reddes av staten.

Resultatet var at aksjekursene og råvarepriser stupte. I løpet av høsten falt verdens børser med 50 prosent eller mer. Hovedindeksen på Oslo børs falt til en foreløpig bunn nær 180 i november, fra en topp rundt 520 i mai. Kapitalmarkedene tørket helt inn og utløste en serie likviditetsfremmende tiltak og rentekutt over hele verden. Mistilliten i finansmarkedet var imidlertid så stor at pengemarkeds- og lånerentene en periode var mer eller mindre løsrevet fra sentralbankenes styringsrenter. Markedsrentene økte og bankenes utlånspraksis ble strammet inn. Både husholdninger og næringsliv fikk store problemer med å skaffe finansiering til nye investeringer så vel som daglig drift.

Dette bidro til en kraftig nedtur i realøkonomien. BNP falt i både 3. og 4. kvartal i hele OECD-området, og arbeidsledigheten skjøt i været. Fallet i råvareprisene tok bort siste rest av inflasjonsspøkelset, og banet vei for ytterligere rentekutt. Likviditetspolitikken fikk etter hvert effekt, og differansen mellom styringsrenter og pengemarkedsrenter var ved inngangen til 2009 tilbake til nivåene før Lehman Brothers gikk over ende. Også bankenes utlånsrenter er nå på vei nedover. Ekspansive finanspolitiske pakker er siden introdusert de fleste steder. Norge er intet unntak i så måte.

2009: Realøkonomisk nedtur forsterkes

Tidlig i 2009 er verdensøkonomien inne i en kraftig konjunktturnedgang. Nedgangen rammer bredt, og ingen områder eller land virker som motvekt. Det internasjonale pengefondet (IMF) anslår i sine siste prognoser 28. januar at BNP i OECD-området vil falle med 2 prosent i år, i så fall det første året med fall i BNP siden 2. verdenskrig. Finanspolitiske pakker og ekspansiv pengepolitikk vil bidra til å dempe nedturen. Hvordan det går videre vil likevel i stor grad avhenge av en normalisering av finansmarkedene.

momentene for å korrigere skatteinntektene i Norge for de betydelige bidragene fra petroleumssektoren. I tillegg fluktuierer disse inntektene mye, blant annet som følge av svingninger i oljepris og dollarkurs.

Nasjonalbudsjettet 2002 presenterte en metode som korrigerer både BNP og skatteinntektene for bidragene fra den ekstraordinære avkastningen på ressursene anvendt i petroleumssektoren. Metoden tar utgangspunkt i samlet BNP for Fastlands-Norge og utenriks sjøfart. Deretter legges det til en anslått normalavkastning på kapital brukt i petroleumssektoren. I beregningene av skattene summerer man samlede påløpte skatter for Fastlands-Norge og utenriks sjøfart og beregnet skatt på normalavkastningen av egenkapitalen i petroleumssektoren og på kapitalen i SDØE. Linjen «petroleumskorrigert» i tabell 4.5 viser hvilken skatteandel denne metoden gir. Korreksjonen av det enkle målet på skattetrykk gjennom fratrukk av petroleumsinntekter i både skatteinntekter og BNP kan slå begge veier. Den petroleumskorrigerte skatteandelen var høyere enn andelen for hele økonomien med ukorrigerte tall i 2000, men fra 2001 har den petroleumskorrigerte andelen vært lavere.

Den petroleumskorrigerte skatteandelen av BNP er beregnet til 41,5 prosent i 2007. Den ukorrigerte skatteandelen lå 2 prosentpoeng høyere. Målt ved den petroleumskorrigerte skatteandelen falt skattetrykket med 1,4 prosentpoeng fra 2000 til 2007. Dermed har petroleumskorreksjonen gitt en tiltakende nedjustering av det ordinære skattetrykket over de senere årene i forhold til de ukorrigerte skatteandelene.

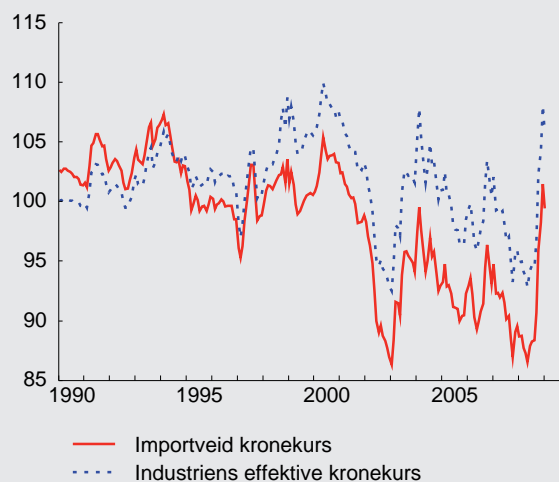
Bokførte skatter gir uttrykk for hvor store skatteinntekter som faktisk er innbetalt til offentlig sektor i løpet av året. Påløpte skatter viser hvor mye skatt man skal betale av den inntekten man har opptjent i løpet av året. Da det kan være forskyvninger i tidspunktene for når skatten påløper og når den skal betales, vil påløpte skatter kunne gi et bedre bilde av skattnivået i et land. Reglene for skattlegging av petroleumssektoren i Norge er et eksempel på dette. Petroleumssektoren betaler de beregnede skattene for første halvår i oktober samme år, mens beregnede skatter for andre halvår betales i april året etter. I perioder med økte petroleumsinntekter vil de påløpte skattene være større enn de bokførte fordi skatten betales inn etterskuddsvis. Endringer i inntektene fra sektoren vil dermed bidra til spesielt store svingninger i skatt som andel av BNP dersom skattene er basert på bokførte verdier.

OECDs Revenue Statistics sammenligner skatteandeler i ulike land. Disse skattene er gitt i bokførte størrelser, og det korrigeres ikke for petroleumsinntekter i skatteinntekter og BNP i de norske tallene. Som påpekt over, gir en slik korreksjon en lavere utvikling i den norske skatteandelen over de senere årene. Også etter petroleumskorreksjonen ligger det norske skattetrykket betydelig høyere enn i Storbritannia og Tyskland, der skatteandelen var henholdsvis 36,6 og 36,2 prosent i

Boks 4.4. Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs

Om lag 40 prosent av Norges utenrikshandel i tradisjonelle varer (dvs. eksport og import av varer unntatt olje, gass, skip og plattformer) skjer med land som er med i EUs pengeunion. Kronekursen målt mot euro gir følgelig begrenset informasjon om den norske kronens internasjonale verdi. Det er derfor viktig å supplere med alternative valutakursindikatorer som i større grad gjenspeiler bredden i vårt handelsmønster. Eksempler på slike er industriens effektive kronekurs (konkurranskursindeksen) og importveid kronekurs. Industriens effektive kronekurs er beregnet på grunnlag av kursen på norske kroner mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere, og er et geometrisk gjennomsnitt basert på OECDs løpende konkurransevekter. Vektene i den importveide kronekursen er beregnet med utgangspunkt i sammensetningen av importen av tradisjonelle varer fra Norges 44 viktigste handelspartnere. Begge indeksene er konstruert slik at høye verdier betyr en svak krone, og lave verdier en sterk krone. Figuren viser at forløpet til de to indeksene ikke er helt sammenfallende. For eksempel var kronen i januar i år rundt 2,5 prosent sterkere enn gjennomsnittet for 1990-tallet målt ved den importveide kronekursen, mens den ifølge industriens effektive kronekurs hadde svekket seg med 3,3 prosent. Dette gjenspeiler at de to indeksene er konstruert for litt ulike formål; konkurransekursindeksen skal gjenspeile norsk industris konkurranseflate både på eksport- og hjemmemarkedet, mens den importveide kronekursen viser kursutviklingen for et gjennomsnitt av norske importvarer.

Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs

2007. Skatteandelen i USA lå ytterligere ca 8 prosentpoeng lavere enn dette. OECD gjengir i sin publikasjon «Revenue Statistics 1965-2007 – 2008 Edition», skatteandeler i 2007 for 26 land. Av disse 26 landene har 21 land lavere skatteandel enn Norge, mens Sverige, Danmark, Frankrike og Belgia lå høyere. Tabell 4.6 viser at skattetrykket i Storbritannia, Tyskland og USA totalt sett har endret seg relativt lite fra 1975 til 2007, mens det økte markert i de nordiske landene. Den gjennomsnittlige skatteandelen for EU 15-landene økte med 7,6 prosentpoeng mellom 1975 og 2006. Det meste av denne økningen fant sted mellom 1975

og 1985. Veksten i skatteandelen for OECD-landene samlet sett, økte med 6,5 prosentpoeng mellom 1975 og 2006. Denne veksten trekkes imidlertid ned av den flate utviklingen i blant annet USA.

4.3. Pengepolitikk og finansiell stabilitet

Retningslinjene for pengepolitikken er fastlagt i forskrift av 29. mars 2001. Der heter det blant annet: «Det operative målet for pengepolitikken skal være en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Det skal i utgangspunktet ikke tas hensyn til direkte effekter som skyldes endringer i rentenivået, skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser.» Videre sies det at pengepolitikken skal sikte mot «stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig bidra til å understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting.»

I utøvelsen av pengepolitikken legger Norges Bank vekt på utviklingen i inflasjonen målt ved forskjellige indikatorer, bl.a. SSBs offisielle konsumprisindeks justert for avgiftsendringer og hvor energivarer er tatt ut (KPI-JAE). Samtidig anvender Norges Bank en fleksibel inflasjonsstyring. Dette innebærer at rentesettingen er framoverskuende, og det legges vekt på forløpet til inflasjonen. Dessuten tas det hensyn til konjunktursituasjonen og utsiktene for produksjon og sysselsetting. Siden innføringen av inflasjonsmålet har Norges Bank endret formulering om hvilken tidshorison som legges til grunn. De første årene vurderte Norges Bank utsikter for inflasjonen to år fram i tid. I 2004 ble dette endret til «en rimelig tidshorison, normalt 1–3 år», mens referansen til et tidsintervall ble fjernet i 2007. Nå heter det at «Norges Bank setter renten med sikte på å stabilisere inflasjonen nær målet på mellomlang sikt.» Siden november 2005 har Norges Bank publisert anslag på framtidig rente. Renteprognoser gjør pengepolitikken mer forutsigbar, og gjør det lettere å etterprøve anslag.

Finansmarkedene har siden sommeren 2007 vært preget av uroligheter, og situasjonen utviklet seg på en dramatisk måte midt i september 2008, da den amerikanske investeringsbanken Lehman Brothers gikk konkurs (se for øvrig Temaboks 4.3). Pengemarkedsrentene har vært mye høyere enn styringsrenten skulle tilsi, samtidig som det har vært lite handel i pengemarkedet. Valutakursene har endret seg mye, og aksjemarkedene har falt kraftig. Også boligprisene har falt. Innenlandsk kredittvekst er redusert, spesielt kredittveksten til husholdningene. I de siste månedene har også 12-månedersveksten i KPI-JAE falt. Styringsrenten til Norges Bank er satt kraftig ned for å redusere de negative effektene av finanskrisen på realøkonomien. I tillegg har myndighetene stilt opp med forskjellige typer tiltakspakker.

12-månedersveksten i KPI-JAE steg frem til oktober 2008, da den var oppe i 3,3 prosent. De to neste månedene ble veksten redusert, og i desember 2008 var

prisene 2,6 prosent høyere enn samme måned året før. Målt med KPI-JAE var også årsveksten i prisene på 2,6 prosent fra 2007 til 2008.

Ved inngangen til 2008 var Norges Banks styringsrente 5,25 prosent etter at den gradvis ble økt fra 1,75 prosent i 2005. Renteøkningene fortsatte første halvår 2008, og nådde en topp på 5,75 prosent i juni. Dette nivået på styringsrenten ble holdt fram til et ekstraordinært rentemøte i midten av oktober, da styringsrenten ble satt ned med 0,5 prosentpoeng. På det ordinære rentemøtet senere samme måned ble styringsrenten satt ned ytterligere 0,5 prosentpoeng, før Norges Bank gjennomførte en rentereduksjon på hele 1,75 prosentpoeng i desember. Dermed var styringsrenten på 3,0 prosent ved utgangen av 2008.

Tremåneders pengemarkedsrenten følger normalt styringsrenten med et påslag. Dette påslaget lå fra 2000 til sommeren 2007 på rundt ¼ prosentpoeng, men har siden da vært klart høyere. I januar 2008 var pengemarkedsrenten på om lag 5,8 prosent, som var drøyt et halvt prosentpoeng over styringsrenten. Pengemarkedsrenten økte til 6,5 prosent i sommer, og lå rundt dette nivået fram til midten av september. I løpet av to uker steg pengemarkedsrenten til 7,9 prosent. Deretter har den falt, delvis på grunn av redusert styringsrente. Ved utgangen av 2008 var pengemarkedsrenten 4,1 prosent, som er i overkant av ett prosentpoeng høyere enn styringsrenten.

Bankenes gjennomsnittlige utlånsrente økte fra 6,7 prosent i begynnelsen av 2008 til 7,8 prosent ved utgangen av 3. kvartal 2008. I samme periode økte gjennomsnittlig rente på bankinnskudd fra 4,4 prosent til 5,6 prosent. Rentemarginen falt dermed noe; fra 2,3 prosentpoeng til 2,2 prosentpoeng i løpet av de tre første kvartalene i 2008. Rentemarginen kan splittes opp i innskudds- og utlånsmargin, hvor innskuddsmarginen utgjorde 2,4 prosentpoeng mens utlånsmarginen var -0,2 prosentpoeng ved utgangen av 3. kvartal. Den negative utlånsmarginen skyldes den kraftige økningen i pengemarkedsrenten i slutten av 3. kvartal, og vil derfor være midlertidig.

12-månedersveksten i publikums innenlandske bruttogjeld (K2) var på 9,9 prosent ved utgangen av desember, ned fra 10,8 prosent ved utgangen av måneden før. Både kommunene, husholdningene og de ikke-finansielle foretakene reduserte sin gjeldsvekst. Husholdningenes bruttogjeld var 7,1 prosent høyere i desember 2008 enn samme måned året før.

I de første 3 månedene i 2008 var avkastningen på statsobligasjoner med 3 års gjennomsnittlig gjenstående løpetid i underkant av 4,5 prosent. Gjennom andre kvartal i fjor steg denne avkastningen til 5,5 prosent fram til juni, mens den gjennom andre halvår falt kraftig til 2,6 prosent i januar 2009. Dermed ligger avkastningen på statsobligasjoner om lag 0,4 prosentpoeng lavere enn styringsrenten og 1,1 prosent under

pengemarkedsrenten. Normalt ville dette uttrykke en forventning om redusert rente fremover. Men reduksjonen i avkastningen kan også skyldes at investorene som følge av den finansielle uroen foretrekker å plassere pengene i sikre statspapirer, selv om dette gir langt lavere avkastning enn plassering i pengemarkedet.

Norges Bank har gjennomført flere tiltak for å styrke bankenes likviditet det siste halvåret. Utlånsvolumet for Norges Banks fastrenteutlån (F-lån) er økt, løpetiden på disse lånene er utvidet og sikkerhetskravene bankene må stille for å kunne ta opp disse lånene er redusert. I tillegg har Stortinget vedtatt en ordning hvor bankene i en begrenset periode kan bytte til seg statspapirer mot sikkerhet i obligasjoner på inntil 350 milliarder kroner. I februar 2009 fremmet Regjeringen forslag om en ny tiltakspakke på 100 milliarder kroner, dels for å øke egenkapitalen i bankene og dels for å kunne yte lån direkte til bedrifter.

Hovedindeksen på Oslo Børs falt med 54 prosent i løpet av 2008. Dermed er hovedindeksen tilbake på samme nivå som i desember 2004. Aksjekursene falt mer i Norge enn i mange andre land, noe som trolig kan tilskrives fallet i oljeprisen og andre råvarepriser. Børsene i London, Frankfurt og Stockholm falt mellom 30 og 40 prosent gjennom 2008, mens amerikanske Nasdaq og japanske Nikkei falt i overkant av 40 prosent. På Island falt aksjemarkedet med 95 prosent gjennom 2008.

Den norske kronen svekket seg kraftig fra sommeren 2008 og frem til årsskiftet. Målt både mot euro og ved industriens effektive kronekurs var kronens verdi noenlunde stabil fra januar til august i 2008. Deretter svekket den seg med 15 prosent fra august til desember målt ved industriens effektive kronekurs. Prisen på en euro økte i samme periode fra i underkant av 8 kroner til 9,40 som månedssnitt for desember 2008.

5. Offentlig forvaltning

5.1. Offentlige utgifter og anvendelse

Totale offentlige utgifter beløp seg til 949 milliarder kroner i 2008. Utgiftene i løpende priser har økt jevnt det siste tiåret, med en gjennomsnittlig årlig vekst på 6 prosent. Selv om offentlige utgifter i løpende priser har økt betydelig i tiårsperioden siden 1999, har offentlige utgifter som andel av BNP for Fastlands-Norge sunket, fra 52,5 til 51,5 prosent i 2008.

De totale utgiftene i offentlig forvaltning er et uttrykk for størrelsen på det offentlige tilbudet av velferdstjenester, og kan grovt deles inn i overføringer til private, og offentlig konsum og investeringer. Offentlig konsum og investeringer angir hvor store ressurser offentlig forvaltning anvender for å skaffe til veie varer og tjenester, for eksempel innenfor helse, utdanning, forsvar og politi. Offentlige overføringer derimot, omfatter inntekter som omforderes til privat sektor. I hovedsak gjelder dette stønader til husholdningene, subsidier til næringslivet og overføringer til ideelle organisasjoner, hvorav stønadene er den klart største posten. I det totale utgiftsbegrepet inngår i tillegg utgiftsposter som rente- og kapitalutgifter, samt overføringer til utlandet.

Overføringene til private utgjorde 20,1 prosent av BNP for Fastlands-Norge i 2008, mot 22,1 prosent for ti år siden. Som andel av totale utgifter falt overføringene i samme periode fra 42,0 til 39,0 prosent. Denne utviklingen kan forklares med synkende andeler i utbetalingene av stønader og subsidier. Konsum i offentlig forvaltning utgjorde 26,5 prosent av BNP for Fastlands-Norge i 2008, opp fra 25,6 prosent i 1999. Veksten i offentlig konsum fra 2007 til 2008 i løpende priser var 9,4 prosent, hvorav volumveksten var beregnet til 3,7

Tabell 5.1. **Totale utgifter i offentlig forvaltning etter utvalgte arter, løpende priser. Milliarder kroner**

	1999	2006	2007*	2008*
Totale utgifter	548,8	820,6	874,3	949,4
<i>Herav:</i>				
Overføringer til private	230,6	331,2	348,2	370,5
Konsum i offentlig forvaltning	267,8	413,0	447,1	489,0
Individuelt konsum	160,6	270,9	297,0	330,0
Kollektivt konsum	107,2	142,1	150,1	159,0
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	42,3	61,5	70,3	77,7
Totale utgifter, prosent av BNP Fastlands-Norge	52,5	51,9	50,7	51,5
<i>Herav:</i>				
Overføringer til private	22,1	21,0	20,2	20,1
Konsum i offentlig forvaltning	25,6	26,1	25,9	26,5
Individuelt konsum	15,4	17,1	17,2	17,9
Kollektivt konsum	10,3	9,0	8,7	8,6
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	4,0	3,9	4,1	4,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

prosent. Veksten i offentlig konsum i tiåret fra 1999 til 2008 reflekterer en volumøkning på 24,8 prosent i løpet av perioden. Bruttoinvesteringene i fast realkapital utgjorde 4,2 prosent av BNP for Fastlands-Norge i 2008, noe høyere enn i 1999.

Konsumet i offentlig forvaltning deles i to hovedkategorier: kollektivt konsum og individuelt konsum. Den første kategorien består av tjenester som kommer samfunnet som helhet til gode og kan ikke knyttes til den enkelte konsument, som alminnelig offentlig tjenesteyting, forsvar og politi. Det individuelle konsumet i offentlig forvaltning er utgifter som offentlig forvaltning finansierer, men som husholdningene forbruker, og som kan knyttes til den enkelte konsument. Eksempler på dette er blant annet undervisningstjenester, helsetjenester og sosial- og omsorgstjenester.

Individuelt konsum utgjorde 17,9 prosent av BNP for Fastlands-Norge i fjor. Dette er en betydelig økning fra 15,4 prosent i 1999. Kollektivt konsum var i 2008 8,6 prosent av BNP for Fastlands-Norge, og har dermed falt betydelig som andel av BNP, fra 10,3 prosent i 1999. Utviklingen reflekterer blant annet økt satsing på helse- og sosiale omsorgstjenester, mens kollektive goder som forsvar, rettsvesen og infrastruktur ikke har vært prioritert gjennom perioden.

Utgifter og anvendelse i stats- og kommuneforvaltningen

Offentlig forvaltning består av stats- og kommuneforvaltningen, hvorav den siste omfatter kommuner og fylkeskommuner. Totale utgifter i stats- og kommuneforvaltningen i tabellene 5.2 og 5.4 vil summere seg til mer enn de totale utgiftene pga. overføringer mellom stat og kommune. Tallene for offentlig forvaltning totalt er konsolidert, og overføringene innad i forvaltningen er derfor eliminert.

Statsforvaltningen

Totale utgifter i statsforvaltningen utgjorde 776 milliarder kroner i 2008. Nærmere halvparten av disse utgiftene overføres til privat sektor, hovedsakelig i form av stønader til husholdningene. Det statlige konsumet utgjorde bare rundt en tredel av de totale statlige utgiftene. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var konsumet i statsforvaltningen i løpende priser på om lag 252 milliarder kroner i 2008, tilsvarende 51,6 prosent av det offentlige konsumet og 13,7 prosent av BNP for Fastlands-Norge. Det statlige konsumet fordeler seg jevnt på individuelt og kollektivt konsum.

Målt i løpende priser steg konsumet i statsforvaltningen med 8,3 prosent fra 2007 til 2008. Volumveksten var 2,9 prosent. Forsvarskonsumet økte med 7,8 prosent i løpende priser. Det sivile konsumet, som omfatter utdanning, helse- og sosialomsorg og offentlig

Tabell 5.2. Totale utgifter i statsforvaltningen etter utvalgte arter, løpende priser. Milliarder kroner

	1999	2006	2007*	2008*
Totale utgifter	434,5	682,0	717,2	776,4
<i>Herav:</i>				
Overføringer til private	211,8	307,6	323,2	344,6
Overføringer til kommuneforvaltningen	84,0	98,8	107,3	117,2
Konsum i statsforvaltningen	106,3	216,6	232,8	252,2
Individuelt konsum	29,1	111,1	123,7	139,0
Kollektivt konsum	77,2	105,4	109,1	113,2
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	16,9	31,6	34,7	38,5
Totale utgifter, prosent av BNP Fastlands-Norge	41,6	43,1	41,6	42,1
<i>Herav:</i>				
Overføringer til private	20,3	19,5	18,7	18,7
Overføringer til kommuneforvaltningen	8,0	6,3	6,2	6,4
Konsum i statsforvaltningen	10,2	13,7	13,5	13,7
Individuelt konsum	2,8	7,0	7,2	7,5
Kollektivt konsum	7,4	6,7	6,3	6,1
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	1,6	2,0	2,0	2,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

administrasjon mv., økte med 8,4 prosent, målt i løpende priser. Statens finansiering av konsum i forbindelse med universiteter, høyskoler, helse, samt barne- og familievern utgjorde 60,0 prosent av samlet statlig konsum, hvorav drøyt fire femdeler var finansiering av helse- og omsorgstjenester.

Tabell 5.3 gir en mer detaljert oversikt over hvordan stønadene til husholdningene fordeler seg på ulike ytelser. Utenom sosialhjelpen og introduksjonsstønadene, som ligger under kommuneforvaltningens ansvarsområde, er alle pensjons- og stønadsordningene administrert av statsforvaltningen, og da hovedsakelig som økonomisk hjelp finansiert via folketrygden.

Alderspensjoner er den største av stønadspostene, og utgjorde alene 41,1 prosent av de totale stønadene i 2008, eller om lag 6,6 prosent av BNP for Fastlands-Norge. Dette er en noe lavere andel enn for 10 år siden. I løpet av perioden er utgiftene i løpende priser nærmest doblet. Utgiftsveksten forklares hovedsakelig med at flere opparbeider seg høyere pensjonsrettigheter. Antall alderspensjonister i årene 2000-2003 var synkende, men antallet begynte igjen å øke svakt fra 2004. Veksten vil bli sterkere om få år når de store fødselskullene fra etterkrigstiden vil gå over på alderspensjon. I tillegg har kvinners yrkesdeltagelse økt betraktelig, noe som fører til at kvinner opparbeider seg høyere pensjonsrettigheter. Følgelig kan utgiftene til alderspensjon forventes å øke kraftig i årene som kommer. Fra 2007 til 2008 økte utgiftene til alderspensjon med 8,2 prosent.

Den andre store utgiftsgruppen omfatter uførepensjoner, som skal gi økonomisk kompensasjon når

Tabell 5.3. Stønader til husholdningene etter art, løpende priser. Millioner kroner

	1999	2006	2007*	2008*
Stønader til husholdningene totalt	182 016	266 886	278 414	297 353
Alderspensjoner	71 152	105 151	112 991	122 281
Uførepensjoner	30 741	50 576	54 405	58 859
Andre pensjoner	7 291	8 839	8 708	8 552
Barnetrygd	12 965	14 346	14 415	14 558
Kontantstøtte	2 348	2 290	1 976	1 690
Sykepenger, fødselspenger	25 838	37 052	38 956	43 477
Attføringsstønader	8 328	19 687	19 338	19 354
Arbeidsløshetsstønader	5 384	6 103	4 334	4 323
Utdanningsstønader	6 863	8 904	8 944	9 310
Sosialhjelp	4 067	4 769	4 479	4 497
Andre stønader	7 039	9 169	9 868	10 452

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.4. Totale utgifter i kommuneforvaltningen etter utvalgte arter, løpende priser. Milliarder kroner

	1999	2006	2007*	2008*
Totale utgifter	200,3	239,3	266,8	292,2
<i>Herav:</i>				
Overføringer til private	19,1	23,6	25,0	25,9
Konsum i kommuneforvaltningen	161,5	196,4	214,3	236,8
Individuelt konsum	131,5	159,8	173,2	191,0
Kollektivt konsum	30,0	36,6	41,0	45,8
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	25,4	29,8	35,5	39,1
Totale utgifter, prosent av BNP Fastlands-Norge	19,2	15,1	15,5	15,9
<i>Herav:</i>				
Overføringer til private	1,8	1,5	1,4	1,4
Konsum i kommuneforvaltningen	15,4	12,4	12,4	12,9
Individuelt konsum	12,6	10,1	10,0	10,4
Kollektivt konsum	2,9	2,3	2,4	2,5
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	2,4	1,9	2,1	2,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

inntekts- og arbeidsevnen er varig nedsatt på grunn av sykdom eller skade. Uførepensjonene, inklusive den tidsbegrensede uførestønadene, har økt fra 16,9 til 19,8 prosent av de totale stønadene i løpet av tiårsperioden frem til 2008. I nominelle kroner tilsvarende dette en gjennomsnittlig årlig vekst på nærmere 8 prosent. Antall mottakere av uføreytelser har økt noe i dette tidsrommet, men økningen reflekter også høyere utbetalinger per mottaker.

Sykepenger og fødselspenger utgjorde 14,6 prosent av totale stønadsutgifter i 2008, og andelen er tilnærmet lik som for 10 år siden. Sykepengeutbetalingene dominerer denne stønadsgruppen, og utgiftene påvirkes av sykefraværet sammen med lønns- og sysselsettingsutviklingen. I 2004 og 2005 ble det registrert nedgang i sykefraværet sammenliknet med 2003. Folketrygdens utbetalinger av sykepenger ble redusert i dette tidsrommet. Utviklingen fra 2005 til 2008 preges av høyere

utgifter, som skyldes økning i antall sykepengetilfeller sammen med økt gjennomsnittlig varighet per tilfelle, og økt inntektsgrunnlag.

Attføringsstønader omfatter yrkesrettet attføring og rehabiliteringspenger. Utgiftene til disse ytelsene utgjorde om lag 6,5 prosent av totale stønadsutgifter i 2008, og hadde spesielt sterk vekst i årene 2000-2004. For første gang siden attføringspenger og rehabiliteringspenger ble to separate ordninger i 1994, var det en nedgang i antall mottakere av attføringspenger fra året før både i 2006 og 2007. I 2008 var attføringsstønadene i overkant av 19 milliarder kroner. De tre gruppene av helserelaterte stønader utgjorde til sammen 121 milliarder kroner i 2008, omtrent samme nivå som alderspensjonene, og om lag 6,6 prosent av BNP for Fastlands-Norge.

Utgiftene til arbeidsledighetstrygd i form av dagpenger har vært synkende siden 2004. Dette henger sammen med nedgangen i registrert arbeidsledighet. I 2008 var utgiftene til dagpenger omtrent 4 milliarder kroner. Utbetalingene av dagpenger fluktuerer i takt med konjunktorene i økonomien og i arbeidsmarkedet.

Barnetrygd, kontantstøtte og utdanningsstønader, som i hovedsak omfatter utdanningsstøtte via Lånekassen, har utgjort en synkende andel av totale stønadsutgifter gjennom de siste ti årene. De fire siste årene frem mot 2008 har utbetalingene til disse ytelsene blitt redusert. Det er lavere utgifter i forbindelse med kontantstøtte som forklarer dette, og skyldes at flere barn får heltidsplass i barnehage.

Kommuneforvaltningen

I kommuneforvaltningen utgjorde de totale utgiftene 292 milliarder kroner i 2008. Av dette er omtrent 9 prosent overføringer til private. Her inngår blant annet stønader til husholdningene i form av sosialhjelp og introduksjonsstønad. Fordi overføringene til private er vesentlig lavere i kommuneforvaltningen enn i statsforvaltningen, utgjør konsumet hele 81 prosent av de totale kommunale utgiftene. I følge foreløpige anslag var konsumet i kommuneforvaltningen 237 milliarder kroner i fjor, tilsvarende 48,4 prosent av det offentlige konsumet og 12,9 prosent av BNP for Fastlands-Norge.

Konsumet i kommunal forvaltning steg med 4,5 prosent i fjor, målt i faste priser. Verdien av det individuelle konsumet, som hovedsakelig består av utdanning og helse- og omsorgstjenester, utgjorde 80,6 prosent av kommunalt konsum i fjor. Drøyt halvparten av dette igjen var helse- og omsorgstjenester, der mesteparten er knyttet til pleie og omsorg for eldre og funksjonshemmede og til barnehagedrift.

Offentlige utgifter etter formål

Tabell 5.5 viser totale offentlige utgifter fordelt på formål etter den internasjonale standarden for formålsguppering COFOG – Classification of functions of government. Gruppen *sosial omsorg inkludert trygder og*

Tabell 5.5. Offentlig forvaltnings utgifter etter formål, i prosent av totale utgifter

	1997	2003	2007*
Totale utgifter i løpende priser. Millioner kroner	483 961	724 714	874 295
Totalt	100,0	100,0	100,0
Alminnelig offentlig tjenesteyting	11,1	10,6	10,6
Utøvende og offentlig tjenesteyting	2,6	3,7	3,7
Internasjonal økonomisk bistand	2,0	1,9	2,3
Offentlige gjeldstransaksjoner	4,7	3,7	3,4
Annet	1,9	1,2	1,2
Forsvar	5,2	4,1	4,0
Offentlig orden og trygghet	1,9	2,2	2,0
Næringsøkonomiske formål	10,8	8,9	8,6
Jordbruk, skogbruk, fiske og fangst	3,0	2,0	1,5
Transport	5,1	4,3	4,9
Annet	2,7	2,6	2,1
Miljøvern	1,0	0,4	0,5
Boliger og nærmiljø	0,9	0,8	0,6
Helsepleie	15,0	16,8	17,5
Medisinske produkter, hjelpemidler og utstyr	1,7	1,8	1,5
Polikliniske tjenester	3,7	3,1	3,8
Sykehustjenester	9,0	11,1	11,3
Annet	0,4	0,5	0,5
Fritid, kultur og religion	2,6	2,4	2,6
Utdanning	14,3	14,2	13,6
Grunnskoler og førskoler	6,0	6,0	5,9
Videregående skoler	3,3	3,1	2,9
Universiteter og høyskoler	3,4	3,8	3,3
Annet	1,6	1,3	1,4
Sosial omsorg inkl. trygder og pensjoner	37,2	39,5	40,0
Sykdom og uførhet	10,1	15,3	15,3
Alderdom	14,9	12,3	12,9
Barn og familie	7,1	6,9	7,7
Arbeidsledighet	1,8	1,9	0,7
Annet	3,4	3,1	3,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

pensjoner legger beslag på 40 prosent av de totale utgiftene, og disse utgiftene har de senere år vokst markert. I 2007 utgjorde utgiftene til sosial omsorg mv. 350 milliarder kroner. Utgiftene i denne gruppen omfatter for det meste stønader til husholdningene, jf. omtalen over.

Den nest største utgiftsposten i offentlig forvaltning er *helsepleie*, og denne delen av offentlig forvaltning har lagt beslag på en stadig større andel av offentlige utgifter. Økningen må ses i sammenheng med økt satsing på eldreomsorg og helse på slutten av 1990-tallet, jamfør blant annet Handlingsplanen for eldreomsorg 1998-2001, Plan for utstyrsinvesteringer ved norske sykehus 1998-2002, Nasjonal kreftplan 1999-2003 og Opptappingsplanen for psykisk helse 1999-2008. Innen helsepleie er den største utgiften knyttet til sykehustjenester, som omfatter de statlige helseforetakene, samt pleie- og omsorgsplasser i institusjoner i kommunal regi. I 2007 utgjorde disse utgiftene 99 milliarder kroner. Det vises også til boks 5.1 for en omtale av

Boks 5.1. Nærmere om utgifter til helse

I tillegg til utgifter gruppert etter formål omtalt i teksten, utarbeider Statistisk sentralbyrå et eget helseregnskap som følger retningslinjene i OECDs system for helseregnskap: A System of Health Accounts; se www.ssb.no/helsesat/. Helseregnskapet er etablert med tidsserier tilbake til 1997. Definisjonen av helseutgifter i helseregnskapet er noe videre enn for COFOG-grupperingen, en internasjonal klassifisering av utgifter etter formål som benyttes i nasjonalregnskapet og offentlige regnskaper. Blant annet vil mesteparten av utgiftene til pleie og omsorg av eldre og funksjonshemmede klassifiseres som helseutgifter i helseregnskapet, mens det i COFOG-grupperingen hovedsakelig vil klassifiseres under sosial omsorg inkl. trygder og pensjoner. Helseregnskapet omfatter dessuten alle utgifter, enten de er offentlig eller privat finansierte.

Ifølge foreløpige tall for 2007 var de totale helseutgiftene i Norge 203 milliarder kroner. Beløpet tilsvarer 8,9 prosent av BNP, og dette er på nivå med gjennomsnittet i OECD. Sammenligner man derimot helseutgifter per innbygger (kjøpekraftskorrigerte og i felles valuta), ligger Norge i øvre sjikt sammen med USA og Luxembourg, og har utgifter per innbygger som er nærmere 60 prosent over gjennomsnittet i OECD (OECD Health at a Glance 2007). Siden 1997 har det vært en gjennomsnittlig årlig vekst på vel 3 prosent i totale helseutgifter, målt i faste priser. Veksten var gjennomgående sterkest i første del av perioden, og det var relativt stor variasjon mellom de ulike tjenestene. De siste fire årene har veksten i helseutgiftene vært noe svakere enn BNP totalt.

Sett i forhold til andre OECD-land finansieres en relativ høy andel av helseutgiftene i Norge med offentlige midler. 84 prosent av helseutgiftene i 2007 ble finansiert av det

offentlige. Ser man offentlige utgifter til helse i forhold til totale offentlige utgifter de siste ti årene, viser tallene at helseandelen økte fra 16 prosent i 1997 til nesten 20 prosent i 2007. Utgiftene til helse økte altså mer enn utgiftene til andre offentlige tjenester.

Offentlige utgifter til helse er ikke sammenfallende med offentlig produksjon av helsetjenester. Det skyldes at forvaltningen kan velge å kjøpe tjenestene fra private leverandører i stedet for å produsere dem selv, og at offentlige tjenester delvis finansieres av brukerne.

Ser man på produksjon av helsetjenester viser tallene fra helseregnskapet at 66 prosent av de løpende utgiftene til helse i 2007 var knyttet til offentlig produksjon, mot 34 prosent til private produsenter. Av det private tilbudet var drøye 63 prosent finansiert med offentlige midler. De offentlige utgiftene er dels overføringer til private produsenter og dels refusjoner til allmennleger, spesialister, legemidler mv. (kalt produktkjøp i nasjonalregnskapet/offentlige regnskap). De øvrige utgiftene til private helsetjenestene ble betalt av brukerne.

Innslaget av private produsenter varierer mye mellom de ulike helsetjenestene. Eksempelvis blir tannlegetjenester, tjenester fra spesialister og allmennleger i all hovedsak tilbudt av private aktører, mens den private andelen av sykehusbehandling er under 10 prosent. I perioden 1997-2007 har andelen av helsetjenestene som produseres privat gått litt ned, mens andelen av privat produksjon som betales med offentlige midler har økt noe. Hovedbildet er likevel at andelen av helsetjenestene som er privat produsert og det offentliges andel av finansieringen har endret seg relativt lite i løpet av de siste ti årene.

Helseutgifter fordelt på offentlig og privat produksjon og finansiering

	1997	2000	2004	2007*
Løpende utgifter til helse (ekskl. investeringer). Millioner kroner	88 369	116 232	157 283	190 553
Offentlig finansiert andel av løpende helseutgifter. Prosent	80,6	81,7	83,0	83,4
Offentlig produksjon av helsetjenester. Millioner kroner	56 261	75 494	101 975	125 919
Offentlig produksjon som andel av løpende utgifter. Prosent	63,7	65,0	64,8	66,1
av dette offentlig finansiert. Prosent	92,6	92,9	93,4	93,8
Privat produksjon av helsetjenester. Millioner kroner	32 108	40 738	55 308	64 634
Privat produksjon som andel av løpende utgifter. Prosent	36,3	35,0	35,2	33,9
av dette offentlig finansiert. Prosent	59,6	60,9	63,9	63,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

helseutgiftene slik de presenteres i helseregnskapet, en såkalt satellitt til nasjonalregnskapet.

Utgiftsandelen til *utdanning* har vært nokså stabil de siste 10 årene, mellom 13 og 14 prosent. Dette formålet utgjør den største andelen av kommuneforvaltningens utgifter, og omfatter grunn- og videregående skoler, musikk- og kulturskoler, samt skoleskyss. I 2007 beløp disse utgiftene seg til 81 milliarder kroner, noe som tilsvarer 30 prosent av kommuneforvaltningens totale utgifter. Statsforvaltningens ansvarsområde dekker her blant annet universiteter, høyskoler og utdanningsstøtte fra Lånekassen, og utgjorde nærmere 40 milliarder kroner i 2007. Som andel av totale utgifter,

har formålgruppen utdanning vært synkende de tre siste årene både innen kommune- og statsforvaltningen. I kommuneforvaltningen er det grunnskolenes utgiftsandel som har blitt redusert. I statsforvaltningen er hovedårsaken lavere utgifter til statlige grunn- og videregående skoler. Utgiftene til universiteter og høyskoler, som andel av statlige utgifter, har likevel holdt seg stabile siden 1995, og har gjennom perioden hatt en gjennomsnittlig årsvekst på 6 prosent.

Utgiftene til *næringsøkonomiske formål* har økt relativt mindre enn samlede offentlige utgifter, og andelen falt fra 10,8 prosent i 1997 til 8,6 prosent i 2007. Også veksten i *alminnelig offentlig tjenesteyting* var svakere enn i

Tabell 5.6. **Totale utgifter¹ i offentlig forvaltning etter formål. 2007. Prosent av BNP**

Formål	Sverige ²	Danmark	Finland	Norge	Storbritannia ²	Tyskland
Totalt	54,3	51,0	47,3	40,9	43,8	44,2
Alminnelig offentlig tjenesteyting	7,7	6,0	6,2	4,2	4,3	5,5
Forsvar	1,7	1,6	1,4	1,6	2,6	1,0
Offentlig orden og trygghet	1,3	1,0	1,2	0,9	2,5	1,6
Næringsøkonomiske formål	4,8	3,4	4,4	3,7	2,9	3,5
Miljøvern	0,4	0,6	0,3	0,6	0,9	0,6
Boliger og nærmiljø	0,7	0,6	0,4	0,6	1,0	0,8
Helse	6,8	7,3	6,6	7,1	7,1	6,3
Fritid, kultur og religion	1,1	1,6	1,1	1,1	1,0	0,7
Utdanning	7,0	7,4	5,8	5,4	6,1	3,9
Sosial omsorg inkl. trygder og pensjoner	22,7	21,7	19,9	15,7	15,4	20,4

¹ Brutto utgifter uten fratrukk for gebyrinntekter.

² Tall for 2006.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Eurostat.

samlede utgifter i denne perioden. Utgiftsandelen falt fra 11,1 til 10,6 prosent. Det var lavere utgifter knyttet til offentlige gjeldstransaksjoner som bidro til dette.

Offentlige utgifter i et internasjonalt perspektiv

Tabell 5.6 viser hvordan offentlige utgifter som andel av BNP fordeler seg på formål i forskjellige land. I Sverige brukes hele 54,3 prosent av BNP på offentlige velferds-tjenester. Blant de utvalgte landene er det Norge som har den laveste andelen. For Norges del bør utgifter som andeler av BNP ses i sammenheng med utviklingen i oljeprisen, som har gått markert opp de siste årene siden 2003. År med høye oljepriser bidrar til et høyt BNP i løpende priser og dermed lavere utgiftsandeler enn år med lavere oljepriser.

Gruppen *sosial omsorg inkludert trygder og pensjoner* var den største av formålsgruppene i alle land i 2007. Av de seks landene er det Norge og Storbritannia som har den laveste andelen, der utgiftene til dette formålet utgjorde henholdsvis 15,7 og 15,4 prosent av BNP i 2007. Innenfor gruppen er det utgifter knyttet til alderdom i form av alderspensjoner og pleie- og omsorgstjenester for eldre som det brukes mest på i alle land. For Norge derimot er det undergruppen sykdom og uførhet som legger beslag på den største andelen av utgiftene innenfor formålet sosial omsorg. Utenom i Sverige og Danmark, som begge bruker noe mer på utdanning, er helse det nest største utgiftsområdet i de andre landene. Målt i prosent av BNP, er det likevel Danmark som anvender mest til dette formålet sammenliknet med de andre landene, tett fulgt av Storbritannia og Norge. Videre bruker alle landene mye på utdanning, alminnelig offentlig tjenesteyting og næringsøkonomiske formål.

Tabell 5.7 viser offentlig konsum som andel av BNP for de samme landene. Offentlig konsum som andel av BNP er høyere for Sverige og Danmark, med rundt 26 prosent, enn for de andre landene. I Finland, Norge, Storbritannia og Tyskland utgjør offentlig konsum rundt 20 prosent av BNP. Tabell 5.8 viser tilsvarende tall for overføringer til private. Tyskland skiller seg ut med høyere overføringer enn de andre landene.

Tabell 5.7 **Offentlig konsum som andel av BNP¹ for ulike land. Prosent**

Land	2003	2004	2005	2006	2007
Sverige	27,5	26,8	26,4	26,3	25,9
Danmark	26,5	26,5	25,9	25,7	25,9
Finland	21,7	21,9	22,2	21,8	21,2
Norge	22,5	21,4	19,9	19,2	19,7
Storbritannia	20,8	21,2	21,8	21,8	21,6
Tyskland	19,3	18,8	18,8	18,3	18,0

¹ Bruttonasjonalprodukt i markedspriser.

Kilde: National Accounts of OECD Countries, 2008 edition, volume II.

Tabell 5.8 **Subsidier og stønader til private i alt som andel av BNP¹ for ulike land. Prosent**

Land	2003	2004	2005	2006	2007
Sverige	19,2	18,9	18,6	17,9	16,7
Danmark	19,5	19,2	18,5	17,5	17,2
Finland	18,1	17,9	17,8	17,2	16,5
Norge	17,9	16,8	15,4	14,2	14,0
Storbritannia	13,7	13,6	13,7	13,5	13,5
Tyskland	21,1	20,7	20,4	19,6	18,4

¹ Bruttonasjonalprodukt i markedspriser.

Kilde: National Accounts of OECD Countries, 2008 edition, volume II.

Sverige, Danmark og Finland har overføringer på rundt 17 prosent, mens Storbritannia og Norge har overføringer til private på om lag 14 prosent av BNP.

5.2. Offentlig produksjon og anskaffelse

Offentlig produksjon i 2008 beløp seg til 500 milliarder kroner i løpende priser, og var 2,2 prosent høyere enn det offentlige konsumet. Avviket skyldes dels at private selv betaler for en del av det offentliges vare- og tjenestetilbud gjennom egenandeler (gebyrer), og dels at det offentlige har overføringer i form av produktkjøp til husholdningene. Begge disse postene er av betydelig størrelse, selv om nettovirkningen er liten. Produksjon i offentlig forvaltning har vokst noe saktere enn konsum i offentlig forvaltning de ti siste årene siden 1999, fordi omfanget av produktkjøp til husholdningene har vokst betydelig raskere enn gebyrinntektene. I følge foreløpige anslag vokste produksjonen med 8,6 prosent fra 2007 til 2008, målt i løpende priser, og verdien er nærmest doblet fra 1999. I fjor utgjorde bruttoproduktet

Tabell 5.9. **Konsum og produksjon i offentlig forvaltning, løpende priser. Milliarder kroner**

	1999	2006	2007*	2008*
Offentlig forvaltning				
Lønnskostnader	174,3	257,2	279,2	304,5
+ Kjøp av varer og tjenester	89,5	129,6	139,6	149,8
+ Kapitalslit	25,6	36,8	40,5	44,5
+ Korreksjon for driftsresultat	2,8	0,7	0,9	1,2
= Produksjon i offentlig forvaltning	292,2	424,3	460,2	500,0
- Gebyrinntekter	45,6	54,0	58,8	60,8
+ Produktkjøp til husholdningene	21,2	42,6	45,7	49,8
= Konsum i offentlig forvaltning	267,8	412,9	447,1	489,0
Statsforvaltningen				
Lønnskostnader	49,7	112,5	123,2	132,6
+ Kjøp av varer og tjenester	45,1	74,7	79,7	85,3
+ Kapitalslit	11,4	17,9	19,6	21,3
= Produksjon i statsforvaltningen	106,2	205,1	222,5	239,2
- Gebyrinntekter	16,0	18,9	21,1	20,4
+ Produktkjøp til husholdningene	16,1	30,3	31,4	33,4
= Konsum i statsforvaltningen	106,3	216,5	232,8	252,2
Kommuneforvaltningen				
Lønnskostnader	124,6	144,7	156,1	171,9
+ Kjøp av varer og tjenester	44,4	54,9	59,9	64,5
+ Kapitalslit	14,2	18,9	20,9	23,2
+ Korreksjon for driftsresultat	2,8	0,7	0,9	1,2
= Produksjon i kommuneforvaltningen	186,0	219,2	237,8	260,8
- Gebyrinntekter	29,6	35,1	37,8	40,4
+ Produktkjøp til husholdningene	5,1	12,3	14,3	16,4
= Konsum i kommuneforvaltningen	161,5	196,4	214,3	236,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i offentlig forvaltning, altså verdien av produksjonen fratrukket verdien av produktinnsatsen, 13,8 prosent av BNP, mot 16,3 prosent i 1999. Volumveksten i produksjonen fra 2007 til 2008 var 2,9 prosent. Volumveksten i produksjonen fra 1999 til 2008 var 16,7 prosent.

Som det fremgår av tabell 5.9, utgjør lønnskostnadene den største delen av ressursinnsatsen i offentlig produksjon. Lønnskostnadene vokser raskere enn det generelle prisnivået i økonomien, noe som bidrar til relativt høy prisvekst på offentlige tjenester. Dette forklarer den store forskjellen i økningen i offentlig produksjon i løpende priser og volumveksten i produksjonen, både fra 2007 til 2008 og fra 1999 til 2008.

Antall utførte timeverk i offentlig forvaltning økte med 2,6 prosent fra 2007 til 2008, og sysselsettingen økte med 2,4 prosent. Det var en økning i antall sysselsatte på om lag 17 600 personer, til 756 000 personer. I perioden 1999-2008 økte antall sysselsatte personer i offentlig forvaltning med 66 200 personer. Det aller meste av økningen fant sted innenfor helse- og sosialtjenester. Det offentliges andel av samlet sysselsetting har holdt seg stabilt på rundt 30 prosent siden 1992, men sett i et lengre tidsperspektiv har den steget fra 17 prosent i 1970. Tilsvarende andel av utførte timeverk

Tabell 5.10. **Lønnskostnader, timeverk og sysselsatte i offentlig forvaltning**

	1999	2006	2007*	2008*
Offentlig forvaltning				
Lønnskostnader (milliarder kroner)	174,3	257,2	279,2	304,5
Utførte timeverk (millioner timeverk)	895,5	887,5	908,4	931,6
Sysselsatte personer (1 000 personer)	689,8	721,6	738,4	756,0
Statsforvaltningen				
Lønnskostnader (milliarder kroner)	49,7	112,5	123,2	132,6
Utførte timeverk (millioner timeverk)	259,2	379,4	384,6	389,0
Sysselsatte personer (1 000 personer)	158,4	261,0	264,4	265,8
Kommuneforvaltningen				
Lønnskostnader (milliarder kroner)	124,6	144,7	156,1	171,9
Utførte timeverk (millioner timeverk)	636,3	508,2	523,8	542,7
Sysselsatte personer (1 000 personer)	531,4	460,6	474,0	490,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

utgjorde 25,0 prosent i 2008, som er noe lavere enn gjennomsnittet for de siste ti årene. Andelen timeverk er lavere enn andelen sysselsatte fordi flere arbeider deltid i offentlig forvaltning enn i arbeidslivet for øvrig.

Ifølge foreløpige anslag økte lønn per normalårsverk i offentlig forvaltning med 6,0 prosent i 2008, mot 5,1 prosent i 2007. Til sammenligning var den gjennomsnittlige lønnsveksten for landet beregnet til 5,7 prosent i 2008. Veksten i lønn per utførte timeverk var på 5,7 prosent i 2008. Helt siden 1990 har veksten i lønn per utførte timeverk i offentlig forvaltning vært sterkere enn veksten i det generelle prisnivået. Antall utførte timeverk økte i perioden 1999-2008 med 4,0 prosent, fordelt på en reduksjon i begynnelsen av perioden og vekst mot slutten. Volumveksten i offentlig produksjon fra 1999 til 2008 reflekterer dermed i hovedsak en økning i innsatsen over andre dimensjoner, som økt bruk av produktinnsats, mer kvalifisert arbeidskraft, mer realkapital og økt produktivitet. Den (relativt) sterke veksten i antall timeverk de siste par årene avspeiler i hovedsak vekst i kommunale timeverk og kan forklares med at kommunene har benyttet en kraftig inntektsøkning, gjennom økte skatteinntekter og overføringer fra staten, til en vekst i det kommunale tjenestetilbudet.

Statsforvaltningen

Produksjonen i statsforvaltningen utgjør 47,8 prosent av den offentlige produksjonen, og økte med 7,5 prosent i 2008, målt i løpende priser. Dette reflekterer imidlertid i stor grad en prisøkning på innsatsen i produksjonen, for volumveksten var på kun 1,9 prosent. Tjenesteproduksjonen i statsforvaltningen fordeler seg på ulike næringer der statlig administrasjon og

Boks 5.2. Produksjon og konsum i offentlig forvaltning

Med noen få unntak, omsettes ikke produksjon i offentlig forvaltning i ordinære markeder. Dermed mangler man priser til å verdsette produksjonen på samme måte som i privat sektor. I nasjonalregnskapet beregnes derfor produksjon i offentlig forvaltning som summen av produksjonskostnadene. Det betyr at produksjonen i offentlig forvaltning settes lik summen av lønnskostnader (bruken av egen arbeidskraft), kapitalslit (bruken av egen produksjonskapital), produktinnsats (varer og tjenester som offentlig forvaltning anvender til sine produksjonsformål) og netto næringskatter på egen virksomhet, hvorav offentlig forvaltnings bruttoprodukt defineres ved de to første komponentene. Netto næringskatter representerer små beløp siden det bare er få typer avgifter som det offentlige betaler, for eksempel motorvognavgift. Det offentlige mottar ikke næringsubsidier.

Konsum i offentlig forvaltning er definert som utgifter til varer og tjenester disponert av forvaltningen. Disse utgiftene verdsettes som produksjonskostnadene, med fratrukk av gebyrinntekter og tillagt overføringer i naturalier til husholdningene.

Gebyrinntektene består av egenbetalinger på offentlige tjenester. Inntekter fra kommunale tjenester utgjør den største delen, og eksempler på dette er brukerbetalinger for hjemmetjenesten, oppholdsbetaling i barnehager og skolefritidsordninger, samt årsgebyrer knyttet til vann, avløp og renovasjon. Denne privatfinansierte delen av offentlig produksjon regnes som en del av husholdningens konsum. Økte gebyrinntekter innebærer dermed økt konsum i husholdningene og redusert konsum i offentlig forvaltning, og gir opphav til avvik mellom offentlig produksjon og offentlig konsum.

Overføringer i form av naturalier til husholdningene er definert som offentlig forvaltnings kjøp/betaling av varer og tjenester fra aktører utenfor offentlig forvaltning som videreformidles til husholdningene. Størstedelen av dette er betaling for ulike helse- og omsorgstjenester, legemidler og annet medisinsk utstyr levert fra private aktører. Det offentlige finansiering av skolebusskjøring utført av private busselskaper er et annet eksempel.

helse- og omsorgstjenestene har det klart høyeste produksjonsnivået. Sistnevnte omfatter helseforetakene, rusomsorg og barne- og familievernstjenester. Verdien av produksjonen i de to næringene økte med henholdsvis 8,0 og 7,6 prosent fra 2007. Universiteter og høyskoler, samt forsvarstjenester utgjorde henholdsvis 12,5 og 13,8 prosent av total statlig produksjon i 2008. Sammenliknet med 2007 var det en verdivekst i undervisningsnæringen på 7,0 prosent, mens veksten i Forsvaret var 7,8 prosent. Ved sammenlikning av tall bakover i tid må det tas hensyn til organisatoriske endringer mellom stats- og kommuneforvaltningen. I 2002 overtok staten eierskapet av sykehusene fra fylkeskommunene, og i 2004 ble barne- og familievernet underlagt statlig ansvarsområde. Omtrent 13 prosent av det statlige konsumet i 2008 er produktkjøp til husholdningene, og inngår ikke i statlig produksjon, se forklaring i boks 5.2. Størstedelen av dette er refusjoner

Tabell 5.11. Produksjon i offentlig forvaltning etter næring, løpende priser. Milliarder kroner

	1996	2006	2007*	2008*
Produksjon i offentlig forvaltning	292,2	424,3	460,3	500,0
Produksjon i statsforvaltningen	106,2	205,1	222,5	239,2
Bygge- og anleggsvirksomhet	5,8	:	:	:
Tjenester tilknyttet transport	4,4	6,0	6,4	7,0
Forretningsmessige tjenester	4,1	5,8	5,3	5,2
Forsvar	26,2	28,4	30,6	32,9
Undervisning	17,3	26,9	28,0	30,0
Helse- og omsorgstjenester	4,0	67,5	74,8	80,5
Offentlig administrasjon	43,4	69,0	75,9	82,0
Kulturell tjenesteyting	1,0	1,4	1,5	1,6
Produksjon i kommuneforvaltningen	186,0	219,2	237,8	260,8
Vannforsyning	2,8	4,0	4,2	4,5
Kloakk og renovasjon	7,1	8,6	9,3	10,3
Bygge- og anleggsvirksomhet	4,0	:	:	:
Undervisning	44,4	69,5	74,0	79,8
Helse- og omsorgstjenester	90,3	88,9	96,6	106,8
Offentlig administrasjon	32,6	43,8	48,8	54,0
Kulturell tjenesteyting	4,7	4,5	4,9	5,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.12. Bruttorealinvesteringer i offentlig forvaltning etter næring, løpende priser. Milliarder kroner

	1999	2006	2007*	2008*
Bruttorealinvesteringer i offentlig forvaltning	42,3	61,5	70,3	77,7
Bruttorealinvesteringer i statsforvaltningen	16,9	31,6	34,7	38,5
Tjenester tilknyttet transport	1,7	1,8	2,7	2,8
Forretningsmessige tjenester	0,4	0,4	0,3	0,3
Forsvar	2,7	7,3	7,2	8,1
Undervisning	2,0	1,5	1,8	1,7
Helse- og omsorgstjenester	1,5	7,8	8,6	8,5
Offentlig administrasjon	8,6	12,8	14,1	17,2
Kulturell tjenesteyting	0,1	0,1	0,1	0,1
Bruttorealinvesteringer i kommuneforvaltningen	25,4	29,8	35,5	39,1
Vannforsyning	1,4	2,4	2,3	2,5
Kloakk og renovasjon	2,0	2,1	2,6	3,3
Undervisning	5,7	9,2	10,8	11,6
Helse- og omsorgstjenester	8,8	5,5	7,4	7,3
Offentlig administrasjon	6,0	9,0	10,4	12,5
Kulturell tjenesteyting	1,4	1,6	2,0	2,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

av utgifter til legemidler, konsultasjoner hos allmennleger og spesialister, hjelpemidler til funksjonshemmede samt reiseutgifter. I løpende priser økte produktkjøp til husholdningene med 6,4 prosent fra året før, ifølge foreløpige tall.

Antall sysselsatte personer i staten økte med 0,5 prosent fra 2007 til 2008. Etter mange års nedbemanning i Forsvaret, økte antall sysselsatte med 1,7 prosent i 2007. Det var spesielt Hæren som hadde betydelig

økning av personell. I følge de foreløpige tallene var det i 2008 igjen en svak nedgang i antall sysselsatte i Forsvaret. Innenfor helseforetakene, rusomsorgen og barnevernsinstitusjonene økte antall personer med 0,5 prosent. Universitetene og høyskolene sysselsatte om lag 34 800 i 2008, eller en økning på 1,7 prosent fra året før. Totalt i statsforvaltningen var det sysselsatt 265 800 personer, tilsvarende 10,2 prosent av landets samlede sysselsetting. Antall utførte timeverk i statsforvaltningen økte med 1,1 prosent fra 2007 til 2008, mens veksten i lønn per normalårsverk var på 6,3 prosent.

Bruttoinvesteringene i fast realkapital i statlig forvaltning steg med 5,6 prosent fra 2007 til 2008, målt i faste priser. Investeringene i statsforvaltningen utgjør 11,2 prosent av samlede investeringer i norsk økonomi og var på 38,5 milliarder kroner i fjor. Investeringene i Forsvaret var 11,4 prosent høyere i 2008 enn i 2007, målt i løpende priser. Nivået på investeringene er for begge årene påvirket av at Forsvaret mottok fregattene KNM Roald Amundsen i 2007 og KNM Otto Sverdrup i 2008. I tillegg fikk Luftforsvaret overlevert det første av fire nye transportfly av typen Hercules i november 2008. Samlet beløper Forsvarets investeringer seg til 8 milliarder kroner i 2008. Innenfor helseforetakene, rusmiddelomsorgen og barnevernsinstitusjonene ble investeringene redusert med 6,6 prosent, målt i faste priser. Disse investeringene utgjorde 8,5 milliarder kroner i 2008. Mye av dette er knyttet til det store byggeprosjektet ved St. Olavs Hospital i Trondheim, mens sykehuset i Akershus var klart for innflytting i oktober i fjor og ferdigstillelsen kan være med på å forklare volumnedgangen i investeringene. I annen statlig virksomhet økte investeringene med 10,4 prosent, målt i faste priser. Det var en spesielt sterk vekst i offentlig administrasjon (som også omfatter veier, broer mv.) som kan knyttes til investeringer i vei og etablering av IKT-løsninger i forbindelse med pensjonsreformen. I 2008 ble det investert for 17 milliarder kroner i næringen.

Kommuneforvaltningen

Kommuneforvaltningen stod for 52,2 prosent av den offentlige tjenesteproduksjonen i 2008, og dette beløp seg til 260,8 milliarder kroner. Målt i løpende priser utgjør dette en vekst på 9,7 prosent i forhold til 2007. Volumveksten utgjorde 3,9 prosent. En stor andel av den kommunale produksjonen foregår innen helse- og omsorgstjenester, som blant annet omfatter eldreomsorg og barnehager. Produksjonen i denne næringen hadde en verdivekst på 10,6 prosent fra 2007 til 2008. Videre har kommuneforvaltningen ansvaret for grunn- og videregående skoler, som utgjør om lag en tredel av kommunal produksjon. Målt i løpende priser økte undervisningstjenestene med 7,9 prosent i 2008.

Andelen av produktkjøp til husholdningene i forhold til det totale konsumet i kommuneforvaltningen viser en økende trend. For ti år siden utgjorde disse overføringene 3,2 prosent av konsumet, mot 6,9 prosent i 2008. Endelige nasjonalregnskapstall for 2006 viser at vel

halvparten av dette er tilskudd til private barnehager. Andre eksempler på kommunale overføringer i naturalier er betaling for skoleskyss som utføres av private busselskaper og kjøp av sykehjemsplasser. Den økende andelen av overføringer i naturalier til husholdningene i kommuneforvaltningen kan delvis forklares med at kommunene i større grad overlater produksjonen til private, og delvis av barnehagereformen, som setter klare mål om utbygging av flere barnehageplasser og lavere foreldrebetaling.

Antall sysselsatte i kommuneforvaltningen økte med 3,4 prosent fra 2007 til 2008. Innenfor helse- og omsorgstjenester og undervisning (grunn- og videregående skoler) gikk antall sysselsatte opp med henholdsvis 4,3 og 1,7 prosent. Sysselsettingen i annen kommunal virksomhet gikk opp med 3,0 prosent. Det var i alt 490 200 sysselsatte i kommuneforvaltningen i 2008. Kommunal undervisning og helse- og omsorgstjenester sysselsatte henholdsvis 134 700 og 287 600 personer i fjor, mens annen kommunal virksomhet sysselsatte 67 900 personer.

Lønnskostnadene i kommuneforvaltningen steg med 10,2 prosent i fjor, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. Dette skyldes økte timelønnskostnader på 5,7 prosent og en økning i antall utførte timeverk på 3,6 prosent. Veksten i utførte timeverk er noe sterkere enn veksten i antall sysselsatte, noe som delvis kan forklares med at det i 2008 var to flere arbeidsdager enn i 2007. Effekten av dette blir noe dempet av en svak økning i sykefraværet. Innenfor helse- og omsorgstjenester og undervisning økte antall utførte timeverk med henholdsvis 4,6 og 2,0 prosent fra 2007 til 2008. I annen kommunal virksomhet (offentlig administrasjon, kultur, vannforsyning og renovasjon) økte antall utførte timeverk med 3,4 prosent. Antall utførte timeverk i kommuneforvaltningen utgjør 14,6 prosent av alle utførte timeverk, mens de sysselsatte utgjør 18,7 prosent av landets sysselsatte. Tallene reflekterer at det fortsatt er mange deltidsansatte i kommuneforvaltningen.

Ifølge foreløpige anslag for kommunal forvaltning økte bruttoinvesteringene i fast realkapital med 4,7 prosent i 2008, målt i faste priser. Innen helse- og omsorgstjenester ble investeringene i 2008 redusert med 6,3 prosent i volum. I undervisningssektoren økte investeringene i 2008 med 2,3 prosent. Utgiftene her er i hovedsak knyttet til vedlikehold og nybygg av skolelokaler. Investeringene i annen kommunal virksomhet gikk opp med 10,9 prosent. Bruttoinvesteringene i fast kapital var på 39,1 milliarder kroner i 2008 i løpende priser, og utgjorde 11,3 prosent av samlede investeringer.

5.3. Kommunenes økonomi

Overskudd før lånetransaksjoner, som tilsvarer begrepet nettofinansinvesteringer, er en viktig indikator ved vurdering av kommuneøkonomien, se forklaring i boks 5.3. Fra slutten av 1990-tallet og frem til 2003 økte underskudd før lånetransaksjoner, mens de i 2004 og 2005 ble redusert. Etter et år med overskudd på 0,7

Boks 5.3. Definisjonsforskjeller mellom stats- og kommuneregnskapet og offentlige finanser i nasjonalregnskapet

Formålet med nasjonalregnskapsstatistikken er å gi et avstemt og helhetlig bilde av norsk økonomi i tråd med internasjonale retningslinjer, noe som sikrer sammenlignbarhet med andre land. Her bearbeides og sammenstilles blant annet offentlig forvaltnings finanser sammen med inntekter og utgifter for andre sektorer i økonomien. Ifølge internasjonale standarder skal nasjonalregnskapet settes opp etter det såkalte *påløptprinsippet*. Dette prinsippet innebærer at utgiftene skal registreres når aktiviteten finner sted, og inntektene skal henføres til den periode de er opptjent, ikke når de bokføres.

Kildene

Statsregnskapet

Statsregnskapet (St.meld. nr. 3) gir informasjon om de økonomiske transaksjonene i statskassen medregnet folketrygden, samt driftsresultatet i den statlige forretningsdriften. Den statlige forretningsdriften omfatter næringsvirksomhet der staten har et ubegrenset økonomisk ansvar. Eksempler på slike enheter er Statsbygg og Statens direkte økonomiske engasjement i petroleumsvirksomheten (SDØE). I statsregnskapet benyttes *kontantprinsippet* for registrering av økonomiske transaksjoner. Dette er et regnskapsprinsipp som gir oversikt over kontante inn- og utbetalinger og endring i likviditet. Dette medfører at regnskapstransaksjonene i en periode ikke nødvendigvis gjenspeiler aktiviteten som har funnet sted i den samme perioden, da det er betalingstidspunktet som er avgjørende for hvilken periode transaksjonen skal føres. Av praktiske årsaker har imidlertid SSB valgt å legge til grunn de fleste utgiftskomponentene i statsregnskapet uten videre bearbeiding. Per i dag er det kun statsforvaltningens skatter og avgifter på inntektsiden, samt produksjonssubsidier på utgiftssiden som føres etter påløptprinsippet i nasjonalregnskapet. I tillegg beregner nasjonalregnskapet kostnader ved bruk av realkapital (bygninger, maskiner, utstyr mv).

Andre stats- og trygderegnskap

I løpet av de siste 10-15 årene har det pågått en betydelig omorganisering av statlig virksomhet. Særlig gjelder dette den økende tendensen til fristilling av virksomheter i statsforvaltningen (nettobudsjettering). Nettobudsjettering innebærer at Stortingets økonomiske kontroll er begrenset til å bevilge en økonomisk ramme for virksomheten. Mens aktiviteten i den sentrale statsforvaltningen er gitt av de økonomiske rammene Stortinget fastsetter, kan de nettobudsjetterende virksomhetene ha inntekter utover bevilgningene i statsregnskapet. Denne fristillingen innebærer at statsregnskapet er utilstrekkelig i beregning av sentrale nasjonalregnskapsstørrelser. For å få informasjon om aktiviteten i nettobudsjetterte enheter må egne regnskaper hentes inn. Totalt dreier dette seg om rundt 100 enheter (blant annet samtlige helseforetak, universiteter og høgskoler og kapitalforvaltningsenheter som Statens pensjonsfond – Norge og Petroleumsforsikringsfondet). Enhetene i denne delsektoren av statsforvaltningen er underlagt regnskapsloven, noe som betyr at institusjonenes regnskap må settes opp etter påløptprinsippet.

Kommuneregnskapet

Kommuneforvaltningen omfatter kommunene, fylkeskommunene, kirkelige fellesråd og kommunale foretak som driver ikke-markedsrettet virksomhet. Regnskapsprinsippet som brukes i kommuneforvaltningen kalles *anordningsprinsippet*. Dette prinsippet innebærer at alle kjente utgifter,

utbetalinger, inntekter og innbetalinger skal tas med i regnskapet for vedkommende periode, uavhengig av om de er betalt eller ikke når perioden avsluttes. Anskaffelse og anvendelse av varer og tjenester bokføres ved henholdsvis mottak og levering. Bokførte verdier i kommuneregnskapet sammenfaller i flere tilfeller med påløpte verdier enn i statsregnskapet, og krever slik sett mindre bearbeiding for å inngå som en del av nasjonalregnskapet.

Ulike overskuddsbegreper

For å illustrere forskjellen mellom statsregnskapet og statlige finanser i nasjonalregnskapet, kan man ta utgangspunkt i de ulike overskuddsbegrepene som benyttes. Som mål for overskudd bruker statsregnskapet overskudd før lånetransaksjoner, mens det i nasjonalregnskapet benyttes nettofinansinvestering. Det er særlig tre forhold som forklarer avvik mellom overskuddsberegningene i statsregnskapet og nasjonalregnskapet:

Sektoromfang

I nasjonalregnskapet defineres offentlig forvaltning som institusjonelle sektorer som i tillegg til å ivareta et politisk ansvar, har som oppgave å iverksette og håndheve reguleringer, produsere tjenester (hovedsakelig ikke-markedsrettede) for individuelt og kollektivt konsum, samt omfordele inntekt og formue. Statlig og kommunalt eide foretak regnes som markedsprodusenter og faller derfor utenfor nasjonalregnskapets definisjon av offentlig forvaltning.

Kapitalinnskudd

Kapitalinnskudd i statsforvaltningen omfatter tilskudd til investeringer i og salg av eiendeler knyttet til statens forretningsdrift, deriblant SDØE. I statsregnskapet føres disse transaksjonene som løpende inntekter og utgifter. I nasjonalregnskapet blir de behandlet som finanstransaksjoner, siden statens forretningsdrift i hovedsak driver med markedsrettet aktivitet, og kapitalinnskudd i disse enhetene kan medføre avkastning. Finansdepartementets føringsmåte av investeringene i forretningsdriften innebærer dermed et driftsresultat som avviker fra nettofinansinvesteringene i nasjonalregnskapet.

Påløpte skatter

Ifølge nasjonalregnskapet skal tall for skatter, medregnet trygde og pensjonspremier, og produksjonssubsidier regnskapsføres med *påløpte* beløp for det enkelte år, mens skatteinntektene i statsregnskapet er bokført etter kontantprinsippet. For enkelte skattearter er differansen mellom bokførte og påløpte skatter betydelige, noe som må tas hensyn til i nasjonalregnskapet. Spesielt gjelder dette for petroleumsvirksomheten, der svingninger i dollarkurs og oljepris betyr mye for sektorens skattepliktige inntekter. I finansstatistikken for offentlig forvaltning fanges differansen mellom påløpte og bokførte skatter opp av en korreksjonssektor for å sikre konsistens i regnskapsføringen av skatter i offentlig forvaltning i alt og i de enkelte forvaltningssektorene.

I tillegg til differansen mellom påløpte og bokførte skatteinntekter fanger denne korreksjonssektoren også opp avvik i overføringer mellom stats- og kommuneregnskapene. Dette skyldes hovedsakelig at kommuneforvaltningen benytter anordningsprinsippet i sine regnskaper, mens statsforvaltningen benytter kontantprinsippet.

Tabell 5.13. **Kommuneforvaltningen. Inntekter, utgifter, fordringer og gjeld. Milliarder kroner**

	2006	2007*	2008*
A. Løpende inntekter	239,9	254,7	270,9
1. Formuesinntekter	14,4	16,7	14,8
2. Skatteinntekter	120,3	122,6	129,7
3. Andre løpende overføringer	104,6	114,6	125,4
Overføringer innen offentlig forvaltning	101,1	110,3	121,2
Andre overføringer	3,5	4,3	4,2
4. Driftsresultat ¹	0,7	0,8	1,0
C. Totale inntekter (=A)	239,9	254,7	270,9
D. Løpende utgifter	229,3	252,9	276,1
1. Formuesutgifter	7,5	11,2	12,1
2. Overføringer til private	23,6	25,0	25,9
3. Andre løpende overføringer	1,8	2,4	2,0
Overføringer innen offentlig forvaltning	1,8	2,4	2,0
4. Konsum i kommuneforvaltningen	196,4	214,3	236,1
Lønnskostnader	144,7	156,1	171,9
Produktinnsats	55,0	60,0	64,0
Kapitalslit	18,9	20,9	23,2
Produktkjøp til husholdninger	12,3	14,3	16,4
Driftsresultat ¹	0,7	0,8	1,0
Gebyrer (-)	-35,1	-37,8	-40,4
E. Sparing (C-D)	10,6	1,8	-5,2
F. Kapitalutgifter	9,9	13,9	15,5
1. Nettoinvestering i fast realkapital	10,9	14,6	15,9
Bruttoinvestering i fast realkapital	29,8	35,5	39,1
Kapitalslit (-)	-18,9	-20,9	-23,2
2. Netto kjøp av tomter og grunn	-1,6	-1,5	-1,1
3. Kapitaloverføringer	0,7	0,8	0,7
G. Totale utgifter (D+F)	239,3	266,8	291,6
H. Nettofinansinvesteringer (C-G)	0,7	-12,1	-20,7
2. Overskudd før lånetransaksjoner	0,7	-12,1	-20,7
Fordringer i alt	218,6	235,3	
Gjeld i alt	280,1	306,9	
Netto gjeld	61,6	71,6	

¹ Driftsresultat i kommunal vannforsynings-, avløps- og renovasjonsvirksomhet. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

milliarder i 2006 snudde det igjen til underskudd på 12,1 milliarder i 2007. Foreløpige tall for 2008 viser at det var høyere vekst i konsum- og investeringsutgiftene enn i inntektene, og underskuddet er anslått til drøyt 20 milliarder.

Kommuneforvaltningens samlede løpende inntekter i 2008 er anslått til 270,9 milliarder kroner, en økning på 6,4 prosent fra året før. Skatteinntektene utgjør nær halvparten av kommuneforvaltningens samlede inntekter, og inneholder skatt på inntekt og formue, eiendomsskatt og andre produksjonsskatter. Veksten i skatteinntektene i 2008 var på 5,8 prosent. Den andre store inntektsposten er overføringer fra staten, en post som økte med 9,9 prosent. Kommuneforvaltningens

Boks 5.4. **Driftsresultat og nettofinansinvesteringer i kommunene**

Netto driftsresultat for kommunene bygger på regnskapsoppstillingen til kommuneregnskapene. Det viser differansen mellom driftsinntekter og driftsutgifter inklusive renter og avdrag. Forskjellen mellom brutto og netto driftsresultat viser hvor mye av inntektene som brukes til å betale renter og avdrag. Netto driftsresultat kan enten brukes til å finansiere investeringer eller avsettes til senere bruk.

Tabellen om kommuneforvaltningens inntekter og utgifter bygger på nasjonalregnskapets gruppering. Kommuneforvaltningen omfatter virksomheten i kommunene og fylkeskommunene. Kommunenes netto finansinvestering, eller overskudd før lånetransaksjoner, måles som samlede inntekter fratrukket samlede utgifter, inklusive utgifter til bruttorealinvesteringer, mens låne- og avdrag-utgifter holdes utenom. Netto finansinvesteringer, tillagt eventuelle omvurderinger av fordringer og gjeld, bestemmer utviklingen i kommuneforvaltningens netto fordringsposisjon. Dersom netto finansinvesteringer er negative, kalles de også underskudd før lånetransaksjoner.

Driftsresultat i kommuneregnskapene er et annet begrep enn driftsresultat i nasjonalregnskapet. I nasjonalregnskapet er det en målekonvensjon at offentlig forvaltning ikke har driftsresultat med unntak av den markedsrettede delen av kommunal produksjon som omfatter kommunal vannforsyning og kloakk- og renovasjonsvirksomhet.

totale utgifter, det vil si summen av løpende utgifter og kapitalutgifter, økte med om lag 24,7 milliarder kroner, eller 9,3 prosent, fra 2007 til 2008.

Brutto investeringer i fast realkapital har økt kraftig i kommuneforvaltningen de siste årene. Siden 2005 har økningen vært på om lag 50 prosent, fra 26,2 til 39,1 milliarder kroner. Dette er en vesentlig årsak til sektorens voksende underskudd. Investeringsnivået har i perioden vært høyt innenfor alle de store kommunale tjenesteområdene, som barnehager, pleie og omsorg, undervisning, transport og administrasjon.

Kommuneforvaltningens netto gjeld, det vil si gjeld i alt fratrukket fordringer i alt, har økt i takt med underskuddet siden 2004, slik tabell 5.10 viser. Netto gjeld økte fra 57,6 milliarder kroner ved utgangen av 2004 til 71,6 milliarder ved utgangen av 2007, en økning på nesten 25 prosent. Kommuneforvaltningens finansielle balanse for 2008 er ennå ikke klar, men netto gjeld ventes å stige betydelig som følge av det høye underskuddet. I tillegg kommer konsekvensene av uroen i finansmarkedene. En del av kommuneforvaltningens fordringer er plassert i aksjer og fond. Det er ennå uklart hvor stor påvirkning kursfallet i aksjemarkedet høsten 2008 vil ha på netto gjeld.

En alternativ indikator på kommunesektorens økonomiske stilling er deres *netto driftsresultat* ifølge kommuneregnskapene; se boks 5.3. Netto driftsresultat er et uttrykk for det økonomiske handlingsrommet kommuner og fylkeskommuner har etter at driftsutgifter,

renter og avdrag er betalt. Målt i prosent av driftsinntektene uttrykker dette hvor stor andel av de tilgjengelige inntektene kommunene kan disponere til avsetninger og investeringer. For å sikre kommunesektorens økonomiske balanse, anbefaler Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi at netto driftsresultat over tid er ca. 3 prosent for kommunesektoren samlet. Dette begrunnes i formuesbevaringsprinsippet. I åtte av de ti siste årene har netto driftsresultat vært lavere enn dette anbefalte nivået.

I 2007 hadde kommunene inkludert Oslo samlet sett et positivt netto driftsresultat på 2,3 prosent av driftsinntektene, som er noe lavere enn de to foregående årene. Tilsvarende tall for fylkene var 4,0 prosent i 2007 og 4,4 prosent i gjennomsnitt over de fire siste årene. Som følge av høyere aktivitetsvekst enn inntektsvekst forventes et lavt netto driftsresultat for sektoren samlet i 2008.

6. Produksjons- og markedsforhold

6.1. Utvinning av råolje og naturgass

Produksjon og markedsforhold

Den gjennomsnittlige prisen på Nordsjøljen Brent Blend var i 2008 på 96,2 dollar per fat, opp 32 prosent fra året før. Omregnet til norske kroner økte oljeprisen med 24 prosent til 527 kroner per fat. Siden 2003 har gjennomsnittlig oljepris, regnet i dollar og kroner, steget med henholdsvis 233 og 157 prosent.

Oljeprisen svingte mye i løpet av 2008. I januar 2008 var oljeprisen under 90 dollar per fat. På sitt høyeste var prisen oppe i hele 146,0 dollar per fat 3. juli, mens den var nede i 34,5 dollar 29. desember. Prisoppgangen fram mot sommeren kom hovedsakelig som følge av sterk oljeetterspørselvekst i Asia, Midt-Østen og Latin-Amerika. I tillegg bidro svært lav reservekapasitet på produksjon, økt geopolitisk usikkerhet vedrørende Irans atomprogram og uvanlig lav lageroppbygning av råolje i 2. kvartal til prisøkningen.

Fra 3. juli til 12. september falt oljeprisen med 50 dollar per fat. Høy oljepris og amerikansk lavkonjunktur medførte kraftig svekkelse i oljeetterspørselen i

OECD- området, og særlig i USA. Økt oljeproduksjon i OPEC bidro også til avtagende overskuddsetterspørsel i oljemarkedet. Nye felter kom i drift i Nigeria, Angola og Saudi- Arabia og bidro også til økt reservekapasitet.

Fra 12. september til 31. desember falt oljeprisen videre med 60 dollar per fat. Finanskrisen og den økonomiske tilbakegangen i USA forplantet seg globalt og bidro til akselerert svekkelse i oljeetterspørselen. Oljelagrene økte kraftig gjennom høsten og verken store produksjonskutt i OPEC eller omfattende produksjonsstans i Mexicogulven i kjølvannet av orkanene Gustav og Ike kunne hindre oljeprisfallet.

Ifølge kvartalsvis nasjonalregnskap var verdien av olje- og gassproduksjonen 677,2 milliarder kroner i 2008, mot 539,3 milliarder kroner i 2007. Økningen fra 2007 til 2008 skyldes høyere olje- og gasspriser og en høyere gassproduksjon.

Eksportverdien av råolje, inkludert kondensat, økte til 365,9 milliarder kroner i 2008, fra 317,0 milliarder kroner i 2007. Tilsvarende økte eksportverdien av naturgass fra 134,5 til 192,8 milliarder kroner. I tillegg kommer eksport av LPG, råbensin, whitespirit mv. Dette utgjorde 42,5 milliarder kroner. Samlet eksportverdi av petroleumsprodukter var i 2008 på 601,2 milliarder kroner.

Den samlede produksjonen av petroleum på norsk sokkel økte med 1,7 prosent til 242,1 millioner Sm³ oljeekvivalenter (o.e.) fra 2007 til 2008. Av den totale produksjonen utgjorde produksjonen av råolje (inkl. NGL og kondensat) 59 prosent og produksjonen av naturgass 41 prosent. Oljeproduksjonen gikk ned med 4,4 prosent fra 2007 til 2008. Det var nedgang på de fleste felt. Produksjonen av olje var i fjor 32 prosent lavere enn toppnivået i 2000. Gassproduksjonen fortsetter å øke, og steg med 10,6 prosent fra 2007 til 2008. Det er hovedsakelig det nye gassfeltet Ormen Lange som bidrar til økningen. Siden 2000 har utvinningen av gass doblet seg.

Ved årsskiftet 2008/2009 var det 59 produserende felt på norsk kontinentalsokkel. Tre nye felt, Alvheim, Vilje og Volve, ble satt i drift i 2008. Alle disse feltene produserer olje og er lokalisert i Nordsjøen. Store felt med betydelig oljeproduksjon er Ekofisk, Troll Vest, Grane, Gullfaks og Åsgard.

Den norske produksjonen av naturgass domineres av de fire store feltene Troll, Sleipner, Åsgard og Ormen Lange. I 2008 produserte disse fire feltene henholdsvis 29,7, 11,3, 11,4 og 11,4 millioner Sm³ o.e. naturgass, eller 64 prosent av den samlede gassproduksjonen på norsk sokkel.

Tabell 6.1. Produksjon av olje (inkl. NGL og kondensat) og gass i 2008

	Produksjon 2008	Endring fra 2007		Andel av henholdsvis olje- og gassproduksjonen Prosent
	Tusen Sm ³ o.e.	Tusen Sm ³ o.e.	Prosent	
Petroleum i alt	242 106	4 103	1,7	
Olje i alt	142 873	-5 446	-3,7	100
<i>Herav:</i>				
Åsgard	9 973	-980	-8,9	7
Gullfaks	9 613	-501	-5,0	7
Statfjord	6 229	-1 406	-18,4	4
Ekofisk	16 126	-567	-3,4	11
Troll Vest	9 242	-1 553	-14,4	6
Kristin	6 023	167	2,9	4
Snorre	8 657	191	2,3	6
Oseberg	10 214	36	0,4	7
Grane	10 037	-1 955	-16,3	7
Gass i alt	99 233	9 549	10,6	100
<i>Herav:</i>				
Troll Øst	29 728	-6 052	-16,9	30
Sleipner Øst	11 345	-2 075	-15,5	11
Ekofisk	2 862	-68	-2,3	3
Gullfaks Sør	4 073	-206	-4,8	4
Oseberg	5 598	1 601	40,1	6
Åsgard	11 423	-18	-0,2	12
Kristin	3 941	251	6,8	4
Ormen Lange	11 437	9 767	584,9	12

Kilde: Oljedirektoratet.

Tabell 6.2. **Produksjons- og eksportutviklingen for olje og gass**

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	Millioner Sm ³ o.e.											
Produksjon¹	233,3	226,3	230,7	244,4	252,3	259,0	262,5	264,0	257,2	248,9	238,0	242,1
olje	175,9	168,7	168,7	181,2	180,9	173,6	165,5	162,8	148,1	136,6	128,3	122,7
NGL	8,1	7,4	7,0	7,2	10,9	11,8	12,9	13,6	15,7	16,7	16,6	16,0
kondensat	6,4	6,0	6,5	6,3	6,6	8,0	11,1	9,1	8,4	8,0	3,5	4,2
gass	43,0	44,2	48,5	49,7	53,9	65,5	73,1	78,5	85	87,6	89,7	99,2
Eksport	Millioner Sm ³ o.e.											
olje	163,7	156,2	152,9	163,8	169,0	161,3	151,0	150,3	134,3	122,1	119,4	108,3
gass	42,3	42,7	46,7	48,5	50,5	64,4	71,1	76,3	82,5	84,6	85,7	94,6
	Milliarder kroner											
Eksportverdi ²	163,7	118,3	159,2	306,6	295,7	257,3	257,9	312,8	392,6	456,1	444,2	548,3
	US dollar per fat Brent Blend											
Oljepris	19,16	12,76	18,09	28,58	24,40	24,96	28,90	38,29	54,5	64,72	72,96	96,22

¹ Netto salgbar mengde.² Eksklusive eksport av LPG, råbensin, whitespirit mv.

Kilde: Oljedirektoratet, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Tabell 6.3. **Påløpte og antatte investeringskostnader. Utvinning av råolje og naturgass og rørtransport. 2004-2009. Millioner kroner**

	2004	2005	2006	2007	2008 ¹	2009 ¹
I alt	71 473	88 478	95 740	109 637	127 369	145 484
Utvinning av råolje og naturgass i alt	65 327	78 463	90 442	106 013	125 506	144 574
Leting og konseptstudier	4 010	7 537	11 718	17 921	24 958	29 062
Feltutbygging og felt i drift	44 962	53 913	60 328	76 764	95 402	108 432
Feltutbygging	13 717	19 518	21 316	30 762	35 027	34 404
Varer	4 887	6 247	8 179	11 179	20 838	18 192
Tjenester	5 152	8 405	8 542	12 765	8 548	6 659
Produksjonsboring	3 679	4 866	4 594	6 817	5 641	8 590
Felt i drift	31 245	34 395	39 013	46 003	60 375	74 028
Varer	2 133	2 082	3 295	4 059	5 959	13 627
Tjenester	11 434	8 411	11 874	15 087	21 558	27 176
Produksjonsboring	17 678	23 901	23 844	26 857	32 857	33 224
Landvirksomhet ²	16 355	17 014	18 396	11 327	5 146	7 080
Rørtransport	6 146	10 015	5 297	3 624	1 863	910

¹ Anslag. Registrert 4. kvartal 2008.² Omfatter kontorer, baser og terminalanlegg på land.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fra starten i 1971 og fram til utgangen av 2008 har det til sammen blitt produsert 5,1 milliarder Sm³ o.e. på norsk sokkel, ifølge Oljedirektoratet. De totale utvinnbare ressursene, inkludert det som allerede er produsert, anslås til 13,2 milliarder Sm³ o.e. De gjenværende utvinnbare ressursene er altså beregnet til 8,1 milliarder Sm³ o.e. Gjenværende reserver i felt som er omfattet av godkjent plan for utbygging og drift (PUD) anslås til 3,4 milliarder Sm³ o.e., tilsvarende 42 prosent av de antatt totalt gjenværende utvinnbare ressursene.

Investeringer

Investeringstallene for 2008 representerer påløpte tall for de første tre kvartalene pluss selskapenes anslag for 4. kvartal. Anslagene for 2009 er hovedsakelig basert på budsjettforslag fremlagt 1. oktober. Oljeprisen har i kjølvannet av finanskrisen falt med nesten 60 dollar per fat i løpet av 4. kvartal og derigjennom forverret de økonomiske rammevilkårene for næringen. Det er grunn til å tro at oljeselskapene ikke evnet å kutte

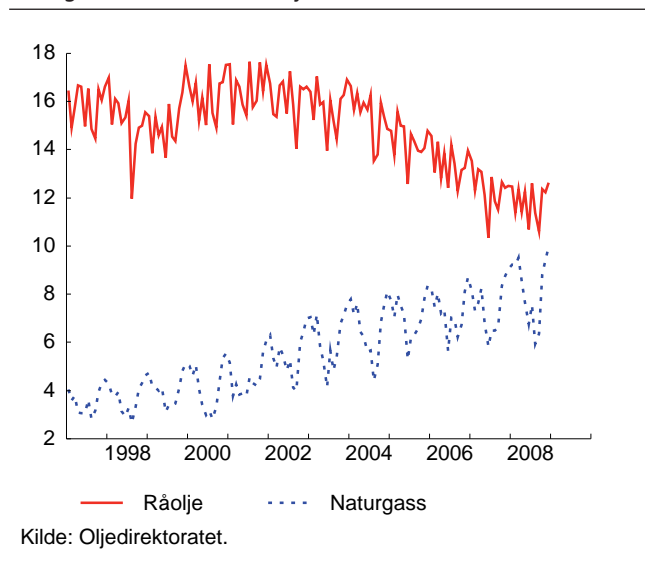
vesentlig i sine investeringsplaner for 4. kvartal, men at de har noe større handlingsrom for innværende år.

Anslag 2008

Ifølge oljestatistikkens anslag fra november 2008, var de samlede investeringer i olje- og gassvirksomhet og rørtransport 127,4 milliarder kroner i 2008. Dette er en økning på 17,7 milliarder kroner fra 2007. Økningen fra 2007 kom innenfor alle investeringsområder med unntak av landvirksomhet og rørtransport, der anslagene indikerer nedgang.

Investeringene til lettevirksomhet i 2008 ble i 4. kvartal 2008 anslått til 25,0 milliarder kroner, en økning med 7,0 milliarder eller 39 prosent fra året før. Av dette ble 16,1 milliarder kroner brukt på undersøkelsesboring, 5,3 milliarder eller 49 prosent mer enn i 2007. Det ble gjennomført ca. 2 900 leteboredøgn i 2008, 40 prosent mer enn i 2007. Antall leteboredøgn er summen av antall døgn de ulike boreriggene utfører leteboring på

Figur 6.1. Olje- og gassproduksjon. Råolje (millioner tonn) og naturgass (milliarder Sm³). Ujusterte tall

norsk sokkel i løpet av et år. Den høyere veksttakten for borekostnadene enn for antall boredøgn kan indikere at enhetskostnadene på riggleie også har økt fra 2007 til 2008.

Det ble påbegynt hele 56 letebrønner på norsk kontinentalsokkel i 2008, 24 flere enn i 2007. Det ble boret 32 brønner i Nordsjøen, 16 i Norskehavet og 8 i Barentshavet. Det ble gjort 25 nye funn, 12 i Nordsjøen, 9 i Norskehavet og 4 i Barentshavet. Samlet ressurstilvekst fra disse funnene er ifølge Oljedirektoratet beregnet til mellom 33 og 81 millioner Sm³ utvinnbar olje og mellom 49 og 97 milliarder Sm³ utvinnbar gass. Oljefunnene i 2008 er i samme størrelsesorden som i 2007, mens gassfunnene er tre til fire ganger større enn i 2007. Oljefunnene er stort sett gjort i Nordsjøen mens gassressursene for det meste er funnet i Norskehavet og Barentshavet.

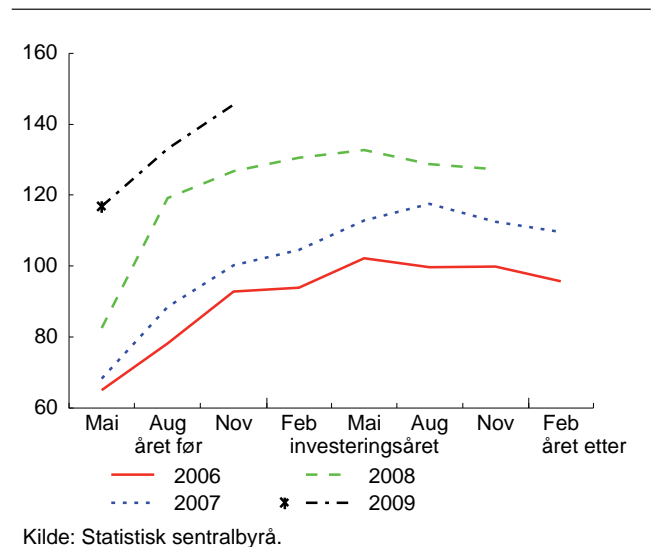
Investeringer til feltutbygging i 2008 ble anslått til 35,0 milliarder kroner. Dette er 4,3 milliarder mer enn de endelige utbyggingsinvesteringene i 2007. De største investeringene ble i 2008 gjort på utbyggingsprosjektene Gjøa, Skarv og Tyrihans.

Anslaget for investeringer til felt i drift i 2008 ble på 60,4 milliarder kroner. Dette er hele 14,4 milliarder mer enn endelige tall for 2007. Det var spesielt feltene Ekofisk, Valhall, Ormen Lange og Troll som skilte seg ut med høyt investeringsnivå i 2008.

Investeringene til oppstrømsrelatert landvirksomhet i 2008 ble i 4. kvartal anslått til 5,1 milliarder kroner. Dette er en nedgang med 6,2 milliarder sammenlignet med endelige investeringstall for 2007. Nedgangen har sammenheng med at investeringene på terminalene knyttet til Ormen Lange og Snøhvit var lavere i 2008.

Investeringene i rørtransport ble i 4. kvartal anslått til 1,9 milliarder kroner for 2008. Dette er 1,8 milliarder

Figur 6.2. Årsanslag for investeringskostnader i oljevirksomheten. Milliarder kroner

lavere enn de endelige tall for 2007. Nedgangen skyldes hovedsakelig lavere investeringer på Gassled og at rørledningen Njord gasseksport ble ferdigstilt tidlig i 2008.

Anslag 2009

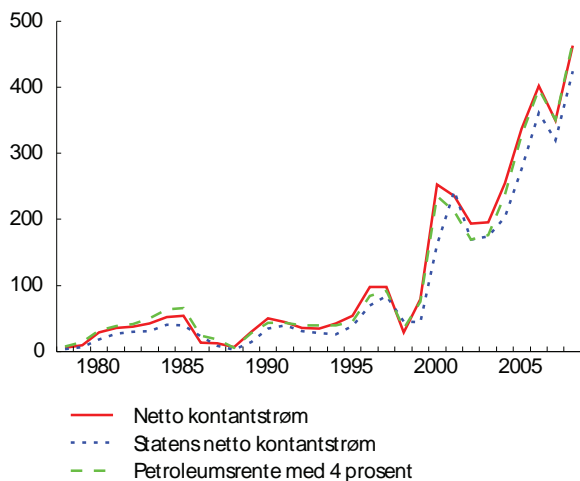
Oljestatistikken samler hvert kvartal inn oljeselskapenes egne anslag for sine fremtidige investeringskostnader. Statistikken inkluderer alle aktive lisenser, alle felt og rør som er i drift og som skal bygges ut, som er godkjent av myndighetene, samt landanlegg direkte knyttet mot olje- og gassproduksjonen.

Investeringene i olje- og gassvirksomheten for 2009, inkludert rørtransport, ble i 4. kvartal anslått til rekordhøye 145,5 milliarder kroner. Dette er 12,7 milliarder høyere enn anslått i kvartalet før og hele 18,7 milliarder høyere enn tilsvarende anslag for 2008, gitt i 4. kvartal 2007. Det er anslagene for investeringene til felt i drift og landvirksomhet som øker sammenlignet med tilsvarende anslag for 2008. Tallene for leting, feltutbygging og rørtransport viser en svak nedgang.

Anslagene er basert på oljeselskapenes budsjetter som stort sett ble besluttet før det kraftige oljeprisfallet i 4. kvartal. Det er grunn til å tro at de fleste planlagte investeringsprosjekter for 2009 allerede er kontraktfestet og derfor vanskelige å reversere. For noen av prosjektene har oljeselskapene større fleksibilitet. Dette gjelder prosjekter kontrahert som opsjoner eller planlagte prosjekter der kontrakter med underleverandører ennå ikke er undertegnet. I tillegg foregår det forhandlinger om pris på allerede inngåtte kontrakter. Disse forhold gir oljeselskapene noe handlingsrom til å kutte i sine investeringsplaner for 2009 dersom de ønsker det.

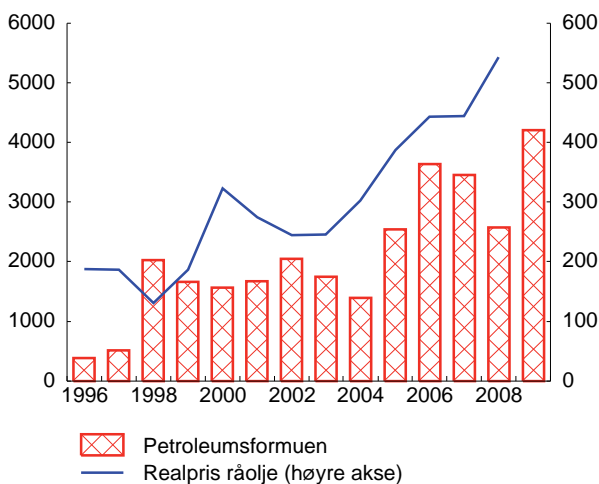
Oljeselskapene foretar sine lønnsomhetsvurderinger basert på deres oljeprisforventninger fram i tid, ikke på dagens oljepris. På den annen side blir oljeinvesteringene stort sett finansiert med selskapenes

Figur 6.3. **Petroleumsrente og kontantstrøm fra utvinning av olje og gass. Milliarder kroner**

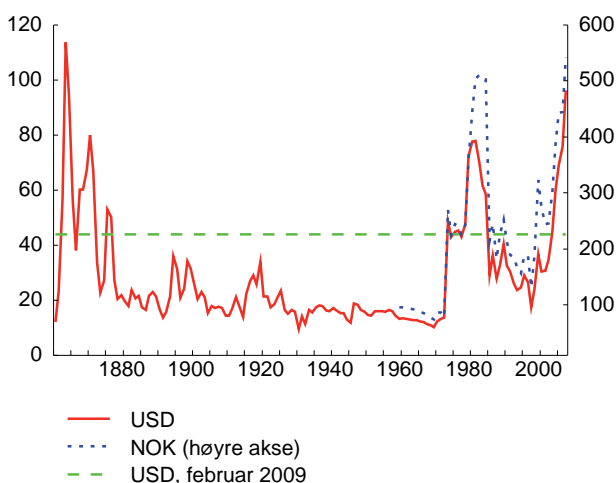
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.4. **Petroleumsformuen i milliarder 2008-kroner. Råoljepris i norske 2008-kroner/fat**

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Figur 6.5. **Realpris på råolje. 1861-2008. 2008-priser per fat. Deflatert med konsumpris USA**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

løpende inntekter. Dagens lave oljepriser reduserer disse inntektene og dermed begrenses selskapenes investeringsrammer.

Investeringene til leting i 2009 ble anslått til 29,1 milliarder kroner, 2,3 milliarder kroner lavere enn anslaget gitt i kvartalet før. Anslaget ligger 0,6 milliarder lavere enn tilsvarende anslag gitt for 2008.

Investeringene til feltutbygging i 2009 ble i 4. kvartal 2008 anslått til 34,4 milliarder kroner, 1,0 milliarder mer enn anslått for 2009 i det foregående kvartalet. Anslaget er 1,6 milliarder lavere enn tilsvarende anslag for 2008. Det er ventet at det også kommer til noen nye prosjekter, som vil kunne bidra til å øke utbyggingsinvesteringene til neste år utover det som ligger inne i tellingen nå. De klart største av disse er Goliat og Gudrun/Sigrun. Oljeprisfallet har økt sannsynligheten for at noen av disse prosjektene blir utsatt.

Investeringene til felt i drift i 2009 ble anslått til rekordhøye 74,0 milliarder kroner. Sammenlignet med tilsvarende anslag for 2008, gitt i 4. kvartal 2007, representerer dette en økning på hele 18,8 milliarder kroner. Det er innenfor dette investeringsområdet oljeselskapene har størst handlingsrom til å kutte i sine investeringsplaner. Investeringene her består delvis av relativt små og uavhengige prosjekter. Dette kan gjelde både investeringsprosjekter med målsetning om å øke utvinningskapasiteten i eksisterende produksjonsbrønner og prosjekter der moderate funn i nærheten av eksisterende felt i drift blir utvunnet.

Det er denne type investeringer som generer produksjon og inntekter tidligst. Med dagens oljepris er disse investeringene ikke lenger så attraktive å gjennomføre på kort sikt. De største driftsinvesteringene forventes også i 2009 å komme på feltene Ekofisk, Valhall, Ormen Lange og Troll.

Investeringene til landvirksomhet i 2009 ble i 4. kvartal 2008 anslått til 7,1 milliarder kroner. Anslaget ligger 2,5 milliarder høyere enn tilsvarende anslag gitt for 2008. Anslagene for 2009 domineres av terminalinvesteringer knyttet til Gassled og Melkøya.

Investeringene til rørtransport i 2009 ble anslått til 0,9 milliarder kroner, 0,5 milliarder kroner høyere enn anslaget gitt i kvartalet før og 0,4 milliarder lavere enn tilsvarende anslag gitt for 2008.

Petroleumsinntektene

Netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten, definert som bruttoprodukt minus lønnskostnader og løpende investeringer, økte med 114 milliarder kroner til 463 milliarder kroner fra 2007 til 2008. Økningen i kontantstrømmen på 33 prosent skyldes hovedsakelig den gjennomsnittlige oppgangen i oljeprisen på 32 prosent og en økning på 1,7 prosent i produksjonen fra forrige år. Netto kontantstrøm ble negativt påvirket av økningen i investeringene på 16 prosent.

Lønnskostnadene, som tilsvarende kun 5,3 prosent av netto kontantstrøm, økte med 13 prosent. *Statens netto kontantstrøm* fra petroleumsvirksomheten i 2008 ble av Finansdepartementet i desember anslått til 425 milliarder kroner, en oppgang på 105 milliarder fra 2007. Både statens inntekter fra skatter og avgifter og inntektene fra statens direkte eiendeler i petroleumsvirksomheten økte.

Petroleumsrenten er et uttrykk for den meravkastningen som oppnås i petroleumssektoren utover normal avkastning på realkapitalen. Petroleumsrenten er definert som driftsresultat i sektoren inklusive indirekte skatter, fratrukket kapitalslit og antatt normal realavkastning på 4 prosent på kapitalen. Det følger at petroleumsrenten da er lik netto kontantstrøm tillagt løpende investeringer og fratrukket de beregnede kapitalkostnadene. Petroleumsrenten anslås til 467 milliarder kroner i 2008, en økning på nær 117 milliarder kroner eller vel 33 prosent fra 2007. Petroleumsrentens andel av BNP økte fra 15,4 prosent i 2007 til 18,4 prosent i 2008, like høyt som rekordnivået i 2006.

Petroleumsformuen er lik nåverdien av anslått framtidig netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten fratrukket verdien av realkapitalen i sektoren. Anslag på petroleumsformuen vil alltid være svært usikre, og avhenger av anslag på fremtidige priser, produksjonsmengder, produksjonskostnader og realrenter. I Nasjonalbudsjettet 2009 har Finansdepartementet anslått framtidig netto kontantstrøm til 5455 milliarder 2009-kroner. Dette er vesentlig høyere enn i 2008 (3520 milliarder 2008-kroner) og skyldes først og fremst klart lavere anslag på fremtidige priser i Nasjonalbudsjettet 2008. Finansdepartementet legger nå til grunn en langsiktig oljepris på 400 2009-kroner fra og med 2010, som ikke er spesielt høyt om man sammenligner med hva andre analytikere antar om de langsiktige fremtidige oljeprisene. Den samlede produksjonen av olje og gass antas å nå en topp om lag 12 prosent over dagens nivå rundt år 2013 og deretter gradvis falle mot 64 prosent av dagens nivå fram mot år 2030.

Når man med disse forutsetningene trekker verdien av realkapitalen fra nåverdien av netto kontantstrøm, er anslått petroleumsformue 4207 milliarder 2008-kroner, se figur 6.4. Dette er 1629 milliarder kroner høyere enn anslått ett år tidligere.

Etter hvert som olje og gass utvinnes blir oljeformuen delvis konsumert, delvis reinvestert i human- og realkapital eller reinvestert i finansielle fordringer gjennom Statens pensjonsfond - Utland. Finansdepartementet anslår at fondet ved inngangen til 2009 nådde 2280 milliarder kroner (se figur i boks 4.3). Det er 261 milliarder kroner mer enn ved inngangen til 2008. Gjennom de tre første kvartalene i fjor ble fondet tilført nye midler på 307 milliarder kroner. Over samme periode var avkastningen på fondet målt i internasjonal valuta negativ og førte til at verdien sank med 327 milliarder

Tabell 6.4. **Petroleumsrente og andel av BNP¹**

	Petroleumsrente Milliarder kroner	Petroleumsrentens andel av brutto- nasjonalproduktet. Prosent
1992	39,0	5,0
1993	39,2	4,8
1994	39,8	4,6
1995	44,8	4,8
1996	84,3	8,3
1997	92,1	8,5
1998	34,3	3,1
1999	75,1	6,3
2000	235,4	16,5
2001	212,3	13,9
2002	168,9	11,1
2003	175,6	11,2
2004	237,6	13,9
2005	326,8	16,8
2006	396,7	18,4
2007	350,1	15,4
2008	467,0	18,4

¹ Ved beregning av renter er det benyttet en normalavkastning på 4 prosent. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

kroner. Likevel økte fondet med 101 milliarder kroner gjennom de tre første kvartalene på grunn av en svakere kronekurs.

Den samlede formuen fra petroleumsvirksomheten kan defineres som summen av petroleumsformuen og Statens pensjonsfond - Utland og var ved inngangen av 2009 på 6483 milliarder kroner, en økning på 1 857 milliarder fra inngangen til 2008. *Permanentinntekten* av denne formuen er en anslått langsiktig realavkastning av formuen, og utgjør den delen av petroleumsinntektene vi kan konsumere uten å redusere realverdien. Basert på 4 prosent realrente var permanentinntekten vel 259 milliarder kroner ved inngangen til 2009, en økning på 74 milliarder kroner fra ett år tidligere.

Nåverdien av statens netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten er i Nasjonalbudsjettet 2009 anslått til 4735 milliarder 2009-kroner. Statens del av petroleumsformuen kan anslås til 3726 milliarder 2008-kroner når verdien av statens realkapital trekkes fra. Statens samlede formue fra petroleumsvirksomheten, inklusive pensjonsfondet, er dermed 6006 milliarder 2008-kroner. Permanentinntekten av denne formuen er 240 milliarder kroner. Handlingsregelen for bruk av petroleumsinntektene sier at vi kan bruke den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond - Utland hvert år. Med 4 prosent avkastning utgjør dette 91 milliarder kroner for 2009, altså vesentlig mindre enn permanentinntekten av den statlige formuen. Etter hvert som mer av petroleumsformuen omplasseres i finansiell formue, vil det som kan brukes etter handlingsregelen nærme seg permanentinntekten.

6.2. Industri og bergverksdrift

Uviklingen i industri og bergverksdrift preges av videre vekst i 1. halvår av 2008, viser tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet. Høsten 2008 kom et omslag og nedgang grunnet det markerte fallet i internasjonal og hjemlig etterspørsel etter industriprodukter som følge av finanskrisen. Endringstall for produksjon og eksport i 4. kvartal 2008 ble derfor svake. Produksjonen økte likevel med 7,4 prosent fra 2007 til 2008, målt i løpende priser. I faste priser var økningen 2,5 prosent, se tabell 6.5. Industrien kan deles inn i næringer som produserer industrielle råvarer, verkstedindustri, skip og plattformform og annen industri. De sto for henholdsvis 31, 24, 14 og 31 prosent av produksjonen i 2008, målt i faste 2006-priser. Næringer som produserer industrielle råvarer er treforedling, oljeraffinering, kjemiske råvarer, kjemisk og mineralsk industri og metallindustrien. Annen industri omfatter nærings- og nytelsesmiddelindustri, trelast- og trevareindustri, forlag og grafisk industri og møbel og gjenvinningsindustri.

Prisutviklingen for tradisjonelle varer fra industri og bergverksdrift var positiv i 2008 med en vekst på 4,0 prosent sammenlignet med 2007, se tabell 6.6. Tradisjonelle varer fra industri og bergverksdrift omfatter ikke skip, oljeplattformer og moduler og heller ikke petroleumforbindelser som krever liten bearbeiding. Eksportprisene økte med 1,0 prosent. Sviktende etterspørsel ute og hjemme sørget for en markert nedgang

i prisene for produksjon og spesielt eksport i 4. kvartal 2008. Dette skjedde etter vekst i de to foregående kvartalene og i 2007. Eksportprisene falt med 5,2 prosent i 4. kvartal 2008 sammenlignet med kvartalet før.

Bruttoproduktet i industri og bergverksdrift, som utgjør differansen mellom produksjon og produktinnsats, steg med 2,9 prosent fra 2007 til 2008, målt i faste priser. Bruttoproduktet i industri og bergverksdrift utgjorde 12,1 prosent av BNP for Fastlands-Norge 2008, målt i løpende priser.

I 2008 var det 298 100 sysselsatte i industrien, ifølge tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet. Det er 2,5 prosent flere enn i 2007. Det var særlig sterk sysselsettingsvekst i bygging av skip og plattformform (5,8 prosent) og i verkstedindustrien (6,3 prosent). Det var ellers en økning på 3,8 prosent i sysselsettingen innen kjemisk og mineralsk industri mv. I bergverksdrift var det 4 600 sysselsatte i 2008, en økning på 3,9 prosent fra året før. Industriens andel av samlede timeverk i Norge var i 2008 var på 12,7 prosent, litt ned fra 2007.

Innenlands etterspørsel etter tradisjonelle varer fra industri og bergverksdrift gikk opp med 6,1 prosent fra 2007 til 2008, målt i faste priser, se tabell 6.6. Det var en økning på 3,9 prosent i importen av tradisjonelle industrivarer. Dette er knyttet til videre vekst i importen av verkstedprodukter. Hjemmeleveransene

Tabell 6.5. **Industri og bergverksdrift. Produksjon og faktoretterspørsel. Sesongjustert. Prosentvis endring fra foregående periode**

	Mrd.kr ¹ 2008	Volum					Pris				
		2008	08:1	08:2	08:3	08:4	2008	08:1	08:2	08:3	08:4
Produksjon	811,7	2,5	-1,3	2,8	-0,8	-1,8	4,8	2,1	2,4	1,7	-1,0
Produktinnsats	588,6	2,3	-1,0	3,0	-1,4	-1,9	6,5	2,6	3,2	2,3	-3,6
Bruttoprodukt	223,1	2,9	-0,8	3,1	-0,5	-2,4	0,7	-0,1	-0,7	1,4	7,0
Bruttoinvesteringer i alt	36,1	11,9	-14,2	8,4	-4,3	11,4	3,3	-0,7	2,6	3,4	-2,1
Bruttoinvesteringer i bygg og anlegg	8,5	30,2	-8,9	14,9	-13,9	-21,0	5,5	-7,4	4,5	2,9	10,0
Bruttoinvesteringer i maskiner	27,6	7,7	-15,8	6,3	-1,1	20,7	2,4	1,5	1,7	3,9	-3,9
Sysselsetting ²	302,7	2,5									

¹ Nivå tall i løpende priser, ujusterte tall.

² Lønnstakere og selvstendige, 1 000 personer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.6. **Markedsutviklingen for tradisjonelle industri- og bergverksprodukter¹. Sesongjustert. Prosentvis endring fra foregående periode²**

	Mrd.kr ¹ 2008 ⁴	Volum					Pris				
		2008	08:1	08:2	08:3	08:4	2008	08:1	08:2	08:3	08:4
Produksjon	604,1	3,1	1,0	1,5	-1,2	-2,1	4,0	0,6	2,1	4,0	-1,7
Eksport ³	249,2	4,7	0,2	0,1	0,3	-4,2	1,0	-1,0	3,2	5,7	-5,2
Hjemmeleveranser	354,9	2,0	1,8	2,8	-2,5	-0,3	6,2	2,0	1,2	2,6	1,3
Import	469,7	3,9	1,7	-1,5	1,0	-3,8	2,9	2,6	1,8	2,1	-1,4
Innenlandsk anvendelse	824,6	3,1	1,7	0,2	-0,5	-2,3	4,3	2,3	1,6	2,3	-0,2
Lagerendringer	-44,8	-3,2	1,2	-2,4	-0,6	-1,2	..	..	..	..	..
Innenlandsk etterspørsel	869,4	6,1	0,5	2,6	0,1	-1,0	4,3	2,2	1,7	2,3	-0,9

¹ Tradisjonelle industri- og bergverksprodukter er en analytisk gruppering som ikke omfatter skip, oljeplattformer og moduler samt petroleumforbindelser som krever liten bearbeiding. Industri og bergverksprodukter er ellers definert i henhold til den internasjonale produktklassifiseringen CPA - Classification of Products by Activity.

² Basisverdi, dvs. markedsverdi fratrukket avgifter og handelsavanse.

³ Inneholder reeksport.

⁴ Nivå tall i ujusterte tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

av industrivarer fra norsk produksjon gikk opp med 2,0 prosent fra 2007 til 2008. Eksporten av tradisjonelle varer fra industri og bergverksdrift økte med 4,7 prosent fra 2007 til 2008. Det var en markert vekst i eksporten av verkstedprodukter og spesielt maskiner og utstyr. I tillegg til veksten i eksporten ga den kraftige oppgangen i investeringene i norsk petroleumsvirksomhet i 2007 og 2008 en markert økning i produksjonen i skips- og plattformindustrien. Denne tendensen har man sett over flere år, noe som har skapt store ringvirkninger i norsk verkstedindustri. Veksten i skips- og plattformindustrien, samt verkstedindustrien, bidro mest til oppgangen i industriproduksjonen fra 2007 til 2008, sammen med vekst fra nye og utvidede solenergi-bedrifter. Produksjonen av maskiner og utstyr hadde den største veksten.

Svikten i etterspørselen høsten 2008 bidro til et fall på 4,2 prosent i eksporten av tradisjonelle varer fra industri og bergverksdrift fra 3. til 4. kvartal. Norsk metallindustri er blant de næringene som hittil har merket det bratte fallet i internasjonal etterspørsel mest. Produksjonen gikk ned med 2,0 prosent i 2008 sammenlignet med året før. Dette skjedde etter flere år med klar vekst og svært høye priser. Etter 2007 har det vært et markert fall etterspørsel og priser, særlig i andre halvdel av 2008. Dette har ført til en betydelig lageroppbygging og priser som ikke sikrer tilstrekkelig lønnsomhet i næringen. Produksjonen gikk ned med 11,0 prosent i 4. kvartal 2008 sammenlignet med samme periode året før, og tilpasninger til svikt i etterspørselen startet for alvor.

Kjemisk og mineralsk industri har også blitt klart svekket av nedgangen. Produksjonen i denne næringen gikk ned med 1,3 prosent i 2008 i forhold til året før, mens reduksjonen var på 13,1 prosent i 4. kvartal sammenlignet med samme periode i 2007.

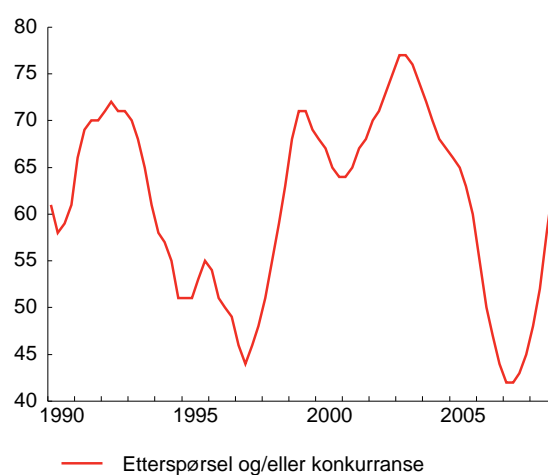
Norsk mineralproduktindustri sammen med trelast- og trevareindustrien har gjennom lavere produksjon merket nedgangen i byggeaktiviteten i 2008. Treforedlingsindustrien har derimot slitt med lav etterspørsel og sterk konkurranse fra utlandet lenge. Denne næringen har allerede gjennomført flere tiltak som har redusert produksjonen.

Deler av verkstedindustrien og norsk skipsbygging ble også påvirket av lavere etterspørsel. Dette gjelder spesielt produksjonen av motorkjøretøy, tilhengere og deler, som hadde en nedgang på 8,6 prosent i 4. kvartal 2008 sammenlignet med samme periode året før. Norsk skipsbygging og metallvareindustri hadde også klart mindre positive vekstrater i 4. kvartal 2008 enn tidligere.

Konjunktursituasjonen og industriens fremtidsvurderinger

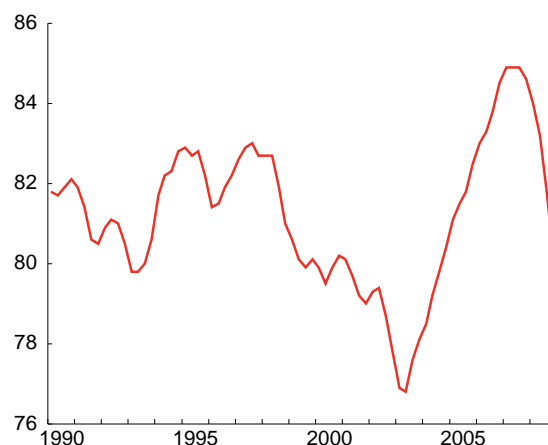
Konjunkturbarometeret er en kvartalsvis spørreundersøkelse som kartlegger industriledernes vurdering av utviklingen for egen virksomhet samt fremtidsutsiktene

Figur 6.6. Konjunkturbarometer: Industri og bergverk. Faktorer som begrenset produksjonen, inneværende kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

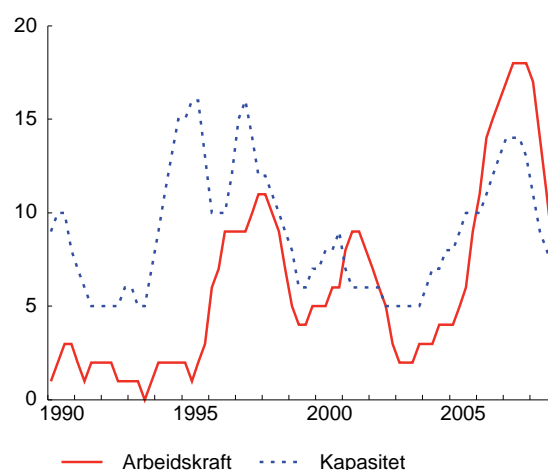
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.7. Konjunkturbarometer: Industri og bergverk. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

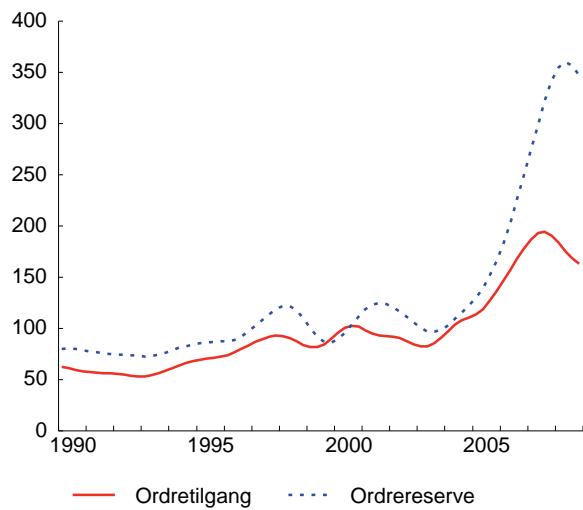
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.8. Konjunkturbarometer: Industri og bergverk. Faktorer som begrenset produksjonen, inneværende kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

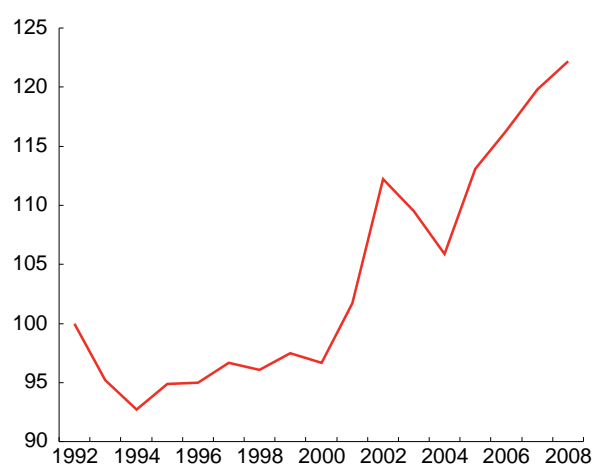
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.9. Ordretilgang og ordreservert i industri i alt. Verdindeks. Trend. 1988=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.10. Timelønnskostnader i norsk industri i forhold til handelspartnerne i felles valuta. 1992=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, TBU for inntektsoppgjørene og OECD.

på kort sikt. I undersøkelsen defineres «kort sikt» som et kvartal fremover i tid, men dataene vil også til en viss grad reflektere oppfatninger angående utviklingen over et noe lengre tidsrom.

Kvartalsvise resultater for Konjunkturbarometeret viser at konjunkturtoppen inntraff i 3. kvartal 2008. Ved utgangen av året ble det registrert en klar nedgang i produksjonsvolumet. Redusert produksjon av typiske innsatsvarer var årsaken til dette. Sysselsettingsveksten flatet ut i første halvår og sysselsettingen begynte deretter å falle. Nedgangen tiltok merkbart fram mot årsskiftet. Et lignende forløp registreres for utviklingen i ordrebeholdningen. Sviktende ordretilgang både i hjemme- og eksportmarkedet forklarer denne utviklingen. Markedsprisene styrket seg merkbart gjennom året. Valutaeffekter, som en følge av en svakere norsk krone, medvirket til vekst i eksportprisene.

Andelen industriledere som oppga sviktende etterspørsel som en begrensende faktor for produksjonen økte merkbart i 4. kvartal 2008. Lageroppbygging av produkter for salg underbygger dette resultatet. Samtidig var det en merkbart nedgang i tallet på dem som pekte på kapasitetsvansker eller mangel på kvalifisert arbeidskraft. Antall arbeidsmånedene som dekkes av ordrebeholdningen gikk merkbart ned gjennom året, men lå fortsatt på et høyt nivå historisk sett. Uvanlig store ordreserver innenfor verftsrelatert virksomhet var årsaken til dette. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad for industrien er beregnet til 80 prosent ved utgangen av 2008.

Vurderingen av generelle utsikter på kort sikt gikk fra positiv til negativ i 3. kvartal 2008, og ved årets utgang var det svært mange industriledere som delte denne oppfatningen. Samtidig oppga stadig flere at de overveide å justere ned vedtatte investeringsplaner.

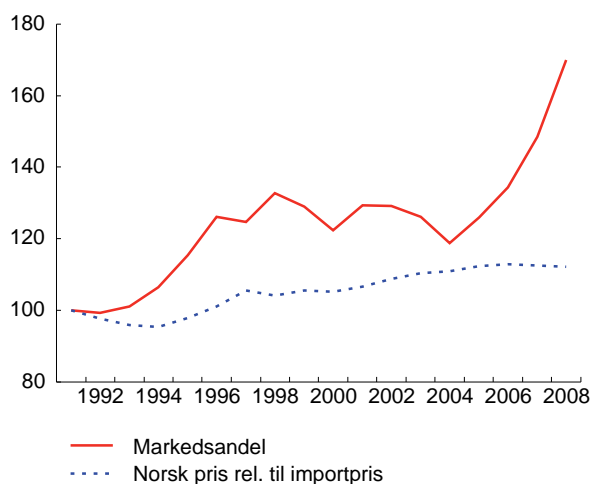
Boks 6.1. Markedsandeler

Norske produsenters markedsandeler er definert som forholdet mellom deres leveranser og samlet omsetning i markedet. For eksportvarer beregnes endringer i markedsandelen for de enkelte varegrupper ved å sammenholde volumveksten i den norske eksporten av den aktuelle varen med et veid gjennomsnitt av volumveksten i importen hos våre handelspartnere. Beregningene kan bare gjøres for relativt grove varegrupper. Utviklingen i eksportmarkedsandelene gjenspeiler derfor utviklingen i norsk eksport i forhold til importen av både produkter som ligger svært nær de norske og produkter som avviker betydelig. Utviklingen i eksportmarkedsindikatoren vil bli påvirket av hvordan etterspørselen etter varespekteret til de norske produsentene utvikler seg relativt til gjennomsnittet for disse varene, i tillegg til deres konkurransedyktighet vis-à-vis utenlandske produsenter av varer innen den relativt grove varegruppen.

Hjemmemarkedsandelene for de enkelte varegruppene beregnes som forholdet mellom leveranser fra innenlandske produsenter og samlet innenlandsk anvendelse, begge deler regnet i volum. Beregningene gjøres for de samme grove varegruppene som for eksportmarkedsandeler. Generelt påvirkes markedsandelen av mange faktorer, slik som prisutviklingen på norske varer i forhold til konkurrentenes utenlandsproduserte varer, varenes kvalitet, produktspesialisering, markedsføring og eventuelle kapasitets-skranker og lønnsomheter i produksjonen.

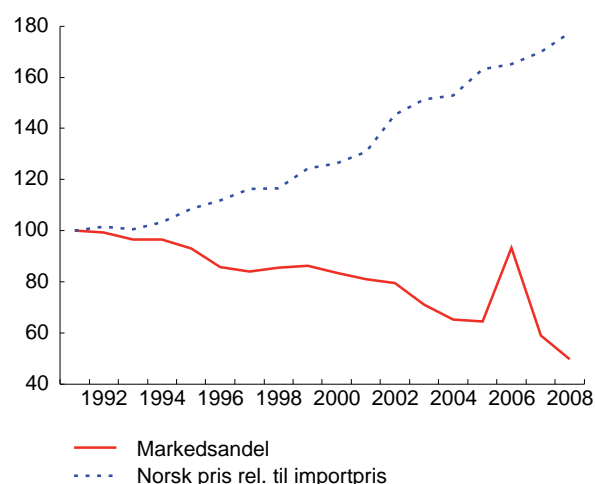
Forventning om lavere produksjon, fallende ordretilgang og svekkede eksportmarkedspriser underbygger disse resultatene. Sammensatt konjunkturindikator for industrien (aritmetisk gjennomsnitt av svarene for forventet produksjon, ordrebeholdning og lager, det siste med motsatt fortegn) falt til et svært lavt nivå i 4. kvartal og signaliserer dermed en bratt nedgang i konjunkturforløpet.

Figur 6.11. Eksport av verkstedprodukter. Markedsandel og relativ pris. 1991=100

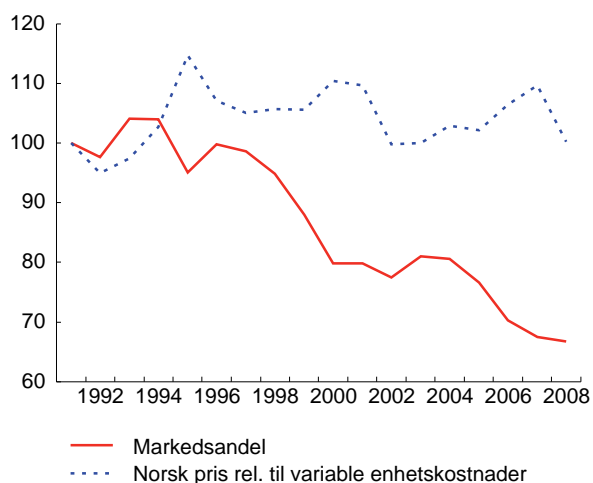
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.12. Hjemmeleveranser av verkstedprodukter. Markedsandel og relativ pris. 1991=100

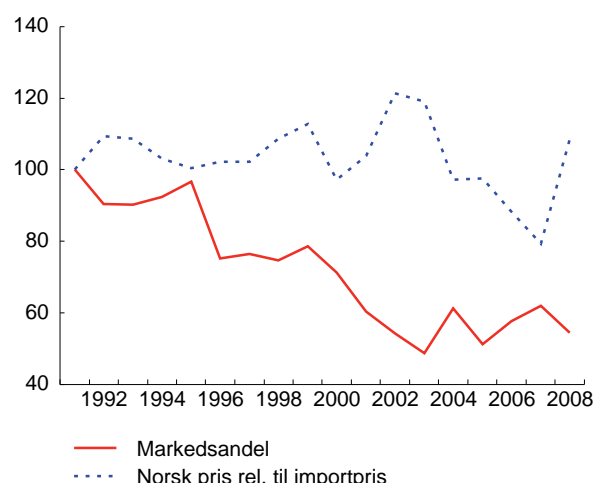
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.13. Eksport av industrielle råvarer. Markedsandel og pris-kostnadsforhold. 1991=100

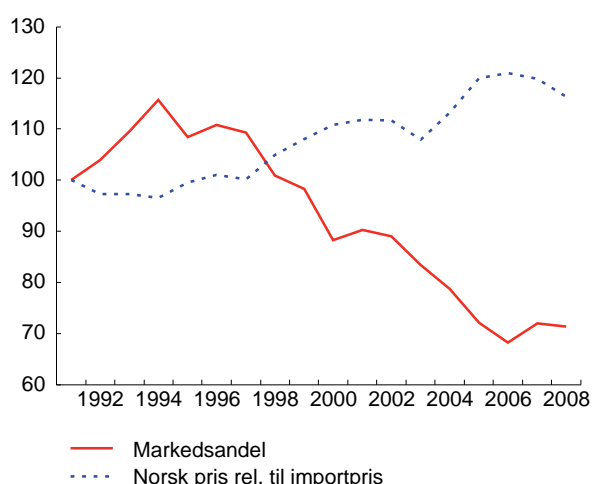
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.14. Hjemmeleveranser av industrielle råvarer. Markedsandel og relativ pris. 1991=100

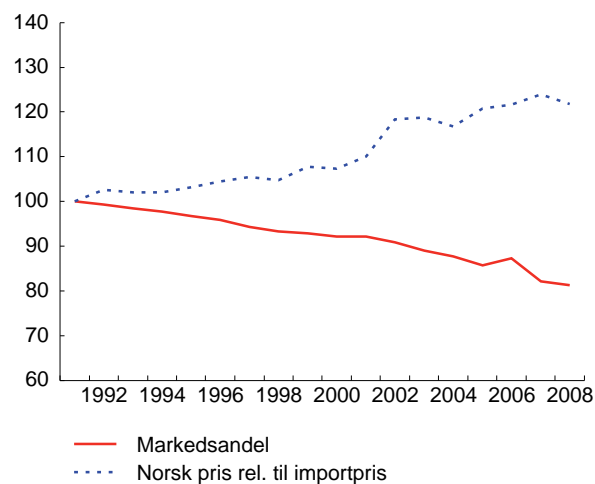
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.15. Eksport av andre varer fra industri og bergverk. Markedsandel og relativ pris. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.16. Hjemmeleveranser av andre varer fra industri og bergverk. Markedsandel og relativ pris. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Svak etterspørsel etter innsatsvarer

Produsenter av *innsatsvarer* (treforedling, kjemisk industri, metallindustri med flere) melder at produksjonsvolumet flatet ut i første halvår 2008. I andre halvår begynte dette å falle, og nedgangen tiltok i styrke fram mot årsskiftet. Om lag tilsvarende forløp registreres for sysselsettingen. Ordretilgangen ble merkbart svakere gjennom året. Sviktende etterspørsel både i hjemme- og eksportmarkedet var årsaken til dette. Stagnasjonen i hjemmemarkedet kan i stor grad tilskrives en kraftig oppbremsing innenfor bygg- og anleggssektoren som resulterte i lavere etterspørsel etter typiske byggevarer. Næringene trevareindustri, mineralproduktindustri samt deler av metallindustrien ble særlig hardt rammet. Stagnasjonen i eksportmarkedet må ses i sammenheng med den internasjonale konjunkturedgangen i kjølvannet av finanskrisen. Markedsprisene styrket seg i årets tre første kvartaler, men det registreres et prisfall mot slutten av 2008.

Andelen industriledere som oppga sviktende etterspørsel som en begrensende faktor for produksjonen økte merkbart mot slutten av 2008. Samtidig var det en klar nedgang i tallet på dem som pekte på kapasitetsvansker eller mangel på kvalifisert arbeidskraft. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad for de aktuelle næringene falt til 78 prosent i 4. kvartal. Antall arbeids måneder som dekket av ordrebeholdningen var også merkbart lavere enn tidligere. Industriledernes vurdering av generelle utsikter på kort sikt gikk fra positiv til negativ i 2. kvartal 2008, og resten av året var det stadig flere som delte denne oppfatningen. Samtidig oppga mange at de overveide å justere ned vedtatte investeringsplaner. Forventning om lavere ordretilgang og fallende markedspriser støtter disse resultatene.

Høy ordrebeholdning for produsenter av investeringsvarer

Produsenter av *investeringsvarer* (metallvarer, maskinvarer, plattform- og skipsverft med flere) melder at produksjonsvolumet økte sterkt i første halvår 2008. I andre halvår syntes veksten å flate ut. Tilsvarende forløp ble registrert for sysselsettingen. Redusert ordrebeholdning som en følge av lavere ordretilgang både i hjemme- og eksportmarkedet var trolig årsaken til utviklingen. Markedsprisene styrket seg gjennom året. Deler av økningen må tilskrives høyere produksjonskostnader, blant annet som en følge av en kraftig prisvekst på stål.

Andelen industriledere som oppga sviktende etterspørsel som en begrensende faktor for produksjonen økte merkbart mot slutten av året. Samtidig ble det registrert en nedgang i tallet på dem som pekte på kapasitetsvansker eller mangel på kvalifisert arbeidskraft. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad for de aktuelle næringene falt til 86 prosent ved årets utgang. Antall arbeids måneder som dekket av ordrebeholdningen var noe lavere enn i 2007, men lå på et svært høyt nivå historisk sett. Industriledernes vurdering av

generelle utsikter på kort sikt gikk fra positiv til negativ i andre halvår 2008. Samtidig oppga stadig flere at de overveide å justere ned vedtatte investeringsplaner.

Sterk prisvekst på konsumvarer

Produsenter av *konsumvarer* (næringsmiddelindustri, forlagsvirksomhet, farmasøytisk industri med flere) melder at produksjonsvolumet vokste i de tre første kvartalene i 2008. Sterk innenlandsk etterspørsel var drivkraften bak utviklingen. I 4. kvartal ble det registrert en utflating i produksjonsvolumet. En lengre periode med fallende etterspørsel i eksportmarkedet var trolig årsaken til dette. Markedsprisene gikk merkbart opp gjennom året. Denne økningen må delvis tilskrives en sterk prisvekst på næringsmidler, blant annet som en følge av høyere kostnader på landbruksprodukter. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad for de aktuelle næringene falt til 78 prosent ved utgangen av året.

Industriledernes vurdering av generelle utsikter på kort sikt gikk fra positiv til negativ i 4. kvartal, men det var ingen signaler om nedjusteringer i investeringsplanene. En pågående strukturrasjonalisering innenfor deler av nærings- og nytelsesmiddelindustrien er trolig årsaken til dette.

Investeringer

Foreløpige tall fra Kvartalsvis nasjonalregnskap viser 12 prosent vekst i samlede bruttoinvesteringer for industri og bergverksdrift fra 2007 til 2008, målt i faste priser. Oppgangen var sterkest i 4. kvartal. Målt i løpende priser lå samlede investeringer på om lag 36,1 milliarder kroner i 2008. Dette er et svært høyt nivå historisk sett. Store investeringer i næringene oljeraffinering og kjemisk industri medvirket sterkt til utviklingen. Mye av oppgangen for kjemisk industri skyldes bygging av flere nye produksjonsanlegg innenfor solcellerelatert virksomhet. I tillegg kom omfattende oppgraderinger av eksisterende anlegg i de aktuelle næringene. En pågående strukturrasjonalisering innenfor nærings- og nytelsesmiddelindustrien medvirket også til å trekke opp tallene.

Industriens markedsandeler

Timelønnskostnadene i norsk industri økte med 5,6 prosent fra 2007 til 2008, viser tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet. Lønnskostnadene hos våre handelspartnere gikk opp med anslagsvis 4,0 prosent, i følge foreløpig rapport fra det tekniske beregningsutvalget for lønnsoppgjørene for 2009 (TBU). Kronekursen styrket seg med 0,5 prosent gjennom 2008, målt ved industriens effektive valutakurs. Samlet sett steg dermed de relative timelønnskostnadene i Norge målt i felles valuta med 2,0 prosent i 2008 sammenlignet med 2007. Som en følge av høye priser på viktige norske eksportprodukter var lønnsomheten likevel relativt god i konkurranseutsatte næringer sett under ett. Det kraftige internasjonale tilbakeslaget som tiltok høsten 2008 sørget for en markert nedgang i prisene på norske eksportvarer. Dette påvirker lønnsomheten for det konkurranseutsatte næringslivet i Norge direkte.

Den kostnadmessige konkurranseevnen for industrien, målt ved de relative timelønnskostnader for industriarbeidere i felles valuta, har svekket seg i løpet av de tre siste årene. Siden 2001 er den kostnadmessige konkurranseevnen forverret med rundt 20 prosent. Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon. Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien har lønnskostnadene utgjort om lag 70 prosent de siste 10 årene, i følge TBU-rapporten for 2008. Norske time-lønnskostnader for alle ansatte i industrien i 2007 er anslått å ligge om lag 25 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnerne i EU. For industriarbeiderne alene lå de norske kostnadene 41 prosent høyere i følge TBU-rapporten for 2008. For 2007 bidro både lønnskostnadene og valutakursen til svekket konkurranseevne, men dette skjedde i en periode med høye priser for norsk eksport. For 2006 bidro først og fremst utviklingen i lønnskostnadene til svekket konkurranseevne, mens både valutakurs og særnorsk kostnadsvekst bidro til svekket konkurranseevne for norsk industri i 2005. I 2003 og 2004 sørget en svekket valutakurs for styrket konkurranseevne i norsk industri.

Markedsandelen for norsk eksport av verkstedprodukter gikk markert opp i 2008 og var om lag 70 prosent høyere enn i 1991. Eksporten av verkstedprodukter i 2008 utgjorde 79,6 milliarder målt i løpende priser, en oppgang på 21 prosent fra 2007. Volumendringen viste en oppgang på 18,6 prosent, mens prisene gikk opp med 2,0 prosent. Det var en markert volumvekst i eksporten av maskiner og utstyr i 2008 sammenlignet med året før, viser tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet. Markedsandelen for norsk eksport av verkstedprodukter steg også markert fra 2006 til 2007. Over halvparten av norsk produksjon av verkstedprodukter ble eksportert i 2008. I denne sektoren har det vært en vridning fra hjemmemarkedet til eksport, samtidig som innenlands etterspørsel i større grad er blitt dekket av import. Prisene på norsk eksport av verkstedprodukter var om lag uendret i 2008 i forhold til 2007, dersom vi sammenligner med våre konkurrentland. Siden 1991 har prisdifferansen mellom norske produsenter av verkstedprodukter og konkurrentene økt med 12,2 prosent.

Hjemmemarkedsandelen for norske verkstedprodukter gikk klart tilbake i 2008 og endte på et nivå som utgjorde om lag 50 prosent av hva det var i 1991. Hjemmemarkedsandelen falt klart også i 2007. Endringene siden 1990-tallet er et utslag av at norsk verkstedsindustri blir mer spesialisert og internasjonal. Også fra 2007 til 2008 steg prisene på innenlandsproduserte varer mer enn prisene på importerte, og den relative prisforskjellen har økt med om lag 77 prosent siden 1991.

Markedsandelen for norsk eksport av industrielle råvarer gikk litt ned i 2008 sammenlignet med 2007, og den var om lag 67 prosent av hva den var i 1991. Norske priser relativt til variable enhetskostnader

gikk ned i 2008 sammenlignet med året før, noe som indikerer dårligere lønnsomhet for norske produsenter. Markedsandelene gikk også ned i 2007 og 2006 selv om norske priser relativt til variable enhetskostnader steg noe. Hjemmeleveransene av industrielle råvarer gikk ned i 2008 sammenlignet med 2007. Markedsandelen i 2008 utgjorde 54 prosent av hva den var i 1991. Det var en klar vekst i norske hjemmemarkedspriser i forhold til importpriser fra 2007 til 2008.

Andre næringer innen industri og bergverksdrift, med unntak av fisk og fiskeprodukter, er hovedsakelig rettet mot hjemmeleveranser. Markedsandelen for hjemmeleveranser av andre varer fra industri og bergverksdrift falt noe i 2008 og var om lag 19 prosent lavere enn i 1991. Importen av produkter fra næringer som trevareindustri gikk ned i 2008 sammenlignet med 2007. Økt innenlandsk etterspørsel knyttet til byggevirksomhet i Norge ble dekket opp av import og ikke gjennom vekst i innenlandsk produksjon. De innenlandske prisene økte noe mindre enn importprisene for disse næringene i 2008. Den relative prisforskjellen mellom norske priser og import var 22 prosent større i 2008 enn i 1991. Endringene i norske priser etter 2001 har bidratt til å vri den innenlandske etterspørselen bort fra hjemlig produksjon og i retning av økt import av disse varene.

Markedsandelen for norsk eksport fra andre næringer innen industri og bergverk gikk ned i 2008, og den var om lag 29 prosent lavere enn i 1991. Norske eksportpriser relativt til konkurrentenes importpriser gikk noe ned i 2008, og den relative prisforskjellen mellom norsk eksport og konkurrentenes importpriser var om lag 16 prosent høyere i 2008 enn i 1991.

6.3. Bygge- og anleggsvirksomhet

Produksjonen i bygge- og anleggsvirksomheten (BANæringen) økte med 3,1 prosent fra 2007 til 2008, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. De sesongjusterte volumtallene viser at produksjonen, etter en moderat nedgang i 1. kvartal, steg i 2. og 3. kvartal for så falle mot slutten av fjoråret. Selv om det buttet i boligmarkedet, hadde næringen samlet sett tidenes høyeste produksjon i 2008, og året avsluttet en fem år lang periode med rekordartet vekst i produksjonen på nær 35 prosent målt i faste priser. Finanskrisen, som ble utløst i september i fjor, rakk ikke å påvirke aktiviteten nevneverdig i 2008, men våre konjunkturindikatorer, NAV sine ledighetstall og næringens egne tall signaliserer en betydelig nedgang i bygge- og anleggsvirksomheten i 2009. Regjeringens krisepakke og et ekspansivt budsjett for samferdselssektoren vil virke dempende på nedgangen.

Etter fire år med sterk vekst i de totale bygge- og anleggsvirksomhetene flatet veksten ut i fjor på et nivå 0,2 prosent over nivået i 2008, målt i faste priser. For året sett under ett sank boliginvesteringene med 8,9 prosent fra 2007. Økte investeringer i offentlig forvaltning og Fastlands-Norge ellers bidro til å trekke gjennomsnittet opp.

Tabell 6.7. **Bygge- og anleggsvirksomheten. Markedsutvikling og produksjon. Sesongjustert. Prosentvis endring fra foregående periode**

	Mrd.kr		Volum					Pris				
	2008	2008	08.1	08.2	08.3	08.4	2008	08.1	08.2	08.3	08.4	
Bygge- og anleggsvirksomheter totalt	257,8	0,2	-3,9	0,8	0,0	-3,5	6,0	0,6	2,3	1,1	0,9	
Boliger	99,0	-8,9	-2,9	-2,7	-1,6	-8,7	6,1	1,0	1,6	1,1	0,9	
Offentlig forvaltning	57,5	3,7	-10,1	3,7	0,7	15,3	6,1	0,7	4,5	0,5	-0,7	
Kraftforsyning	6,2	-0,7	-0,2	-0,1	7,8	-5,1	5,7	0,9	2,0	1,5	0,3	
Fastlands-Norge ellers	95,0	9,5	-1,5	3,1	0,8	-8,7	6,0	0,1	1,8	1,4	2,1	
Bruttoproduksjon	315,7	3,1	-0,6	1,0	2,7	-1,2	6,4	0,2	2,0	2,0	0,6	
Produktinnsats	204,7	4,4	-1,5	1,7	3,7	-1,6	5,3	1,0	1,4	1,2	1,3	
Bruttoprodukt	111,1	0,6	-0,2	0,4	1,5	-1,0	8,7	-0,2	2,4	2,9	-0,4	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

De sesongjusterte nasjonalregnskapstallene viser nedgang i bygge- og anleggsvirksomheten i 1. kvartal 2008 fra et høyt nivå i 4. kvartal 2007. Tabell 6.7 viser at nedgangen i 1. kvartal 2008 var særlig stor i offentlig forvaltning. I 2. og 3. kvartal 2008 var det en relativt flat utvikling i de totale investeringene før de igjen falt mot slutten av året. Boliginvesteringene sank gjennom hele 2008 og klart mest i 4. kvartal, mens investeringene i offentlig sektor steg kraftig i 4. kvartal. Bygge- og anleggsvirksomheten i det øvrige Fastlands-Norge avtok i 4. kvartal og bidro til en nedgang i de totale bygge- og anleggsvirksomhetene på 3,5 prosent fra 3. til 4. kvartal i fjor.

Sysselsettingen i bygge- og anleggsvirksomheten økte med 3,7 prosent fra 2007 til 2008, regnet i gjennomsnitt for hele året. I 3. kvartal i fjor stoppet veksten, og de sesongjusterte sysselsettingstallene viser en nedgang på 0,4 prosent fra 3. til 4. kvartal 2008.

I perioden fra 2003 til 2007 økte sysselsettingen i bygg og anlegg i et stadig raskere tempo, og fra 2006 til 2007 var årsveksten nær 10 prosent. Dette hadde ikke vært mulig uten en betydelig import av utenlandsk arbeidskraft, hovedsakelig fra Øst-Europa. Mange har bosatt seg og har etter ett års sammenhengende jobb opparbeidet norske trykksikkerheter. En stor andel av disse velger å melde seg arbeidsledige i Norge framfor å reise hjem til et arbeidsmarked som er enda hardere rammet av finanskrisen.

Ledighetstallene i bygg og anlegg steg bratt på slutten av 2008 fra et lavt nivå på 3 500 i gjennomsnitt i 2007. Ved utgangen av 2008 var det registrert vel 6 800 helt ledige i bygg og anlegg, i følge arbeidsmarkedsstatistikken til NAV. Det er en dobling fra samme tid året før, og det gir en ledighetsrate på 3,5 prosent. Ferske tall fra NAV for januar 2009 viser at ledigheten i bygg og anlegg bare på en måned steg med 10 000 til en ledighetsrate på 5,2 prosent. Om lag en tredel av de ledige er innvandrere (polakker, svensker og andre født i utlandet).

Boliger og næringsbygg

Ifølge den kvartalsvise produksjonsindeksen fortsatte veksten i byggevirksomhet fram til 3. kvartal i 2008. I 4. kvartal 2008 gikk aktiviteten noe ned på grunn av av

et svakt boligmarked. Økt rehabiliteringsvirksomhet og fortsatt høy aktivitet i næringsbyggsektoren medvirket til at bruttoproduktet i byggevirksomheten i 2008 totalt sett var 2,3 prosent høyere enn i 2007 og om lag 35 prosent høyere enn i perioden 2001 til 2003, da byggeaktiviteten var inne i en mer rolig fase.

Boliger

Igangsettingen av nye boligprosjekter falt dramatisk i 2008 etter fire år med høy aktivitet i boligsektoren og mellom 30 000 og 33 000 igangsatte boliger årlig. Fra januar til november i 2008 ble det registrert igangsatte vel 23 000 nye boliger ifølge foreløpige tall fra Statistisk sentralbyrås byggearealstatistikk. Den gjennomsnittlige månedlige registreringsforsinkelsen i kommunene økte i 2008. Det betyr at andelen eldre byggeprosjekter var høyere enn i de foregående årene. I tillegg kan prosjekter som er meldt igangsatte i 2008 ha blitt utsatt på ubestemt tid på grunn av fallet i etterspørselen. Dette betyr at antall faktisk igangsatte boliger i 2008 trolig var lavere enn det byggearealstatistikken viser.

I forrige nedgangsperiode falt igangsettingstallene til et historisk bunnivå på rundt 16 000 påbegynte boliger i 1992 og 1993, for så å svinge mellom 18 700 og 21 000 årlig fram til årtusenskiftet. Allerede i 2007 signaliserte boligproduktens salgsstatistikk et trendsifte i boligmarkedet. De kvartalsvise salgstallene fortsatte å falle gjennom hele 2008, og lå i 4. kvartal 60 prosent under nivået på samme tid året før. Stadig flere planlagte prosjekter er innstilt, og igangsettingstallene kan igjen synke til under 20 000 årlig.

Under høykonjunkturen på åttitallet var eneboliger mest etterspurt, og denne boligtypen utgjorde over halvparten av boligproduksjonen. I den siste høykonjunkturen er det leiligheter i boligblokk som er den boligtypen det er bygget mest av og det er også dette boligsegmentet som er hardest rammet av nedgangen fra toppnivået i 2006/2007. Investeringene i rekkehus og andre småhus har også falt i 2008, mens investeringene i nye eneboliger har ligget stabilt på et lavt nivå under denne høykonjunkturen.

Fritidsboliger

Hyttebyggingen ligger fortsatt på et historisk høyt nivå. I løpet av de tre første kvartalene i 2008 ble det meldt

igangsatt 480 000 kvadratmeter bruksareal til fritidsboliger. Dette er 7 prosent mer enn i samme periode året før.

Næringsbygg

Produksjonen av næringsbygninger og bygninger til offentlig sektor fortsatte å øke i begynnelsen av 2008 for så å flate ut på et høyt nivå mot slutten av året. Veksten i 2008 skyldtes hovedsakelig økte investeringer i privat sektor. Byggenæringens eget organ (Byggindustrien nr. 17 - 2008) bekrefter at markedet for private næringsbygg og offentlige bygg holdt seg godt oppe gjennom mesteparten av 2008, men at det begynte å butte mot slutten av året.

Fra januar til november 2008 ble det påbegynt bygging av 3,97 millioner kvadratmeter bruksareal til næringsbygninger og bygninger til offentlig forvaltning, helse og undervisning, en nedgang på 2,5 prosent fra året før.

Figur 6.19 viser en fortsatt vekst i investeringene i nybygg i industrinæringen. Igangsatt bruksareal økte med 34 prosent, når vi sammenligner perioden januar-november 2008 med samme periode året før. I varehandel lå bygningsinvesteringene på et høyt nivå for fjerde år på rad, mens tjenesteytende næringer investerte 21 prosent mindre i bygninger fram til og med november i fjor sammenlignet med de elleve første månedene i 2007. Bygningsinvesteringene i næringen transport og kommunikasjon, som fikk et voldsomt løft i 2007 pga Østlandsterminalen på Lørenskog, ble halvert i fjor og er tilbake på et mer normalt nivå, målt i påbegynt bruksareal.

I offentlig sektor figur 6.18, økte igangsatt bruksareal til både forvaltning og undervisning med nær 40 prosent fra 2007 til 2008, mens påbegynt bruksareal til helse og sosialtjenester var 18 prosent lavere enn året før, når vi sammenligner perioden fra januar til november.

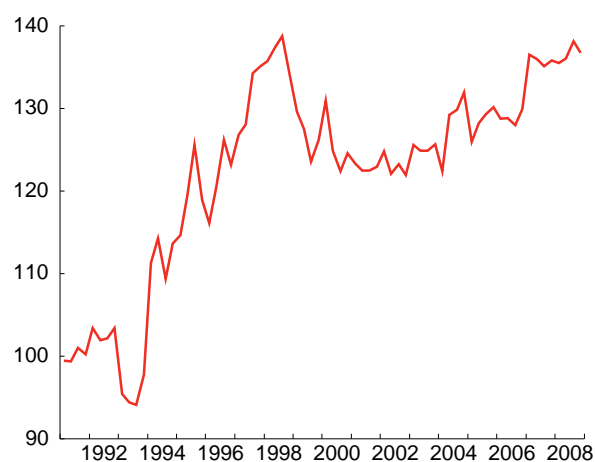
Verdien av bedriftenes beholdning av næringsbygg og offentlige byggeprosjekter holdt seg stabilt på et høyt nivå fram til utgangen av 3. kvartal 2008, målt i løpende priser.

Rehabilitering

Rehabiliteringsvirksomheten, som utgjør nærmere 40 prosent av byggevirksomheten målt i antall timeverk, steg med 7,5 prosent fra 2007 til 2008. Dette er en relativt sterk vekst i en sektor hvor moderate endringer er en generell tendens. Krisepakken til regjeringen er sterkt innrettet mot denne delen av byggmarkedet i 2009.

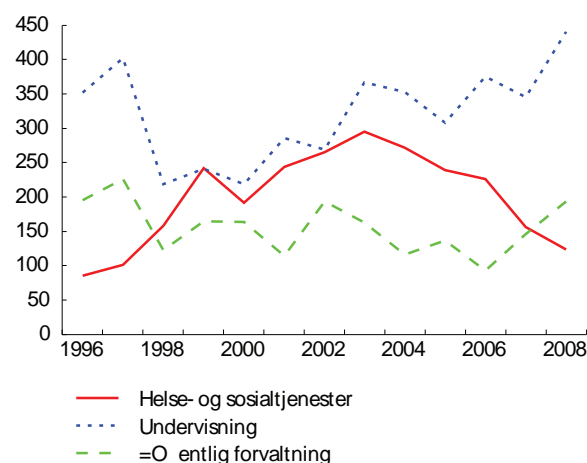
Tilgangen på boligrehabilitering falt en del i 1. kvartal 2008 for så å øke i de to neste kvartalene og nærme seg nivået i 2007. Ved utgangen av 3. kvartal i fjor var verdien av bedriftenes beholdning av boligrehabilitering 10 prosent lavere enn på samme tid året før. I næringsbyggsektoren var trenden motsatt. Verdien av bedriftenes beholdning av rehabiliteringsprosjekter

Figur 6.17. **Bruttoprodukt i bygge- og anleggsvirksomhet. Sesongjustert. 1991=100**

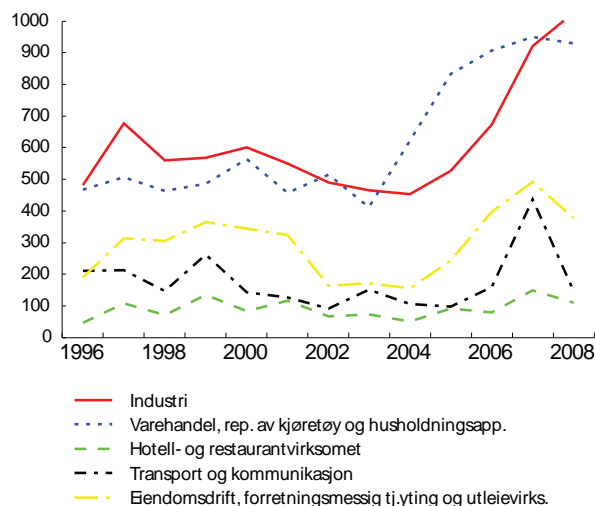
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.18. **Bygg satt i gang¹. Bruksareal etter brukers næring. 1 000 kvm**

¹ Foreløpige tall for perioden januar til november 2008. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.19. **Bygg satt i gang¹. Bruksareal etter brukers næring. 1 000 kvm**

¹ Foreløpige tall for perioden januar til november 2008. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

målt i løpende priser var ved utgangen av 3. kvartal 11 prosent høyere enn på samme tid året før.

Anlegg

Anleggsvirksomheten fortsatte å stige i 2008, med 4,3 prosent fra 2007. Fra 2003, da Mesta AS ble skilt ut som et privat selskap fra Statens vegvesen, og fram til 2008 har anleggsvirksomheten økt med over 30 prosent.

Tilgang på nye anleggsprosjekter var fortsatt stor i 2008, men ikke tilstrekkelig til å forhindre at verdien av entreprenørens beholdning av anleggsprosjekter ved utgangen av 3. kvartal var 5 prosent lavere enn på samme tid i 2007, målt i løpende priser. Dette betyr en nedgang i volumet på om lag 10 prosent når man tar hensyn til kostnadsveksten. Veksten i statsbudsjettet for samferdselssektoren i 2008 var på 13 prosent sammenlignet med året før, og krisepakken på ytterligere 3,8 milliarder til samferdsel vil styrke aktiviteten i anleggssektoren.

Pris- og kostnadsutvikling

Kostnadsveksten i bygg- og anleggsvirksomheten var fortsatt høy i 2008, men viste en klart fallende trend mot slutten av året. I gjennomsnitt for hele 2008 økte prisene på summen av innsatsfaktorene (arbeidskraft, materialer, maskiner m.m.) til bygging av boliger og veganlegg med henholdsvis 5,7 og 8,2 prosent sammenlignet med 2007.

Den kraftige veksten i materialkostnadene flatet ut sommeren 2008 for så å falle svakt mot slutten av året. En medvirkende årsak til dette var en betydelig nedgang i trelastprisene i gjennom hele 2008. Som en følge av finanskrisen falt også stålprisene utover høsten i fjor etter å ha steget kraftig i første halvdel av 2008. Dette medvirket til at byggekostnadene for eneboliger og boligblokk sank med henholdsvis 0,1 prosent og 0,3 prosent i desember i fjor.

Prisutviklingen for boliger er beskrevet i avsnitt 9.4 Boligmarkedet. Byggekostnadene for eneboliger var i gjennomsnitt 5,4 prosent høyere i 2008 enn året før. Prisene på nybygde eneboliger lå i 3. kvartal i fjor 11,5 prosent over nivået i 3. kvartal året før, ifølge Statistisk sentralbyrås prisindeks for nye eneboliger. Entreprenørens kostnader for bygging av boligblokker var i gjennomsnitt 6,1 prosent høyere i 2008 enn i 2007, ifølge byggekostnadsindeksen. Statistisk sentralbyrås halvårlige prisindeks for nye flerbolighus viser samtidig at prisene på nye flerbolighus i første halvår 2008 var 5,2 prosent høyere enn i samme periode året før, men 3,5 prosent lavere enn toppnivået i andre halvår 2007.

Fra begynnelsen av 2004, da stålprisene begynte å stige, og fram til 3. kvartal 2008 økte materialkostnadene innenfor veganlegg med vel 45 prosent. Lavere råvarepriser i 2008 har snudd denne trenden. Materialkostnadene til veganlegg gikk ned med 5,2

prosent fra tredje til 4. kvartal i fjor og medvirket til at byggekostnadene for veganlegg i alt falt med 2 prosent i samme periode. Det er første gang siden 2. kvartal 2001 at vi har registrert kvartalsvis nedgang i veganleggskostnadene.

De fallende oljeprisene reduserte kostnadene til asfaltering av veger med nær 13 prosent fra 3. til 4. kvartal 2008, og kostnadene til asfaltering ligger nå på samme nivå som på slutten av 2007. Også maskin- og transportkostnadene sank merkbart mot slutten av fjoråret på grunn av lavere oljepris.

Kontor- og forretningsbygg - omsetningspriser og leiepriser

Leieprisene for kontorlokaler flatet ut i andre halvår 2008 og er i følge DNs ekspertpanel på vei nedover i Oslo og i storbyene forøvrig. De registrerer samtidig nedgang i prisene på næringseiendom. Eiendomspar as gjennomfører en årlig undersøkelse av ledige næringslokaler i Oslo, og finner økende arealledighet. Dette kombinert med høy produksjon av nye næringsbygg de siste årene indikerer en vanskeligere periode for eiendomsdrift framover.

6.4. Elektrisitetsforsyning

Det ble produsert 142,7 TWh elektrisk kraft på fastlandet i 2008. Dette er henholdsvis 3,6 og 17,5 prosent mer enn i 2007 og 2006. Norge har bare hatt høyere kraftproduksjon i 2000. Da var produksjonen 142,8 TWh. Av den totale kraftproduksjonen på fastlandet utgjorde vannkraft 98,5 prosent, mens varmekraft og vindkraft utgjorde henholdsvis 0,9 og 0,6 prosent. Den kommersielle produksjonen av elektrisitet på Kårstø kom i gang mot slutten av 2007, men har stått stille gjennom store deler av 2008. Produksjonen på Kårstø avhenger blant annet av det relative prisforholdet mellom elektrisitet og naturgass. I 2010 er det ventet at gasskraftverket på Mongstad vil være i drift.

Siden det norske kraftsystemet i hovedsak er basert på vannkraft, er nedbørsmengder av stor betydning for produksjonen. Den høye produksjonen i 2008 må ses i lys av store tilsig og magasinrylling over medianverdien fram til september samt høye elektrisitetspriser. I følge NVE var tilsiget 131 TWh i 2008, noe som er 11 TWh mer enn normalt. Ved inngangen til 2009 var fyllingsgraden i norske magasiner 65,1 prosent av total kapasitet, noe som er 4,7 prosentpoeng lavere enn normal fylling på samme tidspunkt for perioden 1990-2007. I midten av februar 2009 var det noe mindre snø tilgjengelig for årets vannkraftproduksjon enn medianen på samme tid for årene 1971-2000 ifølge NVE.

I 2008 ble det eksportert 17,3 TWh elektrisk kraft, mens vi importerte 3,4 TWh. Dette ga en nettoeksport på 13,9 TWh; det nest høyeste nivå på 2000-tallet. På 2000-tallet har Norge hatt nettoeksport i 2000, 2002, 2005, 2007 og 2008 mens vi har hatt nettoimport i de fire andre årene. Gjennomsnittlig årlig nettoeksport i perioden 2000-2008 har vært 4,5 TWh.

Tabell 6.8. Kraftbalansen per år. TWh

	2006	2007 ¹	2008 ¹
Kraftproduksjon	121,4	137,7	142,7
+ Import	9,8	5,3	3,4
- Eksport	8,9	15,3	17,3
Nettoeksport	-0,9	10,0	13,9
- Pumpekraftforbruk	0,5	1,6	1,4
- Nett-tap ²	10,7	11,1	11,2
Netto innenlands forbruk ³	111,1	115,0	116,2
Kraftintensiv industri	33,9	33,5	34,0
Alminnelig forsyning	77,2	81,5	82,2
Temperaturkorrigert ⁴	80,8	84,4	85,7
Temp.avvik fra normalen, °C ⁵	1,8	1,3	1,4

¹ Foreløpige tall.

² Inklusive forbruk i kraftstasjonene og statistisk differanse.

³ Inkl. forbruk i elektrokjeler

⁴ Elektrokjelforbruk er ikke temperaturkorrigert

⁵ Avvik fra normalen for perioden 1961-1990

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Norges vassdrags- og energidirektorat og Meteorologisk institutt.

Norge og Sverige dannet i 1996 en felles kraftbørs. Noe senere koplet Danmark og Finland seg til dette kraftmarkedet. I dag er det nordiske markedet også knyttet til Tyskland, Polen, Russland, Nederland og Baltikum gjennom overføringslinjer. Verdens lengste sjøkabel som går mellom Norge og Nederland, NordNed, ble tatt i bruk i april 2008. Gjennom NordNed blir kraftbørsen i Amsterdam koblet til Nord Pool. Det har i 2008 vært stor nettoeksport fra Norge til Nederland. Høy nettoeksport fra Norge vil isolert sett gi en strammere tilbuds-side hos oss og høyere strømpriser. I motsatt tilfelle vil Norge i et tørrår kunne importere kraft fra Nederland, noe som gir økt tilbud og lavere pris.

Fortsatt høyt strømforbruk

Til tross for vesentlig høyere strømpriser og om lag uendret middeltemperatur i 2008 økte forbruket i alminnelig forsyning med 0,8 prosent fra 2007. Dette må ses i sammenheng med forholdsvis høy økonomisk vekst gjennom 1.- 3. kvartal i fjor. Foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser at BNP for Fastlands-Norge i de tre første kvartalene av 2008 var tre prosent høyere enn i samme periode året før. Økt produksjon av varer og tjenester bidrar til å øke behovet for elektrisitet. Det samlede forbruket av elektrisitet innenfor kraftintensiv industri økte med 1,5 prosent fra 2007. Mens forbruket innenfor kjemiske råvarer og jern, stål samt ferrolegeringer ble redusert med henholdsvis 2,3 og 6,5 prosent, økte forbruket innenfor ikke-jernholdige metaller (hovedsakelig aluminium) med 6,5 prosent.

Det totale bruttoforbruket av strøm i 2008 var 128,8 TWh, en økning på 0,9 prosent sammenliknet med 2007. Bruttoforbruket inkluderer pumpekraft, eget forbruk i kraftstasjonene og nettap i tillegg til forbrukskategoriene ovenfor.

Høyere strømpriser påvirker forbruket gjennom en substitusjons- og inntektseffekt. Når strømprisen øker relativt til prisen på lett fyringsolje og andre alternative oppvarmingskilder (blant annet naturgass,

Tabell 6.9. Priser på elektrisk kraft til husholdninger, landsgjennomsnitt 2007-2008. Norge. Øre/kWh¹

	Totalpris	Kraftpris ²	Nettleie ²
1.kvartal 2007	76,6	35,8	40,8
2.kvartal 2007	68,8	28,0	40,8
3.kvartal 2007	61,8	21,5	40,3
4.kvartal 2007	83,1	42,8	40,3
2007	75,0	34,4	40,6
1.kvartal 2008	88,4	47,2	41,2
2.kvartal 2008	71,9	30,6	41,3
3.kvartal 2008	88,7	46,6	42,1
4.kvartal 2008	103,0	60,9	42,1
2008	89,3	47,7	41,6

¹ Fastleddet er inkludert og er omregnet til øre/kWh for et forbruk på 20 000 kWh i året. Prisene er foreløpige.

² MVA og forbruksavgift på elektrisk kraft inkludert. MVA var 25 prosent i 2007 og i 2008, mens forbruksavgift var 10,2 øre/kWh i 2007 og 10,5 øre/kWh i 2008.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges vassdrags- og energidirektorat.

fyringsparafin og ved), vil aktører ønske å bruke mindre elektrisitet. I en del boliger, næringsbygg og anlegg innenfor industrien samt i en del offentlige virksomheter (skoler, sykehus) har man mulighet til å skifte raskt mellom el- og oljekjeler. Sluttbrukere med denne substitusjonsmuligheten vil gjerne bruke den energibæreren som er rimeligst. Samtidig har man en inntektseffekt ved at høyere priser vil føre til lavere realinntekt og forbruk hos sluttbrukerne. Husholdninger og tjenesteteytende sektor vil ønske å redusere sitt strømforbruk (lavere innetemperatur, mindre av belysning etc.) når strømprisene er høye. Høyere strømpriser vil også kunne gjøre det lønnsomt for industrien å redusere produksjonen, noe som trekker strømforbruket ned.

I 2008 ble det solgt 440 millioner liter lett fyringsolje, en nedgang på 11,6 prosent sammenliknet med året før. Dette kan ses i sammenheng med at gjennomsnittsprisen på lett fyringsolje i 2008 var 32,4 prosent høyere enn foregående år, ifølge tall fra Norsk Petroleumsinstitutt. I tillegg kan økt fokus på miljøkonsekvenser av oljefyring ha bidratt til nedgangen. Salget av fyringsparafin gikk ned fra 117 millioner liter i 2007 til 77 millioner liter i 2008.

Høye strømpriser i 2008

I 2008 var gjennomsnittlig systempris for elektrisk kraft på Nord Pool 36,9 øre/kWh, noe som er en økning på hele 65,2 prosent sammenliknet med 2007. Dette kan ses i lys av at EUs kvotesystem gikk inn i en ny fase fra 1. januar 2008 med strammere tildeling av kvoter og høyere kvotepriser. Økt pris på CO₂-kvoter fører til høyere produksjonskostnader i varmekraftverk basert på fossile brenslere, noe som bidrar til å løfte spotprisene i Europa opp. Gjennomsnittlig pris på kull, naturgass og olje var høyere i 2008 sammenliknet med 2007. Det er som regel kullkraft som balanserer det nordiske markedet og setter den nordiske spotprisen. I kalde perioder når etterspørselen er høy, kan også gasskraft være marginal prissetter.

Den totale strømregningen for husholdningene er satt sammen av kraftpris, nettleie og offentlige avgifter (elavgift og merverdiavgift). Foreløpige tall fra den kvartalsvise prisstatistikken viser at total strømpris for husholdninger var 89,3 øre/kWh i gjennomsnitt for 2008. Det er 19,1 prosent høyere enn i 2007, men 2,4 prosent lavere enn i 2006 hvor elektrisitetsprisene var rekordhøye. Kraftpris og nettleie uten avgifter var henholdsvis 39,1 og 23,9 øre/kWh i gjennomsnitt, mens avgifter i alt utgjorde 26,3 øre/kWh.

Strømproduksjon og forbruk innen olje- og gassutvinning

Det brukes betydelige mengder strøm i forbindelse med olje- og gassutvinning på sokkelen og terminaler på land. Stort sett er feltene på norsk sokkel selvforsynte med energi, ved at de produserer egen kraft basert på naturgass og noe diesel. De siste årene har naturgassforbruket på feltene, som hovedsakelig går til strømproduksjon, ligget på rundt 3,8 milliarder Sm³. Det tilsvarer vel 40 TWh. I tillegg er det en del gass som fakles (brennes uten å utnyttes som energi) eller brukes ved olje- og gassterminaler, slik at totalt gassforbruk blir høyere for næringen som helhet. For 2007 kom det totale forbruket opp i 5,5 mrd Sm³ eller 61 TWh som var rekordhøyt, delvis pga. oppstarten av LNG-anlegget på Melkøya dette året.

Totalt per år produseres det ca 7-8 TWh elektrisitet, 8-9 TWh mekanisk energi og over 5 TWh varmeenergi på sokkelen. Dette kommer ikke inn i den ordinære elektrisitetsstatistikken, siden det ikke foretas årlige målinger av strømproduksjonen på sokkelen. Oljedirektoratet forventer imidlertid at denne produksjonen og energibehovet her vil være noenlunde konstant en del år fremover.

Effektiviteten i gassturbinene på sokkelen er relativt lav sammenlignet med mer moderne landbaserte gasskraftanlegg, med en gjennomsnittlig virkningsgrad på rundt 35 prosent når man tar hensyn til all energi som genereres. Denne kraftproduksjonen står dessuten for ca en fjerdedel av de samlede klimagassutslippene fra Norge. Elektrifisering av felter med strøm fra land har vært diskutert som et mulig tiltak for å begrense utslippene. Strøm levert fra fastland til olje- og gassnæringen har hatt en svært kraftig økning de siste årene, fra 0,3 TWh i 1995 til 2,9 TWh i 2007. En viktig årsak er at det siden 1995 har vært en stadig økning i strømforbruket på prosessanlegget på Kollsnes og Troll A feltet, som foreløpig er det eneste elektrifiserte feltet på norsk sokkel.

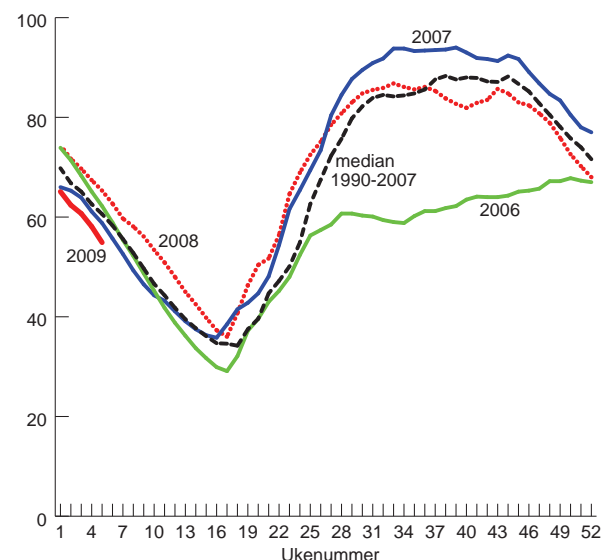
Strømleveranser fra land til sokkelen forventes å øke ytterligere siden både Gjøa- og Valhallfeltet er vedtatt utbygd for strøm fra land etter planen fra 2010, og flere er under vurdering. Store deler av det økte strømbehovet, blant annet på Kollsnes, Troll A og Gjøa, vil imidlertid dekkes med strøm fra det påbegynte gassbaserte energiverket på Mongstad.

Figur 6.20. Systempris på elektrisk kraft, uketall. Øre per kWh

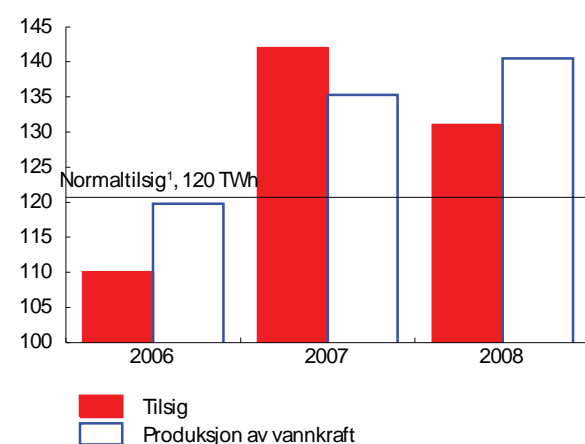
Kilde: Nord Pool.

Figur 6.21. Fyllingsgrad i vannmagasinene. Prosent

Kilde: Norges vassdrags- og energidirektorat.

Figur 6.22. Kraftproduksjon og tilsig. TWh

¹ Normaltilsiget er basert på et foreløpig anslag
Kilde: Norges vassdrags- og energidirektorat og Statistisk sentralbyrå

Temaboks 6.1. Næringsvridninger av klimapolitikken

En kostnadseffektiv klimapolitikk innebærer at de marginale kostnadene ved å redusere utslippene av klimagasser er like for alle forurenserne. Dette kan ivaretas gjennom at en enten setter en lik avgift på alle utslipp, eller ved at en innfører en totalkvote for utslipp av klimagasser og fri handel av utslippsrettigheter. Den norske klimapolitikken kombinerer utslippsavgifter og handel med utslippsrettigheter. Den praktiske utformingen av politikken innebærer imidlertid store variasjoner i forurensernes marginalkostnader ved utslippsreduksjoner, noe som øker de samfunnsøkonomiske kostnadene ved utslippsreduksjonene, og påvirker konkurranseforholdene og nærings sammensetningen. I tillegg medfører både gratis tildeling av utslippsrettigheter og differensierte avgifter store forskjeller i hvorvidt forurenserne betaler for de utslippene som gjenstår. Dette påvirker også den relative lønnsomheten i de ulike sektorene.

CO₂ er den viktigste klimagassen, og står for over 80 prosent av de norske utslippene av klimagasser. Dagens CO₂-avgift i Norge varierer fra null opp til 354 kroner/tonn CO₂, avhengig av utslippskilde. Hovedbildet er at prosessindustrien er fritatt fra avgiften, mens bensin og utvinning av råolje og naturgass er pålagt de høyeste avgiftene. CO₂-avgiftene avviker sterkt fra prisen i markedet for omsettelege utslippsrettigheter. Dermed renses og reduseres utslippene til ulike kostnader i ulike bedrifter og mellom Norge og utlandet, i stedet for på billigste mulige måte.

Deler av prosessindustrien er nylig inkludert i EUs system for handel med utslippsrettigheter for klimagasser. Et system med fritt omsettelege (auksjonerte) utslippsrettigheter medfører at de bedriftene som omfattes står overfor en marginalkostnad tilsvarende prisen på utslippsrettigheter. En økning i omfang av deltakere vil øke effektiviteten i klimapolitikken – stadig flere står overfor kostnadseffektive priser ved utslippsreduksjoner. Oljesektoren deltar også i kvotesystemet, men må betale en avgift i tillegg til å kjøpe utslippsrettigheter tilsvarende deres utslipp. Dette er ikke kostnadseffektivt.

EUs kvotesystem innebærer at en stor del av utslippsrettighetene tildeles gratis til landbasert virksomhet. Dersom bedriftene ikke kan påvirke tildelingen gjennom sine produksjonsvalg, vil ikke gratistildeling påvirke kostnadseffektiviteten. Bedriftenes marginalkostnad ved utslippsreduksjoner vil fortsatt tilsvare prisen på utslippsrettigheter. Men EUs kvotesystem legger opp til at tildelingen av

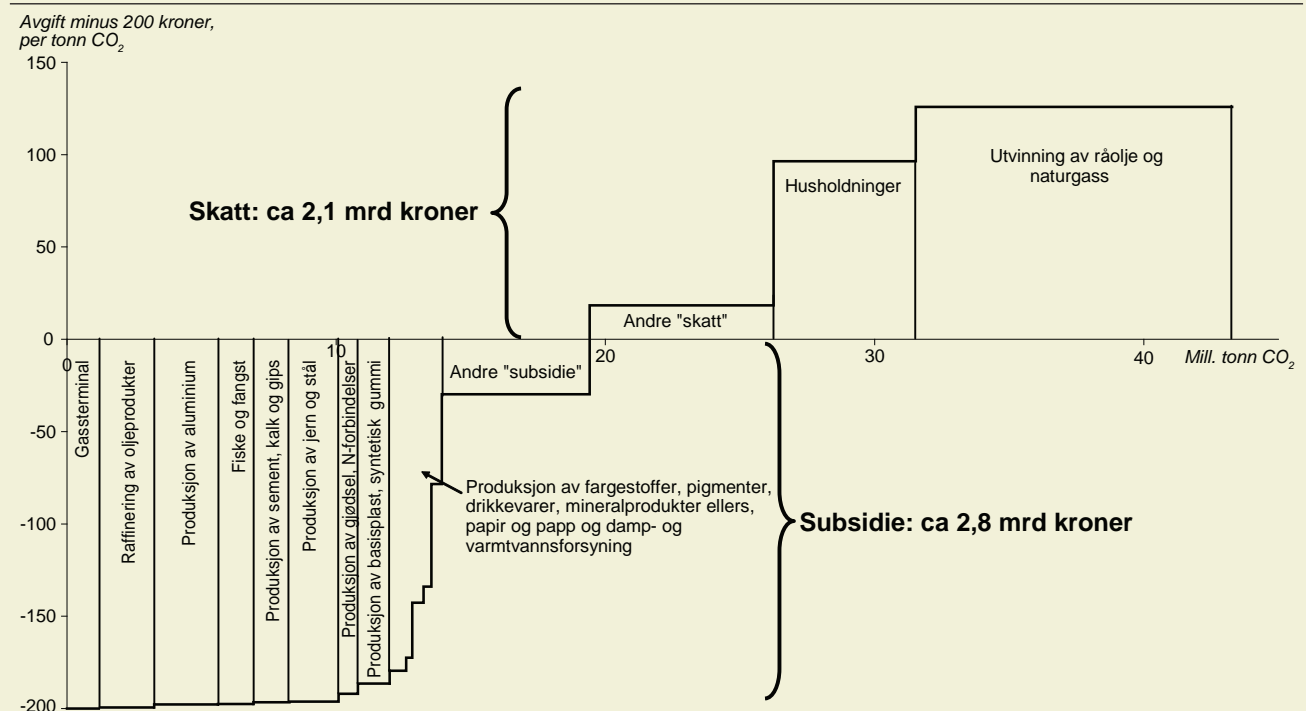
gratis utslippsrettigheter oppdateres over tid basert på endringer i produksjonen for en del konkurranseutsatte næringer. Desto større produksjonskapasitet, desto større tildeling av gratis utslippsrettigheter kan forventes ved neste tildeling. Bedrifter kan altså tilpasse seg slik at de får større tildeling framover. I investeringsbeslutninger vil de stå overfor en reell pris på CO₂ som er lavere enn prisen på utslippsrettigheter i markedet. Oppdateringen av utslippsrettigheter vil dermed motvirke de gunstige insentiveffektene av kvotesystemet på framtidens produksjonsteknologi og nærings sammensetning.

Avvikene fra like marginalkostnader fører altså til at de utslippsreduksjonene som gjennomføres, har en høyere samfunnsøkonomisk kostnad enn ved en optimal politikk. I tillegg påvirkes sektorenes lønnsomhet av i hvilken grad de som forurenser må betale for restutslippene. Ved fri tildeling av utslippsrettigheter betaler ikke forurenserne for det de slipper ut. Tilsvarende har den differensierte CO₂-avgiften store fordelingsvirkninger. Hvor store disse er, avhenger av hvilken CO₂-pris man legger til grunn. Prisen på utslippsrettigheter i EUs kvotemarked varierer. Den kostnadseffektive prisen, gitt den politisk fastsatte totalkvoten for utslipp i det europeiske markedet for utslippsrettigheter (ETS), var høsten 2008 om lag 200 kr/tonn CO₂. Dette var også om lag lik den gjennomsnittlige CO₂-avgiften i Norge i 2008.

Sammenlignet med en kostnadseffektiv ordning, med lik pris på alle utslipp, tilsvarende prisen på utslippsrettigheter på 200 kroner/tonn CO₂, betalte husholdningene i 2006 rundt 0,5 milliarder kroner for mye. Dette var hovedsakelig gjennom CO₂-avgiften på bensin. Oljeutvinningsvirksomheten betalte om lag 1,5 milliarder kroner for mye. Sammen med en rekke andre sektorer som også har forholdsvis høyt bensinforbruk, ble det til sammen betalt 2,1 milliarder for mye CO₂-avgift i forhold til et kostnadseffektivt system.

De øvrige utslippskildene innen prosessindustrien, transport, gassterminaler, raffinering av oljeprodukter, samt fiske og fangst betalte derimot 2,8 milliarder kroner for lite i forhold til en pris for utslippsrettigheter på 200 kroner/tonn CO₂. Prinsippet om at forurenser betaler gjelder i liten grad for disse næringene. De mottar indirekte støtte via avgiftsfritak, reduserte CO₂-avgiftssatser og gratis tildeling av utslippsrettigheter.

Fordelingsvirkninger av CO₂-avgiften. Skattlegging og subsidiering i forhold til et kostnadseffektivt system med en pris utslippsrettigheter på 200 kroner/tonn CO₂. 2006

Kilde: Bruvoll, A. og H. M. Dalen (2008): Lag på lag i norsk klima- og energipolitikk, *Økonomiske analyser* 5, 29-37 og EUs kvotedirektiv.

Temaboks 6.2. Klimapolitikk og energipriser

EUs kvotesystem startet for fullt i fjor, etter en treårig pilotfase. Fram mot 2020 vil systemet bli gradvis innskjerpet. EU har også satt klare mål både for andelen fornybar energi og energieffektivisering i 2020, og vil satse stort på CO₂-håndtering. USAs nye president har varslet en ambisiøs klimapolitikk og omfattende støtte til fornybar energi. Foreløpig tyder signalene på at USA er opptatt av nasjonale tiltak. Internasjonale forhandlinger pågår for å komme fram til en global klimaavtale som skal etterfølge Kyotoprotokollen fra 2013, med et viktig møte i København høsten 2009. Det er ikke lett å forutse hva slags klimapolitikk som vil bli iverksatt de neste tiårene, men det er grunn til å forvente strammere klimapolitikk og økt støtte til CO₂-fri energi internasjonalt, selv om dette ikke nødvendigvis blir i form av en global avtale.

Både klimapolitikk og subsidiering av CO₂-fri energi vil påvirke energipriser og sammensetningen av energibruken. Spesielt vil kraftmarkedet bli berørt, ettersom både CO₂-frie energikilder og CO₂-håndtering er gode teknologiske alternativer i kraftsektoren.

I en studie av virkningen av en ambisiøs klimapolitikk legges til grunn en global pris på CO₂ som innføres etter at Kyotoprotokollen utløper i 2013, og som stiger gradvis til 100 dollar per tonn CO₂ i 2050. Selv om denne avgiftsbanen kan virke noe tilfeldig, gir analysen et innblikk i hvilke virkninger en forholdsvis ambisiøs opptrapping av global klimapolitikk kan ha. Resultatene av en slik politikk er ifølge analysen at markedsandelene i kraftsektoren endres radikalt over tid, sammenlignet med en referansebane der dagens klimapolitikk, med moderat CO₂-pris i enkelte industriland, videreføres.

Kullkraftproduksjon uten CO₂-håndtering rammes spesielt hardt som følge av høyt karboninnhold i kull, mens produksjon av konvensjonell gasskraft stiger noe raskere enn i referansebanen som følge av redusert lønnsomhet for kullkraft. Den største produksjonsøkningen skjer innen fornybar kraft, men det tar et par tiår før veksten tar skikkelig fart. Det skyldes hovedsakelig tre forhold: For det første fører opptrapping av CO₂-prisen til at lønnsomheten for CO₂-fri energi øker over tid, for det andre tar det tid å ekspandere kapasiteten for nye kraftteknologier, og for det tredje legges det til grunn at økt erfaring med teknologier fører til kostnadsreduksjoner. Dette gjelder både fornybar energi og CO₂-håndtering, som også blir en viktig faktor etter hvert som CO₂-prisen blir høy (selv uten subsidiering). Kull- og gasskraft med CO₂-håndtering utgjør likevel en mindre andel enn fornybar kraft ifølge analysen. Globale CO₂-utslipp fra kraftsektoren når en topp mellom 2030 og 2040 og faller deretter relativt raskt, noe som illustrerer at kraftsektoren er den sektoren der det trolig er enklest å gjennomføre store utslippsreduksjoner. Dette er likevel ikke nok til å hindre en fortatt vekst i globale CO₂-utslipp, med mindre det kommer nye CO₂-frie teknologier i stort monn også inn i andre sektorer.

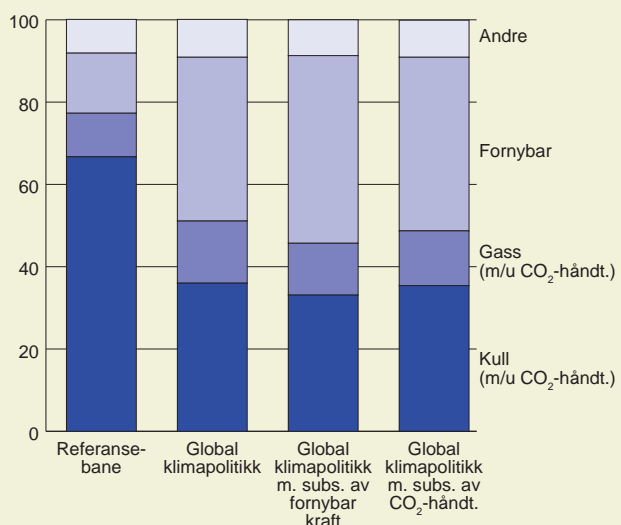
Prisene på elektrisitet stiger merkbart som følge av klimapolitikken, og demper veksten i kraftforbruket noe. Prisøkningen er størst i perioden etter at prisen på CO₂ er blitt relativt høy, men før fornybar kraftproduksjon har

rullet å vokse betydelig. Prisene på gass påvirkes relativt lite over tid. Dette skyldes at gass på den ene siden blir dyrere, noe som gjør at gasskonsumenter heller vil velge CO₂-fri energi eller redusere energibruken. På den annen side konkurrerer gass i stor grad med kull, som er mer karbonholdig enn gass, og dette øker etterspørselen etter gass i enkelte sektorer.

Dersom klimapolitikken kombineres med støtte til investeringer i fornybar kraft, vokser naturlig nok produksjonen av slik kraft enda raskere. Prisene på elektrisitet blir lavere enn uten subsidiering. Dette rammer i første rekke investeringer i gasskraft, og prisene på gass blir noe lavere.

I analysen studeres også effektene av å kombinere klimapolitikken med subsidiering av investeringer i CO₂-håndtering, noe som resulterer i en relativt rask innfasing av denne teknologien. I stedet for å bygge nye kraftverk med CO₂-håndtering, utstyres eksisterende verk med slik teknologi. Ettersom kraftverk med CO₂-håndtering har lavere effektivitet enn konvensjonelle kraftverk, og dermed krever mer kull eller gass for å produsere lik mengde kraft, øker etterspørselen etter kull og gass fra kraftsektoren. Prisene på disse brenslene stiger, og etter hvert vokser derfor kull- og spesielt gasskraft saktere enn uten subsidiering. Dette øker elektrisitetsprisen og lønnsomheten av fornybar kraft. Resultatet av å subsidiere CO₂-håndtering er dermed at fornybar kraftproduksjon får økte markedsandeler på bekostning av samlet kull- og gasskraftproduksjon (med eller uten CO₂-håndtering). Dette resultatet er imidlertid følsomt for antakelser om tilbudsfunksjoner for gass og kull, og effektivitetstap ved CO₂-håndtering.

Fordeling av kraftteknologi i 2050 i ulike scenarier

Kilde: Aune, F.R., G. Liu, K.E. Rosendahl og E.L. Sagen (2009): Effects in international energy markets of climate policies and subsidies to CO₂-free energy, kommer som Discussion Paper i Statistisk sentralbyrå.

6.5. Primærnæringene

Foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser at produksjonen i primærnæringene økte med 4,6 prosent fra 2007 til 2008, målt i faste priser. Produksjonen økte i jordbruk, fiske og fangst samt akvakultur, men falt svakt i skogbruk. I 2008 utgjorde bruttoproduktet i primærnæringene 1,1 prosent av bruttonasjonalproduktet. Antall utførte timeverk i primærnæringene fortsetter å falle. Etter en nedgang på 1,1 prosent fra 2007 til 2008 utgjorde utførte timeverk i primærnæringene 3,9 prosent av utførte timeverk i økonomien som helhet i 2008.

Fra 1980 til 2008 har sysselsettingen i jordbruk, skogbruk samt fiske og fangst gått tilbake fra 339 til 137 millioner timeverk. I 1980 utgjorde jordbruk 80 prosent av denne sysselsettingen. Andelen har gradvis sunket til om lag 75 prosent. Produksjonen i jordbruket økte fram til rundt 1990, men har senere vært rimelig stabil. I skogbruk har varierende etterspørsel etter trelast, papir mv. på verdensmarkedet påvirket aktiviteten, og salget av tømmer har svingt fra 10,5 millioner kubikkmeter i 1989/90 til 6,8 millioner kubikkmeter i 2003. Total fangstmengde i havfiskeriene har variert betydelig over tid. Dette henger sammen med ressursituasjonen og reguleringer av fisket. I 1980 gikk 30 prosent av fangsten til konsum og 70 prosent til produksjon av mel, olje og fôr mv. I 2008 gikk 74 prosent av fangsten til konsum.

Hav- og kystbasert akvakultur startet i det små på 1970-tallet. I 2008 er sysselsettingen anslått til snaut 7 millioner timeverk. Over tid har det vært en meget kraftig vekst i produksjonen, først og fremst av laks. I 1980 ble det produsert 8 000 tonn matfisk, fordelt på om lag like deler laks og regnbueørret. Ti år senere var produksjonen 150 000 tonn, av dette 146 000 tonn laks. I 2007 utgjorde førstehåndssalget av laks og regnbueørret 814 000 tonn.

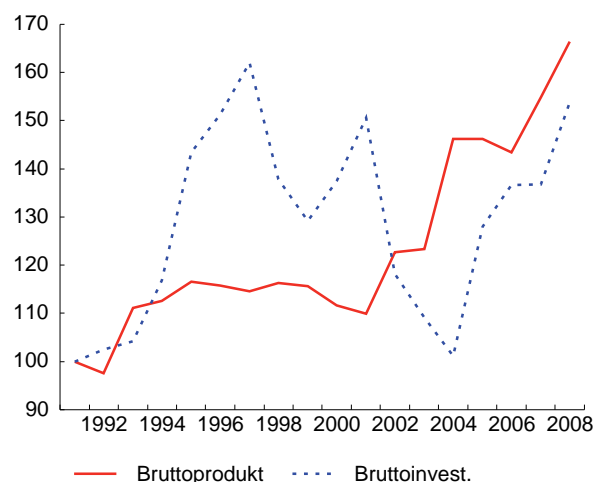
Jordbruk og skogbruk

Ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet økte produksjonen i jordbruket med 5,5 prosent fra 2007 til 2008, målt i faste priser. I 2008 utgjorde jordbrukets bruttoprodukt 13,1 milliarder kroner. Dette utgjør 0,5 prosent av bruttonasjonalproduktet.

Antall jordbruksbedrifter og sysselsettingen i jordbruket har vist sammenhengende nedgang over mange år. Fra 1999 til 2008 ble antall bedrifter redusert med 31 prosent. I 2002 og 2003 var den årlige avgangen av bedrifter mellom 5 og 6 prosent. Siden har nedleggningen gradvis avtatt, og fra 2007 til 2008 var avgangen av bedrifter 2,2 prosent, den laveste siden begynnelsen på 1990-tallet. Størrelsen på jordbruksarealet i bruk er relativt stabilt, men i noen områder av landet (Agder, deler av Vestlandet og deler av Nord-Norge) er det nedgang.

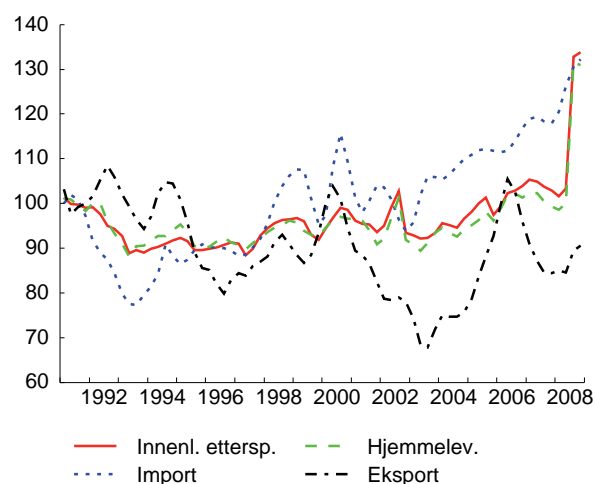
For 2008 har Budsjettnemnda for jordbruket budsjettet med 59 100 årsverk i jordbruket. Siden 1999 er

Figur 6.23. Produksjon og investering i primærnæringene. 1991=100

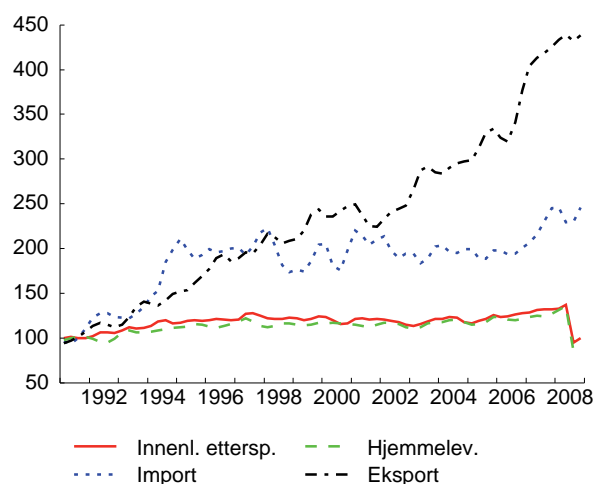
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.24. Prisutviklingen for varer fra primærnæringene. Sesongjustert og glattet. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.25. Volumutviklingen for varer fra primærnæringene. Sesongjustert og glattet. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.10. **Jordbruk, jakt og viltstell. Produksjon og faktoreretterspørsel. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før**

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2008	2007	2008	2007	2008	2008
Produksjon	29,2	-1,9	5,5	7,5	4,4	
Produktinnsats	16,0	-4,1	-2,4	3,7	10,0	
Bruttoprodukt	13,1	1,3	16,7	12,8	-2,4	
Bruttoinvesteringer	6,6	-3,8	-1,0	4,1	4,2	
Timeverk ¹	106,9	-3,4	-2,3	..	..	

¹ Millioner utførte timeverk.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.11. **Markedsutviklingen for jordbruksvarer, jakt og viltstell. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før**

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2008	2007	2008	2007	2008	2008
Produksjon	29,4	-1,7	5,4	7,5	4,4	
Eksport	0,4	-13,3	-5,2	1,9	-1,9	
Hjemmeleveranser	29,1	-1,5	5,6	7,5	4,5	
Import	7,9	16,4	9,9	3,2	9,6	
Innenlandsk anvendelse	37,0	1,8	6,5	6,6	5,5	
Lagerendringer	0,2	-0,3	4,4	..	..	
Innenlandsk etterspørsel	36,8	2,0	1,9	6,5	5,4	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.12. **Jordbruksbedrifter etter organisasjonsform**

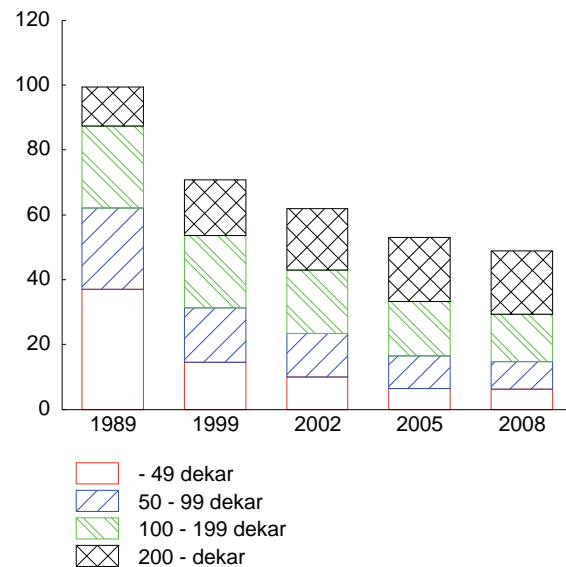
År	Jordbruksbedrifter i alt	Enkelt-person	Ansvarlig selskap	Aksjeselskap, stiftelse, staten, fylkeskommune, kommune mv.
1999	70 740	69 959	462	319
2002	61 890	60 044	1 398	448
2005	53 003	50 476	2 184	343
2008*	48 385	45 666	2 783	386

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

antall årsverk redusert med 22 500, noe som tilsvarer en gjennomsnittlig årlig nedgang på 3,1 prosent i perioden 1999-2008. Den samlede produksjonen av plante- og husdyrprodukter har endret seg lite disse årene. Det har dermed skjedd en betydelig økning i arbeidsproduktiviteten. Viktige årsaker er nedlegging av små bedrifter samt spesialisering og økt produksjon i de gjenværende bedriftene.

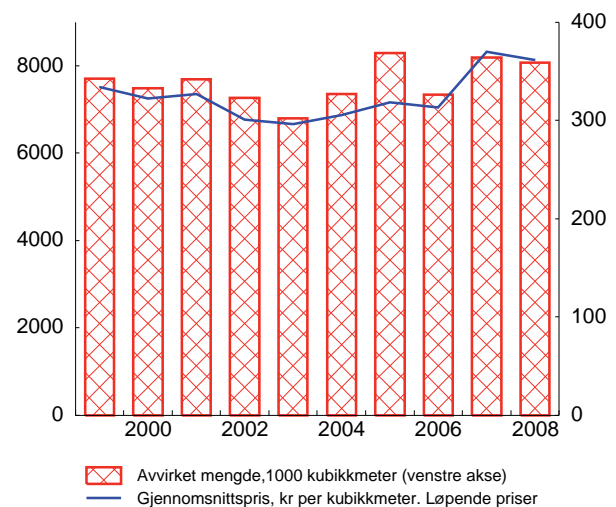
Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes med utgangspunkt i normaliserte regnskaper, avgitt av Budsjettnemnda for jordbruket. Regnskapene viser at vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk økte fra 146 600 kroner i 2006 til 165 400 kroner i 2007. For 2008 er det budsjettert et vederlag på 176 000 kroner. Tallene er eksklusive virkningen av jordbruksfradraget ved ligningen. For 2008 er inntektsvirkningen av jordbruksfradraget anslått til 21 400 kroner per årsverk. Jordbruksfradraget ble innført fra og med skatteåret 2000 for skatteyttere med positiv næringsinntekt fra jordbruket.

Figur 6.26. **Antall jordbruksbedrifter (i tusen), etter størrelsen på jordbruksarealet i drift**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.27. **Skogbruk. Avvirkning av tømmer for salg og gjennomsnittspris per kubikkmeter solgt tømmer**

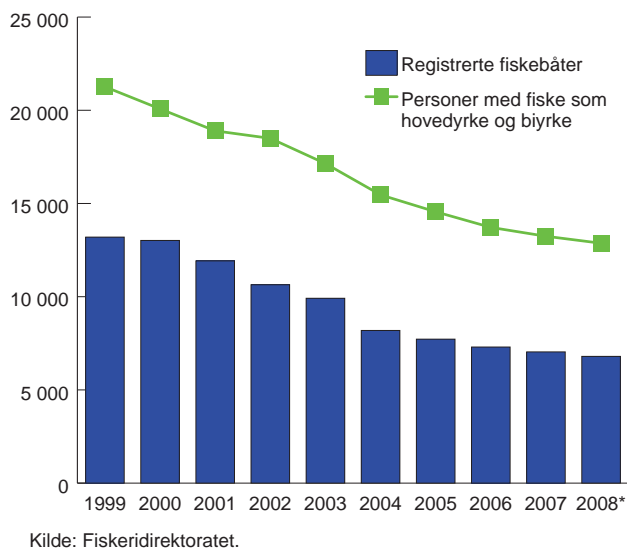

Kilder: Statistisk sentralbyrå.

Både i 2007 og 2008 har etterspørselen etter jordbruksprodukter økt og gitt rom for volum- og prisvekst for viktige produkter. Samtidig har det vært en betydelig økning i produksjonskostnadene. Særlig steg prisene for kunstgjødsel, kraftfôr og olje-/oljerelaterte produkter.

Resultatet av jordbruksoppgjøret våren 2008 ble en økning av målprisene for jordbruksprodukter beregnet til totalt 1 505 millioner kroner, fordelt på to omganger med prisøkning, henholdsvis 1. juli 2008 og 1. januar 2009. Målprisene er de prisene jordbruket ifølge avtalen har rett til å ta i gjennomsnitt over året gitt enkelte forutsetninger om markedene. Målprisene økte for alle produkter som omfattes av målprissystemet.

Figur 6.28. Fiske og fangst. Antall fiskebåter og fiskere

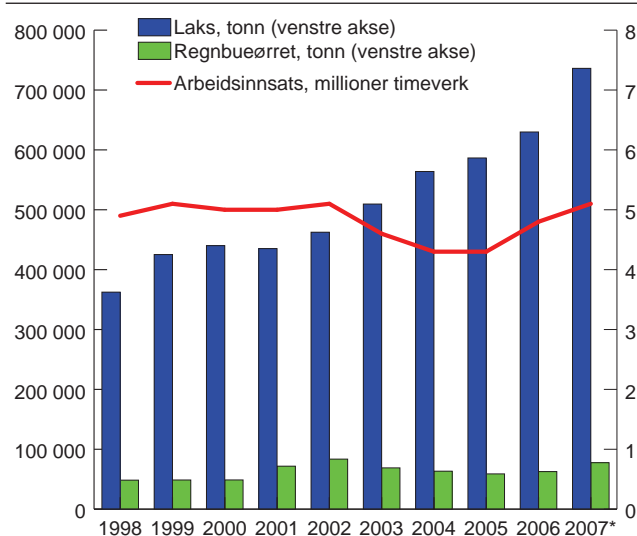

For budsjettåret 2009 vil overføringene fra staten øke med 350 millioner kroner, fra 11 845 millioner kroner i 2008. Til sammenligning ga jordbruksoppkjøret i 2007 en økning i målprisene og bevilgningene over statsbudsjettet på respektive 545 millioner kroner og 400 millioner kroner.

Det ble enighet om å ta opp justeringsforhandlinger høsten 2008 dersom prisstigningen på handelsgjødsel og kraftfôr ble vesentlig høyere enn forutsatt. Særlig prisen på kunstgjødsel økte kraftig i andre halvår 2008, og det ble åpnet forhandlinger. Budsjettnemnda for jordbruket beregnet de økte utgiftene til 615 millioner kroner. Partene ble enige om en foreløpig kompensasjon på 500 millioner kroner, og alt skal tas som økning av målpriser i løpet 2009. Videre skal det ses særskilt på kunstgjødsel- og kraftfôrkostnadene under de ordinære forhandlingene våren 2009.

Partene i jordbruksoppkjøret er dessuten enige om å utrede mulige endringer i markedsordningene for kjøtt og egg. Bakgrunnen er den gjeldende WTO-avtalens bestemmelser om internstøtte til landbruket. Norge er i ferd med å nå taket for såkalt gul støtte (direkte prisstøtte og høyere pris som følge av tollvern). Ved å ta kjøtt og egg ut av målprissystemet vil den beregnede gule støtten reduseres. Endringene i markedsordningene må kunne gjennomføres fra 1. juli 2009, slik at Norges forpliktelser i henhold til WTO-avtalen overholdes.

Jordbruket inngår i de pågående forhandlingene i WTO (Doha-runden), som omfatter tollsatser, internstøtte, avskaffelse av eksportsubsidier og spesiell behandling av u-land. Forhandlingene vil trolig medføre en liberalisering av handelen med jordbruksvarer og kan derfor få stor betydning for jordbruket i Norge. Det ble heller ikke i 2008 oppnådd enighet om en ny avtale for jordbruket.

Figur 6.29. Akvakultur. Laks og regnbueørret. Førstehåndssalg av matfisk og arbeidsinnsats¹

¹ Inkludert arbeidsinnsats i klekkerier og produksjon av settefisk.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

I skogbruket falt produksjonen med 1,7 prosent fra 2007 til 2008, målt i faste priser, ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. I 2008 utgjorde skogbrukets bruttoprodukt 5,3 milliarder kroner. Inkludert i dette beløpet er beregnet verdi av økningen i stående tømmermervolum fra 2007 til 2008. Bruttoproduktet i skogbruket utgjorde 0,2 prosent av bruttonasjonalproduktet i 2008.

Ifølge foreløpige tall solgte skogeierne 8,1 millioner kubikkmeter tømmer i 2008. Det er vel 100 000 kubikkmeter mindre enn året før. Bruttoverdien av tømmeret solgt til industrien i 2008 var 2,9 milliarder kroner. Foreløpige beregninger viser at skogeierne fikk 361 kroner i gjennomsnitt per kubikkmeter solgt tømmer, noe som er 9 kroner mindre enn i 2007. På grunn av lavere etterspørsel etter tømmer fra sagbrukene gikk gjennomsnittsprisen for sagtømmer ned fra 510 kroner i januar til 404 kroner i desember. Gjennomsnittsprisen for tømmer til produksjon av cellulose, sponplater mv. økte i 2008 sammenlignet med året før.

Fiske, fangst og akvakultur

Produksjonen i fiske, fangst og akvakultur økte med 5,1 prosent fra 2007 til 2008, målt i faste priser, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. I 2008 utgjorde bruttoproduktet 9,8 milliarder kroner (0,4 prosent av bruttonasjonalproduktet), hvorav 3,0 milliarder av bruttoproduktet var fra akvakultur. Arbeidsinnsatsen i næringene er beregnet til 13 600 normalårsverk i 2008, hvorav ca. 30 prosent var i akvakultur. Fiske, fangst og akvakultur er betydelige eksportnæringer, og for 2008 viser foreløpige tall en samlet eksportverdi av fisk og skaldyr på 36,9 milliarder kroner, noe som utgjør 4,0 prosent av samlet norsk eksportverdi (10,3 prosent eksklusive eksportverdien av råolje, naturgass og kondensater).

Tabell 6.13. **Fiske, fangst og oppdrettsnæringen. Produksjon og faktoretterspørsel. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før**

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2008	2007	2008	2007	2008	2008
Produksjon	33,4	12,5	5,1	-12,1	-2,5	
Produktinnsats	23,6	13,7	5,7	1,6	6,3	
Bruttoprodukt	9,8	11,0	4,3	-29,3	-19,0	
Bruttoinvesteringer	3,5	13,7	54,4	4,3	3,3	
Timeverk ¹	29,5	-0,1	2,1	..	..	

¹ Millioner utførte timeverk.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.14. **Markedsutviklingen for fiske, fangst og oppdrettsnæringen. Mrd. kroner og prosentvis endring fra året før**

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2008	2007	2008	2007	2008	2008
Produksjon	32,4	12,7	5,1	-12,4	-2,5	
Eksport	16,7	24,2	5,4	-15,4	1,2	
Hjemmeleveranser	15,7	2,6	4,9	-9,1	-6,2	
Import	0,6	-0,3	6,2	-13,7	17,7	
Innenlandsk anvendelse	16,3	2,5	5,0	-9,3	-5,5	
Lagerendringer	2,1	-4,7	1,7	..	..	
Innenlandsk etterspørsel	14,2	8,9	3,7	-8,5	-4,0	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Samlet fangstmengde i de tradisjonelle havfiskeriene har gått svakt ned i siste 5-årsperiode. Nedgangen skyldes mindre fangst av fisk til produksjon av mel og olje. Fra 2003 til 2008 økte andelen av fangsten brukt til konsum fra 56 til 74 prosent. Foreløpige tall for 2008 viser at både samlet fangst og førstehåndsverdien av fangsten var om lag som i 2007. Fra 2003 til 2008 økte samlet førstehåndsverdi med 35 prosent. Nesten hele økningen kom i 2004 og 2005 og skyldes økte priser på viktige fiskeslag. Samlet fangstverdi i 2008 var 12,0 milliarder kroner, og av dette står sild og torsk for 52 prosent.

Laks utgjør snaut 90 prosent av mengde solgt fisk fra norske oppdrettere. Regnbueørret utgjør om lag 9 prosent, mens andre fiskeslag, hvorav torsk er viktigst, utgjør mindre enn 2 prosent av totalt kvantum. Eksportert mengde laks (fersk og fryst) har økt hvert år i perioden 1999 - 2008, unntatt i 2001. I 2008 ble det eksportert 559 000 tonn laks, som er 89 prosent mer enn i 1999 og 2,8 prosent mer enn i 2007. Gjennomsnittlig eksportpris for laks har svingt mye i perioden. I 2000 var gjennomsnittsprisen 32,20 kroner per kg. Fra 2000 til 2003 falt prisen med nesten 11 kroner, for så å stige til 2000-nivået i 2006. Fra 2006 til 2007 ble det igjen et kraftig prisfall med minus 5,60 kroner per kg. For 2008 er den foreløpige gjennomsnittsprisen 2,0 prosent høyere enn i 2007. Lakseprisene var noe høyere i annet halvår 2008 enn i første. Samlet verdi av den eksporterte laksen var 15,0 milliarder kroner i 2008, mot 14,4 milliarder kroner året før.

EU er det viktigste markedet for norsk oppdrettsfisk. I 2008 gikk 75 prosent av den eksporterte laksen til

landene i EU. Adgangen til dette markedet har i mange år vært påvirket av EUs forsøk på å begrense importen av norsk oppdrettsfisk ved bruk av ulike handelspolitiske virkemidler for å beskytte egne oppdrettere. I januar 2006 vedtok EU nye tiltak som opprinnelig hadde en varighet på fem år og innebar minste importpriser for laks. I februar 2006 besluttet Regjeringen å bringe EUs tiltak mot norsk laks inn for tvisteløsning i WTO. I november 2007 ble resultatet fra behandlingen i WTOs tvisteløsningspanel offentliggjort, og Norge fikk medhold på de fleste punkter. EU besluttet å oppheve tiltakene mot norsk oppdrettslaks med virkning fra 20. juli 2008. I august opphevet EU også tiltakene mot norsk regnbueørret.

Også Russland er et viktig marked for norsk oppdrettslaks og øvrig fisk. Fra 1. januar 2006 innførte Russland forbud mot import av fersk norsk laks på grunn av angivelig uakseptabelt høyt innhold av kadmium og bly. I løpet av året kom eksporten av fersk laks til Russland gradvis i gang igjen, men bare fra noen godkjente anlegg. I løpet av 2007 og 2008 har flere anlegg blitt godkjent, og restriksjonene har nå lite å si for omfanget av handelen. I 2008 var eksporten av fersk og fryst laks til Russland 54 900 tonn, 17 prosent mer enn i 2005. Kvantumet utgjorde 10 prosent av Norges eksport av disse produktene.

Norge fikk høsten 2007 varsel fra russisk veterinærtjeneste om at det vil bli restriksjoner på import av norsk pelagisk fisk, for eksempel makrell og sild. Disse restriksjonene er foreløpig utsatt.

6.6. Utenriks sjøfart

Produksjonen i utenriks sjøfart målt i løpende priser økte med 4,4 prosent fra 2007 til 2008 (se tabell 6.15). Utviklingen er fordelt på en 5,0 prosent prisvekst og en volumnedgang på -0,6 prosent. Tall fra Rederiforbundet viser en viss økning totalt i utenriksflåten for 2008, selv om antall skip som seiler under norsk flagg har avtatt. Da vi likevel har en nedgang i produksjonsvolumet totalt, har dette å gjøre med uutnyttet kapasitet i flåten, spesielt mot slutten av året. Det er særlig når det gjelder oljetankskip og offshore serviceskip at kapasiteten har økt fra 2007 til 2008.

Tabell 6.15. **Produksjon og faktoretterspørsel i utenriks sjøfart. Prosentvis endring fra året før**

	Løpende priser		Volum		Pris	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Produksjon	9,3	4,4	0,9	-0,6	8,3	5,0
Produktinnsats	5,5	7,1	1,0	-0,4	4,4	7,6
Bruttoprodukt	19,4	-1,9	0,6	-0,8	18,7	-1,1
Bruttoinvesteringer	26,2	20,4	22,4	13,2	3,0	6,4
Sysselsetting	97,5 ¹	102,4 ¹	7,3 ¹	5,0 ¹	2,3 ²	3,1 ²

¹ Total sysselsetting i millioner utførte timeverk.

² Lønnskostnader per utførte timeverk (lønnstakere).

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 6.2. **Utenriks sjøfart**

Utenriks sjøfart er en internasjonal næring. Et skip kan eies av et selskap i ett land, drives av et selskap i et annet land, og være registrert i et tredje. Eierstrukturen er ofte kompleks, og bidrar til at det i praksis er vanskelig å skille ulike lands sjøfartsvirksomhet. Nasjonalregnskapet regner inntekter og utgifter knyttet til driften av et skip som driftsinntekter og -utgifter for Norge dersom operatøren av skipet er norsk. Norske selskapers inntekter knyttet til utleie av skip til norske eller utenlandske selskap, ved såkalt tidsbefraktning eller bareboatbefraktning, regnes også som norsk produksjon. Norske selskapers datterselskap i utlandet, som ofte står for driften av selskapets skip, regnes ikke som norske selskaper, og inkluderes derfor ikke i norsk produksjon.

Skipets nasjonalitet bestemmes ut i fra nasjonaliteten til skipets eier. Hovedprinsippet er at den norske eierandelen skal være minst 50 prosent for at skipet skal regnes som norsk. Dette gjelder uavhengig av hvilket flagg skipet seiler under.

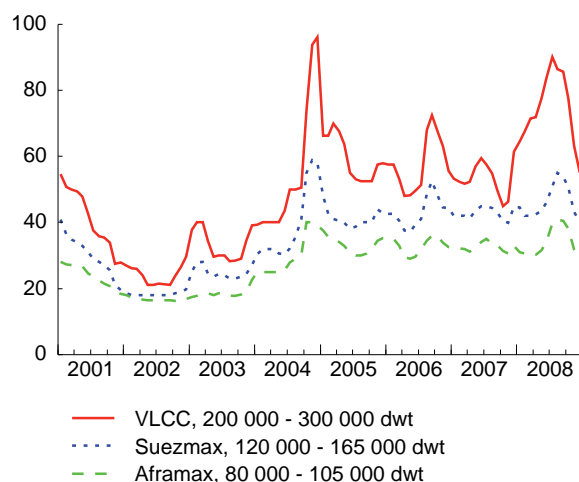
Definisjonsmessig ble innholdet i næringen utenriks sjøfart endret i forbindelse med hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet i 2006. Tidligere var supplyvirksomhet fordelt på næringene innenriks- og utenriks sjøfart. Fra og med 2004 ble supplyvirksomhet en egen næring. Denne næringen presenteres nå sammen med utenriks sjøfart i nasjonalregnskapets tabeller. Supplyvirksomhet holdes dermed utenfor begrepet Fastlands-Norge. Bakgrunnen for å definere supplyvirksomhet som en egen næring var vanskeligheter med å opprettholde skillet mellom innenriks- og utenriksfart. Det faktum at supplyvirksomhet er en oljerelatert transportaktivitet som er voksende på eksportmarkedene, var viktig for beslutningen om å holde supplyvirksomhet utenfor Fastlands-Norge.

Etter en sterk vekst i bruttoinvesteringene i utenriks sjøfart fra 2006 til 2007 fortsatte veksten fra 2007 til 2008 med 20,4 prosent fordelt på en volumvekst på 13,2 og en prisvekst på 6,4 prosent. Bruttoinvesteringene i fast realkapital var på 25,8 milliarder kroner i 2008. Den sterke veksten i investeringer må sees i lys av den langvarige veksten i næringen generelt. Investeringsaktiviteten i skipsfarten er preget av ordre som ligger langt frem i tid, ofte mange år. Slik sett kan man ikke se noe effekt av finanskrisen i investeringstallene for 2008.

Sysselsettingen i næringen, som også omfatter utenlandske sjøfolk på norske skip, økte noe i løpet av året. Antall sysselsatte, selvstendige og lønnstakere, er foreløpig beregnet til 53 100 for 2008, mot 50 500 i 2007. Utenriks sjøfart er den næringen med den laveste utviklingen i lønn per normalårsverk fra 2007 til 2008.

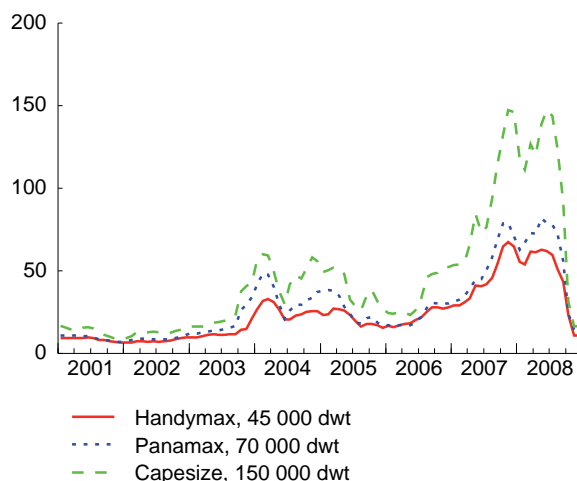
I perioden fra desember 2007 til desember 2008 falt gjennomsnittlige tankfraktrater noe for de tre største skipsgruppene VLCC, Suezmax og Aframax. Imidlertid steg ratene gjennom de første tre kvartalene før nedgangen begynte i fjerde kvartal. Tankmarkedet er følsomt overfor svingninger i etterspørselen etter

Figur 6.30. **Utvikling i fraktrater for frakt av olje. Tankindekser 12 måneders tidsbefraktning. 1000 USD/dag**

Kilde: Fearnleys Monthly.

Figur 6.31. **Utvikling i fraktrater for frakt av tørrbulk. Tørrbulkindeks, 12 måneders tidsbefraktning. 1000 USD/dag**

Kilde: Fearnleys Monthly.

olje, ettersom frakt av olje står for mesteparten av fraktinntektene.

Den gjennomsnittlige eksportprisen på olje steg med 26,3 prosent fra 2007 til 2008, Verdensmarkedsprisene for råolje hadde et lignende forløp som tankratene gjennom året med et uvanlig fall i 4. kvartal. Prisfallet i verdensmarkedet for olje gjenspeiler etterspørselssvikt, som også påvirker aktiviteten og prisene i tankvirksomheten. På kvartalsbasis i 2008 økte prisene for eksport av råolje (fra samme kvartal året før) hhv. med 45 prosent, 52 prosent og 43 prosent før det i 4. kvartal sank med 23 prosent.

Fraktratene for tørrlast på verdensmarkedet steg markant gjennom hele 2007, og etter et kortvarig fall rundt nyttår steg ratene videre utover i 2008. Ved slutten av året hadde imidlertid ratene for mange skipstyper vært igjennom en drastisk reduksjon, og lå nå under nivået ved begynnelsen av 2007. Problemene

i verdensøkonomien er sentrale også i denne sammenheng.

Totalt for året 2008 er driftsresultatet for næringen foreløpig beregnet til over 4 milliarder kroner.

6.7. Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge

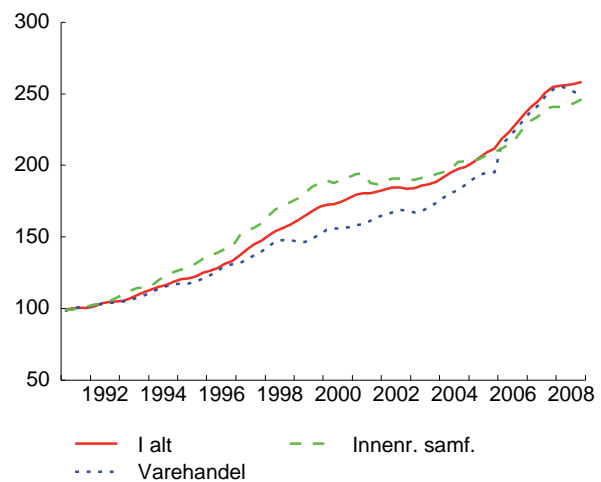
De private tjenesteytende næringene sto i 2008 for om lag 39 prosent av bruttonasjonalproduktet for Fastlands-Norge. Dette er uendret fra året før. Samlet sett sto disse næringene for 47 prosent av sysselsettingen i Fastlands-Norge.

Foreløpige tall fra nasjonalregnskapet viser at produksjonen i privat tjenesteyting økte med 4 prosent målt i faste priser fra 2007 til 2008, se tabell 6.16. Privat tjenesteyting viste en stadig svakere vekst gjennom året, antallet sysselsatte personer økte med om lag 4 prosent mens arbeidsinnsatsen, målt i utførte timeverk, steg med 4,5 prosent fra året før. Forskjellen kan i stor grad forklares med at det var to flere arbeidsdager i 2008 enn i 2007.

Forretningsmessig tjenesteyting, som blant annet inkluderer eiendomsdrift, databehandlingsvirksomhet og annonse- og reklamevirksomhet, står for om lag 30 prosent av bruttoproduktet til de private tjenesteytende næringene. Veksten i produksjonsvolumet i disse næringene var i underkant av 6 prosent i 2008, ned fra 9,8 prosent i 2007. Lav vekst i 3. og 4. kvartal var med på å trekke ned veksten på årsbasis. Sysselsettingen økte med 7,3 prosent for forretningsmessig tjenesteyting i 2008.

Varehandelen utgjorde om lag en firedel av bruttoproduktet i de private tjenesteytende næringene. Produksjonen vokste 3,6 prosent i volum i 2008, mot 9,1 prosent i 2007. Blant annet bidro en sterk nedgang i salg av motorkjøretøy til å trekke ned veksten i varehandel. Sesongjusterte tall viser at aktiviteten i varehandelen flatet ut fra årsskiftet 2007/2008 og viser deretter en nedgang i andre halvår. Dette kan sees i

Figur 6.32. Produksjon i privat tjenesteyting, Fastlands-Norge utenom bolig tjenester. Sesongjustert. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

sammenheng med de økonomiske urolighetene som særlig gjorde seg gjeldende utover høsten, og den nedgangen det medførte i husholdningenes etterspørsel. Sysselsettingen i varehandelen for 2008 viser en vekst på 3,1 prosent.

Volumveksten i produksjonen for post og telekommunikasjon i 2008 var i overkant av 6 prosent. Tilsvarende var den 12,8 prosent i 2007. Det var hovedsakelig telekommunikasjon som bidro til veksten. Det var nedgang i konsumprisene for teletjenester i 2008, og dette forklarer i stor grad den relativt kraftige veksten i produksjonsvolumet på årsbasis. Sysselsettingen økte med 2,5 prosent for post- og telekommunikasjon i 2008.

Produksjonen i hotell- og restaurantvirksomhet vokste med 2,4 prosent målt i faste priser. Høy vekst i restaurantvirksomhet, som utgjør om lag 80 prosent av den totale omsetningen, bidro til å holde den samlede veksten oppe. Foreløpige tall fra overnattingsstatistikken viser en nedgang i antall gjestedøgn i 2008. Det var spesielt overnattinger forbundet med ferieformål som

Tabell 6.16. Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge. Nivå og prosentvis endring fra året før

	Produksjon						Utførte timeverk			
	Nivå ¹	Endring volum		Endring pris		Nivå ²	Endring			
		2008	2007	2008	2007		2008	2007		2008
Varehandel	353,9	9,1	3,6	2,1	3,1	491,3	508,1	3,9	3,4	
Hotell- og restaurantvirksomhet	62,5	5,7	2,4	4,9	5,1	98,1	100,6	3,4	2,6	
Innenriks sjøfart	8,0	-2,2	-3,4	8,6	7,0	13,3	13,4	2,8	1,4	
Transport ellers	179,5	6,4	0,0	3,2	6,3	175,3	181,4	1,9	3,5	
Post- og telekommunikasjon	85,6	12,8	6,3	-3,2	-1,8	51,2	52,8	5,1	3,2	
Finansiell tjenesteyting	147,2	10,4	4,0	1,2	7,0	74,5	76,8	2,4	3,1	
Forretningsmessig tjenesteyting	480,4	9,8	5,9	5,1	5,2	421,3	456,0	8,9	8,2	
Personlig tjenesteyting	176,2	4,3	3,9	3,7	4,7	267,1	274,2	2,4	2,7	
Sum Private tjenesteytende næringer	1 493,2	8,5	4,0	3,1	4,5	1 592,1	1 663,3	4,6	4,5	

¹ I løpende priser, milliarder kroner.

² Millioner timeverk utført av lønntakere og selvstendige.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

trakk ned. Sysselsettingen i hotell- og restaurantvirksomhet økte med 2,5 prosent i 2008.

Bruttoproduktet for finansiell tjenesteyting utgjorde 11 prosent av bruttoproduktet i privat tjenesteyting i 2008. Foreløpige tall viser en vekst i produksjonsvolumet på 4 prosent. Tilsvarende var veksten i 2007 på 10,4 prosent. Sysselsettingsveksten for næringen i 2008 var på 2,5 prosent.

Transporttjenester, som inkluderer jernbane- og sporveistjenester, annen landtransport, lufttransport og tjenester tilknyttet transport, viste uendret produksjonsvolum i 2008 fra året før. Sysselsettingsveksten var på 2,6 prosent. Bak disse tallene ligger en vekst i produksjonsvolumet både til jernbane- og sporveistjenester og luftfart. Tall for NSB og Flytoget viser god vekst i passasjertallene, og tall fra Avinor viser vekst i antall flypassasjerer. Det var en større økning i antall passasjer til utlandet enn i den innenlandske trafikken.

Nullveksten i transportnæringen skyldes en reduksjon i produksjonsvolumet for tjenester tilknyttet transport. Denne næringsgruppen står for om lag 40 prosent av bruttoproduktet i transport. Tjenester i tilknytning til transport omfatter blant annet tjenester tilknyttet sjøtransport og reisebyråvirksomhet.

7. Arbeidsmarkedet

Finanskrisen som inntraff høsten 2008 gjenspeiler seg i utviklingen på arbeidsmarkedet. Sysselsettingen økte i de første månedene av 2008, men veksten var avtagende, og siden april har veksten stoppet opp. Foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) viser en økning i sysselsettingen på 80 000 personer fra 2007 til 2008. Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) viser at gjennomsnittlig arbeidsledighet var omtrent lik i 2007 og 2008. Fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008 økte imidlertid ledigheten med 12 000, og utgjorde 2,6 prosent av arbeidsstyrken i 4. kvartal 2008. Sesongjusterte tall fra AKU viser at ledigheten økte utover høsten. Den registrerte ledigheten hos NAV var drøye 11 000 høyere i desember 2008 enn i samme måned året før. Det har også vært en sterk reduksjon i tilgangen på nye ledige stillinger og en mindre nedgang i beholdningen av ledige stillinger i samme periode, se tabell 7.3.

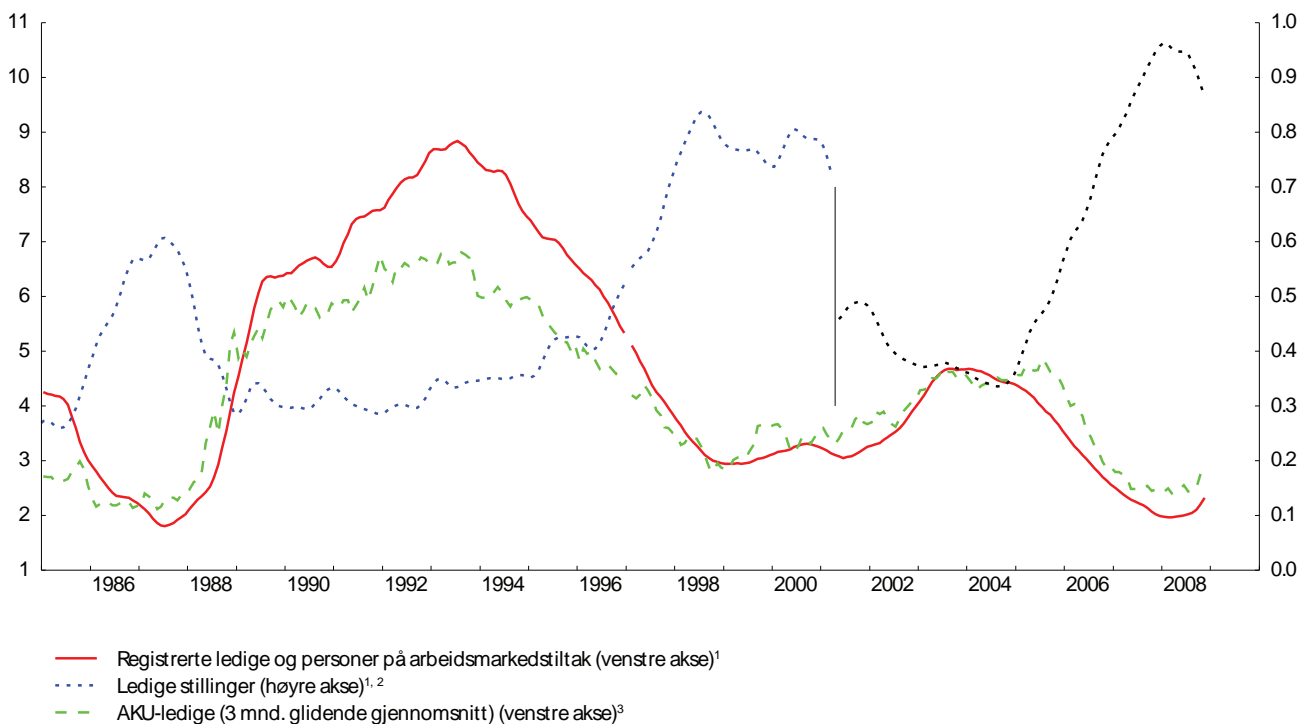
Figur 7.1 viser at den sterke bedringen på arbeidsmarkedet fra og med sommeren 2005 bremses opp i 2008. Mens den sesongjusterte arbeidsledigheten utgjorde 4,8 prosent sommeren 2005, falt den til 2,5 prosent to år etter. Den har siden holdt seg mellom 2,4 og 2,6 prosent siden sommeren 2007 og fram til høsten 2008, noe som ligger innenfor feilmarginen i AKU. Fra august til november var det imidlertid en økning i ledigheten fra 2,4 til 2,9 prosent.

Veksten i sysselsettingen de siste årene må ses i sammenheng med at befolkningen i yrkesaktiv alder har økt, og at andelen sysselsatte har gått opp. En del av befolkningsøkningen skyldes større permanent nettoinnvandring til Norge. I tillegg har det vært en økning i antall sysselsatte på korttidsopphold. Den sterke veksten i nettoinnvandringen og sysselsatte på korttidsopphold har bidratt til å muliggjøre den sterke økonomiske veksten de siste årene. Vi har så langt ikke mye informasjon om hvordan omslaget i konjunktorene vil påvirke arbeidsinnvandringen. Tall fra NAV viser imidlertid en sterk økning i antall registrert ledige blant arbeidsinnvandrere i perioden fra desember 2007 til desember 2008. Arbeidsinnvandring omtales nærmere i temaboks 7.1

7.1. Sysselsettingen

De foreløpige tallene fra KNR viser en vekst i sysselsettingen på 3,2 prosent fra 2007 til 2008. Dette var lavere enn veksten året før, som var på 4,1 prosent. Den sterke sysselsettingsveksten de siste årene henger blant annet sammen med en betydelig økning i arbeidsinnvandringen, både høyere nettoinnvandring og flere sysselsatte på korttidsopphold. Tilgangen på utenlandsk arbeidskraft har bidratt til å dempe presset i arbeidsmarkedet. Det er vanskelig å anslå eksakt hvor stor del av sysselsettingsveksten som kan tilskrives arbeidsinnvandring.

Figur 7.1. Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger. Sesongjustert og glattet, månedstall. Prosent av arbeidsstyrken

¹ Justert bakover for brudd i serien fra januar 1999.

² Brudd i statistikken for beholdning av ledige stillinger fom. mai 2001.

³ Brudd i serien fra og med 2006.

Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV) og Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.1. Sysselsetting og utførte timeverk etter næring. Sysselsatte i 1 000 personer, timeverk i millioner, NR. Vekstrater i prosent fra året før

	Sysselsatte personer (1 000)		Utførte timeverk (mill.)		Vekstrater fra 2007	
	Nivå 2008	Endring fra 2007	Nivå 2008	Endring fra 2007	Personer	Timeverk
I alt	2 618	80	3 723	125	3,2	3,5
Olje og utenriks sjøfart	95	5	173	10	5,7	6,1
Fastlands-Norge	2 523	75	3 549	115	3,1	3,4
Industri og bergverksdrift	303	7	479	11	2,5	2,3
Annen vareproduksjon	278	6	473	10	2,2	2,2
Primærnæringer	74	-1	144	-2	-1,0	-1,1
Elektrisitetsforsyning	11	0	19	0	-0,9	0,6
Bygge- og anleggsvirksomhet	192	7	311	12	3,7	4,0
Tjenesteyting	1 187	44	1 665	71	3,8	4,5
Varehandel	350	11	470	16	3,2	3,6
Samferdsel	155	4	248	8	2,6	3,3
Annen tjenesteyting	683	29	947	47	4,5	5,3
Offentlig forvaltning	756	18	932	23	2,4	2,6
Statlig forvaltning	266	1	389	53	0,5	1,1
Kommunal forvaltning	490	16	543	19	3,4	3,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Basert på foreløpig informasjon kan vi anslå at arbeidsinnvandringen sto for 20-30 prosent av veksten i sysselsettingen i 2008, om lag som i 2007. Foruten arbeidsinnvandring kom veksten i sysselsettingen fra økt befolkning i yrkesaktiv alder og en høyere sysselsettingsandel. AKU viser at den relative andelen av eldre i befolkningen gikk opp. Denne gruppen har lavere sysselsettingsandel og trekker derfor i retning av lavere sysselsetting totalt sett. Sysselsettingsprosenten for de fleste aldersgrupper gikk imidlertid opp.

Det har vært en viss tendens til økt sysselsettingsandel for eldre de siste årene. Statistikk fra NAV viser at andelen nye mottakere av AFP (Avtalefestet pensjon) som fortsetter i arbeid har gått opp for begge kjønn både i privat og offentlig sektor de siste årene. Om lag 29 prosent av nye AFP-pensjonister i de tre første kvartalene av 2008 kombinerte AFP med arbeid, mot 25 prosent i samme periode året før. Fra september 2007 til september 2008 var det 9,6 prosent økning i antall mottakere av AFP. Ved utgangen av september 2008 var det om lag 48 700 mottakere av AFP.

De fleste næringer opplevde oppgang i sysselsettingen i 2008. Tabell 7.1 viser at veksten var størst innen olje og utenriks sjøfart. Bygge- og anleggsvirksomheten hadde vekst i sysselsettingen også i 2008, men den var betydelig lavere enn i de to foregående årene. Veksten i 2006 og 2007 var også betydelig sterkere enn i de foregående årene. Bygge- og anleggsvirksomhet var den næringen som hadde størst innslag av sysselsatte på korttidsopphold i 2007, og det er grunn til å anta at dette også gjaldt for 2008.

Om lag 74 prosent av de sysselsatte arbeidet innenfor tjenesteyting. Noe over 60 prosent av disse var i privat sektor. Den største absolutte veksten kom

Tabell 7.2. Hovedtall for arbeidsmarkedet. 1 000 personer

	Nivå		Endring 2007 fra året før
	2008	2007	
Befolkning i yrkesaktiv alder 16-74 år	3 505	3 445	60
16-24 år	607	593	14
25-54 år	1 977	1 955	22
55-74 år	920	897	23
Arbeidsstyrken (AKU)	2 591	2 507	84
Arbeidsledige	67	63	4
Sysselsatte (KNR)	2 618	2 538	80
Avvik grunnet ulik dekning i KNR og AKU ¹	94	94	-
Utførte timeverk (mill.)	3 723	3 597	125

¹ Arbeidsstyrken omfatter bare personer bosatt i Norge, mens antall sysselsatte også omfatter utlendinger på norske skip og personer som er i Norge på korttidsopphold. Ved summering av antall sysselsatte og arbeidsledige til antall personer i arbeidsstyrken, må derfor disse to gruppene holdes utenfor, mens personer bosatt i Norge og sysselsatt i utlandet må legges til.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

innenfor annen tjenesteyting, der blant annet utleie av arbeidskraft står for en betydelig andel av veksten.

AKU viser at kvinner hadde størst vekst i heltidsjobber, mens menn hadde størst vekst i deltidsjobber. For kvinner gikk gjennomsnittlig avtalt arbeidstid noe opp i 2008, mens den gjennomsnittlige avtalte arbeidstiden for menn var om lag som året før. For menn og kvinner samlet var gjennomsnittlig avtalt arbeidstid uendret. Ifølge KNR var veksten i utførte timeverk noe større enn veksten i sysselsettingen.

Tabell 7.2 angir noen hovedtall for arbeidsmarkedet fra KNR og AKU, og viser blant annet forskjellen i antall sysselsatte i de to statistikkene. En del av de sysselsatte på korttidsopphold er med i sysselsettingstallet i KNR, men ikke i AKU (se boks 7.1 for definisjoner). Dersom personer som har vært på korttidsopphold bosetter seg

Boks 7.1. Arbeidsmarkedsstatistikken – noen forklaringer

De viktigste statistikkildene om arbeidsmarkedet er Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser (AKU) og registerstatistikken fra Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV). Sammen med annen økonomisk statistikk danner disse grunnlag for et helhetsbilde av arbeidsmarkedet i nasjonalregnskapet (NR/KNR).

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU)

Tallene i AKU er beregnet på grunnlag av kvartalsvise intervjuer med et utvalg på 24 000 personer. Siden AKU er en utvalgsundersøkelse, er det utvalgsusikkerhet knyttet til tallene. En nærmere redegjørelse for AKU finnes på <http://www.ssb.no/emner/aku/om.html>.

Omfang: AKU dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Før 2006 var aldersgruppa 16-74 år.

Sysselsatte: Personer som utførte inntektsgivende arbeid av minst en times varighet i referanseuken. Vernepliktige og personer som var fraværende fra arbeid på grunn av sykdom, permisjon, ferie o.l. er også inkludert som sysselsatte.

Arbeidsledige: Personer uten inntektsgivende arbeid som har søkt arbeid siste fire uker, og som kan påta seg arbeid innen to uker etter referanseuken.

Langtidsledige: Arbeidsledige med en sammenhengende ledighetsperiode på 27 uker eller mer forut for intervjutidspunktet.

Undersysselsatte: Deltidssysselsatte som har forsøkt å få lengre arbeidstid, og som kan starte med økt arbeidstid innen en måned.

Arbeidsstyrken: Summen av sysselsatte og arbeidsledige (omtales ofte som de yrkesaktive).

Yrkesdeltagelsen: Andelen av befolkningen i den aktuelle aldersgruppa som er i arbeidsstyrken.

Arbeidsledighetsraten: Andelen av arbeidsstyrken som er arbeidsledig.

Statistikk fra Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV)

Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV) lager statistikk over arbeidsledige, tiltaksdeltakere og ledige stillinger, hovedsakelig basert på egne registre.

Arbeidssøkere: Summen av ordinære arbeidssøkere og yrkeshemmede.

Ordinære arbeidssøkere: Arbeidsføre personer som søker inntektsgivende arbeid hos NAV, og som er disponible for det arbeid som søkes. Hvorvidt en person er i arbeid eller ikke, er uten betydning.

Registrerte helt ledige: Ordinære arbeidssøkere som har vært uten inntektsgivende arbeid de siste to ukene. Skoleungdom og personer på arbeidsmarkedstiltak regnes ikke med til denne gruppen.

Langtidsledige: Registrerte helt ledige med en sammenhengende ledighetsperiode på 26 uker eller mer inntil registreringstidspunktet.

Ordinære tiltaksdeltakere: Ordinære arbeidssøkere som på opptellingstidspunktet deltar på ordinære arbeidsmarkedstiltak, det vil si arbeidsmarkedstiltak utenom attføringstiltak.

Delvis sysselsatte: Ordinære arbeidssøkere som har hatt inntektsgivende arbeid i løpet av de to siste ukene, men som søker arbeid med lengre arbeidstid.

Yrkeshemmede: Arbeidssøkere som er på attføringstiltak eller som vurderes med sikte på yrkesmessig attføring.

Permitterte arbeidssøkere: Omfatter både helt og delvis permitterte (med innskrenket arbeidstid). Helt permitterte medregnes som helt ledige, mens delvis permitterte regnes som delvis sysselsatte.

Nasjonalregnskapet (NR/KNR)

Omfang: Nasjonalregnskapet har tall for sysselsetting og utførte timeverk i alle enheter som deltar i økonomisk aktivitet på eller ut fra Norges økonomiske territorium på varig basis (ett år eller mer).

Sysselsatte personer: Gjennomsnittlig antall sysselsatte over året. Dette begrepet ligger nær opp til tilsvarende definisjon i AKU.

Utførte timeverk: Antall utførte timeverk over hele året (inklusive overtid).

Normalårsverk: Summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber (med andel av fulltidsjobb som vekt).

To mål på arbeidsledighet

Normalt har arbeidsledigheten ifølge AKU vært større enn antall registrerte helt ledige i statistikken fra NAV, fordi ikke alle som har søkt arbeid har registrert seg hos NAV og fordi en del av de som deltar på opplæringstiltak klassifiseres som arbeidsledige i AKU. I motsatt retning trekker at en del av de registrerte helt ledige hos NAV ikke klassifiseres som arbeidsledige i AKU, enten fordi de ikke aktivt har forsøkt å skaffe seg arbeid de siste 4 uker, eller fordi de ikke er umiddelbart tilgjengelige for arbeid.

Arbeidsinnvandring i SSBs statistikker

Arbeidsinnvandringen fanges opp på ulike måter i SSBs sysselsettingsstatistikker:

Sysselsetting i NR: NR dekker all sysselsetting i innenlandske bedrifter, det vil si bedrifter som forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder, uavhengig av om den sysselsatte er registrert bosatt i Norge eller ikke. Personer som kommer sammen med sin utenlandske bedrift på oppdrag som varer under 12 måneder omtales som tjenesteytere og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet (produksjonen regnes som import).

Ordinær registerbasert sysselsettingsstatistikk og AKU: Disse statistikkene er basert på personer som er registrert bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. Kriteriet er at man forventes å oppholde seg minst seks måneder i landet. De som er registrert bosatt i Norge og arbeider i utlandet kommer med i AKU, men ikke i den ordinære registerbaserte sysselsettingsstatistikken.

Sysselsatte på korttidsopphold: Denne registerbaserte spesialstatistikken omfatter kun personer som arbeider i Norge uten å være registrert bosatt ifølge Det sentrale folkeregisteret. Med dette menes at man forventes å oppholde seg mindre enn seks måneder i landet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende og sjøfolk fra land utenfor EØS-området. Det antas at det er en betydelig underrapportering av særlig tjenesteytere til de aktuelle registrene.

Temaboks 7.1. Arbeidsinnvandring

I 2008 har det vært en sterk vekst i sysselsettingen. Mye av denne veksten skyldes arbeidsinnvandring. Arbeidsinnvandrerne kan deles i to grupper. Den ene er de som både tar arbeid og bosetter seg i Norge, og den andre er de som fortsatt er bosatt i utlandet men som arbeider i Norge. Statistisk sentralbyrås statistikker fanger opp disse to gruppene av arbeidsinnvandring på ulike måter, jf. boks 7.1.

Foreløpige tall for 2008

Foreløpige tall fra NAV's Arbeidstakerregister, Sentralskattekontoret for utenlandssaker (SFU) og tall fra Utlendingsdirektoratet (UDI) indikerer en fortsatt vekst i sysselsatte på korttidsopphold i 2008. Veksten i folketallet i 2008 grunnet innvandring fra land hvor arbeid er viktigste innvandringsgrunn, indikerer at denne gruppen har bidratt sterkt til veksten i sysselsettingen.

Foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) viser en vekst i sysselsettingen på 80 000 personer. KNR omfatter både bosatte og ikke-bosatte som arbeider i innenlandske bedrifter, men sier ikke noe om fordelingen mellom disse gruppene. I underlagsberegningene anslås økt innvandring (altså nye bosatte) og personer på korttidsopphold (ikke-bosatte) til sammen å ha stått for 20-30 prosent av sysselsettingsveksten i 2008.

Foreløpige tall indikerer at avmatningen i arbeidsmarkedet gjennom 2008 ikke ser ut til å ha slått veldig kraftig ut for arbeidsinnvandringen så langt, selv om de i stor grad befinner seg i konjunkturtsatte næringer. Tall over registrerte ledige fra NAV viser riktignok en klar prosentvis vekst i registrerte ledige mot slutten av året, men det er fortsatt svært små tall i absolutt forstand.

Strukturelle trekk ved arbeidsinnvandringen

De siste tallene fra spesialstatistikkene over personer på korttidsopphold (ikke-bosatte) og bosatte innvandrere er fra 4. kvartal 2007. Tall for 4. kvartal 2008 blir publisert i juni 2009.

I 4. kvartal 2007 var det 64 297 sysselsatte på korttidsopphold i Norge, en økning på 16 prosent fra samme kvartal året før. Av de sysselsatte på korttidsopphold i 2006 var 45 prosent også sysselsatt på korttidsopphold i 2007, mens 7 prosent var sysselsatt og hadde bosatt seg i 2007. Andelen bosatt året etter de først ble registrert som sysselsatt på korttidsopphold har holdt seg stabil i perioden 2004-2007, men på grunn av veksten i antall sysselsatte på korttidsopphold har antallet slike personer økt.

Personer med bakgrunn fra henholdsvis Norden og EU-land i Øst-Europa utgjør de klart største gruppene av sysselsatte på korttidsopphold. Fordelingen på næring varierer en god del med hvilken landbakgrunn personene har. Om lag 31 prosent av de som kom fra EU-land i Øst-Europa jobbet i bygg- og anleggsvirksomhet i 4. kvartal 2007. Mange fra disse landene arbeidet også innenfor utleie av arbeidskraft og industri. I perioden 2005-2007 har andelen i bygge- og anleggsvirksomheten holdt seg relativt stabil, mens andelen som arbeider innenfor utleie av arbeidskraft og industri har økt kraftig. Se <http://www.ssb.no/kortsys/> for tabeller med fordeling etter næring.

Fra 4. kvartal 2006 til 4. kvartal 2007 økte antall sysselsatte innvandrere som er bosatt i Norge med 24 500. Dette er personer som har blitt bosatt fra dag én eller som tidligere har arbeidet i Norge på korttidsopphold. Også blant disse utgjorde personer fra EU-land i Øst-Europa en stor gruppe med 51 prosent. Når det gjelder personer fra dette området er tendensen at veksten har dreid seg fra arbeid i Norge på korttidsopphold til bosetting. I hovedsak var næringsfordelingen for denne gruppen som for de som var sysselsatt på korttidsopphold.

Sysselsatte 15-74 år etter bosettingsstatus og landbakgrunn for førstegenerasjonsinnvandrere.

	Sysselsatte registrert bosatt		Lønnstakere ikke registrert bosatt ¹	
	Nivå 07:4	Bruttoinnvandring mellom 06:4 og 07:4	Nivå 07:4	Nettoendringer fra 06:4 til 07:4
I alt	2 484 000	24 508	64 297	8 954
Norge	2 270 886	37	4 403	200
Norden ellers	35 328	3 137	24 184	3 966
Vest-Europa ellers	27 215	3 586	7 934	691
EU-land i Øst-Europa	30 592	12 458	23 405	4 536
Av dette				
Polen	20 860	9 443	15 072	1 926
Litauen	3 301	1 493	4 777	1 269
Andre land	119 979	5 290	4 371	-439

¹ Selvstendig næringsdrivende og sjøfolk utenfor EØS-landene er ikke inkludert.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i Norge, vil det bare være en overføring av sysselsatte fra en kategori til en annen. Det betyr at noe av sysselsettingsveksten som KNR tidligere har vist, registreres med et tidsetterslep i AKU.

7.2. Arbeidsstyrken

AKU viser at yrkesdeltakelsen i aldersgruppen 15-74 år var 73,9 prosent i 2008, opp fra 72,8 prosent i 2007. Deltakelsen i yrkeslivet økte for de fleste aldersgrupper og for både kvinner og menn. Ser man nærmere på utviklingen for kvinner, viser det seg at også eldre kvinner

har hatt en økning i yrkesdeltakelsen de siste årene, noe som tyder på at de har en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet enn tidligere generasjoner av kvinner. Dette har trolig bakgrunn i at utdanningsnivået for kvinner har økt, samt at det har vært stor etterspørsel etter arbeidskraft i typiske kvinneyrker.

Det er vanlig at arbeidstilbudet øker i et stramt arbeidsmarked. Dette kommer blant annet av at færre støtes ut av arbeidslivet når ledigheten er lav. Tall for strømmer ut av arbeidsstyrken viser at overganger til uførhet er

Temaboks 7.2. Beskjeden økning i mødres yrkesarbeid

Det har vært et viktig mål i norsk familiepolitikk å legge til rette for at både kvinner og menn skal kunne kombinere familie- og yrkesarbeid og at kvinner skal delta i yrkeslivet på linje med menn, også mens de har små barn. I løpet av de siste tiårene er det gjennomført flere familiepolitiske reformer som kan ha betydning for foreldres, og særlig mødres, arbeidstilbud. Den norske familiepolitikken betegnes ofte som ambivalent fordi den inneholder elementer som legger til rette for mødres yrkesarbeid, som f. eks. barnehager og foreldrepermisjon, og elementer som fremmer en mer tradisjonell arbeidsdeling i familien, som f. eks. kontantstøtten. Den betalte foreldrepermisjonen er betydelig utvidet siden begynnelsen av 1990-tallet. Noe er øremerket for far, men i de fleste parforhold er det fremdeles mor som tar ut det meste av permisjonen. Siden begynnelsen av 1990-tallet har det vært en sterk vekst i antall barnehageplasser og plasser i skolefritidsordningen. På slutten av 1990-tallet ble det innført en ordning med kontantstøtte til foreldre som ikke benytter statlig subsidierte barnehager.

Kitterød (2007) og Kitterød og Kjeldstad (2006) har studert utviklingen av sysselsetting og arbeidstid blant gifte og samboende foreldre i tiden 1991-2005 i lys av utviklingen på arbeidsmarkedet og familiepolitikken i perioden. Analysen er basert på spesialkjøring av SSBs Arbeidskraftundersøkelser (AKU). Her vises noen resultater for mødre med barn i ulike aldersgrupper, målt ved det yngste barnets alder.

Siden begynnelsen av 1990-tallet har det vært varierende konjunkturer på arbeidsmarkedet, men sysselsettingsmønsteret blant mødre har variert lite med disse. Det var en klar økning i andelen sysselsatte mødre med barn under 16 år, fra 74 prosent i 1991 til 81 prosent i 2005. Arbeidsledigheten var stabil lav i hele perioden. Andelen sysselsatte økte noe mer blant dem med barn under 7 år enn blant dem med større barn. Mest markert var økningen blant mødre med barn i alderen 3-6 år, noe som rimer bra med den sterke veksten i andelen barn i barnehage. I internasjonal sammenheng har mødre i Norge forholdsvis høy yrkesdeltakelse. Nivået ligger imidlertid fremdeles noe under nivået for fedre, og deltidsandelen er høy.

I AKU blir alle sysselsatte spurt om sin avtalte/vanlige arbeidstid i en gitt referanseuke, og om hvor mange timer de faktisk arbeidet i denne uka. I en del tilfelle, og særlig for mødre med små barn, kan det være stor forskjell mellom avtalt og faktisk arbeidstid. Avtalt arbeidstid er det antall timer som den ansatte skal arbeide ifølge arbeidskontrakten. Fravær på grunn av sykdom, ferier, permisjon o.a. skal ikke trekkes fra, og ekstraarbeid og overtid skal ikke legges til. For selvstendig næringsdrivende, ansatte uten arbeidstidsavtale og ansatte med varierende timetall, oppgis gjennomsnittet per uke. Det har vært en klar økning i sysselsatte mødres avtalte arbeidstid. Mødre med barn i alderen 0-15 år hadde i gjennomsnitt en avtalt arbeidstid på 31,3 timer i 2005. Dette var vel tre timer mer enn i 1991. Økningen var omtrent den samme uansett alderen til det yngste barnet, og avtalt arbeidstid varierer lite mellom mødre med små og store barn (figur 1). Det var en klar økning i avtalt heltidsarbeid i perioden, men fremdeles har nesten halvparten av de sysselsatte mødrene en avtale om deltid (46 prosent). Det er først og fremst kort deltid, under 20 timer per uke, som er blitt mindre vanlig.

Den faktiske arbeidstiden gir et litt annet bilde av mødres arbeidstid. Faktisk arbeidstid er det antall timer som folk jobbet i referanseuka. Overtid og ekstraarbeid kan gi lengre faktisk enn avtalt arbeidstid, og fravær på grunn av sykdom,

permisjon o.a. kan gi kortere faktisk enn avtalt arbeidstid. Mødre som var borte fra jobb hele uka, f. eks. på grunn av foreldrepermisjon, gis her en faktisk arbeidstid på null timer, mens den avtalte arbeidstiden gjerne kan være 38 timer. Den gjennomsnittlige faktiske arbeidstiden vil som oftest ligge under den avtalte når vi beregner gjennomsnittet for alle sysselsatte.

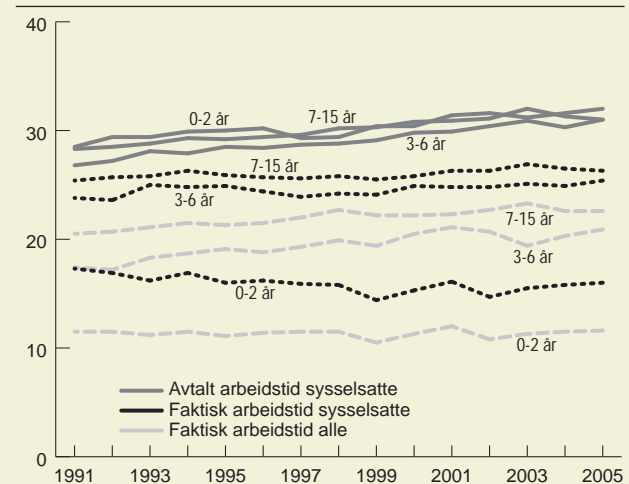
Det har vært beskjedne endringer i mødres gjennomsnittlige faktiske arbeidstid. For alle sysselsatte mødre sett under ett var det en økning på knapt en time fra 1991 til 2005. Blant mødre med barn i alderen 0-2 år var det en svak nedgang fra 17,3 timer i 1991 til 16 timer i 2005 (figur 1). Dette har bl.a. sammenheng med utvidelsen av foreldrepermisjonen. Langt flere var borte fra jobb hele undersøkelsesuka i 2005 enn i 1991. Blant mødre med eldre barn var det en viss økning i den gjennomsnittlige faktiske arbeidstiden, fra 23,8 til 25,4 timer for dem med barn i alderen 2-3 år, og fra 25,4 til 26,3 timer for dem med barn i alderen 7-15 år.

Ser vi på gjennomsnittet for alle mødre, ikke bare de sysselsatte, fanger vi også opp økningen i andelen sysselsatte. De som ikke er sysselsatt gis da en arbeidstid på null timer. Målt på denne måten brukte mødre med barn i alderen 0-15 år i gjennomsnitt om lag 19 timer per uke til yrkesarbeid i 2005, og dette var vel to timer mer enn i 1991. For dem med de minste barna var den gjennomsnittlige arbeidstiden omtrent 11,5 timer både i 1991 og 2005. Økningen i andelen sysselsatte oppveies her av at flere av de sysselsatte er borte fra arbeid med foreldrepermisjon. For mødre med større barn var det imidlertid en klar økning i den gjennomsnittlige faktiske arbeidstiden. Dette skyldes først og fremst at flere var sysselsatte, men også en svak økning i faktisk arbeidstid blant de sysselsatte. Sett i lys av den sterke satsingen på barnehager og skolefritidsordninger i perioden, er imidlertid økningen i mødres faktiske arbeidstid ganske beskjeden.

Kitterød, R. H. (2007): «Fremdeles et tosporet foreldreskap? Mors og fars yrkesarbeid i barnefasen». I E. Kvande og B. Rasmussen (red): *Arbeidslivets klemmer. Paradokker i det nye arbeidslivet*. Bergen: Fagbokforlaget: 221-248.

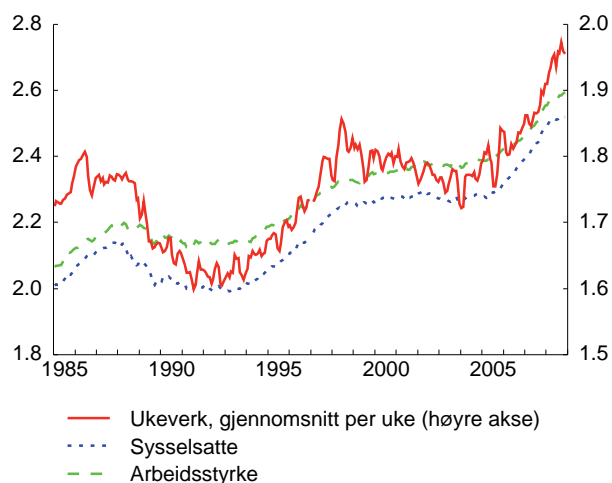
Kitterød, R. H. og R. Kjeldstad (2006): Kortere arbeidstid for fedre – men fremdeles et tosporet foreldreskap. *Søkelys på arbeidsmarkedet* 23 (2): 159-171.

Gjennomsnittlig avtalt og faktisk arbeidstid blant sysselsatte mødre, og gjennomsnittlig faktisk arbeidstid blant alle mødre. Tall for mødre med barn i ulike aldersgrupper. Timer per uke

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.2. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk. Sesongjusterte og glattede månedstall. Millioner

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

mindre hyppig i perioder med sterk sysselsettingsvekst, enn i tider med lav eller negativ vekst. Ifølge NAV var det 336 000 mottakere av uføreytelser ved utgangen av september 2008, noe som utgjør 11 prosent av befolkningen mellom 18 og 67 år. Det har i lang tid vært en økning i andelen som mottar uføreytelser, og mye av økningen kan forklares med demografiske forhold, ved at de eldre utgjør en stadig større andel av befolkningen. Veksten i antall mottagere av varige uføreytelser har avtatt siden 2004, og veksten i mottagere av uføreytelser har siden kommet i form av tidsbegrenset uførestønad. Det siste året var det også totalt sett en økning i antall mottakere av uføreytelser, noe som skyldes en økning blant de med tidsbegrenset uførestønad. Blant mottakere av varig uførestønad var det en liten nedgang.

Når arbeidsmarkedet er stramt, kan dette øke jobbsøkemotivasjonen hos de som tidligere ikke har klart å finne arbeid. Det har i tillegg vært knapphet på arbeidskraft med spesifikke kvalifikasjoner. Det stramme arbeidsmarkedet har bidratt til en høy reallønnsvekst i flere år, noe som har gjort det mer lønnsomt å arbeide i forhold til å være utenfor arbeidslivet. Lønnsveksten fra 2007 til 2008 anslås til 5,9 prosent, noe som i så fall vil være den høyeste veksten siden 1998.

Strømmen av unge personer fra utdanning til sysselsetting er høyere når det er sterk etterspørsel etter arbeidskraft. Dette kan være nyutdannede som går over til jobb, personer som avbryter utdanning eller som tar arbeid ved siden av utdanning. Det er også færre som går fra sysselsetting til utdanning i et stramt arbeidsmarked. Videre har en sterk barnehageutbygging og lavere egenbetaling de siste årene gjort at flere småbarnsforeldre har valgt å være yrkesaktive.

Yrkesdeltagelsen er høy i Norge sammenlignet med de fleste andre land. Blant personer i alderen 15-64 år var yrkesdeltakelsen her i landet 78,9 prosent i 2007, mens

den for OECD-landene samlet var 70,7 prosent. Nivået på yrkesdeltakelsen i Norge er om lag som i Sverige og Danmark. Norge skiller seg ut fra mange OECD-land med høy yrkesdeltagelse blant kvinner og eldre, men også her er vi ganske lik andre skandinaviske land.

Et annet trekk ved det norske arbeidsmarkedet er en høy andel deltidsarbeidende kvinner. I 2007 arbeidet 31,6 prosent av sysselsatte kvinner i Norge deltid (dvs. mindre enn 30 timer i uken), mot 25,3 prosent i OECD-landene samlet. Sammenlignet med Sverige og Finland har Norge et betydelig høyere innslag av deltidsarbeidende kvinner, men andelen er lavere enn i land som Nederland og Sveits, som har den høyeste andelen innen OECD-området (OECD Employment Outlook 2008).

7.3. Ledighet

AKU viser at ledigheten i 2008 var om lag som i 2007, men det var en sterk økning i arbeidsledigheten fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008. Antall ledige var 12 000 høyere i 4. kvartal 2008 enn i samme kvartal i 2007 og utgjorde 2,6 prosent av arbeidsstyrken. Arbeidsledigheten har særlig økt blant ungdom 15-24 år. Sesongjusterte tall viser at situasjonen på arbeidsmarkedet forverret seg betydelig på høsten, og det var en økning i ledigheten fra august til november på 13 000. Den sesongjusterte ledigheten var 2,9 prosent i november 2008. Tallet på registrerte ledige hos NAV viser en liten nedgang fra 2007. Fra desember 2007 til desember 2008 var det imidlertid en økning på 11 200 registrerte ledige, noe som er en økning på 29 prosent. Sesongjusterte tall viser at det var om lag 9 500 flere registrerte arbeidsledige ved utgangen av fjerde kvartal enn ved utgangen av 3. kvartal.

Arbeidsledigheten i henhold til AKU og registrerte ledige fra NAV holdt seg stabil gjennom 2008 fram til høsten, da det kom en økning i begge statistikker. AKU har vist en større økning i ledigheten enn i antall registrerte ledige hos NAV. AKU fanger også opp personer som er arbeidsledige, men som ikke er registrert arbeidsledig hos NAV.

Tabell 7.3 viser at det i gjennomsnitt var 42 570 personer registrert som helt ledige hos NAV i 2008, en nedgang på om lag 3 500 i forhold til året før. Sesongjusterte tall viser at den registrerte ledigheten holdt seg stabil på om lag 40 000 det første halvåret, mens det utover høsten skjedde en økning. I desember var den sesongjusterte registrerte ledigheten på 52 000. Arbeidsledigheten har økt særlig innenfor bygge- og anleggsvirksomheten og i industrien. Rogaland hadde lavest registrert arbeidsledighet med 1,0 prosent, mens den var høyest i Finnmark med 3,2 prosent. Rogaland var også ett av fylkene med størst vekst i sysselsettingen, mens Finnmark var blant fylkene med svakest sysselsettingsutvikling.

I henhold til AKU var det nedgang i korttidsledigheten. Korttidsledighet er definert ved at den sammenhengende ledighetsperioden har vart under et halvt år. Den

Tabell 7.3. Registrerte helt arbeidsledige og ledige stillinger. Antall personer

	Årsgjennomsnitt 2008	Endring fra 2007	Desember 2008	Endring fra desember 2007
Registrerte helt ledige	42 570	-3 492	50 076	11 191
- helt permitterte	1 530	408	2 846	1 990
Delvis permitterte	1 033	83	1 757	793
Ordinære tiltaksdeltakere	10 859	738	11 990	1 848
Tilgang ledige stillinger ¹	29 845	-3 450	13 187	-7 072
Beholdning ledige stillinger ²	26 571	2 268	21 035	-1 011

¹ Tilgang på registrerte ledige stillinger i løpet av en måned.

² Beholdning av ledige stillinger ved utgangen av måneden.

Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV).

gjennomsnittlige økningen fra 2007 til 2008 kom særlig blant de med 1-4 ukers varighet på jobbsøkingen. Ser vi på endringen fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008, var det både absolutt og relativt størst oppgang blant de med 5-13 ukers ledighetsperiode. Økningen i ledigheten blant personer med kort ledighetsperiode indikerer en økende innstrømming til ledighet. Bruttostrømmer for overganger fra sysselsetting til ledighet viser at det er betydelig større strømmer fra sysselsetting til ledighet når det er mindre vekst eller nedgang i sysselsetting enn når det er sterk sysselsettingsvekst. Tall fra NAV viser at det var en liten nedgang i gjennomsnittlig antall yrkeshemmede i 2008. Fra desember 2007 til desember 2008 var det imidlertid en økning på nesten 1 700 yrkeshemmede.

Tall fra NAV viser videre at det var en oppgang i antall helt eller delvis permitterte fra 2007 til 2008, og økningen har kommet på slutten av 2008. Tilgangen på nye stillinger per måned falt i forhold til året før. Det var nedgang i tilgangen på ledige stillinger innen alle yrkesgrupper. Nedgangen var størst innen yrkesgruppene bygg- og anlegg, industriarbeid og butikk- og salgsarbeid.

Arbeidsmarkedstiltak

Gjennomsnittlig antall personer på ordinære arbeidsmarkedstiltak (utenom yrkeshemmede) økte med noe over 700 i forhold til året før. Økningen kom i samband med den svakere utviklingen på arbeidsmarkedet utover høsten, og det var drøye 1 800 flere på ordinære arbeidsmarkedstiltak i desember 2008 enn i samme måned i 2007. Fordelingen på ulike typer arbeidsmarkedstiltak viser ingen større endringer i forhold til året før. Opplæringstiltak og arbeidspraksis hadde til sammen 80 prosent av de som var på slike tiltak. Denne andelen har holdt seg stabilt de siste årene.

Undersysselsetting

I AKU defineres undersysselsetting som deltidssysselsetting som søker mer arbeid og som kan ta på seg slikt arbeid innen én måned etter undersøkelsesuken. Tabell 7.5 viser at antall undersysselsatte falt med 7 000 personer fra 2007 til 2008. Også som andel av de deltidssysselsatte var det en nedgang fra året før. Om lag 9 prosent av de deltidssysselsatte var undersysselsatte i 2008.

Tabell 7.4. Arbeidsmarkedstiltak. Antall personer

	Nivå		Endring fra året før	
	2008	2007	2008	2007
Personrettede ordinære arbeidsmarkedstiltak i alt	10 900	10 200	700	-
Lønnstilskudd	1 800	1 600	200	100
Opplæring	4 900	4 600	300	300
Arbeidspraksis	3 800	3 900	-100	-300
Forsøks- og andre tiltak	500	200	300	-100
Herav ungdom under 20 år	1 800	1 600	200	-

Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV).

Tabell 7.5. Arbeidsledige, undersysselsatte, og personer utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid. Personer og tilbud av ukeverk (37,5 timer) per uke. 1 000

	Nivå		Endring fra året før
	2008	2007	
Arbeidsledige			
Personer	67	63	4
Ønsket antall ukeverk	53	53	0
Undersysselsatte			
Personer	59	66	-7
Ønsket merarbeidstid i ukeverk	21	23	-2
Tilbud av ukeverk i alt			
	74	76	-2
Personer utenfor arbeidsstyrken			
Utenfor arbeidsstyrken, i alt	914	938	-24
Ønsker arbeid	149	131	18
Kan begynne innen en måned	70	62	8

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Kvinner utgjorde noe i underkant av 80 prosent av de undersysselsatte og om lag 45 prosent av de arbeidsledige i 2008. De fleste undersysselsatte arbeider i tjenestenæringene, spesielt innen helse- og sosialtjenester, varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet. Disse næringene har tilsvarende høye tall når det gjelder andelen på deltid, og da spesielt for kvinner.

Mange undersysselsatte ønsker kun å jobbe noen få timer ekstra, og mange arbeidsledige har ønske om deltidsarbeid. Ved å summere tilbudet av arbeidstimer fra de arbeidsledige og tilbudet av ekstra arbeidstimer fra de undersysselsatte, får vi et tall på det urealiserte arbeidstilbudet målt i timer. Dette urealiserte arbeidstilbudet utgjorde 74 000 heltidsstillinger i 2008, om lag det samme som året før. Det urealiserte arbeidstilbudet tilsvarer 3,7 prosent av alle ukeverk som arbeidsstyrken tilbyr, mot 3,9 prosent i 2007.

Tall for helse- og sosialsektoren viser at en del undersysselsatte har en faktisk arbeidstid som i perioder overstiger avtalt arbeidstid. Det betyr at noen får ønsket om flere timer oppfylt via ekstravakter, vikartimer eller liknende. Mange vil likevel ønske å få den ekstra arbeidstiden inn som en del av den avtalte tiden.

Temaboks 7.3. **Framtidige ubalanser for ulike typer arbeidskraft**

Til tross for finanskrisen og voksende arbeidsledighet vil utviklingen fra de siste tiårene med en betydelig økning i behovet for utdannet arbeidskraft fortsette. Erfaringer fra tidligere konjunkturtilbakeslag viser også at arbeidsledigheten øker sterkest blant de ufaglærte. For å vurdere mulige ubalanser i et mellomlangsigte perspektiv, er det imidlertid hensiktsmessig å skue ut over kortsiktige konjunktursvingninger. De fleste utdanninger tar flere år, og konjunktursituasjonen kan være helt annerledes ved slutføring av utdanningen sammenlignet med oppstart.

Statistisk sentralbyrå har gjennomført framskrivinger av tilbud og etterspørsel for ulike typer arbeidskraft siden begynnelsen av 1990-tallet. I et generelt opplegg som omfatter hele arbeidsstyrken, er arbeidskraften delt inn i nærmere 30 utdanningsgrupper. Behovet for arbeidskraft i de ulike næringene blir framskrevet ved hjelp av et makroøkonomisk opplegg og trendene fra det siste tiåret.

Det samlede arbeidstilbudet blir også framskrevet med det makroøkonomiske opplegget for å sikre en konsistent utvikling i arbeidsledigheten. Veksten i arbeidsstyrken ventes å bli klart svakere de neste tjue årene enn de tjue foregående på grunn av svakere vekst i den yrkesaktive befolkningen. Erfaringer fra de siste årene indikerer imidlertid at økt innvandring til en viss grad kan motvirke dette og sikre fortsatt noe vekst. Arbeidsstyrken blir fordelt etter utdanning gjennom en modell for ungdoms utdanningsvalg basert på forutsetning om konstante utdanningstilbøyeligheter. For helsepersonell og lærere er det utarbeidet spesialmodeller for å ivareta de nødvendige detaljer.

Mulig utvikling i tilbud og etterspørsel for utvalgte grupper helse- og sosialpersonell og lærere. 1 000 årsverk

	2007	2010	2015	2020	2030
Hjelpepleiere/helsefagarbeidere					
Tilbud	69,1	69,8	70,7	70,9	70,7
Etterspørsel	69,1	72,7	79,3	86,5	112,1
Barnevernspedagoger					
Tilbud	7,6	8,9	10,9	12,8	16,0
Etterspørsel	7,6	7,9	8,5	9,0	10,4
Sosionomer					
Tilbud	10,8	12,2	14,4	16,3	20,1
Etterspørsel	10,8	11,2	12,2	13,0	14,9
Sykepleiere					
Tilbud	68,6	74,0	81,5	87,2	95,2
Etterspørsel	68,6	71,9	78,9	86,4	107,9
Vernepleiere					
Tilbud	9,7	11,5	14,0	16,1	19,1
Etterspørsel	9,7	10,2	11,1	12,0	15,2
Leger					
Tilbud	20,0	21,6	24,0	25,9	29,4
Etterspørsel	20,0	20,9	23,0	25,2	29,8
Tannleger					
Tilbud	4,3	4,4	4,5	4,7	5,2
Etterspørsel	4,3	4,5	4,9	5,3	5,9
Førskolelærere					
Tilbud	32,0 ¹	36,2	41,2	44,7	
Etterspørsel	34,5 ¹	38,6	39,8	41,9	
Allmennlærere					
Tilbud	58,0 ¹	57,6	54,5	52,0	
Etterspørsel	58,0 ¹	62,5	66,0	68,1	
Praktisk/pedagogisk utdanning					
Tilbud	39,9 ¹	42,5	44,0	45,2	
Etterspørsel	39,9 ¹	42,2	44,0	45,0	

¹ Tall for 2006.

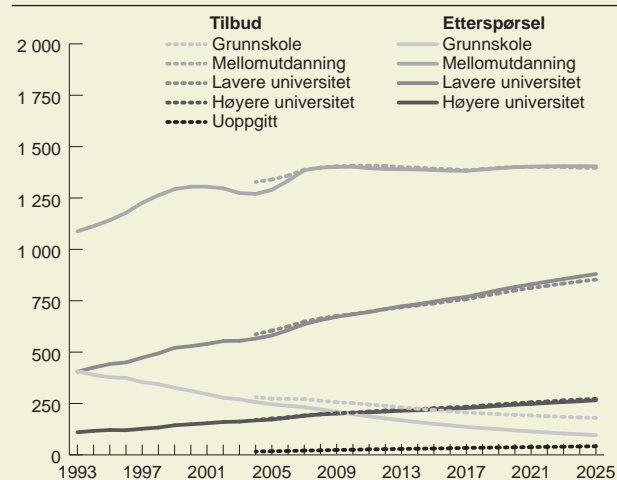
Etterspørselen er knyttet opp mot den demografiske utviklingen for de aktuelle brukergruppene og forutsetninger om mulige standardøkninger. Sammen med svakere vekst i arbeidsstyrken og mer begrenset økonomisk handlingsrom som følge av lavere oljeproduksjon, vil økende pensjonsutgifter og forutsetninger om uendret skattenivå etter hvert tilsa en dempet vekst i offentlig tjenesteproduksjon. Helse- og sosialsektoren ventes imidlertid å bli prioritert.

Resultater

Med en inndeling i arbeidskraften i fire grupper etter utdanningsnivå ser det ut til at tilbud og etterspørsel beveger seg noenlunde i takt. Den betydelige økningen i tilgangen på utdannet arbeidskraft fram til 2025 kan forklares med den økningen som fant sted i utdanningskapasiteten på 1990-tallet. Ettersom en langt større andel av de nye kullene som kommer inn i arbeidsmarkedet har høyere utdanning sammenlignet med de som går ut, vil tilgangen på utdannet arbeidskraft øke betydelig og motsvare den økte etterspørselen selv om ikke utdanningstilbøyelighetene øker ytterligere. Økte ungdomskull de nærmeste årene innebærer imidlertid at framskrivningen er basert på at det fortsatt finner sted noe utbygging av utdanningskapasiteten. Framskrivningene indikerer også at etterspørselen synker sterkere enn tilbudet for ufaglært arbeidskraft. Det pågående konjunkturtilbakeslaget kan forsterke denne utviklingen.

For mer detaljerte utdanningsgrupper kan det oppstå større ubalanser enn for de fire hovedgruppene. Spesielt ser det ut til å bli en klar mangel på hjelpepleiere/helsefagarbeidere med de forutsetningene som legges til grunn. Med en forholdsvis stor andel eldre arbeidstakere er dagens utdanningskapasitet bare tilstrekkelig til å erstatte de som går av med pensjon. Med aldringen av befolkningen og litt økning i standardene, vil det finne sted en klar vekst i etterspørselen. Utviklingen i tallet på eldre vil spesielt tilsa økt etterspørsel etter helse- og sosialpersonell etter 2020.

Selv om veksten i behovet for lærere blir klart svakere enn for helsepersonell, både som følge av forutsetningen om noenlunde konstant barnetall og lavere prioritering av standardhevinger i undervisningssektoren, utdannes det ikke nok allmennlærere til å kunne erstatte de store kullene lærere som nærmer seg pensjonsalderen. Dagens underskudd på førskolelærere på grunn av barnehageutbyggingen kan imidlertid bli snudd til et overskudd om noen år da det for denne gruppen utdannes mange i forhold til tallet på de som går av med pensjon.

Tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft, etter utdanningslengde. 1 000 personer

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

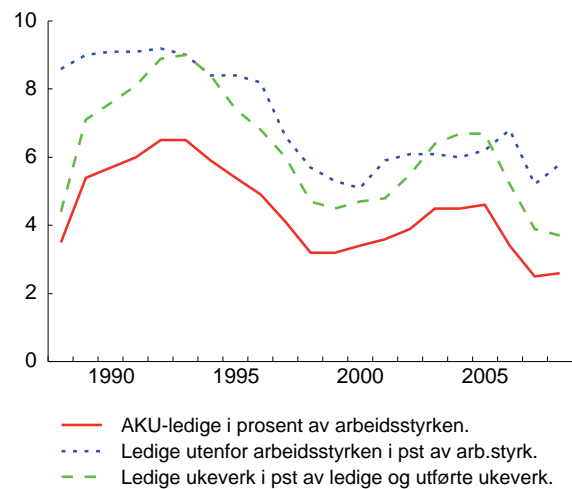
Samtidig tilsier disse tallene at anslaget for urealisert arbeidstilbud fra de undersysselsatte kan være noe overvurdert.

Personer utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid

For å kunne bli definert som arbeidsledig i AKU, må en oppfylle visse krav om søkeaktivitet og tilgjengelighet. Ved hver måling er det en stor gruppe som ikke har inntektsgivende arbeid og som oppgir at de ønsker arbeid. På grunn av lav søkeaktivitet eller tilgjengelighet blir de likevel ikke definert som arbeidsledige. Den lave søkeaktiviteten blir hovedsakelig forklart med skolegang/studier, svak helse, høy alder, personlige/familiemessige forhold, eller at det ikke finnes passende arbeid.

Størrelsen på denne «reserverarbeidsstyrken» ser ut til å svinge i takt med det generelle ledighetsnivået. Mange arbeidssøkere trekker seg ut av arbeidsmarkedet i dårlige tider, og vil i AKU trolig havne i denne gruppen. I perioden 1989 til 1996, som var en periode med høy ledighet, utgjorde denne gruppen rundt 20 prosent av de utenfor arbeidsstyrken. Parallelt med fallende arbeidsledighet ble størrelsen på reserverarbeidsstyrken redusert med om lag 70 000 personer fram til 2000, og andelen falt til 14 prosent. Med stigende ledighet etter 2000, økte reserverarbeidsstyrken igjen og har holdt seg nokså stabil på ca. 17 prosent fram til 2006. På grunn av en omlegging av AKU i 2006, der blant annet aldersgrensen for å være med i AKU ble senket fra 16 til 15 år, er ikke tallene før og etter 2006 helt sammenlignbare. Tall for 2006 er laget både etter gammelt og nytt opplegg, og de viser at andelen av de utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid er omtrent likt etter gammelt og nytt opplegg. Fra 2006 til 2007 falt andelen utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid til 14 prosent, mens den igjen gikk noe opp i 2008, da den var om lag 16 prosent.

Figur 7.3. **Arbeidsledige, andre med ønske om arbeid og ledige ukeverk. Prosent**

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

8. Lønns- og konsumprisutviklingen

8.1. Lønnsutviklingen

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte lønn per normalårsverk med 5,7 prosent i 2008, mot 5,6 prosent i 2007. I 2008 falt omfanget av betalt overtidsarbeid, samtidig som langtidssykefraværet steg svakt. Hvis vi ser bort fra bidraget fra endring i betalt overtid og langtidssykefravær, ville veksten i lønn per normalårsverk vært 6,0 prosent i 2008 og 5,5 prosent i 2007. Flere år med god lønnsomhet i næringslivet og høyt press i arbeidsmarkedet bidro til den relativt høye veksten i de to årene. Omslaget til svakere konjunkturer i fjor virket nok dempende på lønnsveksten, blant annet gjennom redusert overtid, men rakk ikke å få veldig store effekter på årsbasis.

Næringsvise tall viser at lønnsveksten varierte en god del mellom næringene i 2008. Lønnsveksten var spesielt sterk i finansiell tjenesteyting og i kraftforsyning, med en vekst i lønn per normalårsverk på henholdsvis 9,4 og 9,1 prosent. Lønnsveksten innen finansiell tjenesteyting må ses i sammenheng med en klar økning i utbetalt bonus sammenlignet med 2007. I 2008 – som i 2007 – var det lavest lønnsvekst i utenriks sjøfart med 3,1 prosent. Den svake veksten i denne næringen skyldes at en stor andel av utenlandsk arbeidskraft lønnes i dollar og at dollarkursen falt i 2008. På fastlandet var lønnsveksten på 4,1 prosent i hotell- og restaurantnæringen klart lavere enn gjennomsnittet.

Veksten i lønn per normalårsverk i industrien var i 2008 5,4 prosent, mot en vekst på 5,5 prosent i 2007. Mens det i 2007 var en klar oppgang i betalt overtid, var det kraftig nedgang i 2008, da nær samtlige industrinæringer reduserte overtidsbruken fra året før. Ser en bort fra bidraget fra nedgangen i overtid og oppgangen i langtidssykefraværet, var veksten i lønn per normalårsverk for industrien hele 6,6 prosent i 2008. Nedgangen i overtid fra 2007 til 2008 var mest markert i metallindustrien og i bygging av skip og oljeplattformer. Den sterkeste lønnsveksten i industrien var i fjor i verksteds- og metallindustrien. Den svakeste lønnsveksten var innenfor kjemiske råvarer og i møbelindustrien.

Lønnsveksten innenfor varehandelen og forretningsmessig tjenesteyting var i 2008 henholdsvis 4,9 og 5,0 prosent. Lønnsveksten, målt som vekst i lønn per normalårsverk, var om lag et kvart prosentpoeng høyere enn lønnstatistikkens tall for vekst i årslønn for heltidsansatte i de to næringene, når en korrigerer for forskjeller i lønnsbegrep og omfang til de to statistikkene, se boks 8.1 for omtale av begreper. For de øvrige næringene er avvikene mindre. Avvikene i lønnsvekst for de to omtalte næringene må sees i sammenheng med at en i utarbeidelsen av nasjonalregnskapet utnytter flere kilder enn lønnstatistikken. Kildematerialet som er lagt til grunn i utarbeidelsen av lønnstatistikkens tall for de to næringene viser forøvrig at strukturelle endringer i

Tabell 8.1. Lønn. Prosentvis vekst fra året før

	2006	2007*	2008*
Lønn per normalårsverk			
I alt	4,8	5,6	5,7
Utvinning av olje og gass, inkl. tjenester	6,2	6,6	5,8
Utenriks sjøfart	5,5	2,5	3,1
Fastlands-Norge	4,7	5,6	5,7
Industri og bergverksdrift	4,8	5,5	5,4
Annen vareproduksjon	4,4	6,4	5,6
Primærnæringer	5,0	5,2	5,4
Elektrisitetsforsyning	3,6	8,9	9,1
Bygge- og anleggsvirksomhet	4,3	6,3	5,4
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	5,0	5,7	5,5
Varehandel	5,2	5,6	4,9
Samferdsel	5,4	6,1	5,0
Annen tjenesteyting	4,4	5,5	5,9
Offentlig forvaltningsvirksomhet	4,1	5,1	6,0
Statsforvaltningen	4,4	5,4	6,3
Sivil forvaltning	3,7	5,3	6,2
Forsvaret	8,7	5,7	6,4
Kommuneforvaltningen	3,9	5,0	6,0
Lønn per timeverk			
I alt	5,5	5,4	5,2
Utvinning av olje og gass, inkl. tjenester	8,8	6,8	4,7
Utenriks sjøfart	2,9	2,3	3,1
Fastlands-Norge	5,5	5,4	5,2
Industri og bergverksdrift	5,5	5,0	5,6
Annen vareproduksjon	4,5	6,0	5,1
Primærnæringer	5,8	5,2	4,9
Elektrisitetsforsyning	3,9	8,5	7,5
Bygge- og anleggsvirksomhet	4,2	5,7	4,9
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	5,7	5,5	4,8
Varehandel	6,2	5,4	4,3
Samferdsel	6,2	5,7	4,2
Annen tjenesteyting	5,0	5,5	5,0
Offentlig forvaltningsvirksomhet	5,4	5,2	5,7
Statsforvaltningen	5,7	5,4	5,6
Sivil forvaltning	5,3	5,4	5,5
Forsvaret	8,5	5,7	5,6
Kommuneforvaltningen	5,1	5,0	5,7
Lønnskostnad per timeverk			
I alt	5,7	5,5	5,4
Utvinning av olje og gass, inkl. tjenester	8,8	6,8	4,7
Utenriks sjøfart	2,7	2,3	3,1
Fastlands-Norge	5,7	5,5	5,4
Industri og bergverksdrift	6,1	4,8	5,6
Annen vareproduksjon	5,2	5,7	5,0
Primærnæringer	5,8	5,2	4,8
Elektrisitetsforsyning	7,4	8,4	7,4
Bygge- og anleggsvirksomhet	4,8	5,5	4,9
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	6,0	5,4	4,8
Varehandel	6,2	5,2	4,3
Samferdsel	7,1	5,6	4,2
Annen tjenesteyting	5,3	5,4	5,1
Offentlig forvaltningsvirksomhet	5,2	6,1	6,3
Statsforvaltningen ¹	6,4	8,0	6,4
Sivil forvaltning	6,0	8,3	7,0
Forsvaret	9,2	5,7	1,5
Kommuneforvaltningen	4,3	4,6	6,3

¹ Høy vekst i pensjonskostnader i de statlige regionale helseforetakene i 2007 og 2008 har bidratt til å trekke opp veksten.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 8.1. **Noen lønnsbegreper**

Lønn per normalårsverk: Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom total lønn og antall normalårsverk for lønnstakere, der total lønn er definert som kontantlønn inkludert overtidsgodtgjørelse og feriepenger, naturallønn, samt lønn under sykdom og permisjon betalt av arbeidsgiver. Etter dagens regelverk omfatter arbeidsgiverperioden i sykkelønsordningen de første 16 dagene av et sykefraværsforløp. Antall normalårsverk for lønnstakere er definert som summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber regnet som andeler av heltidsjobber blant personer som har lønn som viktigste arbeidsinntektskilde. Personer som er permittert av arbeidsgiver grunnet svak økonomisk inntjening regnes ikke å ha jobb. Gjennomsnittlig antall utførte timeverk i et normalårsverk, vil avhenge av antall virkedager, mengde overtid og alle typer fravær, og vil variere mellom næringer og over tid. Ved beregningene av lønn per normalårsverk utnyttes den årlige lønnstatistikken i tillegg til all annen tilgjengelig informasjon som belyser denne størrelsen. Ved beregningen av veksten i lønn per normalårsverk for 2008 er blant annet utnyttet arbeidskraftundersøkelsen (AKU) og skatteregnskapsstatistikken. Lønn per normalårsverk publiseres som årstall og kvartalstall.

Årslønn for heltidsansatte: Begrep som benyttes i den årlige lønnsstatistikken til Statistisk sentralbyrå, og som omfatter samlet lønn eksklusive overtidsgodtgjørelse og naturallønn, en heltidsansatt lønnstaker oppnår hvis vedkommende har utført et avtalefestet normalårsverk og det er et normalt antall arbeidsdager i året. Lønnstatistikken bygger på innhentede opplysninger om lønn og arbeidstid blant et utvalg av virksomhetene i næringene.

Årslønn: Begrep som benyttes i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU). Begrepet kan både dekke heltidsansatte lønnstakere og beregnede årsverk for alle lønnstakere, det vil si både heltidsansatte og deltidsansatte. I de tilfeller begrepet omhandler heltidsansatte, er det likt med årslønn for heltidsansatte i SSBs lønnsstatistikk (som definert ovenfor). I tilfeller der begrepet omhandler beregnede årsverk, er deltidsansatte regnet om til heltidsekvivalenter, ved å ta utgangspunkt i avtalt arbeidstid for deltidsansatte i forhold til avtalt arbeidstid for heltidsansatte.

Lønn per utførte timeverk: Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom total lønn (definert som ovenfor) og antall utførte timeverk for lønnstakere. Antall utførte timeverk, inkluderer overtid, mens fravær på grunn av sykdom, permisjon og ferie ikke regnes med. Lønn per utførte timeverk publiseres som årstall.

Lønnskostnader per utførte timeverk: Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom totale lønnskostnader og antall utførte timeverk (se ovenfor). Lønnskostnader er definert som summen av total lønn (se ovenfor) og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Lønnskostnader per utførte timeverk publiseres som årstall.

Reallønn: Uttrykk for lønnsnivået målt i faste priser. Veksten i reallønna vil reflektere utviklingen i lønns kjøpekraft under forutsetning at gjennomsnittsskatten er uendret. Reallønna beregnes ved å dele det gjennomsnittlige lønnsnivået med en relevant prisindeks.

Tabell 8.2. **Gjennomsnittlig lønn for økonomien samlet. Vekst fra året før i prosent, forskjeller i vekst og anslag på bidrag i prosentpoeng**

	2006	2007*	2008*
Lønn per utførte timeverk	5,5	5,4	5,2
Lønn per normalårsverk	4,8	5,6	5,7
Differanse	0,7	-0,2	-0,5
Anslått bidrag til differansen fra endringer i:			
Antall normale virkedager	0,8	0,0	-0,8
Sykefravær mv.	0,2	-0,1	0,1
Overtid	-0,2	-0,1	0,2
Lønnskostnader per utførte timeverk	5,7	5,5	5,4
Lønn per utførte timeverk	5,5	5,4	5,2
Differanse	0,2	0,1	0,2
Anslått bidrag til differansen fra endringer i:			
Pensjonskostnader ¹	0,1	0,2	0,2
Arbeidsgiveravgift	0,1	-0,1	0,0

¹ Omfatter også utgifter knyttet til nedbemannings i virksomheter (sluttpakker) som er del av kollektive avtaler. Omfatter fra 2006 også Obligatorisk tjenestepensjon.

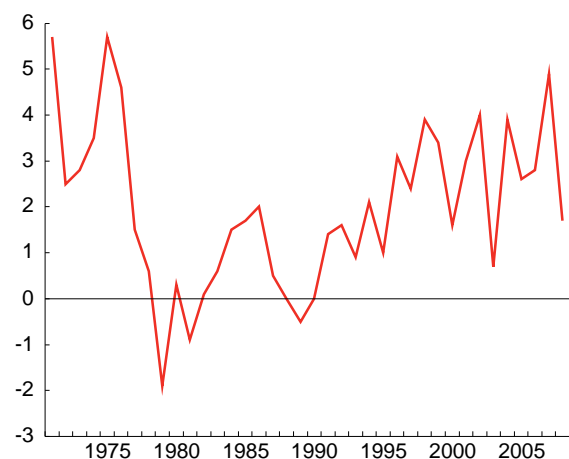
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.3. **Årslønn for heltidsansatte**

	Prosentvis vekst fra året før			Årslønn i kr
	2006	2007	2008*	
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester	4,4	7,8	4,8	619 700
Industri	3,9	5,1	6,6	399 400
Bygge- og anleggsvirksomhet	3,5	5,8	5,8	385 300
Varehandel	3,4	5,9	4,3	398 800
Finanstjenester	7,3	6,6	9,5	574 100
Forretningmessig tjenesteyting	3,2	5,1	4,8	467 700

Kilde: Lønnsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.1. **Reallønnsvekst per normalårsverk. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 8.2. Lønn og sykefravær

I 2008 var det en mindre oppgang i langtidssykefraværet, etter nullvekst i 2007. I tråd med realitetene registrerer nasjonalregnskapet sykepenges som mottas etter arbeidsgiverperiodens utløp, det vil si etter 16 dager, som trygd og ikke som lønn. Økt langtidssykefravær innebærer dermed isolert sett en reduksjon i utbetalt lønn. Dermed påvirkes veksten i lønn per normalårsverk, ettersom antall normalårsverk er uavhengig av sykefraværet. Lønn per utførte timeverk blir derimot i liten grad påvirket av endringer i langtidssykefraværet, siden utbetalt lønn og antall utførte timeverk endres om lag proporsjonalt som en følge av endringer i langtidsfraværet.

sysselsettingen har virket dempende på lønnsveksten. Begge næringer har hatt forholdsvis sterk sysselsettingsvekst i yrker som har et relativt lavt lønnsnivå. I forretningsmessig tjenesteyting har mye av sysselsettingsveksten funnet sted innenfor utleie av arbeidskraft. Det har ellers vært nedgang i omfanget av betalt overtid i de to næringene.

Lønnsveksten innenfor både statlig og kommunal forvaltningsvirksomhet var i 2008 høyere enn gjennomsnittlig lønnsvekst. I de foregående fire årene var det omvendt. Lønnsveksten var høyest i staten, med 6,3 prosent, regnet per normalårsverk.

Den gjennomsnittlige reallønnsveksten regnet per normalårsverk og deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner var i fjor 1,7 prosent. Dette er 3,2 prosentpoeng lavere enn i 2007. Nedgangen i reallønnsveksten fra 2007 til 2008 må blant annet ses i sammenheng med prisutviklingen på elektrisitet levert til husholdningene. Fra 2006 til 2007 falt elektrisitetsprisene kraftig, og bidro til å redusere prisveksten for 2007, mens det motsatte var tilfelle for 2008.

Lønn per utførte timeverk økte i 2008 med 5,2 prosent i gjennomsnitt over alle næringer. Veksten i lønn per utførte timeverk var dermed 0,5 prosentpoeng lavere enn veksten i lønn per normalårsverk. Forskjellen kan i stor grad føres tilbake til at det var to flere virkedager i 2008 enn i 2007. Nedgangen i overtid og økningen i sykefraværet trakk i motsatt retning.

Veksten i lønnskostnader per utførte timeverk var 5,4 prosent i 2008, 0,2 prosentpoeng høyere enn veksten i lønn per utførte timeverk. Forskjellen skyldes i hovedsak oppgang i regnskapsførte pensjonskostnader i de regionale helseforetakene. Endringen i pensjonskostnader er i hovedsak knyttet til de ytelsesbaserte tjenstepensjonsordningene som foretakene tilbyr. Denne type pensjonsordning medfører at all økonomisk risiko påfaller arbeidsgiver. De regnskapsførte pensjonskostnadene endres som følge av endringer i forsikringskrav, markedsmessig endring i fondert avsetning og antatt forløp for en rekke økonomiske parametere.

8.2. Konsumprisutviklingen

Årsveksten i konsumprisindeksen (KPI) var 3,8 prosent fra 2007 til 2008, og man må tilbake til 1990 for å finne en høyere årsvekst. Den underliggende prisveksten målt ved KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) var 2,6 prosent fra 2007 til 2008, etter å ha ligget under 1,5 prosent i de fem foregående årene.

I likhet med året før påvirket utviklingen i elektrisitetsprisene særdeles sterkt den totale KPI-veksten også i 2008. Mens elektrisitetsprisene i 2007 trakk KPI-veksten betydelig ned, bidro elektrisitetsprisene alene til å øke den totale KPI-veksten med 1,0 prosentpoeng i 2008. Året sett under ett steg elektrisitetsprisene inkludert nettleie med 26,9 prosent som i all hovedsak må tilskrives utviklingen i kraftprisene, ettersom prisene på nettleie bare viste små endringer i 2008. Prisene på flytende brensel økte i samme størrelsesorden som elektrisitetsprisene.

12-månedersveksten i KPI-JAE var tilnærmet sammenhengende stigende fra ettersommeren 2006 fram til oktober 2008, men viste klart avtagende vekst gjennom fjorårets to siste måneder. Flere faktorer bidrar til å forklare utviklingen. Den svake konjunkturutviklingen innbærer lavere etterspørsel fra husholdningene, noe som kan ha bidratt til større tilbudsaktivitet. Konjunktursvekkelsen internasjonalt har også bidratt til lave råvarepriser inkludert prisen på energi og har bidratt til å trekke importprisene ned. Energi er en viktig kostnadskomponent i de fleste produksjonssektorer, og derfor trekker lavere energipriser prisene ned på andre produkter og tjenester. Svakere kronekurs har imidlertid virket i motsatt retning. 12-månedersveksten i KPI-JAE gikk opp med 0,2 prosentpoeng fra desember 2008 til januar 2009 som i hovedsak skyldes en økning i selveiernes boligkonsum på 1,2 prosent fra desember 2008 til januar 2009 mot en marginal nedgang i samme periode året før.

Energiprisene bidro i stor grad til at 12-månedersveksten i KPI var preget av svingninger gjennom fjoråret. I fjorårets to første måneder var 12-månedersveksten i KPI 3,7 prosent før den gradvis falt ned til 3,1 prosent i april og mai 2008. I løpet av sommeren begynte 12-månedersraten å ta seg opp igjen og var i oktober helt oppe i 5,5 prosent, høyeste på 20 år. Den høye veksten kan hovedsaklig forklares med kraftig oppgang i elektrisitetspriser. I september og oktober 2008 lå elektrisitetsprisene over 60 prosent høyere enn på samme tid i 2007. I motsetning til i 2007, da elektrisitetsprisene steg kraftig mot slutten av året, var november og desember 2008 preget av fallende elektrisitetspriser. Dette var den viktigste årsaken til at vekstraten i KPI falt kraftig, til 3,2 prosent i november og videre ned til 2,1 prosent i desember. Fra desember 2008 til januar 2009 falt elektrisitetsprisene ytterligere, noe som resulterte i at prisene lå under nivået samme måned året før. 12-månedersveksten i KPI gikk derimot opp til 2,2 prosent i januar 2009.

Tabell 8.4. **Konsumprisindeksen. Vekt, års- og 12-måneders- endring i prosent**

	Vekt ¹	2007	2008	Januar 2009
Totalindeks	1 000,0	0,8	3,8	2,2
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	111,8	2,6	4,3	5,0
Alkoholholdige og tobakk	26,8	1,5	3,8	5,1
Klær og skotøy	59,1	-5,1	-4,0	-7,5
Bolig, lys og brensel	295,0	-0,9	6,8	1,8
Møbler og husholdningsartikler mv.	63,3	1,9	3,2	4,2
Helsepleie	27,4	2,5	3,3	2,5
Transport	178,8	1,9	3,9	1,9
Post- og teletjenester	20,9	-2,0	-4,9	-3,9
Kultur og fritid	120,2	0,9	1,6	3,1
Utdanning	2,7	2,0	2,5	4,6
Hotell- og restauranttjenester	34,4	4,3	5,1	4,9
Andre varer og tjenester	59,6	2,0	3,6	4,1
KPI-JE ²	..	1,6	2,5	2,8
KPI-JA ³	..	0,5	3,9	2,2
KPI-JAE ⁴	..	1,4	2,6	2,8
KPI uten elektrisitet	..	1,7	2,8	2,6

¹ Gjeldene fra august 2008 til juli 2009. Tall i promille.

² KPI-JE: konsumprisindeks uten energivarer

³ KPI-JA: Konsumprisindeks justert for avgiftsendringer

⁴ KPI-JAE: Konsumprisindeks justert for avgiftsendringer og uten energivarer

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.5. **KPI-JAE etter leveringssektor. Vekt, års- og 12-månedersendring i prosent**

	Vekt ¹	2007	2008	Januar 2009
Totalindeks	1 000	1,4	2,6	2,8
Jordbruksvarer	60,4	2,4	4,7	5,7
Fiskevarer	7,4	0,6	4,1	-3,5
Andre norskproduserte konsumvarer	172,8	3,1	4,7	4,1
Importerte konsumvarer	310,2	-0,9	-0,1	0,0
Husleie, ink. fritidsbolig	212,8	1,7	2,7	4,0
Andre tjenester	236,4	2,6	3,8	4,1
Andre tjenester med arbeids-lønn som dominerende prisleier	67,4	4,8	5,5	4,3
Andre tjenester, også med andre viktige priskomponenter	169,0	1,8	3,1	4,0

¹ Gjeldene fra august 2008 til juli 2009. Tall i promille.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Drivstoff, som bensin og diesel, viste sammenhengende prisfall gjennom andre halvår 2008, etter nesten sammenhengende prisoppgang fra november 2007 til sommeren 2008. Samlet for 2008 ble årsveksten 8,4 prosent. Prisøkningen på drivstoff skyldes høyere pris på råolje, som gikk opp med hele 36 prosent målt i norske kroner fra desember 2007 til juni 2008. Fra juni til desember 2008 ble prisen på råolje mer enn halvert, noe som bidro til kraftig prisfall på drivstoff i perioden august – desember.

Boks 8.3. Harmoniserte konsumprisindekser

Den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) er en indikator som brukes til sammenlikninger av inflasjonen i EØS-området. Indeksen er regulert gjennom lovforordninger som pålegger hvert enkelt land i EØS-området å produsere en månedlig harmonisert konsumprisindeks. På noen punkter skiller HKPI seg fra den offisielle norske konsumprisindeksen (KPI). KPI og HKPI baserer seg i all hovedsak på det samme prismaterialet. I de første årene HKPI ble publisert var flere produktgrupper utelatt. Fra og med 2000 er det bare selveierens bokostnader som er utelatt. Dermed utgjør HKPI om lag 86 prosent av vektgrunnet til KPI. Det faktum at en såpass viktig konsumgruppe er utelatt medfører at forbruksandelene for de resterende varene og tjenestene i HKPI er noe høyere enn i KPI. Elektrisitet har for eksempel en vekt på 4,45 prosent i HKPI mot 3,7 prosent i KPI. Forsikringstjenester behandles også ulikt i de to indeksene. I HKPI benyttes nettoutgifter til forsikring i vektgrunnet og ikke bruttutgifter som i KPI. I praksis måles konsumentenes nettoutgifter til forsikring som forsikringssekskapenes premieinntekter fra husholdningssektoren fratrukket erstatningsutbetalingene.

Selv om vare- og tjenestestuetvalget i HKPI er svært lik KPI, vil indeksen i perioden mellom basismånedene i KPI (juli) og i HKPI (desember) bygge på noe ulikt produktgrunnetlag. Dette har sammenheng med at nye varer inkluderes i august i KPI, men først i januar året etter i HKPI. I den grad prisutviklingen for nye varer skiller seg vesentlig fra de «gamle» varene, kan dette bidra til ulik samlet prisutvikling i HKPI og KPI. Eksempelvis ble det i august 2008 supplert en håndfull nye representantvarer innen gruppen «Kultur og fritid» i KPI som ikke ble tatt inn i HKPI før januar 2009. Indeksen for denne gruppen viste et noe avvikende forløp mellom KPI og HKPI utover høsten 2008. Forskjeller i prisnivået mellom basismånedene for varer med store prisbevegelser kan også ha en betydning.

HKPI for Norge steg med 3,4 prosent fra 2007 til 2008, mens årsveksten i KPI var på 3,8 prosent. I tillegg til at varekurvene i de to indeksene i visse perioder er noe ulike, må forskjellen i årsvekstratene forklares med prisnivåforskjeller i basismånedene hovedsakelig på elektrisitet. Prisene på elektrisitet økte klart mer i KPI enn i HKPI på grunn av betydelig lavere prisnivå i juli 2007 og 2008 enn i desember 2007.

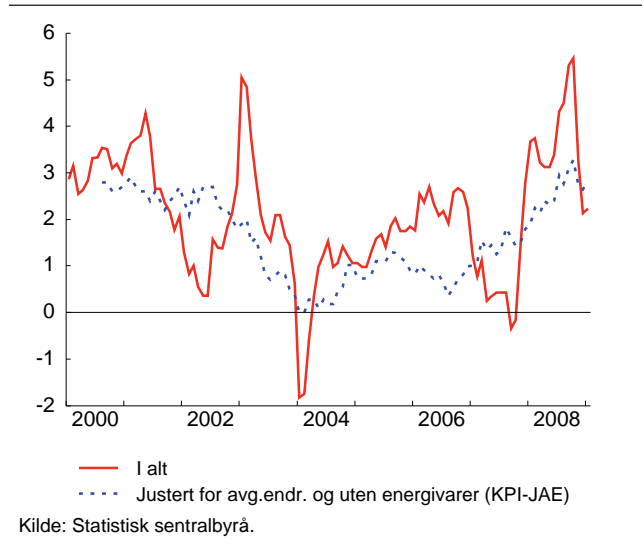
De harmoniserte konsumprisindeksene for EU og euroområdet økte fra 2007 til 2008 med henholdsvis 3,7 og 3,3 prosent.

Harmoniserte konsumprisindekser (HKPI). Prosentvis vekst fra samme periode året før

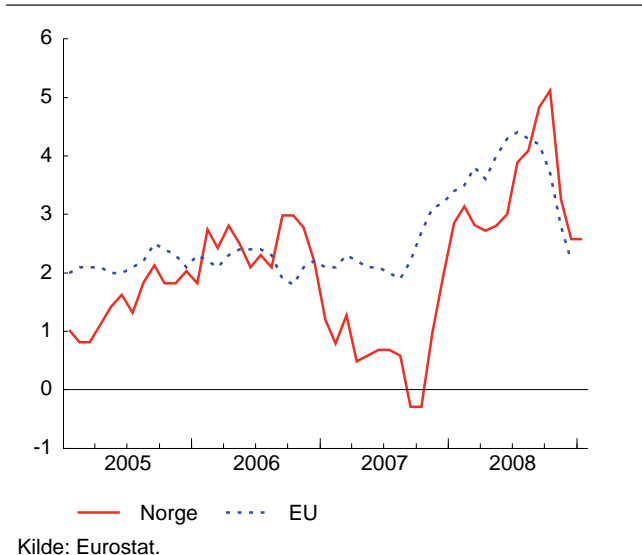
	2007	2008	jan.09
Norge	0,7	3,4	2,6
EU	2,3	3,7*	
Euro-området	2,1	3,3*	

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Eurostat.

Figur 8.2. Konsumprisindeksen (KPI). Prosentvis endring fra samme måned året før

Figur 8.3. Harmonisert konsumprisindeks. Prosentvis endring fra samme måned året før

KPI uten energivarer (KPI-JE) steg med 2,5 prosent fra 2007 til 2008, energivarene samlet bidro dermed til å trekke KPI-veksten opp med 1,3 prosentpoeng i 2008. Veksten i KPI justert for avgiftsendringer (KPI-JA) var 3,9 prosent fra 2007 til 2008. Med unntak for tobakksavgiftene på snus og skrå som økte med 13,3 prosent, ble stykkavgiftene hovedsakelig justert med om lag 2,6 prosent i januar 2008. I KPI-JA og KPI-JAE justeres fjorårsavgiftene med den løpende prisveksten som samlet for året endte på 3,8 prosent. Ettersom de fleste avgiftsøkninger i 2008 dermed ble justert mindre opp enn den faktiske prisveksten, ble det reelle bidraget fra avgiftsøkningene negativt og utgjorde 0,1 prosentpoeng.

Matvareprisene steg samlet med 4,3 prosent i 2008. Man må tilbake til 1998 for å finne en høyere årsvekst. De viktigste bidragene fra denne gruppen kom fra prisene på meieriprodukter, brød og kornprodukter med

Boks 8.4. Justerte konsumprisindekser

Statistisk sentralbyrå publiserer månedlig tre indikatorer som har til hensikt å belyse utviklingen i den underliggende konsumprisveksten; konsumprisindeksen uten energivarer (KPI-JE), konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer (KPI-JA) og konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE). Alle indikatorene er avledet fra KPI. Etableringen av KPI-JA og KPI-JAE hadde sin bakgrunn i Norges Banks nye mandat for pengepolitikken gitt mars 2001. Forskriften sier at det operative målet for pengepolitikken skal være en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent, men det skal i utgangspunktet ikke tas hensyn til direkte effekter på konsumprisene som skyldes endringer i rentenivået, skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser. Endringer i energiprisene er ofte av en slik karakter at de kan oppfattes som midlertidige forstyrrelser.

Med direkte virkninger av avgiftsendringer, menes endringer i avgifter som legges direkte på konsumvarer og tjenester, i motsetning til skatte- og avgiftsendringer som først virker gjennom prisene på innsatsfaktorer og siden blir veltet over i utsalgsprisene på konsumvarer og tjenester.

KPI-JA og KPI-JAE justeres for reelle endringer i såkalte varetilknyttede avgifter. Dette omfatter merverdiavgiften og de fleste stykkavgifter, dvs. avgifter som er fastsatt som et beløp per enhet. Målt som forbruksandeler har om lag 70 prosent av vare- og tjenesteutvalget i KPI en positiv momsats, mens om lag 20 prosent blir rensset for reelle endringer i stykkavgifter. I praksis justeres prisen ved at den aktuelle avgiften i utgangspunktet trekkes ut og fjorårets avgift legges til. Stykkavgiften må videre justeres i takt med prisstigningen, for at den reelt sett skal være uendret. Dersom den faktiske avgiftsendringen er høyere enn prisstigningen, trekkes den justerte serien ned og vice versa.

KPI-JE og KPI-JAE er indikatorer der energivarene i KPI blir holdt utenfor beregningene, slik at vektene til alle andre varegrupper øker proporsjonalt. Energivarene, først og fremst representert ved elektrisitet og drivstoff, utgjør om lag 8 prosent av vektgrunnet i KPI. Ved å sammenligne utviklingen i KPI og KPI-JE får man et klart bilde på betydningen av utviklingen i energiprisene for KPI.

opp ganger på over 7 prosent. Prisøkningen på disse produktene kan i noen grad føres tilbake til jordbruksoppjøret med virkning fra 1. juli. Andre bakenforliggende årsaker som kan forklare den høye prisveksten på matvarer er internasjonale forhold. I 2007 og et godt stykke ut i 2008 var det en sterk global økning i råvareprisene som må ses i sammenheng med bortfall av produksjon på grunn av værforhold og økende etterspørsel.

KPI gruppert etter leveringssektor viser at priser på arbeidsintensive tjenester, der lønn er en viktig faktor, samlet økte med 5,5 prosent fra 2007 til 2008. Tjenester knyttet til vedlikehold og reparasjon på bilverksted hadde en prisvekst på 7,2 prosent, mens priser på tjenester knyttet til hår og skjønnhetspleie steg med 5,8 prosent. Gjennom 2008 synes det som om nedgangen i aktiviteten innen boligbygging også har slått ut i

Boks 8.5. Flyreiser i KPI

I konsumprisindeksen (KPI) måles prisutviklingen på flyreiser rettet mot private husholdninger. Totalt inngår et utvalg på 14 destinasjoner i undersøkelsen, hvorav 7 innenlands og 7 utenlands. Prisene hentes direkte fra internettsidene til et utvalg av bedrifter som opererer i Norge. Avreisetidspunktet legges til en fast dag i uken som den 15. i hver måned inngår i. Dette for å være mest mulig konsekvent i forhold til innsamlingstidspunktet av priser ellers i KPI, og i tillegg ta hensyn til at prisene kan variere avhengig av hvilken ukedag reisen foretas på. Prisene kan også variere avhengig av når på døgnet reisen foretas. Undersøkelsen dekker derfor inntil fire avganger per dag for hvert flyselskap i den grad flyselskapene tilbyr reiser til de valgte tidspunktene. Datainnsamlingen starter tre måneder før avreise for reiser innenlands, og foretas en gang per måned inntil en måned før avreise og deretter ukentlig. For utenlandsreiser starter datainnsamlingen fire måneder før avreise og gjennomføres på tilsvarende måte. Prisene som ligger til grunn er, som ellers i KPI, faktiske utsalgspriser.

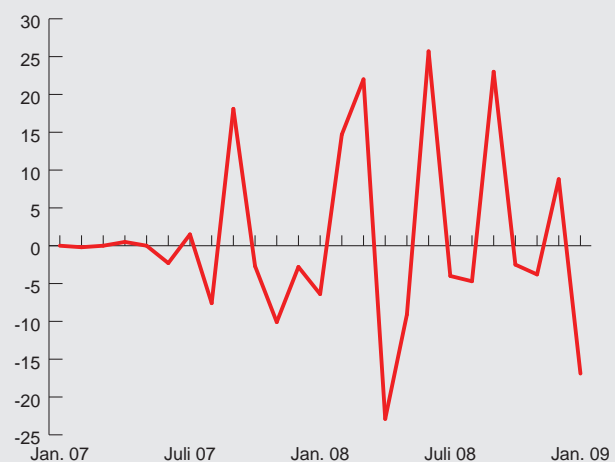
Denne metoden ble innført i august 2007 og tar, i motsetning til tidligere, hensyn til at bestillingstidspunktet for en flyreise har avgjørende betydning for prisen. Metoden innebærer også en utvidelse av antall destinasjoner, en betydelig økning i antall observasjoner per reise og en klarere presisering av billetttype. Ettersom husholdninger i svært stor grad benytter seg av ikke-fleksible billetter følges kun prisutvikling på disse.

Etter metodeomleggingen har prisene på flyreiser vist større svingninger enn tidligere. Etter et betydelig prishopp på om lag 25 prosent i juni 2008, falt prisene i juli og august før de igjen steg kraftig med 23 prosent i september. Utover

høsten falt prisene noe før de i desember viste en oppgang på om lag 8 prosent. I 2008 steg prisene på flyreiser samlet med 6,0 prosent året sett under ett.

Utgifter til flyreiser står for i underkant av 1 prosent av husholdningenes samlede forbruk. Til tross for relativ lav vekt på flyreiser kan store prissvingninger i enkeltmåned forårsake betydelige bidrag til den totale KPI-veksten. Eksempelvis lå prisene på flyreiser i desember 2008 32,5 prosent høyere enn i desember 2007, og bidro dermed til i underkant av 0,3 prosentpoeng av 12-månedersveksten på 2,1 prosent i KPI.

Månedlig prisendring for flyreiser

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

prisene på varer og tjenester til vedlikehold og reparasjon av bolig. I 2007 var årsveksten for denne gruppen samlet 6,2 prosent og fallende til 4,3 prosent i 2008, der varene innen gruppen vektlegges med om lag det dobbelte av tjenestene. I 2008 steg prisene på tjenester til vedlikehold og reparasjon av bolig i samme størrelsesorden som året før, derimot har prisene på varer avtatt gradvis og i takt med kraftig aktivitetsnedgang i byggebransjen i Norge og i våre naboland. I desember lå prisene på disse varene under nivået samme måned året før.

Flere andre tjenester som inngår i KPI har også hatt en prisvekst godt over gjennomsnittet i 2008. Drosjetakster og billettpriser på flyreiser økte klart fra 2007 til 2008. Billettprisene på flyreiser viser store svingninger fra måned til måned og året sett under ett steg prisene med 6,0 prosent. Det er også registrert betydelig prisvekst på tjenester knyttet til kultur og fritid samt for hotellovernattinger og restaurantbesøk. I motsetning til de aller fleste andre tjenester i KPI har teletjenester hatt fallende priser i en årrekke. I 2008 var prisfallet på teletjenester 4,5 prosent, og i løpet av de siste ti årene er prisene redusert med nærmere 30 prosent.

Den kraftige globale konjunkturedgangen og urolighetene i verdens finansmarkeder har medført økt etterspørselen etter gull med påfølgende sterk prisvekst på det internasjonale råvaremarkedet. For KPI er konsekvensen at prisene på smykker og ur har økt langt kraftigere i 2008 enn tidligere år. Andre konsumgrupper som viste sterk vekst på årsbasis er priser på blomster og hageartikler med en samlet oppgang på 8,3 prosent, priser på aviser og tidsskrifter som gikk opp med 5,9 prosent og varer for rengjøring i bolig med en prisvekst på 7,1 prosent.

Prisutviklingen på importerte konsumvarer har i en årrekke bidratt til å dempe den generelle prisveksten, og i ni av de siste ti årene har prisene falt. Utviklingen må ses på bakgrunn av en gjennomgående styrking av kroneverdien, dreining av importen i retning lavkostland og produktivitetsvekst i varehandelen. Importerte konsumvarer falt samlet sett med 0,3 prosent i 2008, som er noe svakere nedgang sammenlignet med tidligere år. Krona svekket seg kraftig gjennom andre halvår i fjor. På årsbasis var den importveide kronekursen likevel uforandret fra 2007 til 2008. Gjennom januar 2009 har mye av svekkelsen blitt reversert, men ved utgangen av januar var krona fremdeles vel 5 prosent svakere enn gjennomsnittsverdien i 2008. En svakere krone vil

Boks 8.6. Indeks for varer og tjenester etter leveringssektor

I tabell 8.4 er konsumprisindeksen (KPI) gruppert etter den internasjonale formålsklassifiseringen COICOP. For å kunne indikere noe om de bakenforliggende drivkreftene foretas også en gruppering av representantvarene etter leveringssektor (tabell 8.5). Inndelingen består av seks leveringssektorer.

Ved beregning av indekser etter leveringssektor inngår representantvarene med samme vekt som ved beregningen av COICOP indeksene. En viktig begrensning ved disse indeksene er at prismaterialet til KPI er utsalgspris fra detaljist. De prisene som ligger til grunn for beregningene, er altså ikke produsent- eller importpriser. I tolkningen av indeksseriene gruppert etter leveringssektor må en derfor ta i betraktning at avanse i varehandelen inngår som en del av prisgrunnlaget.

Grupperingen av representantvarene etter leveringssektor er i betydelig grad basert på skjønn. Enkelte varer kunne – kanskje med like stor rett – vært plassert i andre grupper. Et område hvor det generelt kan være vanskelig å trekke skarpe skillelinjer er mellom norskproduserte og importerte varer. For eksempel betraktes grønnsaker som jordbruksvarer, selv om det gjennom året også er import av disse varene.

isolert sett gjøre importerte konsumvarer dyrere, men det tar lang tid før valutakursendringer fullt ut slår ut i norske utsalgspriser.

Klær utgjør en stor andel av importerte konsumvarer, og klesprisene falt med 5,0 prosent i gjennomsnitt i 2008, som er i tilnærmet samme størrelsesorden som i de fire foregående årene. Prisfallet på klær kan fortsatt i noen grad tilskrives vridning i klesimporten fra Europa til Asia. Verdien av klesimporten fra Asia utgjorde i 2008 i følge foreløpige tall fra utenrikshandelsstatistikken nesten 60 prosent, der Kina er den klart største leverandøren. Nye kjedeetableringer og økt konkurranse kan også være en medvirkende årsak til de fallende klespriser. Fra november til desember 2008 falt klesprisene med 2,0 prosent, som er en kraftigere nedgang sammenlignet med tidligere perioder på samme tid. Dette kan trolig skyldes større tilbudsaktivitet på grunn av konjunktursvekkelsen. Prisene på skotøy har i likhet med klesprisene falt trendmessig i en årrekke, men i 2008 steg prisene samlet for første gang siden 2000. Andre viktige importerte konsumvarer er audiovisuelt utstyr og teleutstyr. Helt siden midten av 90-tallet har det vært et trendmessig fall i prisene på audiovisuelt utstyr. Fra 2007 til 2008 falt disse prisene med hele 9,0 prosent, og dette er langt kraftigere enn tidligere. Også prisene på teleutstyr falt betydelig i 2008. Prisnedgangen på elektronikk må ses i sammenheng med teknologiske framskritt.

9. Husholdningene

9.1. Disponible realinntekter

I følge foreløpige nasjonalregnskapstall gikk husholdningenes disponible inntekter opp med om lag 7,1 prosent fra 2007 til 2008. Med en prisstigning på 3,9 prosent (målt ved prisindeksen for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner) innebar dette en økning i husholdningenes disponible realinntekter på 3,1 prosent.

Lønnsinntekter er den største inntektskomponenten i husholdningssektoren og står for det sterkeste bidraget til økningen i disponibel realinntekt med 4,0 prosent for 2008. Veksten i nominelle lønnsinntekter er anslått til 8,7 prosent for 2008, mot en vekst på 10,2 prosent året før. Bak utviklingen fra 2007 til 2008 ligger en vekst i sysselsatte personer på 3,2 prosent og en økning i gjennomsnittlig lønn per normalårsverk på 5,7 prosent. Veksten i samlet reallønnsinntekt er beregnet til vel 4,7 prosent for 2008, mot 9,4 prosent i 2007.

Uroen i finansmarkedene medførte reduserte renter mot slutten av 2008, men for året sett under ett steg rentenivået i forhold til året før. Foreløpige anslag viser

at formuesinntektene i 2008 steg med 25,1 prosent i forhold til 2007. En del av økningen i formuesinntekter skyldes også en vekst i husholdningenes beholdning av rentebærende aktiva på vel 8 prosent i 2008. Formuesinntektene bidro til en økning i husholdningenes disponible realinntekt på 1,7 prosent i 2008

Inntekter fra mottatt aksjeutbytte har hatt stor betydning for utviklingen i husholdningenes formuesinntekter de siste årene, men fra 1. januar 2006 ble inntekter fra aksjeutbytte som oversteg avkastningen av risikofri kapitalplassering skattlagt som alminnelig inntekt, se temaboks 9.2. Dette forklarer de høye aksjeutbytterne i 2005 og den kraftige nedgangen fra og med 2006. For 2007 og 2008 anslår nasjonalregnskapet at husholdningene mottok rundt 17 milliarder kroner i utbytte.

Realveksten i stønadene fra det offentlige var på 2,8 prosent i fjor. Det tilsvarer 0,8 prosentpoeng av veksten i husholdningenes disponible realinntekter. Bak denne utviklingen ligger en relativt sterk vekst i utbetaling av pensjoner på om lag 9,1 prosent og en økning i utbetaling av sykepenger på om lag 12 prosent i 2008.

Tabell 9.1. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter¹. Milliarder kroner

	Løpende priser				Realvekst i prosent ²			Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng		
	2005	2006	2007*	2008*	2006	2007*	2008*	2006	2007*	2008*
Inntekter	1242,9	1225,5	1348,3	1466,9	-3,1	8,80	4,5	-4,1	12,2	6,9
Lønnsinntekter	654,2	712,5	785,4	854,1	6,9	9,4	4,7	5,0	7,8	4,0
Blandet inntekt/driftsresultat	98,7	104	103,1	102,3	3,5	-1,6	-4,5	0,4	-0,2	-0,5
Formuesinntekter	138,2	50,6	77,5	97,0	-64,3	52,1	20,4	-9,8	3,1	1,7
Herav: Mottatt aksjeutbytte	99,8	7,6	17,7	16,9	-92,5	130,1	-8,1	-10,2	1,2	-0,2
Offentlige stønader	258,8	266,9	278,4	297,4	1,3	3,6	2,8	0,4	1,1	0,8
Andre inntekter	58,7	58,9	63,1	67,5	-1,5	6,4	3,0	-0,1	0,4	0,2
Indirekte målte banktjenester (FISIM)	34,3	32,6	40,8	48,7	-6,6	24,3	14,9	-0,3	0,9	0,7
Utgifter	339,6	364,3	429,5	483,0	5,3	17,0	8,2	2,0	7,2	3,8
Skatt av inntekt og formue	271,8	285,7	318,2	338,2	3,2	10,6	2,3	1,0	3,5	0,8
Formuesutgifter	55,0	65,6	97,6	130,6	17,0	47,7	28,8	1,0	3,6	3,1
Herav: Renteutgifter	53,1	62,9	95,5	128,1	18,1	48,6	29,0	1,1	3,6	3,0
Andre utgifter	12,7	13	13,7	14,2	0,5	4,6	-0,3	0,0	0,1	0,0
Disponibel inntekt	903,3	861,2	918,8	983,9	-6,4	5,9	3,1			
Korr. sparing i pensjonsfond	15,4	21,7	26,6	29,4						
Konsum	826,2	881,8	941,6	992,3						
Sparing	92,5	1,1	3,8	20,9						
Kapitaloverføringer, netto	-1,8	-2	-2,5	-2,0						
Nettorealinvesteringer	49,2	56,3	65,6	59,4						
Nettofinansinvestering	41,5	-57,2	-64,3	-40,4						
Sparerate	10,2	0,1	0,4	2,1						
Nettofinansinvesteringsrate	4,6	-6,6	-7,0	-4,1						

¹ På grunn av avrundingsfeil summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallene.

² Justert med Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husholdningenes formuesutgifter består i all hovedsak av gjeldsrenter. Gjentatte renteøkninger i 2008, kombinert med voksende utlånsbeholdninger, resulterte i at formuesutgiftene totalt sett økte med omlag 33 milliarder kroner fra 2007 til 2008. Bak denne utviklingen ligger en økning i beholdningen av rentebærende gjeld på 9 prosent i 2008, mens markedsrentene steg fra gjennomsnittlig 5,8 i 2007 til gjennomsnittlig 7,3 i 2008. I de foreløpige nasjonalregnskapstallene er totale renteutgifter beregnet til omlag 128 milliarder i 2008, en økning på 36 prosent i løpende priser. Økningen i formuesutgiftene bidro til å redusere veksten i disponibel realinntekt med 3,1 prosentpoeng.

Målt i realverdi økte skatt av inntekt og formue med 2,3 prosent i 2008, noe som er en markert nedgang i forhold til 2007 hvor veksten var på hele 10,6 prosent. Veksten i både 2007 og 2008 skyldes hovedsakelig en økning i skatt på lønnsinntekter. Skatteutgiftene bidro til å trekke ned veksten i husholdningenes disponible realinntekter med 0,8 prosentpoeng for 2008, mot 3,5 prosentpoeng i 2007.

9.2. Konsum og sparing i husholdninger og ideelle organisasjoner

Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner

Etter flere år med sterk konsumvekst økte konsumet fra 2007 til 2008 med moderate 1,5 prosent i faste priser. Dette er den laveste konsumveksten som er observert etter 1990. Til sammenligning gikk konsumvolumet opp med 6 prosent fra 2006 til 2007. Utflatingen i konsumet startet allerede ved årsskiftet 2007/2008 og konsumet falt klart mot slutten av året.

Som i 2007 påvirket kjøp av egne transportmidler husholdningenes konsum kraftig også i 2008, men denne gangen i negativ retning. Kjøp av egne transportmidler gikk ned med nærmere 15 prosent, mens det økte med vel 19 prosent fra 2006 til 2007. 2007 var et eksepsjonelt år når det gjelder kjøp av biler, og sammenlignet med tidligere år var antall registrerte nye biler likevel høyt i 2008. Om man holder kjøp av egne transportmidler utenfor, var det en volumvekst i husholdningenes konsum på 2,4 prosent.

I 5-årsperioden 2003 til 2007 økte konsumvolumet av klær og skotøy med nærmere 13 prosent per år i gjennomsnitt. Vekstraten for 2008 er klart lavere og i underkant av 6 prosent. I hele perioden fra 2003 gikk prisene for klær og sko klart ned, og i 2008 var de 4 prosent lavere enn året før. Tilsvarende utvikling ser en i konsumet av it- og fotoutstyr. Også der falt prisene, og konsumet målt i volum har vært meget høyt. I 2008 økte konsumet av slike varer i overkant av 9 prosent, noe som riktignok er nesten en halvering av tilsvarende volumvekst i 2007.

Samlet gikk husholdningenes varekonsum ned med 0,2 prosent i 2008 målt i faste priser, etter å ha økt med 7,6 prosent året før. Konsumet av tjenester hadde derimot

Boks 9.1. Viktige begreper i nasjonalregnskapet

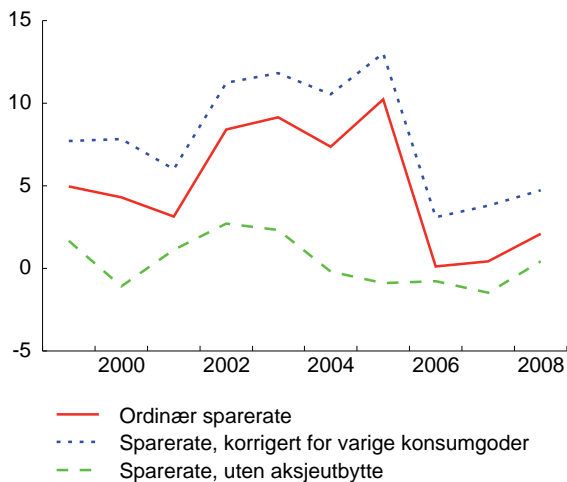
- *Blandet inntekt* omfatter driftsresultatet i bolignæringen samt næringsinntekten til de personlig næringsdrivende. Næringsinntekten til de personlig næringsdrivende skiller seg fra driftsresultatet slik det framkommer for andre sektorer ved at den implisitt også inneholder avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie.
- *Andre inntekter* omfatter stønader fra utlandet, overføringer til ideelle organisasjoner fra innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige.
- *Andre utgifter* omfatter stønader til utlandet og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.
- *Avkastning på forsikringskrav* er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikringselskap, og private pensjonskasser og -fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikring (se boks 9.3 for nærmere beskrivelse). Posten er inkludert i formuesinntekter.
- *Disponibel inntekt* er lik differansen mellom lønn, blandet inntekt, formuesinntekter, offentlige stønader og andre inntekter på den ene siden, og skatter, formuesutgifter og andre utgifter på den andre.
- *Sparing* er definert som disponibel inntekt pluss korreksjon for sparing i pensjonsfond minus konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.
- *Sparerate* er definert som sparingens andel av disponibel inntekt.
- *FISIM (indirekte målte bank- og finanstjenester)* er tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke direkte tar betalt for gjennom gebyrer. De finansielle foretakene skaffer seg i stedet inntekter ved rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester.

en vekst på 2,1 prosent i 2008, noe som også er lavere enn de fire foregående årene. De fleste tjenestegruppene vokste i 2008, og størst vekstbidrag kom fra konsumet av post- og teletjenester, persontransporttjenester og hotell- og restauranttjenester.

Nordmenns konsum i utlandet steg med over 8 prosent i 2008. Det var sjuende året på rad med sterk vekst i dette konsumet. Konsumet omfatter nordmenns utgifter på reiser i utlandet, inklusiv grensehandel. Utenlandsforbruket bidro isolert sett til nesten 40 prosent av den totale økningen i husholdningenes konsum.

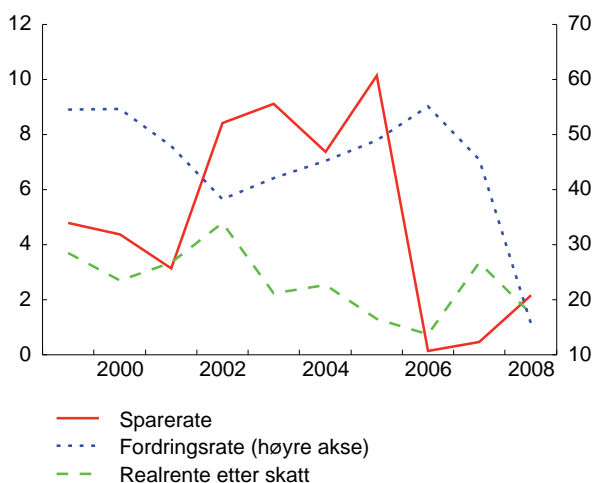
Utlendingenes kjøp i Norge viste derimot en nedgang i 2008 på 1,4 prosent mot en oppgang på nærmere 5 prosent i 2007.

Figur 9.1. Husholdningenes sparerate. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 9.2. Sparerate, netto fordringsrate og realrente etter skatt. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Spareraten

I 2008 ble sparingen i husholdninger og ideelle organisasjoner 2,1 prosent av disponibel inntekt, mot 0,4 prosent året før. I dette spareratebegrepet er det lagt til grunn at også varige konsumgoder utenom bolig konsumeres i det året de kjøpes. Kjøp av varige konsumgoder kan alternativt betraktes som investering og holdes da utenom sparebegrepet. En kan da beregne en korrigert sparerate (se boks 9.2) som er beregnet til henholdsvis 3,8 prosent og 4,7 prosent for 2007 og 2008.

Veksten i lønnsinntektene står hovedsakelig bak økningen i disponible inntekter og følgelig noe av økningen i husholdningenes sparerate fra 2007 til 2008, mens økte netto formuesutgifter isolert sett reduserer den disponible realinntekten.

Vekst i husholdningenes realformue

I følge foreløpige anslag gikk husholdningenes realformue opp med 7,8 prosent fra 2007 til 2008. Med

Boks 9.2. Spareraten korrigert for varige konsumgoder

I nasjonalregnskapets beregning av husholdningenes sparerate tas det ikke hensyn til at varige konsumgoder yter konsumtjenester utover det året de anskaffes. Det knytter seg et element av investering til kjøp av slike goder, noe som kan ivaretas ved beregning av en såkalt korrigert sparerate. Ved en slik beregning anslås først tjenestekonsumet av varige goder, som defineres som summen av verdiforringelsen og realavkastningen på beholdningen av slike goder. Realavkastningen, som også nyttes til å korrigere inntekt for husholdningene, er satt lik 2,5 prosent.

Varige konsumgoder utenom bolig består av egne transportmidler (hovedsakelig personbiler), møbler, elektriske artikler, briller og ortopedisk utstyr mv. og varige fritidsvarer. Vegdirektoratets tall for registrerte personbiler etter alder har blitt utnyttet for beregning av den tekniske depresieringen av bilbeholdningen. Siden en ikke har tilsvarende tall for andre konsumgoder, har en lagt til grunn samme depresieringsprofil som for personbiler.

Beregningen av verdiforringelsen for varige goder utenom bolig er gjennomført uten at en har brukt observerte data for annenhåndspriser for disse kapitalgodene. Ved beregning av bruktpriene har en gjort en forenkende antagelse om et perfekt fungerende annenhåndsmarked. En slik antagelse gjør det mulig å avlede bruktpriene ut fra kjennskap til den fysiske depresieringen samt priser på nye varige konsumgoder.

Hverken ved beregning av den ordinære eller korrigerte spareraten er omvurdering av verdien på varige konsumgoder innarbeidet i inntektsanslaget. Utviklingen i spareratene må følgelig ses i lys av den omvurdering av realkapitalen som har funnet sted i samme periode.

Tabell 9.2. Utviklingen i husholdningers og ideelle organisasjoners konsum fordelt på hovedgrupper. Volum- og prisendring fra foregående år i prosent

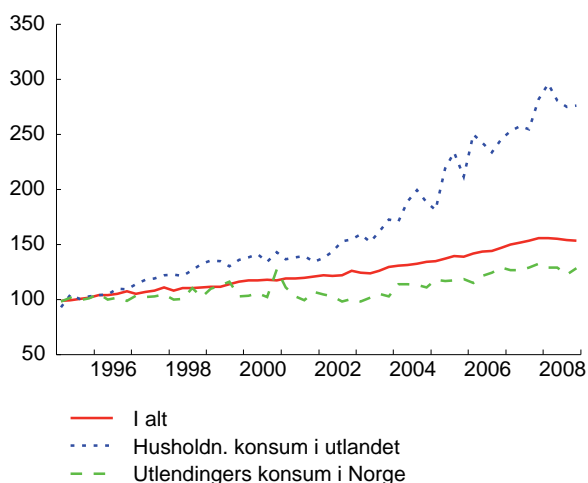
	Mrd. kroner 2008 ¹	Volumendring		Prisendring	
		2007	2008	2007	2008
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	992,3	6,0	1,5	0,7	3,9
Konsum i husholdninger	951,5	6,1	1,4	0,6	3,8
- Varekonsum	485,3	7,6	-0,2	-0,6	3,4
- Tjenestekonsum	427,6	4,0	2,1	2,4	4,0
- Hushold. konsum i utlandet	65,5	7,8	8,3	-0,9	5,6
- Utlendingers konsum i Norge	-26,9	4,8	-1,4	2,9	4,5
Konsum i ideelle organisasjoner	40,8	4,1	2,9	3,6	5,0

¹ Nivå tall i løpende kroner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

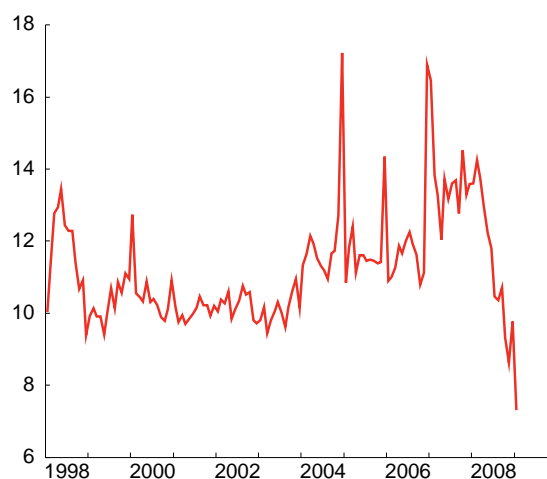
realformue/realverdi menes her husholdningenes faste realkapital deflatert med prisindeksen for konsum. Dette formuesbegrepet viser kjøpekraften som husholdningenes formue utgjør, og ikke volumutviklingen av realkapitalen. Rundt 88 prosent av den faste realkapitalen til husholdningene består av boliger. Resten er annen realkapital som brukes i produksjonen, for

Figur 9.3. Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner. Sesongjustert. 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 9.4. Førstegangsregistrerte personbiler. 1 000. Sesongjustert

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

Temaboks 9.1. Husholdningenes gjelds- og rentebelastning

Husholdningenes gjeldsvekst har vært sterk siden slutten av 1990-tallet. Gjeldsbelastningen, det vil si gjeld som andel av disponibel inntekt, ser imidlertid ut til å ha stabilisert seg i løpet av 2008. Grunnen er trolig høyere styringsrente og uro i finansmarkedet. I løpet av 2007 og 2008 satte Norges Bank gradvis opp styringsrenten fra 3,5 til et toppnivå på 5,75 prosent i juni 2008, og den holdt seg uendret fram til oktober samme år. Redusert likviditet mellom bankene bidro likevel til at pengemarkedsrenten økte i samme periode. Etter to rentenedganger på til sammen 1 prosent i oktober, ble styringsrenta satt ned med hele 1,75 prosent i midten av desember. Høy rente reduserer normalt gjeldsgraden, fordi høye renteutgifter gjør det mer attraktivt å betale ned på lån. I tillegg har bankene blitt mer forsiktige med nye utlån som følge av mangel på likviditet. Et tregt boligmarked har dessuten redusert etterspørselen etter nye boliglån. Fallende aksjekurser og generell økonomisk usikkerhet kan ha bidratt til en overgang mot sikrere spareformer, og økt nedbetaling av gjeld i husholdningene.

Gjeld som andel av inntekt ligger likevel fortsatt på et historisk høyt nivå, og klart høyere enn siste halvdel av 1980-tallet, som var forrige periode med sterk gjeldsvekst. Den høye renten kombinert med høy gjeld har gitt et økende antall som ikke klarer å betjene gjelden. Dette er spesielt problematisk når boligprisene synker. Enkelte kan oppleve å sitte igjen med et lån som er større enn verdien på boligen. Om lag hver tiende husholdning hadde i 2006 en gjeld på minst 2 millioner kroner, og 3 prosent eller vel 60 000 husholdninger, hadde mer enn 3 millioner kroner i gjeld. Det er en overvekt av par med barn og unge par uten barn blant de med mest gjeld. Den sistnevnte gruppen har samtidig høyest belåningsgrad og lavest likvid formue.

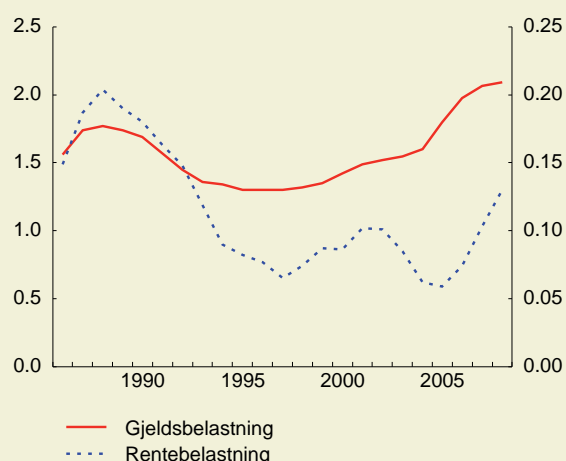
Som følge av høye renter har husholdningenes rentebelastning økt de siste årene. Med rentebelastning menes her renteutgifter som andel av disponibel inntekt. Den gjennomsnittlige rentebelastningen kom opp i rundt 13 prosent i 2008, etter å ha steget raskt fra 5,9 prosent tre år

tidligere. Rentebelastningen er likevel fortsatt lavere enn på slutten av 1980-tallet, da den var på rundt 20 prosent. Det er imidlertid store forskjeller mellom husholdningene, og andelen med rentebelastning på over 30 prosent er økende.

Forventninger framover

Uroen i finansmarkedene ventes å gi større utslag utover 2009. Økt ledighet, lavere lønnsvekst og reduserte kapitalinntekter vil i seg selv øke gjeldsbelastningen i prosent av inntekt, selv når gjelden holdes uendret. Men dårligere utsikter i økonomien generelt vil trolig øke sparingen og redusere gjelden i norske husholdninger. Dersom prisen på boligmarkedet vedvarer, vil dessuten behovet for å bygge opp finansielle buffere i husholdningene øke. Lavere rente vil imidlertid føre til at rentebelastningen reduseres, og forventninger om ytterligere redusert rentenivå kan bidra til å motvirke at vi får en reduksjon i gjeldsgraden på bekostning av konsumetterspørselen.

Husholdningenes gjelds- og rentebelastning

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

eksempel i jordbruket. Finanskapital er ikke med i denne størrelsen.

Bak denne utviklingen i samlet realformue lå en vekst i boligformuen på 4,0 prosent og en økning i annen realkapital på 3,1 prosent. I nasjonalregnskapet er realformuen basert på investeringer til anskaffelseskostnad, og er ikke justert for markedspriser.

9.3. Finansiell formue og gjeld 2008

Foreløpige tall fra det finansielle sektorregnskapet viser at husholdninger og ideelle organisasjoner reduserte sitt finansielle underskudd kraftig fra 2007 til 2008; nettofinansinvesteringene var -21 milliarder kroner i 2008, mot -95 milliarder året før.

Særlig reduserte husholdningene sitt opptak av lånegjeld i perioden. Samtidig var økningen i bankinnskudd og kassehold i 2008 nesten på samme nivå som i 2007. Isolert sett bidro disse endringene i kredittmarkedet til å redusere det finansielle underskuddet med 52 milliarder kroner. Dette utgjør over 70 prosent av reduksjonen i det samlede finansielle underskuddet målt ved nettofinansinvesteringene i 2008.

Husholdningenes gjeldsoptak var 136 milliarder kroner i 2008 mot 201 milliarder kroner i 2007. Gjeldsoptak summert over de fire siste kvartalene nådde et foreløpig toppunkt med 208 milliarder kroner i 3. kvartal 2007. Gjeldsutviklingen påvirkes i stor grad av boligmarkedet som har vært preget av fallende priser og nedgang i omsetningen (se kapittel 9.4). Men gjeldsutviklingen påvirkes også av innstrammingen i bankenes kredittpraksis overfor husholdningene og uroen som følge av den finansielle krisen.

Den finansielle nettoformuen (nettofordringene) falt med om lag 153 milliarder i løpet av 2008. Fallet i nettoformuen forklares av et netto verditap på 132 milliarder kroner og negative nettofinansinvesteringer på 21 milliarder kroner. Det er særlig husholdningenes investerte midler i børsnoterte aksjer, verdipapirfundsandeler og forsikringstekniske reserver som påvirkes av utviklingen i verdipapirmarkedene. Verdien av selskapene notert på Oslo Børs har i løpet av 2008 blitt mer enn halvert.

Låner mindre, men gjeldsraten stiger

Selv om gjeldsoptaket har avtatt, vokser husholdningenes gjeld fortsatt raskere enn både finansielle eiendeler (fordringene) og disponibel inntekt. Husholdningenes gjeldsrate (gjeld som andel av disponibel inntekt) økte med 2,7 prosentpoeng fra utgangen av 4. kvartal 2007 til utgangen av 4. kvartal 2008, mens fordringsraten falt med 15,0 prosentpoeng. Nettoformuens andel av disponibel inntekt - nettofordringsraten - falt dermed med hele 17,7 prosentpoeng. Fallet i fordringsraten har tiltatt gjennom 2008 på grunn av kursfallet i verdipapirmarkedene, samtidig som gjeldsraten fortsatte å stige.

Økte rammelån og lengre avdragsfrihet

I de senere årene har det kommet en rekke nye produkter i finans- og kredittmarkedene som har påvirket husholdningenes finansielle tilpasning og gitt dem større fleksibilitet. Et av produktene er rammelån med pant i bolig. Et rammelån innvilges med en kredittramme, for eksempel 60 prosent av boligens markedsverdi. Innenfor rammen kan kundene fritt trekke på kreditten og betaling av avdrag kan utsettes til hele rammen er disponert. Slike produkter gjør det lettere å låne på boligformuen til varige konsumgoder som biler og fritidsbåter. Rammelån har de siste årene vokst langt raskere enn ordinære boliglån.

Ved utgangen av 2008 utgjorde den bevilgede rammen til lån med pant i bolig nesten 370 milliarder kroner, en økning på 125 milliarder kroner i løpet av året. Bevilgningene økte jevnt i 2008, men var noe lavere i 4. kvartal. Utestående rammelån med pant i bolig til husholdningene økte med 110 milliarder kroner til 316 milliarder kroner i 2008. Til sammenligning falt utestående nedbetalingslån med pant i bolig med vel 3 milliarder kroner til 1 142 milliarder kroner. Rammelånene bidro dermed til å holde husholdningenes gjeldsvekst oppe det siste året. Ved utgangen av 2008 hadde husholdningene utnyttet 85 prosent av de bevilgede rammene.

Et annet produkt som gir husholdningene fleksibilitet er lån med avdragsfrihet, hvor kunden selv kan velge avdragsprofil i låneperioden. Slike betingelser kan gis både for rammelån og nedbetalingslån med pant i bolig. Lån med innvilget avdragsfrihet økte med 39 milliarder kroner i 2008. Tilsagnene av lån med avdragsfrihet økte frem til 4. kvartal. I det siste kvartalet var det en svak nedgang i den avdragsfrie lånegjelden på 1 milliard kroner. Ved utgangen av året var det innvilget avdragsfrihet på lån med pant i bolig for 352 milliarder kroner, hvorav 220 milliarder var rammelån.

Veksten i utlånene til husholdningene fra finansielle foretak faller

Lån i banker og andre finansielle foretak utgjør 87,9 prosent av samlet gjeld, og det siste året falt låneopptaket i de finansielle foretakene med 56 milliarder kroner. Hovedbildet underbygges av kredittindikatoren K2 som i hovedsak måler veksten i utlån til husholdningene fra innenlandske finansielle foretak. Tolvmånedersveksten i kreditt til husholdningene i K2 falt fra 11,2 prosent i desember 2007 til 7,1 prosent i desember 2008. Fallet i kredittveksten var spesielt kraftig i 4. kvartal 2008, men veksttaket falt mye også i 2. og 3. kvartal.

Husholdningenes bankinnskudd vokser

Husholdningenes beholdninger av sedler, mynt og bankinnskudd utgjorde 33,9 prosent av deres samlede finansielle eiendeler ved utgangen av 2008. Bankinnskudd mv er den nest største fordringsposten på husholdningenes balanse. Beholdningene av sedler, mynt og bankinnskudd økte med 60 milliarder

Boks 9.3. **Definisjoner og statistiske avvik****Avviket mellom det finansielle og ikke-finansielle regnskapet**

Nasjonalregnskapet definerer nettofinansinvesteringene både i inntekts- og finansregnskapet. I prinsippet skal sektorenes finansinvesteringer være identiske mellom de to del-regnskapene, men i praksis oppstår det avvik. Nettofinansinvesteringene er restposter som beregnes på basis av store aggregater. Selv relativt små feil i disse aggregatene kan skape betydelige avvik for finansinvesteringene. De observerte avvikene skyldes feil og mangler i begge regnskapene. En årsak er at både inntektsregnskapet og finansregnskapet mangler presis informasjon for viktige størrelser som må baseres på beregninger. I finansregnskapet er unoterte aksjer et eksempel på en slik størrelse.

Definisjoner

Nettofinansinvesteringer i inntektsregnskapet = Sparing + netto kapitaloverføringer - nettoinvesteringer i ikke-finansiell kapital.

Nettofinansinvesteringer i finansregnskapet = netto anskaffelse av finansielle eiendeler - netto låneopptak.

Sparing er ikke-konsumert inntekt / overskudd som kan investeres i finansiell eller ikke-finansiell kapital. Hvis sparingen overstiger ikke-finansielle investeringer for en sektor, disponerer sektoren et finansielt overskudd som kan brukes til å øke nettofordringene overfor andre sektorer. I finansregnskapet vil dette reflekteres som anskaffelser av finansielle eiendeler eller som nedbetaling av gjeld. Hvis sparingen er lavere enn ikke-finansielle investeringer, oppstår det et finansielt underskudd som må finansieres enten ved å selge finansielle eiendeler eller ved opptak av lån. Nye boliger utgjør størstedelen av investeringene i ikke-finansiell kapital for husholdningene og finansieres i stor grad gjennom låneopptak.

Nettofordringer (netto finansiell formue) = fordringer (finansielle eiendeler) - gjeld.

Den finansielle balansen viser en sektors finansielle stilling ved utgangen av en periode. Balansens fordringside omfatter de finansielle eiendelene. Husholdningenes fordringer

domineres av bankinnskudd mv og forsikringstekniske reserver. Lån fra finansielle foretak utgjør størstedelen av husholdningenes gjeld.

Nettofordringsendring = nettofinansinvesteringer + andre netto endringer

Balanseendringen i løpet en periode forklares av nettofinansinvesteringene og andre endringer som i hovedsak er kursgevinster eller kurstap i valuta- og verdipapirmarkedene.

Kort om utvalgte finansobjekter

Forsikringstekniske reserver (tidligere forsikringskrav) representerer husholdningenes fordringer overfor livsforsikrings- og skadeforsikringsselskaper samt private og kommunale pensjonskasser og -fond. Forsikringsreservene tallfestes på basis av forsikringsmessige avsetninger og kursreguleringsfondet i balansen til selskapene, kassene og fondene.

Reservene i livs- og pensjonsforsikring omfatter fondsmidler avsatt i forsikringsordninger utenom folketrygden for å dekke fremtidige utbetalinger. Reservene skal i prinsippet omfatte nåverdien av fremtidige ytelser som følger av forsikringstakernes opptjente rettigheter. Reservene i skadeforsikring omfatter premiereserver og erstatningsreserver. I premiereservene inngår forskuddsbetalte premier, men også premiekrav fra selskapene overfor forsikringstakerne. Erstatningsreservene omfatter midler knyttet til inntrufne hendelser, hvor erstatningene enda ikke er kommet til utbetaling.

Utlån, andre fordringer og unoterte aksjer omfatter aksjer i ikke-børsnoterte foretak og utlån til ikke-finansielle foretak og andre innenlandske sektorer. I tillegg omfatter finansobjektet skattefordringer, finansiell verdi av fast eiendom i utlandet (ferieboliger mv.), påløpte ikke-mottatte renter, feriepengekrav, leieboerinnskudd mv.

Andre lån og annen gjeld omfatter lånegjeld til ikke-finansielle foretak, stats- og kommuneforvaltningen, samt til finansforetak i utlandet. Dessuten påløpte men ikke betalte skatter, renter mv. og finansiell verdi av innenlandsk fast eiendom (feriebolig mv.) eid av utlendinger.

Husholdninger og ideelle organisasjoners nettofinansinvesteringer i inntekts- og finansregnskapet. Milliarder kroner.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
Inntektsregnskapet	1	-11	32	42	18	42	-57	-64	-40
Finansregnskapet	21	-7	13	39	19	58	-72	-95	-21
Differanse / avvik	-20	-5	19	4	-1	-16	15	31	-19

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

kroner til 802 milliarder kroner ved utgangen av året. Økningen var noe lavere enn i 2007.

I fjor var det nedgang i transaksjonsinnskuddene, mens andre bankinnskudd økte betydelig. De største endringene oppstod i andre halvår 2008. Økningen i andre innskudd kan skyldes mange gode sparetilbud med økte innskuddsrenter fra bankenes side. Investeringer i pengemarkedsfond er et alternativ til innskudd på sparekonto i bank, men i 2008 solgte husholdningene

seg netto ut av pengemarkedsfond med over 8,2 milliarder kroner. Nedsalget fant sted i andre halvår og har trolig bidratt til økningen i innskuddene. Det må sees i sammenheng med den usikkerheten som har gjort seg gjeldende i pengemarkedet, særlig i 4. kvartal 2008.

Mot slutten av 2008 økte volumet av sedler og mynt i omløp og bidro til å trekke opp husholdningenes kassehold. Økningen er imidlertid en sesongmessig variasjon som henger sammen med julehandelen og ønsket om

Tabell 9.3. **Finansregnskap for husholdninger og ideelle organisasjoner. Milliarder kroner**

	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
Transaksjoner						
<i>Investeringer i finansielle eiendeler</i>	149,6	158,5	226,6	113,9	106,5	115,2
Sedler, mynt og bankinnskudd	26,3	28,6	36,7	56,6	63,8	59,7
Sertifikater og obligasjoner	3,5	3,2	3,6	-2,1	-6,0	-5,1
Noterte aksjer og grunnfondsbevis	2,4	-1,7	-14,0	-8,6	-9,0	5,0
Verdipapirfondsandeler	2,7	-0,4	32,6	-14,4	-1,4	-16,0
Forsikringstekniske reserver	54,0	52,6	59,4	56,4	39,7	56,3
Utlån, andre fordringer og unoterte aksjer	60,6	76,2	108,3	26,0	19,4	15,4
<i>Gjeldsoptak (nye lån minus avdrag)</i>	110,9	139,4	169,0	185,9	201,4	135,8
Lån i banker og andre finansielle foretak	108,0	129,3	162,7	169,8	176,7	120,7
Andre lån og annen gjeld	2,9	10,1	6,3	16,2	24,7	15,1
<i>Nettofinansinvestering</i>	38,7	19,0	57,6	-72,1	-94,9	-20,6
Andre endringer (gevinster / tap mv)						
Andre endringer i fordringene	15,1	22,2	10,8	106,4	37,8	-125,9
Andre endringer i gjeld	2,5	0,4	1,7	2,5	-0,7	6,4
<i>Andre endringer, netto</i>	12,6	21,8	9,1	104,0	38,5	-132,3
Beholdninger ved utgangen av året						
<i>Fordringer</i>	1 595,7	1 776,4	2 013,8	2 234,1	2 378,4	2 367,7
Sedler, mynt og bankinnskudd	556,7	584,5	621,7	677,9	741,5	802,3
Sertifikater og obligasjoner	28,4	32,1	36,8	37,5	30,8	22,5
Noterte aksjer og grunnfondsbevis	52,2	61,5	80,1	86,5	85,0	40,9
Verdipapirfondsandeler	73,5	90,1	127,4	128,8	132,1	79,0
Forsikringstekniske reserver	571,5	645,0	726,1	805,2	858,4	874,2
Utlån, andre fordringer og unoterte aksjer	313,3	363,2	421,6	498,1	530,6	548,8
<i>Gjeld</i>	1 261,2	1 401,1	1 571,8	1 760,2	1 960,9	2 103,1
Lån i banker og andre finansielle foretak	1 090,9	1 216,1	1 380,4	1 550,7	1 724,2	1 848,8
Andre lån og annen gjeld	170,3	184,9	191,4	209,5	236,7	254,2
<i>Nettofordringer / finansiell nettoformue</i>	334,5	375,3	442,0	474,0	417,4	264,6
<i>Memo:</i>						
<i>Fordringer, gjeld og nettofordringer som prosentandeler av disponibel inntekt</i>						
	3. kv. 2007	4. kv. 2007	1. kv. 2008	2. kv. 2008	3. kv. 2008	4. kv. 2008*
Fordringsrater, sesongkorrigerte	254,7	251,6	245,6	243,6	238,9	236,6
Gjeldsrater, sesongkorrigerte	205,8	205,9	205,8	206,8	208,0	208,6
Nettofordringsrater, sesongkorrigerte	48,9	45,7	39,7	36,8	30,9	28,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

å være likvid i desember måned. Utviklingen beskrives også av pengemengdeindikatoren M2. I desember 2008 var veksten i husholdningenes pengemengde 8,8 prosent mot 10,4 prosent i desember 2007 (tolvmånedersvekst). Veksttakten i husholdningenes pengemengde avtok gjennom 2008, spesielt i siste halvår.

Husholdningene fortsatte salget av noterte verdipapirer

Husholdningenes portefølje av noterte verdipapirer utgjorde 6,0 prosent av deres samlede finansielle eiendeler ved utgangen av 2008. Til sammenligning utgjorde verdipapirporteføljen 10,4 prosent av de finansielle eiendelene i 2007. Fallet i andelen reflekterer kursnedgangen i verdipapirmarkedene det siste året. Utviklingen illustreres av hovedindeksen på Oslo Børs som gikk ned med mer enn 50 prosent fra om lag 490 til 225 poeng i 2008. Til sammen falt verdien av de

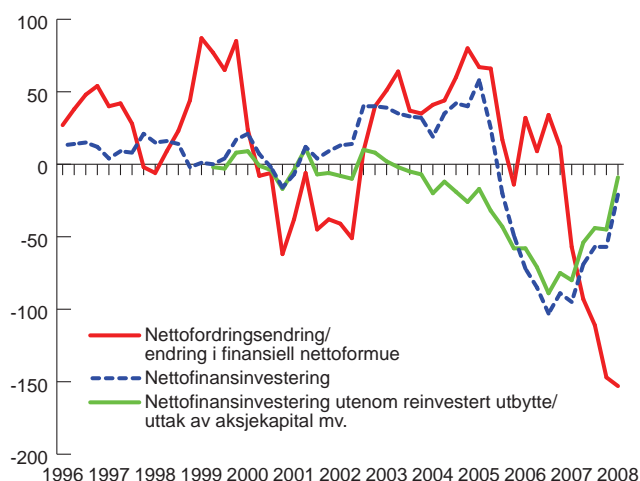
noterte verdipapirene på husholdningenes konto med 89 milliarder kroner.

I løpet av det siste året solgte husholdningene netto noterte verdipapirer for vel 16 milliarder kroner. Det er verdipapirfondsandeler og ihendehaverobligasjoner som er solgt. Derimot kjøpte husholdningene seg opp i børsnoterte aksjer og grunnfondsbevis for 5 milliarder kroner i andre halvår av 2008. Dette er en endring fra 2007 da husholdningene solgte aksjer og grunnfondsbevis for 10 milliarder kroner.

Økte livsforsikrings- og pensjonsreserver

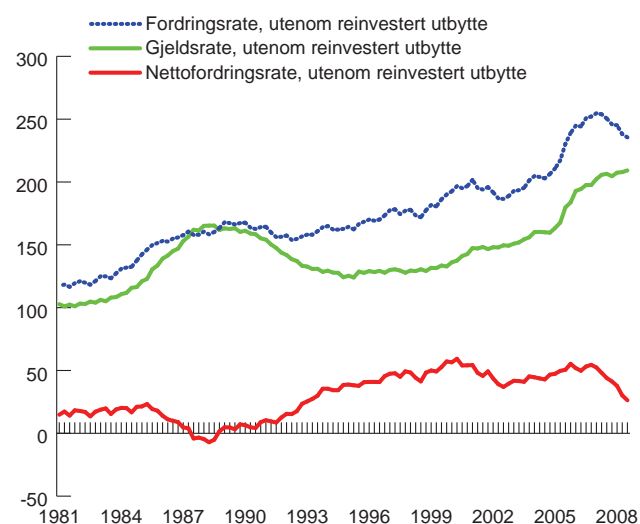
De forsikringstekniske reservene omfatter premie- og erstatningsreserver i skadeforsikring og fondsmidler avsatt i livs- og pensjonsforsikring utenom folketrygden, for å dekke fremtidig livspolise- og pensjonsutbetalinger (se boks 9.3 for mer detaljert definisjon).

Figur 9.5. Husholdninger og idelle organisasjoner. Nettofinansinvestering og nettofordringsendring. Sum fire siste kvartaler. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 9.6. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Fordringer og gjeld i prosent av disponibel inntekt

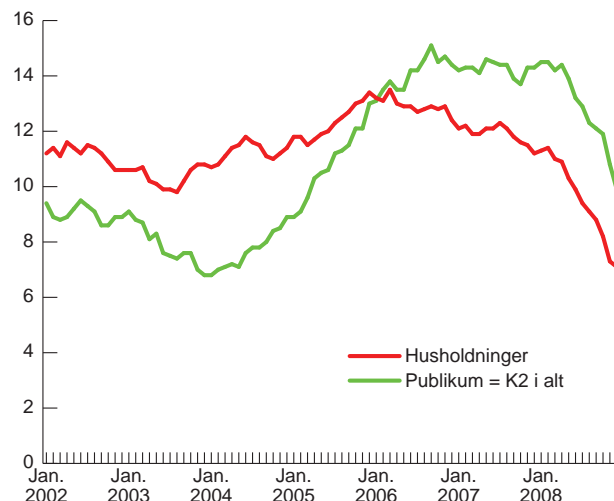

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Reservene i livs- og pensjonsforsikring utgjør 94,2 prosent av de totale forsikringsreserver og er delt i individuelle og kollektive reserver hvor av den kollektive delen utgjør 81,7 prosent.

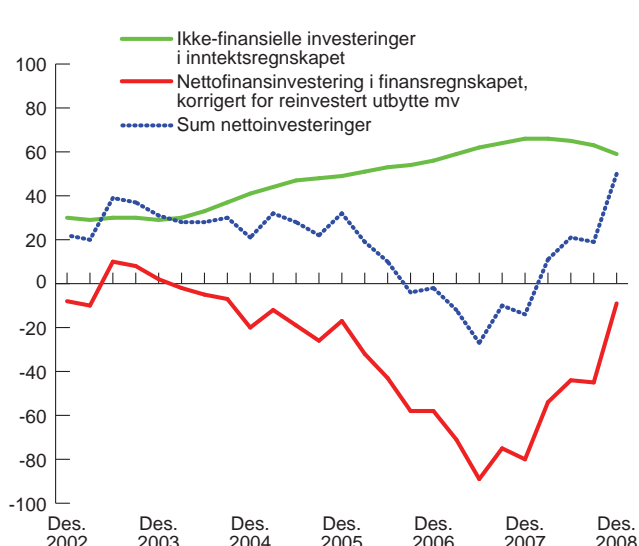
Ved utgangen av 2008 utgjorde forsikringstekniske reserver 36,9 prosent av de samlede finansielle eiendelene, og er den største fordringsposten på husholdningenes balanse. Beholdningen og transaksjonene i 4. kvartal 2008 er foreløpige anslag som er heftet med usikkerhet. De foreløpige tallene viser at husholdningene investerte for 56 milliarder kroner i forsikringstekniske reserver i 2008. Dette er en oppgang på nesten 17 milliarder fra 2007, men om lag på nivå med tilsvarende investeringer i årene 2003 til 2006. Kursfallet i verdipapirmarkedene reduserte verdien av forsikringstekniske reserver med 41 milliarder kroner i 2008.

Figur 9.7. Tolvmånedersvekst i K2 for husholdningene. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 9.8. Husholdninger og idelle organisasjoner. Nettoinvestering, sum siste fire kvartaler. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lånefinansierte investeringer og konsumutgifter

Figur 9.8 viser husholdningenes nettoinvesteringer i ikke-finansiell og finansiell kapital i nasjonalregnskapet. Investeringer i ikke-finansiell kapital er hentet fra inntektsregnskapet og nettofinansinvesteringene er hentet fra finansregnskapet. Nettofinansinvesteringene er korrigert for reinvestert og tilbakeført utbytte (se temaboks 9.2).

De samlede nettoinvesteringene, det vil si summen av investeringer i ikke-finansiell og finansiell kapital, lå i årene 2002 til 2005 på et relativt stabilt og høyt nivå. I 2005 utgjorde husholdningenes nettoinvesteringer i realkapital mv. 49 milliarder kroner, mens nettofinansinvesteringene var -17 milliarder kroner. Summen av nettoinvesteringene var dette året 32 milliarder kroner.

Temaboks 9.2. Husholdninger og ideelle organisasjoners sparing og investeringer

Husholdningene kan anvende sine disponible inntekter enten til konsum eller investeringer. I nasjonalregnskapet defineres husholdningenes sparing som differansen mellom inntekt og konsum (se avsnitt 9.1). Oppsparte midler kan enten investeres i realkapital som boliger og fritidshus, eller i finansielle eiendeler som bankinnskudd og aksjer eller anvendes til å nedbetale gjeld. I teorien skal husholdningenes nettoinvesteringer i ikke-finansiell og finansiell kapital være lik sparingen. I nasjonalregnskapet kan sammenhengen defineres på følgende måte:

$$\text{Sparing} + \text{nettokapital overføringer} = \text{nettoinvesteringer i ikke-finansiell kapital} + \text{nettofinansinvesteringer}$$

Summen av nettoinvesteringene i ikke-finansiell kapital i inntektsregnskapet og nettofinansinvesteringene i finansregnskapet vil i praksis ikke være lik husholdningenes sparing slik den er beregnet i nasjonalregnskapets inntektsdel. Dette skyldes at nettofinansinvesteringer avviker mellom inntekts- og finansregnskapet (se egen boks om definisjoner og statistiske avvik).

I fortsettelsen vil vi drøfte husholdningenes samlede nettoinvesteringer med utgangspunkt i inntekts- og finansregnskapet slik de er definert i tabellen nedenfor. Med dette utgangspunktet vil data for husholdningene hentet fra kreditt- og finansmarkedsstatistikken trekkes direkte inn i drøftingen av husholdningenes investerings- og spareadferd. Denne statistikken har god kvalitet og aktualitet og forklarer en stor del av husholdningenes finansinvesteringer og låneopptak.

Et spesielt forhold som har påvirket hovedbildet både i husholdningenes inntekts- og finansregnskap er personlige aksjonærs (eiernes) tilpasning til nye regler for beskatning av aksjeutbytte. Reglene ble endret for skatteåret 2001 og fra og med skatteåret 2006 (se ssb.no, Finansielt sektorregnskap, kvartalsvis). Tilpasningene til de nye skattereglene har økt formuesinntektene til personlige aksjonærer gjennom uttak av store ekstraordinære aksjeutbytter fra unoterte foretak som i neste omgang er blitt pløyd tilbake i de samme foretakene. De reinvesterte utbyttene registreres som inntektstransaksjoner i nasjonalregnskapet. Reelt sett er dette kun finansielle transaksjoner siden hensikten har vært å omdisponere eierkapitalen, fra opptjent egenkapital som beskattes ved uttak, til innskutt egenkapital og utlån til foretakene som kan tas ut skattefritt.

Fra og med 2006 stoppet utbetalingene av ekstraordinære utbytter opp. Eierne begynte derimot å hente ut tidligere investert aksjekapital og innløse utlån til foretakene, som et alternativ til ordinært aksjeutbytte. Forholdet kommer fram i finansregnskapet, men ikke inntektsregnskapet selv om det er rimelig å anta at midlene erstatter ordinært aksjeutbytte.

Vi har valgt å holde de skattemotiverte transaksjonene utenfor nettoinvesteringene i våre drøftinger (jf. tabell). Reinvestert og tilbakeført utbytte er anslått i finansregnskapet. Den generelle mangelen på presis informasjon om unoterte aksjer gjør at anslagene er beheftet med usikkerhet.

Husholdninger og ideelle organisasjoners nettoinvesteringer i nasjonalregnskapet. Milliarder kroner

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
Nettoinvesteringer									
Ikke-finansielle investeringer (inntektsregnskapet)	27	32	30	29	41	49	56	66	59
Nettofinansinvesteringer (finansregnskapet)	21	-7	13	39	19	58	-72	-95	-21
Sum nettoinvesteringer	48	26	42	68	60	107	-16	-29	39
Nettoinvesteringer korrigeret for reinvestert utbytte mv.									
Ikke-finansielle investeringer (inntektsregnskapet)	27	32	30	29	41	49	56	66	59
Nettofinansinvesteringer korrigeret for reinvestert utbytte (finansregnskapet)	9	-4	-8	2	-20	-17	-58	-80	-9
Korrigerede nettoinvesteringer	36	29	22	31	21	32	-2	-14	50
Memo									
Reinvestert aksjeutbytte / tilbakeført utbytte	12	-3	21	37	39	75	-14	-15	-12

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Nettoinvesteringene har ligget på om lag dette nivået i perioden fram til 2005.

I 2006 og 2007 endret bildet seg og de samlede nettoinvesteringene falt kraftig. Utviklingen forklares av nettofinansinvesteringene som falt til henholdsvis -58 og -80 milliarder kroner i 2006 og 2007, samtidig som de ikke-finansielle investeringene økte til henholdsvis 56 og 66 milliarder kroner. Summen av nettoinvesteringene var negative disse to årene (-2 og -14 milliarder kroner), noe som antyder lånefinansierte

konsumutgifter i 2-årsperioden. Dette samsvarer godt med det generelle konjunkturbildet i perioden, som blant annet var preget av høye boliginvesteringer og høy vekst i konsumutgiftene.

I 2008 snudde den negative utviklingen og nettoinvesteringene økte med 64 milliarder kroner i løpet av året til 50 milliarder kroner. Endringen skyldes hovedsakelig stigende nettofinansinvesteringer som i stor grad forklares av reduserte låneopptak og økte bankinnskudd mot slutten av 2008. Dette tyder på en vesentlig økning

Tabell 9.4. Andel husholdninger etter størrelse på gjeld i forhold til samlet inntekt. Prosent

	1990	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ingen gjeld	28	23	23	22	22	22	21	20	20	18	17	17
Gjeld 2-3 ganger inntekt	9	9	9	8	9	10	10	11	12	13	14	14
Gjeld større enn 3 ganger inntekt												
Alle husholdninger	6	7	6	6	6	6	7	8	9	10	12	13
Enslige under 45 år	13	14	11	11	13	12	12	14	15	17	20	22
Par uten barn, eldste person under 45 år	7	10	9	5	7	8	10	10	13	15	20	23
Par med barn 0-6 år	9	6	7	6	5	7	8	11	12	13	16	19
Par med barn 7-17 år	6	6	4	5	6	6	5	6	7	9	9	11
Mor/far med barn 0-17 år	8	7	9	8	7	10	10	12	12	18	19	21

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i husholdningenes sparing i 2008, men korreksjonen startet allerede i andre halvår 2007, omtrent samtidig med at de første tegnene til et konjunkturomslag ble tydelig.

Gjeldens fordeling

Gjelden er ujevnt fordelt over husholdningene. Informasjon om hvordan gjelden fordeler seg hentes fra inntektsstatistikken, og de nyeste tallene er fra 2006. I 1990 hadde 15 prosent av husholdningene en gjeld som var minst dobbelt så stor som samlet husholdningsinntekt før skatt. Denne andelen var økt til 27 prosent i 2006. 13 prosent av husholdningene hadde en gjeld som var mer enn tre ganger større enn samlet husholdningsinntekt i 2006, mens tilsvarende andel i 1990 var 6 prosent. I alt 28 prosent av husholdningene var gjeldfrie i 1990. Denne andelen var redusert til 17 prosent i 2006.

Gjeldsbyrden varierer gjerne gjennom livet. Ved å gruppere husholdningene etter alder på hovedinntektstaker finner vi at det er de yngste som har høyest gjeld i forhold til inntekt. Denne gruppen tar opp stor gjeld til første gangs boligkjøp, og yrkesinntekten er lavest i begynnelsen av den yrkesaktive perioden. Blant husholdninger der hovedinntektstakeren er under 45 år hadde 24 prosent av husholdningene en gjeld som utgjorde mer enn to ganger inntekten i 1990. Tilsvarende andel i 2006 var på 39 prosent. I denne aldersgruppen er også en del studenter med på å trekke opp andelen med høy gjeld i forhold til inntekt. Tabell 9.4 viser at andelen husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger inntekten har økt mest for par med små barn og aleneforeldre. I disse to gruppene har andel husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger inntekten omtrent tredoblet seg på ti år. I husholdninger der hovedinntektstaker er over 55 år, hadde 4 prosent gjeld som var mer enn dobbelt så stor som inntekten i 1990. Denne andelen var økt til 13 prosent i 2006. Tilsvarende var 54 prosent av husholdningene i denne aldersgruppen gjeldfrie i 1990, mens dette var tilfelle for 34 prosent av husholdningene i 2006.

Så langt har vi ikke tatt hensyn til at husholdningene varierer i størrelse, og at dette kan påvirke deres evne til å betjene gjeld. Begrepet inntekt etter skatt per forbruksenhet forklares i boks 9.4. Husholdningene med lavest inntekt etter skatt per forbruksenhet har

rimeligvis en relativt lav andel av total gjeld i husholdningene, da deres låneevne er relativt liten. Men disse husholdningene har fått en stadig større andel av samlet gjeld. De 40 prosent av husholdningene med lavest inntekt hadde 15 prosent av husholdningers totale gjeld i 1994. I 2006 var tilsvarende andel økt til 17 prosent. De 20 prosent av husholdningene med høyest inntekt etter skatt per forbruksenhet sto for vel 39 prosent av den totale gjelden i 2006, mot 41 prosent i 1994. Rentenivået er også avgjørende for evnen til å betjene gjeld. I perioden 1990 til 1994 gikk utlånsrenten ned fra 14,2 til 8,2 prosent, mens utlånsrenten i perioden 2002 til 2006 gikk ned fra 8,6 til 4,7 prosent.

9.4. Boligmarkedet

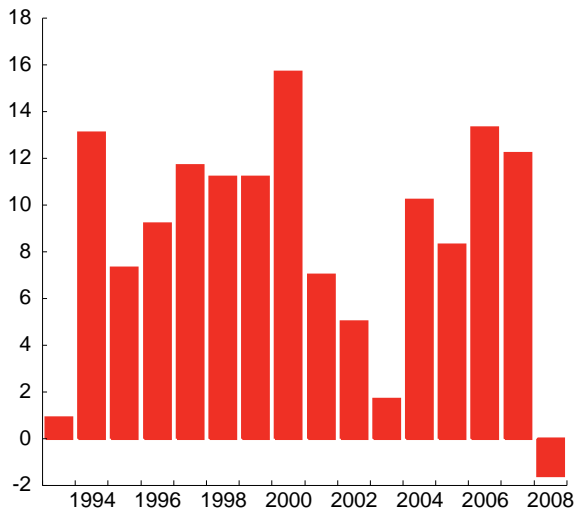
Den langvarige prisveksten i boligmarkedet flatet ut sommeren 2007, og utover høsten samme år begynte prisene på leiligheter i storbyene å falle. Høsten 2008, da finanskrisen utløste den kraftige nedgangen i økonomien, var priset markant i hele boligmarkedet. Fra 2. til 4. kvartal 2008 sank boligprisene i gjennomsnitt med 10,4 prosent. For hele 2008 sett under ett var prisene 1,6 prosent lavere enn i 2007. Det er første gang siden bunnivået i 1992 at vi har hatt en negativ årsvekst i boligprisene, se figur 9.9. I storbyene sank gjennomsnittlig boligpris med mellom 4 og 5 prosent fra 2007 til 2008 i gjennomsnitt over de to årene.

Eiendomsmeglerens sesongjusterte prisstatistikk viser en oppgang i boligprisene i januar 2009 på 0,8 prosent fra desember 2008. Medvirkende årsak er trolig de kraftige rentenedsettelsene de siste månedene og forventninger om lave rentekostnader framover. Prisutviklingen videre i 2009 er usikker, og avhenger blant annet av utviklingen i arbeidsledigheten.

Høy etterspørsel og store fortjenestemuligheter inspirerte boligprodusentene til å tredoble produksjonen av boligblokker fra 2000 til 2006. I 2006 og 2007 ble det årlig påbegynt bygging av mellom 13 000 og 14 300 leiligheter i boligblokker på tre etasjer eller mer. Det er flere blokkleiligheter enn i noe år på syttitallet, da det totalt ble igangsatt over 40 000 boliger årlig.

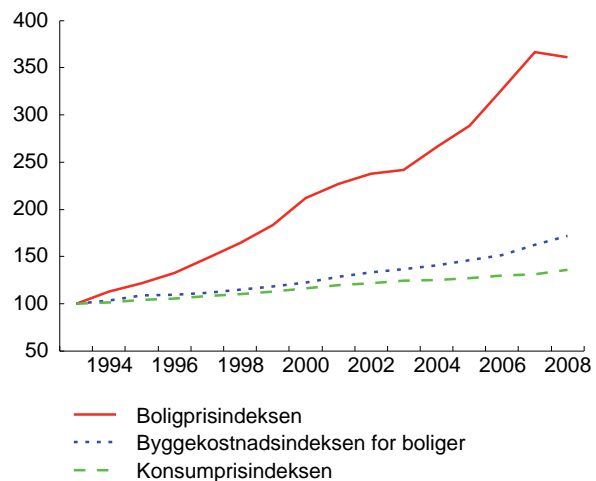
Mot slutten av 2007 sank salget av nye boliger. Det høye prisnivået og renteøkninger var medvirkende årsaker til det. Fallet i etterspørselen førte til en klar nedgang i boligbyggingen i 2008 og da særlig for blokkleiligheter.

Figur 9.9. Boligprisindeksen, årsvekst i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 9.10. Boligpriser, byggekostnader og konsumpriser. Indekser. 1993=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Foreløpige tall fra byggearealstatistikken viser at det var registrert igangsatt vel 23 000 boliger fram til og med november i 2008 og at det i fjorårets tre første kvartal var påbegynt om lag 6 400 leiligheter i boligblokker på tre etasjer eller mer. For en nærmere omtale av byggevirksomheten vises det til avsnitt 6.3 (Bygge- og anleggsvirksomhet).

Geografiske variasjoner

Boligprisindeksen måler prisutviklingen i fire geografiske regioner: Oslo og Bærum, Akershus utenom Bærum, de tre byene Stavanger, Bergen og Trondheim, og resten av landet. Prisedgangen startet først i storbyene. I Oslo og de øvrige storbyene stoppet prisveksten i andre kvartal 2007, for så å falle med henholdsvis 11,3 og 12,0 prosent fram til 4. kvartal i fjor.

I Akershus utenom Bærum og i resten av landet fortsatte boligprisene å stige fram til sommeren 2008, for så å falle med henholdsvis 12,6 og 10,8 prosent fra andre kvartal til fjerde kvartal i fjor.

Sammenligner vi prisutviklingen i disse fire regionene fra bunnåret 1992 og fram til i dag er det et tydelig skifte rundt år 2000. Fram til 2000 hadde Oslo og Bærum den klart største prisveksten, med nesten en tredobling av prisene fra 1992. I resten av Akershus og i de tre byene Stavanger, Bergen og Trondheim steg prisene med henholdsvis 140 og 123 prosent, mens boligprisene i landet for øvrig økte med 76 prosent i gjennomsnitt.

Etter 2000 har boligprisene steget mest i de tre byene Stavanger, Bergen og Trondheim hvor prisene doblet seg fram til 2008. Prisveksten i Oslo og Bærum flatet ut og hadde samme forløp fram til 2008, som i resten av Akershus og i resten av landet, hvor prisene økte med mellom 62 og 68 prosent fra 2000.

Boligtyper

Etter at finanskrisen ble utløst i fjor har prisene på alle boligtyper falt med over 10 prosent fra sine toppnivåer. Vendepunktene varierer noe mellom boligtypene. Gjennomsnittsprisen for blokkleiligheter nådde sitt høyeste nivå i 2. kvartal 2007 og har falt med 12,1 prosent fram til 4. kvartal 2008. Prisene på bolig i rekkehus, tomannsboliger flatet ut i 2007 men holdt seg om lag på samme høye nivå fram til andre kvartal 2008 for så å falle med 10,4 prosent. Eneboligprisene svinger mer med årstiden enn de øvrige boligtypene og har en klar sesongmessig topp i andre kvartal. Høyeste gjennomsnittspris for eneboliger ble registrert i 2. kvartal 2008. I 4. kvartal 2008 var eneboligprisene 11,2 prosent lavere.

Kvadratmeterpriser

Av storbyene hadde Stavanger den minste prisedgangen for omsatte selveierleiligheter i blokk fra 2007 til 2008. Gjennomsnittlig kvadratmeterpris i Stavanger i 2008 var 33 792 kroner og nærmer seg nivået i Oslo hvor kvadratmeterprisen i 2008 var 37 200 kroner. I Bergen, Trondheim og Tromsø lå kvadratmeterprisene i fjor på mellom 28 800 og 31 400 kroner. Gjennomsnittlig kvadratmeterpris for selveierleiligheter og borettslagsleiligheter i blokk var henholdsvis 30 607 og 24 697 kroner i 2008.

Kvadratmeterprisene for eneboliger og småhus er også vesentlig høyere i Stavanger enn i Bergen og Trondheim. Tabell 9.5 viser at vi finner de laveste boligprisene i Hedmark og Oppland, i Sogn og fjordane og i Nord-Trøndelag, der kvadratmeterprisene for eneboliger ligger på mellom 10 000 og 12 000 kroner. Eneboligene er dyrest i Oslo med en snittpris på nesten 32 000 kroner per kvadratmeter. På landsbasis var gjennomsnittlig kvadratmeterpris for eneboliger 16 456 kroner i 2008.

Tabell 9.5. Gjennomsnittlig pris per kvadratmeter boareal, fylke og storby, 2008. Kroner

Fylke	Selveier		Borettslag	
	Eneboliger	Småhus	Blokk-leiligheter	Blokk-leiligheter
I alt	16 456	20 483	30 607	24 697
Østfold	14 952	14 425	20 718	17 910
Akershus	21 067	23 459	29 129	25 756
Oslo	31 603	30 532	37 205	30 084
Hedmark	12 049	15 098	18 792	17 674
Oppland	11 564	15 627	20 041	20 713
Buskerud	15 318	16 069	22 598	17 859
Vestfold	16 401	15 619	21 644	18 760
Telemark	12 345	13 524	18 385	16 115
Aust-Agder	13 903	15 931	22 289	20 462
Vest-Agder	16 699	18 801	27 154	21 478
Rogaland	19 461	22 968	30 294	28 670
Hordaland	18 582	19 945	30 259	24 136
Sogn og Fjordane	11 572	15 430	19 563	15 410
Møre og Romsdal	12 524	16 580	20 640	19 039
Sør-Trøndelag	15 660	19 370	28 871	22 814
Nord-Trøndelag	10 163	12 413	19 671	18 646
Nordland	12 891	15 538	21 360	18 292
Troms-Romsa	15 458	19 516	27 165	20 127
Finnmark-Finnmárku	15 333	16 735	22 931	18 262
Stavanger	26 137	25 005	33 792	30 202
Bergen	22 208	20 742	31 412	24 279
Trondheim	20 404	20 155	29 704	22 938
Tromsø	21 184	23 869	28 853	22 534

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

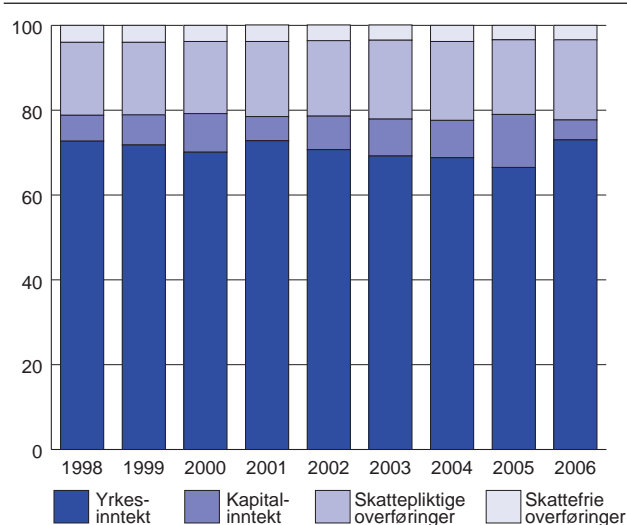
9.5. Inntektsutvikling og -fordeling

Inntektsutviklingen

En annen kilde til informasjon om inntektsutviklingen enn nasjonalregnskapet er inntektsstatistikken (nyeste tall er her fra 2006). Tall fra denne statistikken for inntektsåret 2006 viser at den samlede inntekten til husholdningene var på 1 099 milliarder kroner, se boks 9.4 for definisjon av inntekt. Den desidert største inntektskilden er yrkesinntekt (lønns- og næringsinntekter inkludert sykepenger) som utgjorde 802 milliarder kroner i 2006. Kapitalinntektene utgjorde til sammen knapt 52 milliarder kroner eller i underkant av 5 prosent av de samlede inntektene. Dette var en klart lavere andel enn årene før. På grunn av endringer i kapitalbeskatningen i 2006 ble aksjeutbyttene til husholdningene kraftig redusert, fra om lag 99 milliarder kroner i 2005 til bare 7 milliarder kroner i 2006. De største kapitalinntektene i 2006 var renteinntekter og aksjegevinster.

Pensjoner, trygder og stønader utgjorde om lag 245 milliarder kroner i 2006, hvorav 208 milliarder kroner var skattepliktige. Størst var pensjoner fra folketrygden med 156 milliarder kroner, fulgt av tjenestepensjoner med 44 milliarder kroner og arbeidsledighetstrygd på vel 6 milliarder kroner. Ulike skattefrie kontantstønader utgjorde 37 milliarder kroner i 2006, som var vel 1 milliard kroner mindre enn året før. Det er blant annet

Figur 9.11. Sammensetning av husholdningens samlede inntekt. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

reduserte utbetalinger av sosialhjelp og kontantstøtte som bidro til denne nedgangen.

Fra 1998 til 2006 økte den samlede yrkesinntekten til befolkningen med i overkant av 50 prosent målt i løpende kroner og 28 prosent målt i faste priser (deflatert med konsumprisindeksen). Yrkesinntekt som andel av den samlede inntekten til norske husholdninger var om lag den samme i 2006 som i 1998, 73 prosent. Nesten hver femte krone som norske husholdninger mottok i 2006 kom fra ulike pensjoner og trygder. Skattepliktige pensjoner og trygder økte med vel 65 prosent nominelt i perioden 1998 til 2006. Ulike skattefrie overføringer, som for eksempel barnetrygd, kontantstøtte, sosialhjelp og bostøtte utgjør en liten og synkende andel av husholdningenes samlede inntekt, og utgjorde vel 3 prosent av samlet inntekt i 2006, mot 4 prosent i 1998.

Husholdningenes kapitalinntekter økte betydelig i årene fram til og med 2005, og ble blant annet mer enn tredoblet i nominelle kroner fra 1998 til 2005. I 2006 er likevel kapitalinntektens andel tilbake til samme nivå som i 1998, knapt 5 prosent, etter å ha vært oppe på 13 prosent i 2005. Hovedårsaken til nedgangen i kapitalinntektens andel fra 2005 er det betydelige fallet i aksjeutbytte som nok er drevet av endringer i kapitalbeskatningen.

Inntektsfordelingen

I det følgende skal vi se nærmere på inntektsfordelingen for husholdningene. Dette forutsetter opplysninger om hvilke personer som tilhører samme husholdning, siden vi antar at det forgår en betydelig utveksling av økonomiske ressurser innad i husholdningen. Norske husholdninger har opplevd en betydelig inntektsvekst de siste årene. Mellom 1996 og 2006 økte medianinntekten etter skatt for husholdningene med nær 40 prosent, målt i faste priser. Blant gruppene som har hatt en god inntektsutvikling finner en for eksempel

Boks 9.4. Inntektsbegrep og forbruksvekter

Det inntektsbegrepet som er benyttet i beskrivelsen av inntektsfordeling og lavinntekt er *inntekt etter skatt*. Dette inntektsbegrepet fremkommer etter følgende regnskap:

Inntekt etter skatt
 = Lønnsinntekt
 + netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd
 + brutto kapitalinntekt
 + sum overføringer (pensjoner og stønader)
 - utlignet skatt og negative overføringer (underholds-
 bidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste kontante inntektene husholdningene mottar, må en være oppmerksom på at dette begrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsnivå. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte «svarte» inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Siden en stor del av husholdningenes renteutgifter er knyttet til gjeld på egen bolig, er heller ikke renteutgifter trukket fra inntektsbegrepet.

Husholdningsdefinisjon

Inntektsstatistikken er fra og med inntektsåret 2005 en totaltelling som omfatter alle personer i privathusholdninger. En husholdning består av alle personer som bor sammen i felles bolig (bohusholdning). For å komme nærmere den

faktiske husholdningen er borteboende studenter skilt ut fra foreldrehusholdningen. I tillegg benyttes en del annen informasjon for å få flere samboere registrert i felles husholdning, og data fra NAV for å identifisere og deretter fjerne institusjonsbeboere.

Ekvivalentinntekt og forbruksvekter

En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med gitte karakteristika, for eksempel to voksne og to barn, må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med en gitt inntekt. Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I beskrivelsen av utviklingen i inntektsulikhet er det benyttet den såkalte EU-skalaen. Ved bruk av denne skalaen gis første voksne husholdningsmedlem vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,5, mens barn får vekt lik 0,3.

En husholdning bestående av to voksne og to barn (dvs. vekt lik 2,1) må ved bruk av EU-skalaen ha en husholdningsinntekt på 420 000 kroner for å ha samme inntekt per forbruksenhet som en enslig med 200 000 kroner i inntekt.

I avsnittet om vedvarende lavinntekt er det i tillegg benyttet OECD-skalaen. Denne skalaen skiller seg fra EU-skalaen ved å regne husholdningenes stordriftsfordeler som mindre. Denne skalaen gir første voksne vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,7, mens barn får vekt lik 0,5.

barnefamilier og alderspensjonister. En tobarnsfamilie (par med to barn, yngste hjemmeboende barn under 19 år) hadde i 1996 en medianinntekt etter skatt på 420 000 målt i 2006-kroner. I 2006 var medianinntekten for en tilsvarende barnefamilie 552 000 kroner. Tobarnsfamilier hadde altså i gjennomsnitt mer enn 130 000 kroner mer i inntekt etter skatt i 2006 enn ti år tidligere, når det er tatt hensyn til prisveksten i perioden. Den sterke veksten skyldes først og fremst høyere yrkesinntekter som følge av stadig flere toinntektsfamilier, i tillegg til generelt god lønnsutvikling i perioden. Andre husholdningstyper har hatt en like god inntektsvekst i perioden, for eksempel middelaldrene par uten hjemmeboende barn, mens for eksempel yngre aleneboende har hatt en noe svakere inntektsutvikling.

Etter flere år med økende inntektsforskjeller ble inntektsfordelingen klart jevnere i 2006. I tabell 9.6 er husholdningene sortert etter inntekt etter skatt per forbruksenhet og delt inn i 10 like store grupper (desiler), der desil 1 består av den tidelen med laveste gjennomsnittsinntekter og desil 10 består av den tidelen med høyeste gjennomsnittsinntekter. Tabellen viser at ulikheten økte kraftig, særlig mellom 1998 og 2005. Fra 1986 til 2005 økte gruppen med høyest inntekt sin andel av totalinntekten fra om lag 18 prosent til 29 prosent, mens alle andre grupper fikk redusert sin andel. I 2006 ble andelen til tidelen med høyest inntekt kraftig redusert, til knapt 21 prosent av totalinntekten.

Sterk økning i kapitalinntektene var en medvirkende årsak til at inntektsforskjellene økte på 1990-tallet og seinere. Siden aksjeutbytte i hovedsak tilfaller husholdningene med de høyeste inntektene, påvirket dette i stor grad utviklingen i ulikhet. Det betydelige fallet i utbytteutbetalingene i 2006 er dermed en medvirkende årsak til at inntektsandelen til husholdningene i toppen av fordelingen ble redusert, og at den observerte inntektsfordelingen dermed ble jevnere. De store svingningene i aksjeutbytte representerer et betydelig måleproblem, idet opptjente inntekter i bedriftene og eiernes registrerte inntekter kan avvike en del fra år til år, særlig i sammenheng med skattemotiverte disposisjoner. Også utviklingen i arbeidsmarkedet påvirker inntektsfordelingen. Sysselsettingsveksten i 2006 førte for eksempel til at lønnsandelen økte innefor inntektsklassene nederst i fordelingen, mens andelen som trygder og stønader utgjør av samlet inntekt ble redusert.

Ulikheten i fordelingen av husholdningenes finansformue har blitt større de siste årene. Noe av økningen skyldes mer tekniske forhold, som for eksempel en skjerping av reglene for fastsetting av likningsverdiene av aksjer på slutten av 1990-tallet. Men en annen viktig forklaring er den betydelige økningen i aksjeverdiene i denne perioden, som særlig har kom de med store finansformuer til gode. I 1996 utgjorde aksjer og andre verdipapir 46 prosent av finansformuen til den tidelen av husholdningene med høyest finansformue. I 2006 hadde denne andelen økt til 66 prosent.

Tabell 9.6. Fordelingen av husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet¹, for personer². Andel av totalinntekten. Desiler

Desil	1986	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006
1	4,5	4,2	4,4	4,2	4,0	4,0	3,7	4,1
2	6,3	6,0	6,1	5,9	5,9	5,9	5,5	6,1
3	7,4	7,1	7,2	7,0	7,0	6,8	6,4	7,2
4	8,3	8,0	8,0	7,8	7,8	7,6	7,1	8,1
5	9,1	8,9	8,8	8,5	8,6	8,3	7,8	8,8
6	9,9	9,7	9,6	9,4	9,3	9,1	8,5	9,6
7	10,8	10,5	10,4	10,2	10,2	9,9	9,3	10,5
8	11,9	11,6	11,5	11,2	11,2	10,9	10,4	11,6
9	13,5	13,1	13,1	12,8	12,8	12,5	12,0	13,3
10	18,1	21,1	20,8	23,2	23,1	25,1	29,4	20,6
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Det er her benyttet EUs ekvivalensskala.

² Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 9.7. Fordelingen av brutto finanskapital for husholdninger¹, etter desiler. Prosent

Desil	1986	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006
1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
3	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
4	2,0	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1
5	3,4	2,0	1,9	1,9	2,0	2,0	1,9	1,9
6	5,3	3,4	3,0	3,0	3,3	3,2	3,1	2,9
7	7,9	5,5	4,8	4,8	5,2	5,0	4,8	4,6
8	11,8	9,2	8,0	7,7	8,3	8,0	7,7	7,4
9	18,5	16,6	14,3	13,9	14,6	14,0	13,5	12,9
10	50,6	61,4	66,1	66,9	64,6	65,7	67,0	68,4
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

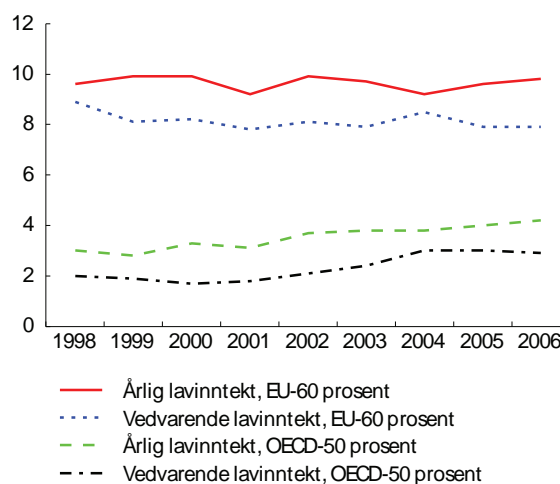
Vedvarende lavinntekt

Bekjempelse av fattigdom står høyt på den politiske agendaen. Økonomisk fattigdom er et relativt begrep som kan defineres på ulike måter. Ett sentralt begrep er vedvarende lavinntekt. I det følgende tar vi utgangspunkt i den gjennomsnittlige medianinntekten i ulike treårsperioder for å belyse forekomsten av vedvarende lavinntekt (se boks 9.5 for definisjon av vedvarende lavinntekt). For treårsperioden 2004 til 2006 var lavinntektsgrensen henholdsvis 98 000 kroner basert på OECDs målemetode for lavinntekt (50 prosent av medianen) og 141 000 kroner basert på EUs målemetode (60 prosent av medianen).

På bakgrunn av EUs målemetode hadde 7,9 prosent av befolkningen (eksklusive studenter) vedvarende lavinntekt i 2006. Dette var samme andel som året før. Ved bruk av OECDs metode hadde 2,9 prosent av befolkningen vedvarende lavinntekt, mot 3,0 prosent året før.

Andelen personer som er under de årlige lavinntektsgrensene ett enkelt år er høyere enn andelen med vedvarende lavinntekt (som gjelder treårsperioder). Ifølge de årlige inntektsundersøkelsene var det henholdsvis

Figur 9.12. Andel personer med årlig og vedvarende lavinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

10 prosent (EUs definisjon) og 4 prosent (OECDs definisjon) som hadde årlig lavinntekt i 2006 (når studenter ikke inngår i datagrunnlaget). Dette viser at mange personer har forbigående lave inntekter.

Tabell 9.8. **Sammensetning av gruppen med vedvarende lavinntekt 2004-2006 og befolkningen i alt. Husholdningstyper¹. To ulike lavinnteksdefinisjoner. Antall og prosent**

	Personer med lavinntekt					
	OECD-definisjon (50 prosent)		EU-definisjon (60 prosent)		Alle personer ²	
	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall
Enslige under 45 år	14	18 000	13	44 000	6	266 926
Enslige 45-64 år	6	8 000	8	26 000	5	211 732
Enslige 65 år og eldre	2	3 000	25	85 000	6	252 861
Par uten barn under 45 år	5	6 000	4	14 000	4	165 212
Par uten barn 45-64 år	2	3 000	2	7 000	10	414 558
Par uten barn 65 år og eldre	2	2 000	4	14 000	9	374 744
Par med barn, 0-6 år	29	37 000	16	56 000	21	887 567
Par med barn 7-17 år	16	20 000	9	32 000	21	891 432
Enslige forsørgere	13	17 000	10	35 000	6	269 608
Andre husholdninger	10	13 000	8	27 000	13	573 336
Alle personer	100	127 000	100	340 000	100	4 307 976

¹ Aleneboende studenter er utelatt. Husholdningstypene refererer seg til siste året i treårsperioden.

² Omfatter alle personer i privathusholdninger som har vært bosatt i landet i hele treårsperioden.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 9.9. **Andel og antall barn 0-17 år i husholdninger med vedvarende lavinntekt¹. Treårsperioden 2004-2006**

	Barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt					
	OECD-definisjon (50 prosent)		EU-definisjon (60 prosent)		Alle barn ²	
	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall
Alle barn 0-17 år	4,4	43 000	7,0	67 000	100,0	958 900
Husholdningstype						
Enslig forsørger	7,1	11 000	13,9	21 000	15,5	148 300
med 1 barn	2,8	2 000	7,8	5 000	6,3	60 700
med 2 barn	5,4	3 000	12,3	7 000	6,0	58 000
med 3 eller flere barn	19,3	6 000	29,3	9 000	3,1	29 500
Par med barn	3,8	30 000	5,6	43 000	80,7	773 900
med 1 barn	1,4	2 000	2,9	3 000	11,3	108 400
med 2 barn	1,7	6 000	3,0	11 000	37,8	362 300
med 3 barn	3,6	8 000	5,6	13 000	24,0	229 700
med 4 barn	11,7	6 000	15,6	9 000	5,7	55 000
med 5 eller flere barn	38,8	7 000	43,0	8 000	1,9	18 400
Innvandrerbakgrunn						
Barn 0-17 år som er innvandrere eller er norskfødte med innvandrerforeldre	26,4	19 000	35,5	26 000	7,7	73 700
Barn 0-17 år som er innvandrere eller er norskfødte med innvandrerforeldre med landbakgrunn fra Øst-Europa, Asia, Afrika eller Latin-Amerika	27,8	19 000	37,5	25 000	7,0	67 400

¹ Husholdningssituasjonen og barnas alder relaterer seg til siste året i treårsperioden.

² Omfatter alle barn i privathusholdninger som har vært bosatt i landet i hele treårsperioden.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husholdningstyper

Sammensetning av gruppen med vedvarende lavinntekt varierer i stor grad med hvilken lavinnteksdefinisjon som benyttes. Ved bruk av EUs definisjon domineres gruppen med vedvarende lavinntekt av enslige eldre og enslige under 45 år (studenter utelatt). Til sammen utgjør disse to gruppene 38 prosent av alle med

vedvarende lavinntekt, men bare 12 prosent i befolkningen som helhet. En annen stor gruppe er par med barn, der yngste barn er under 7 år, med en andel på 16 prosent. Par med små barn er likevel ikke overrepresentert i gruppen med vedvarende lavinntekt når en benytter EUs lavinnteksdefinisjon, siden andelen i befolkningen som helhet er om lag 21 prosent. Til sammen

hadde om lag 340 000 personer vedvarende lavinntekt i 2006, når en benytter EUs lavinnteksdefinisjon.

Når en benytter OECDs lavinnteksdefinisjon, som altså har en mye lavere lavinntektsgrense, så utgjør barnefamilier den største andelen av lavinnteksgruppen. Nær 60 prosent av alle med vedvarende lavinntekt var enten husholdninger bestående av par med barn eller enslige forsørgere. Derimot er svært få enslige eldre i lavinnteksgruppen. Dette skyldes at lavinntektsgrensen ifølge OECDs definisjon vil ligge klart lavere enn det som var gjennomsnittlig minstepensjon til enslige i samme periode, og at det dermed vil være få alderspensjonister blant de med lavinntekt. Om lag 127 000 personer hadde vedvarende lavinntekt i 2006, ifølge denne lavinnteksdefinisjonen.

Barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt

Om lag 7 prosent av alle barn under 18 år tilhørte en husholdning med vedvarende lavinntekt i 2006, ifølge EUs lavinnteksdefinisjon. Dette tilsvarer et antall på 67 000 barn. Tilsvarende andel basert på OECDs metode er 4,4 prosent (43 000 barn). Barn i enslige forsørgerhusholdninger og barn i parfamilier med mange barn er betydelig overrepresentert i lavinnteksgruppen. Dette gjelder også for barn med innvandrerbakgrunn. Nærmere 25 – 30 prosent av alle barn i lavinnteksgruppen bor i en husholdning bestående av par med fire eller flere barn. Fire av ti barn i lavinnteksgruppen har innvandrerbakgrunn.

Boks 9.5. Definisjon av vedvarende lavinntekt

Vedvarende lavinntekt er her definert ut fra gjennomsnittet av de årlige medianinntektene for hele befolkningen i en treårsperiode (omregnet til faste priser). Det er i tillegg benyttet to ulike lavinnteksdefinisjoner: en basert på OECDs ekvivalensskala med lavinntektsgrense satt lik 50 prosent av mediangjennomsnittet og en annen basert på EUs ekvivalensskala og med lavinntektsgrense lik 60 prosent av mediangjennomsnittet, jf. tabellen under (se mer om ekvivalensskalaer i boks 9.4). Ifølge OECDs lavinnteksdefinisjon defineres alle personer med en gjennomsnittlig husholdningsinntekt pr. forbruksenhet lavere enn 98 000 kroner i treårsperioden 2004-2006 som å ha vedvarende lavinntekt. Dette tilsvarer 50 prosent av mediangjennomsnittet i befolkningen i samme periode (dvs. 50 prosent av 195 000 kroner). Tilsvarende lavinntektsgrense basert på EUs definisjon er 141 000 kroner (dvs. 60 prosent av 235 000 kroner).

Årlig median ekvivalentinntekt og gjennomsnittlig årlig median ekvivalentinntekt. To ulike ekvivalensskalaer

	OECD-skala		EU-skala	
	Løpende kroner	2006-kroner ¹	Løpende kroner	2006-kroner ¹
2004	182 000	189 000	219 000	228 000
2005	192 000	196 000	231 000	236 000
2006	201 000	201 000	242 000	242 000
Gjennomsnitt 2004-2006		195 000		235 000

¹ Omregnet ved hjelp av konsumprisindeksen.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

10. Utenriksøkonomi og disponibel inntekt for Norge

10.1. Utenriksøkonomi i 2008

Norge hadde et overskudd på driftsbalansen overfor utlandet på 449 milliarder kroner i 2008 ifølge foreløpige beregninger, se tabell 10.1. Dette er en oppgang på 24 prosent i forhold til 2007. Den samlede eksporten av varer og tjenester var 1 196 milliarder kroner, mens den samlede importen var 731 milliarder kroner. Handelen med varer og tjenester overfor utlandet ga dermed et overskudd på 465 milliarder kroner i 2008, en oppgang fra året før på 28 prosent. For rente- og stønadsbalansen er det foreløpig beregnet et underskudd på 16 milliarder kroner, en klar økning i underskuddet fra 2007. Noen av størrelsene som omtales i teksten er fremskrevet for 4. kvartal 2008, noe som medfører økt usikkerhet i årsdata for 2008 for utenriksøkonomien.

Kraftig økning i handelsoverskudd for varer

Handelen med varer overfor utlandet ga et overskudd på 416,7 milliarder kroner i 2008, nesten 100 milliarder kroner mer enn i året før. Veksten skyldes i sin helhet eksport av olje og gass. Mens volumet av denne eksporten har blitt redusert de siste årene, førte sterk prisstigning på olje og gass til en kraftig vekst i eksportverdien frem til og med 2006. I 2007 var det imidlertid en svak prisnedgang, mens det i 2008 igjen var en sterk oppgang i prisene. Norge eksporterte tradisjonelle varer for 324 milliarder kroner i 2008, en økning på 7,2 prosent fra året før. Blant tradisjonelle varer var det størst verdiøkning i eksport av raffinerte oljeprodukter, kjemiske råvarer mv. og verkstedprodukter. Verdiøkningen for de to første produktgruppene skyldtes sterk prisoppgang, mens verdiøkningen for verkstedprodukter først og fremst skyldtes en volumøkning. For metaller har en sterk nedgang i prisene ført til lavere eksportverdi, mens volumet var omtrent uendret fra året før.

Norges import av tradisjonelle varer var i fjor om lag 30 milliarder kroner høyere enn i året før, noe som tilsvarer en verdiøkning på 6,5 prosent. En volumøkning og prisøkning hver på 3,2 prosent forklarer denne verdiøkningen. Industriprodukter bidro mest til den økte importverdien av tradisjonelle varer. Blant disse var det raffinerte oljeprodukter og verkstedprodukter som økte mest, med henholdsvis 14 og 13 milliarder kroner.

Økt overskudd i tjenestehandelen med utlandet

Det var et overskudd i handelen med tjenester overfor utlandet på 48 milliarder kroner i 2008, om lag 5 milliarder kroner høyere enn i 2007. Norge eksporterte tjenester for 268 milliarder kroner i fjor, en økning på 8,3 prosent fra året før. Fraktinntekter opptjent i utenriks sjøfart utgjorde den største tjenestegruppen med en verdi på 96 milliarder kroner i 2008, etter en vekst på drøyt 4 prosent fra året før. Finans- og forretningstjenester var den nest største gruppen med 61 milliarder kroner, 8 prosent høyere enn i 2007.

Total import av tjenester steg med 16 milliarder kroner fra 2007 og utgjorde 220 milliarder kroner i 2008. Bak den økte importverdien finner vi en volumvekst på 4,1 prosent og en prisstigning på 3,7 prosent. Reisetrafikk, det vil si nordmenns utgifter på reise i utlandet, ga det største enkeltbidraget til økningen i total tjenesteimport, med en oppgang på 11 milliarder kroner fra 2006. Denne verdiøkningen skyldtes først og fremst en økning i volum på 8 prosent.

Økt underskudd på rente- og stønadsbalansen

På utenriksregnskapets rente- og stønadsbalanse registreres tre hovedkategorier av inntekter. Den første kategorien er lønn mottatt av nordmenn for arbeid utført i regi av utenlandske arbeidsgivere og lønn til

Tabell 10.1. Driftsbalansen

	Milliarder kroner										Prosentvis endring fra 2007 til 2008		
	2007	2008	07.01	07.02	07.03	07.04	08.01	08.02	08.03	08.04	Verdi	Volum	Pris
Eksport	1 042,3	1 196,3	253,0	251,5	250,0	287,7	294,5	314,3	303,3	284,2	14,8	0,9	13,7
Tradisjonelle varer	302,4	324,2	75,9	74,8	70,3	81,3	77,6	82,5	81,6	82,6	7,2	4,8	2,3
Råolje og naturgass	479,9	590,8	117,6	111,4	113,6	137,3	151,4	160,0	149,4	130,0	23,1	-2,3	26,0
Skip, oljeplattformer og fly	12,7	13,5	2,6	4,0	3,6	2,6	2,5	3,2	4,6	3,3	6,3	12,2	-5,3
Tjenester	247,2	267,7	57,0	61,4	62,4	66,5	63,0	68,6	67,7	68,4	8,3	2,1	6,1
Import	679,0	731,4	159,9	168,2	170,7	180,3	171,7	185,4	191,7	182,6	7,7	4,2	3,3
Tradisjonelle varer	450,7	480,0	111,7	113,0	107,0	118,9	115,8	123,9	118,9	121,3	6,5	3,2	3,2
Råolje	5,8	4,0	0,8	2,2	0,8	1,9	0,7	1,0	0,9	1,4	-29,7	-40,1	17,3
Skip, oljeplattformer og fly	19,2	27,8	2,9	3,3	5,8	7,2	6,3	6,4	9,7	5,3	44,8	41,5	2,3
Tjenester	203,4	219,6	44,4	49,7	57,0	52,2	48,9	54,1	62,1	54,5	8,0	4,1	3,7
Vare- og tjenestebalansen	363,2	464,9	93,2	83,4	79,3	107,4	122,8	128,8	111,6	101,6	28,0		
Rente- og stønadsbalansen	-0,9	-16,0	-10,8	-15,7	15,6	9,9	-21,8	-6,6	5,6	6,8			
Driftsbalansen	362,3	448,9	82,4	67,6	94,9	117,4	101,0	122,2	117,2	108,4	23,9		

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

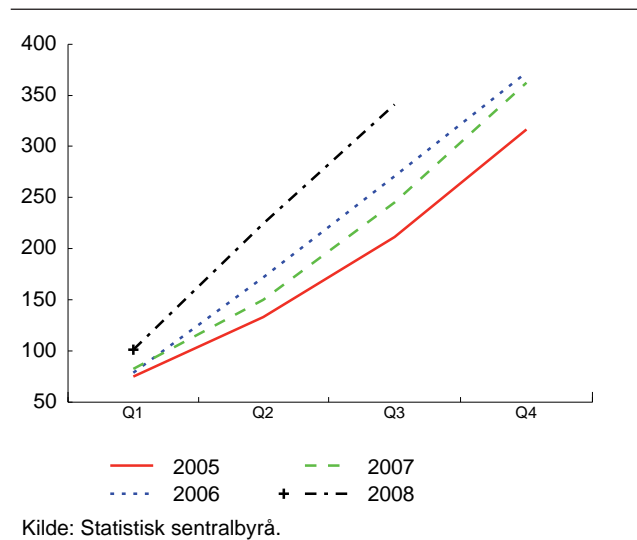

utlendinger ansatt av norske arbeidsgivere. Eksempler på det siste er utenlandsk arbeidskraft som ansettes på korttidsoppdrag i Norge av norske bedrifter, og utenlandske sjøfolk om bord på norske skip. Den andre kategorien er løpende formuesinntekt i form av renter, aksjeutbytte og andre former for utbytte, inklusiv reinvestert fortjeneste eller tilbakeholdt overskudd i datterselskaper og lignende i utlandet. Den siste kategorien er løpende inntektsoverføringer der mottaker ikke gir gjenyttelse, for eksempel u-hjelp og annen bistand.

Foreløpige beregninger med utgangspunkt i tall fra utenriksregnskapet for de tre første kvartalene i 2008 viser et underskudd på 16 milliarder kroner på rente- og stønadsbalansen i 2008, sammenlignet med et underskudd på 1 milliard kroner i 2007, se tabell 10.1. Inntekter fra utlandet var i 2008 på 267 milliarder kroner, omtrent det samme som i året før, mens utgiftene økte med 14 milliarder kroner til 283 milliarder kroner. Spesielt renteutgifter og lønn til utlendinger bidro til å trekke opp de totale utgiftene overfor utlandet.

Løpende overføringer fra utlandet er foreløpig beregnet til 19 milliarder kroner for 2008, mens overføringer til utlandet er beregnet til 37 milliarder kroner. Netto

Figur 10.1. **Akkumulert driftsbalanse, kvartalsvis. Milliarder kroner**

overføringer til utlandet er dermed på 18 milliarder kroner, en svak økning fra året før.

Boks 10.1. Utenriksregnskap og internasjonal investeringsposisjon

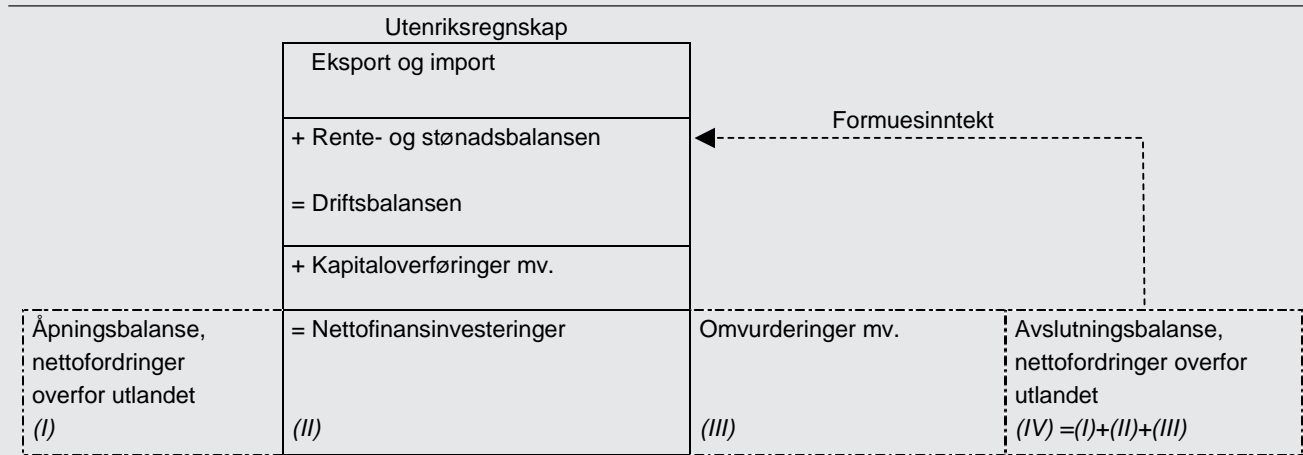
Utenriksregnskapet (UR) viser de økonomiske transaksjonene mellom Norge og utlandet. Driftstransaksjonene omfatter eksport og import av varer og tjenester, som sammen med inntekter og utgifter i form av blant annet renter og stønader overfor utlandet, gir resultatet på driftsbalansen. I tillegg registreres overføring av formue uten motytelse (kapitaloverføringer) og kjøp og salg av immateriell kapital (patenter, rettigheter etc.). Netto resultat av disse transaksjonene pluss driftsbalansen tilsvarer per definisjon Norges nettofinansinvesteringer overfor utlandet.

Finansregnskapet viser resultatet av langsiktige og kort-siktige fordrings- og gjeldstransaksjoner i form av lån til og fra utlandet, bankinnskudd, omsetning av norske og utenlandske verdipapirer samt endringer i Norges Banks

internasjonale reserver. Resultatet av alle transaksjonene i gjelds- og fordringsposter i en periode oppsummeres i saldo-posten nettofinansinvestering.

Statistisk sentralbyrå utarbeider også statistikk over Norges beholdning av fordringer og gjeld overfor utlandet ved utgangen av hvert år. Denne statistikken presenteres under betegnelsen Internasjonal Investeringsposisjon (IIP). Figuren nedenfor illustrerer den prinsipielle sammenhengen mellom de ulike konti i utenriksregnskapet og statistikk over Norges fordringer og gjeld overfor utlandet. Beholdning av fordringer og gjeld kan endre seg enten gjennom transaksjonene eller gjennom omvurderinger på grunn av svingninger i valutakurser og pris på markedspapirer, eller regnskapsmessige opp- eller nedskrivninger.

Utenriksregnskapet og Norges beholdning av fordringer og gjeld

10.2. Finanstransaksjoner og internasjonal investeringsposisjon

Finanstransaksjoner og omvurderinger

Norges netto finansinvestering overfor utlandet var på 340 milliarder kroner i 1.-3. kvartal 2008 mot 244 milliarder kroner i samme periode i 2007. For hele 2007 var nettofinansinvesteringen på 361 milliarder kroner. Nettofinansinvestering overfor utlandet tilsvarende overskuddet på driftsbalansen med tillegg av netto kapitaloverføringer. Tabell 10.2 viser hvordan finansinvesteringene fordeler seg på ulike kategorier, mens tabell 10.3 viser beholdningen av de samme typer investeringer ved utgangen av året.

Bruttoinvesteringene i utlandet er sterkt påvirket av plasseringen av Statens pensjonsfond - Utland. Fondet blir plassert både som porteføljeinvesteringer (aksjer og obligasjoner) og som innskudd og utlån. Fondets porteføljeinvesteringer var i 1. – 3. kvartal 2008 på 513 milliarder kroner, som var nesten like mye som Norges samlede bruttoinvesteringer på 507 milliarder kroner. På den andre siden hadde fondet negative utlån (netto tilbakebetaling) på 298 milliarder kroner. Se også om tale under utlandets investeringer i Norge.

Norske direkteinvesteringer i utlandet var i 1.-3. kvartal 2008 på 73 milliarder kroner, ned fra 79 milliarder kroner i samme periode i 2007. Direkteinvesteringer er i hovedsak knyttet til ikke-finansielle foretak. For øvrig foretok bankene store innskudd i utlandet i 1.-3. kvartal 2008.

Utlandets bruttoinvesteringer i Norge utgjorde 204 milliarder kroner i 1.-3. kvartal 2008. Bankene mottok innskudd og kortsiktige lån (utover sertifikatlån) på 168 milliarder kroner, men tok nesten ikke opp obligasjonslån. Kredittforetakene tok derimot opp obligasjonslån for 98 milliarder kroner. Statens pensjonsfond – Utland hadde negative låneopptak (netto tilbakebetaling) på 113 milliarder kroner. Pensjonsfondet låner i form av gjenkjøpsavtaler i verdipapirer som plasseres i aktiva.

Utenlandske direkteinvesteringer i Norge var negative i 1.-3. kvartal 2008 lik -39 milliarder kroner, mot tilnærmet lik 0 for de tre første kvartalene i 2007. Negative tall betyr at avvikling/tilbakebetaling av direkteinvesteringer var større enn nye investeringer og tilførsel av ny kapital.

Netto omvurderinger av fordringer og gjeld overfor utlandet var store og negative i 1.-3. kvartal både i 2007 og 2008, og har sammenheng med styrket norsk krone overfor andre valutaer og kursfall i verdipapirmarkedene. Omvurderingene forklarer sammen med transaksjonene endringene i beholdningene.

Internasjonal investeringsposisjon (Fordringer og gjeld overfor utlandet)

Innenfor utenriksregnskapssystemet er det internasjonal investeringsposisjon (IIP) som utgjør det beholdningsmessige motstykket til transaksjonene og

Tabell 10.2. Finansregnskapets hovedposter. Transaksjoner i milliarder kroner

	2005	2006	2007	1.-3. kvartal 2007	1.-3. kvartal 2008
Norske investeringer i utlandet	659	1 087	759	686	507
Direkteinvesteringer	142	137	91	79	73
Porteføljeinvesteringer	242	731	389	279	534
Andre finansinvesteringer	247	185	270	305	-68
Internasjonale reserver	29	34	9	24	-32
Utenlandske investeringer i Norge	381	796	576	502	204
Direkteinvesteringer	35	41	26	0	-39
Porteføljeinvesteringer	209	251	259	154	156
Andre investeringer	137	503	291	348	87
Ufordelte kapitaltransaksjoner og statistiske avvik	37	80	179	60	37
Netto finansinvesteringer totalt	315	371	361	244	340
Omvurderinger, netto	73	-72	-178	-189	-128
Endring i Norges nettofordringer	388	299	183	55	212

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 10.3. Fordringer og gjeld overfor utlandet (IIP¹) ved utgangen av hvert år, 2004-2007. Milliarder kroner

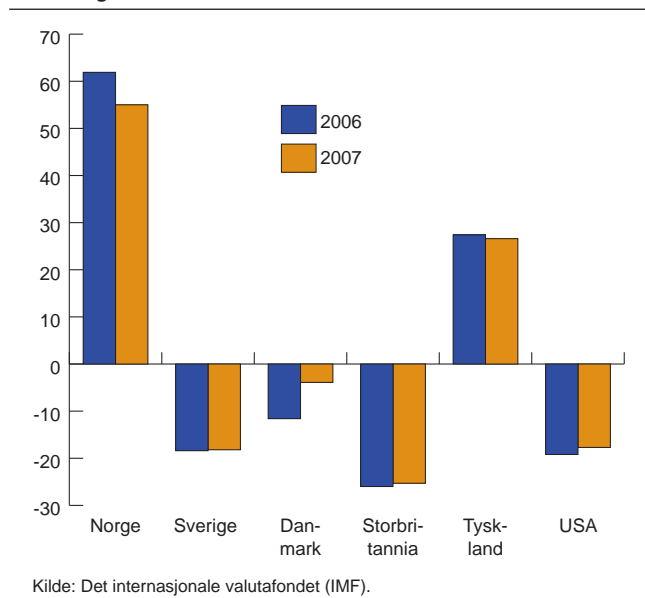
	2004	2005	2006	2007
Fordringer i alt	3 016	3 849	4 975	5 501
Direkteinvesteringer	537	649	741	857
Porteføljeinvesteringer	1 522	1 900	2 719	2 958
Statens pensjonsfond - Utland	1 039	1 259	1 887	2 066
Andre finansinvesteringer	686	982	1 161	1 355
Statens pensjonsfond - Utland	389	583	633	700
Internasjonale reserver	271	319	354	331
Gjeld i alt	2 258	2 726	3 700	4 247
Direkteinvesteringer	514	552	610	698
Porteføljeinvesteringer	792	1 071	1 493	1 755
Andre investeringer	954	1 103	1 596	1 793
Statens pensjonsfond - Utland	412	442	738	750
Netto fordringer	757	1 123	1 275	1 254

¹ Norges internasjonale investeringsposisjon.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

omvurderingene i finansregnskapet. IIP viser fordringer og gjeld overfor utlandet etter samme definisjoner og oppdeling i kategorier som finansregnskapet. IIP produseres imidlertid bare årlig, og siste publiserte tall er derfor pr. utgangen av 2007.

Ved utgangen av 2007 var Norges brutto fordringer på 5 501 milliarder kroner, mens brutto gjeld var på 4 247 milliarder kroner. Det innebar at Norges netto fordringer på utlandet var på 1 254 milliarder kroner, dvs. litt lavere enn ved utgangen av 2006. I 2007 utgjorde nettofordringene 55 prosent av BNP. Figur 10.2 viser tilsvarende størrelser for et utvalg av vestlige land. Også Tyskland har betydelige nettofordringer på utlandet. Sverige, Storbritannia og USA har betydelig nettogjeld.

Figur 10.2. **Nettofordringer overfor utlandet i prosent av BNP for utvalgte land**

Direkteinvesteringer er en av de fire hovedkategoriene som IIP og UR er fordelt på. En direkteinvestering er en langsiktig investering med tanke på innflytelse over foretaket det har investert i. Av praktiske årsaker er grensen satt i form av minimum 20 prosent eierandel av aksjekapitalen i foretaket. Norske direkteinvesteringer i utlandet var på 857 milliarder kroner i 2007, mens beholdningen av utenlandske direkteinvesteringer i Norge var på 698 milliarder kroner. I begge retninger omfatter direkteinvesteringer både aksjer/andeler og annen kapital, sistnevnte i hovedsak i form av konsernlån. Selv om endringene i direkteinvesteringene kan variere en del fra år til år, er tendensen en rask økning i pakt med globaliseringen.

En annen hovedkategori er porteføljeinvesteringer. Dette er investeringer i verdipapirer som ikke er omfattet av direkteinvesteringer eller internasjonale reserver (se neste avsnitt). På fordringssiden er porteføljeinvesteringene dominert av verdipapirplasseringen av Statens pensjonsfond – Utland. Av de samlede porteføljefordringene på 2 958 milliarder kroner utgjorde pensjonsfondets plasseringer 2 066 milliarder kroner, fordelt med 945 milliarder kroner på aksjer og 1 121 milliarder kroner på obligasjoner. Andre sektorer med betydelige porteføljeinvesteringer i utlandet er forsikringsselskaper, verdipapirfond, banker og kredittforetak. Utlandets porteføljeinvesteringer i Norge var på 1 755 milliarder kroner ved utgangen av 2007. Aksjegjelden er i stor grad knyttet til utlendingers eie av minoritetsandeler i norske ikke-finansielle foretak. Men tallene er større for obligasjons- og sertifikatlån i utlandet. Disse er dominert av bankene (382 milliarder kroner) og kredittforetak (366 milliarder kroner). Dette har sammenheng med at banker og kredittforetak i stor grad finansierer innenlandske utlån med lån i utlandet.

Internasjonale reserver er en hovedkategori kun på fordringssiden. De består av Norges Banks valutareserver

og fordringer på IMF. Reservene var tidligere relativt større og mer likvide enn i dag, noe som har sammenheng med at Norges Bank normalt ikke lenger interverner i valutamarkedet. Ved utgangen av 2007 utgjorde reservene 331 milliarder kroner.

Den siste hovedkategorien er andre investeringer, og denne omfatter fordringer og gjeld som ikke er med i de tre øvrige kategoriene. De viktigste finansobjektene er innskudd og utlån/lån. Bankinnskudd på gjeldssiden inkluderer bankenes kortsiktige lån (finansiering) i utlandet, og omfatter følgelig mer enn innskudd i vanlig forstand. Ved utgangen av 2007 utgjorde bankenes innskudd fra utlandet 536 milliarder kroner. Bankene dekker i tillegg langsiktige finansieringsbehov gjennom obligasjonslån, jf. porteføljeinvesteringene.

Utlån og lån omfatter banklån, verdipapirlån, konsernlån og repoavtaler (lån med sikkerhet i verdipapirer). Konsernlån inngår i direkteinvesteringer, og verdipapirlån i porteføljeinvesteringer. I plasseringen av Statens pensjonsfond – Utland brukes repolån i stor grad. Ved utgangen av 2007 utgjorde pensjonsfondets utlån og lån hhv. 670 og 711 milliarder kroner. Sistnevnte gir ikke uttrykk for noe reelt lånebehov, men inngår som en del av pensjonsfondets investeringsstrategi.

Ved utgangen av 3. kvartal 2008 var Statens pensjonsfond - Utland vokst til 2 119 milliarder kroner, mot 2 017 milliarder kroner ved utgangen av 2007.

10.3. Bruttonasjonalprodukt, disponibel inntekt og sparing

I nasjonalregnskapet uttrykker driftsresultatet den delen av bedriftenes verdiskaping som går til godtgjørelse av eiers egeninnsats og som avkastning på kapital skutt inn i virksomheten. Driftsresultatet for en næring beregnes som bruttoprodukt skapt i næringen med tillegg for eventuelle næringsubsidier, og med fratrukk for kapitalslit, lønnskostnader og næringskatter. Det hefter stor usikkerhet ved de foreløpige tallene for driftsresultatet på næringsnivå. Derfor presenteres bare tall for landet totalt og for Fastlands-Norge, som omfatter norsk økonomi utenom petroleumsvirksomhet og utenriks sjøfart.

Ifølge det foreløpige nasjonalregnskapet var bruttonasjonalproduktet (BNP) for Norge i 2008 på 2538 milliarder kroner målt i løpende priser, se tabell 10.4. Dette er 11,5 prosent høyere enn året før. BNP økte i volum med 2 prosent, mens prisene på varene og tjenestene som inngår i BNP steg med 9,3 prosent. Den samlede prisveksten i økonomien var dermed merkbart høyere enn i 2007, som følge av en kraftig oppgang i oljeprisen.

Kapitalslitet for 2008 er beregnet til 313 milliarder kroner, 9,4 prosent over nivået i 2007. Netto produksjonsskatter og -subsidiær økte med 4,2 milliarder kroner, eller 1,7 prosent. Totale lønnskostnader i 2008 er beregnet til 1 073 milliarder kroner, en vekst på 9,4

Tabell 10.4. **Bruttonasjonalprodukt etter inntektskomponenter**

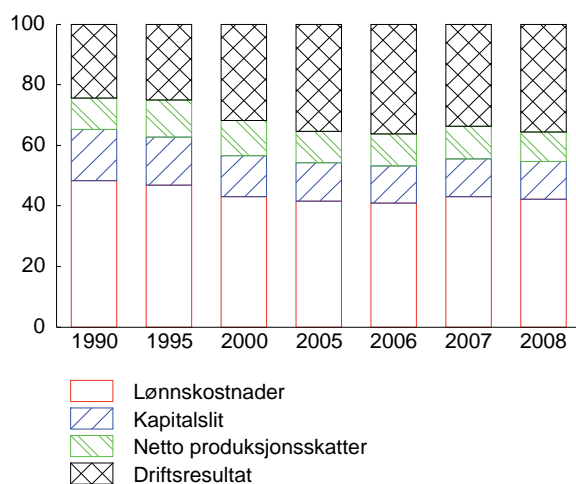
	2007	2008	Endring fra 2007 til 2008	
			Milliarder kroner	Prosent
Bruttonasjonalprodukt	2277,1	2537,9	260,8	11,5
Kapitalslit	286,2	313,2	27	9,4
Netto produksjonsskatter	244,1	248,3	4,2	1,7
Lønnskostnader	980,9	1073,3	92,4	9,4
Driftsresultat	765,9	903,1	137,2	17,9
Fastlands-Norge				
Bruttoprodukt	1724,1	1842,5	118,4	6,9
Kapitalslit	196,8	218,9	22,1	11,2
Netto produksjonsskatter	238,4	239,7	1,3	0,5
Lønnskostnader	928,3	1014	85,7	9,2
Driftsresultat	360,6	369,9	9,3	2,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 10.5. **Bidrag til vekst i disponibel realinntekt fra året før. Prosent**

	2005	2006	2007	2008
Vekst i disponibel realinntekt for Norge	11,0	7,5	3,3	5,9
Bidrag fra:				
Produksjonsvekst i petroleumsvirksomhet	-1,0	-1,6	-1,5	0,1
Produksjonsvekst ellers	3,8	3,8	4,7	1,6
Endring i bytteforholdet generelt	7,6	6,1	-0,8	5,0
Herav forårsaket av prisendring på råolje og naturgass	6,5	4,9	-0,1	4,8
Endring i rente- og stønadsbalansen	0,7	-0,8	0,9	-0,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 10.3. **Inntektskomponenter i BNP. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

prosent fra året før. Det totale driftsresultatet i 2008 kan dermed foreløpig anslås til 903 milliarder kroner, som er en økning på 17,9 prosent sammenlignet med året før.

Den sterke utviklingen i samlet driftsresultat i Norge i fjor skyldes hovedsakelig økningen i prisen på olje og gass. For Fastlands-Norge viser derimot de foreløpige nasjonalregnskapstallene at driftsresultatet gikk opp med 2,6 prosent. Bruttoproduktet for Fastlands-Norge økte med 118 milliarder kroner, mens kapitalslit, netto produksjonsskatter og lønnskostnader til sammen økte med 109 milliarder kroner. Lønnsandelen for Fastlands-Norge, dvs. lønnskostnadens andel av bruttoproduktet, er foreløpig beregnet til 55 prosent i 2008, 1,0 prosentpoeng høyere enn året før.

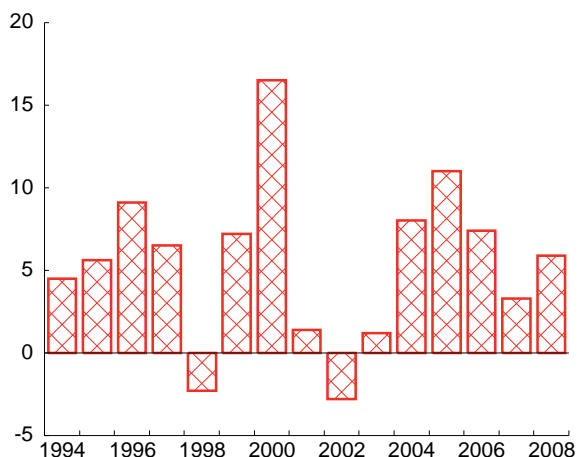
Disponibel inntekt for et land defineres som bruttonasjonalproduktet fratrukket både kapitalslit (netto nasjonalprodukt) og netto overføringer til utlandet i form av lønn, formuesavkastning (renter, aksjeutbytte, reinvestert fortjeneste) og løpende stønader (blant annet bistand). Omvurderinger av fordringer og gjeld på utlandet som skyldes variasjoner i valutakurser og andre priser, er ikke inkludert i den disponible inntekten. Størrelsen er et nominelt mål på de ressurser landet har til disposisjon til konsum og sparing. Disponibel inntekt for Norge i 2008 er foreløpig anslått til 2 209 milliarder kroner. Til sammenligning er BNP beregnet til 2 538 milliarder kroner.

Ved å justere for prisstigning på varer og tjenester som anvendes innenlands, får vi frem endring i disponibel realinntekt. Foreløpige beregninger viser at Norges disponible realinntekt vokste med 5,9 prosent fra 2007 til 2008. Vekst i landets totale produksjonsvolum bidro med 1,7 prosentpoeng til denne veksten. Mens petroleumsvirksomheten isolert sett økte realinntekten med 0,1 prosent sammenlignet med 2007, var bidraget fra øvrig produksjonsvirksomhet en økning på 1,6 prosentpoeng.

Fra 2007 til 2008 beveget prisene på eksport- og importvarer seg mye. Bytteforholdet overfor utlandet bedret seg med 5,0 prosent, som forklarer mesteparten av endringen i Norges disponible realinntekt. Den sterke veksten i prisen på råolje og naturgass gjennom 2008 forklarer mesteparten av endringen i bytteforholdet og ga et vekstbidrag på 4,8 prosent. Basert på ukentlige tall var gjennomsnittlig pris på Brent Blend i 2008 på vel 96 dollar fatet mot 72 dollar i 2007.

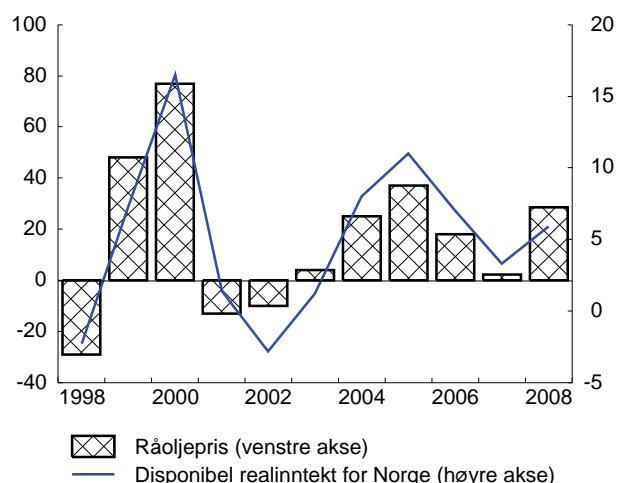
Ifølge foreløpige beregninger bidro endringen i rente- og stønadsbalansen negativt med -0,7 prosentpoeng til disponibel realinntekt. Dette er en nedgang på 1,6 prosentpoeng sammenlignet med året før hvor rente og stønadsbalansen bidro positivt til disponibel realinntekt.

Figur 10.4. **Vekst i disponibel realinntekt. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

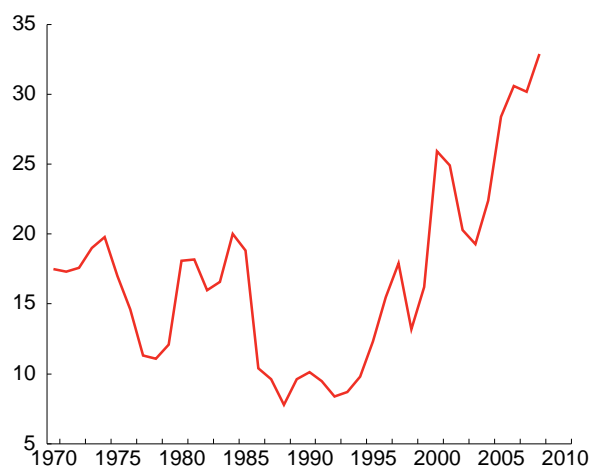
Figur 10.5. **Vekst i råoljepris og disponibel realinntekt for Norge. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Spareraten for Norge uttrykker landets totale sparing som andel av disponibel inntekt. I løpet av de siste 30 årene av forrige århundre varierte spareraten mellom 9 og 20 prosent. Spareraten var høyest på første halvdel av 1970-tallet og på første halvdel av 1980-tallet, da den var oppunder 20 prosent. I siste halvdel av 1990-tallet varierte spareraten rundt knapt 15 prosent. I år 2000 var Norges sparerate 26 prosent, høyere enn noen gang tidligere. Spareraten har siden holdt seg høy og de første beregningene for 2008 viser en sparerate for Norge som er beregnet til 34,6 prosent som er den høyeste for perioden 1970-2008. I nasjonalregnskapet posteres verdien av utvunnet olje og gass som produksjonsinntekt. Dette er med på å forklare nasjonalregnskapets høye sparetall, og kan finnes igjen som økte fordringer på utlandet for Statens pensjonsfond - Utland, se boks 4.3 i kapittel 4 om offentlig forvaltings formue. Høye skatteinntekter og utbytte fra petroleumssektoren til offentlig forvaltning understreker at den høye spareraten skyldes utviklingen i olje- og gassektoren og at sparingen skjer i regi av offentlig forvaltning. Dersom utvinning av olje og gass hadde blitt regnskapsført som omplussing av formue, ville man sett en betydelig lavere nasjonal sparerate.

Figur 10.6. **Sparerate for Norge. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Temaboks 10.1. **Importvekst fra Asia og Europa**

Importen fra land i Asia har økt betydelig de siste årene. Lav pris på mange varer fra denne delen av verden har ført til lavere prisstigning i Norge. Dette har kommet norske konsumenter til gode, særlig i form av billigere klær, sko og forbrukerelektronikk. Produsenter har også nytte av denne utviklingen, gjennom billigere produksjonsfaktorer som kontormaskiner og databehandlingsutstyr.

Samlet import av varer utenom skip og plattformer utgjorde 484,1 milliarder kroner i 2008, en økning på 5,2 prosent fra året før. Årsveksten er noe lavere enn de foregående årene, hvor importveksten har vært mellom 10 og 15 prosent. En forklaring er redusert vekst i norsk økonomi siste år. Går vi tilbake i tid og sammenlikner med verdien i 1990 er fjorårets importverdi mer enn tredoblet. Deles denne perioden i to, var den samlede importveksten fra 1990 til 2000 på over åtti prosent, mens økningen fra 2000 til 2008 var rundt sytti prosent. Verdiøkningen i de to periodene kan belyses ved se på utviklingen i utenrikshandelens pris- og volumindekser. Importvolumet nesten doblet seg fra 1990 til 2000, mens oppgangen de siste åtte årene var på seksti prosent. For prisene var utviklingen mer moderat, fra en nedgang på 4,9 prosent i perioden 1990 til 2000 til en oppgang på 7,2 prosent i siste periode.

Verdien av Asiaimporten økte med 6,7 prosent fra 2007 til 2008, til 63,2 milliarder kroner. Dette var mer enn det dobbelte av verdien som ble registrert i år 2000. For Kina alene steg importen siste år med 11,8 prosent, noe som plasserer landet som nummer fem blant de land vi importerer mest fra. Av den samlede årsveksten for Asia i 2008 bidro Kina med over åtti prosent. Landet er særlig stor eksportør til Norge av ferdigvarer som klær, fottøy, møbler, kontor-/datamaskiner og telekommunikasjonsapparater. Målt i verdi kommer over førti prosent av vår samlede import av klær fra Kina. I løpet av perioden 2000 til 2008 har Kinas leveranser til Norge økt fra 8,7 til 31,1 milliarder kroner. I samme tidsrom har landets andel av Norges totale import økt til noe over det dobbelte, 6,4 prosent i 2008. Handelen med Kina har over tid blitt mer sammensatt. Foruten tekstiler blir det importert store mengder teknologiske produkter. På få år har Kina blitt en betydelig leverandør av blant annet datamaskiner og mobiltelefoner. Over halvparten av antall bærbare datamaskiner importert siste år er levert herfra, mens andelen mobiltelefoner utgjorde 27,2 prosent. Kina ble en betydelig

leverandør av mobiltelefoner og datamaskiner for omtrent 5 år siden, i den forstand at mer enn hvert femte av disse produktene importert til Norge kom fra Kina. Mens landet før dette gjennombruddet i hovedsak leverte produkter med lavere pris enn leverandører fra andre land, har Kina etter hvert begynt å levere varer med høyere pris enn andre land.

Fra Japan, vår nest viktigste leverandør av varer i Asia, økte importen til 10,6 milliarder i 2008, eller 2,3 prosent. Land i samme verdensdel med betydelig eksportøkning til Norge siste år var Singapore, Malaysia og India, med fra 16 til 26 prosent. For Singapore skyldes dette økte leveranser av innsatsvarer til metallindustrien, mens økt eksport av planteolje var utslagsgivende for Malaysia. For India var det derimot flere varegrupper som var av betydning for den registrerte økningen i importverdien i 2008.

Fra europeiske land importerte vi varer for 356,4 milliarder i 2008, en økning på 5 prosent fra året før. Sett i forhold til året 2000 var verdiøkningen på 73 prosent. Europa sto for tre firedeler av den samlede leveransen til Norge, en andel som har vært relativt stabil gjennom mange år. Sverige og Tyskland lå bak 28 prosent av vår samlede import i 2008, men importveksten var beskjeden, henholdsvis 3,2 og 3,8 prosent. Andre land vi hadde stor importvekst fra i samme periode var Danmark, med en økning på 13,1, Nederland med 17,6 og Italia med 11,9 prosent. Danmark eksporterte mer mineraloljeprodukter til Norge, mens økt metallvareeksport var hovedårsaken for Nederland. For Italia er økt eksport til Norge av industrimaskiner og metallvarer de viktigste produktene.

Selv om de betyr lite for den totale importverdien, er det verdt å merke seg at en del land i Øst-Europa økte sin eksport til Norge betydelig i 2008. Importen fra Polen utgjorde 12,2 milliarder i 2008, opp 25,1 prosent fra året før. Importøkningen kom hovedsakelig innen metallvarer, elektriske apparater og forskjellige ferdigvarer. Romania økte sin eksport til Norge siste år med 24,1 prosent, til 2,5 milliarder kroner. De baltiske landene hadde betydelig eksportvekst til Norge i 2007, men i 2008 var bildet mer blandet. Norsk import fra både Estland og Litauen steg med rundt 5 prosent, mens det ble registrert en liten tilbakegang i importen fra Latvia.

Tabell 1. **Import av varer utenom skip og oljeplattformer, i alt og utvalgte land. Endring fra foregående år og året 2000**

	Millioner kroner			Prosent endring		Andel. Prosent	
	2000	2007	2008	2008/2000	2008/2007	2000	2008
I alt	281 234	460 234	484 124	72,1	5,2	100,0	100,0
Danmark	19 134	29 930	34 057	78,0	13,8	6,8	7,0
Kina	8 701	27 813	31 101	257,4	11,8	3,1	6,4
Polen	2 623	9 752	12 199	365,1	25,1	0,9	2,5
India	865	1 697	1 968	127,5	16,0	0,3	0,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. **Import av varer fra Kina og andre land. Utvalgte varegrupper**

SITC	Kina Millioner kroner	Kinas andel av total import		Endring fra 2007 til 2008	
		2000 Prosent	2008 Prosent	Kina Prosent	Andre land Prosent
7 Maskiner og transportmidler i alt (utenom skip og oljeplattformer)	12 196	1,5	6,5	10,6	4,9
<i>herav:</i>					
75 Kontormaskiner, EDB-utstyr	4 646	3,1	28,9	20,9	-9,1
76 Telekommunikasjonsapparater og -utstyr	3 846	2,8	20,6	-1,6	-2,7
77 Elektriske maskiner og apparater	1 924	2,6	7,8	13,0	1,9
8 Ferdige varer	13 131	12,6	18,3	11,9	6,0
<i>herav:</i>					
84 Klær og tilbehør	6 066	28,1	42,4	14,5	2,7
85 Fottøy	1 227	2,5	10,8	7,2	3,6
89 Forskjellige ferdige varer	2 978	7,9	12,3	12,6	8,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

11. Befolkningsutviklingen

Den raske befolkningsveksten de siste årene fortsatte i 2008. For tredje år på rad vokste folketallet mer enn noen gang før i norsk historie. Folkemengden økte med 62 000, 6 000 flere enn året før. Den høye veksten skyldes særlig at innvandringen fortsatte å øke, til nesten 67 000, men også at fødselstallet økte og at antall dødsfall gikk litt ned, slik at fødselsoverskuddet vokste med 2 300. Utvandringen økte svakt (se tabell 11.1 og figurene 11.1 og 11.2). Også nettoinnvandringen (innvandringsoverskuddet) på 43 300 ble det høyeste som noen gang er registrert. Økningen på 3 700, eller 9 prosent, var imidlertid betydelig mindre enn i de foregående fire årene. Som i 2007 utgjorde nettoinnvandringen om lag 70 prosent av befolkningsveksten. Den relative veksten i folketallet på 1,31 prosent var den høyeste siden 1920, da det ble født uvanlig mange.

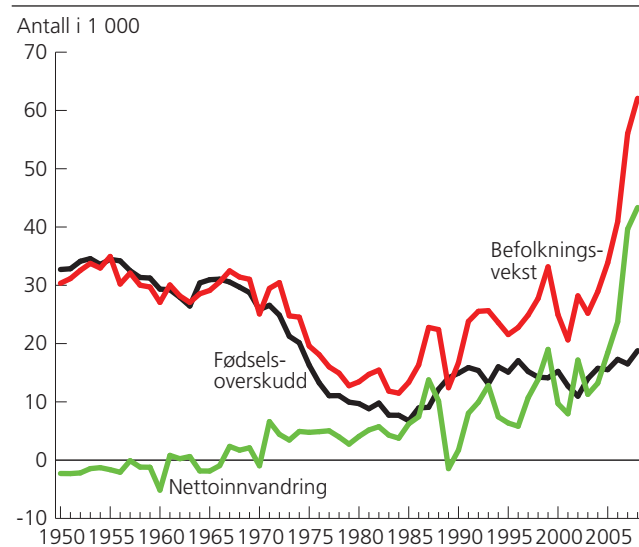
11.1. Fødsler og dødsfall

Fødsler

Fødselstallet var omtrent 2 000 høyere i 2008 enn i året før. Det har vokst jevnt siden 2002 og er nå oppe i over 60 000 igjen, for første gang siden 1996. Fødselstallet for 2008 ligger litt over det som ble beregnet i siste befolkningsframskriving (se figur 11.3).

Samlet fruktbarhetstall (SFT) for 2008 er beregnet til 1,96 per kvinne. Dette er også en del høyere enn året før, og en fortsettelse av en stigende trend de siste årene, med en økning på 0,2 barn per kvinne siden 2002 (se figur 11.4). Et SFT på 1,96 er bare litt lavere enn reproduksjonsnivået på 2,06-2,07 barn per kvinne. Fruktbarhetsoppgangen kan skyldes mange forhold, blant annet en opphenting av utsatte fødsler. En økende andel innvandrere i Norge kan imidlertid ikke ha bidratt vesentlig til oppgangen. I 2007 da SFT var 1,90 for hele befolkningen, var det bare litt lavere (1,82) for

Figur 11.1. **Befolkningsvekst, fødselsoverskudd og nettoinnvandring¹**

¹ Tall for år før 1951 gjelder bare utvandring, særlig til oversjøiske land, da innvandringstall ikke er tilgjengelige.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

norskfødte, men noe høyere (2,40) for innvandrede kvinner.

Siden 1970-tallet har fødealderen i Norge økt betydelig. Gjennomsnittsalderen ved første fødsel økte fra 25,1 år i 1987 til 28,1 år i 2005, men har siden stagnert. Et foreløpig inntrykk er at fødselsratene for kvinner over 30 år har fortsatt å øke, mens nedgangen for de yngre kvinnene har stoppet opp eller snudd de siste årene. Disse endringene i aldersmønsteret blant fødende kvinner forklarer noe av fruktbarhetsøkningen.

Fruktbarhetsnivået i Norge er fortsatt blant de høyeste i Europa, etter Frankrike og Island (se figur 11.4). I de

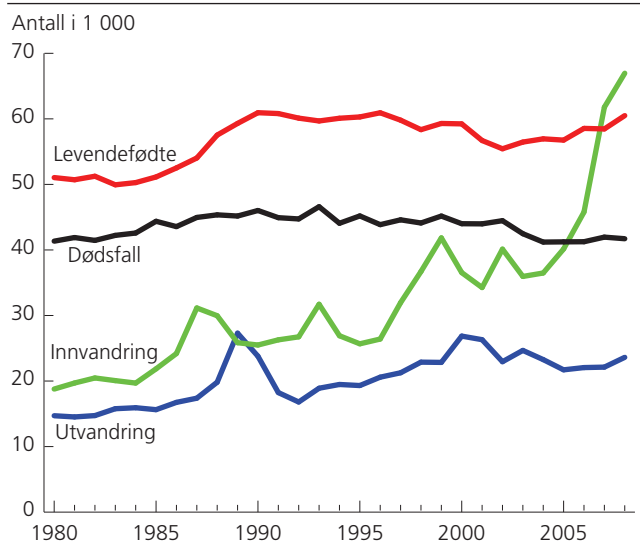
Tabell 11.1 **Befolkningsendringer**

År	Folketall per 1.1.	Levende-fødte	Dødsfall	Innvandring	Utvandring	Nettoinnvandring	Fødselsoverskudd	Befolkningsvekst ¹	Innenlandske flyttinger
1991-1995 gjennomsnitt	4 299 171	60 196	45 102	27 465	18 546	8 919	15 094	24 025	170 573
1996-2000 gjennomsnitt	4 420 819	59 522	44 348	34 690	22 885	11 805	15 174	26 696	191 433
2001-2005 gjennomsnitt	4 552 715	56 459	42 671	37 395	23 782	13 613	13 788	27 357	195 237
2006	4 640 219	58 545	41 253	45 776	22 053	23 723	17 292	40 915	202 009
2007	4 681 134	58 462	41 954	61 774	22 122	39 652	16 508	56 037	210 679
2008	4 737 171	60 497	41 712	66 961	23 615	43 346	18 785	62 081	198 877
2009	4 799 252								
Per 1 000 innbyggere									
1991-1995 gjennomsnitt		14,0	10,5	6,4	4,3	2,1	3,5	5,6	39,6
1996-2000 gjennomsnitt		13,4	10,0	7,8	5,2	2,7	3,4	6,0	43,2
2001-2005 gjennomsnitt		12,4	9,3	8,2	5,2	3,0	3,0	6,0	42,8
2006		12,6	8,9	9,8	4,7	5,1	3,7	8,8	43,3
2007		12,4	8,9	13,1	4,7	8,4	3,5	11,9	44,7
2008		12,7	8,7	14,0	5,0	9,1	3,9	13,0	41,7

¹ Folketilveksten er regnet som differensen mellom folketallet den 1. januar i påfølgende år.

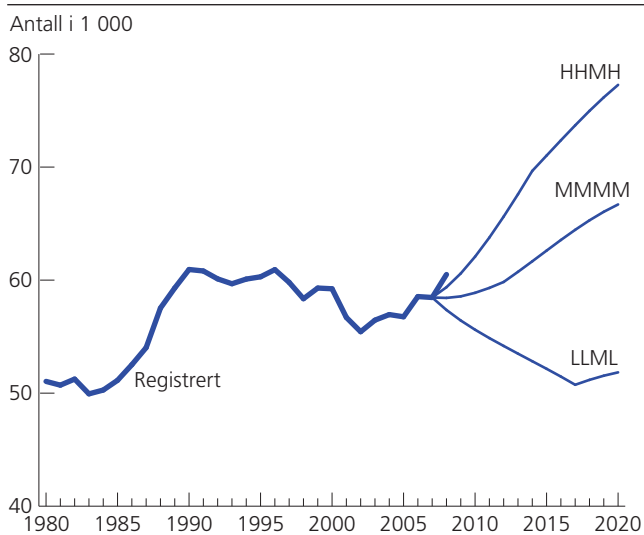
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.2. Fødte, dødsfall, inn- og utvandring

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.3. Antall fødte, registrert og framskrevet i 2008

For forklaring av framskrivningene, se <http://www.ssb.no/folkfram/>.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

nordiske land, samt Frankrike, Irland og Storbritannia, var SFT over 1,8 barn per kvinne i 2006-2008. Alle disse landene har hatt økende fruktbarhet siden 2002. I Sverige og Frankrike, som begge har ført en offentlig politikk som påvirker barnetallet, begynte fruktbarheten å øke enda tidligere. Det har etter hvert blitt svært små forskjeller mellom de fire største nordiske landene. I 2008 var SFT økt til 2,10 i Island (høyest i Europa), 1,91 i Sverige og 1,89 i Danmark, mens tall for Finland ikke er tilgjengelig ennå (1,83 i 2007). Den relativt høye fruktbarheten i Norden må ses i sammenheng med sjenerøse familie- og velferdsordninger som gjør det enklere for foreldre å kombinere barn og yrkesaktivitet. I det meste av resten av Europa er fruktbarheten lav. Samlet fruktbarhetstall for de gamle EU-landene (EU-15) er i gjennomsnitt 1,5 barn per kvinne. Sør- og Øst-Europa har lavest fruktbarhet, både i Europa og i verden som helhet. Blant EU-medlemmene var den i 2006 lavest i Slovakia (1,24) og Polen (1,27) i øst, og i

Boks 11.1. Begreper

Befolkningsstatistikken omfatter personer som er registrert som *bosatt* i folkeregisteret, det vil si personer som bor her fast eller som har til hensikt å ha sitt faste bosted i Norge i minst et halvt år og som har gyldig oppholdstillatelse (trengs ikke av nordiske statsborgere). Det er imidlertid mange som arbeider i Norge som ikke kommer med i statistikken, bl.a. personer på korttidskontrakter. Det oppholder seg også en del personer i Norge uten tillatelse, se <http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2008-06-23-02.html>. Endelig inkluderer statistikken personer som har flyttet til utlandet uten at dette er registrert

Forventet levealder er det antall år en person i en gitt alder kan forventes å leve under gjeldende dødelighetsforhold i en periode, som regel et kalenderår. Dette er et hypotetisk mål, ofte kalt for periodelevealderen. Forventet levealder beregnes i en dødelighetstabell fra de aldersavhengige døds sannsynlighetene for et gitt år for hvert kjønn og for ulike alderstrinn. Det er vanligst å publisere dette for alder 0, det vil si *forventet levealder ved fødselen* (se figur 11.5). Den faktiske levealderen for en *kohort* (se nedenfor) kan vi imidlertid først få vite når det ikke er noen gjenlevende i kohorten, dvs. etter over hundre år. På grunn av dødelighetsnedgangen de siste to hundre år, er forventet levealder på kalenderårsbasis systematisk lavere enn for kohorter.

Framskrivning av befolkningen ble sist gjort av SSB for perioden 2008-2060 og publisert 8. mai 2008, se <http://www.ssb.no/emner/02/03/folkfram/>. Samtidig ble det publisert en framskrivning av innvandrerbefolkningen, se <http://www.ssb.no/innvfram/>. Nye befolkningsframskrivninger vil bli lagt fram 11. juni 2009.

Innvandrere er personer som en eller annen gang har innvandret til Norge. Norskfødte med innvandrerforeldre er født i Norge, og har to foreldre som er innvandrere. Personer med annen innvandringsbakgrunn omfatter: utenlandsfødte med én norskfødt forelder, norskfødte med én utenlandsfødt forelder, og utenlandsfødte med norskfødte foreldre (inkluderer utenlandsadopterte). SSBs terminologi på dette området ble endret i 2008, se <http://www.ssb.no/innvandring/>.

Kohort: En gruppe personer som har opplevd noe i samme periode, som å bli født, gifte seg eller studere. Brukes mest om fødselskohorter.

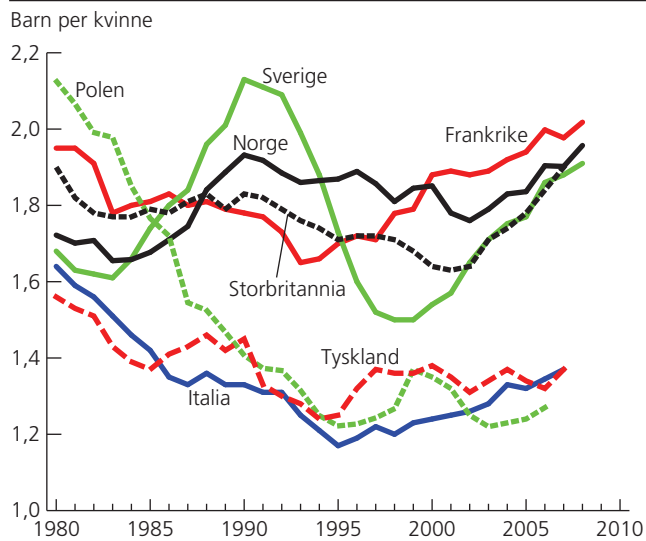
Nettoinnvandring, også kalt innvandringsoverskudd, er forskjellen mellom antall personer som flytter inn og som flytter ut av landet.

Samlet fruktbarhetstall beregnes som summen av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-49 år. Det kan tolkes som antall barn hver kvinne i gjennomsnitt vil føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønstret i perioden varer ved og at dødsfall ikke forekommer. For at det ikke skal bli befolkningsnedgang på lang sikt, må SFT være større enn 2,07 barn, når vi ser bort fra inn- og utvandring.

Tyskland (1,32) og Italia (1,32 i 2005) blant de vestlige. I Øst-Europa bidrar økonomisk og sosial usikkerhet og vanskeligere levekår etter kommunismens fall til det lave fødselstallet.

Figur 11.4. Samlet fruktbarhetstall i noen europeiske land

Kilde: Statistisk sentralbyrå, EUROSTAT og statistikkbyråene i Frankrike, Island og Sverige.

Et av trekkene ved det høye fruktbarhetsnivået i Norge, er at barnløsheten er relativt lav, selv om den har økt litt for etterkrigskohortene, fra 9 prosent av 1950-kohorten til 12 prosent av 1962-kohorten. I mange andre europeiske land er den betydelig høyere. Høyest er den i Vest-Tyskland, der 22 prosent av 1962-kohorten ikke har fått barn. Andelen av norske kvinner som får bare ett barn har heller ikke økt mye, fra 13 prosent av 1950-kohorten til 14 prosent av 1962-kohorten. For de samme kohortene har det vært en nedgang i andel tobarnskvinner, fra 45 til 39 prosent, og en liten økning av kvinner med 3 og 4 barn (alle andeler ved 45 år).

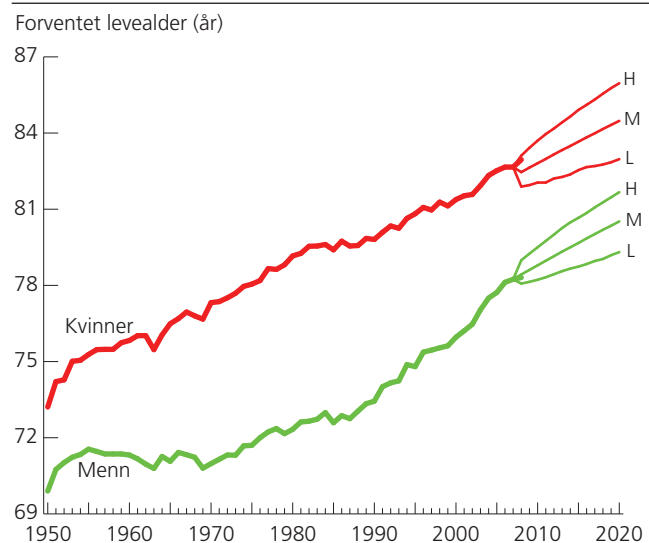
Levealder

Antall dødsfall gikk ned med 200 til 41 700 fra 2007 til 2008. Dette er omtrent som gjennomsnittet av mellom- og høyalternativet i siste befolkningsframskriving. Ved uendret aldersspesifikk dødelighet, ville antall dødsfall ha økt fordi antall eldre i befolkningen for tiden går opp.

Forventet levealder ved fødselen har økt nesten uavbrutt i snart 200 år, gjennomsnittlig med litt over 0,2 år per kalenderår. Økningen har vært særlig sterk de siste 20 år, spesielt for menn. I 2008 økte levealderen til 78,3 år for menn og 83,0 år for kvinner. Dette er de høyeste tallene som noen gang er registrert for Norge. Forskjellen mellom kjønnene har sunket fra 6,9 år i 1986 til 4,6 år i 2008. Det er grunnleggende biologiske årsaker til at menn vanligvis lever kortere enn kvinner. Ulikheter i atferd kan forsterke eller svekke dødelighetsforskjellene. Vi regner med at levealdersforskjellen vil avta til 3-4 år, slik det var på 1950-tallet i mange land.

Levealderen i 2008 ligger nær mellomalternativet fra siste befolkningsframskriving for menn og nær høyalternativet for kvinner. Endringene i 2008 følger langtidstrenden de siste 30-50 årene. Utviklingen fra år til

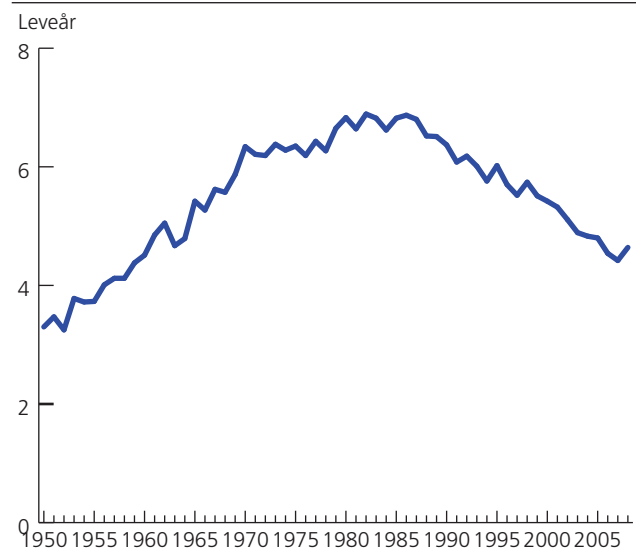
Figur 11.5. Forventet levealder ved fødselen, registrert og framskrevet i 2008

H = høy, M = middels og L = lav, i følge alternativene for befolkningsframskrivingene 2008-2020, se <http://www.ssb.no/folkfram/>.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.6. Forskjell mellom kvinners og menns forventede levealder ved fødselen

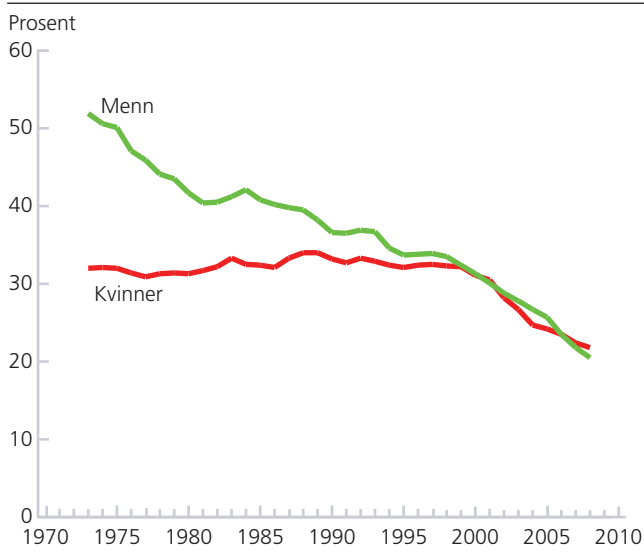
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

år er litt ujevn på grunn av tilfeldigheter, men det er ingen tendens til stagnerende levealder.

Det ulike tempoet i levealdersutviklingen for kvinner og menn har bl.a. sammenheng med røykevaner. Menn, særlig de med høyere utdanning, var de første som begynte å røyke, men også de første som sluttet. Nedgangen i andelen dagligrøykere har vært særlig rask siden 2000 og det er i dag små forskjeller mellom kjønnene (se figur 11.7). Det tar imidlertid tid før endrede røykevaner slår ut i levealderen.

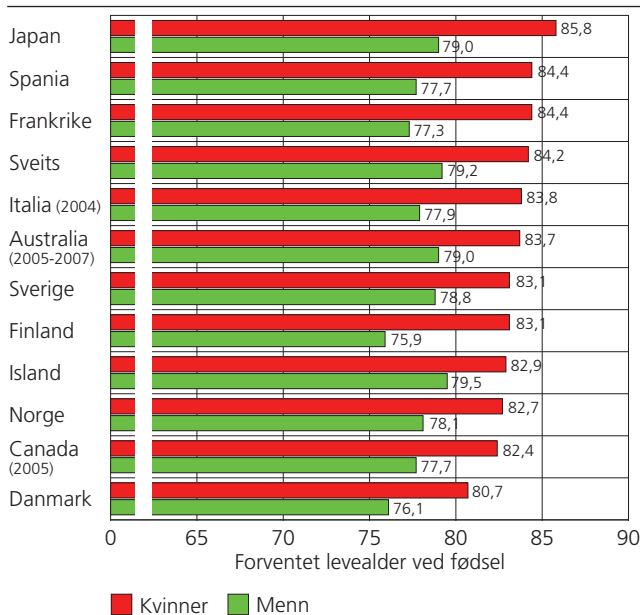
Sammenliknet med andre land har Norge høy levealder, men vi er ikke lenger i toppen slik som fram til 1950-tallet. I 2006 hadde åtte-ni land høyere levealder enn oss. I Europa er det tre land hvor mennene og sju

Figur 11.7. Andel som røyker daglig blant kvinner og menn 16-74 år. Treårig glidende gjennomsnitt. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/emner/03/01/royk/index.html>

Figur 11.8. Forventet levealder ved fødselen i utvalgte land i 2006

Kilde: Eurostat, Human Mortality Database og statistikkbyråene i Australia og Japan.

land hvor kvinnene kan forvente å leve lenger enn de norske, se figur 11.8. Levealderen er høyest i Sør-Europa og Norden. Japan ligger fortsatt i teten globalt når det gjelder levealder, spesielt for kvinner, med 85,8 år i 2006 (og hele 86,0 år i 2007). Levealderen er også høy i Australia og Canada. Det ser ikke ut som om det er noen konvergens i levealdersutviklingen mellom Norge og Japan, snarere tvert i mot. I Norden lever svenske kvinner lengst og de danske kortest. Forskjellen er 2,4 år. Blant mennene er det også svenskene som lever lengst, mens danske og finske menn lever kortest. Forskjellene antas å ha sammenheng med røyke-, drikke- og ernæringsvaner.

11.2. Inn- og utvandring

Innvandringen til Norge økte også i 2008, til snaue 67 000, det høyeste nivået noen gang. Nettoinnvandringen satte også ny rekord, med 43 300 (se tabell 11.1 og figurene 11.1 og 11.2).

I siste versjon av Statistisk sentralbyrås befolkningsframskrivninger ble det rapportert stor usikkerhet om framtidig nettoinnvandring. Det ble antatt at den ville kunne stige noen få år framover og så etter hvert synke, blant annet på grunn av minkende betydning av norske inntekter fra olje- og gassektoren. Dessuten øker inntektsnivået og arbeidskraftsbehovet i land som Polen, hvor svært mange av utenlandske arbeidstakere i Norge kommer fra. Figur 11.9 viser at den faktiske utviklingen i 2008 var svært nær høyalternativet fra siste framskriving.

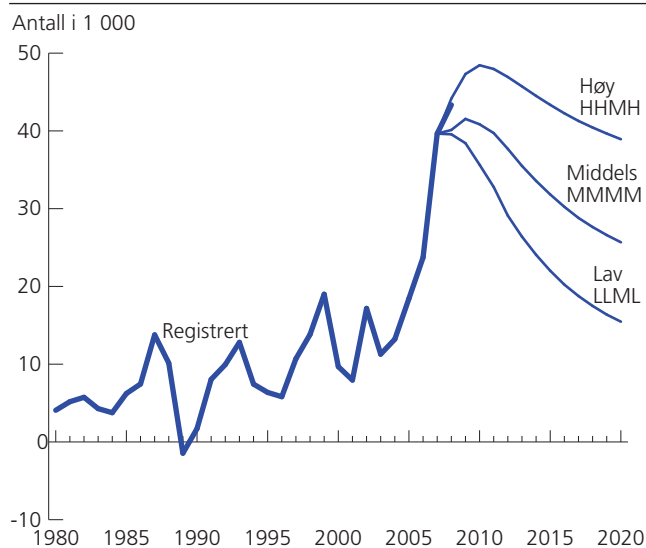
Det har siden vist seg at finanskrisen, som ble utløst i september 2008, og den økende arbeidsledigheten i Norge på slutten av året, særlig i bygge- og anleggssektoren (se kapittel 6.3), ganske raskt påvirket innvandringen gjennom året. Innvandringen vokste betydelig langsommere i 2008 enn i 2007. Dette var særlig tilfelle i 4. kvartal, se figur 11.10, som viser glidende årsgjennomsnitt (over perioder på fire kvartaler). Både innvandringen i alt og nettoinnvandringen stagnerte i 3. kvartal 2008. I 4. kvartal sank innvandringen med hele 17 prosent i forhold til 4. kvartal 2007, mens utvandringen økte med 7 prosent. I alt sank nettoinnvandringen i 4. kvartal med 28 prosent i forhold til året før, for første gang siden 2. kvartal 2004. Flyttetallene vil ofte være preget av at registreringen ikke alltid stemmer helt med den faktiske flytteatferden. Tidfestingen til kvartal kan derfor være noe usikker.

Innvandringen av borgere fra de 10 nye østeuropeiske EU-landene var i 2008 over 21 000. Dette er mer enn en fordobling siden 2006 og en økning på 2 000 siden 2007. Av dette utgjorde polakkene 68 prosent, som er en noe lavere andel enn i 2006 og 2007.

De største nettoflyttestrømmene de siste årene har vært av borgere fra de nye EU-medlemmene i Øst-Europa, Asia og Vest-Europa (se tabell 11.2). Fra 2007 til 2008 var *økningen* i nettoinnvandringen størst blant statsborgere fra det gamle EU før 1.5.2004 med 2 300. Økningen fra de ti nye medlemslandene i Øst-Europa var imidlertid bare 500, mot en oppgang på hele 8 000 fra 2006 til 2007. Fra Øst-Europa ellers var det en liten nedgang, mens nettoinnvandringen av borgere fra resten av verden økte med 900. Utflyttingsoverskuddet av norske statsborgere sank ytterligere, og var bare på 300 personer.

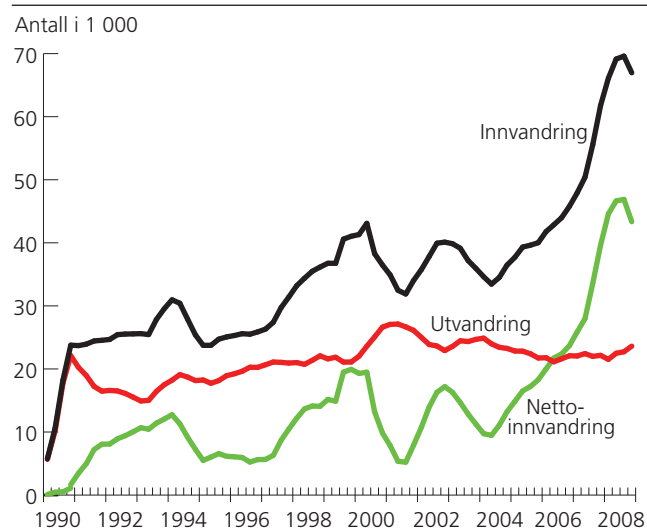
De største nettoinnvandringsstrømmene til Norge fra enkeltland besto både i 2007 og 2008 av statsborgere fra Polen, Tyskland, Sverige og Litauen, alle dominert av arbeidsinnvandring (se tabell 11.3). De største endringene i rangering av nettoinnvandring etter statsborgerskap fra 2007 til 2008 var at nettoinnvandringen av

Figur 11.9. Nettoinnvandring, registrert og framskrevet i 2008

For forklaring av framskrivningene, se <http://www.ssb.no/folkfram/>.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.10. Nettoinnvandring i alt for fire kvartalsperioder (glidende årsjennomsnitt)

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 11.2. Nettoinnvandring etter statsborgerskap

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
I alt	11 285	13 211	18 439	23 723	39 652	43 346
Norge	-1 157	-797	-288	-1 212	-522	-317
Norden ellers	-58	-266	643	1 388	2 628	3 557
Vest-Europa ellers	711	1 361	1 929	3 190	5 391	6 303
Ti østeuropeiske EU-medlemmer	753	2 235	4 080	8 899	17 006	17 550
Øst-Europa ellers	1 865	2 344	2 190	1 641	2 249	2 164
Afrika	2 954	2 464	2 770	2 653	3 515	3 268
Asia	5 613	5 021	6 146	5 874	7 471	8 386
Nord-Amerika	-143	112	172	286	431	583
Latin-Amerika	505	433	611	641	834	930
Australia og New Zealand	39	69	24	149	188	104
Oseania ellers	2	0	-2	2	4	8
Statsløs og uoppgett	201	235	164	212	457	810
Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand	2 010	5 058	8 750	14 341	27 371	29 944
Afrika, Asia, Latin-Amerika, Oseania ellers, statsløse og uoppgett	9 275	8 153	9 689	9 382	12 281	13 402

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

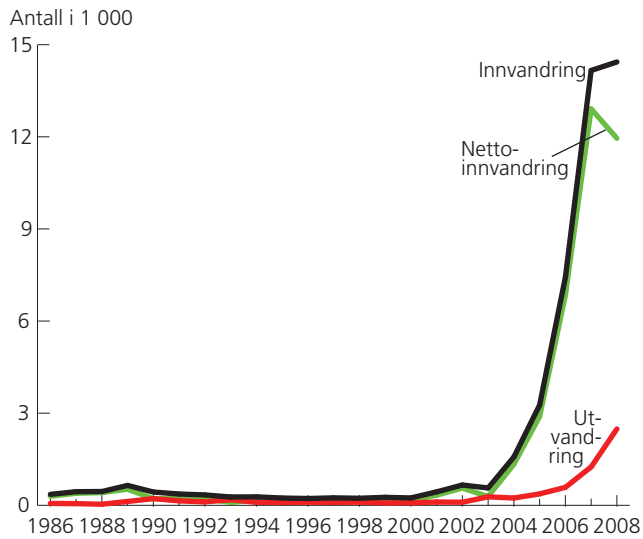
personer fra Romania, Eritrea, statsløse (vesentlig fra det okkuperte palestinske området) og Latvia ble viktigere mens den ble relativt mindre viktig fra India og Nederland. I 2007 besto den femte største nettoinnvandringsstrømmen av somaliske statsborgere, som hadde flukt som viktigste innvandringsgrunn. Disse ble i 2008 passert av innvandrere fra Filippinene og Thailand, som hadde familieetablering og i noen grad arbeid som de viktigste grunnene. Først på 7. og 8. plass i 2008 kom innvandrere fra land med flukt som viktigste motiv for å flytte til Norge. Vi legger også merke til den sterke økningen av innvandrere fra Romania, hvorav de fleste kom på grunn av arbeid. Romania ble omfattet av den tilnærmet frie arbeidsinnvandringen fra EØS fra 1. august 2007.

Selv om innvandringen fra Polen var høy også i 2008, har veksten nesten stoppet opp, med en økning på bare 300 fra 2007 til 2008. Dette er den laveste veksten

siden Polen ble medlem av EU 1. mai 2004. Derimot ble *utvandringen* av polske statsborgere omtrent fordoblet fra 2007 til 2008, til 2 500, som er det største registrerte tallet noen gang. Dermed ble det en liten nedgang i *nettoinnvandringen* av polakker.

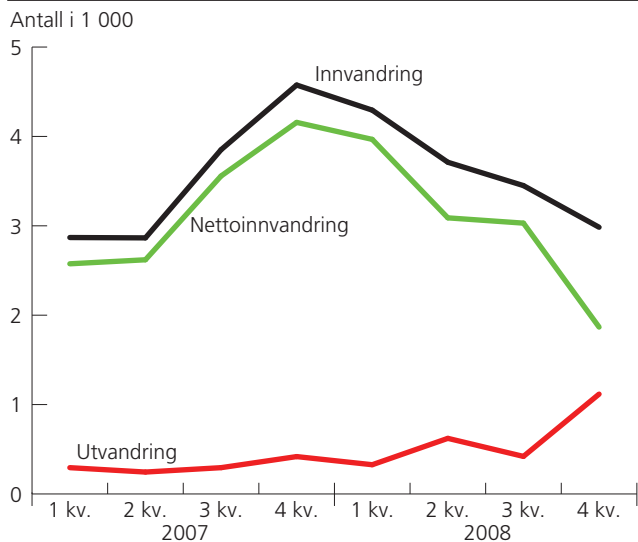
Det var ventet at nettoinnvandringen, særlig fra Polen, ville avta i 2008 eller 2009. Kvartalstall viser at både innvandringen og nettoinnvandringen faktisk var på topp i 4. kvartal 2007 og siden har sunket jevnt, se figur 11.12. Dette er konsistent med tall fra UDI for antall gyldige arbeidstillatelser, som gikk sterkt ned i 2. halvår 2008. Figuren viser også at antall utflyttinger av polske statsborgere ble tredoblet fra tredje til fjerde kvartal 2008. Dermed sank nettoinnvandringen til det laveste nivået siden 2006. Også for statsborgere fra andre land sank nettoinnvandringen fra 3. til 4. kvartal 2008 (med ca 1 200, mot 2 300 for polakkene).

Figur 11.11. Inn- og utvandring av polske statsborgere

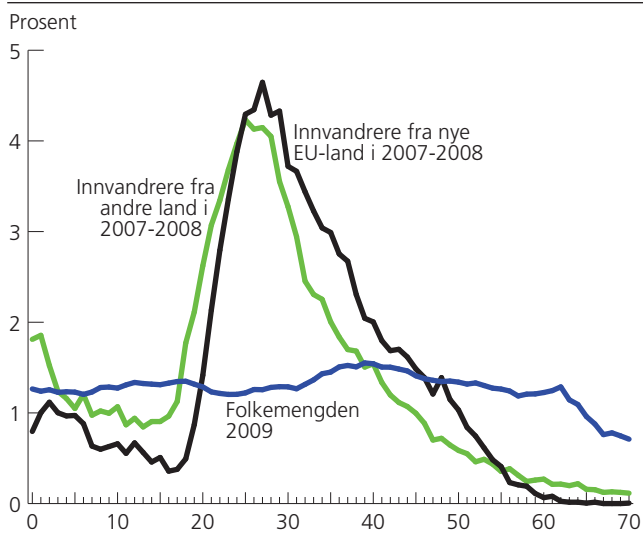
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.12. Kvartalstall for inn- og utvandring av polske statsborgere, 2007-2008

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.13. Aldersfordelingen til hele befolkningen og til innvandrere fra nye EU-land og fra andre land

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 11.3. Inn- og utvandring i 2008 etter statsborgerskap fra 20 land med størst nettoinnvandring

Rang		Statsborgerskap	Inn	Ut	Netto
2008	2007				
1	1	Polen	14 437	2 486	11 951
2	2	Tyskland	4 325	853	3 472
3	3	Sverige	5 692	2 735	2 957
4	4	Litauen	2 851	465	2 386
5	6	Filippinene	1 765	384	1 381
6	8	Thailand	1 317	140	1 177
7	5	Somalia	1 231	113	1 118
8	9	Irak	1 197	126	1 071
9	15	Romania	1 104	73	1 031
10	7	Russland	1 157	182	975
11	18	Statsløs	808	12	796
12	20	Eritrea	778	8	770
13	14	Afghanistan	785	22	763
14	10	India	1 068	307	761
15	13	Storbritannia	1 249	574	675
16	11	Nederland	908	306	602
17	26	Latvia	614	86	528
18	17	Kina	837	314	523
19	19	Slovakia	695	225	470
20	21	Pakistan	572	116	456

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Det er imidlertid usikkert hvor mange polakker som vil vende tilbake til Polen i en periode med økende arbeidsledighet i Norge. Personer med lovlig opphold i Norge er medlem av folketrygden så lenge de fortsetter å bo i Norge og har dermed krav på blant annet barne-trygd og kontantstøtte, også for barn som bor i Polen. For å få dagpenger ved arbeidsledighet må man ha arbeidet og betalt skatt i Norge eller et annet EØS-land i minst ett år. Man mister vanligvis retten til norske dagpenger dersom man flytter fra landet.

De fleste polske statsborgerne som innvandrer til Norge, er i arbeidsfør alder, hele 87 prosent var i alderen 18-54 år i 2007-2008, mens bare litt over 1 prosent var 55 år eller mer. Det var heller ikke mange barn blant de polske innvandrerne, bare 12 prosent var under 18 år, mot 20 prosent for andre innvandrere. Andelen barn har imidlertid økt litt det siste året. Også andel kvinner blant de polske innvandrerne har gått noe opp, fra 22 til 28 prosent i 2007-2008. Ifølge UDI har det vært en betydelig økning i familieinnvandrings-tillatelser fra Polen de siste årene, med om lag en fordobling hvert år i 2005 -2007, men med en noe lavere økning i 2008 (33 prosent).

Det beskjedne innslaget av barn gjør at de polske innvandrerne i gjennomsnitt er litt eldre enn andre innvandrere. Gjennomsnittsalderen for polakker som flyttet hit i 2007-2008 var 30,5 år, mot 29,8 år for innvandrere fra de nye EU-landene i alt, og 27,2 år for innvandrere fra andre land. Til sammenlikning var gjennomsnittsalderen for hele den bosatte befolkningen 38,5 år per 1.1.2009. Innvandrerne er altså betydelig yngre enn den samlede befolkningen, som illustrert i figur 11.3.

Aldersfordelingen for borgere fra Polen og andre nye EU-medlemmer er nesten identiske.

Da EU ble utvidet med åtte nye medlemsland i Øst-Europa den 1. mai 2004, ble det lettere adgang til innreise og opphold i Norge for borgere fra disse landene. Det ble imidlertid innført egne overgangsregler som innebærer at personer fra disse landene kan oppholde seg i Norge i tre eller seks måneder som arbeidssøkere, men at de ikke kan begynne å jobbe før de har fått tillatelse. Det stilles også strengere krav til arbeidsforholdet. Bulgaria og Romania ble medlemmer av EU 1. januar 2007, med samme regler for opphold og arbeid som for de andre EU-medlemmene i Øst-Europa fra 1. august 2007. Disse overgangsreglene vil bli opphevet 1. juli 2009 for borgere fra de land som ble medlemmer av EU i 2004.

11.3. Folketall og aldersfordeling framover

Den raske økningen i folketallet vil høyst sannsynlig fortsette i de nærmeste årene. Ifølge Statistisk sentralbyrås befolkningsframskrivninger fra 2008 vil vi bare få nedgang i folketallet etter 2040 dersom både fruktbarhet, levealdersvekst og nettoinnvandring blir svært lave – og forblir på et lavt nivå, se figur 11.14.

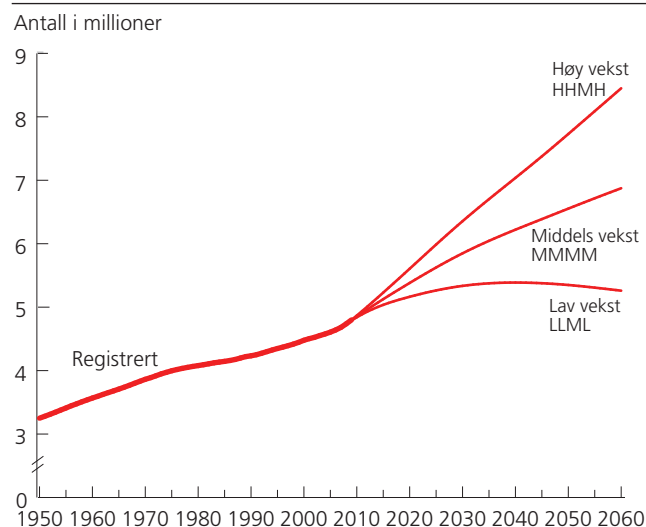
Viktigere enn om folketallet øker eller minker, er befolkningens aldring. Figur 11.15 viser at vi nå nærmer oss slutten av en periode med liten eller ingen vekst i antall personer over 67 år. Dette skyldes at de nye pensjonistene kommer fra de små fødselskullene fra perioden 1925-1943. Antall personer 67 år og eldre sank fra en topp på 620 000 i 1995 til drøye 600 000 i 2004. Når de store etterkrigskullene når pensjonsalderen, vil antall eldre øke sterkt. Antall personer 67 år og eldre vil vokse fra 617 000 1.1.2009 til mellom 704 000 og 725 000 i 2015. Økningen i antall eldre framover skyldes ikke bare dødelighetsnedgang, men også den høye innvandringen.

11.4. Regional befolkningsutvikling

I 2008 flyttet 199 000 personer fra en kommune til en annen. Dette er 12 000 færre enn året før, som hadde det høyeste tallet noen gang. Nedgangen kan ha sammenheng med den svakere konjunkturutviklingen og et mindre stramt arbeidsmarked.

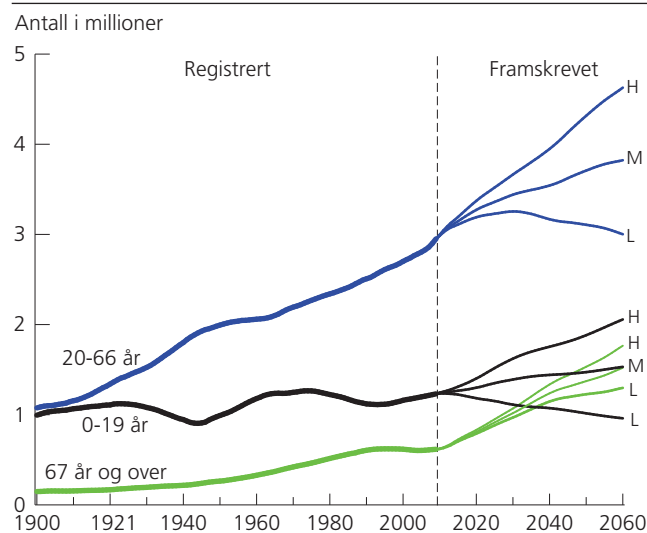
Hovedstrømmen av flyttingene har fortsatt gått til sentrale strøk, noe som har medført at befolkningens geografiske fordeling er blitt mer sentralisert i løpet av 2008, på samme måte som i de foregående 20-30 år. Folketallet i de mest sentrale kommunene, det vil si de største byene og tilhørende omegnskommuner, steg med 1,9 prosent, mens folketallet sank med 0,1 prosent i de minst sentrale kommunene, ifølge Folke- og bolig tellingen 1990, det vil si utkantkommunene. Dette medførte at per 1. januar 2009 bodde 55,6 prosent av befolkningen i de mest sentrale kommunene, mot 49,7 prosent i 1980, se figur 11.17. Benytter man Folke- og bolig tellingen 2001, bor nå 67 prosent i de mest sentrale kommunene.

Figur 11.14. Folkemengde, registrert og framskrevet i 2008¹

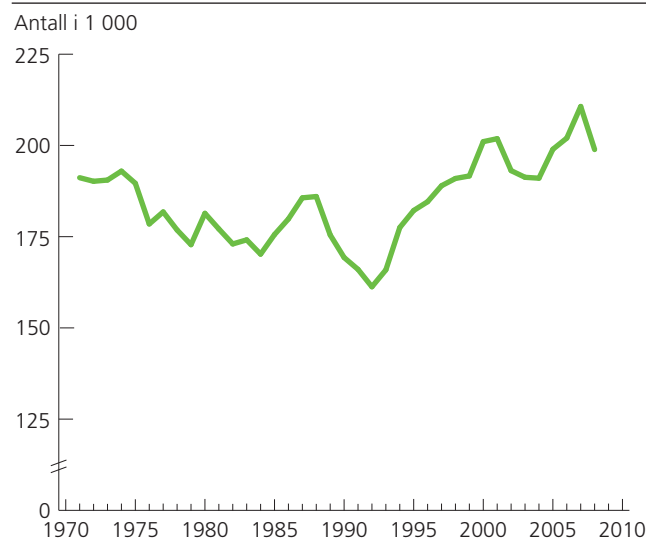
¹ For forklaring av alternativene, se <http://www.ssb.no/emner/02/03/folkfram/>
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.15. Antall personer i brede aldersgrupper, registrert og framskrevet i 2008¹

¹ For forklaring av alternativene, se <http://www.ssb.no/emner/02/03/folkfram/>
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.16. Innenlandske flyttinger¹

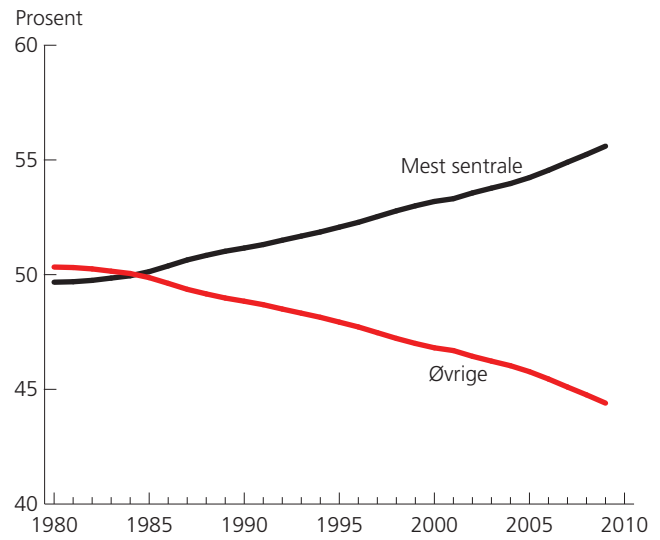

¹ Flyttinger over kommunegrenser.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Befolkningsveksten var størst i fylker med store byer, det vil si Oslo, Akershus, Rogaland og Hordaland, som sto for 63 prosent av veksten i landet. Folketallet gikk ikke ned i noen fylker, for første gang på flere år. Folketallet i Nord-Norge, som stort sett har hatt synkende folkemengde de siste årene, økte med 0,3 prosent. Hovedårsaken til dette er den store innflyttingen fra utlandet, som er spredd over hele landet, selv om de fleste flytter til de største byene.

Antall kommuner som opplevde befolkningsnedgang sank ytterligere, fra 232 i 2006 til 156 i 2008, det laveste tallet siden 1982. Innvandringen har hatt positiv virkning på folketallet i nesten samtlige kommuner og ikke bare de største byene. Imidlertid får det sentrale østlandsområdet så stor andel av denne veksten at resultatet blir en stadig høyere sentralisering av bosetningsmønsteret. Ti fylker hadde flytteunderskudd i forhold til andre fylker i Norge, størst var dette i Nordland og Sogn og Fjordane, men samtlige fylker hadde flytteoverskudd fra utlandet. Kun fem kommuner hadde flytteunderskudd fra utlandet i 2008, mot 17 i 2007. Dersom vi ser bort fra inn- og utvandring, ville folketallet ha sunket i hele 251 kommuner, litt færre enn i 2007 (255 kommuner).

Figur 11.17. Andel av befolkningen i de mest sentrale og de øvrige kommuner¹

¹ Kommuner med befolkningsstygdepunkt innenfor 75 minutters reisetid (90 minutter for Oslo) fra et tettsted med minimum 50 000 innbyggere med raskeste transportmiddel unntatt fly (Standard for kommuneklassifisering, NOS C 192, Statistisk sentralbyrå, 1994).

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Forskningspublikasjoner

Nye utgivelser

Sosiale og økonomisk studier

Pål Boug og Yngvar Dyvi (red.):

MODAG – En makroøkonomisk modell for norsk økonomi. Oppdatert versjon august 2008. SØS nr. 111, 2009. Sidetall 425. ISBN 978-82-537-7513-5 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7514-2 (Elektronisk versjon)

MODAG er en makroøkonomisk modell for norsk økonomi, utviklet i Statistisk sentralbyrå. Den benyttes særlig som analyseverktøy av Finansdepartementet, men brukes også av Statistisk sentralbyrå til egne analyser og til analyser på oppdrag for andre, herunder for fraksjonene i Stortingets finanskomité. Modellen er et resultat av mange års forskningsinnsats fra en rekke personer.

Den foreliggende publikasjonen søker å gi en nær fullstendig dokumentasjon av modellen slik den forelå oktober 2007. Modellgrunnlaget er 2004 basert på nasjonalregnskapet inklusive institusjonelt sektorregnskap per juni 1007. Modellversjonen som forelå oktober 2007 skiller seg vesentlig fra tidligere modellversjoner ved at valutakurser og importpriser er endogent bestemte størrelser. Ved å bygge på dokumentasjon av tidligere modellversjoner og dekke videreutvikling av modellen som ikke tidligere er dokumentert, tar publikasjonen sikte på å gi stoff til både lesere som ønsker en generell orientering om modellen og lesere som bruker modellen i sitt daglige arbeid. Publikasjonen gir derfor en svært detaljert beskrivelse av de ulike delene av modellen. Samtidig er det oversiktlige perspektivet forsøkt bevart.

Publikasjonen er et produkt av et omfattende samarbeid mellom Finansdepartementets økonomiavdeling og Statistisk sentralbyrås forskningsavdeling. Ansvar for gjennomføringen av dokumentasjonen har vært tillagt Yngvar Dyvi

og Pål Boug. Følgende personer har bidratt med utkast til de ulike kapitlene i foreliggende dokumentasjon: Andreas Benedictow, Simen Bjørnerud, Roger Bjørnstad, Pål Boug; Ådne Cappelen, Yngvar Dyvi, Torbjørn Eika, Marit Gjelsvik, Inger Holm, Stein-Inge Hove, Håvard Hungnes, Eilev Jansen, Dag Kolsrud og Terje Skjerpen. Hvem som har bidratt med utkast til hva, framgår av fotnoter til de enkelte kapitlene. Utkastforfatterne samt Thomas Lystad har også bidratt med kommentarer og merknader til de ulike kapitlene. Inger Holm, som også har hatt ansvar for simuleringer på delblokker av modellen og for listene over produkter, næringer og variable, har for øvrig det daglige ansvaret for oppdatering og drift av modellen.

Publikasjonen og den tidligere utgaver er tilgjengelig under www.ssb.no/forskning/modeller/modag. Her finner en også referanser og lenker til annen detaljert informasjon om modellen, blant annet dokumentasjon av økonomiske arbeider tilknyttet modellen.

Statistiske analyser

Gunnlaug Daugstad (red.): Innvandring og innvandrere 2008. SA no. 103, 2008. Sidetall 200. ISBN 978-82-537-7471-8 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7472-5 (Elektronisk versjon)

Hensikten med publikasjonen er å samle ulike statistikk som handler om innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i Norge. Det er lagt vekt på å presentere tidsserier som sier noe om utviklingen innenfor forskjellige levekårsområder, og å oppdatere disse med så ferske tall som mulig. Publikasjonen oppdateres annethvert år. Forrige publikasjon var SA 83 (Daugstad 2006a). En enklere versjon er publisert i Notater 2007/56 (Daugstad 2007). Publikasjonene foreligger også som pdf-filer på Statistisk sentralbyrås

(SSB) hjemmeside, <http://www.ssb.no/innvandring>.

Hvilke datakilder som benyttes, kommer fram under hvert enkelte område. Data er både hentet fra administrative registre og fra utvalgsundersøkelser. Statistikken blir produsert av ulike fagseksjoner i SSB.

Gunnlaug Daugstad er koordinator for innvandrrelatert statistikk, og har redigert denne publikasjonen om innvandring og innvandrere. Lars Østby har kommet med verdifulle innspill under prosessen. Kristina Kvarv Andreassen og Minja Tea Dzamarija har skrevet kapitlet om innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre. Gunnlaug Daugstad har skrevet kapitlet om utdanning, mens tabellene er utarbeidet av seksjon for utdanningsstatistikk. Bjørn Olsen har skrevet kapitlet om arbeidsmarked, Mads Ivar Kirkeberg kapitlet om inntekt. Kapitlet om politisk deltakelse er skrevet av Vebjørn Aalandslid, og Svein Blom har skrevet kapitlet om holdninger til innvandrere. I denne utgaven har vi også skrevet et kapittel basert på data fra levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 som ble publisert i 2008, og kapitlet er skrevet av Kristian Rose Tronstad. Kapitlet om datagrunnlaget er skrevet av Kåre Vassenden. Deler av tekstene er hentet fra tidligere utgaver av samlepublikasjoner om innvandrere og innvandring, og fra tekster som er publisert tidligere på www.ssb.no. Resten av publikasjonen er skrevet og/eller tilrettelagt av Gunnlaug Daugstad. Liv G. Hansen har tilrettelagt figurene, Gunn Bredvang har lest korrektur, og Helga Nordermoen har redigert publikasjonen.

Det er lagt vekt på å presentere innholdet ved å sette søkelyset på noen nøkkeltall og at innholdet skal være lett tilgjengelig med oversiktlige tabeller og figurer.

Naturressurser og miljø 2008.

SA no. 102, 2008. Sidetall 261. ISBN 978-82-537-7461-9 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7462-6 (Elektronisk versjon)

Statistikk over naturressurser og miljø er en stor og viktig del av Statistisk sentralbyrås arbeid. I tillegg driver SSB også en utstrakt forskningsaktivitet for å analysere samspillet mellom samfunns- og miljøutviklingen.

Hele porteføljen lar seg ikke presentere i bokform, men denne årlige publikasjonen *Naturressurser og miljø* er en bred oversikt over de viktigste resultatene. For å bruke et bilde med stor aktualitet; SSB viser med denne boka «toppen av isfjellet» av miljøstatistisk informasjon! Mye mer finnes i våre fagrapporter, dagens statistikk-meldinger og SSB-magasinet, og ikke minst i statistikkbanken.

Boka presenterer innledningsvis de nasjonale indikatorene for bærekraftig utvikling. Deretter settes utviklingen for viktige naturressurser og forurensninger under lupen. Et eget kapittel omhandler sammenhengen mellom økonomisk utvikling og miljø. I en egen del presenteres utvalgte forskningsprosjekter i Statistisk sentralbyrå om naturressurser og miljø.

Publikasjonen er utarbeidet ved Seksjon for miljøstatistikk, og med bidrag fra Seksjon for primærnæringsstatistikk og Forskningsavdelingen. Henning Høie og Svein Homstvedt har redigert publikasjonen. Lisbeth Høgset har vært redaksjonssekretær.

Naturressurser og miljø 2008 er også tilgjengelig i pdf-format på Statistisk sentralbyrås nettsider under adressen http://www.ssb.no/emner/01/sa_nrm/. Mer detaljert informasjon innenfor de enkelte statistikkområder finnes på <http://www.ssb.no/emner/> og i Statistikkbanken <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/>

Publikasjonen blir også utgitt på engelsk.

Rapporter

Svein Blom: Holdninger til innvandrere og innvandring 2008. Rapporter 2008/57. Sidetall 61. ISBN 978-82-537-7503-6 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7504-3 (Elektronisk versjon)

På flere spørsmål i Statistisk sentralbyrås siste undersøkelse av holdninger til innvandrere og innvandring gir befolkningen uttrykk for større velvilje enn året før. Flere mener at innvandrere gjør en nyttig innsats i norsk arbeidsliv, færre tror at innvandrere misbruker sosiale velferdsordninger og færre har motforestillinger mot at sønner eller døtre skulle ville gifte seg med en innvandrer. Undersøkelsen ble gjennomført i juli måned, før finanskrisen satte inn og mens troen på videre økonomisk vekst var intakt.

Undersøkelsen viser at tre av fire er helt eller nokså enige i at "innvandrere flest gjør en nyttig innsats i norsk arbeidsliv", en økning på tre prosentpoeng siden 2007. Halvparten er helt eller nokså uenige i at "innvandrere flest misbruker de sosiale velferdsordningene", en økning på 5 prosentpoeng siden i fjor. En av fire finner det ubehagelig dersom en sønn eller datter skulle ønske å gifte seg med en innvandrer, en nedgang på 8 prosentpoeng.

Undersøkelsen viser også at sju av ti er helt eller nokså enige i at "innvandrere flest beriker det kulturelle livet i Norge", en økning på fire prosentpoeng fra i fjor. Andelen som har motforestillinger mot å få en innvandrer som nabo går også noe ned og utgjør nå bare 6 prosent.

En mulig årsak til disse endringene som alle peker i samme retning, er det økte innslaget av europeiske arbeidsinnvandrere i arbeidslivet i siste fase av den økonomiske høykonjunkturen i Norge. Innslaget av utenlandsk arbeidskraft ble bredt verdsatt og kan ha bidratt til at begrepet innvandrer har gitt næring til noen andre assosiasjoner enn tidligere. At færre hadde motfore-

stillinger mot at egne barn kunne komme til å gifte seg med en innvandrer, kan også ha sammenheng med dette eller at slike allianser gradvis er blitt noe mindre uvanlig.

Overraskende nok ble det ikke registrert noen endring i oppfatningen av hvor lett eller vanskelig det bør være for flyktninger og asylsøkere å få opphold i landet – til tross for den sterke tilstrømmingen av asylsøkere i månedene før undersøkelsen ble foretatt. Regjeringens innstramning i adgangen til asyl fant sted først en måned etter at intervjuene var avsluttet og har således ikke påvirket svarene.

Sammenliknet med holdningene som ble uttrykt i 2002 da spørsmålene var nye, har det skjedd en klar dreining mot større toleranse og velvilje. Eksempelvis kan nevnes at andelen som mener at innvandrere flest er en kilde til utrygghet i samfunnet, har sunket med 13 prosentpoeng fra 45 til 32 prosent. Likeledes har det vært en nedgang fra 40 til 24 prosent i andelen som sier de ville mislike å få en svigersønn eller -datter med innvandrerbakgrunn.

Variasjonen i befolkningens holdninger følger stort sett de samme mønstre etter kjønn, alder, utdanning, bostedsstrøk, landsdel og grad av kontakt med innvandrere i år som i tidligere undersøkelser. En ny bakgrunnsvariabel, økonomisk hovedaktivitet, blir presentert. Den viser at pensjonister og trygdemottakere er mer skeptisk til innvandrere og innvandring enn yrkesaktive og studenter eller skoleelever. En stor del av sammenhengen bunnør imidlertid i aldersforskjeller.

Ragni Hege Kitterød: Hvilke samværsfedre har lite kontakt med barna sine? Rapporter 2008/56. Sidetall 79. ISBN 978-82-537-7501-2 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7502-9 (Elektronisk versjon)

Det er en viktig målsetting i norsk familierpolitikk at fedre skal ha en aktiv rolle i barnas liv. Dette gjelder også fedre som ikke bor sammen med barna til daglig. De fleste samværsfedre i Norge har

mye kontakt med barna sine, men noen få har lite kontakt. Det er ingen enighet i litteraturen på området om hva som skal regnes som lite kontakt i denne sammenheng. I denne rapporten vises hvor mange samværs- og fedre som har lite kontakt med barna, basert på elleve forskjellige mål for lite kontakt. Gjennom bivariante og multivariate analyser vises også hvilke grupper av fedre som oftere enn andre har lite kontakt. Analysene er basert på Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004, og målene for lite kontakt tar utgangspunkt i samværsfedrenes opplysninger.

Det var 3 prosent av samværsfedrene som ikke hadde sett barnet i det hele tatt etter bruddet med barnets mor. 5 prosent hadde ikke sett barnet i løpet av det siste året, og 17 prosent hadde ikke sett barnet den siste måneden. 23 prosent av fedrene hadde ikke tilbrakt noen netter sammen med barnet den siste måneden. Det var altså 6 prosent som kun hadde vært sammen med barnet på dagtid. Totalt 33 prosent hadde sett barnet maksimum fem dager i løpet av den siste måneden. Fem samværsdager er forholdsvis mye, men likevel mindre enn hva som gjerne har vært regnet som en "vanlig samværsordning". 10 prosent av fedrene hadde hatt kontakt med barnet per telefon eller e-post siste måned, men ikke hatt personlig kontakt. 6 prosent hadde verken hatt personlig kontakt eller telefonkontakt. 8 prosent hadde ikke vært sammen med barnet i noen ferier det siste året, og 14 prosent hadde hatt maksimum én ferie med barnet, dvs. at de enten ikke hadde hatt feriesamvær, eller samvær i kun én ferie. 11 prosent hadde vært sammen med barnet i ferier, men ikke siste måned, mens det motsatte var tilfellet for kun 1 prosent av fedrene.

Samværsfedre med lav inntekt har oftere lite kontakt med barna enn fedre med høyere inntekt. Det er særlig fedrene med lavest inntekt som skiller seg ut. Aller minst samvær finner vi når også barnets mor har lav inntekt. Uavhengig av inntektens størrelse er det ellers en

viss tendens til at fedre med forholdsvis kort utdanning oftere har lite kontakt med barnet enn fedre med lengre utdanning. Dette gjelder for samvær både i det daglige og i ferier. Mors utdanningsnivå har ingen klar betydning. Videre har fedre med nedsatt helse oftere lite kontakt med barnet i det daglige enn fedre med god helse. Også mors helse spiller inn, slik at far oftere har lite kontakt med barnet når mor har nedsatt helse, enn når hun har god helse. Foreldrenes helse har imidlertid ingen betydning for kontakt i ferier.

Fedre med store barn har oftere lite samvær med barna enn fedre med mindre barn, men dette gjelder i første rekke samvær i det daglige, og ikke i ferier. Videre har fedre som ikke bodde sammen med barnets mor før bruddet, oftere lite kontakt med barna enn dem som bodde sammen med barnets mor. Det er også mindre kontakt mellom far og barn når begge barnets foreldre inngår i flere bidragsrelasjoner, enn når ingen, eller kun én av dem, har flere bidragsrelasjoner. Lang reisetid mellom far og barn innebærer ofte lite samvær i det daglige, men har mindre betydning for samvær i ferier og for telefon- og e-postkontakt. Videre er det slik at fedre som beskriver forholdet til barnets mor som svært konfliktfyllt, langt oftere enn andre fedre har lite kontakt med barnet både i det daglige og i ferier. Mors konfliktopp- og levelse har ingen betydning. Vi kjenner ikke tidsrekkefølgen av begivenhetene og vet derfor ikke om lite samvær er opphav til konfliktene eller en følge av dem.

Det er ingen klar sammenheng mellom foreldrenes nåværende husholdnings- og situasjon, og andelen fedre med lite kontakt med barna. Heller ikke tiden som er gått siden bruddet mellom foreldrene, eller antallet barn som foreldrene har sammen, har noen klar betydning når vi tar hensyn til forskjeller på andre områder.

Torkild Hovde Lyngstad og Ragni Hege Kitterød: Hvordan går det med barn som har lite kontakt med den ene forelderen? En litteraturgjennomgang av norsk og utenlandsk forskning. Rapporter 2008/55. Sidetall 37. ISBN 978-82-537-7499-2 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7500-5 (Elektronisk versjon)

Denne rapporten gir en oversikt over hovedfunn i norsk og utenlandsk litteratur om mulige konsekvenser for barn av å ha lite kontakt med den ene forelderen, herunder hvordan det går med barn som opplever foreldres samlivsbrudd. Forskere på feltet har sett på utfall for barn på en lang rekke områder. Blant de mest studerte utfallene er barnets grad av psykologisk tilpasning, sosioøkonomiske forhold som utdannings- og arbeidsledighet og inntekt, skoleprestasjoner, demografiske forhold som inngåelse og oppløsning av eget samliv, når man flytter hjemmefra og når man får egne barn, samt kriminalitet. Studier på feltet er basert på tverrsnitt- og søkkelser med datainnsamling gjennom intervju eller spørreskjema, longitudinelle spørreundersøkelser der individer følges over tid, eller på sammen- og kobling av administrative registre. Videre finnes det en del kvalitative studier på feltet, der man gjennomfører dybdeintervjuer med et mindre antall intervju- og personer. Mye av forskningen på feltet er foretatt i USA, men det finnes også en raskt voksende litteratur i Norge.

På en lang rekke utfall skårer barn som har opplevd samlivsbrudd, dårligere enn andre barn. Det er imidlertid vanskelig å finne sikre årsakssammenhenger. Ofte kjenner man ikke tidsrekkefølgen på begivenhetene, og selv om man kjenner tidsrekkefølgen (dvs. vet at foreldrenes samlivsbrudd skjedde før de observerte utfallene), kan man sjelden utelukke helt at sammenhengen er spuriøs.

Det er lansert flere teorier eller perspektiver for å forklare hvorfor barn som har opplevd foreldres

samlivsbrudd, skårer dårligere enn andre barn på en rekke utfall. Blant de vanligste er det såkalte "father-absence" perspektivet som legger vekt på at én forelder innebærer mindre sosialiseringssurser enn to, et perspektiv som legger vekt på at tilpasning og mestring hos den forelderen som barnet blir boende hos, har betydning for hvordan det går med barnet, et perspektiv som sier at det er graden av konflikt og samhandling mellom foreldrene før og etter samlivsbruddet som er avgjørende, et perspektiv som legger vekt på at det er de økonomiske vanskelighetene etter et samlivsbrudd som har betydning, samt et perspektiv som sier at det er summen av stressende overgangene barnet utsettes for som er avgjørende. Samtlige perspektiver finner noe støtte i litteraturen, men mest støtte finner teorien om konflikt og samarbeid mellom foreldrene. Dersom foreldrene samarbeider godt, er betydningen av samlivsbrudd og lite kontakt mellom far og barn mindre.

Det finnes relativt lite forskning om barn som har lite kontakt med den ene for-elderen. Det som er gjort på feltet, tyder imidlertid på at det ikke er mengden samvær mellom barn og samværsforeldre i seg selv som er avgjørende, men kvaliteten på, og innholdet i, samværet. Nære følelsesmessige bånd og omsorgsfull grensesetting fra samværsforelderens side er viktigere enn mengden kontakt. Et visst minimum av kontakt må imidlertid være en forutsetning for å kunne opprett- holde en slik relasjon. Kvalitative studier tyder ellers på at selv om de fleste barn som har lite kontakt med den ene forelderen, uttrykker sorg og savn, kan de takle dette på en god måte dersom de får støtte fra en sterk og trygg mor og fra om-givelsene ellers. Det er også viktig at de får forklart hvorfor relasjonen til far er som den er.

Selv om forskningslitteraturen gjennomgående viser at barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd har større sannsynlighet enn andre barn for å skåre dårlig på en lang rekke utfall, er det viktig å un-

derstreke at de aller fleste som har opplevd foreldres samlivsbrudd som barn eller unge, greier seg bra.

Torgeir Ericson, Bente Halvorsen og Petter Vegard Hansen: Hvordan påvirkes strømprisene i alminnelig forsyning av endret spotpris? Rapporten 2008/54. Sidetall 28. ISBN 978-82-537-7497-8 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7498-5 (Elektronisk versjon)

I det nordiske kraftmarkedet blir prisene på kortsiktige og langsiktige priskontrakter satt på den felles nordiske kraftbørsen Nord Pool. Engrosmarkedet (Nord Pool) og sluttbrukermarkedene er imidlertid bare delvis integrert på kort sikt, ettersom en stor andel av sluttforbruket av strøm handles via forhandlere. En slik deling av kraftmarkedet i en kraftbørs og sluttbrukermarkeder gjør markedet sårbart overfor knapphetssituasjoner på effekt og energi. Det er derfor viktig å få klarhet i hvordan sluttbrukerprisene påvirkes av endringer i prisene på kraftbørsen. Formålet med denne studien er å analysere hvordan kraftleverandørene tar hensyn til engrosprisene i prisfastsettelsen, og hvor lang tid det tar fra endringer i prisene på kraftbørsen slår over i endrede priser til sluttbrukerne.

Vi finner at et flertall av kundene er direkte knyttet til spotprisen gjennom standard spotpriskontrakter. Dette gjelder spesielt de tjenesteytende næringene, hvor rundt 80 prosent av kundene var tilknyttet en form for spotpriskontrakt ved utgangen av 2007. For husholdninger og mindre industrien er ca 40 prosent knyttet direkte til spotpris. Resten av husholdningssektoren er eksponert for spotprisen gjennom standard variabelpriskontrakter. Vi finner også at de fleste kraftleverandørene har en relativt lik prispolitikk i fastsettelsen av sluttbrukerkontraktene med hensynt til gjennomslagskraften til endringer i engrosprisene. Kraftleverandørene har imidlertid også et ønske om at prisene ikke skal svinge for mye over tid for å unngå å miste markedsandeler. Derfor legger de større vekt på sluttbrukerprisen

i forrige periode enn på referanseprisen i inneværende periode. I løpet av 2-3 måneder vil imidlertid mesteparten av endringene i engrosprisen ha slått gjennom til de fleste kundene. Hvor fort dette går, avhenger av kontraktstype. Det betyr at de fleste kunder er eksponert for tilnærmet hele endringen i referanseprisen i løpet av noen få uker. De største forskjellene i prissettingen av en gitt type kontrakter mellom ulike leverandører finner vi i påslagene, hvor de landsdekkende leverandørene har merkbart lavere påslag enn de regionale leverandørene som er dominerende i sitt område. Vi konkluderer med at de norske engros- og sluttbrukermarkedene er relativt godt integrert på mellomlang sikt.

Torkil Løwe: Living Conditions of Youth of Immigrant Origin. Young people who have grown up in Norway with parents from Pakistan, Turkey or Vietnam. Rapporten 2008/51. Sidetall 123. ISBN 978-82-537-7491-6 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7492-3 (Elektronisk versjon)

This report is based on interviews with 870 young people aged 16-25 who were either born in Norway or immigrated to Norway before the age of six, and both of whose parents were born in Pakistan, Turkey or Vietnam. Three out of four youth of the interviewees were born in Norway, while the rest immigrated before the age of six.

The report identifies differences in living conditions by national origin and by gender in the sample group, and compares the latter's living conditions with those of other youth in Norway and of older (first-generation) immigrants.

Youth of immigrant origin live with their parents to a greater degree than other young people, especially the oldest ones. Youth of Pakistani origin have the biggest households, but they also live in the largest dwellings. Cramped housing - although prevalent - is seldom perceived as a problem since only one out of ten thinks his or her home is too small. Only a

minority would like to have many people of the same national origin as themselves in their neighbourhood, and three out of ten think that "a few people" would be ideal.

The percentage of married couples is higher – and the percentage of cohabitants is significantly lower – than among other youth. Almost one out of four youth of Turkish origin is married, compared with barely one out of eight of Pakistani origin and just one out of one hundred of Vietnamese origin. Two out of three of those who were married had a great deal of influence on their decision to marry. One out of five married youth has a spouse living abroad.

Youth of immigrant origin are just as active in jobs and/or education as other youth. Close to two out of three attend school or are students, women slightly outnumbering men, as is the case among other youth. The percentage of immigration origin youth who work is just as high as the percentage of other youth. The percentage who work is particularly high among youth of Turkish origin. There is a considerable gender disparity among working youth of Pakistani origin.

Youth of immigrant origin have fewer problems with household finances than other youth.

Youth of immigrant origin have just slightly poorer self-assessed health than other youth, but are more bothered by nervousness and melancholy. Older youth of immigrant origin are more likely to smoke than other young people, while the youngest are less likely to smoke.

Three out of ten have no good friends of Norwegian origin, and the percentage is lower among younger than older youth of immigrant origin. Fewer youth of immigrant origin lack friends of Norwegian origin than older immigrants. Loneliness is also less prevalent among young people of immigrant origin than among the parental generation. Youth of immigrant origin are neither more nor less lonely than other youth.

One out of three youth of immigrant origin watches a film or TV in his or her parents' mother tongue every day. When they read, the vast majority of them choose Norwegian books and newspapers.

Almost half say that religion is "extremely important in life". Among youth of Pakistani or Turkish origin, religion is at least as important for young people as it is for older immigrants. Young men of Pakistani origin are even more religiously active than older male Pakistani immigrants.

Two out of three young people of immigrant origin think they speak very good Norwegian. Most of them have a good command of their parents' mother tongue and some of them have a *better* command of the mother tongue than of Norwegian. Those who have spent long periods of time in the parental home country have poorer Norwegian language skills than others.

Almost half of the interviewees have felt that they were treated badly on account of their foreign origin in one area of society or another. On the whole, fewer youth of Vietnamese origin feel that they have been treated badly than youth of Pakistani or Turkish origin. Fewer women feel that they have been badly treated than men. More youth of Turkish origin feel discriminated against in the housing market than youth of Pakistani or Vietnamese origin. One out of four was of the opinion that discriminatory attitudes were one of the reasons for their not having a job. This is exactly the same percentage as among the rest of the immigrant population. Fewer youth of immigrant origin say that they have experienced differential treatment in the housing market than older immigrants.

A clear majority of youth of immigrant origin feel a considerable sense of belonging to Norway as a country. However, they do not feel any stronger sense of belonging to Norway than their parents' generation, and the sense of belonging is no stronger among older youth than among younger girls and

boys. More than half of all young people of Pakistani origin have attended school in Pakistan, and one out of five has had at least one year of schooling there. One out of three is considering moving to his or her country of origin in the long term. The percentage is considerably lower than among older immigrants.

Torgeir Ericson og Bente Halvorsen:
Kortsiktige variasjoner i strømforbruket i alminnelig forsyning. Forbrukskurver basert på tidsmålte data fra Skagerak Nett.
Rapporter 2008/50. Sidetall 61. ISBN 978-82-537-7487-9 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7488-6 (Elektronisk versjon)

I planleggingen av kapasitet i elektrisitetssystemet er det viktig med kunnskap om hvordan forbruket av elektrisitet varierer over døgnet og over året i ulike kundegrupper. Det er først og fremst toppene i totalforbruket som bestemmer kapasitetsbehovet, både i produksjon og overføring av kraft på et gitt tidspunkt. Gode og detaljerte prognoser over forbruksutviklingen er også viktig for å kunne vurdere effektiviteten av ulike tiltak, for eksempel om man bør satse på økt kapasitet eller tiltak for å stimulere sluttbrukere til å flytte forbruk fra toppplastimer til andre tider på døgnet.

I denne rapporten beskriver vi strømforbruket i ulike kundegrupper i alminnelig forsyning over døgnet, uken og året. Vi ser på forbruksmønstre på forskjellige aggregeringsnivåer fra fire hovedsektorer (husholdninger, primær-, sekundær- og tertiærnæringer) til ulike undergrupper av næringskunder, bl.a. innen industrien. Analysene er basert på måledata av tidsforbruket fra kunder i Skagerak Nett gjennom hele 2006.

Den klart største kundegruppen i alminnelig forsyning (målt i antall kunder) i dette datasettet er husholdningskundene, men tidsforbruket deres er langt lavere enn hos de fleste gruppene av næringskunder. Husholdningskundene har også en annen forbruksprofil

enn næringskundene. De fleste næringskundene ser ut til å ha tilsvarende hovedstruktur i forbruksmønsteret, med oppstart om morgenen og gradvis avtagende virksomhet utover kvelden, men det finnes mange variasjoner her, spesielt innen sekundærnæringene. To grupper næringskunder som skiller seg ut er primærnæringene og forlagsindustrien, som har et betydelig forbruk på natten. Primærnæringene har også et tilsvarende forbruksmønster i helgene som i ukedagene, i motsetning til kunder innen sekundær- og tertiærnæringene, hvor man ser en kraftig reduksjon i aktivitetsnivået i helgene. Primærnæringene har også store variasjoner i forbruksmønsteret over døgnet fra måned til måned. Vi ser også tendenser til dette hos husholdningene og tekstil- og bekledningsindustrien, mens de resterende næringskundene har omtrent samme døgnprofil året rundt. Vi ser også klare tegn til at det avholdes fellesferie hos svært mange næringskunder, spesielt innen sekundærnæringene. Det er imidlertid noen bransjer innen sekundærnæringene hvor fellesferie ikke er så utbredt, som for eksempel innen nærings- og nytelsesmiddelindustrien og forlag og grafisk industri. Fellesferie er mye sjeldnere innen de tjenesteytende næringene, og det er kun innen offentlig tjenesteproduksjon at man ser en klar reduksjon i aktivitetsnivået i juli.

Basert på gjennomsnittlige forbrukskurver kan vi si at man vil forvente høyest last i morgentimene på kalde ukedager i vinterhalvåret, når produksjonen hos næringskundene er på det høyeste og husholdningskundene har sin morgentopp. Det kan imidlertid komme ekstreme forbrukstopper langt over gjennomsnittene for enkelte kunder og/eller kundegrupper i enkelte timer. De største forbrukstoppene vi har registrert i våre data har kommet i nærings- og nytelsesmiddelindustrien, bolig og eiendomstjenester og innen kjemisk- og mineralsk industri, men også innen offentlig tjenesteyting og jordbruk, skogbruk og

fiske finnes det enkeltkunder som har forbrukstopper over 3000 kWh per time. Dersom flere av disse forbrukstoppene inntreffer samtidig hos mange nok kunder, vil det kunne føre til en stor belastning av nettet.

Discussion Papers

Cathrine Hagem and Bjart Holtsmark: Does the Clean Development Mechanism have a viable future? DP no. 577, 2009. Sidetall 18.

The developed countries can meet part of their Kyoto commitments by investing in emission-reducing projects in developing countries (the Clean Development Mechanism, CDM). Since the developing countries have so far not been willing to accept binding emission commitments, the CDM has been the only mechanism available for ensuring emission-abatement measures in developing countries. We argue that the CDM is not an efficient tool for achieving deep cuts in global emissions and conclude that maintaining the CDM as an option for developing countries may in itself be a serious obstacle to more binding participation by these countries.

Christian N. Brinch: The effect of benefits on disability uptake. DP no. 576, 2009. Sidetall 26.

I study the effects of the level of disability benefits on disability uptake. Estimation of such effects is difficult because individual levels of disability pension benefits are closely related to individual characteristics that may also affect disability uptake through other mechanisms. I exploit variation in disability benefits related to individual characteristics only through birth cohort, due to special rules of the phasing in of the Norwegian National insurance scheme. These rules imply a nonlinear relationship between birth cohort and disability benefit level, which allows me to estimate the effects of benefits based on between-cohort differences, while controlling for age and year effects and hence implicitly linear trends in birth

cohorts. The results show a statistically significant and strong positive effect of benefits on transitions to disability. The robustness of the results is studied in a number of tests based on sample partitions and other groups that are not exposed to the nonlinear relationship between birth cohort and disability benefit level.

Bente Halvorsen: Estimating consumption and changes in stock applying micro expenditure data. DP no. 575, 2009. Sidetall 25.

The consumption of storable goods does not necessarily equal purchases during a period because of changes in stock. In many cases, we have information about expenditures only, not consumption. A method is developed to obtain an estimate of consumption and changes in stock when only expenditure data are available. In addition to expenditure data, the method requires discrete information about the utilization of available equipment complementary to the storable good in consumption. Household energy consumption is used as an illustration, applying data from the Norwegian survey of consumer expenditure.

Andreas V. Stokke, Gerard L. Doorman, Torgeir Ericson: An Analysis of a Demand Charge Electricity Grid Tariff in the Residential Sector. DP no. 574, 2009. Sidetall 22.

This paper analyses the demand response from residential electricity consumers to a demand charge grid tariff. The tariff charges the maximum hourly peak consumption in each of the winter months January, February and December, thus giving incentives to reduce peak consumption. We use hourly electricity consumption data from 443 households, as well as data on their network and power prices, the local temperature, wind speed and hours of daylight. The panel data set is analysed with a fixed effects regression model. The estimates indicate a demand reduction between 0.07 and 0.27 kWh/h in response to the tariff. This is on

average a 5 percent reduction, with a maximum reduction of 9 percent in hour 8. The consumers did not receive any information on their continuous consumption or any reminders when the tariff was in effect. It is likely that the consumption reductions would have been even higher with more information to the consumers.

Jørgen Aasness and Odd Erik Nygård: Revenue functions and Dupuit curves for indirect taxes with cross-border shopping. DP no. 573, 2009. Sidetall 27.

The partial revenue from each indirect tax and the total revenue from all indirect taxes on consumer goods are derived as functions of all commodity prices, the tax rates of each commodity, total expenditure and demographic variables using a complete demand system. Within this framework we define Dupuit curves, or Laffer curves, and analyze their existence and maximum points theoretically and empirically. The macro demand system is based on exact aggregation across all households in the economy, and on exact aggregation across commodities within a detailed non-homogeneous utility tree. An empirical application for Norway with 55 commodity groups is presented. For beer, wine, spirits and tobacco, consumers can choose among buying at home, cross-border shopping/ tax-free shopping and smuggling. These substitution possibilities increase substantially the price elasticities for these goods. The partial revenue from wine as function of the tax share on wine has a single maximum value close to the actual tax rate in Norway in 1999, conditioned on all the other exogenous variables. The total revenue as a function of the tax share on wine also has a single maximum value, larger than that for the partial revenue. The same results are valid for spirits. For beer and tobacco there is no revenue maximizing tax share.

Brita Bye, Taran Fæhn, and Leo A. Grünfeld: Growth policy in a small, open economy. Domestic innovation and learning from abroad. DP no. 572, 2008. Sidetall 37.

Research and development (R&D) play a pivotal role for innovation and productivity growth, and knowledge spillovers can make the case for public support to private R&D. In small and open economies, absorption of foreign knowledge through exports and imports can be even more decisive for economic growth than domestic innovation. This macro economic analysis investigates how policies should be formed in order to reap the largest productivity effects, when both these sources of growth interplay. In particular, the firms' capacity to absorb knowledge from abroad depends on domestic R&D, and this reinforces the efficiency arguments for stimulating R&D. We find that from a welfare perspective, export promotion of R&D-based technologies proves slightly more efficient than R&D support.

Tom-Reiel Heggedal: On R&D and the undersupply of emerging versus mature technologies. DP no. 571, 2008. Sidetall 33.

An important policy question is whether research and development (R&D) in new, emerging technologies should be more subsidized than R&D in other more mature technologies. In this paper I analyze if innovation externalities caused by knowledge spillovers from private firms may warrant a differentiated R&D policy. I find that R&D in emerging and mature technologies should not be subsidized equally. The reason is that R&D in the two technologies is not equally undersupplied in the market due to differences in their knowledge stocks. R&D in the mature technology should be subsidized more when the sum of the output elasticities with respect to labor and knowledge in R&D production is high, while R&D in the emerging technology should be

subsidized more when the elasticities are low.

Taryn Ann Galloway: Re-Examining the Earnings Assimilation of Immigrants. DP no. 570, 2008. Sidetall 43.

Studies on the earnings assimilation of immigrants have traditionally focused exclusively on immigrants in employment. However, given evidence of immigrants' difficulties in entering and remaining in the labor market, restricting the population to those in employment may entail a selection bias. In addition, the primary variable of interest in such studies is often the duration of residence or the years since migration (YSM), which is interpreted as a proxy for potential labor market experience in the host country. The appropriateness of that proxy will, however, also depend on the extent to which immigrants are able to quickly enter and remain in the labor market. This study thus re-examines evidence on the earnings assimilation of immigrants in light of selection into the labor market and with better information on actual labor market experience in the host country. The findings suggest that a major revision of previous conclusions about the earnings assimilation of immigrants in Norway may be in order.

Roger Hammersland and Dag Henning Jacobsen: The Financial Accelerator: Evidence using a procedure of Structural Model Design. DP no. 569, 2008. Sidetall 33.

We find empirical evidence of a financial accelerator using a data based procedure of Structural Model Design. Credit to firms, asset prices and aggregate economic activity interact over the business cycle in our empirical model of a dynamic economy. Furthermore, the interdependence between credit and asset prices creates a mechanism by which the effects of shocks persist and amplify. However, while innovations to asset prices and credit do cause short-run movements in production, and while real activity spurs credit, such innovations do not precede

real economy movements in the long run. Hence, there obviously is a case for Modigliani-Miller in the long run.

Cathrine Hagem: Incentives for merger in a noncompetitive permit market. DP no. 568, 2008. Sidetall 20.

A group of small competitive permits traders facing an imperfectly competitive permit market may consider cooperation (merger) to act strategically in the permit market. It is a well-known result in the literature that the horizontal merger of Cournot players may be unprofitable because of the response of nonmerging agents (a negative strategic effect). We show that the strategic effect of a merger among competitive agents substantially differs from the strategic effect of a merger among Cournot players. Furthermore, we show how the profitability of a merger depends on whether the merged agents are on the same side of the market as the preexisting dominant agent(s). These results show how the expected competitive environment in the permit market may determine how potentially large traders such as the US, and group of small, competitive traders, such as the EU countries, organize their permit trade in any follow-up agreement to the Kyoto protocol.

John K. Dagsvik, Torbjørn Hægeland and Arvid Raknerud: Estimating the Returns to Schooling: A Likelihood Approach Based on Normal Mixtures. DP no. 567, 2008. Sidetall 47.

In this paper we develop likelihood based methods for statistical inference in a joint system of equations for the choice of length of schooling and earnings. The model for schooling choice is assumed to be an ordered probit model, whereas the earnings equation contains variables that are flexible transformations of schooling and experience, with corresponding coefficients that are allowed to be heterogeneous across individuals. Under the assumption that the distribution of the random terms of the model can

be expressed as a particular finite mixture of multinormal distributions, we show that the joint probability distribution for schooling and earnings can be expressed on closed form. In an application of our method on Norwegian data, we find that the mixed Gaussian model offers a substantial improvement in fit to the (heavy-tailed) empirical distribution of log-earnings compared to a multinormal benchmark model.

Marte Rønning: Who benefits from homework assignments? DP no. 566, 2008. Sidetall 29.

Using Dutch data on pupils in elementary school this paper is the first empirical study that analyzes whether assigning homework has an heterogeneous impact on pupil achievement. Addressing potential biases that arise from unobserved school quality, pupil selection by exploiting different methods, I find that the test score gap is larger in classes where everybody gets homework than in classes where nobody gets homework. More precisely pupils belonging to the upper part of the socioeconomic status scale perform better when homework is given, whereas pupils from the lowest part are unaffected. At the same time more disadvantaged children get less help from their parents with their homework. Homework can therefore amplify existing inequalities through complementarities with home inputs.

Reprints

Li-Chun Zhang: On Some Common Practices of Systematic Sampling. Reprint no. 325, 2009. Sidetall 13.

Reprint from Journal of Official Statistics, Vol. 24, No. 4, 2008, 557-569.

Øivind A. Nilsen, Arvid Raknerud, Marina Rybalka and Terje Skjerpen: Lumpy investments, factor adjustments, and labour productivity. Reprint no. 324, 2008. Sidetall 24.

Reprint from Oxford Economic Papers, Vol. 61, 2009, 104-127.

Documents

Pål Boug, Ådne Cappelen and Anders Rygh Swensen: The New Keynesian Phillips Curve revisited. Documents 2009/3. Sidetall 28.

The present paper is a considerably revised and extended version of Discussion Papers No. 500, Statistics Norway. The analyses now comprise VAR based tests of both the *exact* and the *inexact* form of the New Keynesian Phillips curve using European and US data.

Odd Erik Nygård: Optimal indirect taxation: A review of theoretical and empirical results. Documents 2008/19. Sidetall 45.

This paper offers a review of the theoretical and empirical contributions in the literature of optimal indirect taxation. The first part focuses on the theoretical contributions and discusses the role of indirect taxation in the presence of a proportional, a linear or an unrestricted (non-linear) direct tax respectively. The second part is occupied with the empirical contributions in the literature. I discuss the information requirements needed for empirical studies. The tendency to disregard the need for global regularity concerning functional forms is a possible weakness of parts of the literature.

Notater

Torgeir Ericson og Bente Halvorsen: Etterspørselsvariasjoner i alminnelig forsyning ved endringer i pris, temperatur og sesonger. Notater 2008/69. Sidetall 118.

Torbjørn Hægeland og Marte Rønning: Analyser av resultatutviklingen i skoler som deltar i programmet «Kunnskapsløftet – fra ord til handling». Notater 2008/66. Sidetall 44.

Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser (ØA) de siste 12 måneder

Innholdsfortegnelse for tidligere utgivelser av Økonomiske analyser kan fås ved henvendelse til Aud Walseth,

Statistisk sentralbyrå, telefon: 21 09 47 57, telefax: 21 09 00 40, E-post: Aud.Walseth@ssb.no

Økonomiske analyser

ØA 1/2008:

Økonomisk utsyn over året 2007
3-132.

ØA 2/2008:

Eilev S. Jansen og Dag Kolsrud: Kommunesektorens betydning for makroøkonomien, 3-10.

Vibeke Oestreich Nielsen: Utviklingen i offentlige utgifter til velferdstjenester mot 2060, 11-18.

Erik Fjærli: SkatteFUNN: Tilskuddsordningen for FoU i næringslivet og skattemotiverte tilpasninger i småforetak, 19-24.

Lasse Sigbjørn Stambøl: Skaper høyt kommunalt forbruk flere arbeidsplasser og økt tilflytting? 25-32.

Lasse Sigbjørn Stambøl: Fordeling og mobilitet av selvstendig næringsdrivende i Norge, 33-44

ØA 3/2008:

Konjunkturtendensene, 3-28.

Helge Brunborg, Inger Texmon og Silje Vatne Pettersen: Nye befolkningsframskrivninger, 29-41.

Bjart Holtsmark: U-land eller i-land – hvor ligger løsningen på klimaproblemet? 42-49.

ØA 4/2008:

Konjunkturtendensene, 3-26.

Helge Brunborg, Dennis Fredriksen, Nils Martin Stølen og Inger Texmon: Levealdersutvikling og delingstall, 27-35.

Dennis Fredriksen, Trude Gunnes og Nils Martin Stølen: Oppdaterte framskrivninger av arbeidsstyrke, pensjonsutgifter og finansieringsbyrde, 36-43.

Erling Holmøy og Vibeke Oestreich Nielsen: Velferdsstatens langsiktige finansieringsbehov, 44-52.

ØA 5/2008:

Marina Rybalka: Hvor viktig er IKT for utvikling i næringslivet: produktivetsanalyse, 3-10.

Knut Ø. Sørensen: Satelittregnskap for forskning og utvikling i nasjonalregnskapet, 11-16.

Dag Rønningen: Bruttostrømmer på arbeidsmarkedet, 17-23.

Roger Bjørnstad og Roger Hammersland: Makroøkonomiske konsekvenser av redusert arbeidstid, 24-28.

Annegrete Bruvoll og Marit Dalen: Lag på lag i norsk klima- og energipolitikk, 29-37.

ØA 6/2008:

Konjunkturtendensene, 3-29.

Ingunn Sagelvmo og Ole Magnus Jakobsen: Reviderte nasjonaltall for 2006 og 2007: Hovedbildet av norsk økonomi er uforandret, 30-34.

Brita Bye, Taran Fæhn og Tom-Reiel Heggedal: Forskning og utvikling i næringslivet - politiske intensjoner og valg av virkemidler, 35-41.

Stein Hansen og Tor Skoglund: Utviklingen i sysselsetting og lønn etter 1930, 42-45.

Torgeir Ericson og Bente Halvorsen: Hvordan varierer timeforbruket av strøm i ulike sektorer, 46- 51.

Economic Survey

From 2004 will Economic Survey no longer be available in its current form. Economic trends for the Norwegian economy will continue to be published electronically, but will no longer have a printed counterpart.

http://www.ssb.no/kt_en/

Konjunkturindikatorer for Norge

Tabell	Side	Figur	Side
Konjunkturbarometeret			
1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet	2*	1.1. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling	3*
		1.2. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal	3*
		1.3. Konjunkturbarometer. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå	3*
		1.4. Konjunkturbarometer. Faktorer som begrenser produksjonen i industrien	3*
Ordre			
2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser.	2*	2.1. Ordre. Ordretilgang og ordreservert i industri ialt	3*
2.2. Ordreservert. Sesongjusterte og glattede verdiindekser.	2*	2.2. Ordre. Ordretilgang og ordreservert i bygg og anlegg i alt	3*
Arbeidskraft			
3.1. Arbeidsmarked. 1 000 personer og prosent. Sesongjustert	4*	3.1. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk fra AKU.	5*
		3.2. Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger	5*
Produksjon			
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 1995=100	4*	4.1. Produksjon. Olje og naturgass	5*
4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	6*	4.2. Produksjon. Industri og kraftforsyning	5*
		4.3. Produksjon. Innsatsvarer og energivarer.	5*
		4.4. Produksjon. Investerings- og konsumvarer.	5*
		4.5. Produksjonsindeks for bygg og anlegg	7*
		4.6. Hotellovernattinger	7*
Investeringer			
5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk. Mrd. kroner.	6*	5.1. Antatte og utførte investeringer i industri	7*
5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringslivets samlede årsanslag for investeringsåret gitt på ulike tidspunkter	6*	5.2. Årsanslag for investeringer i industri og bergverk gitt på ulike tidspunkter	7*
5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid	8*	5.3. Årsanslag for investeringer i oljevirksomheten gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.4. Årsanslag for investeringer i kraftforsyning gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.5. Bygg satt i gang. Boliger.	9*
		5.6. Bygg satt i gang. Driftsbygg	9*
		5.7. Bygg under arbeid	9*
Forbruk			
6.1. Forbruksindikatorer.	8*	6.1. Detaljomsetning	9*
		6.2. Varekonsumindeks.	9*
		6.3. Førstegangsregistrerte nye personbiler	9*
Priser			
7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	10*	7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og endring	11*
7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før.	10*	7.2. Produktpriser. Nivå og endring.	11*
7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	12*	7.3. Boligpriser.	11*
7.4. Månedstjeneste og avtalt lønn. Indeks.	12*	7.4. Spotpris elektrisk kraft	11*
		7.5. Spotpris råolje, Brent Blend	11*
		7.6. Spotpris aluminium og eksportprisindeks for treforedlingsprodukter	11*
Finansmarked			
8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent.	12*	8.1. 3 måneders eurorente	15*
8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent	13*	8.2. Utlånsrente og innskuddsrente	15*
8.3. Valutakurser, Norges Banks penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs	13*	8.3. Valutakursindekser	15*
		8.4. Norges Banks penge- og kredittindikator	15*
Utenrikshandel			
9.1. Eksport og import av varer. Mill. kroner. Sesongjustert	14*	9.1. Utenrikshandel	15*
9.2. Utenriksregnskap. Mill. kroner	14*	9.2. Driftsbalansen.	15*

1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet

	Faktisk utvikling fra foregående kvartal og forventet utvikling i kommende kvartal. Diffusjonsindeks ¹				Kapasitets- utnyttning Prosent	Generell be- dømmelse av utsiktene i komende kvartal	Faktorer som begrenser produksjonen. Prosent av foretakene			
	Produksjon		Sysselsetting				Etterspørsel	Kapasitet	Arbeidskraft	Råstoff
	Faktisk	Forventet	Faktisk	Forventet						
2005										
4. kvartal	61,3	61,2	55,3	54,0	83	60,4	60	10	9	4
2006										
1. kvartal	61,0	59,7	57,3	53,8	83	59,3	55	10	11	5
2. kvartal	59,0	59,8	57,2	54,1	83	59,1	50	11	14	6
3. kvartal	59,5	61,9	57,0	55,1	84	60,8	47	12	15	7
4. kvartal	62,0	62,4	57,7	55,2	85	61,3	44	13	16	8
2007										
1. kvartal	61,7	61,3	57,6	55,1	85	60,7	42	14	17	9
2. kvartal	60,9	60,5	57,0	55,0	85	59,3	42	14	18	8
3. kvartal	60,0	60,4	56,2	55,4	85	58,7	43	14	18	8
4. kvartal	57,7	60,2	55,5	55,5	85	58,3	45	13	18	7
2008										
1. kvartal	55,5	59,3	53,9	53,9	84	56,9	48	11	17	6
2. kvartal	53,8	55,4	51,0	49,4	83	52,7	52	9	14	6
3. kvartal	49,1	48,6	46,4	43,0	82	45,9	58	8	11	5
4. kvartal	43,1	42,9	41,5	37,2	80	39,1	63	7	8	4

¹ Beregnet som summen av andelen av foretakene som har svart STØRRE og halvparten av andelen av foretakene som har svart UENDRET.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 1995=100					Bygg og anlegg. 2000=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskiner og utstyr	Transportmidler	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Boligbygg	Andre bygg
2005	100,6	99,8	103,0	111,9	93,2	177,2	249,9	177,0	140,3
2006	132,1	123,0	165,7	178,5	120,1	197,5	278,0	185,9	168,8
2007	155,4	146,7	196,1	204,7	162,4	216,8	279,8	173,2	220,6
2008	140,1	122,5	214,6	125,9	148,3	..	..	..	..
2007									
1. kvartal	151,9	146,0	188,6	209,7	149,0	223,4	289,7	190,5	215,4
2. kvartal	156,7	149,4	192,3	213,3	160,5	222,2	268,8	186,6	227,5
3. kvartal	157,9	148,2	198,2	207,5	168,9	214,4	265,9	168,5	223,7
4. kvartal	155,0	143,0	205,3	188,2	171,1	207,0	294,9	147,2	215,6
2008									
1. kvartal	149,0	135,5	211,6	160,0	165,7	198,5	299,0	124,7	212,1
2. kvartal	142,3	126,9	215,6	132,9	154,6	194,6	297,8	112,3	209,4
3. kvartal	136,7	117,8	216,6	112,1	142,0	198,9	308,9	106,4	210,8
4. kvartal	132,5	109,6	214,5	98,5	130,9	..	..	..	..

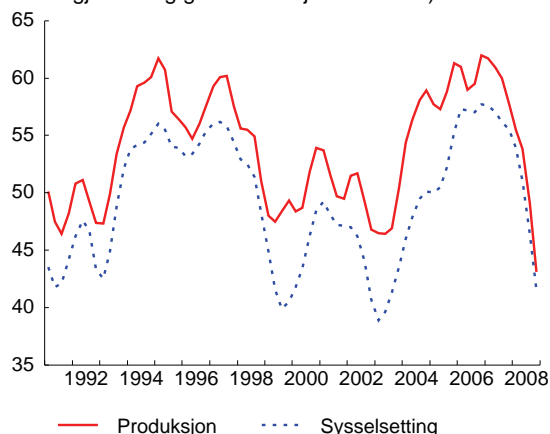
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2. Ordreservert. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 1995=100					Bygg og anlegg. 2000=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskiner og utstyr	Transportmidler	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Boligbygg	Andre bygg
2005	100,3	100,5	104,4	101,4	109,7	201,6	353,9	185,5	138,4
2006	147,6	115,4	214,2	172,3	111,9	250,2	420,9	228,2	182,8
2007	211,6	142,0	348,2	263,7	182,7	291,5	462,5	224,6	252,2
2008	242,5	134,2	468,8	260,8	275,2	..	..	..	..
2007									
1. kvartal	187,9	133,9	299,2	240,0	132,7	279,8	461,6	234,4	222,6
2. kvartal	204,4	141,1	331,9	261,6	158,7	290,6	460,9	231,9	246,4
3. kvartal	220,2	145,9	364,5	275,2	198,6	297,4	461,2	224,4	264,7
4. kvartal	233,7	147,1	397,3	278,1	240,6	298,0	466,4	207,8	275,0
2008									
1. kvartal	242,8	144,2	429,9	273,0	271,0	289,6	461,1	184,5	279,3
2. kvartal	246,2	138,1	460,3	264,7	283,0	275,2	444,5	161,2	275,9
3. kvartal	243,8	130,7	484,9	256,3	279,8	266,8	433,6	141,2	270,5
4. kvartal	237,3	123,8	500,1	249,0	267,0	..	..	..	..

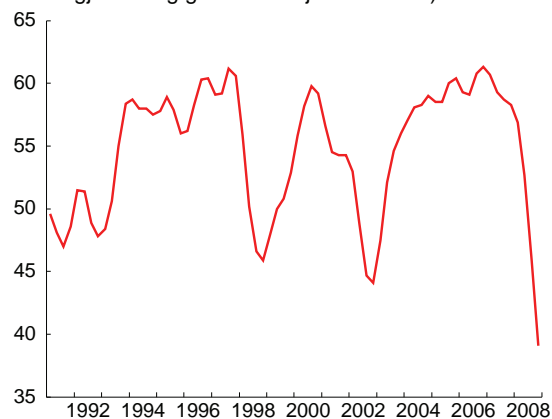
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.1 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling, kvartal. Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

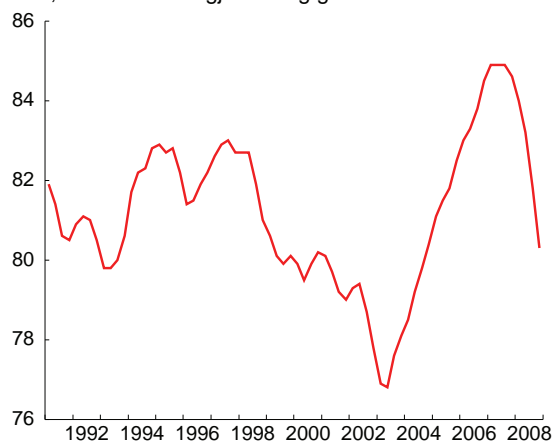
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.2 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal. Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

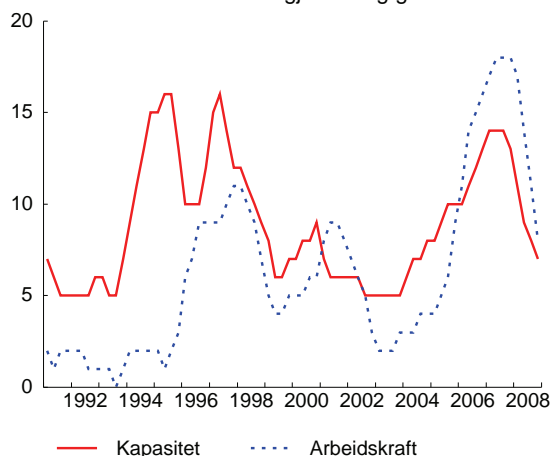
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.3 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

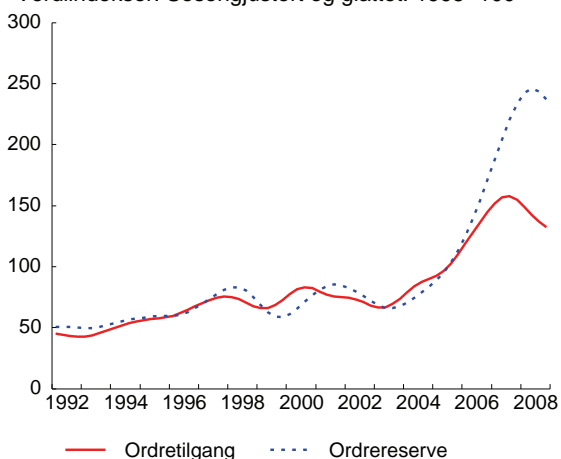
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.4 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Faktorer som begrenser produksjonen, kvartal. Andel av foretakene. Sesongjustert og glattet. Prosent

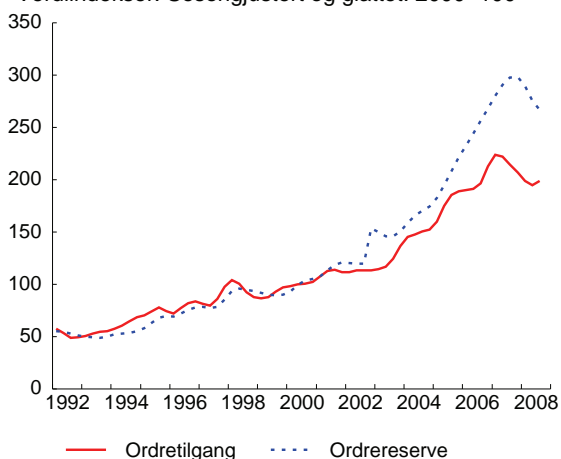
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.1 Ordre (kvartal). Ordrebasert industri ialt
Ordretilgang og ordreserve. Verdiindekser. Sesongjustert og glattet. 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.2 Ordre (kvartal). Bygg og anlegg ialt
Ordretilgang og ordreserve. Verdiindekser. Sesongjustert og glattet. 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.1. Arbeidsmarked. 1000 personer og prosent. Sesongjustert

	Arbeidskraftundersøkelsen ¹					NAV				Sykefravær- statistikk
	Sysselsatte	Ukeverk	Arbeids- styrken	Arbeids- ledige ²	Arbeids- ledighet. Prosent av arbeids- styrken	Registrerte ledige	Registrerte ledige og personer på tiltak	Tilgang på ledige stillinger	Beholdning av ledige stillinger	Sykefravær- prosent ³
2004	2 276	1 761	2 382	106	4,5	91,6	108,5	16,9	10,7	7,1
2005	2 289	1 800	2 400	111	4,6	83,5	96,6	19,8	13,3	6,7
2006	2 362	1 825	2 446	84	3,4	62,7	72,8	27,6	18,9	6,9
2007	2 443	1 870	2 507	63	2,5	46,0	56,1	33,3	24,3	6,9
2008	2 524	1 950	2 591	67	2,6	..	..	..	..	..
2007										
August	2 443	1 867	2 506	63	2,5	45,1	54,7	31,2	24,5	6,8
September	2 453	1 878	2 517	64	2,5	43,9	53,6	33,4	25,1	6,8
Oktober	2 470	1 899	2 532	62	2,5	42,9	53,1	41,5	26,5	6,9
November	2 481	1 894	2 544	63	2,5	41,8	52,1	34,4	26,9	6,9
Desember	2 490	1 910	2 553	63	2,5	41,2	51,2	35,1	27,2	6,9
2008										
Januar	2 493	1 910	2 556	62	2,4	40,5	50,6	32,7	27,1	7,4
Februar	2 503	1 927	2 567	64	2,5	40,3	50,6	33,7	27,3	7,4
Mars	2 512	1 933	2 574	62	2,4	40,6	50,3	32,3	26,7	7,4
April	2 515	1 948	2 578	63	2,4	39,4	50,4	31,9	27,5	6,8
Mai	2 515	1 954	2 579	64	2,5	40,1	51,4	27,0	26,8	6,8
Juni	2 511	1 936	2 577	66	2,6	40,3	51,3	29,8	26,1	6,8
Juli	2 513	1 958	2 576	63	2,4	40,6	50,9	29,5	27,6	6,9
August	2 521	1 956	2 584	63	2,4	41,1	51,5	26,9	26,7	6,9
September	2 520	1 973	2 585	65	2,5	42,6	53,7	33,5	26,8	6,9
Oktober	2 519	1 959	2 590	71	2,7	45,2	56,5	24,8	25,1	..
November	2 518	1 955	2 594	76	2,9	49,2	60,6	23,5	24,7	..
Desember	..	..	..	..	..	53,1	64,9	21,2	26,9	..
2009										
Januar	..	..	..	..	..	58,6	71,0	21,6	22,1	..

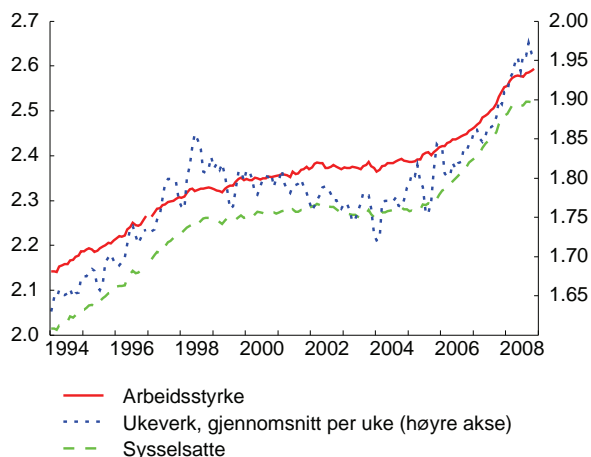
¹ Tre måneders glidende sentrert gjennomsnitt. Tallene for februar, mai, august og november gir gjennomsnittet for henholdsvis 1., 2., 3. og 4. kvartal. ² Det skjedde en større omlegging av AKU fra 2006, med brudd i tidsserien som resultat. ³ Egen- og legemeldte sykefraværsværk som prosent av avtalte dagsverk, kvartalstall.
Kilde: Statistisk sentralbyrå og NAV.

4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 1995=100

	Etter næring				Etter sluttanvendelse			
	Total indeks ¹	Råolje og naturgass	Industri	Kraft- forsyning	Innsats- varer	Investerings- varer	Konsum- varer	Energi- varer
2004	108,1	114,5	98,2	87,8	99,0	98,5	99,7	106,2
2005	107,4	110,7	101,3	110,1	101,4	104,9	100,6	105,0
2006	104,7	105,1	105,7	96,3	104,7	115,3	101,3	99,1
2007	104,0	100,0	110,0	110,9	107,8	125,7	102,6	97,2
2008	104,0	99,4	113,1	114,4	107,1	142,2	100,6	96,9
2007								
Juli	104,8	100,0	109,9	118,5	107,2	126,4	102,0	97,4
August	105,7	100,7	110,2	125,0	106,2	127,3	104,1	99,3
September	106,5	100,6	110,6	131,9	108,5	127,7	101,7	100,1
Oktober	106,5	102,2	111,9	116,7	110,0	129,7	102,7	99,7
November	104,7	100,6	111,5	110,5	108,5	130,6	102,9	98,0
Desember	102,5	97,7	110,0	107,6	106,2	127,4	102,3	95,7
2008								
Januar	104,3	101,0	112,4	105,7	107,3	135,0	104,8	97,6
Februar	104,7	101,1	113,0	106,9	108,4	136,8	103,2	97,2
Mars	105,6	103,1	110,4	111,4	105,9	132,2	99,7	100,5
April	102,8	96,0	117,1	116,6	113,0	142,4	104,5	94,2
Mai	104,7	99,4	115,5	113,9	112,9	143,9	100,7	97,3
Juni	103,8	98,3	113,9	119,6	109,8	143,0	98,8	96,2
Juli	105,2	100,5	113,9	117,6	108,3	149,6	97,6	98,5
August	99,1	92,4	113,4	110,4	108,2	145,6	97,7	90,7
September	102,0	96,1	113,4	116,2	107,7	146,0	100,3	93,3
Oktober	105,3	101,0	112,7	118,7	103,9	145,6	100,9	98,4
November	105,1	101,4	111,8	116,3	102,0	144,6	100,1	99,0
Desember	105,6	102,7	109,1	119,7	97,3	142,2	99,4	100,2

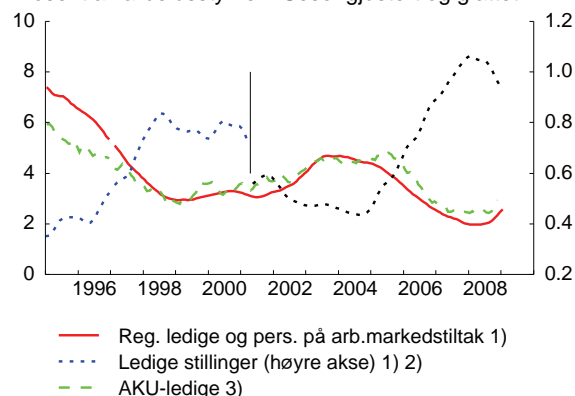
¹ Olje- og gassutvinning, industri, bergverk og kraftforsyning.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.1 Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk
Millioner. Sesongjusterte og glattede månedstall.

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

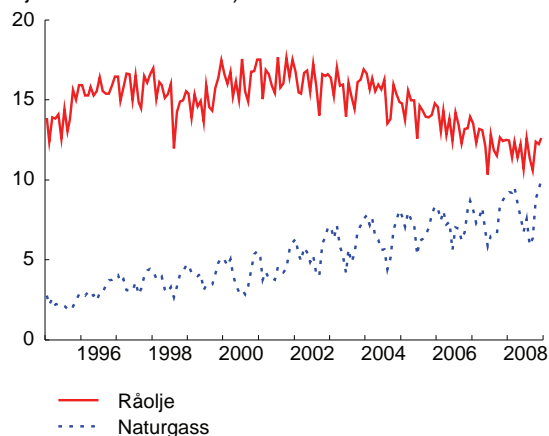
Fig. 3.2 Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger, månedstall
Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

1) Justert bakover for brudd i serien fra januar 99.
2) Brudd i serien fom. mai 2001.
3) Brudd i serien fom. 2006.

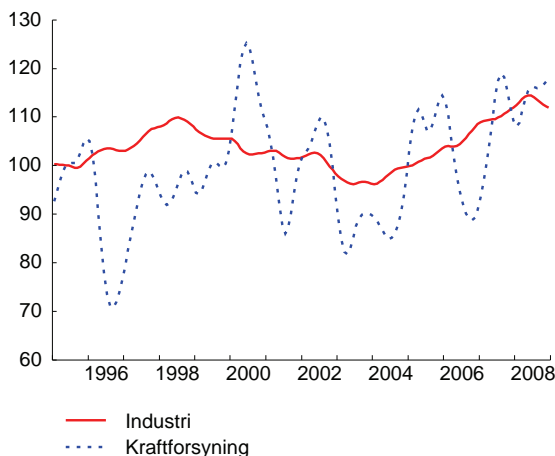
Kilde: NAV og Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.1 Produksjon: Olje og naturgass
Råolje (mill tonn) og naturgass (mrd. Sm³)
Ujusterte månedstall 1).

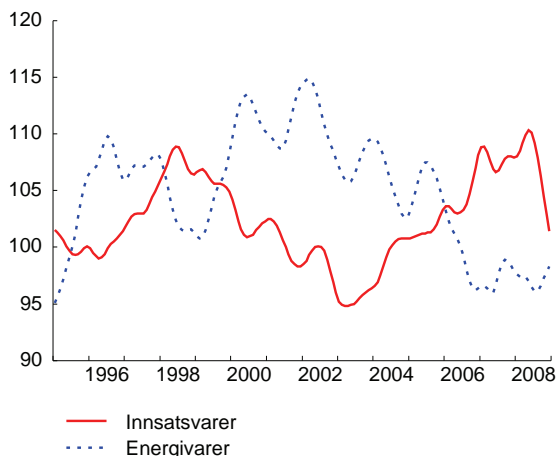
1) Brudd i seriene fra og med 2004.
Kilde: Oljedirektoratet.

Fig. 4.2 Produksjon: Industri og kraftforsyning
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

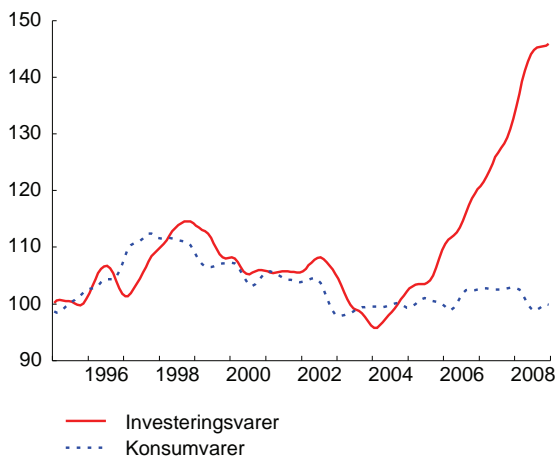
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.3 Produksjon: Innsatsvarer og energivarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.4 Produksjon: Investerings- og konsumvarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før.

	Bygge- og anleggsproduksjon. Volum						Omsetning for forretningsmessig tjenesteyting. Verdi		Hotellomsetning. Verdi	
	I alt		Bygg i alt		Anlegg		Nivå	Endring	Nivå	Endring
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring				
2005	120,5	8,4	121,0	9,9	119,4	3,0	134,3	13,4	170,9	8,5
2006	127,8	6,1	128,7	6,3	125,4	5,0	158,4	17,9	187,9	9,9
2007	135,6	6,1	136,6	6,2	132,6	5,7	187,5	18,4	217,2	15,6
2008	139,3	2,8	139,7	2,3	138,3	4,3	..	..	..	..
2006										
1. kvartal	129,6	12,6	132,9	13,2	118,7	10,4	142,9	22,7	168,8	13,6
2. kvartal	126,9	2,2	127,9	2,7	124,0	-0,2	150,0	13,4	183,9	4,5
3. kvartal	119,5	4,6	118,0	5,1	124,9	2,5	146,7	16,5	227,0	9,5
4. kvartal	135,2	5,4	135,8	4,7	133,9	8,0	193,9	19,3	171,8	13,1
2007										
1. kvartal	138,4	6,8	139,9	5,3	133,6	12,6	171,3	19,9	193,7	14,8
2. kvartal	134,9	6,3	135,0	5,6	135,6	9,4	180,3	20,2	214,9	16,8
3. kvartal	127,1	6,4	126,8	7,5	129,2	3,4	178,3	21,5	258,8	14,0
4. kvartal	141,8	4,9	144,7	6,6	131,9	-1,5	220,2	13,6	201,4	17,2
2008										
1. kvartal	136,1	-1,7	137,8	-1,5	130,2	-2,5	190,1	11,0	207,2	7,0
2. kvartal	144,8	7,3	144,8	7,3	145,1	7,0	211,8	17,5	250,4	16,5
3. kvartal	133,9	5,4	133,7	5,4	134,8	4,3	196,5	10,2	271,6	5,0
4. kvartal	142,4	0,4	142,4	-1,6	142,9	8,3	..	..	..	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk.¹ Mrd. kroner

	Industri			Kraftforsyning	Antatte i alt	Oljevirkosomhet (justert)				
	Antatte, sesongjust.	Utførte, justert	Utførte, sesongjust.			Utførte	Utførte			
				I alt			Leting	Utbygging	Felt i drift	Rørtransport
2004	..	17,4	17,5	8,9	..	71,5	4,0	13,7	31,2	6,1
2005	..	19,6	19,3	8,3	..	88,5	7,5	19,5	34,4	10,0
2006	..	22,1	21,9	10,6	..	95,7	11,7	21,3	39,0	5,3
2007	..	26,8	26,4	12,6	..	109,6	17,9	30,8	46,0	3,6
2006										
4. kvartal	6,8	7,6	6,0	3,6	30,7	26,6	3,4	5,7	11,3	1,0
2007										
1. kvartal	7,5	4,5	5,7	2,0	26,4	22,6	4,2	5,0	9,6	0,7
2. kvartal	6,5	6,2	6,3	3,1	31,6	27,3	4,1	7,9	10,7	1,1
3. kvartal	8,4	7,0	7,1	3,4	33,7	30,1	4,1	8,7	12,7	1,2
4. kvartal	8,6	9,2	7,3	4,2	32,5	29,6	5,6	9,1	13,0	0,6
2008										
1. kvartal	9,2	6,5	8,4	2,4	34,6	26,9	4,4	9,1	12,1	0,4
2. kvartal	9,3	8,3	8,5	4,0	36,8	29,9	5,6	8,6	14,0	0,6
3. kvartal	9,2	8,1	8,3	3,8	33,7	32,9	6,7	8,3	16,0	0,6
4. kvartal	9,3	..	..	..	37,6	..	..	..	..	..

¹ Tallene for antatte og utførte investeringer i et kvartal er hentet fra henholdsvis investeringsundersøkelsen forrige og samme kvartal.

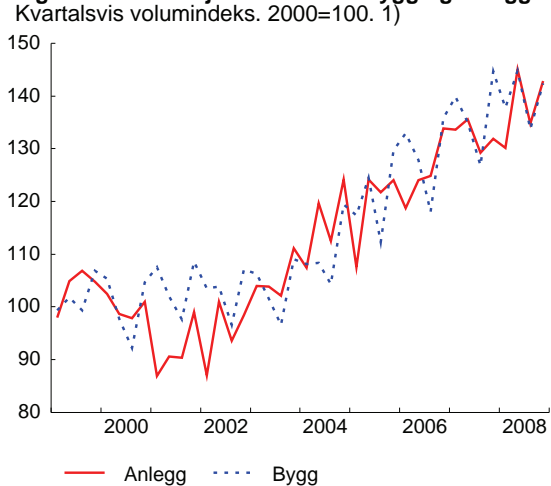
Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringens samlede årsanslag for investeringsåret (år t) gitt på ulike tidspunkter i året før investeringsåret (t-1), i investeringsåret (t) og året etter investeringsåret (t+1)

	Industri og bergverksdrift				Kraftforsyning				Oljevirkosomhet			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
År t-1												
2. kvartal	14,4	15,8	20,7	21,7	9,9	9,5	11,3	12,1	65,1	68,3	82,6	116,9
3. kvartal	15,0	16,3	24,0	23,6	8,9	9,2	11,5	12,1	78,2	88,5	119,2	133,1
4. kvartal	18,3	20,6	28,3	25,6	9,9	11,8	13,4	14,8	92,8	100,2	126,7	145,5
År t												
1. kvartal	18,4	25,1	32,3	..	11,8	13,7	14,6	..	93,8	104,6	130,6	..
2. kvartal	21,1	25,8	32,8	..	11,6	14,2	15,6	..	102,3	112,9	132,6	..
3. kvartal	21,8	28,3	34,5	..	11,6	14,6	15,6	..	99,6	117,5	128,8	..
4. kvartal	22,9	27,8	34,4	..	11,2	12,9	15,4	..	99,9	112,5	127,3	..
År t+1												
1. kvartal	22,8	27,6	..	..	10,6	12,6	..	..	95,8	109,6	..	..

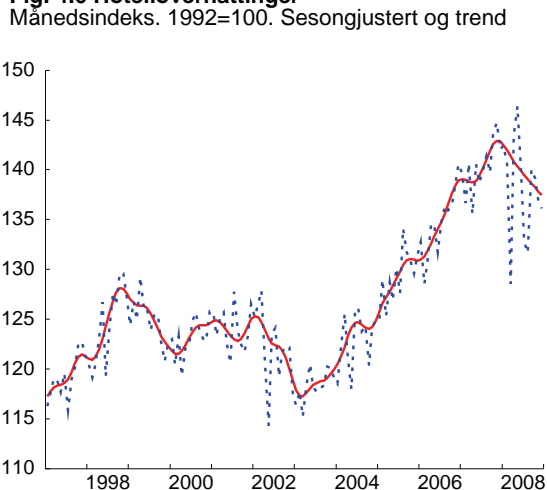
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.5 Produksjonsindeks for bygg og anlegg

1) Brudd i serien fra 1. kv. 2000.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

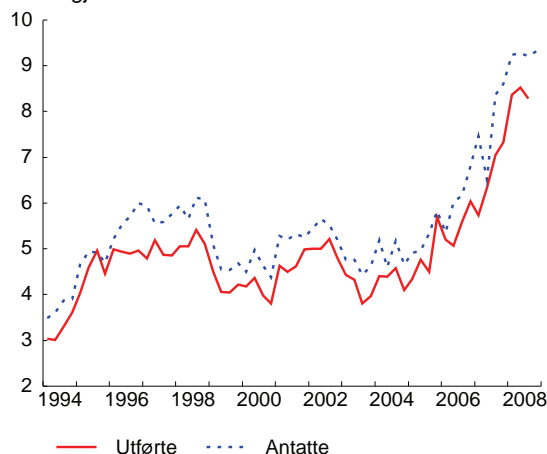
Fig. 4.6 Hotellovernattinger

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.1 Investeringer: Industri

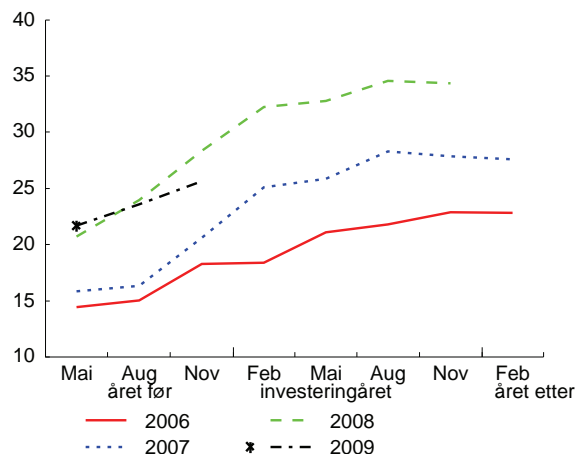
Antatte og utførte per kvartal. Milliarder kroner. Sesongjustert

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fig. 5.2 Investeringer: Industri og bergverksdrift

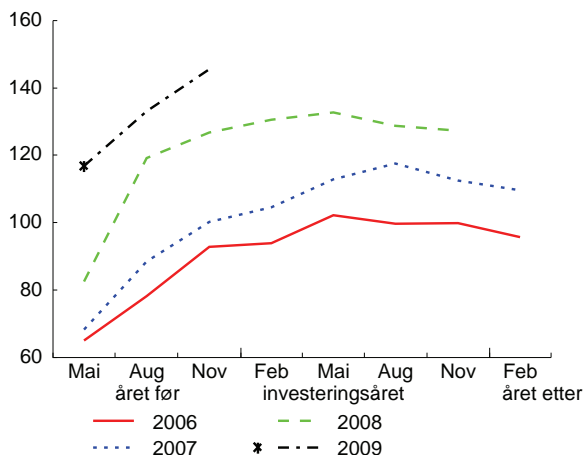
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2006-2009
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.3 Investeringer: Oljevirkosomhet

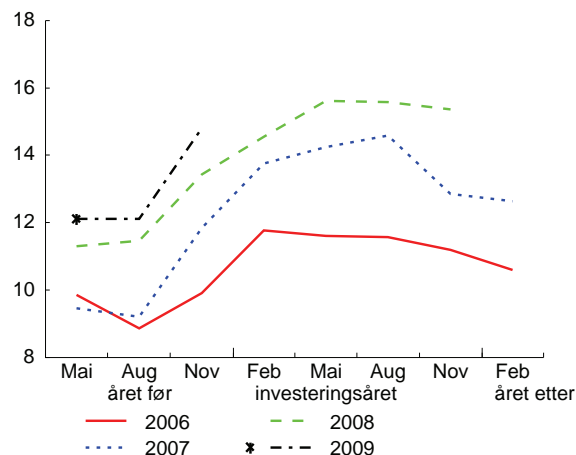
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2006-2009
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.4 Investeringer: Kraftforsyning

Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2006-2009
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid

	Bygg satt igang					Bygg under arbeid. Bruksareal. 1000 kvm. Utgangen av perioden		
	Antall boliger		Bolig bruksareal. 1000 kvm.		Andre bygg. Bruksareal. 1000 kvm. Trend ¹	Boliger. Trend	Andre bygg. Trend	
	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent.				
2003	23 177	0,9	2 957	-2,9	3 294	3 878	4 284	
2004	29 999	29,4	3 543	19,8	3 648	4 344	4 742	
2005	31 608	5,4	3 849	8,6	4 046	4 530	4 973	
2006	33 314	5,4	4 081	6,0	4 491	4 972	6 043	
2007	32 520	-2,4	4 025	-1,4	5 396	5 160	7 179	
2007								
Juni	2 425	-14,6	307	-13,3	422	5 145	6 462	
Juli	2 604	-18,3	330	-15,9	432	5 174	6 588	
August	2 681	-20,0	328	-17,1	443	5 203	6 715	
September	2 751	-20,7	341	-17,5	454	5 225	6 831	
Oktober	2 559	-21,4	333	-17,7	463	5 234	6 942	
November	2 926	-21,1	333	-16,7	470	5 225	7 057	
Desember	2 035	-19,7	277	-14,9	473	5 200	7 190	
2008								
Januar	2 214	-18,7	289	-13,7	473	5 169	7 348	
Februar	2 225	-17,8	295	-13,2	470	5 143	7 524	
Mars	2 451	-16,5	304	-13,3	464	5 122	7 686	
April	1 519	-16,2	232	-14,6	455	5 096	7 803	
Mai	2 424	-16,4	310	-16,6	445	5 063	7 860	
Juni	2 295	-15,6	315	-17,7	434	5 029	7 878	
Juli	1 947	-17,7	255	-20,8	423	4 998	7 896	
August	2 336	-20,9	306	-24,3	413	4 972	7 945	
September	2 394	-22,8	281	-26,7	404	4 946	8 022	
Oktober	1 812	-25,0	228	-27,2	397	4 921	8 101	
November	1 784	-8,3	225	-22,3	394	4 895	8 165	

¹ Tallene omfatter ikke bygg til jordbruk, skogbruk og fiske.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

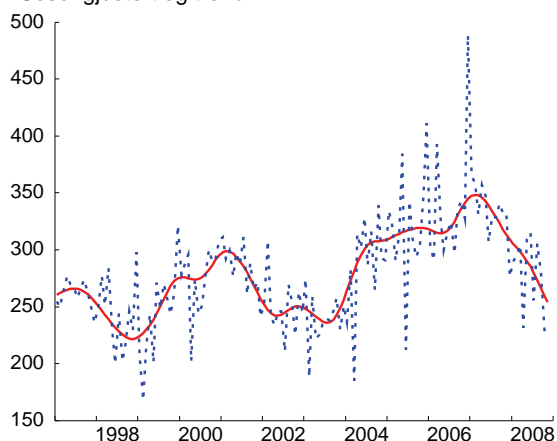
6.1. Forbruksindikatorer

	Detaljomsætningsvolum		Varekonsumindeks ¹		Førstegangsregistrerte personbiler		Hotellovernattinger, ferie og fritid	
	Sesongjustert indeks	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert indeks	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 biler	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 overnattinger	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate
2004	114,5	3,8	130,9	3,3	12,1	19,8	8 707,3	4,0
2005	119,3	3,9	133,1	1,4	11,7	-3,5	8 493,8	-1,8
2006	126,7	6,0	138,6	4,0	11,9	1,5	8 629,2	1,3
2007	136,4	7,8	149,1	7,6	13,7	15,0	8 754,5	1,0
2008	139,1	2,2	148,4	-0,2	11,5	-15,7	8 440,8	-4,5
2007								
August	135,9	5,8	149,3	6,5	13,7	0,1	739,9	2,7
September	138,6	5,1	150,8	4,6	12,8	-1,4	721,0	1,1
Oktober	138,8	4,1	151,8	2,4	14,5	4,0	749,8	-0,8
November	139,7	2,4	152,5	0,4	13,3	11,7	750,7	-2,7
Desember	138,8	1,0	151,1	-1,1	13,6	13,8	724,9	-4,6
2008								
Januar	137,5	0,8	148,8	-1,9	13,6	9,0	735,8	-6,1
Februar	139,8	1,0	151,3	-2,1	14,2	-3,4	709,3	-7,0
Mars	139,0	1,3	151,1	-2,2	13,8	-21,0	638,4	-7,2
April	139,3	1,6	150,2	-2,4	12,9	-35,5	707,7	-6,8
Mai	140,9	0,9	150,6	-3,3	12,2	-44,2	781,0	-5,7
Juni	140,0	-0,6	149,5	-4,6	11,8	-49,5	709,6	-4,3
Juli	139,0	-2,2	147,2	-9,4	10,5	-50,7	700,0	-2,8
August	139,4	-3,1	147,7	-5,5	10,4	-49,1	633,9	-1,6
September	139,1	-2,6	147,5	-4,5	10,7	-46,8	704,1	-0,6
Oktober	137,8	-1,0	145,5	-3,1	9,3	-46,6	706,7	-0,1
November	138,9	1,6	145,5	-1,3	8,6	-45,9	711,5	-0,3
Desember	139,1	3,9	146,2	0,2	9,8	-43,4	702,9	-0,9
2009								
Januar	..	..	..	..	7,3	-35,0	..	..

¹ Indikatoren bygger på informasjon om detaljomsætningsvolum, førstegangsregistrering av personbiler (antall) og volumindikatorer for omsetning av tobakk, øl, mineralvann, elektrisk kraft, bensin, brensel og fjernvarme. Vektene er hentet fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet (KNR).
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

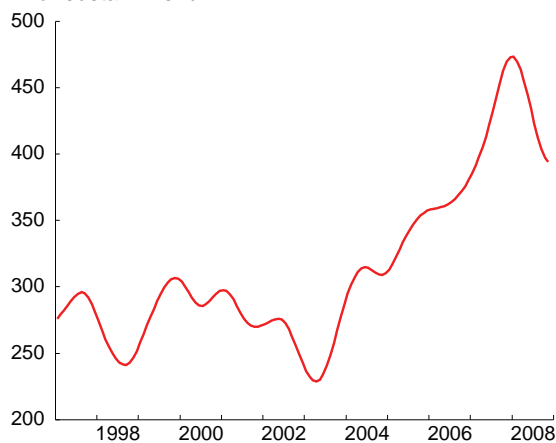

Fig. 5.5 Bygg satt igang. Boliger
Bruksareal. 1000 kvm. månedstall
Sesongjustert og trend

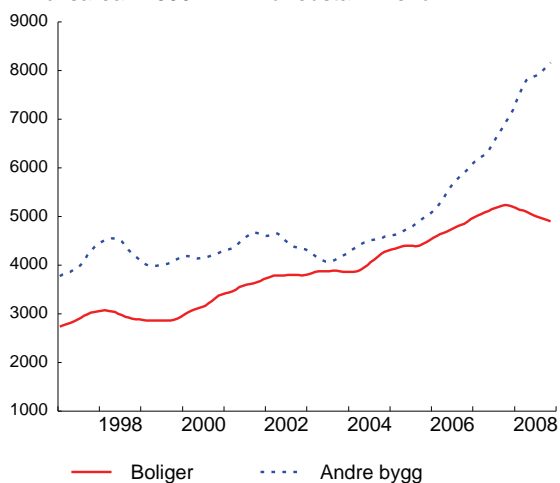
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.6 Bygg satt igang. Driftsbygg
Bruksareal. 1000 kvm.
Månedstall. Trend.

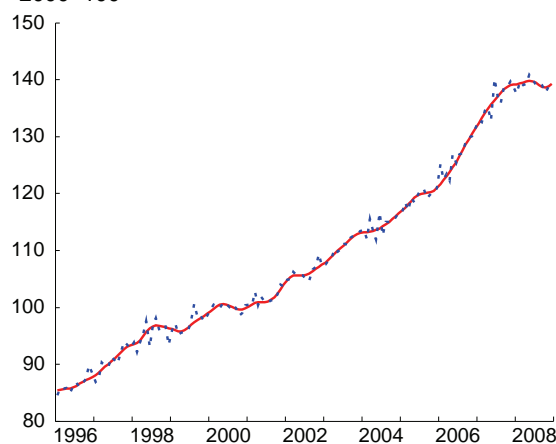
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.7 Bygg under arbeid
Bruksareal. 1000 kvm. Månedstall. Trend

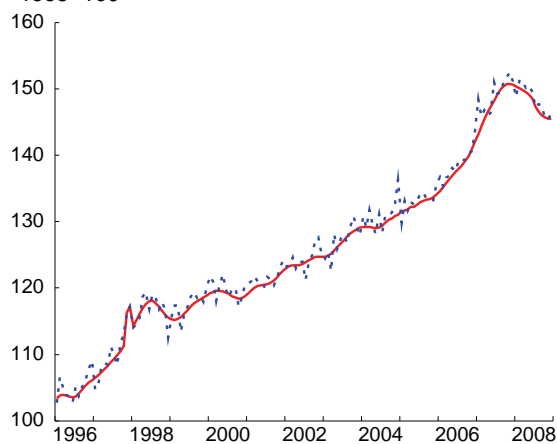
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.1 Detaljomsetning
Volumindeks. Månedstall. Sesongjustert og trend
2000=100

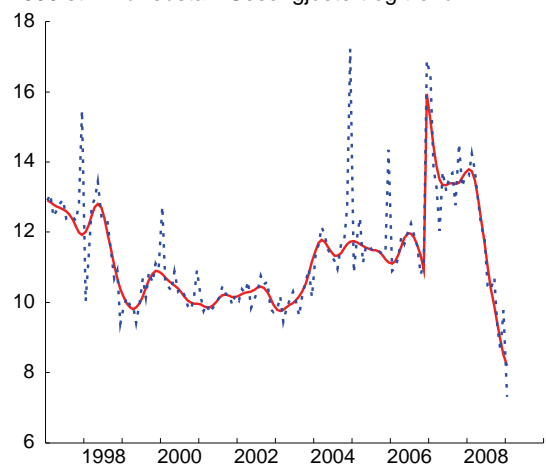
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.2 Varekonsumindeks
Volum. Månedstall. Sesongjustert og trend
1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.3 Førstegangsregistrerte personbiler
1000 stk. Månedstall. Sesongjustert og trend

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Konsumprisindeks		Konsumprisindeksekskl. energiprodukter		KPI-JAE ¹	Harmonisert konsumprisindeks		Førstegangsomsetning innenlands		Byggekostnadsindeks for boliger	
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Endring	Norge Endring	EU12 ² Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring
2004	113,3	0,4	110,9	0,8	0,3	0,6	2,1	107,7	3,2	114,9	3,0
2005	115,1	1,6	112,4	1,4	1,0	1,5	2,2	111,6	3,6	118,8	3,4
2006	117,7	2,3	113,5	1,0	0,8	2,5	2,2	118,4	6,1	123,3	3,7
2007	118,6	0,8	115,3	1,6	1,4	0,7	2,1	119,6	1,0	132,4	7,4
2008	123,1	3,8	118,2	2,5	2,6	3,4	3,3	130,3	9,0	139,9	5,7
2007											
August	117,8	0,4	115,1	2,0	1,8	0,6	1,9	118,0	-3,0	133,2	7,9
September	118,6	-0,3	115,9	1,8	1,6	-0,3	2,2	119,4	-0,6	133,5	8,0
Oktober	118,9	-0,2	116,0	1,7	1,4	-0,3	2,7	121,1	1,2	134,3	7,4
November	120,8	1,5	116,2	1,6	1,5	1,0	3,1	124,9	4,9	136,4	7,6
Desember	121,8	2,8	116,5	1,8	1,8	1,9	3,2	125,8	7,2	136,8	7,6
2008											
Januar	121,3	3,7	115,8	1,9	1,9	2,9	3,4	125,5	8,0	137,4	7,1
Februar	121,9	3,7	116,8	2,1	2,2	3,1	3,5	126,7	8,3	138,0	7,2
Mars	122,0	3,2	117,6	2,2	2,1	2,8	3,8	126,6	8,3	138,4	7,2
April	121,9	3,1	117,9	2,3	2,4	2,7	3,6	127,9	8,3	139,0	6,0
Mai	122,0	3,1	118,0	2,3	2,3	2,8	4,0	128,4	8,1	139,3	5,5
Juni	122,2	3,4	118,0	2,3	2,4	3,0	4,3	131,9	10,1	139,5	5,4
Juli	123,0	4,3	118,2	2,8	2,9	3,9	4,4	133,3	12,2	139,9	5,5
August	123,1	4,5	118,1	2,6	2,8	4,1	4,3	133,9	13,5	140,7	5,6
September	124,9	5,3	119,3	2,9	3,1	4,8	4,2	135,8	13,7	140,7	5,4
Oktober	125,4	5,5	119,6	3,1	3,3	5,1	3,7	133,8	10,5	141,4	5,3
November	124,7	3,2	119,3	2,7	2,7	3,3	2,8	131,3	5,1	142,4	4,4
Desember	124,4	2,1	119,5	2,6	2,6	2,6	2,2	129,0	2,5	142,1	3,9
2009											
Januar	124,0	2,2	119,1	2,8	2,8	2,6	..	129,0	2,8	142,1	3,4

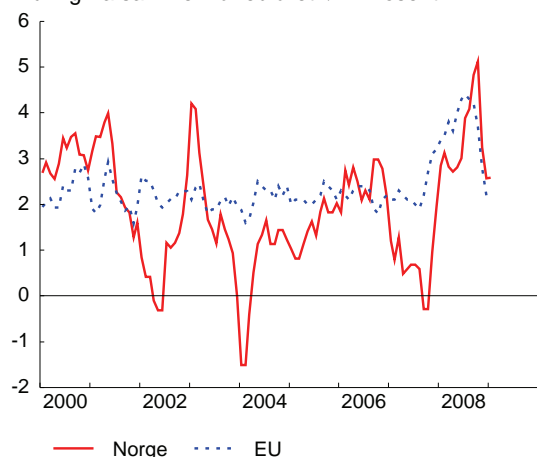
¹ Justert for avgiftsendringer og uten energivarer. ² Omfatter de 12 deltakerne i EU's økonomiske og monetære union (ØMU), der Hellas inngår fra og med 2001. Kilde: Statistisk sentralbyrå og Eurostat.

7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før der det framgår

	Produsentprisindeks ¹ . Industri			Spotpriser			Eksportprisindeks, treforedlingsprodukter. 2000=100	Eksportpris, laks. Nivå. NOK pr. kg
	Nivå. 2000=100	Endring	Elektrisk kraft, systempris. Øre pr. kWh	Brent Blend. NOK pr. fat	Brent Blend. USD pr. fat	Aluminium. NOK pr. tonn		
2004	105,3	6,3	24,2	256,9	38,2	10 496,4	121,80	22,52
2005	112,0	6,4	23,5	350,1	54,3	10 667,5	123,71	26,16
2006	120,7	7,8	39,1	415,1	64,8	14 634,7	128,33	32,33
2007	127,9	5,9	22,4	423,8	72,9	12 850,9	136,90	26,64
2008	135,9	6,3	36,9	530,1	97,3	12 329,3	137,08	26,97
2007								
August	128,4	4,1	13,2	419,3	71,6	12 466,6	140,70	27,69
September	128,3	5,3	19,8	440,5	78,0	12 119,4	151,12	25,82
Oktober	127,7	4,3	28,1	448,0	82,8	11 798,0	133,13	24,22
November	130,5	6,8	36,3	503,4	93,0	12 527,9	133,19	24,40
Desember	130,7	7,3	36,9	501,4	91,3	12 529,5	117,95	25,69
2008								
Januar	130,7	7,2	36,4	500,7	92,7	12 537,5	125,54	26,04
Februar	133,2	7,3	30,7	516,0	95,8	13 466,1	131,01	25,52
Mars	134,4	6,7	23,7	537,6	104,6	13 548,0	123,20	26,80
April	135,6	5,6	30,2	552,6	109,5	13 879,6	126,26	25,91
Mai	138,7	6,7	20,3	625,4	122,8	13 452,7	128,77	26,82
Juni	139,7	7,5	32,3	683,2	133,0	13 469,3	128,77	26,47
Juli	140,8	9,5	35,8	669,9	131,2	13 252,8	132,05	28,68
August	139,4	8,6	43,6	606,7	114,0	13 071,7	134,46	28,60
September	139,9	9,0	54,9	557,2	98,2	12 766,9	142,04	28,16
Oktober	136,7	7,0	48,4	462,0	72,0	11 250,6	155,01	26,85
November	132,2	1,3	45,1	364,0	52,7	9 420,1	152,84	26,41
Desember	129,2	-1,1	42,0	286,4	40,6	7 836,3	165,01	27,36
2009								
Januar	130,6	-0,1	38,5	300,8	43,2	7 686,9	..	..

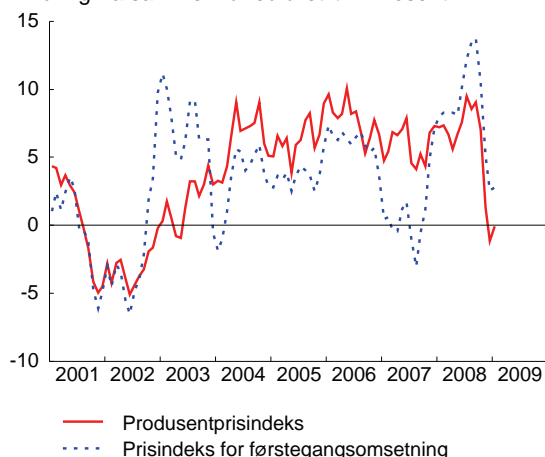
¹ I motsetning til den ordinære produsentprisindeksen, kan denne revideres i etterkant. Den helt korrekte betegnelsen på denne statistikken er vareprisindeksen. Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Fig. 7.1 Harmonisert konsumprisindeks Norge og EU
Endring fra samme måned året før. Prosent

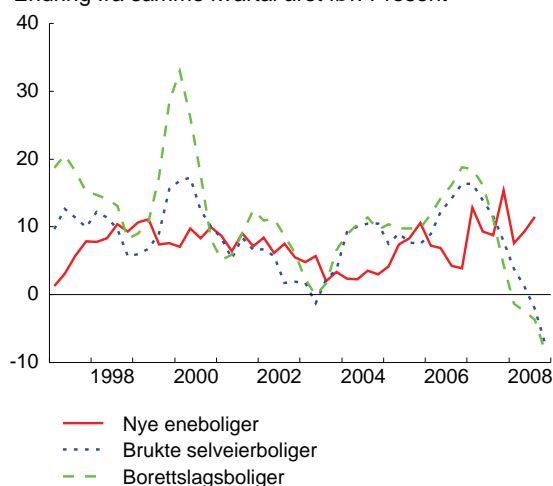
Kilde: Eurostat.

Fig. 7.2 Produsentprisindeks for industri og prisindeks for førstegangsomsetning innenlands
Endring fra samme måned året før. Prosent

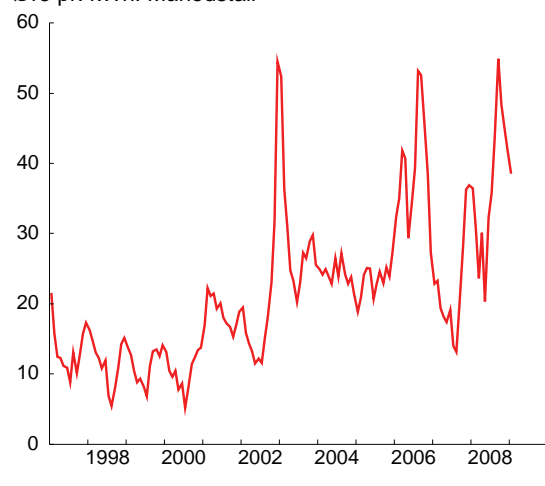
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.3 Boligpriser
Endring fra samme kvartal året før. Prosent

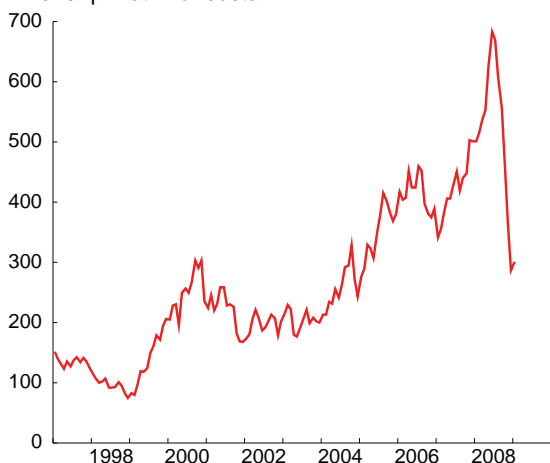
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.4 Spotpris elektrisk kraft, systempris
Øre pr. kWh. Månedstall

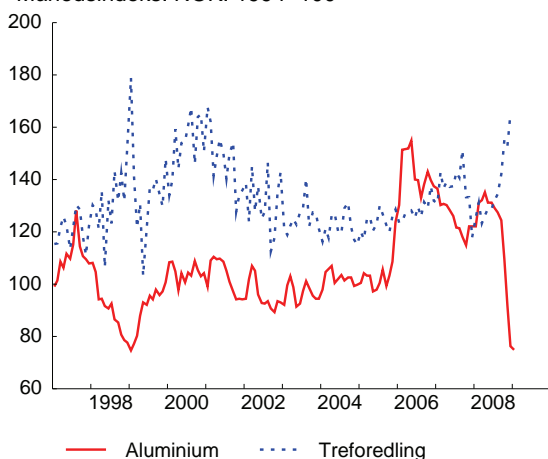
Kilde: Nord Pool.

Fig. 7.5 Spotpris råolje, Brent Blend
Kroner pr. fat. Månedstall

Kilde: Norges Bank.

Fig. 7.6 Spotpris aluminium og eksportpris for treforedlingsprodukter
Månedsindeks. NOK. 1994=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Engroshandel		Nye eneboliger		Boligpriser (brukte boliger)					
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Boliger ialt		Selveier		Borettslag	
					Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring
2005	129,2	3,8	132,4	7,6	136,2	8,2	134,4	7,9	146,5	9,9
2006	133,7	3,5	139,7	5,5	154,3	13,3	151,8	12,9	169,0	15,3
2007	137,8	3,1	155,9	11,6	173,2	12,3	170,5	12,3	189,7	12,3
2008	145,2	5,4	..	..	170,5	-1,6	168,6	-1,1	182,2	-4,0
2007										
1. kvartal	135,9	3,3	151,9	12,9	170,6	16,7	167,6	16,4	188,7	18,5
2. kvartal	138,0	3,1	155,0	9,3	176,4	14,1	173,8	13,9	192,8	16,1
3. kvartal	138,5	2,4	152,6	8,8	173,8	11,5	171,0	11,5	190,6	11,1
4. kvartal	138,9	3,4	164,0	15,3	172,0	7,3	169,6	7,9	186,8	4,4
2008										
1. kvartal	141,4	4,0	163,4	7,6	175,6	2,9	174,0	3,8	186,1	-1,4
2. kvartal	145,7	5,6	169,4	9,3	177,5	0,6	175,8	1,2	188,1	-2,4
3. kvartal	148,0	6,9	170,1	11,5	169,6	-2,4	167,4	-2,1	183,6	-3,7
4. kvartal	145,7	4,9	..	..	159,1	-7,5	157,2	-7,3	171,0	-8,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.4. Månedsførtjeneste og avtalt lønn. Indeks. 2000=100

	Månedsførtjeneste ialt ¹					Avtalt lønn ²				
	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel ³	Forretningsmessig tjyting og eienomsdrift	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel ³	Forretningsmessig tjyting og eienomsdrift
2006										
3. kvartal	129,6	128,3	129,0	126,0	124,8	128,8	132,2	128,3	127,8	125,4
4. kvartal	131,9	130,3	130,0	128,8	125,9	130,2	133,2	128,7	128,9	126,7
2007										
1. kvartal	134,7	150,0	132,7	131,8	130,5	130,4	134,4	129,8	129,9	127,2
2. kvartal	135,4	136,7	134,6	133,5	130,5	131,6	135,8	130,6	132,1	128,7
3. kvartal	136,5	137,7	135,4	133,7	130,5	136,2	139,9	135,6	134,6	131,5
4. kvartal	139,2	140,3	136,1	135,8	132,6	137,2	140,7	136,3	135,7	132,4
2008										
1. kvartal	143,5	144,4	139,2	139,6	136,8	137,9	142,8	136,5	136,8	133,4
2. kvartal	143,8	144,2	141,9	138,1	137,8	140,3	143,3	138,2	137,4	134,9
3. kvartal	144,1	144,1	142,4	140,8	136,1	143,8	145,5	143,0	141,9	137,4

¹ Månedsførtjeneste omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, provisjon og liknende. ² Avtalt lønn ved utgangen av kvartalet. ³ Eksklusive virksomheter i offentlig sektor med innrapportering av lønn til Arbeids- og administrasjonsdepartementet for ansatte i staten og til Kommunenes Sentralforbund for ansatte i kommunene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent

	Utlånsrente ¹				Innskuddsrente ²	NOK 3mnd eurorente ³	Effektiv rente på statsobligasjoner ³		
	Bankutlån ialt	Statlige låneinstitutter	Forsikrings-selskap	Kredittforetak			Bankinnskudd ialt	3 år	5 år
2005	3,92	3,31	4,10	3,47	1,38	2,10	2,90	3,27	3,74
2006	4,26	3,20	4,13	3,60	2,02	2,98	3,74	3,90	4,07
2007	5,66	3,69	5,10	4,79	3,48	4,83	4,79	4,77	4,78
2008	..	..	..	..	..	6,10	4,53	4,43	4,47
2006									
4. kvartal	4,70	3,39	4,37	3,90	2,60	3,51	4,09	4,14	4,19
2007									
1. kvartal	5,26	3,38	4,79	4,44	3,12	4,09	4,53	4,50	4,45
2. kvartal	5,58	3,65	5,08	4,74	3,36	4,51	4,97	4,96	4,94
3. kvartal	6,11	3,90	5,42	5,18	3,92	5,04	4,95	4,92	4,94
4. kvartal	6,65	4,26	5,82	5,63	4,39	5,65	4,75	4,72	4,79
2008									
1. kvartal	7,00	4,34	5,85	6,11	4,76	5,80	4,46	4,34	4,40
2. kvartal	7,41	4,53	6,30	6,44	5,05	6,27	5,06	4,83	4,69
3. kvartal	7,81	4,59	6,51	6,86	5,60	6,47	5,01	4,80	4,71
4. kvartal	..	..	..	..	..	5,82	3,56	3,75	4,05

¹ Gjennomsnittlige (veide) rentesatser inkl. provisjoner på utlån til publikum fra banker og andre finansforetak. Kvartalstall er ved utgangen av perioden, årstall er beregnet som gjennomsnitt over året via tall for gjennomsnittet over kvartalet. ² Gjennomsnittlige (veide) rentesatser på innskudd i banker fra publikum i NOK ved utgangen av kvartalet. ³ Gjennomsnitt over perioden.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent

	3 mnd eurorente ¹					Effektiv rente på 10 års statsobligasjon			
	Norge	Euro	USA	Japan	Storbritannia	Norge	Tyskland	USA	Japan
2004	1,89	2,09	1,58	-0,03	4,58	4,37	4,07	4,24	1,50
2005	2,10	2,17	3,53	0,02	4,70	3,75	3,39	4,28	1,40
2006	2,98	3,06	5,16	0,27	4,80	4,08	3,78	4,79	1,73
2007	4,83	4,25	5,29	0,77	5,95	4,77	4,23	4,62	1,65
2008	6,08	4,61	3,22	1,10	5,48	4,46	4,01	3,66	1,49
2007									
August	5,04	4,51	5,48	0,88	6,31	4,91	4,31	4,67	1,66
September	5,32	4,70	5,53	0,96	6,58	4,81	4,23	4,50	1,51
Oktober	5,52	4,65	5,16	0,97	6,21	4,91	4,29	4,50	1,65
November	5,65	4,61	4,98	0,88	6,35	4,76	4,11	4,14	1,52
Desember	5,83	4,80	5,06	1,05	6,38	4,66	4,24	4,09	1,53
2008									
Januar	5,65	4,43	3,90	0,86	5,63	4,52	4,05	3,72	1,42
Februar	5,78	4,31	3,09	0,86	5,68	4,39	3,97	3,73	1,44
Mars	6,02	4,55	2,82	0,94	5,84	4,28	3,79	3,48	1,31
April	6,20	4,74	2,98	0,99	5,85	4,50	4,05	3,66	1,42
Mai	6,33	4,81	2,89	1,00	5,84	4,63	4,20	3,88	1,67
Juni	6,29	4,90	2,95	1,02	5,89	4,94	4,57	4,09	1,76
Juli	6,34	4,92	2,99	0,93	5,80	4,94	4,54	4,03	1,60
August	6,42	4,92	2,98	0,90	5,73	4,69	4,22	3,88	1,46
September	6,65	4,97	3,54	0,95	5,86	4,49	4,11	3,69	1,49
Oktober	6,80	5,13	4,97	1,35	6,12	4,17	3,91	3,73	1,51
November	5,98	4,26	3,24	1,88	4,30	4,18	3,55	3,47	1,47
Desember	4,54	3,37	2,31	1,52	3,26	3,77	3,12	2,52	1,37
2009									
Januar	3,54	2,46	1,46	0,91	2,30	3,69	3,08	2,47	1,25

¹ Midtrente (bortsett fra for Euro).

Kilde: Norges Bank.

8.3. Valutakurser, Norges Banks penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs

	Valutakurser ¹		Importveid valutakurs (44 land) 1995=100	Industriens effektive valutakurs ² 1990=100	Pengemengdeindikator (M2)		Kredittindikator (K2)		Aksjekursindeks totalt. Oslo Børs. ² 1995=100
	NOK/Euro	NOK/USD			Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	
2004	8,37	6,74	95,6	103,3	936,5	4,7	1 931,6	7,7	203,7
2005	8,01	6,45	91,8	98,8	1 028,2	10,0	2 137,4	10,7	282,9
2006	8,05	6,42	92,5	99,2	1 148,6	11,7	2 438,9	14,1	384,2
2007	8,02	5,86	90,8	97,5	1 336,3	16,5	2 781,3	14,1	478,6
2008	8,22	5,64	90,8	97,1	..	..	..	..	379,5
2007									
August	7,97	5,85	90,4	97,1	1 365,9	15,2	2 834,1	12,9	456,9
September	7,83	5,64	88,5	95,0	1 378,7	14,1	2 856,9	12,7	484,8
Oktober	7,70	5,41	86,9	93,2	1 399,3	13,8	2 876,3	13,3	498,7
November	7,95	5,42	89,1	95,7	1 396,4	13,2	2 928,2	14,2	489,8
Desember	8,01	5,50	89,5	95,9	1 432,0	11,4	2 954,9	14,6	483,3
2008									
Januar	7,96	5,41	88,7	94,9	1 436,2	8,9	2 989,3	14,3	427,7
Februar	7,95	5,39	88,7	95,0	1 444,1	6,3	3 020,9	13,4	416,0
Mars	7,96	5,13	87,7	94,1	1 421,5	3,3	3 046,4	12,3	408,2
April	7,96	5,06	87,3	93,7	1 455,4	1,1	3 078,7	11,5	440,3
Mai	7,87	5,05	86,6	92,8	1 442,8	1,3	3 103,1	10,9	496,4
Juni	7,99	5,14	87,9	94,2	1 436,8	3,1	3 127,0	10,6	482,9
Juli	8,05	5,10	88,3	94,6	1 451,7	5,9	3 153,9	10,8	423,7
August	7,97	5,33	88,4	94,5	1 472,3	9,2	3 177,5	11,5	410,0
September	8,16	5,68	90,7	96,7	1 461,6	9,8	3 213,7	12,1	357,4
Oktober	8,59	6,46	95,9	102,3	1 512,5	7,7	3 247,8	12,0	251,0
November	8,81	6,92	98,2	104,2	1 503,9	6,3	3 280,5	11,5	226,2
Desember	9,40	7,01	101,5	108,0	1 496,0	6,4	3 297,2	11,0	214,0
2009									
Januar	9,22	6,96	99,4	105,8	..	..	..	..	229,7

¹ Representativ markedskurs (midtkurs). ² Månedsgjennomsnitt av daglige noteringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9.1. Eksport og import av varer. Millioner kroner. Sesongjustert

	Eksport								Import
	Varer i alt, u/skip og plattformer	Olje- og gass	Varer i alt u/skip, plattf. og råolje	Herav:					
Metaller				Verkstedsprodukter	Treforedlingsprodukter	Kjemiske produkter	Fisk og fiskeprodukter		
2004	547 317	323 760	224 470	48 733	26 145	11 436	29 998	26 975	317 458
2005	661 014	407 672	253 167	50 575	30 547	11 274	31 812	31 056	349 236
2006	776 162	473 955	302 030	65 779	37 369	11 021	35 404	34 857	403 902
2007	786 924	451 408	335 182	78 486	44 792	10 748	39 879	35 830	455 255
2008	916 052	559 259	358 468	70 334	54 014	10 582	44 312	37 477	478 685
2007									
August	63 456	36 239	27 134	6 389	3 887	906	3 212	2 978	39 017
September	65 854	39 932	25 474	5 747	3 446	859	3 335	2 655	35 884
Oktober	66 938	39 982	27 303	6 118	3 706	854	3 350	2 767	41 152
November	69 986	41 038	28 708	6 191	3 902	852	3 416	3 050	38 239
Desember	78 058	46 607	30 823	6 244	4 371	863	3 386	3 029	38 699
2008									
Januar	74 812	44 777	29 848	6 278	4 136	895	3 788	2 992	39 808
Februar	78 212	48 495	30 235	6 204	4 350	888	3 434	3 023	40 115
Mars	77 021	46 406	28 617	6 079	3 592	858	3 494	2 956	39 573
April	76 549	49 020	29 257	6 170	4 805	868	3 445	2 988	38 468
Mai	82 586	50 619	31 110	6 122	5 498	871	3 691	3 182	39 764
Juni	80 795	53 157	30 300	5 916	4 437	858	3 580	3 057	40 862
Juli	81 108	49 719	32 271	6 090	4 466	836	3 570	2 959	40 104
August	81 048	50 080	30 817	6 173	3 895	874	3 983	3 134	40 117
September	75 273	43 731	30 941	5 851	4 820	914	3 936	3 185	44 050
Oktober	73 304	43 722	29 371	5 472	4 590	868	3 785	3 344	39 238
November	70 125	41 601	28 633	5 369	4 760	962	3 920	3 395	38 980
Desember	65 218	37 935	27 067	4 611	4 666	890	3 685	3 262	37 606
2009									
Januar	64 589	38 166	25 323	4 121	4 370	824	3 319	3 425	37 405

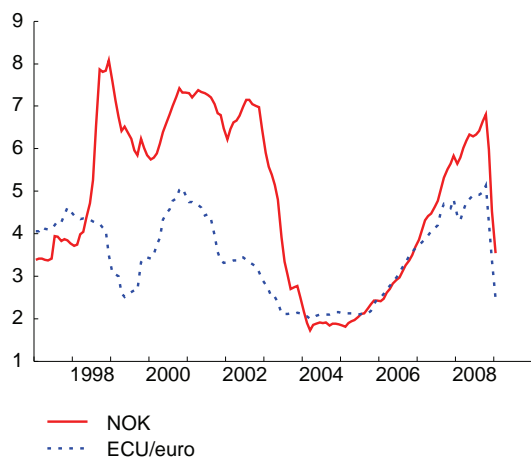
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9.2. Utenriksregnskap. Millioner kroner

	Eksport i alt	Import i alt	Vare og tj.bal.	Rente- og stønadbal.	Driftsbal.	Netto kap.overf.	Netto finansinv.	Norske inv. i utlandet	Utenl. inv. i Norge
2004	732 669	496 783	235 886	-14 269	221 617	-1 021	220 589	454 763	267 963
2005	868 353	548 062	320 291	-3 707	316 584	-1 878	314 706	658 813	380 866
2006	1 002 467	612 768	389 699	-17 551	372 148	-919	371 229	1 087 244	795 675
2007	1 042 254	679 026	363 228	-914	362 314	-971	361 343	758 803	576 155
2004									
2. kvartal	177 303	120 587	56 716	-8 159	48 557	-494	48 062	236 292	176 151
3. kvartal	183 091	129 388	53 703	4 436	58 139	-230	57 911	131 520	81 168
4. kvartal	195 063	131 761	63 302	-1 380	61 922	-370	61 552	-34 524	-69 488
2005									
1. kvartal	199 046	121 381	77 665	-2 863	74 802	-513	74 289	184 502	102 152
2. kvartal	211 208	137 973	73 235	-14 762	58 473	-119	58 354	161 011	112 415
3. kvartal	219 775	142 872	76 903	1 236	78 139	-550	77 589	192 602	102 175
4. kvartal	238 324	145 836	92 488	12 682	105 170	-696	104 474	120 698	64 124
2006									
1. kvartal	254 319	139 480	114 839	-36 105	78 734	-68	78 666	304 721	188 505
2. kvartal	244 707	150 054	94 653	-1 470	93 183	-576	92 607	262 583	192 741
3. kvartal	244 756	155 804	88 952	10 046	98 998	-116	98 882	274 899	205 093
4. kvartal	258 685	167 430	91 255	9 978	101 233	-159	101 074	245 041	209 336
2007									
1. kvartal	253 034	159 859	93 175	-10 765	82 410	-160	82 250	300 228	220 395
2. kvartal	251 546	168 195	83 351	-15 729	67 622	-587	67 035	151 523	77 483
3. kvartal	249 981	170 707	79 274	15 636	94 910	-116	94 794	234 513	204 061
4. kvartal	287 693	180 265	107 428	9 944	117 372	-108	117 264	72 539	74 216
2008									
1. kvartal	295 283	172 192	123 091	-21 762	101 329	-320	101 009	44 256	-41 165
2. kvartal	315 789	186 145	129 644	-6 567	123 077	-146	122 931	226 562	122 820
3. kvartal	300 457	190 514	109 943	6 661	116 604	-577	116 027	235 748	122 015

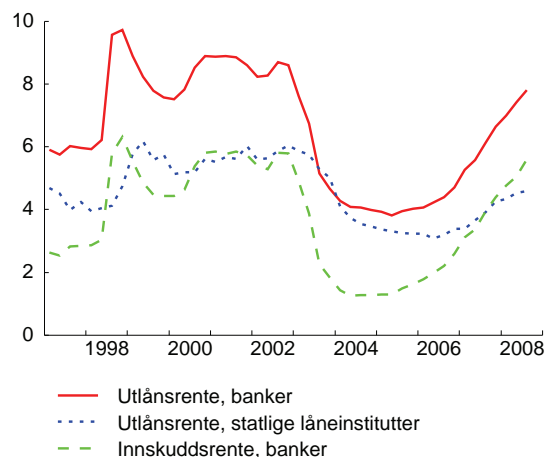
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fig. 8.1 3 måneders eurorente
Månedstall. Prosent

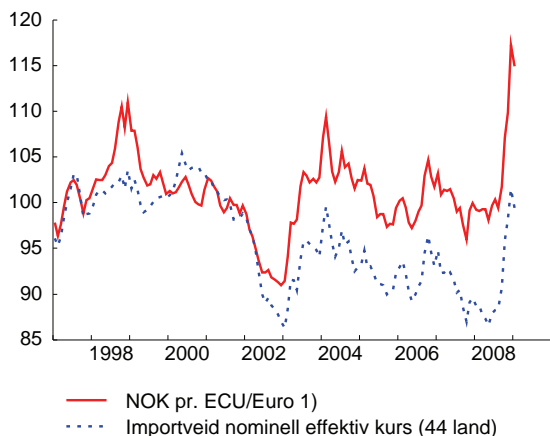
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.2 Utlånsrente og innskuddsrente
I slutten av kvartalet. Prosent

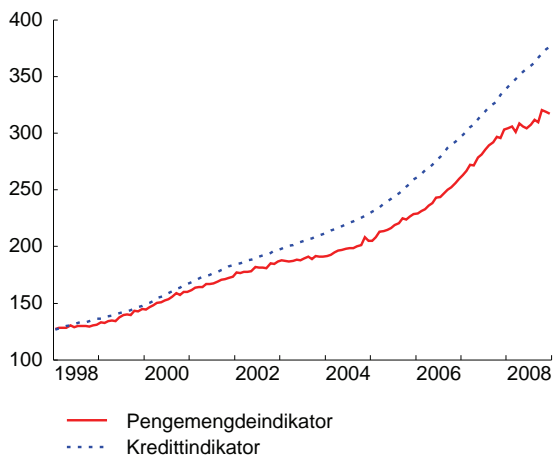
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 8.3 Valutakursindekser
1991=100. Månedstall

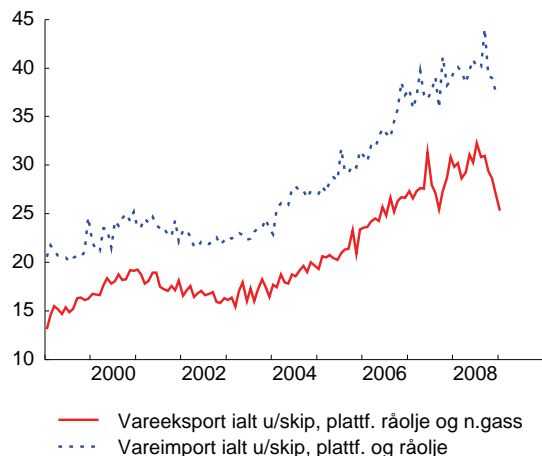
1) Representative markedskurser (midtkurser). Euro fra 1.1 1999
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.4 Penge- og kredittindikator
Sesongjustert indeks. Månedstall. 1993=100

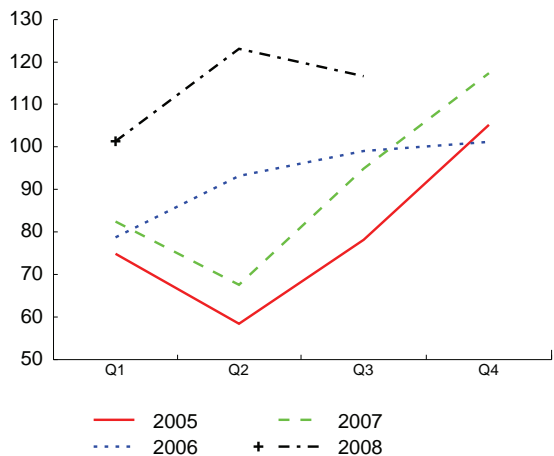
Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.1 Utenrikshandel
Milliarder kroner. Sesongjusterte månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.2 Driftsbalansen
Kvartalstall. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Nasjonalregnskap for Norge

Tabell	Side
1. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Løpende priser. Millioner kroner	18*
2. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Faste 2006-priser. Millioner kroner.....	19*
3. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	20*
4. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	21*
5. Produksjon. Løpende priser. Millioner kroner	22*
6. Produksjon. Faste 2006-priser. Millioner kroner.....	23*
7. Produksjon. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	24*
8. Produksjon. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	25*
9. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Løpende priser. Millioner kroner	26*
10. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Faste 2006-priser. Millioner kroner.....	27*
11. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	28*
12. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	29*
13. Hovedtall for konsum. Løpende priser. Millioner kroner	30*
14. Hovedtall for konsum. Faste 2006-priser. Millioner kroner.....	30*
15. Hovedtall for konsum. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	31*
16. Hovedtall for konsum. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	31*
17. Konsum i husholdninger. Løpende priser. Millioner kroner	32*
18. Konsum i husholdninger. Faste 2006-priser. Millioner kroner	32*
19. Konsum i husholdninger. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	33*
20. Konsum i husholdninger. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	33*
21. Bruttoinvestering i fast realkapital. Løpende priser. Millioner kroner	34*
22. Bruttoinvestering i fast realkapital. Faste 2006-priser. Millioner kroner	35*
23. Bruttoinvestering i fast realkapital. Prosentvis volumendring fra samme periode året før.....	36*
24. Bruttoinvestering i fast realkapital. Prosentvis prisendring fra samme periode året før.....	37*
25. Eksport. Løpende priser. Millioner kroner	38*
26. Eksport. Faste 2006-priser. Millioner kroner	39*
27. Eksport. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	40*
28. Eksport. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	41*
29. Import. Løpende priser. Millioner kroner	42*
30. Import. Faste 2006-priser. Millioner kroner	43*
31. Import. Prosentvis volumendring fra samme periode året før.....	44*
32. Import. Prosentvis prisendring fra samme periode året før.....	45*
33. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. 1000.....	46*
34. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. Prosentvis endring fra samme periode året før.....	47*
35. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Millioner	48*
36. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Prosentvis endring fra samme periode året før	49*
37. Lønnskostnader etter næring. Løpende priser. Millioner kroner	50*
38. Lønn per normalårsverk etter næring for lønnstakere. Prosentvis endring fra samme periode året før.....	51*

Tabell 1. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Løpende priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	941 592	992 349	218 814	232 400	239 539	250 839	232 606	247 522	252 508	259 712
Konsum i husholdninger	903 823	951 535	209 505	222 821	230 153	241 344	222 610	237 193	242 322	249 410
Varekonsum	469 976	485 305	107 989	114 166	115 964	131 857	112 643	120 816	120 023	131 824
Tjenestekonsum	402 596	427 580	94 458	100 559	103 953	103 627	100 763	106 951	109 570	110 296
Husholdningenes kjøp i utlandet	57 354	65 541	12 067	15 273	17 910	12 103	14 504	17 076	20 333	13 628
Utlendingers kjøp i Norge	-26 103	-26 891	-5 009	-7 177	-7 674	-6 243	-5 299	-7 650	-7 605	-6 337
Konsum i ideelle organisasjoner	37 769	40 814	9 309	9 579	9 386	9 495	9 996	10 329	10 187	10 302
Konsum i offentlig forvaltning	447 090	488 989	111 575	108 926	110 867	115 723	116 573	123 195	121 839	127 381
Konsum i statsforvaltningen	232 820	252 199	58 340	56 867	58 545	59 068	60 167	62 985	64 157	64 890
Konsum i statsforvaltningen, sivil	201 689	218 625	50 567	49 228	50 821	51 073	52 234	54 620	55 784	55 987
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	31 131	33 574	7 773	7 639	7 725	7 995	7 933	8 365	8 373	8 903
Konsum i kommuneforvaltningen	214 270	236 790	53 235	52 059	52 321	56 655	56 406	60 210	57 682	62 491
Bruttoinvestering i fast realkapital	484 569	527 208	108 197	117 477	123 056	135 838	123 560	129 440	133 927	140 281
Utvinning og rørtransport	107 913	122 756	21 770	27 032	29 979	29 132	26 343	29 526	32 542	34 345
Tjenester tilknyttet utvinning	1 011	73	125	582	255	49	102	81	-102	-8
Utenriks sjøfart	21 397	25 771	4 961	4 462	7 896	4 078	6 496	6 103	6 976	6 195
Fastlands-Norge	354 248	378 608	81 341	85 401	84 927	102 579	90 618	93 730	94 511	99 749
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	283 971	300 937	66 603	68 946	69 351	79 071	74 552	76 290	73 469	76 626
Næringer	181 493	201 897	40 639	43 321	44 794	52 739	48 325	51 019	49 507	53 046
Industri og bergverk	31 261	36 141	5 003	6 998	7 963	11 297	6 944	8 951	8 755	11 491
Annen vareproduksjon	30 192	34 296	5 810	7 977	8 056	8 349	7 268	9 363	8 828	8 838
Tjenester	120 041	131 460	29 826	28 346	28 774	33 094	34 113	32 706	31 924	32 717
Boliger (husholdninger)	102 478	99 040	25 965	25 624	24 557	26 332	26 227	25 271	23 963	23 579
Offentlig forvaltning	70 277	77 671	14 738	16 455	15 576	23 508	16 066	17 440	21 042	23 123
Lagerendring og statistiske avvik	40 631	64 441	18 649	4 504	1 164	16 314	17 980	16 238	11 405	18 819
Bruttoinvestering i alt	525 200	591 649	126 846	121 981	124 221	152 152	141 540	145 678	145 332	159 100
Innenlandsk sluttanvendelse	1 913 882	2 072 987	457 235	463 307	474 626	518 714	490 719	516 395	519 679	546 193
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (utenom lagerendring)	1 742 930	1 859 946	411 731	426 726	435 332	469 142	439 797	464 448	468 859	486 842
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	517 367	566 660	126 313	125 381	126 443	139 231	132 639	140 635	142 881	150 504
Eksport i alt	1 042 254	1 196 274	253 034	251 546	249 981	287 693	294 539	314 261	303 288	284 186
Tradisjonelle varer	302 371	324 212	75 905	74 793	70 325	81 348	77 559	82 496	81 562	82 595
Råolje og naturgass	479 948	590 806	117 612	111 415	113 637	137 284	151 435	159 974	149 424	129 973
Skip, plattform og fly	12 745	13 547	2 564	3 962	3 635	2 584	2 496	3 241	4 559	3 251
Tjenester	247 190	267 709	56 953	61 376	62 384	66 477	63 049	68 550	67 743	68 367
Samlet sluttanvendelse	2 956 137	3 269 261	710 269	714 853	724 607	806 408	785 258	830 657	822 967	830 379
Import i alt	679 026	731 405	159 859	168 195	170 707	180 265	171 731	185 414	191 659	182 601
Tradisjonelle varer	450 703	479 967	111 706	113 018	107 038	118 941	115 761	123 926	118 949	121 331
Råolje og naturgass	5 758	4 048	832	2 197	788	1 941	716	1 007	898	1 427
Skip, plattform og fly	19 180	27 766	2 873	3 289	5 837	7 181	6 309	6 427	9 681	5 349
Tjenester	203 385	219 624	44 448	49 691	57 044	52 202	48 945	54 054	62 131	54 494
Bruttonasjonalprodukt ¹	2 277 111	2 537 856	550 410	546 658	553 900	626 143	613 527	645 243	631 308	647 778
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	1 724 117	1 842 518	420 234	418 437	421 200	464 247	439 633	458 740	450 960	493 185
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	552 994	695 338	130 177	128 221	132 700	161 896	173 894	186 503	180 348	154 593
Fastlands-Norge(basisverdi)	1 465 456	1 580 614	359 348	354 780	355 813	395 516	376 357	393 659	385 845	424 752
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 144 833	1 230 415	278 439	277 118	276 872	312 404	293 264	304 616	299 070	333 466
Industri og bergverk	215 407	223 081	55 944	54 382	50 156	54 925	54 098	57 696	52 354	58 934
Annen vareproduksjon	172 753	198 674	44 729	36 899	41 777	49 348	49 602	42 820	50 612	55 641
Tjenester inkl. boligjenester	756 673	808 659	177 766	185 837	184 940	208 131	189 564	204 100	196 104	218 891
Offentlig forvaltning	320 623	350 199	80 909	77 662	78 941	83 112	83 094	89 043	86 776	91 287
Produktavgifter og -subsidiar	258 661	261 904	60 886	63 657	65 387	68 731	63 276	65 081	65 115	68 433

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 2. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Faste 2006-priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	934 732	948 406	219 265	230 605	238 362	246 500	225 915	238 332	240 435	243 724
Konsum i husholdninger	898 292	910 920	210 113	221 380	229 357	237 442	216 427	228 805	231 214	234 474
Varekonsum	472 644	471 822	109 919	114 763	117 110	130 852	110 779	118 364	116 116	126 563
Tjenestekonsum	393 166	401 486	93 183	98 368	101 317	100 297	96 343	100 898	102 555	101 689
Husholdningenes kjøp i utlandet	57 847	62 622	11 972	15 232	18 356	12 287	14 325	16 667	19 541	12 089
Utlendingers kjøp i Norge	-25 365	-25 009	-4 962	-6 983	-7 426	-5 994	-5 021	-7 124	-6 997	-5 867
Konsum i ideelle organisasjoner	36 440	37 486	9 152	9 225	9 006	9 058	9 488	9 527	9 220	9 250
Konsum i offentlig forvaltning	427 109	442 802	107 916	104 347	105 750	109 097	108 311	112 246	109 210	113 035
Konsum i statsforvaltningen	220 794	227 292	55 662	53 965	55 413	55 753	55 296	57 152	57 300	57 544
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	190 923	196 363	48 063	46 644	48 079	48 137	47 735	49 373	49 706	49 548
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	29 870	30 929	7 600	7 320	7 334	7 616	7 560	7 779	7 594	7 996
Konsum i kommuneforvaltningen	206 316	215 510	52 253	50 382	50 337	53 343	53 015	55 093	51 910	55 491
Bruttoinvestering i fast realkapital	459 610	475 002	104 044	111 268	116 530	127 769	113 242	117 369	120 117	124 274
Utvinning og rørtransport	100 726	107 836	20 733	25 131	27 784	27 078	23 737	25 965	28 432	29 702
Tjenester tilknyttet utvinning	938	-22	119	540	233	45	90	58	-120	-50
Utenriks sjøfart	20 767	23 518	4 781	4 214	7 721	4 051	6 261	5 757	6 335	5 164
Fastlands-Norge	337 180	343 671	78 411	81 383	80 792	96 594	83 155	85 590	85 470	89 457
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	270 862	273 935	64 321	65 847	66 201	74 494	68 528	69 876	66 597	68 934
Næringer	175 663	187 207	39 648	41 944	43 520	50 551	45 192	47 682	45 806	48 527
Industri og bergverk	30 584	34 217	4 918	6 845	7 806	11 014	6 628	8 522	8 282	10 785
Annen vareproduksjon	29 198	32 013	5 677	7 712	7 782	8 027	6 877	8 829	8 185	8 122
Tjenester	115 881	120 977	29 053	27 387	27 932	31 510	31 687	30 330	29 340	29 620
Boliger (husholdninger)	95 199	86 728	24 673	23 904	22 680	23 942	23 336	22 194	20 791	20 407
Offentlig forvaltning	66 318	69 735	14 090	15 536	14 591	22 100	14 626	15 714	18 872	20 523
Lagerendring og statistiske avvik	36 585	55 289	16 380	3 543	1 125	15 538	16 827	14 515	9 430	14 517
Bruttoinvestering i alt	496 196	530 291	120 424	114 810	117 655	143 306	130 069	131 885	129 548	138 790
Innenlandsk sluttanvendelse	1 858 038	1 921 499	447 604	449 762	461 767	498 903	464 295	482 463	479 192	495 549
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (utenom lagerendring)	1 699 022	1 734 879	405 592	416 335	424 904	452 191	417 381	436 168	435 115	446 216
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	493 427	512 537	122 006	119 883	120 342	131 197	122 938	127 959	128 083	133 558
Eksport i alt	1 027 757	1 037 114	262 171	250 049	245 876	269 661	263 658	260 112	243 440	269 905
Tradisjonelle varer	295 052	309 197	72 837	70 393	70 547	81 275	76 347	79 056	74 263	79 532
Råolje og naturgass	485 321	474 135	131 516	116 102	114 388	123 315	126 868	115 611	105 905	125 752
Skip, plattform og fly	11 920	13 376	2 460	3 801	3 286	2 372	2 362	3 171	4 395	3 448
Tjenester	235 465	240 406	55 358	59 753	57 655	62 700	58 081	62 275	58 877	61 173
Samlet sluttanvendelse	2 885 795	2 958 613	709 775	699 812	707 643	768 565	727 952	742 575	722 632	765 454
Import i alt	658 538	686 518	153 853	162 153	166 224	176 308	164 633	176 852	176 831	168 201
Tradisjonelle varer	434 511	448 201	106 880	107 317	104 070	116 244	110 181	116 253	109 034	112 732
Råolje og naturgass	5 397	3 235	912	2 119	737	1 629	558	708	590	1 379
Skip, plattform og fly	19 847	28 084	2 826	3 308	5 974	7 739	6 683	7 041	9 454	4 906
Tjenester	198 784	206 998	43 235	49 409	55 444	50 695	47 211	52 850	57 753	49 184
Bruttonasjonalprodukt ¹	2 227 256	2 272 096	555 922	537 659	541 419	592 257	563 319	565 723	545 801	597 253
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	1 676 943	1 717 358	412 414	406 043	411 113	447 373	418 312	431 420	418 296	449 330
Oljevirkingsomhet og utenriks sjøfart	550 313	554 738	143 507	131 616	130 306	144 884	145 008	134 303	127 505	147 923
Fastlands-Norge(basisverdi)	1 421 656	1 467 689	351 817	343 238	346 837	379 764	357 669	368 491	356 902	384 627
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 117 656	1 152 944	274 059	269 352	272 321	301 924	280 793	288 069	279 827	304 256
Industri og bergverk	206 270	212 223	53 639	50 603	47 930	54 098	52 717	56 071	49 746	53 690
Annen vareproduksjon	174 376	178 761	45 222	38 473	43 952	46 730	45 811	40 721	44 706	47 523
Tjenester inkl. boligjenester	737 010	761 960	175 197	180 276	180 440	201 096	182 265	191 277	185 375	203 043
Offentlig forvaltning	304 000	314 745	77 759	73 886	74 516	77 840	76 876	80 423	77 075	80 371
Produktavgifter og -subsidier	255 287	249 669	60 597	62 805	64 276	67 608	60 643	62 929	61 394	64 703

1 Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 3. Makroøkonomiske hovedstørrelser.
Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	6,0	1,5	6,3	5,8	5,8	6,1	3,0	3,4	0,9	-1,1
Konsum i husholdninger	6,1	1,4	6,4	5,9	5,9	6,2	3,0	3,4	0,8	-1,3
Varekonsum	7,6	-0,2	8,7	7,0	6,9	7,7	0,8	3,1	-0,8	-3,3
Tjenestekonsum	4,0	2,1	4,3	4,3	4,4	3,2	3,4	2,6	1,2	1,4
Husholdningenes kjøp i utlandet	7,8	8,3	4,0	7,2	6,8	14,5	19,7	9,4	6,5	-1,6
Utlendingers kjøp i Norge	4,8	-1,4	8,9	5,0	2,6	4,0	1,2	2,0	-5,8	-2,1
Konsum i ideelle organisasjoner	4,1	2,9	3,9	3,7	4,4	4,6	3,7	3,3	2,4	2,1
Konsum i offentlig forvaltning	3,4	3,7	2,1	3,7	4,1	3,8	0,4	7,6	3,3	3,6
Konsum i statsforvaltningen	2,0	2,9	1,3	2,4	2,1	2,0	-0,7	5,9	3,4	3,2
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	1,7	2,8	1,0	2,1	1,9	1,9	-0,7	5,9	3,4	2,9
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	3,7	3,5	3,6	4,5	3,7	3,1	-0,5	6,3	3,5	5,0
Konsum i kommuneforvaltningen	5,0	4,5	2,9	5,2	6,4	5,8	1,5	9,4	3,1	4,0
Bruttoinvestering i fast realkapital	8,4	3,3	8,9	4,0	11,3	9,3	8,8	5,5	3,1	-2,7
Utvinning og rørtransport	5,5	7,1	2,1	5,0	8,0	6,1	14,5	3,3	2,3	9,7
Tjenester tilknyttet utvinning	-71,7	..	..	-12,4	-78,8	-97,9	-24,7	-89,3	..	..
Utenriks sjøfart	22,4	13,2	1,1	-7,0	72,0	26,2	31,0	36,6	-17,9	27,5
Fastlands-Norge	9,3	1,9	10,4	4,5	10,1	12,2	6,0	5,2	5,8	-7,4
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	9,7	1,1	9,6	9,0	10,1	9,9	6,5	6,1	0,6	-7,5
Næringer	12,2	6,6	10,6	9,6	12,2	15,7	14,0	13,7	5,3	-4,0
Industri og bergverk	25,3	11,9	11,1	26,2	23,9	33,3	34,8	24,5	6,1	-2,1
Annen vareproduksjon	10,3	9,6	7,8	10,4	13,5	9,0	21,1	14,5	5,2	1,2
Tjenester	9,7	4,4	11,1	6,0	9,0	12,3	9,1	10,7	5,0	-6,0
Boliger (husholdninger)	5,3	-8,9	8,1	7,9	6,3	-0,6	-5,4	-7,1	-8,3	-14,8
Offentlig forvaltning	7,9	5,2	14,0	-11,2	9,8	20,7	3,8	1,1	29,3	-7,1
Lagerendring og statistiske avvik	-28,2	51,1	-22,8	3,3	-89,0	-3,5	2,7	309,7	738,0	-6,6
Bruttoinvestering i alt	4,4	6,9	4,2	3,3	0,4	9,2	8,0	14,9	10,1	-3,2
Innenlandsk sluttanvendelse	5,0	3,4	4,7	4,7	4,0	6,5	3,7	7,3	3,8	-0,7
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (utenom lagerendring)	6,0	2,1	5,9	5,0	6,2	6,8	2,9	4,8	2,4	-1,3
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	4,0	3,9	3,3	1,5	4,8	6,3	0,8	6,7	6,4	1,8
Eksport i alt	2,5	0,9	2,3	1,3	2,9	3,6	0,6	4,0	-1,0	0,1
Tradisjonelle varer	8,7	4,8	8,3	5,3	9,6	11,4	4,8	12,3	5,3	-2,1
Råolje og naturgass	-2,6	-2,3	-2,3	-4,3	-2,0	-1,9	-3,5	-0,4	-7,4	2,0
Skip, plattformer og fly	-5,9	12,2	-25,1	105,1	-5,6	-41,4	-4,0	-16,6	33,7	45,4
Tjenester	7,0	2,1	8,3	5,4	5,7	8,8	4,9	4,2	2,1	-2,4
Samlet sluttanvendelse	4,1	2,5	3,8	3,5	3,6	5,4	2,6	6,1	2,1	-0,4
Import i alt	7,5	4,2	7,5	5,0	7,7	9,5	7,0	9,1	6,4	-4,6
Tradisjonelle varer	6,7	3,2	8,5	7,0	6,7	4,7	3,1	8,3	4,8	-3,0
Råolje og naturgass	145,3	-40,1	37,2	642,4	190,5	63,5	-38,8	-66,6	-19,9	-15,4
Skip, plattformer og fly	34,4	41,5	-11,2	-43,1	57,8	290,2	136,5	112,8	58,3	-36,6
Tjenester	5,4	4,1	6,0	2,9	5,1	8,0	9,2	7,0	4,2	-3,0
Bruttonasjonalprodukt ¹	3,1	2,0	2,6	3,1	2,8	3,9	1,3	5,2	0,8	0,8
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	6,1	2,4	5,5	6,5	6,3	6,0	1,4	6,2	1,7	0,4
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	-4,9	0,8	-5,0	-6,1	-6,9	-1,9	1,0	2,0	-2,1	2,1
Fastlands-Norge(basisverdi)	5,9	3,2	5,2	6,5	6,5	5,4	1,7	7,4	2,9	1,3
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	6,7	3,2	6,4	7,3	7,2	5,9	2,5	6,9	2,8	0,8
Industri og bergverk	5,4	2,9	6,2	6,2	5,2	4,0	-1,7	10,8	3,8	-0,8
Annen vareproduksjon	7,2	2,5	1,2	9,0	10,4	8,8	1,3	5,8	1,7	1,7
Tjenester inkl. boligjenester	6,9	3,4	7,8	7,2	7,0	5,8	4,0	6,1	2,7	1,0
Offentlig forvaltning	3,2	3,5	1,5	3,9	4,0	3,5	-1,1	8,8	3,4	3,3
Produktavgifter og -subsidiær	7,1	-2,2	7,1	6,6	5,5	9,3	0,1	0,2	-4,5	-4,3

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 4. Makroøkonomiske hovedstørrelser.
Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i husholdninger										
og ideelle organisasjoner	0,7	3,9	1,2	0,7	0,3	0,8	3,2	3,1	4,5	4,7
Konsum i husholdninger	0,6	3,8	1,1	0,6	0,1	0,7	3,2	3,0	4,4	4,7
Varekonsum	-0,6	3,4	0,0	-0,9	-1,1	-0,2	3,5	2,6	4,4	3,4
Tjenestekonsum	2,4	4,0	2,1	2,1	2,5	2,9	3,2	3,7	4,1	5,0
Husholdningenes kjøp i utlandet	-0,9	5,6	3,6	2,5	-3,4	-5,5	0,5	2,2	6,6	14,4
Utlendingers kjøp i Norge	2,9	4,5	2,2	2,8	2,9	3,7	4,5	4,5	5,2	3,7
Konsum i ideelle organisasjoner	3,6	5,0	4,0	4,0	3,4	3,2	3,6	4,4	6,0	6,2
Konsum i offentlig forvaltning	4,7	5,5	5,2	4,7	4,4	4,4	4,1	5,1	6,4	6,2
Konsum i statsforvaltningen	5,4	5,2	6,1	5,4	5,3	4,9	3,8	4,6	6,0	6,4
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	5,6	5,4	6,3	5,5	5,5	5,2	4,0	4,8	6,2	6,5
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	4,2	4,2	4,9	4,9	3,9	3,2	2,6	3,1	4,7	6,1
Konsum i kommuneforvaltningen	3,9	5,8	4,1	4,0	3,3	3,9	4,4	5,8	6,9	6,0
Bruttoinvestering i fast realkapital	5,4	5,3	5,8	6,7	5,3	4,1	4,9	4,5	5,6	6,2
Utvinning og rørtransport	7,1	6,3	8,8	9,3	6,7	4,3	5,7	5,7	6,1	7,5
Tjenester tilknyttet utvinning	7,8	..	5,9	11,8	10,3	6,4	8,9	29,3	-22,3	-84,3
Utenriks sjøfart	3,0	6,4	5,3	8,6	1,5	-3,7	0,0	0,1	7,7	19,2
Fastlands-Norge	5,1	4,9	5,0	5,8	5,1	4,4	5,0	4,4	5,2	5,0
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	4,8	4,8	4,8	5,5	4,8	4,3	5,1	4,3	5,3	4,7
Næringer	3,3	4,4	3,5	4,2	3,2	2,5	4,3	3,6	5,0	4,8
Industri og bergverk	2,2	3,3	3,4	3,3	3,0	0,3	3,0	2,7	3,6	3,9
Annen vareproduksjon	3,4	3,6	4,3	4,3	3,9	1,5	3,3	2,5	4,2	4,6
Tjenester	3,6	4,9	3,3	4,4	3,0	3,6	4,9	4,2	5,6	5,2
Boliger (husholdninger)	7,6	6,1	7,0	7,8	7,9	8,1	6,8	6,2	6,4	5,1
Offentlig forvaltning	6,0	5,1	5,9	6,9	6,6	4,7	5,0	4,8	4,4	5,9
Lagerendring og statistiske avvik	11,1	4,9	20,6	85,3	15,4	-12,9	-6,1	-12,0	16,9	23,5
Bruttoinvestering i alt	5,8	5,4	6,9	9,1	8,4	0,4	3,3	4,0	6,3	8,0
Innenlandsk sluttanvendelse	3,0	4,7	3,7	3,8	3,3	1,5	3,5	3,9	5,5	6,0
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (utenom lagerendring)	2,6	4,5	3,0	2,7	2,2	2,5	3,8	3,9	5,2	5,2
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	4,9	5,4	5,3	5,0	4,6	4,5	4,2	5,1	6,2	6,2
Eksport i alt	1,4	13,7	-3,0	1,0	-1,1	8,5	15,7	20,1	22,5	-1,3
Tradisjonelle varer	2,5	2,3	7,8	5,6	-4,0	1,1	-2,5	-1,8	10,2	3,8
Råolje og naturgass	-1,1	26,0	-11,7	-4,6	-2,6	15,7	33,5	44,2	42,0	-7,2
Skip, plattform og fly	6,9	-5,3	9,3	7,4	11,9	2,6	1,4	-1,9	-6,2	-13,5
Tjenester	5,0	6,1	4,1	6,8	4,7	4,3	5,5	7,2	6,3	5,4
Samlet sluttanvendelse	2,4	7,9	1,2	2,8	1,7	3,9	7,8	9,5	11,2	3,4
Import i alt	3,1	3,3	6,4	6,8	1,8	-1,6	0,4	1,1	5,5	6,2
Tradisjonelle varer	3,7	3,2	6,8	8,5	2,6	-2,0	0,5	1,2	6,1	5,2
Råolje og naturgass	6,7	17,3	-11,0	3,8	1,5	22,8	40,6	37,2	42,3	-13,1
Skip, plattform og fly	-3,4	2,3	-1,7	4,2	-4,5	-10,4	-7,1	-8,2	4,8	17,5
Tjenester	2,3	3,7	6,3	3,0	0,9	-0,0	0,8	1,7	4,6	7,6
Bruttonasjonalprodukt ¹	2,2	9,3	-0,0	1,5	1,3	5,9	10,0	12,2	13,1	2,6
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2,8	4,4	3,8	2,6	2,1	2,8	3,1	3,2	5,2	5,8
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	0,5	24,7	-10,4	-2,0	-1,1	15,8	32,2	42,5	38,9	-6,5
Fastlands-Norge(basisverdi)	3,1	4,5	4,1	2,6	2,2	3,4	3,0	3,4	5,4	6,0
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	2,4	4,2	3,5	1,9	1,3	3,0	2,8	2,8	5,1	5,9
Industri og bergverk	4,4	0,7	6,2	6,0	2,7	2,8	-1,6	-4,3	0,6	8,1
Annen vareproduksjon	-0,9	12,2	4,5	-4,6	-6,3	1,8	9,5	9,6	19,1	10,9
Tjenester inkl. boligjenester	2,7	3,4	2,4	2,1	2,8	3,2	2,5	3,5	3,2	4,2
Offentlig forvaltning	5,5	5,5	6,1	5,2	5,4	5,2	3,9	5,3	6,3	6,4
Produktavgifter og -subsidiar	1,3	3,5	2,2	2,4	1,8	-1,0	3,8	2,0	4,3	4,0

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 5. Produksjon. Løpende priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Produksjon i alt.	3 850 354	4 278 486	932 956	936 128	932 579	1 048 690	1 026 515	1 092 782	1 058 057	1 101 132
Jordbruk og skogbruk	33 552	36 686	6 762	7 239	11 931	7 620	7 404	7 959	13 244	8 079
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	32 583	33 376	9 374	7 415	6 762	9 032	9 050	7 345	7 411	9 570
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	590 882	741 476	140 804	136 922	141 341	171 815	184 634	196 719	191 937	168 186
Utvinning av råolje og naturgass	539 290	677 204	128 206	123 806	127 775	159 503	171 371	179 954	174 518	151 361
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	51 593	64 273	12 599	13 116	13 566	12 312	13 264	16 765	17 420	16 825
Bergverksdrift	12 270	13 455	2 908	2 837	3 060	3 465	2 804	4 058	3 127	3 466
Industri	743 593	798 216	189 928	185 003	174 148	194 514	193 913	209 080	192 074	203 149
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	140 004	147 299	35 365	33 781	33 013	37 846	35 815	35 970	34 838	40 676
Tekstil- og bekledningsindustri	6 680	5 712	1 926	1 724	1 442	1 587	1 589	1 372	1 304	1 447
Trelast- og trevareindustri	28 691	26 070	7 232	7 410	6 570	7 480	6 600	7 398	5 880	6 192
Treforedling	18 658	17 591	4 793	4 689	4 586	4 590	4 442	4 556	4 398	4 194
Forlag og grafisk industri	41 916	42 369	11 187	10 122	9 802	10 805	10 771	10 863	9 885	10 850
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	112 649	121 482	26 438	28 122	27 666	30 423	30 297	33 789	30 008	27 388
Kjemiske råvarer	36 726	44 997	9 431	8 844	9 018	9 434	9 693	10 851	12 210	12 242
Metallindustri	81 891	74 033	21 775	22 166	18 931	19 020	19 123	20 210	18 860	15 840
Verkstedindustri	161 306	187 024	42 004	39 629	36 797	42 877	43 988	49 100	43 967	49 969
Bygging av skip og oljeplattformer	96 528	113 755	24 550	23 986	22 310	25 682	26 807	29 927	26 936	30 084
Møbelindustri og annen industri	18 542	17 885	5 227	4 531	4 014	4 770	4 786	5 043	3 788	4 267
Kraftforsyning	58 011	76 277	16 063	11 919	11 532	18 496	20 907	15 092	16 723	23 555
Vannforsyning	4 220	4 514	1 016	1 043	1 068	1 093	1 107	1 120	1 135	1 152
Bygge- og anleggsvirksomhet	287 867	315 737	71 517	71 189	67 811	77 351	75 489	81 454	76 351	82 442
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	331 393	353 908	77 446	81 847	78 895	93 205	83 224	91 240	85 230	94 215
Hotell- og restaurantvirksomhet	58 103	62 546	12 169	14 897	16 339	14 698	13 303	16 170	17 486	15 588
Rørtransport	19 112	21 559	4 796	4 336	4 675	5 306	5 368	5 039	5 207	5 945
Utenriks sjøfart	120 575	125 894	27 583	30 899	30 859	31 234	29 939	33 118	32 409	30 428
Transport ellers	182 995	194 387	42 132	45 075	47 186	48 601	43 693	49 025	49 540	52 128
Post og telekommunikasjon	82 030	85 614	19 769	20 046	20 073	22 142	20 868	20 861	20 933	22 952
Finansiell tjenesteyting	132 187	147 180	31 056	32 312	33 355	35 463	33 585	36 018	36 094	41 484
Boligtjenester (husholdninger)	118 166	122 615	29 010	29 338	29 816	30 002	29 939	30 493	31 005	31 178
Forretningsmessig tjenesteyting	436 588	485 605	99 866	105 134	103 833	127 755	112 920	121 462	114 301	136 921
Offentlig administrasjon og forsvar	155 285	168 963	38 448	37 640	39 075	40 122	40 467	42 377	42 743	43 376
Undervisning	111 746	120 350	29 216	27 458	25 657	29 414	29 173	31 482	27 376	32 320
Helse- og sosialtjenester	228 626	250 527	55 976	55 945	58 103	58 603	59 949	62 206	64 170	64 202
Andre sosiale og personlige tjenester	110 571	119 599	27 116	27 634	27 062	28 760	28 778	30 464	29 561	30 796
Fastlands-Norge	3 119 785	3 389 557	759 773	763 972	755 705	840 335	806 574	857 906	828 504	896 573

Offentlig forvaltning	460 257	499 976	115 009	112 280	114 120	118 849	119 647	126 126	124 483	129 720
Statsforvaltningen	222 492	239 202	55 640	54 249	56 004	56 599	57 406	59 892	60 665	61 239
Sivil forvaltning	191 926	206 261	48 009	46 744	48 417	48 756	49 607	51 684	52 449	52 521
Forsvar	30 566	32 941	7 631	7 505	7 587	7 843	7 798	8 208	8 216	8 719
Kommuneforvaltningen	237 765	260 774	59 369	58 031	58 115	62 250	62 241	66 234	63 818	68 480

Tabell 6. Produksjon. Faste 2006-priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Produksjon i alt.	3 730 687	3 836 785	927 747	910 029	902 867	990 044	943 741	968 592	922 313	1 002 138
Jordbruk og skogbruk	31 148	32 402	6 254	6 638	11 110	7 146	6 525	6 978	11 696	7 204
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	37 052	38 929	9 977	8 481	7 811	10 783	10 898	8 958	8 390	10 682
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	587 416	594 302	153 924	139 746	139 980	153 766	154 572	143 303	138 015	158 412
Utvinning av råolje og naturgass	540 807	543 196	142 023	128 197	127 760	142 827	143 246	130 275	123 940	145 735
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	46 609	51 106	11 901	11 549	12 220	10 939	11 326	13 028	14 075	12 677
Bergverksdrift	11 633	11 441	2 728	2 640	3 001	3 264	2 465	3 356	2 731	2 889
Industri	709 860	727 760	183 614	174 259	166 346	185 641	181 419	191 095	171 235	184 010
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	136 429	137 280	34 750	32 793	32 006	36 879	34 422	33 898	32 020	36 939
Tekstil- og bekledningsindustri	6 634	5 510	1 906	1 728	1 432	1 568	1 550	1 335	1 246	1 379
Trelast- og trevareindustri	25 282	22 354	6 773	6 476	5 644	6 389	5 632	6 279	5 076	5 367
Treforedling	18 057	16 870	4 600	4 528	4 461	4 468	4 312	4 444	4 188	3 926
Forlag og grafisk industri	41 749	41 920	11 158	10 081	9 761	10 750	10 680	10 756	9 776	10 708
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	107 588	102 709	27 227	26 571	26 002	27 788	26 687	28 075	23 472	24 474
Kjemiske råvarer	34 455	34 620	8 882	8 381	8 463	8 729	8 527	9 175	8 583	8 335
Metallindustri	73 335	71 870	18 671	18 421	17 714	18 529	18 482	18 898	17 992	16 498
Verkstedindustri	156 292	173 686	40 867	38 170	35 682	41 573	41 533	46 025	40 814	45 315
Bygging av skip og oljeplattformer	91 954	103 933	23 670	22 721	21 232	24 331	24 976	27 404	24 519	27 035
Møbelindustri og annen industri	18 086	17 008	5 110	4 390	3 949	4 637	4 619	4 805	3 549	4 035
Kraftforsyning	67 728	69 666	18 211	15 141	16 126	18 250	19 438	16 154	15 056	19 018
Vannforsyning	4 150	4 370	1 001	1 026	1 050	1 073	1 073	1 085	1 098	1 114
Bygge- og anleggsvirksomhet	265 231	273 400	67 702	65 990	62 174	69 365	66 577	70 833	65 501	70 490
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	324 490	336 011	76 977	79 358	77 386	90 769	80 658	85 381	79 988	89 984
Hotell- og restaurantvirksomhet	55 372	56 710	11 816	14 273	15 503	13 780	12 283	14 705	15 813	13 909
Rørtransport	21 327	22 443	5 477	5 051	4 768	6 031	6 283	5 376	4 613	6 172
Utenriks sjøfart	111 315	110 699	26 014	29 936	26 728	28 637	26 209	29 861	26 952	27 677
Transport ellers	176 743	176 645	41 366	43 410	46 337	45 630	41 015	44 763	45 469	45 397
Post og telekommunikasjon	84 702	90 052	20 415	20 582	20 640	23 065	21 645	21 629	21 767	25 011
Finansiell tjenesteyting	130 596	135 838	30 789	31 656	33 366	34 784	32 034	33 550	34 476	35 778
Boligtjenester (husholdninger)	116 537	117 936	28 735	29 054	29 374	29 374	29 080	29 403	29 726	29 727
Forretningsmessig tjenesteyting	415 248	439 273	96 362	100 203	98 331	120 352	103 703	110 071	102 864	122 634
Offentlig administrasjon og forsvar	147 980	152 255	37 040	35 913	37 229	37 797	37 245	38 363	38 211	38 435
Undervisning	108 471	110 934	28 785	26 688	24 903	28 096	27 713	29 184	25 029	29 009
Helse- og sosialtjenester	216 796	224 891	54 023	53 316	54 704	54 753	55 550	56 201	56 701	56 439
Andre sosiale og personlige tjenester	106 893	110 830	26 538	26 668	25 998	27 689	27 357	28 343	26 983	28 148
Fastlands-Norge	3 010 628	3 109 340	742 331	735 295	731 391	801 611	756 677	790 052	752 733	809 878

Offentlig forvaltning	439 123	451 861	111 190	107 426	108 598	111 908	111 034	114 645	111 215	114 967
Statsforvaltningen	210 172	214 073	52 946	51 327	52 739	53 160	52 444	53 973	53 718	53 938
Sivil forvaltning	180 857	183 764	45 487	44 137	45 541	45 693	45 020	46 349	46 279	46 116
Forsvar	29 314	30 310	7 459	7 191	7 198	7 467	7 424	7 625	7 439	7 822
Kommuneforvaltningen	228 951	237 787	58 245	56 099	55 859	58 748	58 590	60 672	57 497	61 029

Tabell 7. Produksjon. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Produksjon i alt.	4,7	2,8	4,5	4,8	4,9	4,5	1,7	6,4	2,2	1,2
Jordbruk og skogbruk	0,9	4,0	2,2	0,4	-2,3	5,8	4,3	5,1	5,3	0,8
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	12,5	5,1	14,1	17,7	15,2	5,6	9,2	5,6	7,4	-0,9
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	-4,2	1,2	-3,5	-6,3	-5,7	-1,6	0,4	2,5	-1,4	3,0
Utvinning av råolje og naturgass	-5,5	0,4	-5,8	-6,4	-7,9	-2,1	0,9	1,6	-3,0	2,0
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	14,3	9,6	36,9	-4,6	25,2	6,8	-4,8	12,8	15,2	15,9
Bergverksdrift	13,9	-1,7	37,3	-6,8	20,3	12,7	-9,7	27,2	-9,0	-11,5
Industri	4,6	2,5	4,8	5,5	4,6	3,6	-1,2	9,7	2,9	-0,9
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	2,5	0,6	2,4	2,9	2,5	2,3	-0,9	3,4	0,0	0,2
Tekstil- og bekledningsindustri	-2,3	-16,9	4,7	5,2	-5,9	-13,2	-18,7	-22,7	-13,0	-12,0
Trelast- og trevareindustri	3,1	-11,6	6,0	7,4	3,3	-3,8	-16,8	-3,0	-10,1	-16,0
Treforedling	-4,8	-6,6	-9,9	-0,2	-3,7	-4,9	-6,3	-1,8	-6,1	-12,1
Forlag og grafisk industri	0,5	0,4	0,4	0,4	-0,7	1,8	-4,3	6,7	0,2	-0,4
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	1,5	-4,5	2,3	1,1	1,4	1,1	-2,0	5,7	-9,7	-11,9
Kjemiske råvarer	1,1	0,5	3,1	-2,5	2,5	1,5	-4,0	9,5	1,4	-4,5
Metallindustri	6,7	-2,0	3,5	6,6	10,1	6,8	-1,0	2,6	1,6	-11,0
Verktedindustri	9,3	11,1	8,7	11,1	9,1	8,5	1,6	20,6	14,4	9,0
Bygging av skip og oljeplattformer	9,1	13,0	10,6	12,0	7,4	6,8	5,5	20,6	15,5	11,1
Møbelindustri og annen industri	1,9	-6,0	12,1	1,1	1,0	-6,2	-9,6	9,5	-10,1	-13,0
Kraftforsyning	9,6	2,9	-9,7	11,4	29,3	17,4	6,7	6,7	-6,6	4,2
Vannforsyning	4,9	5,3	1,1	3,7	6,2	8,6	7,2	5,7	4,6	3,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	11,4	3,1	12,1	11,6	11,7	10,1	-1,7	7,3	5,4	1,6
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	9,1	3,6	11,7	9,7	6,7	8,6	4,8	7,6	3,4	-0,9
Hotell- og restaurantvirksomhet	5,7	2,4	8,6	8,2	4,4	2,3	4,0	3,0	2,0	0,9
Rørtransport	0,3	5,2	-5,2	1,8	-3,1	7,5	14,7	6,4	-3,3	2,3
Utenriks sjøfart	0,9	-0,6	-1,2	3,0	0,7	1,0	0,7	-0,3	0,8	-3,4
Transport ellers	5,8	-0,1	7,2	3,3	8,6	4,3	-0,8	3,1	-1,9	-0,5
Post og telekommunikasjon	12,8	6,3	14,3	17,4	11,2	9,0	6,0	5,1	5,5	8,4
Finansiell tjenesteyting	10,4	4,0	8,4	8,8	12,1	12,0	4,0	6,0	3,3	2,9
Boligtjenester (husholdninger)	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
Forretningsmessig tjenesteyting	9,4	5,8	9,9	10,8	12,7	5,4	7,6	9,8	4,6	1,9
Offentlig administrasjon og forsvar	4,8	2,9	3,6	5,9	4,4	5,5	0,6	6,8	2,6	1,7
Undervisning	2,8	2,3	2,3	3,2	4,3	1,5	-3,7	9,4	0,5	3,2
Helse- og sosialtjenester	3,8	3,7	3,4	4,6	3,8	3,4	2,8	5,4	3,7	3,1
Andre sosiale og personlige tjenester	4,2	3,7	2,7	4,0	4,5	5,4	3,1	6,3	3,8	1,7
Fastlands-Norge	6,8	3,3	6,6	7,3	7,5	5,8	1,9	7,4	2,9	1,0

Offentlig forvaltning	3,5	2,9	2,3	4,0	4,1	3,6	-0,1	6,7	2,4	2,7
Statsforvaltningen	2,5	1,9	1,7	3,1	2,7	2,5	-0,9	5,2	1,9	1,5
Sivil forvaltning	2,4	1,6	1,5	2,9	2,6	2,5	-1,0	5,0	1,6	0,9
Forsvar	3,3	3,4	3,2	4,0	3,3	2,8	-0,5	6,0	3,4	4,8
Kommuneforvaltningen	4,4	3,9	2,8	4,8	5,5	4,7	0,6	8,2	2,9	3,9

Tabell 8. Produksjon. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Produksjon i alt.	3,2	8,0	1,9	3,1	2,3	5,3	8,2	9,7	11,1	3,7
Jordbruk og skogbruk	7,7	5,1	8,5	8,8	7,3	6,7	4,9	4,6	5,5	5,2
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	-12,1	-2,5	0,2	-21,0	-16,7	-12,0	-11,6	-6,2	2,0	7,0
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	0,6	24,0	-9,0	-2,5	-1,2	15,2	30,6	40,1	37,7	-5,0
Utvinning av råolje og naturgass	-0,3	25,0	-10,6	-4,1	-2,1	16,0	32,5	43,0	40,8	-7,0
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	10,7	13,6	14,9	16,1	8,8	4,9	10,6	13,3	11,5	17,9
Bergverksdrift	5,5	11,5	8,2	10,3	1,4	3,1	6,8	12,5	12,3	13,0
Industri	4,8	4,7	5,9	6,7	3,6	3,0	3,3	3,1	7,1	5,4
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	2,6	4,6	3,3	3,2	2,0	2,1	2,2	3,0	5,5	7,3
Tekstil- og bekledningsindustri	0,7	3,0	2,3	1,0	-0,1	-0,4	1,5	3,0	4,0	3,6
Trelast- og trevareindustri	13,5	2,8	8,4	15,1	16,4	14,8	9,7	3,0	-0,5	-1,4
Treforedling	3,3	0,9	4,4	5,2	3,7	0,2	-1,1	-1,0	2,2	4,0
Forlag og grafisk industri	0,4	0,7	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6	0,6	0,7	0,8
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	4,7	13,0	-1,0	3,4	3,4	13,0	16,9	13,7	20,2	2,2
Kjemiske råvarer	6,6	21,9	8,2	7,6	7,2	3,6	7,1	12,1	33,5	35,9
Metallindustri	11,7	-7,8	30,8	26,0	2,7	-8,3	-11,3	-11,1	-1,9	-6,5
Verktedindustri	3,2	4,3	3,6	4,3	3,0	1,9	3,0	2,8	4,5	6,9
Bygging av skip og oljeplattformer	5,0	4,3	6,1	6,5	4,8	2,8	3,5	3,4	4,6	5,4
Møbelindustri og annen industri	2,5	2,6	2,6	3,7	1,9	2,0	1,3	1,7	5,0	2,8
Kraftforsyning	-14,3	27,8	-4,3	-18,6	-30,7	-8,2	21,9	18,7	55,3	22,2
Vannforsyning	1,7	1,6	1,6	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6	1,6	1,5
Bygge- og anleggsvirksomhet	8,5	6,4	7,6	8,7	8,9	9,0	7,3	6,6	6,9	4,9
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	2,1	3,1	1,7	1,9	1,7	3,1	2,6	3,6	4,5	2,0
Hotell- og restaurantvirksomhet	4,9	5,1	4,0	4,9	5,5	5,1	5,2	5,4	4,9	5,1
Rørtransport	-10,4	7,2	-5,8	-15,3	-5,4	-14,4	-2,4	9,2	15,1	9,5
Utenriks sjøfart	8,3	5,0	4,9	13,0	7,1	8,4	7,7	7,5	4,1	0,8
Transport ellers	3,5	6,3	3,9	4,7	3,5	2,3	4,6	5,5	7,0	7,8
Post og telekommunikasjon	-3,2	-1,8	-5,2	-5,6	-1,6	-0,6	-0,4	-1,0	-1,1	-4,4
Finansiell tjenesteyting	1,2	7,0	-0,0	0,6	0,7	3,6	3,9	5,2	4,7	13,7
Boligtjenester (husholdninger)	1,4	2,5	1,5	1,0	1,5	1,6	2,0	2,7	2,8	2,7
Forretningsmessig tjenesteyting	5,1	5,1	5,5	5,1	5,0	5,0	5,1	5,2	5,2	5,2
Offentlig administrasjon og forsvar	4,9	5,8	5,9	4,9	4,4	4,5	4,7	5,4	6,6	6,3
Undervisning	3,0	5,3	3,3	3,1	2,7	3,0	3,7	4,8	6,2	6,4
Helse- og sosialtjenester	5,5	5,6	5,6	5,4	5,3	5,5	4,2	5,5	6,6	6,3
Andre sosiale og personlige tjenester	3,4	4,3	4,3	3,8	2,8	2,9	3,0	3,7	5,2	5,3
Fastlands-Norge	3,6	5,2	4,2	3,9	2,9	3,5	4,1	4,5	6,5	5,6

Offentlig forvaltning	4,8	5,6	5,3	4,8	4,5	4,6	4,2	5,3	6,5	6,2
Statsforvaltningen	5,9	5,6	6,6	5,7	5,7	5,5	4,2	5,0	6,3	6,6
Sivil forvaltning	6,1	5,8	6,9	5,8	6,0	5,8	4,4	5,3	6,6	6,7
Forsvar	4,3	4,2	5,0	5,0	3,9	3,3	2,7	3,2	4,8	6,1
Kommuneforvaltningen	3,8	5,6	4,2	4,0	3,3	3,9	4,2	5,5	6,7	5,9

**Tabell 9. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.
Løpende priser. Millioner kroner**

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Bruttonasjonalprodukt¹	2 277 111	2 537 856	550 410	546 658	553 900	626 143	613 527	645 243	631 308	647 778
Jordbruk og skogbruk	16 544	18 435	3 563	861	7 659	4 462	3 942	1 064	8 706	4 724
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	11 581	9 776	4 131	2 521	2 093	2 835	2 995	1 861	2 051	2 869
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	500 013	640 858	117 665	114 968	119 053	148 327	160 144	172 257	167 284	141 173
Utvinning av råolje og naturgass	475 647	608 251	111 922	108 645	112 635	142 445	153 718	163 545	158 646	132 341
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	24 366	32 607	5 742	6 323	6 418	5 883	6 426	8 712	8 637	8 832
Bergverksdrift	4 764	5 441	1 169	1 164	1 130	1 302	1 139	1 714	1 208	1 380
Industri	210 643	217 640	54 775	53 219	49 026	53 623	52 959	55 982	51 145	57 554
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	34 589	35 200	8 717	8 462	8 165	9 244	8 913	8 673	8 148	9 465
Tekstil- og bekledningsindustri	2 594	2 120	757	673	556	608	601	531	473	515
Trelast- og trevareindustri	10 227	8 865	2 394	2 655	2 449	2 730	2 274	2 564	1 998	2 029
Treforedling	4 770	3 561	1 292	1 221	1 204	1 053	938	933	882	808
Forlag og grafisk industri	17 010	16 516	4 577	4 107	3 991	4 335	4 267	4 253	3 845	4 151
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	24 089	21 055	6 189	6 601	5 758	5 541	5 044	4 295	4 471	7 245
Kjemiske råvarer	10 414	14 024	2 734	2 435	2 621	2 624	2 682	3 058	4 225	4 059
Metallindustri	18 798	11 983	5 529	5 628	4 069	3 572	3 537	4 007	2 988	1 451
Verkstedindustri	55 474	66 769	14 235	13 430	12 741	15 067	15 672	17 481	15 455	18 161
Bygging av skip og oljeplattformer	26 139	31 247	6 488	6 437	6 068	7 147	7 315	8 395	7 333	8 204
Møbelindustri og annen industri	6 540	6 301	1 863	1 569	1 403	1 704	1 715	1 793	1 328	1 465
Kraftforsyning	43 020	59 396	12 042	8 612	8 140	14 226	16 310	11 340	13 007	18 738
Vannforsyning	2 365	2 528	540	575	609	640	637	632	631	628
Bygge- og anleggsvirksomhet	101 608	111 067	24 993	24 904	23 885	27 826	26 355	28 555	26 847	29 310
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	169 185	176 953	39 558	42 162	40 202	47 263	41 426	46 349	42 640	46 539
Hotell- og restaurantvirksomhet	32 125	34 517	6 660	8 234	9 080	8 151	7 320	9 005	9 609	8 582
Rørtransport	17 063	19 239	4 284	3 849	4 210	4 720	4 741	4 486	4 720	5 292
Utenriks sjøfart	35 918	35 241	8 228	9 404	9 438	8 849	9 009	9 760	8 344	8 128
Transport ellers	66 782	67 466	16 005	16 238	16 454	18 085	15 422	16 578	16 117	19 349
Post og telekommunikasjon	32 003	30 294	7 914	7 851	7 806	8 432	7 732	7 623	7 447	7 492
Finansiell tjenesteyting	73 572	83 594	17 261	17 980	18 573	19 759	18 721	20 095	19 974	24 805
Boligtjenester (husholdninger)	80 887	80 228	20 169	20 050	20 399	20 269	20 068	20 177	20 562	19 421
Forretningsmessig tjenesteyting	207 570	232 554	47 296	49 705	49 076	61 494	54 162	58 068	54 166	66 158
Offentlig administrasjon og forsvar	90 248	98 659	22 899	21 612	22 592	23 145	23 352	24 996	25 036	25 275
Undervisning	84 519	91 495	22 326	20 707	18 951	22 535	22 027	24 363	20 266	24 838
Helse- og sosialtjenester	176 806	194 541	43 055	43 054	45 127	45 569	46 044	48 374	50 079	50 044
Andre sosiale og personlige tjenester	61 234	66 029	14 993	15 330	15 010	15 900	15 748	16 882	16 352	17 047
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	1 724 117	1 842 518	420 234	418 437	421 200	464 247	439 633	458 740	450 960	493 185
Merverdi og investeringsavgift	188 705	194 964	44 057	45 995	47 523	51 129	46 540	47 459	48 465	52 500
Andre produktskatter, netto	67 819	67 177	16 140	17 133	17 193	17 353	16 757	17 776	16 703	15 940
Statistiske avvik	2 137	-237	688	529	671	248	-22	-154	-53	-8
Fastlands-Norge (basisverdi)	1 465 456	1 580 614	359 348	354 780	355 813	395 516	376 357	393 659	385 845	424 752

Offentlig forvaltning	320 623	350 199	80 909	77 662	78 941	83 112	83 094	89 043	86 776	91 287
Statsforvaltningen	142 796	153 879	36 115	34 449	35 945	36 287	36 731	38 833	39 089	39 225
Sivil forvaltning	126 812	137 154	32 032	30 557	32 036	32 187	32 787	34 606	34 994	34 767
Forsvar	15 984	16 724	4 083	3 892	3 909	4 100	3 944	4 227	4 095	4 458
Kommuneforvaltningen	177 827	196 320	44 794	43 213	42 995	46 825	46 362	50 210	47 687	52 061

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

**Tabell 10. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.
Faste 2006-priser. Millioner kroner**

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Bruttonasjonalprodukt¹	2 227 256	2 272 096	555 922	537 659	541 419	592 257	563 319	565 723	545 801	597 253
Jordbruk og skogbruk	14 797	16 419	3 145	524	6 984	4 144	3 384	861	7 831	4 342
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	16 388	17 090	4 768	3 675	3 219	4 726	5 181	3 818	3 507	4 584
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	500 678	504 349	131 456	118 874	118 727	131 621	132 186	121 304	116 027	134 832
Utvinning av råolje og naturgass	479 919	481 591	126 151	113 730	113 284	126 755	127 145	115 499	109 755	129 192
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	20 759	22 758	5 305	5 144	5 443	4 867	5 041	5 805	6 272	5 640
Bergverksdrift	4 380	4 341	1 018	1 022	1 124	1 216	947	1 256	1 049	1 089
Industri	201 890	207 883	52 621	49 581	46 806	52 882	51 769	54 815	48 697	52 601
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	33 543	33 113	8 567	8 053	7 847	9 076	8 447	8 122	7 661	8 883
Tekstil- og bekledningsindustri	2 652	2 200	765	690	570	626	621	533	496	550
Trelast- og trevareindustri	8 314	7 323	2 232	2 131	1 852	2 100	1 848	2 062	1 659	1 754
Treforedling	4 563	4 245	1 165	1 145	1 126	1 127	1 088	1 121	1 053	984
Forlag og grafisk industri	17 339	17 382	4 643	4 186	4 047	4 464	4 435	4 465	4 047	4 436
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	22 031	21 467	5 662	5 491	5 102	5 776	5 531	6 080	4 832	5 024
Kjemiske råvarer	9 054	9 077	2 339	2 202	2 221	2 292	2 239	2 411	2 248	2 179
Metallindustri	17 005	16 621	4 336	4 273	4 102	4 294	4 284	4 379	4 158	3 801
Verkstedindustri	55 635	61 751	14 571	13 594	12 674	14 796	14 774	16 381	14 500	16 096
Bygging av skip og oljeplattformer	24 816	28 191	6 378	6 132	5 752	6 554	6 732	7 419	6 687	7 353
Møbelindustri og annen industri	6 938	6 510	1 964	1 684	1 512	1 778	1 772	1 843	1 354	1 541
Kraftforsyning	52 653	54 210	14 169	11 744	12 558	14 181	15 168	12 544	11 689	14 809
Vannforsyning	2 391	2 612	539	582	615	654	649	656	664	643
Bygge- og anleggsvirksomhet	90 539	91 043	23 139	22 530	21 191	23 678	22 078	23 497	21 679	23 789
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	167 569	173 752	39 793	40 909	39 881	46 986	41 655	44 145	41 366	46 585
Hotell- og restaurantvirksomhet	30 122	30 822	6 422	7 768	8 440	7 492	6 671	7 998	8 602	7 551
Rørtransport	19 378	20 384	4 979	4 588	4 328	5 482	5 713	4 882	4 183	5 606
Utenriks sjøfart	30 257	30 005	7 072	8 153	7 252	7 781	7 108	8 117	7 295	7 485
Transport ellers	65 167	65 146	15 358	15 925	16 939	16 946	15 203	16 440	16 660	16 843
Post og telekommunikasjon	35 950	38 050	8 724	8 713	8 704	9 809	9 161	9 180	9 144	10 566
Finansiell tjenesteyting	72 843	74 724	17 132	17 554	18 801	19 356	17 626	18 209	19 063	19 826
Boligtjenester (husholdninger)	81 130	80 674	20 192	20 277	20 345	20 316	20 128	20 251	20 255	20 040
Forretningsmessig tjenesteyting	193 643	204 484	45 051	46 519	45 327	56 746	48 347	51 041	47 330	57 766
Offentlig administrasjon og forsvar	85 580	88 499	21 887	20 516	21 424	21 754	21 410	22 475	22 303	22 311
Undervisning	81 901	84 303	21 968	20 107	18 334	21 493	20 977	22 573	18 534	22 219
Helse- og sosialtjenester	166 071	172 598	41 315	40 694	41 963	42 099	42 297	43 136	43 666	43 499
Andre sosiale og personlige tjenester	58 643	61 041	14 574	14 598	14 185	15 286	15 017	15 595	14 863	15 565
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	1 676 943	1 717 358	412 414	406 043	411 113	447 373	418 312	431 420	418 296	449 330
Merverdi og investeringsavgift	183 744	180 985	43 355	44 914	46 334	49 142	43 795	44 717	44 480	47 993
Andre produktskatter, netto	71 543	68 686	17 243	17 891	17 942	18 467	16 848	18 211	16 914	16 712
Statistiske avvik	-0	-2	-0	-0	-0	-0	-0	-0	-0	-2
Fastlands-Norge (basisverdi)	1 421 656	1 467 689	351 817	343 238	346 837	379 764	357 669	368 491	356 902	384 627

Offentlig forvaltning	304 000	314 745	77 759	73 886	74 516	77 840	76 876	80 423	77 075	80 371
Statsforvaltningen	133 232	135 808	33 872	32 200	33 373	33 787	33 109	34 491	34 103	34 104
Sivil forvaltning	117 986	120 124	29 900	28 481	29 712	29 892	29 259	30 486	30 327	30 052
Forsvar	15 246	15 685	3 972	3 719	3 661	3 895	3 851	4 005	3 777	4 052
Kommuneforvaltningen	170 769	178 936	43 886	41 686	41 143	44 053	43 766	45 932	42 972	46 267

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

**Tabell 11. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoproduct etter næring, i basisverdi.
Prosentvis volumendring fra samme periode året før**

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Bruttonasjonalprodukt¹	3,1	2,0	2,6	3,1	2,8	3,9	1,3	5,2	0,8	0,8
Jordbruk og skogbruk	4,7	11,0	7,3	78,9	-2,7	11,3	7,6	64,5	12,1	4,8
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	11,0	4,3	14,5	15,6	9,9	5,3	8,7	3,9	9,0	-3,0
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	-5,4	0,7	-5,2	-6,9	-7,4	-2,4	0,6	2,0	-2,3	2,4
Utvinning av råolje og naturgass	-6,1	0,3	-6,4	-7,0	-8,5	-2,7	0,8	1,6	-3,1	1,9
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	14,2	9,6	37,1	-4,8	25,3	6,8	-5,0	12,8	15,2	15,9
Bergverksdrift	11,8	-0,9	29,6	-5,1	17,5	10,9	-6,9	22,8	-6,7	-10,5
Industri	5,3	3,0	5,8	6,4	5,0	3,9	-1,6	10,6	4,0	-0,5
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	2,3	-1,3	2,7	2,6	2,2	1,6	-1,4	0,9	-2,4	-2,1
Tekstil- og bekledningsindustri	-2,3	-17,0	5,3	5,2	-6,2	-13,4	-18,8	-22,8	-13,0	-12,1
Trelast- og trevareindustri	3,0	-11,9	5,9	7,3	3,1	-4,0	-17,2	-3,2	-10,4	-16,5
Treforedling	-5,2	-7,0	-10,3	-0,5	-4,1	-5,2	-6,6	-2,1	-6,5	-12,8
Forlag og grafisk industri	0,3	0,2	0,3	0,2	-0,9	1,6	-4,5	6,7	-0,0	-0,6
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	3,1	-2,6	4,3	4,0	2,4	1,9	-2,3	10,7	-5,3	-13,0
Kjemiske råvarer	0,9	0,2	2,9	-2,8	2,3	1,2	-4,3	9,5	1,2	-4,9
Metallindustri	11,2	-2,3	7,9	11,1	14,8	11,3	-1,2	2,5	1,4	-11,5
Verkstedindustri	9,2	11,0	8,7	11,2	8,8	8,3	1,4	20,5	14,4	8,8
Bygging av skip og oljeplattformer	9,1	13,6	10,6	11,9	7,1	6,9	5,5	21,0	16,3	12,2
Møbelindustri og annen industri	1,7	-6,2	12,0	0,9	0,8	-6,4	-9,8	9,5	-10,4	-13,3
Kraftforsyning	9,9	3,0	-10,2	12,0	30,4	18,2	7,0	6,8	-6,9	4,4
Vannforsyning	12,9	9,2	-0,9	6,1	20,7	27,0	20,3	12,7	8,0	-1,7
Bygge- og anleggsvirksomhet	5,4	0,6	6,1	5,6	5,7	4,2	-4,6	4,3	2,3	0,5
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	9,2	3,7	11,8	9,9	6,6	8,9	4,7	7,9	3,7	-0,9
Hotell- og restaurantvirksomhet	5,6	2,3	8,5	8,1	4,4	2,2	3,9	3,0	1,9	0,8
Rørtransport	0,2	5,2	-5,3	1,7	-3,2	7,5	14,7	6,4	-3,4	2,3
Utenriks sjøfart	0,6	-0,8	-1,5	2,7	0,4	0,7	0,5	-0,4	0,6	-3,8
Transport ellers	5,5	-0,0	7,0	2,6	8,4	4,3	-1,0	3,2	-1,6	-0,6
Post og telekommunikasjon	11,3	5,8	12,7	15,3	9,9	8,0	5,0	5,4	5,1	7,7
Finansiell tjenesteyting	11,1	2,6	10,4	10,0	13,2	10,9	2,9	3,7	1,4	2,4
Boligtjenester (husholdninger)	-0,8	-0,6	-0,6	-1,0	-1,0	-0,8	-0,3	-0,1	-0,4	-1,4
Forretningsmessig tjenesteyting	7,8	5,6	8,2	8,6	9,9	5,3	7,3	9,7	4,4	1,8
Offentlig administrasjon og forsvar	4,1	3,4	4,1	6,4	2,9	3,2	-2,2	9,5	4,1	2,6
Undervisning	2,6	2,9	0,7	2,7	5,2	2,5	-4,5	12,3	1,1	3,4
Helse- og sosialtjenester	3,5	3,9	2,6	4,3	3,7	3,3	2,4	6,0	4,1	3,3
Andre sosiale og personlige tjenester	3,9	4,1	2,0	3,9	4,0	5,5	3,0	6,8	4,8	1,8
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	6,1	2,4	5,5	6,5	6,3	6,0	1,4	6,2	1,7	0,4
Merverdi og investeringsavgift	6,8	-1,5	5,4	6,8	4,7	10,1	1,0	-0,4	-4,0	-2,3
Andre produktskatter, netto	8,1	-4,0	11,7	5,9	7,6	7,4	-2,3	1,8	-5,7	-9,5
Statistiske avvik	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Fastlands-Norge (basisverdi)	5,9	3,2	5,2	6,5	6,5	5,4	1,7	7,4	2,9	1,3

Offentlig forvaltning	3,2	3,5	1,5	3,9	4,0	3,5	-1,1	8,8	3,4	3,3
Statsforvaltningen	2,2	1,9	0,8	3,2	2,5	2,4	-2,3	7,1	2,2	0,9
Sivil forvaltning	2,0	1,8	0,6	2,8	2,4	2,4	-2,1	7,0	2,1	0,5
Forsvar	3,5	2,9	2,6	6,0	3,1	2,6	-3,0	7,7	3,2	4,1
Kommuneforvaltningen	3,9	4,8	2,1	4,4	5,2	4,3	-0,3	10,2	4,4	5,0

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

**Tabell 12. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoproduct etter næring, i basisverdi.
Prosentvis prisendring fra samme periode året før**

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Bruttonasjonalprodukt¹	2,2	9,3	-0,0	1,5	1,3	5,9	10,0	12,2	13,1	2,6
Jordbruk og skogbruk	11,8	0,4	12,4	44,7	10,1	8,6	2,8	-24,9	1,4	1,0
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	-29,3	-19,0	-2,9	-44,2	-39,3	-32,6	-33,3	-29,0	-10,1	4,4
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	-0,1	27,2	-11,3	-3,9	-2,1	17,1	35,4	46,8	43,8	-7,1
Utvinning av råolje og naturgass	-0,9	27,4	-12,4	-5,3	-2,8	17,5	36,3	48,2	45,4	-8,8
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	17,4	22,1	26,6	27,3	13,5	7,2	17,8	22,1	16,8	29,6
Bergverksdrift	8,8	15,3	16,1	19,8	-0,9	2,6	4,7	19,9	14,6	18,4
Industri	4,3	0,3	6,0	5,7	2,8	2,8	-1,7	-4,9	0,3	7,9
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	3,1	3,1	2,0	4,2	-0,5	6,6	3,7	1,6	2,2	4,6
Tekstil- og bekledningsindustri	-2,2	-1,5	0,8	-4,9	-3,5	-1,6	-2,1	2,1	-2,3	-3,6
Trelast- og trevareindustri	23,0	-1,6	9,7	24,9	30,9	28,1	14,7	-0,2	-8,9	-11,0
Treforedling	4,5	-19,8	7,4	9,1	11,3	-8,9	-22,3	-22,0	-21,7	-12,0
Forlag og grafisk industri	-1,9	-3,1	-2,3	-2,2	-1,6	-1,4	-2,4	-2,9	-3,7	-3,6
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	9,3	-10,3	14,4	14,8	10,3	-2,0	-16,6	-41,2	-18,0	50,3
Kjemiske råvarer	15,0	34,3	18,9	12,3	23,8	6,2	2,5	14,7	59,2	62,7
Metallindustri	10,5	-34,8	63,0	30,0	-12,5	-23,7	-35,2	-30,5	-27,6	-54,1
Verkstedindustri	-0,3	8,4	-4,5	-3,4	0,2	6,7	8,6	8,0	6,0	10,8
Bygging av skip og oljeplattformer	5,3	5,2	4,2	3,8	5,2	8,0	6,8	7,8	3,9	2,3
Møbelindustri og annen industri	-5,7	2,7	-10,0	-10,2	-6,3	3,7	2,1	4,4	5,7	-0,8
Kraftforsyning	-18,3	34,1	-6,5	-23,8	-37,6	-10,6	26,5	23,3	71,7	26,1
Vannforsyning	-1,1	-2,1	-1,5	-1,9	-0,1	-0,5	-2,0	-2,5	-4,1	-0,2
Bygge- og anleggsvirksomhet	12,2	8,7	10,7	11,5	12,5	14,1	10,5	9,9	9,9	4,8
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	1,0	0,9	0,2	0,4	0,7	2,4	0,0	1,9	2,3	-0,7
Hotell- og restaurantvirksomhet	6,6	5,0	4,3	6,3	8,2	7,3	5,8	6,2	3,8	4,5
Rørtransport	-11,9	7,2	-6,9	-17,4	-6,5	-16,4	-3,5	9,5	16,0	9,6
Utenriks sjøfart	18,7	-1,1	1,8	48,3	14,6	17,3	8,9	4,3	-12,1	-4,5
Transport ellers	2,5	1,1	5,8	3,8	3,4	-1,9	-2,7	-1,1	-0,4	7,6
Post og telekommunikasjon	-11,0	-10,6	-14,4	-15,7	-7,8	-6,1	-7,0	-7,8	-9,2	-17,5
Finansiell tjenesteyting	1,0	10,8	-1,4	-0,1	0,2	5,1	5,4	7,7	6,1	22,6
Boligtjenester (husholdninger)	-0,3	-0,3	0,7	-0,7	-0,1	-1,1	-0,2	0,8	1,2	-2,9
Forretningsmessig tjenesteyting	7,2	6,1	7,5	6,8	7,2	7,3	6,7	6,5	5,7	5,7
Offentlig administrasjon og forsvar	5,5	5,7	7,0	5,1	5,0	4,7	4,3	5,6	6,4	6,5
Undervisning	3,2	5,2	3,4	3,0	3,3	3,0	3,3	4,8	5,8	6,6
Helse- og sosialtjenester	6,5	5,9	6,5	6,2	6,5	6,7	4,5	6,0	6,6	6,3
Andre sosiale og personlige tjenester	4,4	3,6	5,7	4,8	3,9	3,3	1,9	3,1	4,0	5,3
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2,8	4,4	3,8	2,6	2,1	2,8	3,1	3,2	5,2	5,8
Merverdi og investeringsavgift	2,7	4,9	3,2	3,6	2,3	1,8	4,6	3,6	6,2	5,1
Andre produktskatter, netto	-5,2	3,2	-4,2	-3,4	-3,3	-9,5	6,3	1,9	3,1	1,5
Statistiske avvik	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Fastlands-Norge (basisverdi)	3,1	4,5	4,1	2,6	2,2	3,4	3,0	3,4	5,4	6,0

Offentlig forvaltning	5,5	5,5	6,1	5,2	5,4	5,2	3,9	5,3	6,3	6,4
Statsforvaltningen	7,2	5,7	8,1	6,6	7,2	6,8	4,0	5,2	6,4	7,1
Sivil forvaltning	7,5	6,2	8,4	6,8	7,5	7,2	4,6	5,8	7,0	7,4
Forsvar	4,8	1,7	5,9	5,1	4,8	3,6	-0,4	0,8	1,5	4,5
Kommuneforvaltningen	4,1	5,4	4,5	4,2	3,8	4,0	3,8	5,5	6,2	5,9

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

Tabell 13. Hovedtall for konsum. Løpende priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i alt.	1 388 682	1 481 338	330 389	341 326	350 405	366 562	349 179	370 717	374 347	387 093
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	941 592	992 349	218 814	232 400	239 539	250 839	232 606	247 522	252 508	259 712
Konsum i husholdninger	903 823	951 535	209 505	222 821	230 153	241 344	222 610	237 193	242 322	249 410
Konsum i ideelle organisasjoner	37 769	40 814	9 309	9 579	9 386	9 495	9 996	10 329	10 187	10 302
Konsum i offentlig forvaltning.	447 090	488 989	111 575	108 926	110 867	115 723	116 573	123 195	121 839	127 381
Konsum i statsforvaltningen	232 820	252 199	58 340	56 867	58 545	59 068	60 167	62 985	64 157	64 890
Konsum i statsforvaltningen, individuelt.	123 713	139 034	31 000	30 217	31 109	31 387	33 169	34 723	35 369	35 773
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	109 107	113 165	27 340	26 650	27 436	27 681	26 998	28 262	28 788	29 117
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	31 131	33 574	7 773	7 639	7 725	7 995	7 933	8 365	8 373	8 903
Konsum i kommuneforvaltningen	214 270	236 790	53 235	52 059	52 321	56 655	56 406	60 210	57 682	62 491
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	173 242	190 967	43 042	42 091	42 303	45 807	45 491	48 558	46 520	50 398
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	41 027	45 823	10 193	9 968	10 018	10 848	10 916	11 652	11 163	12 093
Personlig konsum	1 238 548	1 322 350	292 856	304 708	312 951	328 033	311 266	330 803	334 397	345 883
Kollektivt konsum	150 134	158 988	37 533	36 618	37 454	38 529	37 913	39 914	39 951	41 210

Tabell 14. Hovedtall for konsum. Faste 2006-priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i alt.	1 361 842	1 391 208	327 181	334 952	344 112	355 597	334 226	350 578	349 645	356 759
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	934 732	948 406	219 265	230 605	238 362	246 500	225 915	238 332	240 435	243 724
Konsum i husholdninger	898 292	910 920	210 113	221 380	229 357	237 442	216 427	228 805	231 214	234 474
Konsum i ideelle organisasjoner	36 440	37 486	9 152	9 225	9 006	9 058	9 488	9 527	9 220	9 250
Konsum i offentlig forvaltning.	427 109	442 802	107 916	104 347	105 750	109 097	108 311	112 246	109 210	113 035
Konsum i statsforvaltningen	220 794	227 292	55 662	53 965	55 413	55 753	55 296	57 152	57 300	57 544
Konsum i statsforvaltningen, individuelt.	117 419	122 416	29 602	28 699	29 469	29 650	29 781	30 781	30 861	30 992
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	103 374	104 877	26 061	25 266	25 944	26 103	25 514	26 371	26 439	26 552
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	29 870	30 929	7 600	7 320	7 334	7 616	7 560	7 779	7 594	7 996
Konsum i kommuneforvaltningen	206 316	215 510	52 253	50 382	50 337	53 343	53 015	55 093	51 910	55 491
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	165 716	172 845	41 971	40 468	40 431	42 846	42 520	44 187	41 634	44 505
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	40 600	42 664	10 283	9 915	9 906	10 497	10 495	10 907	10 277	10 985
Personlig konsum	1 217 867	1 243 667	290 837	299 771	308 263	318 996	298 216	313 300	312 929	319 222
Kollektivt konsum	143 974	147 541	36 343	35 181	35 850	36 601	36 010	37 278	36 716	37 537

Tabell 15. Hovedtall for konsum. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i alt.	5,2	2,2	4,9	5,2	5,3	5,4	2,2	4,7	1,6	0,3
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	6,0	1,5	6,3	5,8	5,8	6,1	3,0	3,4	0,9	-1,1
Konsum i husholdninger	6,1	1,4	6,4	5,9	5,9	6,2	3,0	3,4	0,8	-1,3
Konsum i ideelle organisasjoner	4,1	2,9	3,9	3,7	4,4	4,6	3,7	3,3	2,4	2,1
Konsum i offentlig forvaltning.	3,4	3,7	2,1	3,7	4,1	3,8	0,4	7,6	3,3	3,6
Konsum i statsforvaltningen	2,0	2,9	1,3	2,4	2,1	2,0	-0,7	5,9	3,4	3,2
Konsum i statsforvaltningen, individuelt	5,7	4,3	6,0	5,8	5,6	5,3	0,6	7,3	4,7	4,5
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	-2,0	1,5	-3,5	-1,3	-1,6	-1,4	-2,1	4,4	1,9	1,7
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	3,7	3,5	3,6	4,5	3,7	3,1	-0,5	6,3	3,5	5,0
Konsum i kommuneforvaltningen	5,0	4,5	2,9	5,2	6,4	5,8	1,5	9,4	3,1	4,0
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	3,7	4,3	1,1	3,5	6,4	4,2	1,3	9,2	3,0	3,9
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	10,8	5,1	10,6	13,1	6,8	12,9	2,1	10,0	3,7	4,7
Personlig konsum	5,7	2,1	5,5	5,5	5,9	5,8	2,5	4,5	1,5	0,1
Kollektivt konsum	1,3	2,5	0,1	2,4	0,6	2,3	-0,9	6,0	2,4	2,6

Tabell 16. Hovedtall for konsum. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i alt.	2,0	4,4	2,5	2,0	1,5	1,9	3,5	3,8	5,1	5,3
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	0,7	3,9	1,2	0,7	0,3	0,8	3,2	3,1	4,5	4,7
Konsum i husholdninger	0,6	3,8	1,1	0,6	0,1	0,7	3,2	3,0	4,4	4,7
Konsum i ideelle organisasjoner	3,6	5,0	4,0	4,0	3,4	3,2	3,6	4,4	6,0	6,2
Konsum i offentlig forvaltning.	4,7	5,5	5,2	4,7	4,4	4,4	4,1	5,1	6,4	6,2
Konsum i statsforvaltningen	5,4	5,2	6,1	5,4	5,3	4,9	3,8	4,6	6,0	6,4
Konsum i statsforvaltningen, individuelt	5,4	7,8	5,7	5,5	4,9	5,3	6,4	7,1	8,6	9,0
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	5,5	2,2	6,7	5,2	5,7	4,6	0,9	1,6	3,0	3,4
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	4,2	4,2	4,9	4,9	3,9	3,2	2,6	3,1	4,7	6,1
Konsum i kommuneforvaltningen	3,9	5,8	4,1	4,0	3,3	3,9	4,4	5,8	6,9	6,0
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	4,5	5,7	4,9	4,6	4,0	4,6	4,3	5,7	6,8	5,9
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	1,1	6,3	1,0	1,5	0,5	1,1	4,9	6,3	7,4	6,5
Personlig konsum	1,7	4,6	2,2	1,7	1,2	1,7	3,7	3,9	5,3	5,4
Kollektivt konsum	4,3	3,3	5,1	4,2	4,3	3,6	1,9	2,9	4,1	4,3

Tabell 17. Konsum i husholdninger. Løpende priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i husholdninger	903 823	951 535	209 505	222 821	230 153	241 344	222 610	237 193	242 322	249 410
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	115 522	124 124	26 710	28 924	29 012	30 876	28 512	31 272	31 562	32 778
Alkoholdrikker og tobakk mv.	35 265	38 207	8 064	8 982	8 676	9 543	8 464	9 744	9 607	10 392
Klær og skotøy	49 638	50 499	10 402	12 168	12 174	14 894	10 359	12 784	12 424	14 933
Bolig, lys og brensel	167 973	180 499	42 987	39 896	39 693	45 397	46 490	42 430	43 009	48 570
Møbler og husholdningsartikler mv.	55 001	56 097	12 356	12 818	13 880	15 947	12 717	13 521	14 177	15 682
Helsepleie	25 062	26 662	5 904	6 322	6 204	6 632	6 253	6 775	6 621	7 013
Transport	133 961	131 499	31 301	33 976	34 969	33 714	31 753	35 242	33 708	30 796
Post- og teletjenester	25 576	25 651	6 080	6 173	6 343	6 981	6 260	6 183	6 400	6 807
Kultur og fritid	115 622	118 479	25 247	27 971	30 654	31 751	26 545	29 109	31 017	31 809
Utdanning.	4 139	4 437	1 078	991	946	1 124	1 116	1 109	1 016	1 196
Hotell- og restauranttjenester.	53 122	57 127	11 211	13 624	14 595	13 692	12 283	14 745	15 655	14 444
Andre varer og tjenester	91 690	99 605	21 109	22 879	22 770	24 933	22 655	24 851	24 399	27 700
Husholdningenes kjøp i utlandet	57 354	65 541	12 067	15 273	17 910	12 103	14 504	17 076	20 333	13 628
Utlendingers kjøp i Norge	-26 103	-26 891	-5 009	-7 177	-7 674	-6 243	-5 299	-7 650	-7 605	-6 337
Varekonsum ¹	469 976	485 305	107 989	114 166	115 964	131 857	112 643	120 816	120 023	131 824
Tjenestekonsum ¹	402 596	427 580	94 458	100 559	103 953	103 627	100 763	106 951	109 570	110 296
Boligtjenester	135 834	141 620	33 262	33 711	34 260	34 601	34 500	35 199	35 805	36 115
Andre tjenester.	266 762	285 961	61 196	66 847	69 692	69 026	66 262	71 751	73 766	74 181

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 18. Konsum i husholdninger. Faste 2006-priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i husholdninger	898 292	910 920	210 113	221 380	229 357	237 442	216 427	228 805	231 214	234 474
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	112 387	115 885	26 335	28 205	27 935	29 911	27 205	29 288	29 133	30 258
Alkoholdrikker og tobakk mv.	34 728	36 188	7 950	8 858	8 547	9 374	8 104	9 296	9 040	9 748
Klær og skotøy	52 241	55 290	11 160	12 520	13 304	15 257	11 443	13 553	14 047	16 246
Bolig, lys og brensel	171 558	172 994	44 391	41 283	40 879	45 005	44 986	41 935	41 075	44 997
Møbler og husholdningsartikler mv.	53 868	53 231	12 232	12 547	13 626	15 464	12 265	12 831	13 457	14 677
Helsepleie	24 414	25 106	5 797	6 189	6 014	6 415	5 921	6 404	6 212	6 570
Transport	130 795	122 517	31 099	33 125	33 927	32 644	30 038	33 026	30 856	28 597
Post- og teletjenester	26 574	28 014	6 165	6 333	6 561	7 515	6 950	6 769	6 698	7 597
Kultur og fritid	115 081	116 504	25 165	27 788	30 580	31 547	26 308	28 715	30 356	31 125
Utdanning.	4 049	4 221	1 062	973	924	1 089	1 081	1 070	964	1 105
Hotell- og restauranttjenester.	50 909	52 111	10 954	13 128	13 922	12 906	11 413	13 491	14 234	12 974
Andre varer og tjenester	89 205	91 248	20 793	22 182	22 208	24 023	21 408	22 883	22 599	24 358
Husholdningenes kjøp i utlandet	57 847	62 622	11 972	15 232	18 356	12 287	14 325	16 667	19 541	12 089
Utlendingers kjøp i Norge	-25 365	-25 009	-4 962	-6 983	-7 426	-5 994	-5 021	-7 124	-6 997	-5 867
Varekonsum ¹	472 644	471 822	109 919	114 763	117 110	130 852	110 779	118 364	116 116	126 563
Tjenestekonsum ¹	393 166	401 486	93 183	98 368	101 317	100 297	96 343	100 898	102 555	101 689
Boligtjenester	133 666	135 668	32 908	33 302	33 670	33 786	33 417	33 810	34 161	34 280
Andre tjenester.	259 500	265 818	60 275	65 066	67 647	66 512	62 926	67 089	68 394	67 409

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 19. Konsum i husholdninger. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i husholdninger	6,1	1,4	6,4	5,9	5,9	6,2	3,0	3,4	0,8	-1,3
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	4,4	3,1	6,4	3,6	1,7	6,1	3,3	3,8	4,3	1,2
Alkoholdrikker og tobakk mv.	3,2	4,2	5,7	2,1	1,8	3,4	1,9	5,0	5,8	4,0
Klær og skotøy	14,6	5,8	17,9	15,2	14,7	11,9	2,5	8,2	5,6	6,5
Bolig, lys og brensel	2,0	0,8	-0,4	0,9	3,0	4,5	1,3	1,6	0,5	-0,0
Møbler og husholdningsartikler mv.	5,8	-1,2	7,7	8,0	5,1	3,2	0,3	2,3	-1,2	-5,1
Helsepleie	3,9	2,8	5,0	4,0	3,2	3,5	2,1	3,5	3,3	2,4
Transport	7,5	-6,3	12,6	5,5	7,0	5,6	-3,4	-0,3	-9,1	-12,4
Post- og teletjenester	3,0	5,4	1,8	6,8	0,7	3,0	12,7	6,9	2,1	1,1
Kultur og fritid	9,1	1,2	8,9	10,3	9,7	7,8	4,5	3,3	-0,7	-1,3
Utdanning.	4,3	4,2	2,2	5,4	4,7	5,1	1,8	9,9	4,3	1,5
Hotell- og restauranttjenester.	5,3	2,4	8,5	7,8	4,2	1,5	4,2	2,8	2,2	0,5
Andre varer og tjenester	7,8	2,3	7,0	7,6	8,8	7,9	3,0	3,2	1,8	1,4
Husholdningenes kjøp i utlandet	7,8	8,3	4,0	7,2	6,8	14,5	19,7	9,4	6,5	-1,6
Utlendingers kjøp i Norge	4,8	-1,4	8,9	5,0	2,6	4,0	1,2	2,0	-5,8	-2,1
Varekonsum ¹	7,6	-0,2	8,7	7,0	6,9	7,7	0,8	3,1	-0,8	-3,3
Tjenestekonsum ¹	4,0	2,1	4,3	4,3	4,4	3,2	3,4	2,6	1,2	1,4
Boligtjenester	1,6	1,5	1,4	1,5	1,7	1,7	1,5	1,5	1,5	1,5
Andre tjenester.	5,4	2,4	5,9	5,8	5,8	4,0	4,4	3,1	1,1	1,3

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 20. Konsum i husholdninger. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Konsum i husholdninger	0,6	3,8	1,1	0,6	0,1	0,7	3,2	3,0	4,4	4,7
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	2,8	4,2	2,4	2,5	3,4	2,9	3,3	4,1	4,3	4,9
Alkoholdrikker og tobakk mv.	1,5	4,0	2,1	1,7	1,2	1,3	3,0	3,4	4,7	4,7
Klær og skotøy	-5,0	-3,9	-5,6	-5,0	-4,7	-4,7	-2,9	-2,9	-3,4	-5,8
Bolig, lys og brensel	-2,1	6,6	-0,2	-3,1	-3,7	-1,7	6,7	4,7	7,8	7,0
Møbler og husholdningsartikler mv.	2,1	3,2	1,3	2,2	2,4	2,4	2,6	3,1	3,4	3,6
Helsepleie	2,7	3,5	2,3	2,7	3,0	2,7	3,7	3,6	3,3	3,2
Transport	2,4	4,8	2,1	2,4	1,7	3,6	5,0	4,0	6,0	4,3
Post- og teletjenester	-3,8	-4,9	-3,3	-5,4	-1,1	-5,1	-8,7	-6,3	-1,1	-3,5
Kultur og fritid	0,5	1,2	0,7	0,3	0,1	0,7	0,6	0,7	1,9	1,5
Utdanning.	2,2	2,8	2,5	2,5	2,2	1,7	1,7	1,8	2,9	4,8
Hotell- og restauranttjenester.	4,3	5,1	3,4	4,4	4,9	4,6	5,2	5,3	4,9	4,9
Andre varer og tjenester	2,8	6,2	2,2	2,5	2,4	3,9	4,2	5,3	5,3	9,6
Husholdningenes kjøp i utlandet	-0,9	5,6	3,6	2,5	-3,4	-5,5	0,5	2,2	6,6	14,4
Utlendingers kjøp i Norge	2,9	4,5	2,2	2,8	2,9	3,7	4,5	4,5	5,2	3,7
Varekonsum ¹	-0,6	3,4	0,0	-0,9	-1,1	-0,2	3,5	2,6	4,4	3,4
Tjenestekonsum ¹	2,4	4,0	2,1	2,1	2,5	2,9	3,2	3,7	4,1	5,0
Boligtjenester	1,6	2,7	1,7	1,3	1,6	1,8	2,1	2,8	3,0	2,9
Andre tjenester.	2,8	4,6	2,3	2,5	2,9	3,4	3,7	4,1	4,7	6,0

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 21. Bruttoinvestering i fast realkapital. Løpende priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Bruttoinvestering i fast realkapital i alt.	484 569	527 208	108 197	117 477	123 056	135 838	123 560	129 440	133 927	140 281
Bygg og anlegg	251 172	260 262	59 686	61 397	61 481	68 608	63 703	64 676	64 390	67 493
Oljeboring, oljeleting, olje- og gasrørledning	53 732	62 429	11 532	13 509	14 422	14 268	12 371	14 397	17 226	18 434
Oljeutvinningsplattformer, bore-rigger og moduler	44 344	56 000	7 369	10 659	12 569	13 747	13 355	14 181	14 148	14 316
Skip og båter	26 878	32 981	5 573	5 023	8 160	8 123	7 904	6 941	11 038	7 097
Transportmidler	16 428	16 747	4 041	4 145	3 794	4 447	4 658	4 653	3 512	3 924
Maskiner og utstyr	92 014	98 788	19 995	22 744	22 630	26 645	21 568	24 592	23 612	29 016
Jordbruk og skogbruk	6 988	7 208	1 185	2 141	2 084	1 578	1 234	2 224	2 146	1 604
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	2 218	3 539	403	535	631	649	1 286	733	837	683
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	105 681	120 968	21 225	26 520	29 040	28 896	26 029	29 023	31 875	34 041
Utvinning av råolje og naturgass	104 670	120 895	21 100	25 938	28 785	28 847	25 927	28 942	31 977	34 049
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	1 011	73	125	582	255	49	102	81	-102	-8
Bergverksdrift	775	1 111	131	138	150	356	278	282	280	271
Industri	30 486	35 029	4 871	6 860	7 814	10 941	6 666	8 669	8 475	11 220
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	4 163	5 775	765	970	1 005	1 422	1 189	1 437	1 286	1 864
Tekstil- og bekledningsindustri	246	189	45	65	62	74	73	48	19	48
Trelast- og trevareindustri	1 192	1 593	222	233	392	346	231	399	409	553
Treforedling	934	636	150	301	218	266	112	127	137	261
Forlag og grafisk industri	1 136	1 335	251	313	218	355	315	348	343	329
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	5 097	5 786	1 016	1 160	1 378	1 543	1 139	1 131	1 430	2 085
Kjemiske råvarer	4 211	7 010	363	843	1 203	1 801	1 142	2 071	1 984	1 812
Metallindustri	2 775	3 166	482	545	718	1 030	475	831	725	1 135
Verkstedindustri	7 281	6 184	1 138	1 707	1 839	2 598	1 392	1 606	1 498	1 688
Bygging av skip og oljeplattformer	2 169	2 209	233	356	450	1 131	370	368	418	1 052
Møbelindustri og annen industri	1 280	1 147	206	368	330	376	226	302	226	394
Kraftforsyning	11 329	13 253	1 835	2 741	3 006	3 746	2 178	3 564	3 392	4 120
Vannforsyning	2 294	2 501	465	565	594	670	444	523	667	867
Bygge- og anleggsvirksomhet	9 657	10 296	2 386	2 559	2 335	2 376	2 570	2 842	2 453	2 431
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	15 679	16 941	3 750	3 747	3 728	4 454	4 285	4 261	4 007	4 389
Hotell- og restaurantvirksomhet	2 240	2 602	454	584	569	633	611	603	646	741
Rørtransport	3 243	1 861	670	1 094	1 194	285	416	584	565	296
Utenriks sjøfart	21 397	25 771	4 961	4 462	7 896	4 078	6 496	6 103	6 976	6 195
Transport ellers	15 410	17 058	4 337	3 447	3 414	4 211	4 743	4 163	4 089	4 065
Post og telekommunikasjon	4 506	3 676	1 254	1 073	1 091	1 089	971	850	928	927
Finansiell tjenesteyting	9 334	9 651	2 321	2 308	2 338	2 366	2 467	2 445	2 402	2 336
Boligtjenester (husholdninger)	102 478	99 040	25 965	25 624	24 557	26 332	26 227	25 271	23 963	23 579
Forretningsmessig tjenesteyting	62 904	70 578	15 273	14 850	15 183	17 598	18 250	17 640	17 136	17 551
Offentlig administrasjon og forsvar	31 807	37 688	7 008	7 163	6 520	11 116	7 373	8 137	11 981	10 197
Undervisning	13 809	14 675	2 732	3 408	3 320	4 350	3 321	2 994	3 780	4 580
Helse- og sosialtjenester	18 750	18 816	3 736	4 388	4 651	5 975	3 950	4 714	4 111	6 040
Andre sosiale og personlige tjenester	13 585	14 945	3 235	3 268	2 942	4 140	3 763	3 815	3 218	4 148
Fastlands-Norge	354 248	378 608	81 341	85 401	84 927	102 579	90 618	93 730	94 511	99 749

Offentlig forvaltning	70 277	77 671	14 738	16 455	15 576	23 508	16 066	17 440	21 042	23 123
Statsforvaltningen	34 748	38 547	7 037	7 477	7 349	12 885	7 296	8 229	11 934	11 088
Sivil forvaltning	27 511	30 485	5 993	6 553	6 465	8 500	6 255	7 180	7 349	9 701
Forsvar	7 237	8 062	1 044	924	884	4 385	1 041	1 049	4 585	1 387
Kommuneforvaltningen	35 529	39 124	7 701	8 978	8 227	10 623	8 770	9 211	9 108	12 035

Tabell 22. Bruttoinvestering i fast realkapital. Faste 2006-priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Bruttoinvestering i fast realkapital i alt.	459 610	475 002	104 044	111 268	116 530	127 769	113 242	117 369	120 117	124 274
Bygg og anlegg	233 151	227 757	56 717	57 273	56 782	62 379	56 679	56 800	55 867	58 411
Oljeboring, oljeleting, olje- og gasrørledning	49 544	53 604	10 908	12 368	13 197	13 071	10 964	12 259	14 770	15 612
Oljeutvinningsplattformer, borerigger og moduler	41 883	50 268	7 077	10 040	11 799	12 966	12 210	12 834	12 607	12 618
Skip og båter	26 665	30 558	5 383	4 844	8 264	8 174	7 641	6 643	10 306	5 968
Transportmidler	17 692	17 653	4 389	4 365	4 153	4 785	4 779	4 878	3 837	4 160
Maskiner og utstyr	90 675	95 161	19 570	22 378	22 334	26 393	20 969	23 956	22 730	27 506
Jordbruk og skogbruk	6 716	6 652	1 154	2 056	1 987	1 518	1 161	2 061	1 953	1 477
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	2 127	3 284	388	513	607	618	1 223	686	771	604
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	98 822	106 124	20 261	24 749	26 951	26 861	23 444	25 496	27 805	29 380
Utvinning av råolje og naturgass	97 885	106 146	20 142	24 209	26 718	26 816	23 354	25 438	27 925	29 429
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	938	-22	119	540	233	45	90	58	-120	-50
Bergverksdrift	768	1 069	132	134	151	352	262	272	275	260
Industri	29 816	33 148	4 787	6 711	7 656	10 662	6 366	8 250	8 006	10 525
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	4 108	5 513	757	953	991	1 406	1 149	1 391	1 220	1 753
Tekstil- og bekledningsindustri	244	183	45	65	62	73	72	46	19	46
Trelast- og trevareindustri	1 172	1 509	218	228	387	338	224	383	386	516
Treforedling	899	596	145	290	209	255	106	118	127	244
Forlag og grafisk industri	1 116	1 278	246	307	216	347	306	336	329	308
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	4 968	5 421	999	1 142	1 350	1 477	1 070	1 043	1 343	1 965
Kjemiske råvarer	4 085	6 518	354	819	1 173	1 739	1 073	1 936	1 845	1 665
Metallindustri	2 712	3 000	471	534	702	1 004	457	800	684	1 060
Verkstedindustri	7 130	5 926	1 120	1 674	1 804	2 533	1 339	1 558	1 433	1 596
Bygging av skip og oljeplattformer	2 128	2 087	228	345	437	1 119	352	350	396	989
Møbelindustri og annen industri	1 253	1 115	204	354	324	371	218	290	224	383
Kraftforsyning	10 823	12 227	1 764	2 617	2 875	3 567	2 031	3 332	3 110	3 755
Vannforsyning	2 139	2 202	442	527	549	621	395	459	579	768
Bygge- og anleggsvirksomhet	9 532	9 849	2 371	2 525	2 312	2 324	2 462	2 750	2 350	2 287
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	15 184	15 710	3 664	3 630	3 612	4 279	4 007	3 987	3 701	4 015
Hotell- og restaurantvirksomhet	2 152	2 385	444	561	549	598	565	560	594	666
Rørtransport	2 842	1 689	591	922	1 066	262	383	526	507	273
Utenriks sjøfart	20 767	23 518	4 781	4 214	7 721	4 051	6 261	5 757	6 335	5 164
Transport ellers	15 555	16 491	4 290	3 469	3 611	4 185	4 574	4 061	4 034	3 822
Post og telekommunikasjon	4 408	3 507	1 226	1 048	1 068	1 066	934	819	884	871
Finansiell tjenesteyting	9 021	8 865	2 264	2 239	2 266	2 252	2 288	2 265	2 203	2 109
Boligtjenester (husholdninger)	95 199	86 728	24 673	23 904	22 680	23 942	23 336	22 194	20 791	20 407
Forretningsmessig tjenesteyting	59 892	63 830	14 778	14 166	14 440	16 508	16 704	16 064	15 402	15 660
Offentlig administrasjon og forsvar	30 218	34 093	6 705	6 774	6 122	10 617	6 743	7 364	10 870	9 116
Undervisning	13 057	13 237	2 622	3 238	3 124	4 074	3 057	2 733	3 373	4 074
Helse- og sosialtjenester	17 616	16 821	3 577	4 145	4 367	5 527	3 595	4 244	3 656	5 325
Andre sosiale og personlige tjenester	12 956	13 571	3 132	3 125	2 815	3 883	3 452	3 488	2 917	3 715
Fastlands-Norge	337 180	343 671	78 411	81 383	80 792	96 594	83 155	85 590	85 470	89 457

Offentlig forvaltning	66 318	69 735	14 090	15 536	14 591	22 100	14 626	15 714	18 872	20 523
Statsforvaltningen	32 911	34 762	6 727	7 056	6 887	12 242	6 664	7 419	10 808	9 872
Sivil forvaltning	25 788	27 118	5 711	6 152	6 020	7 905	5 651	6 398	6 459	8 609
Forsvar	7 124	7 644	1 016	904	867	4 337	1 013	1 020	4 349	1 263
Kommuneforvaltningen	33 407	34 973	7 364	8 479	7 705	9 859	7 963	8 295	8 064	10 651

**Tabell 23. Bruttoinvestering i fast realkapital.
Prosentvis volumendring fra samme periode året før**

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Bruttoinvestering i fast realkapital i alt.	8,4	3,3	8,9	4,0	11,3	9,3	8,8	5,5	3,1	-2,7
Bygg og anlegg	10,1	-2,3	12,3	10,8	11,7	6,3	-0,1	-0,8	-1,6	-6,4
Oljeboring, oljeleting, olje- og gasrørledning	9,1	8,2	4,7	6,2	13,3	11,5	0,5	-0,9	11,9	19,4
Oljeutvinningsplattformer, bore-rigger og moduler	33,5	20,0	35,3	30,1	29,6	39,1	72,5	27,8	6,8	-2,7
Skip og båter	4,9	14,6	1,3	-48,0	44,0	62,2	42,0	37,1	24,7	-27,0
Transportmidler	18,6	-0,2	18,9	17,7	17,3	20,1	8,9	11,7	-7,6	-13,1
Maskiner og utstyr	-4,8	4,9	-3,9	-2,3	-6,4	-6,4	7,1	7,1	1,8	4,2
Jordbruk og skogbruk	-3,5	-1,0	-5,2	-3,3	-2,7	-3,4	0,5	0,3	-1,7	-2,8
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	13,7	54,4	30,5	-7,2	52,1	-0,4	215,1	33,6	26,9	-2,2
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	5,7	7,4	7,3	7,4	8,6	0,4	15,7	3,0	3,2	9,4
Utvinning av råolje og naturgass	8,5	8,4	3,8	7,9	12,6	8,9	15,9	5,1	4,5	9,7
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	-71,7	..	..	-12,4	-78,8	-97,9	-24,7	-89,3	..	..
Bergverksdrift	7,8	39,3	123,7	3,1	-48,1	50,9	99,0	103,1	82,9	-26,1
Industri	25,8	11,2	9,5	26,8	27,4	32,8	33,0	22,9	4,6	-1,3
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	-4,4	34,2	-8,1	-13,7	-8,5	9,3	51,8	45,9	23,0	24,7
Tekstil- og bekledningsindustri	14,8	-25,2	-7,7	56,1	-30,7	115,5	60,4	-28,8	-68,8	-37,4
Trelast- og trevareindustri	25,1	28,8	29,5	7,8	19,4	45,6	2,8	67,5	-0,3	52,6
Treforedling	23,7	-33,7	-0,8	91,0	44,0	-10,2	-26,6	-59,4	-39,3	-4,1
Forlag og grafisk industri	-24,5	14,5	-31,7	12,2	-50,8	-14,3	24,3	9,5	52,3	-11,4
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	4,4	9,1	24,3	3,6	18,1	-13,5	7,2	-8,7	-0,5	33,1
Kjemiske råvarer	62,2	59,6	-23,0	28,9	124,9	93,0	203,2	136,3	57,2	-4,3
Metallindustri	48,8	10,6	63,8	48,9	98,1	22,3	-3,1	49,6	-2,6	5,6
Verkstedindustri	48,6	-16,9	32,1	77,3	36,5	50,2	19,5	-6,9	-20,6	-37,0
Bygging av skip og oljeplattformer	78,3	-1,9	-0,0	43,8	16,4	219,0	54,0	1,6	-9,2	-11,6
Møbelindustri og annen industri	30,2	-10,9	3,6	53,9	51,9	15,2	7,1	-17,9	-30,8	3,1
Kraftforsyning	16,5	13,0	15,6	19,5	14,1	16,8	15,1	27,3	8,2	5,3
Vannforsyning	-9,8	2,9	-16,5	-11,2	-6,1	-6,5	-10,6	-12,9	5,5	23,7
Bygge- og anleggsvirksomhet	14,2	3,3	6,6	19,4	22,1	9,6	3,9	8,9	1,6	-1,6
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	7,6	3,5	9,2	8,4	7,3	6,0	9,4	9,8	2,5	-6,2
Hotell- og restaurantvirksomhet	9,1	10,8	-3,2	4,1	7,1	29,5	27,2	-0,1	8,2	11,3
Rørtransport	-46,4	-40,6	-33,7	-39,0	-46,6	-70,8	-35,2	-42,9	-52,4	4,0
Utenriks sjøfart	22,4	13,2	1,1	-7,0	72,0	26,2	31,0	36,6	-17,9	27,5
Transport ellers	47,2	6,0	59,1	36,9	36,3	55,6	6,6	17,1	11,7	-8,7
Post og telekommunikasjon	-26,0	-20,4	-28,8	-27,8	-24,0	-22,6	-23,8	-21,9	-17,2	-18,3
Finansiell tjenesteyting	0,8	-1,7	0,2	-2,4	1,0	4,5	1,1	1,2	-2,8	-6,3
Boligtjenester (husholdninger)	5,3	-8,9	8,1	7,9	6,3	-0,6	-5,4	-7,1	-8,3	-14,8
Forretningsmessig tjenesteyting	9,1	6,6	10,7	5,9	9,6	10,2	13,0	13,4	6,7	-5,1
Offentlig administrasjon og forsvar	3,7	12,8	13,9	-30,7	2,1	42,1	0,6	8,7	77,6	-14,1
Undervisning	11,8	1,4	5,6	0,1	15,0	25,4	16,6	-15,6	8,0	0,0
Helse- og sosialtjenester	10,8	-4,5	17,7	18,2	21,2	-3,8	0,5	2,4	-16,3	-3,6
Andre sosiale og personlige tjenester	11,6	4,7	14,9	16,4	5,9	9,7	10,2	11,6	3,6	-4,3
Fastlands-Norge	9,3	1,9	10,4	4,5	10,1	12,2	6,0	5,2	5,8	-7,4

Offentlig forvaltning	7,9	5,2	14,0	-11,2	9,8	20,7	3,8	1,1	29,3	-7,1
Statsforvaltningen	4,0	5,6	5,9	-32,1	9,4	42,4	-0,9	5,1	56,9	-19,4
Sivil forvaltning	5,9	5,2	4,3	0,7	6,4	11,2	-1,0	4,0	7,3	8,9
Forsvar	-2,2	7,3	16,3	-78,9	35,5	190,8	-0,3	12,8	401,8	-70,9
Kommuneforvaltningen	12,0	4,7	22,5	19,2	10,2	1,6	8,1	-2,2	4,7	8,0

**Tabell 24. Bruttoinvestering i fast realkapital.
Prosentvis prisendring fra samme periode året før**

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Bruttoinvestering i fast realkapital i alt.	5,4	5,3	5,8	6,7	5,3	4,1	4,9	4,5	5,6	6,2
Bygg og anlegg	7,7	6,1	7,0	7,8	7,9	8,2	6,8	6,2	6,4	5,1
Oljeboring, oljeleting, olje- og gasrørledning	8,5	7,4	11,0	11,5	7,3	4,5	6,7	7,5	6,7	8,2
Oljeutvinningsplattformer, bore-rigger og moduler	5,9	5,2	8,0	7,7	5,8	3,4	5,0	4,1	5,3	7,0
Skip og båter	0,8	7,1	1,2	5,8	-3,5	0,6	-0,1	0,8	8,5	19,7
Transportmidler	-7,1	2,2	-3,6	-2,1	-4,4	-16,2	5,8	0,5	0,2	1,5
Maskiner og utstyr	1,5	2,3	2,5	2,4	1,9	-0,3	0,7	1,0	2,5	4,5
Jordbruk og skogbruk	4,1	4,1	3,9	4,9	5,0	1,8	3,6	3,6	4,7	4,5
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	4,3	3,3	15,5	3,8	2,8	1,2	1,3	2,4	4,5	7,7
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	6,9	6,6	8,5	8,8	6,7	4,7	6,0	6,2	6,4	7,7
Utvinning av råolje og naturgass	6,9	6,5	8,4	8,7	6,6	4,6	6,0	6,2	6,3	7,6
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	7,8	..	5,9	11,8	10,3	6,4	8,9	29,3	-22,3	-84,3
Bergverksdrift	0,9	3,0	1,5	4,4	1,1	-1,9	6,6	0,5	2,3	3,2
Industri	2,2	3,4	3,4	3,3	3,0	0,3	2,9	2,8	3,7	3,9
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	1,3	3,4	2,1	3,0	2,3	-1,3	2,4	1,5	4,0	5,1
Tekstil- og bekledningsindustri	0,8	2,4	0,8	-0,9	2,6	-1,6	1,1	3,9	0,6	3,3
Trelast- og trevareindustri	1,7	3,7	2,7	2,5	1,7	0,2	1,4	2,6	4,5	4,9
Treforedling	3,9	2,8	4,7	4,4	4,3	3,3	1,7	3,5	3,3	2,5
Forlag og grafisk industri	1,8	2,5	2,6	2,6	1,6	0,5	1,1	1,5	3,2	4,6
Oljeraffinerer, kjemisk og mineralisk industri	2,6	4,0	6,5	2,9	3,9	0,3	4,6	6,9	4,3	1,6
Kjemiske råvarer	3,1	4,3	3,5	3,8	3,1	2,2	3,7	3,9	4,9	5,0
Metallindustri	2,3	3,1	3,4	3,2	3,1	1,3	1,8	1,8	3,7	4,3
Verkstedindustri	2,1	2,2	2,6	3,0	2,8	0,8	2,3	1,1	2,5	3,1
Bygging av skip og oljeplattformer	1,9	3,8	3,0	4,1	3,7	-0,8	3,2	1,7	2,4	5,3
Møbelindustri og annen industri	2,2	0,6	2,8	5,0	3,1	-1,1	2,3	0,1	-1,1	1,5
Kraftforsyning	4,7	3,6	5,2	5,7	5,0	3,5	3,1	2,1	4,3	4,5
Vannforsyning	7,3	5,9	7,3	7,9	8,0	5,8	6,8	6,2	6,4	4,7
Bygge- og anleggsvirksomhet	1,3	3,2	2,5	2,5	2,0	-1,6	3,7	2,0	3,4	4,0
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	3,3	4,4	3,8	4,2	3,9	1,6	4,5	3,5	4,9	5,0
Hotell- og restaurantvirksomhet	4,1	4,8	3,6	4,5	3,9	3,7	5,9	3,5	4,9	5,2
Rørtransport	14,1	-3,5	20,6	23,7	10,9	-1,7	-4,2	-6,5	-0,5	-0,1
Utenriks sjøfart	3,0	6,4	5,3	8,6	1,5	-3,7	0,0	0,1	7,7	19,2
Transport ellers	-0,9	4,4	-5,0	0,0	-8,8	11,1	2,6	3,1	7,2	5,7
Post og telekommunikasjon	2,2	2,5	2,8	2,9	2,4	0,6	1,7	1,5	2,8	4,2
Finansiell tjenesteyting	3,5	5,2	4,5	4,7	4,1	0,5	5,2	4,7	5,7	5,4
Boligtjenester (husholdninger)	7,6	6,1	7,0	7,8	7,9	8,1	6,8	6,2	6,4	5,1
Forretningsmessig tjenesteyting	5,0	5,3	5,0	5,7	5,4	4,1	5,7	4,8	5,8	5,1
Offentlig administrasjon og forsvar	5,3	5,0	5,5	6,9	6,1	2,8	4,6	4,5	3,5	6,8
Undervisning	5,8	4,8	5,5	6,0	6,3	5,0	4,3	4,1	5,4	5,3
Helse- og sosialtjenester	6,4	5,1	5,9	6,8	6,7	6,7	5,2	4,9	5,6	4,9
Andre sosiale og personlige tjenester	4,9	5,0	4,9	5,5	5,0	4,3	5,6	4,6	5,6	4,7
Fastlands-Norge	5,1	4,9	5,0	5,8	5,1	4,4	5,0	4,4	5,2	5,0

Offentlig forvaltning	6,0	5,1	5,9	6,9	6,6	4,7	5,0	4,8	4,4	5,9
Statsforvaltningen	5,6	5,0	5,6	7,0	6,4	3,6	4,7	4,7	3,5	6,7
Sivil forvaltning	6,7	5,4	6,2	7,0	7,1	6,4	5,5	5,4	5,9	4,8
Forsvar	1,6	3,8	2,0	4,0	1,3	-3,0	0,0	0,6	3,4	8,6
Kommuneforvaltningen	6,4	5,2	6,3	6,8	6,8	6,0	5,3	4,9	5,8	4,9

Tabell 25. Eksport. Løpende priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Eksport i alt	1 042 254	1 196 274	253 034	251 546	249 981	287 693	294 539	314 261	303 288	284 186
Varer	795 064	928 565	196 081	190 170	187 597	221 216	231 490	245 711	235 545	215 819
Råolje og naturgass	479 948	590 806	117 612	111 415	113 637	137 284	151 435	159 974	149 424	129 973
Skip, nybygde	4 159	5 405	857	1 420	740	1 142	1 053	1 466	1 744	1 142
Skip, eldre	5 919	5 911	1 271	1 080	2 536	1 032	1 148	1 067	2 130	1 566
Oljeplattformer og moduler, nye	2 143	1 673	405	1 346	185	207	285	349	567	472
Oljeplattformer, eldre	17	47	4	3	8	2	4	7	17	19
Oljevirkksomhet, diverse varer	1	4	1	0	0	0	0	3	1	-
Fly og helikoptere	506	507	26	113	166	201	6	349	100	52
Tradisjonelle varer	302 371	324 212	75 905	74 793	70 325	81 348	77 559	82 496	81 562	82 595
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	16 474	17 509	4 124	3 907	3 911	4 532	4 062	4 099	4 276	5 072
Bergverksprodukter	4 909	6 148	844	791	1 677	1 597	700	885	2 784	1 779
Industriprodukter	277 913	294 182	70 413	69 467	63 655	74 378	71 748	76 364	72 259	73 812
Nærings- og nytelsesmidler	25 137	26 595	6 972	5 167	4 899	8 099	6 442	5 420	5 439	9 294
Tekstiler, beklæringsvarer og skotøy	2 536	2 344	698	624	575	639	579	627	574	564
Trevarer	2 849	2 462	818	731	646	654	680	658	556	568
Treforedlingsprodukter	10 827	10 693	2 817	2 734	2 684	2 592	2 655	2 654	2 662	2 722
Grafiske produkter	404	456	107	87	98	112	102	88	103	163
Raffinerte oljeprodukter	28 369	32 059	5 923	6 916	6 592	8 938	8 540	8 900	8 962	5 657
Kjemiske råvarer mv.	21 433	26 606	5 741	5 078	5 173	5 441	6 257	6 311	7 374	6 664
Kjemiske og mineralske produkter	22 254	22 289	5 744	5 576	5 124	5 810	5 686	5 775	4 960	5 868
Metaller	78 711	70 780	21 210	21 394	18 162	17 945	18 516	19 500	17 773	14 991
Verkstedprodukter	80 497	95 062	19 057	19 985	18 672	22 783	21 097	25 238	22 763	25 965
Andre industriprodukter	4 896	4 836	1 326	1 175	1 030	1 365	1 194	1 193	1 093	1 356
Elektrisk kraft	3 075	6 373	524	628	1 082	841	1 049	1 148	2 243	1 933
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	274 002	292 153	69 982	67 877	63 733	72 410	69 019	73 596	72 600	76 938
Tjenester	247 190	267 709	56 953	61 376	62 384	66 477	63 049	68 550	67 743	68 367
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	91 545	95 613	21 027	23 280	23 474	23 764	22 847	25 049	24 637	23 080
Oljevirkksomhet, diverse tjenester	406	409	107	97	96	106	111	97	93	108
Oljeboringstjenester mv.	20 652	24 755	4 031	4 420	5 357	6 844	4 964	5 770	6 500	7 521
Rørtransport	10 984	13 042	2 687	2 426	2 813	3 058	3 053	3 032	3 368	3 589
Reisetrafikk	26 103	26 891	5 009	7 177	7 674	6 243	5 299	7 650	7 605	6 337
Andre tjenester	97 500	106 999	24 092	23 976	22 970	26 462	26 775	26 952	25 540	27 732
Samferdsel	17 448	20 437	3 957	3 245	4 670	5 576	5 168	4 206	5 571	5 492
Finans- og forretningstjenester	56 653	61 094	13 657	14 697	14 166	14 133	14 703	15 801	15 440	15 150
Tjenester ellers	23 399	25 468	6 478	6 034	4 134	6 753	6 904	6 945	4 529	7 090

Tabell 26. Eksport. Faste 2006-priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Eksport i alt	1 027 757	1 037 114	262 171	250 049	245 876	269 661	263 658	260 112	243 440	269 905
Varer	792 293	796 708	206 813	190 297	188 221	206 962	205 577	197 837	184 563	208 731
Råolje og naturgass	485 321	474 135	131 516	116 102	114 388	123 315	126 868	115 611	105 905	125 752
Skip, nybygde	3 973	4 948	823	1 349	708	1 093	990	1 358	1 583	1 016
Skip, eldre	5 374	6 312	1 219	1 067	2 223	865	1 096	1 102	2 173	1 941
Oljeplattformer og moduler, nye	2 029	1 526	389	1 269	176	196	266	319	516	426
Oljeplattformer, eldre	17	47	4	3	8	2	4	7	17	19
Oljevirkosomhet, diverse varer	1	3	1	0	0	0	0	2	1	-
Fly og helikoptere	526	539	25	113	172	216	6	382	105	47
Tradisjonelle varer	295 052	309 197	72 837	70 393	70 547	81 275	76 347	79 056	74 263	79 532
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	19 302	20 255	4 471	4 537	4 605	5 689	4 799	4 834	4 745	5 877
Bergverksprodukter	4 917	4 795	849	772	1 723	1 573	702	843	1 937	1 312
Industriprodukter	264 868	277 484	66 598	63 748	61 518	73 004	69 461	71 780	65 569	70 675
Nærings- og nytelsesmidler	25 693	26 851	6 929	5 129	5 018	8 617	6 960	5 699	5 434	8 757
Tekstiler, beklenningsvarer og skotøy	2 681	2 431	716	695	608	662	620	668	568	575
Trevarer	2 657	2 525	801	671	566	619	685	660	577	602
Treforedlingsprodukter	10 513	10 378	2 682	2 646	2 624	2 561	2 608	2 644	2 554	2 572
Grafiske produkter	391	437	101	87	97	106	95	90	96	157
Raffinerte oljeprodukter	27 536	25 373	6 852	6 564	6 302	7 818	7 131	6 197	5 933	6 113
Kjemiske råvarer mv.	20 072	20 724	5 332	4 850	4 865	5 025	5 418	5 411	5 192	4 703
Kjemiske og mineralske produkter	20 812	20 918	5 457	5 182	4 784	5 389	5 439	5 501	4 584	5 394
Metaller	69 758	70 031	17 823	17 287	16 949	17 699	18 130	18 448	17 307	16 146
Verkstedprodukter	79 861	93 119	18 599	19 458	18 645	23 159	21 200	25 265	22 283	24 371
Andre industriprodukter	4 894	4 697	1 306	1 179	1 060	1 349	1 176	1 196	1 043	1 283
Elektrisk kraft	5 965	6 663	919	1 336	2 701	1 009	1 385	1 598	2 012	1 668
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	267 516	283 824	65 985	63 829	64 245	73 457	69 216	72 859	68 331	73 418
Tjenester	235 465	240 406	55 358	59 753	57 655	62 700	58 081	62 275	58 877	61 173
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	84 206	83 740	19 679	22 646	20 219	21 663	19 826	22 589	20 389	20 937
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	385	374	103	91	91	100	103	89	85	97
Oljeboringstjenester mv.	18 541	19 493	3 800	3 875	4 808	6 058	4 218	4 447	5 217	5 610
Rørtransport	13 222	13 973	3 374	3 141	2 913	3 794	3 977	3 383	2 782	3 831
Reisetrafikk	25 365	25 009	4 962	6 983	7 426	5 994	5 021	7 124	6 997	5 867
Andre tjenester	93 745	97 816	23 440	23 017	22 197	25 091	24 935	24 643	23 407	24 831
Samferdsel	17 047	18 813	3 858	3 189	4 712	5 287	4 790	3 938	5 271	4 814
Finans- og forretningstjenester	54 210	55 536	13 236	14 060	13 530	13 385	13 592	14 389	14 020	13 535
Tjenester ellers	22 488	23 467	6 346	5 768	3 955	6 420	6 554	6 315	4 115	6 483

Tabell 27. Eksport. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Eksport i alt	2,5	0,9	2,3	1,3	2,9	3,6	0,6	4,0	-1,0	0,1
Varer	1,3	0,6	0,8	0,1	2,0	2,1	-0,6	4,0	-1,9	0,9
Råolje og naturgass	-2,6	-2,3	-2,3	-4,3	-2,0	-1,9	-3,5	-0,4	-7,4	2,0
Skip, nybygde	-40,0	24,5	-45,0	50,4	-69,6	-42,4	20,4	0,7	123,8	-7,1
Skip, eldre	90,8	17,5	77,9	171,4	..	-47,3	-10,1	3,3	-2,2	124,4
Oljeplattformer og moduler, nye	167,7	-24,8	101,9	542,1	9,8	-6,0	-31,7	-74,8	193,9	117,7
Oljeplattformer, eldre	-98,9	176,5	-99,5	-75,0	-98,7	100,0	0,0	133,3	112,5	850,0
Oljevirksomhet, diverse varer	-96,1	245,1	-92,9	..	..	..	..	..	..	..
Fly og helikoptere	-42,9	2,6	51,6	-67,2	-33,6	-28,4	-73,9	237,7	-39,1	-78,5
Tradisjonelle varer	8,7	4,8	8,3	5,3	9,6	11,4	4,8	12,3	5,3	-2,1
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	22,9	4,9	25,8	28,2	30,2	12,1	7,3	6,5	3,0	3,3
Bergverksprodukter	21,0	-2,5	9,0	-0,9	30,1	33,1	-17,3	9,2	12,4	-16,6
Industriprodukter	6,7	4,8	8,3	2,9	5,2	10,2	4,3	12,6	6,6	-3,2
Nærings- og nytelsesmidler	5,1	4,5	5,9	4,2	1,6	7,0	0,5	11,1	8,3	1,6
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	11,9	-9,3	14,7	15,9	13,3	4,2	-13,4	-3,9	-6,6	-13,2
Trevarer	-6,7	-5,0	8,4	-6,0	-13,5	-16,5	-14,5	-1,6	2,0	-2,7
Treforedlingsprodukter	-5,0	-1,3	-8,0	-3,5	-3,3	-5,1	-2,8	-0,1	-2,7	0,4
Grafiske produkter	-3,7	11,9	1,7	-8,7	-1,3	-6,3	-6,1	3,5	-1,2	47,9
Raffinerte oljeprodukter	-5,2	-7,9	-7,2	-19,6	-6,5	15,8	4,1	-5,6	-5,9	-21,8
Kjemiske råvarer mv.	-10,9	3,2	-4,2	-18,2	-12,1	-8,7	1,6	11,6	6,7	-6,4
Kjemiske og mineralske produkter	23,7	0,5	34,4	28,3	21,0	13,1	-0,3	6,2	-4,2	0,1
Metaller	6,7	0,4	7,3	2,7	10,7	6,4	1,7	6,7	2,1	-8,8
Verkstedprodukter	16,6	16,6	18,1	15,7	10,1	21,9	14,0	29,8	19,5	5,2
Andre industriprodukter	2,6	-4,0	9,8	4,6	-1,6	-1,8	-10,0	1,4	-1,6	-4,9
Elektrisk kraft	71,3	11,7	-37,5	130,7	172,5	128,4	50,7	19,6	-25,5	65,3
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	10,3	6,1	10,2	8,7	11,5	10,9	4,9	14,1	6,4	-0,1
Tjenester	7,0	2,1	8,3	5,4	5,7	8,8	4,9	4,2	2,1	-2,4
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	0,9	-0,6	-1,2	3,0	0,7	1,0	0,7	-0,3	0,8	-3,4
Oljevirksomhet, diverse tjenester	-8,2	-2,9	-8,7	-11,0	-10,5	-2,7	0,7	-3,0	-7,1	-2,7
Oljeboringstjenester mv.	25,0	5,1	12,3	-15,2	48,8	66,2	11,0	14,8	8,5	-7,4
Rørtransport	1,7	5,7	-5,7	4,3	-1,4	9,8	17,9	7,7	-4,5	1,0
Reisetrafikk	4,8	-1,4	8,9	5,0	2,6	4,0	1,2	2,0	-5,8	-2,1
Andre tjenester	11,5	4,3	19,7	13,2	6,0	8,1	6,4	7,1	5,5	-1,0
Samferdsel	21,5	10,4	29,3	-0,8	17,9	38,0	24,1	23,5	11,9	-8,9
Finans- og forretningstjenester	2,5	2,4	2,3	8,7	2,6	-3,0	2,7	2,3	3,6	1,1
Tjenester ellers	31,0	4,4	73,4	37,9	5,7	15,0	3,3	9,5	4,1	1,0

Tabell 28. Eksport. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Eksport i alt	1,4	13,7	-3,0	1,0	-1,1	8,5	15,7	20,1	22,5	-1,3
Varer	0,3	16,1	-4,9	-0,6	-2,9	9,7	18,8	24,3	28,0	-3,3
Råolje og naturgass	-1,1	26,0	-11,7	-4,6	-2,6	15,7	33,5	44,2	42,0	-7,2
Skip, nybygde	4,7	4,3	6,7	7,4	4,7	1,4	2,1	2,5	5,3	7,6
Skip, eldre	10,1	-15,0	24,7	5,8	69,1	8,6	0,4	-4,3	-14,1	-32,4
Oljeplattformer og moduler, nye	5,6	3,8	6,7	6,9	5,3	2,9	3,0	3,1	4,3	4,7
Oljeplattformer, eldre	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Oljevirkosomhet, diverse varer	6,0	15,9	8,3	..	..	..	..	..	..	..
Fly og helikoptere	-3,8	-2,3	0,9	5,6	-0,8	-13,9	-11,6	-8,5	-1,1	20,1
Tradisjonelle varer	2,5	2,3	7,8	5,6	-4,0	1,1	-2,5	-1,8	10,2	3,8
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	-14,6	1,3	0,8	-26,0	-20,8	-11,0	-8,2	-1,5	6,1	8,3
Bergverksprodukter	-0,2	28,4	1,4	3,3	-2,0	-1,0	0,3	2,4	47,6	33,6
Industriprodukter	4,9	1,0	8,9	9,1	0,1	2,1	-2,3	-2,4	6,5	2,5
Nærings- og nytelsesmidler	-2,2	1,2	2,7	-0,9	-6,8	-3,8	-8,0	-5,6	2,5	12,9
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	-5,4	1,9	0,4	-3,5	-8,2	-9,7	-4,3	4,5	6,8	1,7
Trevarer	7,2	-9,1	5,5	12,7	14,7	-1,1	-2,7	-8,5	-15,6	-10,8
Treforedlingsprodukter	3,0	0,0	5,8	5,6	3,0	-2,4	-3,1	-2,9	1,9	4,6
Grafiske produkter	3,3	0,9	4,1	10,8	6,8	-5,1	1,5	-2,2	6,4	-1,6
Raffinerte oljeprodukter	3,0	22,6	-10,6	-2,1	-1,4	29,6	38,5	36,3	44,4	-19,1
Kjemiske råvarer mv.	6,8	20,2	9,4	8,2	7,5	1,9	7,3	11,4	33,6	30,9
Kjemiske og mineralske produkter	6,9	-0,3	5,5	9,1	8,6	5,2	-0,7	-2,4	1,0	0,9
Metaller	12,8	-10,4	36,4	30,6	2,3	-10,8	-14,2	-14,6	-4,2	-8,4
Verkstedprodukter	0,8	1,3	-2,9	-0,4	-4,1	10,9	-2,9	-2,7	2,0	8,3
Andre industriprodukter	0,0	2,9	0,4	3,8	-2,1	-1,6	0,0	0,1	7,9	4,4
Elektrisk kraft	-48,4	85,5	-37,6	-47,6	-67,3	-8,6	32,8	52,8	178,3	39,0
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	2,4	0,5	9,7	6,7	-4,2	-1,6	-6,0	-5,0	7,1	6,3
Tjenester	5,0	6,1	4,1	6,8	4,7	4,3	5,5	7,2	6,3	5,4
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	8,7	5,0	5,0	13,8	7,3	9,1	7,9	7,9	4,1	0,5
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	5,3	3,8	6,6	6,8	5,2	2,8	3,0	3,1	4,3	4,7
Oljeboringstjenester mv.	11,4	14,0	15,3	16,5	8,9	4,6	10,9	13,7	11,8	18,7
Rørtransport	-16,9	12,4	-10,3	-24,4	-9,1	-22,8	-3,6	16,0	25,4	16,2
Reisetrafikk	2,9	4,5	2,2	2,8	2,9	3,7	4,5	4,5	5,2	3,7
Andre tjenester	4,0	5,2	4,1	4,2	4,1	3,8	4,5	5,0	5,4	5,9
Samferdsel	2,4	6,1	2,6	2,6	4,0	-0,2	5,2	5,0	6,6	8,2
Finans- og forretningstjenester	4,5	5,3	4,5	4,4	4,3	4,9	4,8	5,0	5,2	6,0
Tjenester ellers	4,1	4,3	4,2	4,3	4,3	4,2	3,2	5,1	5,3	4,0

Tabell 29. Import. Løpende priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Import i alt	679 026	731 405	159 859	168 195	170 707	180 265	171 731	185 414	191 659	182 601
Varer	475 641	511 781	115 411	118 504	113 663	128 063	122 786	131 360	129 528	128 107
Råolje og naturgass	5 758	4 048	832	2 197	788	1 941	716	1 007	898	1 427
Skip, nybygde og eldre	14 001	18 418	2 115	2 331	4 571	4 984	4 436	3 926	7 151	2 905
Oljeplattformer og moduler, nybygde og eldre	1 314	1 722	106	131	137	940	215	1 103	192	212
Oljevirkosomhet, diverse varer	2 380	3 590	463	559	880	478	587	403	1 380	1 220
Fly og helikoptere	1 485	4 036	189	268	249	779	1 071	995	958	1 012
Tradisjonelle varer	450 703	479 967	111 706	113 018	107 038	118 941	115 761	123 926	118 949	121 331
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	11 591	13 029	2 848	3 080	2 374	3 289	3 274	3 540	2 678	3 537
Bergverksprodukter	5 466	7 052	1 536	1 403	1 247	1 280	1 540	1 562	1 799	2 151
Industriprodukter	432 349	458 653	106 814	108 297	103 400	113 838	110 639	118 575	114 271	115 168
Nærings- og nytelsesmidler	23 750	27 125	5 240	5 935	6 106	6 469	5 569	6 596	7 142	7 818
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	23 277	24 394	6 202	4 810	6 666	5 599	6 503	5 003	7 249	5 639
Trevarer	11 276	10 395	2 642	2 873	2 750	3 011	2 585	2 956	2 486	2 368
Treforedlingsprodukter	7 522	7 671	1 913	1 817	1 784	2 008	1 877	1 923	1 849	2 022
Grafiske produkter	4 062	4 261	1 012	888	1 048	1 114	1 000	1 009	1 052	1 200
Raffinerte oljeprodukter	19 296	33 101	4 208	4 364	4 928	5 796	7 027	8 731	9 366	7 977
Kjemiske råvarer mv.	16 974	19 353	4 477	4 307	3 961	4 229	4 452	4 977	4 867	5 057
Kjemiske og mineralske produkter	44 345	46 683	11 064	11 273	10 554	11 454	11 028	11 846	11 818	11 991
Metaller	58 855	51 891	16 243	16 192	12 966	13 454	13 822	13 691	13 099	11 279
Verkstedprodukter	176 410	189 916	43 133	44 230	41 580	47 467	45 532	49 877	45 288	49 219
Andre industriprodukter	17 001	17 843	4 075	3 880	4 018	5 028	4 259	4 292	4 169	5 123
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod.	29 581	26 020	6 605	7 728	7 039	8 209	6 985	7 674	5 886	5 475
Elektrisk kraft	1 297	1 233	508	238	17	534	308	249	201	475
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	431 407	446 866	107 498	108 654	102 110	113 145	108 734	115 195	109 583	113 354
Tjenester	203 385	219 624	44 448	49 691	57 044	52 202	48 945	54 054	62 131	54 494
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	44 251	43 292	10 468	10 845	11 499	11 439	10 160	10 284	11 608	11 240
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	12 137	12 322	2 403	2 183	3 268	4 283	2 321	2 385	3 272	4 344
Driftsutgifter utenom bunkers, oljeboring	3 368	4 973	662	603	909	1 194	921	942	1 335	1 775
Reisetrafikk	80 192	91 639	16 872	21 355	25 042	16 923	20 279	23 876	28 430	19 054
Andre tjenester	63 437	67 398	14 043	14 705	16 326	18 363	15 264	16 567	17 486	18 081
Samferdsel	3 406	3 756	788	759	942	917	812	863	1 058	1 023
Finans- og forretningstjenester	42 460	45 803	9 341	9 766	11 040	12 313	10 335	10 933	11 628	12 907
Tjenester ellers	17 571	17 839	3 914	4 180	4 344	5 133	4 117	4 771	4 800	4 151

Tabell 30. Import. Faste 2006-priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Import i alt	658 538	686 518	153 853	162 153	166 224	176 308	164 633	176 852	176 831	168 201
Varer	459 755	479 520	110 618	112 744	110 781	125 612	117 422	124 002	119 079	119 017
Råolje og naturgass	5 397	3 235	912	2 119	737	1 629	558	708	590	1 379
Skip, nybygde og eldre	14 631	18 842	2 095	2 379	4 738	5 419	4 745	4 368	7 008	2 720
Oljeplattformer og moduler, nybygde og eldre	1 414	1 819	106	134	143	1 032	236	1 216	186	181
Oljevirkosomhet, diverse varer	2 258	3 272	445	527	835	452	547	369	1 256	1 100
Fly og helikoptere	1 543	4 151	180	268	258	837	1 154	1 088	1 004	905
Tradisjonelle varer	434 511	448 201	106 880	107 317	104 070	116 244	110 181	116 253	109 034	112 732
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	11 177	11 523	2 698	2 933	2 322	3 224	2 996	3 181	2 346	3 000
Bergverksprodukter	5 157	4 576	1 407	1 260	1 205	1 285	1 158	1 120	1 152	1 146
Industriprodukter	416 164	430 801	101 884	102 621	100 502	111 157	105 657	111 588	105 371	108 184
Nærings- og nytelsesmidler	22 656	23 911	4 978	5 606	5 870	6 202	5 067	6 001	6 207	6 636
Tekstiler, bekleddingsvarer og skotøy	23 191	23 172	6 176	5 003	6 544	5 468	6 345	5 137	6 618	5 072
Trevarer	10 174	9 196	2 409	2 628	2 486	2 651	2 269	2 649	2 223	2 054
Treforedlingsprodukter	7 337	7 317	1 864	1 776	1 750	1 947	1 794	1 839	1 773	1 911
Grafiske produkter	3 998	4 278	970	852	1 048	1 128	964	1 042	1 060	1 212
Raffinerte oljeprodukter	19 115	24 970	4 798	4 394	4 795	5 128	5 672	5 708	5 971	7 619
Kjemiske råvarer mv.	16 334	16 557	4 347	4 051	3 823	4 113	4 074	4 440	4 043	4 000
Kjemiske og mineralske produkter	44 135	45 245	10 853	11 162	10 655	11 465	10 959	11 725	11 365	11 196
Metaller	48 498	48 421	13 083	12 257	10 946	12 212	12 901	12 483	11 931	11 105
Verkstedprodukter	174 473	184 963	41 876	43 415	41 416	47 766	44 542	48 876	44 233	47 311
Andre industriprodukter	16 749	17 127	3 988	3 862	4 046	4 853	4 154	4 052	4 091	4 829
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod.	29 504	25 645	6 542	7 615	7 123	8 224	6 915	7 636	5 856	5 237
Elektrisk kraft	2 013	1 301	891	503	41	578	369	365	165	402
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	415 396	423 230	102 082	102 923	99 275	111 116	104 509	110 545	103 063	105 113
Tjenester	198 784	206 998	43 235	49 409	55 444	50 695	47 211	52 850	57 753	49 184
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	42 244	42 010	9 872	11 361	10 143	10 868	9 946	11 332	10 228	10 503
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	11 512	11 239	2 307	2 058	3 101	4 046	2 163	2 181	2 977	3 918
Driftsutgifter utenom bunkers, oljeboring	3 192	4 477	634	568	861	1 129	851	853	1 201	1 572
Reisetrafikk	80 882	87 558	16 739	21 297	25 666	17 180	20 029	23 304	27 322	16 903
Andre tjenester	60 954	61 714	13 682	14 126	15 673	17 473	14 221	15 179	16 025	16 288
Samferdsel	3 440	3 774	794	767	953	925	809	866	1 060	1 039
Finans- og forretningstjenester	40 568	41 444	9 052	9 336	10 533	11 646	9 520	9 917	10 535	11 472
Tjenester ellers	16 946	16 495	3 836	4 022	4 187	4 901	3 893	4 396	4 429	3 777

Tabell 31. Import. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Import i alt	7,5	4,2	7,5	5,0	7,7	9,5	7,0	9,1	6,4	-4,6
Varer	8,4	4,3	8,1	6,0	9,0	10,2	6,2	10,0	7,5	-5,3
Råolje og naturgass	145,3	-40,1	37,2	642,4	190,5	63,5	-38,8	-66,6	-19,9	-15,4
Skip, nybygde og eldre	22,8	28,8	2,0	-56,0	56,4	281,7	126,5	83,6	47,9	-49,8
Oljeplattformer og moduler, nybygde og eldre	36,5	28,7	-87,1	113,1	61,2	..	122,5	810,7	30,6	-82,5
Oljevirkosomhet, diverse varer	63,5	44,9	92,7	129,0	95,6	-8,5	23,1	-30,1	50,4	143,7
Fly og helikoptere	255,5	169,0	148,3	139,8	7,2	..	541,3	305,9	289,0	8,1
Tradisjonelle varer	6,7	3,2	8,5	7,0	6,7	4,7	3,1	8,3	4,8	-3,0
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	11,2	3,1	2,6	9,7	10,7	21,9	11,1	8,4	1,0	-7,0
Bergverksprodukter	5,9	-11,3	31,8	-11,9	0,0	10,3	-17,7	-11,1	-4,4	-10,8
Industriprodukter	7,1	3,5	7,9	8,1	7,4	5,1	3,7	8,7	4,8	-2,7
Nærings- og nytelsesmidler	11,8	5,5	10,8	10,7	12,7	13,0	1,8	7,0	5,7	7,0
Tekstiler, bekleddingsvarer og skotøy	6,5	-0,1	5,8	4,5	5,6	10,4	2,7	2,7	1,1	-7,2
Trevarer	15,5	-9,6	14,9	16,6	16,4	14,3	-5,8	0,8	-10,6	-22,5
Treforedlingsprodukter	4,6	-0,3	4,8	3,6	6,5	3,7	-3,8	3,5	1,3	-1,9
Grafiske produkter	0,6	7,0	0,5	-6,7	7,0	1,1	-0,7	22,3	1,1	7,4
Raffinerte oljeprodukter	-26,2	30,6	-28,6	-31,6	-20,8	-23,6	18,2	29,9	24,5	48,6
Kjemiske råvarer mv.	0,8	1,4	6,4	-6,3	-3,1	6,9	-6,3	9,6	5,7	-2,7
Kjemiske og mineralske produkter	11,0	2,5	14,5	12,7	10,0	7,2	1,0	5,0	6,7	-2,3
Metaller	4,7	-0,2	5,4	6,9	4,2	2,5	-1,4	1,8	9,0	-9,1
Verkstedprodukter	11,6	6,0	13,4	14,6	11,0	8,1	6,4	12,6	6,8	-1,0
Andre industriprodukter	11,7	2,3	11,2	12,1	16,7	7,8	4,2	4,9	1,1	-0,5
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod.	8,0	-13,1	8,4	13,3	10,1	1,5	5,7	0,3	-17,8	-36,3
Elektrisk kraft	-46,1	-35,4	154,5	-59,7	-93,6	-61,3	-58,5	-27,5	301,3	-30,5
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	8,9	1,9	11,3	9,7	8,5	6,5	2,4	7,4	3,8	-5,4
Tjenester	5,4	4,1	6,0	2,9	5,1	8,0	9,2	7,0	4,2	-3,0
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	0,9	-0,6	-1,2	3,0	0,7	1,0	0,7	-0,3	0,8	-3,4
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	16,8	-2,4	47,6	-0,1	11,0	17,8	-6,2	6,0	-4,0	-3,2
Driftsutgifter utenom bunkers, oljeboring	17,4	40,3	49,0	-0,4	11,6	18,6	34,2	50,3	39,5	39,2
Reisetrafikk	7,8	8,3	4,0	7,2	6,8	14,5	19,7	9,4	6,5	-1,6
Andre tjenester	3,2	1,2	7,5	-2,5	4,0	4,1	3,9	7,5	2,2	-6,8
Samferdsel	-6,7	9,7	11,4	-22,3	12,2	-18,6	1,8	12,9	11,2	12,3
Finans- og forretningstjenester	-0,0	2,2	1,1	-5,8	-1,4	5,6	5,2	6,2	0,0	-1,5
Tjenester ellers	14,5	-2,7	25,6	12,1	18,4	6,0	1,5	9,3	5,8	-22,9

Tabell 32. Import. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Import i alt	3,1	3,3	6,4	6,8	1,8	-1,6	0,4	1,1	5,5	6,2
Varer	3,5	3,2	6,4	8,4	2,3	-2,3	0,2	0,8	6,0	5,6
Råolje og naturgass	6,7	17,3	-11,0	3,8	1,5	22,8	40,6	37,2	42,3	-13,1
Skip, nybygde og eldre	-4,3	2,2	-4,2	2,8	-6,3	-11,5	-7,4	-8,3	5,8	16,1
Oljeplattformer og moduler, nybygde og eldre	-7,1	1,9	-0,1	4,2	-5,6	-11,5	-8,8	-7,5	7,3	28,6
Oljevirkosomhet, diverse varer	5,4	4,1	7,3	7,5	5,8	3,4	3,0	3,1	4,3	4,7
Fly og helikoptere	-3,8	1,0	-1,1	3,5	-2,8	-15,7	-11,6	-8,5	-1,1	20,1
Tradisjonelle varer	3,7	3,2	6,8	8,5	2,6	-2,0	0,5	1,2	6,1	5,2
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	3,7	9,0	6,2	6,4	2,5	-0,2	3,5	6,0	11,6	15,6
Bergverksprodukter	6,0	45,4	10,1	21,8	2,8	-10,0	21,8	25,3	50,8	88,5
Industriprodukter	3,9	2,5	7,2	8,6	2,8	-2,0	-0,1	0,7	5,4	3,9
Nærings- og nytelsesmidler	4,8	8,2	8,4	10,2	3,4	-1,1	4,4	3,8	10,6	12,9
Tekstiler, bekleddingsvarer og skotøy	0,4	4,9	0,8	5,4	-0,0	-3,9	2,1	1,3	7,5	8,6
Trevarer	10,8	2,0	11,1	11,9	12,5	8,2	3,9	2,1	1,1	1,5
Treforedlingsprodukter	2,5	2,3	4,4	4,0	1,4	0,5	2,0	2,2	2,3	2,6
Grafiske produkter	1,6	-2,0	3,1	7,7	-0,0	-2,8	-0,5	-7,1	-0,8	0,3
Raffinerte oljeprodukter	0,9	31,3	-11,3	-5,0	-1,5	21,7	41,3	54,0	52,6	-7,4
Kjemiske råvarer mv.	3,9	12,5	5,6	9,0	2,0	-0,9	6,1	5,4	16,2	22,9
Kjemiske og mineralske produkter	0,5	2,7	1,8	3,8	0,3	-3,5	-1,3	0,0	5,0	7,2
Metaller	21,4	-11,7	42,0	45,6	16,6	-8,7	-13,7	-17,0	-7,3	-7,8
Verkstedprodukter	1,1	1,6	3,3	3,5	1,3	-2,9	-0,8	0,2	2,0	4,7
Andre industriprodukter	1,5	2,6	2,4	3,1	0,7	0,4	0,3	5,4	2,6	2,4
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod.	0,3	1,2	2,3	3,5	-0,5	-3,2	0,0	-1,0	1,7	4,7
Elektrisk kraft	-35,6	47,1	-42,5	-47,5	-67,6	-4,3	46,2	44,3	194,7	27,9
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	3,9	1,7	7,7	9,4	2,9	-3,1	-1,2	-1,3	3,4	5,9
Tjenester	2,3	3,7	6,3	3,0	0,9	-0,0	0,8	1,7	4,6	7,6
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	4,8	-1,6	13,8	1,8	4,9	0,1	-3,7	-4,9	0,1	1,7
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	5,4	4,0	7,2	7,5	5,8	3,4	3,0	3,1	4,3	4,7
Driftsutgifter utenom bunkers, oljeboring	5,5	5,3	7,9	8,3	5,8	2,9	3,7	4,0	5,3	6,8
Reisetrafikk	-0,9	5,6	3,6	2,5	-3,4	-5,5	0,5	2,2	6,6	14,4
Andre tjenester	4,1	4,9	4,0	4,0	3,9	4,4	4,6	4,8	4,8	5,6
Samferdsel	-1,0	0,5	-1,6	-1,1	-0,2	-1,0	1,2	0,7	1,0	-0,7
Finans- og forretningstjenester	4,7	5,6	4,4	4,4	4,5	5,2	5,2	5,4	5,3	6,4
Tjenester ellers	3,7	4,3	4,4	4,1	3,4	3,3	3,6	4,4	4,4	4,9

Tabell 33. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. 1000

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
I alt	2 537,9	2 617,9	2 487,2	2 536,2	2 557,2	2 569,9	2 588,2	2 625,0	2 639,5	2 618,5
Jordbruk og skogbruk	60,4	59,4	59,3	60,1	61,6	60,8	58,5	58,9	60,7	59,4
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	14,1	14,4	13,5	14,2	13,4	15,1	13,8	14,6	14,0	15,0
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	38,7	41,3	36,5	37,3	40,8	40,1	39,1	39,6	42,6	43,8
Utvinning av råolje og naturgass	21,7	23,2	20,9	21,1	21,6	23,1	22,3	22,4	23,2	24,8
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	17,0	18,1	15,7	16,2	19,2	17,0	16,8	17,2	19,3	19,1
Bergverksdrift	4,4	4,6	4,2	4,3	4,6	4,5	4,3	4,7	4,7	4,5
Industri	290,9	298,1	285,8	289,4	291,5	296,6	295,5	299,5	300,5	297,0
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	51,7	52,3	50,5	50,9	52,4	52,9	51,4	52,0	52,9	52,9
Tekstil- og bekledningsindustri	5,6	5,2	5,7	5,8	5,5	5,4	5,4	5,3	5,3	5,0
Trelast- og trevareindustri	16,2	16,0	16,0	16,1	16,2	16,4	16,2	15,9	16,1	15,9
Treforedling	6,4	5,9	6,4	6,6	6,3	6,4	6,0	6,1	5,7	5,7
Forlag og grafisk industri	29,4	28,7	30,0	29,6	28,5	29,5	29,4	29,0	28,1	28,4
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	24,5	25,4	24,2	24,5	24,4	24,8	25,3	25,8	25,7	24,6
Kjemiske råvarer	10,0	9,9	9,8	10,0	10,4	9,7	9,5	10,2	9,9	10,1
Metallindustri	13,0	13,1	12,7	13,2	13,2	12,9	12,5	13,7	13,5	12,8
Verktedindustri	83,6	88,9	81,0	82,9	84,1	86,3	87,3	89,0	90,0	89,1
Bygging av skip og oljeplattformer	37,8	40,0	36,7	37,1	37,8	39,7	39,4	39,7	40,5	40,4
Møbelindustri og annen industri	12,7	12,8	12,9	12,8	12,7	12,6	13,1	13,0	12,8	12,2
Kraftforsyning	11,5	11,4	11,4	11,7	11,6	11,5	11,2	11,5	11,5	11,6
Vannforsyning	1,7	1,7	1,7	1,5	1,8	1,6	1,8	1,6	1,9	1,5
Bygge- og anleggsvirksomhet	185,5	192,3	178,2	185,0	189,7	188,8	188,4	192,8	196,0	191,8
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	363,5	374,6	353,7	364,5	367,7	367,7	369,6	378,5	379,1	371,1
Hotell- og restaurantvirksomhet	76,8	78,6	75,0	78,0	77,8	76,1	78,3	80,4	79,2	76,7
Rørtransport	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,7
Utenriks sjøfart	50,5	53,1	50,7	50,7	50,2	50,6	53,4	53,4	52,5	53,0
Transport ellers	115,8	118,9	113,3	115,4	116,6	118,0	118,2	118,4	121,1	117,8
Post og telekommunikasjon	36,2	37,1	35,5	35,3	35,4	38,5	37,8	36,6	35,8	38,2
Finansiell tjenesteyting	47,7	48,8	46,7	47,4	48,3	48,1	47,9	48,8	49,7	49,0
Boligtjenester (husholdninger)	1,4	1,4	1,3	1,4	1,4	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4
Forretningsmessig tjenesteyting	302,4	323,4	295,7	305,1	303,8	304,9	318,7	328,6	326,1	320,1
Offentlig administrasjon og forsvar	155,9	158,8	155,4	154,6	156,0	157,7	159,5	157,1	158,3	160,2
Undervisning	184,7	188,0	184,6	184,9	182,6	186,7	187,2	188,6	186,3	189,8
Helse- og sosialtjenester	489,1	503,2	479,6	487,7	494,7	494,1	495,4	501,6	508,0	507,6
Andre sosiale og personlige tjenester	106,3	108,4	104,4	107,1	107,1	106,5	107,9	107,9	109,7	108,3
Fastlands-Norge	2 448,1	2 523,0	2 399,4	2 447,7	2 465,6	2 478,6	2 495,2	2 531,5	2 543,9	2 521,0

Offentlig forvaltning	738,4	756,0	730,3	735,4	741,2	746,4	749,3	752,5	758,4	763,5
Statsforvaltningen	264,4	265,8	262,9	262,9	264,7	267,2	266,2	264,4	265,2	267,4
Sivil forvaltning	237,3	238,8	235,7	235,6	237,6	240,2	238,9	237,6	238,4	240,2
Forsvar	27,1	27,0	27,2	27,3	27,0	27,1	27,3	26,8	26,8	27,2
Kommuneforvaltningen	474,0	490,2	467,5	472,5	476,5	479,1	483,1	488,1	493,3	496,1

**Tabell 34. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige.
Prosentvis endring fra samme periode året før**

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
I alt	4,1	3,2	3,7	4,1	4,1	4,6	4,1	3,5	3,2	1,9
Jordbruk og skogbruk	-2,5	-1,7	-3,7	-3,2	-1,9	-1,2	-1,3	-2,0	-1,4	-2,2
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	-0,8	2,0	-0,8	-4,0	-0,5	2,1	2,6	2,9	3,9	-0,9
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	7,8	6,7	7,5	7,2	8,4	8,0	6,9	6,2	4,4	9,3
Utvinning av råolje og naturgass	4,5	6,9	7,3	4,8	2,9	3,3	6,9	6,2	7,5	7,1
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	12,4	6,3	7,7	10,6	15,5	15,2	6,9	6,1	0,8	12,4
Bergverksdrift	2,9	3,9	4,0	1,0	4,7	1,9	3,6	9,8	2,6	0,0
Industri	4,9	2,5	4,5	4,9	4,6	5,8	3,4	3,5	3,1	0,1
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	4,9	1,1	3,8	3,8	5,4	6,4	1,6	2,1	1,0	-0,0
Tekstil- og bekledningsindustri	0,7	-6,5	5,5	2,5	-3,4	-1,4	-5,7	-8,6	-4,2	-7,7
Trelast- og trevareindustri	3,1	-1,0	4,7	3,2	1,7	3,1	0,9	-1,5	-0,2	-3,0
Treforedling	-6,5	-8,1	-11,7	-4,3	-6,9	-2,8	-5,8	-7,2	-9,2	-10,3
Forlag og grafisk industri	3,1	-2,3	3,9	3,0	1,6	3,9	-1,8	-2,3	-1,4	-3,8
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	5,8	3,5	4,1	5,1	5,6	8,5	4,6	5,2	5,4	-0,9
Kjemiske råvarer	10,1	-0,8	7,4	11,6	10,9	10,4	-3,6	1,8	-5,1	3,8
Metallindustri	2,1	1,2	-0,9	2,0	3,8	3,7	-1,1	4,5	2,4	-1,1
Verkstedindustri	7,9	6,3	6,9	8,1	8,2	8,3	7,8	7,4	7,0	3,3
Bygging av skip og oljeplattformer	3,7	5,8	5,6	4,4	1,2	3,8	7,5	7,0	7,1	1,8
Møbelindustri og annen industri	2,8	0,1	4,8	2,0	3,0	1,5	1,9	1,8	0,1	-3,3
Kraftforsyning	-0,7	-0,9	0,4	-0,2	-1,4	-1,5	-2,3	-1,9	-0,5	1,0
Vannforsyning	-0,1	1,4	-3,8	-3,0	-0,2	7,2	5,4	7,0	3,8	-10,4
Bygge- og anleggsvirksomhet	9,9	3,7	9,3	9,9	10,2	10,3	5,7	4,2	3,3	1,6
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	3,6	3,1	2,5	3,5	3,5	4,9	4,5	3,8	3,1	0,9
Hotell- og restaurantvirksomhet	2,9	2,5	2,1	2,2	2,9	4,6	4,4	3,0	1,8	0,7
Rørtransport	4,8	5,2	5,0	0,6	-1,1	14,9	9,6	5,4	-1,9	7,8
Utenriks sjøfart	7,3	5,0	7,3	7,4	7,3	7,2	5,2	5,3	4,6	4,7
Transport ellers	1,9	2,6	0,8	1,6	1,5	3,6	4,3	2,6	3,8	-0,2
Post og telekommunikasjon	4,2	2,5	0,5	1,1	4,5	10,6	6,3	3,6	1,2	-0,6
Finansiell tjenesteyting	2,3	2,5	1,7	2,6	2,7	2,1	2,4	2,9	2,7	1,8
Boligtjenester (husholdninger)	1,1	0,3	0,3	0,8	2,3	0,9	-3,6	-0,4	2,8	2,4
Forretningsmessig tjenesteyting	8,3	6,9	8,3	9,0	8,4	7,4	7,8	7,7	7,4	5,0
Offentlig administrasjon og forsvar	3,6	1,8	4,9	4,0	2,7	3,0	2,7	1,6	1,4	1,6
Undervisning	1,5	1,8	1,5	0,9	1,9	1,7	1,4	2,0	2,0	1,6
Helse- og sosialtjenester	2,5	2,9	2,3	2,8	2,5	2,3	3,3	2,9	2,7	2,7
Andre sosiale og personlige tjenester	2,8	2,0	2,6	3,4	2,0	3,3	3,3	0,7	2,4	1,7
Fastlands-Norge	4,0	3,1	3,6	4,0	3,9	4,5	4,0	3,4	3,2	1,7

Offentlig forvaltning	2,3	2,4	2,0	2,1	2,5	2,6	2,6	2,3	2,3	2,3
Statsforvaltningen	1,3	0,5	0,9	0,9	1,7	1,8	1,3	0,6	0,2	0,1
Sivil forvaltning	1,3	0,6	0,8	0,8	1,6	1,9	1,4	0,9	0,3	0,0
Forsvar	1,7	-0,4	1,2	1,3	2,6	1,7	0,4	-1,7	-0,9	0,5
Kommuneforvaltningen	2,9	3,4	2,7	2,7	3,0	3,1	3,3	3,3	3,5	3,6

Tabell 35. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Millioner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
I alt	3 597,2	3 722,6	940,4	883,6	828,6	944,6	927,5	976,5	863,7	955,0
Jordbruk og skogbruk	116,7	114,5	29,3	29,2	29,2	29,0	28,9	28,6	28,8	28,2
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	28,9	29,5	7,4	7,2	6,4	8,0	7,1	7,9	6,7	7,8
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	64,7	69,8	16,3	15,3	15,8	17,4	16,5	17,5	16,8	19,0
Utvinning av råolje og naturgass	36,3	39,3	9,2	8,6	8,4	10,0	9,4	9,9	9,3	10,7
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	28,5	30,5	7,1	6,6	7,3	7,5	7,0	7,6	7,5	8,3
Bergverksdrift	7,7	8,0	1,9	1,9	1,9	2,1	1,9	2,2	1,9	2,0
Industri	461,1	471,4	120,9	113,0	103,9	123,4	117,4	125,2	107,9	121,0
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	78,3	79,4	20,5	18,9	17,8	21,1	19,5	20,8	18,2	20,9
Tekstil- og bekledningsindustri	7,7	7,2	2,1	2,0	1,7	1,9	1,9	1,9	1,6	1,7
Trelast- og trevareindustri	25,5	24,9	6,8	6,2	5,8	6,8	6,3	6,5	5,8	6,4
Treforedling	10,2	9,4	2,7	2,6	2,2	2,7	2,4	2,6	2,0	2,4
Forlag og grafisk industri	42,9	41,9	11,6	10,7	9,3	11,3	10,8	11,2	9,2	10,7
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	38,8	40,3	10,1	9,7	8,7	10,3	10,1	10,9	9,2	10,2
Kjemiske råvarer	16,4	16,2	4,3	4,1	3,8	4,2	3,9	4,4	3,6	4,3
Metallindustri	20,8	20,6	5,4	5,2	4,7	5,5	5,0	5,7	4,8	5,1
Verkstedindustri	138,2	146,5	35,7	33,7	31,5	37,3	36,2	38,8	33,9	37,6
Bygging av skip og oljeplattformer	63,7	66,3	16,7	15,2	14,4	17,5	16,6	17,3	15,3	17,2
Møbelindustri og annen industri	18,7	18,7	5,0	4,6	4,2	4,8	4,8	5,1	4,3	4,5
Kraftforsyning	18,7	18,8	5,0	4,6	4,2	4,9	4,5	5,0	4,4	4,9
Vannforsyning	2,5	2,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	0,6
Bygge- og anleggsvirksomhet	298,6	310,5	76,6	73,7	68,1	80,2	76,1	82,8	71,3	80,4
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	491,3	508,1	127,9	121,0	114,7	127,8	126,3	134,8	119,5	127,5
Hotell- og restaurantvirksomhet	98,1	100,6	25,0	24,7	23,9	24,5	25,7	26,1	24,4	24,4
Rørtransport	1,0	1,0	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2	0,3
Utenriks sjøfart	97,5	102,4	25,6	24,2	22,8	24,9	26,2	26,4	23,9	25,9
Transport ellers	190,6	196,9	49,0	46,8	44,7	50,2	49,3	50,6	47,0	49,9
Post og telekommunikasjon	51,2	52,8	13,3	12,2	11,5	14,2	13,4	13,6	11,8	14,0
Finansiell tjenesteyting	74,5	76,8	19,6	18,0	17,2	19,7	18,7	20,2	17,9	20,0
Boligtjenester (husholdninger)	1,7	1,7	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Forretningsmessig tjenesteyting	430,3	464,0	114,4	105,4	99,1	111,5	115,2	123,4	108,6	116,8
Offentlig administrasjon og forsvar	240,0	245,7	64,1	57,9	54,4	63,6	61,4	63,8	56,2	64,3
Undervisning	245,6	251,0	68,6	61,0	48,9	67,1	64,3	68,6	49,1	69,0
Helse- og sosialtjenester	537,2	553,7	137,5	132,1	128,8	138,7	137,9	140,8	133,0	142,0
Andre sosiale og personlige tjenester	139,1	142,8	36,8	34,3	32,0	36,0	35,5	37,6	33,2	36,5
Fastlands-Norge	3 434,0	3 549,4	898,3	843,8	789,8	902,0	884,6	932,2	822,8	909,8

Offentlig forvaltning	908,4	931,6	240,5	222,5	205,6	239,7	234,0	241,9	210,9	244,9
Statsforvaltningen	384,6	389,0	101,1	93,7	89,0	100,8	97,4	100,6	90,4	100,7
Sivil forvaltning	336,4	340,6	88,2	81,9	78,1	88,2	85,2	87,9	79,4	88,0
Forsvar	48,2	48,4	13,0	11,8	10,9	12,6	12,1	12,6	11,0	12,6
Kommuneforvaltningen	523,8	542,7	139,3	128,9	116,6	139,0	136,6	141,3	120,5	144,3
Markedsrettet virksomhet	2 606,7	2 707,5	678,0	640,3	604,5	684,0	672,4	712,3	634,0	688,8
Ikke markedsrettet virksomhet	990,4	1 015,1	262,4	243,3	224,1	260,6	255,1	264,2	229,6	266,2

**Tabell 36. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige.
Prosentvis endring fra samme periode året før**

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
I alt	4,4	3,5	2,7	5,9	4,4	4,7	-1,4	10,5	4,2	1,1
Jordbruk og skogbruk	-2,9	-1,9	-3,4	-2,9	-2,6	-2,7	-1,1	-2,2	-1,4	-2,9
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	-0,1	2,1	-0,8	-2,2	0,3	2,2	-3,5	9,3	5,6	-2,0
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	7,6	7,8	6,1	9,0	8,1	7,5	1,0	14,6	6,7	9,3
Utvinning av råolje og naturgass	4,2	8,4	5,9	6,1	2,6	2,4	2,2	14,1	10,2	7,5
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	12,3	7,2	6,4	12,9	15,2	15,0	-0,4	15,2	2,6	11,8
Bergverksdrift	5,7	3,3	5,4	5,4	9,4	3,2	-1,0	17,8	0,2	-3,0
Industri	5,5	2,2	3,5	7,3	5,1	6,3	-2,9	10,8	3,8	-2,0
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	5,0	1,4	2,6	5,8	5,3	6,5	-4,7	10,0	2,1	-0,9
Tekstil- og bekledningsindustri	1,0	-7,2	4,6	4,5	-3,6	-2,0	-12,3	-2,6	-3,9	-9,4
Trelast- og trevareindustri	3,7	-2,3	3,8	5,8	1,7	3,4	-7,4	4,7	-0,4	-5,1
Treforedling	-5,9	-7,8	-12,3	-2,4	-6,2	-2,2	-9,0	-2,7	-8,5	-11,1
Forlag og grafisk industri	3,9	-2,3	3,3	5,4	2,1	4,4	-7,3	4,3	-0,5	-5,0
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	5,9	4,1	2,6	6,6	5,7	8,6	-0,6	12,6	6,9	-1,7
Kjemiske råvarer	10,1	-1,1	6,1	13,2	11,0	10,4	-9,2	7,4	-4,9	2,2
Metallindustri	2,4	-0,8	-2,1	3,9	4,4	4,1	-7,4	9,3	1,7	-6,0
Verkstedindustri	8,6	6,0	5,8	10,8	9,0	9,1	1,3	15,2	7,9	0,7
Bygging av skip og oljeplattformer	4,5	4,1	4,7	7,0	1,9	4,4	-0,5	13,8	6,2	-1,8
Møbelindustri og annen industri	3,0	-0,2	3,3	4,1	3,1	1,6	-3,6	9,5	1,5	-7,5
Kraftforsyning	-0,4	0,6	-1,3	2,1	-1,1	-1,0	-8,4	7,7	2,5	1,3
Vannforsyning	-0,1	2,0	-4,4	-0,7	-0,7	6,1	-0,9	16,0	5,8	-10,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	10,5	4,0	8,3	12,5	10,6	10,8	-0,7	12,3	4,8	0,1
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	3,9	3,4	1,5	5,3	3,9	5,0	-1,2	11,4	4,2	-0,2
Hotell- og restaurantvirksomhet	3,4	2,6	2,0	3,3	2,8	5,4	2,8	5,8	2,1	-0,3
Rørtransport	5,0	5,6	3,0	3,5	-1,9	14,3	2,0	13,1	0,1	6,6
Utenriks sjøfart	7,3	5,0	6,5	8,9	7,2	6,7	2,4	9,1	4,8	3,8
Transport ellers	2,0	3,3	0,2	3,0	1,3	3,5	0,6	8,3	5,3	-0,6
Post og telekommunikasjon	5,1	3,2	-0,7	3,8	5,7	11,7	1,0	11,3	2,5	-1,3
Finansiell tjenesteyting	2,4	3,1	0,1	4,7	3,0	2,0	-4,4	12,0	4,3	1,3
Boligtjenester (husholdninger)	2,0	-0,0	0,0	4,0	3,5	1,0	-9,8	6,5	3,2	0,6
Forretningsmessig tjenesteyting	7,9	7,8	6,2	10,8	7,8	7,1	0,7	17,1	9,6	4,8
Offentlig administrasjon og forsvar	3,6	2,4	3,3	6,1	2,4	2,7	-4,3	10,3	3,4	1,1
Undervisning	1,7	2,2	-0,3	2,0	4,5	1,6	-6,3	12,5	0,3	2,9
Helse- og sosialtjenester	2,5	3,1	1,4	4,1	2,7	2,1	0,3	6,6	3,2	2,3
Andre sosiale og personlige tjenester	3,1	2,6	1,5	5,7	2,2	3,1	-3,6	9,5	3,9	1,4
Fastlands-Norge	4,3	3,4	2,5	5,8	4,2	4,6	-1,5	10,5	4,2	0,9

Offentlig forvaltning	2,4	2,6	0,7	3,2	3,2	2,5	-2,7	8,7	2,5	2,2
Statsforvaltningen	1,4	1,1	-0,4	2,3	1,9	1,9	-3,7	7,4	1,5	-0,1
Sivil forvaltning	1,3	1,3	-0,4	2,2	1,8	1,9	-3,3	7,4	1,6	-0,2
Forsvar	1,7	0,4	-0,3	3,4	2,4	1,5	-6,3	7,1	1,2	0,3
Kommuneforvaltningen	3,1	3,6	1,5	3,9	4,3	3,0	-2,0	9,7	3,3	3,8
Markedsrettet virksomhet	5,2	3,9	3,5	7,0	4,9	5,6	-0,8	11,2	4,9	0,7
Ikke markedsrettet virksomhet	2,3	2,5	0,7	3,2	3,0	2,5	-2,8	8,6	2,5	2,1

Tabell 37. Lønnskostnader etter næring. Løpende priser. Millioner kroner

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
Lønnskostnader i alt.	980 864	1 073 014	238 007	241 390	247 857	253 611	257 101	270 078	272 039	273 797
Jordbruk og skogbruk	4 631	4 959	1 097	1 150	1 188	1 197	1 195	1 235	1 256	1 273
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	2 320	2 548	561	572	580	606	628	644	631	645
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	35 537	40 111	8 691	8 266	9 560	9 019	9 574	9 363	10 639	10 534
Utvinning av råolje og naturgass	21 671	24 504	5 392	5 087	5 550	5 643	5 934	5 761	6 340	6 468
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	13 867	15 606	3 299	3 180	4 011	3 377	3 639	3 602	4 299	4 066
Bergverksdrift	2 259	2 455	512	551	608	588	554	627	658	617
Industri	136 303	147 536	32 595	33 971	34 264	35 474	35 918	37 384	37 145	37 090
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	20 939	22 164	4 970	5 118	5 336	5 514	5 206	5 567	5 619	5 771
Tekstil- og bekledningsindustri	1 824	1 840	444	485	452	443	463	484	458	435
Trelast- og trevareindustri	5 869	6 191	1 392	1 460	1 496	1 521	1 509	1 524	1 595	1 562
Treforedling	3 235	3 124	787	849	772	827	783	848	727	766
Forlag og grafisk industri	13 407	13 883	3 357	3 427	3 247	3 377	3 464	3 563	3 395	3 461
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	12 259	13 376	2 969	3 061	3 109	3 121	3 347	3 344	3 408	3 277
Kjemiske råvarer	5 650	5 804	1 369	1 440	1 466	1 376	1 369	1 526	1 429	1 480
Metallindustri	7 036	7 494	1 693	1 819	1 764	1 761	1 798	1 977	1 928	1 791
Verktedindustri	41 287	46 581	9 699	10 230	10 412	10 945	11 393	11 761	11 732	11 696
Bygging av skip og oljeplattformer	20 199	22 332	4 782	4 938	5 036	5 443	5 340	5 593	5 652	5 747
Møbelindustri og annen industri	4 597	4 749	1 134	1 143	1 174	1 146	1 245	1 196	1 204	1 104
Kraftforsyning	7 290	7 878	1 769	1 887	1 818	1 816	1 906	2 040	1 955	1 976
Vannforsyning	693	758	176	152	192	174	183	188	219	168
Bygge- og anleggsvirksomhet	71 683	78 395	16 418	17 531	18 755	18 979	18 378	19 331	20 538	20 148
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	121 776	131 688	28 718	30 072	31 421	31 565	31 463	32 919	34 035	33 270
Hotell- og restaurantvirksomhet	20 368	21 771	4 785	5 140	5 289	5 153	5 193	5 523	5 627	5 427
Rørtransport	466	516	114	109	117	125	128	122	122	144
Utenriks sjøfart	16 550	17 911	4 154	4 155	4 100	4 142	4 516	4 506	4 418	4 471
Transport ellers	48 173	51 866	11 415	11 866	12 465	12 428	12 587	12 634	13 541	13 104
Post og telekommunikasjon	16 225	17 523	3 864	3 939	4 004	4 418	4 354	4 199	4 270	4 701
Finansiell tjenesteyting	32 234	36 291	7 843	7 988	8 199	8 204	8 820	9 159	9 191	9 121
Boligtjenester (husholdninger)	450	477	107	115	115	113	108	120	126	123
Forretningsmessig tjenesteyting	131 291	147 649	31 762	33 085	33 140	33 305	35 761	37 565	37 523	36 800
Offentlig administrasjon og forsvar	71 614	78 097	18 354	16 979	17 898	18 383	18 370	19 934	19 860	19 933
Undervisning	76 391	82 569	20 259	18 735	17 033	20 364	19 855	22 084	18 162	22 469
Helse- og sosialtjenester	152 362	167 057	37 090	37 021	38 946	39 303	39 288	41 687	43 123	42 959
Andre sosiale og personlige tjenester	32 249	34 959	7 724	8 106	8 165	8 254	8 323	8 812	9 001	8 823
Fastlands-Norge	928 311	1 014 476	225 048	228 859	234 079	240 324	242 883	256 086	256 859	258 648

Offentlig forvaltning	279 235	304 494	70 877	67 344	68 536	72 478	72 005	77 791	75 308	79 389
Statsforvaltningen	123 172	132 569	31 287	29 561	31 019	31 305	31 529	33 575	33 740	33 726
Sivil forvaltning	110 368	119 519	27 997	26 466	27 904	28 001	28 467	30 232	30 546	30 274
Forsvar	12 804	13 050	3 290	3 095	3 114	3 305	3 062	3 343	3 194	3 451
Kommuneforvaltningen	156 064	171 925	39 590	37 784	37 517	41 172	40 476	44 216	41 569	45 664

**Tabell 38. Lønn per normalårsverk etter næring for lønnstakere.
Prosentvis endring fra samme periode året før**

	2007	2008	07:1	07:2	07:3	07:4	08:1	08:2	08:3	08:4
I alt	5,6	5,7	6,1	5,7	5,5	5,3	5,1	5,6	6,0	6,0
Jordbruk og skogbruk	4,5	5,6	4,8	4,7	4,4	4,1	5,4	5,6	5,8	5,6
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	6,1	4,0	6,2	6,2	6,1	5,7	4,3	3,6	4,5	3,5
Utvinning av råolje og naturgass, inklusiv tjenester	6,6	5,8	9,7	5,2	6,4	5,2	3,0	6,7	6,6	6,9
Utvinning av råolje og naturgass	7,0	5,7	9,7	5,6	7,0	5,6	3,0	6,6	6,2	7,1
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	6,9	5,9	9,8	5,4	6,9	5,8	3,1	6,8	6,4	7,2
Bergverksdrift	9,1	3,8	8,3	9,1	10,2	8,7	4,1	4,0	3,6	3,7
Industri	5,5	5,4	5,6	5,6	5,3	5,4	6,0	5,9	5,0	5,0
Nærings- og nytelsesmiddelindustri	4,1	4,8	4,6	4,3	3,7	3,9	3,2	6,3	4,6	5,1
Tekstil- og bekledningsindustri	4,9	5,9	5,4	5,2	4,7	4,4	5,9	7,5	5,2	5,1
Trelast- og trevareindustri	4,3	4,9	4,3	4,5	4,1	4,4	4,1	4,7	5,1	5,7
Treforedling	6,4	5,1	6,3	6,6	6,2	6,3	5,7	7,5	3,6	3,3
Forlag og grafisk industri	5,4	5,7	5,6	5,4	5,2	5,3	4,6	6,1	6,1	6,0
Oljeraffinering, kjemisk og mineralisk industri	5,2	5,5	5,3	5,2	5,4	5,0	7,8	4,6	4,6	5,2
Kjemiske råvarer	3,4	3,6	3,7	3,1	3,7	3,1	3,7	4,1	2,7	3,6
Metallindustri	6,2	5,8	6,1	6,4	6,0	6,1	7,5	4,0	6,8	5,0
Verkstedindustri	6,3	6,0	6,1	6,3	6,2	6,4	8,3	6,4	4,8	4,8
Bygging av skip og oljeplattformer	5,5	4,4	5,9	5,6	5,4	5,4	3,5	5,6	4,5	4,1
Møbelindustri og annen industri	5,0	4,8	4,9	5,3	5,1	4,9	7,3	3,7	3,9	4,5
Kraftforsyning	8,9	9,1	7,1	8,5	10,0	10,0	10,4	10,3	8,1	7,8
Vannforsyning	4,8	6,5	5,3	5,2	4,7	4,1	4,1	6,1	8,2	7,7
Bygge- og anleggsvirksomhet	6,3	5,4	6,8	6,5	6,0	5,9	5,0	5,5	5,7	5,5
Varehandel, reparasjon av kjøretøyer mv.	5,7	4,8	6,2	5,6	5,3	5,6	4,7	5,0	4,8	4,7
Hotell- og restaurantvirksomhet	4,8	4,1	5,0	5,6	4,6	4,1	3,4	4,4	4,6	4,1
Rørtransport	6,6	5,3	8,8	5,7	6,8	5,3	3,0	6,0	6,0	6,5
Utenriks sjøfart	2,5	3,1	2,5	2,6	2,6	2,4	3,3	3,0	3,0	3,1
Transport ellers	5,9	4,9	6,0	5,7	6,0	5,7	5,6	3,5	5,2	5,1
Post og telekommunikasjon	6,5	5,4	6,8	6,7	6,7	5,7	6,6	3,6	5,2	6,3
Finansiell tjenesteyting	5,9	9,4	6,3	6,3	6,1	4,9	9,1	10,0	9,2	9,2
Boligtjenester (husholdninger)	5,6	5,8	6,4	6,0	5,3	4,9	4,6	5,0	6,5	6,5
Forretningsmessig tjenesteyting	5,1	5,0	5,6	5,4	4,8	4,8	4,8	5,2	5,1	5,0
Offentlig administrasjon og forsvar	5,1	6,3	6,2	5,4	4,7	4,4	4,3	6,0	7,5	7,4
Undervisning	4,2	5,8	4,4	4,2	4,4	4,0	4,0	5,0	7,2	6,7
Helse- og sosialtjenester	5,6	6,0	5,8	5,7	5,6	5,3	4,3	5,6	7,0	7,1
Andre sosiale og personlige tjenester	5,3	5,8	5,3	5,2	5,4	5,3	5,0	6,1	6,1	6,0
Fastlands-Norge	5,6	5,7	6,0	5,7	5,5	5,3	5,1	5,6	6,0	5,9

Offentlig forvaltning	5,1	6,0	5,5	5,2	5,0	4,7	4,1	5,5	7,2	7,1
Statsforvaltningen	5,4	6,3	5,8	5,4	5,3	4,9	4,3	5,9	7,4	7,6
Sivil forvaltning	5,3	6,2	5,7	5,3	5,3	4,9	4,2	5,8	7,3	7,6
Forsvar	5,7	6,4	6,7	5,8	5,4	4,8	4,6	6,0	7,5	7,7
Kommuneforvaltningen	5,0	6,0	5,5	5,1	4,9	4,6	4,1	5,4	7,3	6,9

Makroøkonomiske hovedstørrelser 1999-2012

Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*	Prognoser			
											2009	2010	2011	2012
Realøkonomi														
Konsum i husholdninger mv.	3,7	4,2	2,1	3,1	2,8	5,6	4,0	4,8	6,0	1,5	-0,4	3,1	4,3	4,6
Konsum i offentlig forvaltning	3,1	1,9	4,6	3,1	1,7	1,5	0,7	1,9	3,4	3,7	5,3	4,8	3,3	2,7
Bruttoinvestering i fast realkapital	-5,4	-3,5	-1,1	-1,1	0,2	10,2	13,3	11,7	8,4	3,3	-9,2	-2,7	0,9	5,6
Utvinning og rørtransport	-13,0	-22,9	-4,6	-5,4	15,9	10,2	18,8	4,3	5,5	7,1	1,2	0,5	2,2	-3,3
Fastlands-Norge	0,2	-1,4	3,9	2,3	-3,6	9,3	12,7	11,9	9,3	1,9	-11,5	-3,4	1,9	6,5
Næringer	-1,0	-0,4	2,5	4,0	-11,6	8,4	19,2	17,1	12,2	6,6	-17,3	-9,8	1,5	8,5
Bolig	3,0	5,6	8,1	-0,7	1,9	16,3	10,8	4,1	5,3	-8,9	-17,7	-9,9	5,8	11,4
Offentlig forvaltning	0,4	-11,2	2,7	1,7	10,4	2,5	1,3	11,6	7,9	5,2	12,1	15,3	-0,2	-0,5
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	2,9	2,6	3,0	3,0	1,4	5,0	4,6	5,3	6,0	2,1	-1,1	2,4	3,6	4,4
Lagerendring ²	-1,1	1,2	-1,3	0,1	-0,2	1,2	0,4	0,0	-1,5	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Eksport	2,8	3,2	4,3	-0,3	-0,2	1,1	1,1	0,0	2,5	0,9	-4,4	-1,4	0,7	1,2
Råolje og naturgass	0,4	3,8	6,6	2,4	-0,6	-0,5	-5,0	-6,5	-2,6	-2,3	-1,9	-0,4	-1,1	-1,9
Tradisjonelle varer	2,3	3,3	1,8	0,6	2,9	3,4	5,0	6,2	8,7	4,8	-6,6	-1,9	3,6	5,5
Import	-1,6	2,0	1,7	1,0	1,4	8,8	8,7	8,4	7,5	4,2	-4,4	2,4	4,0	6,9
Tradisjonelle varer	-1,9	2,5	4,5	3,0	5,2	10,9	8,1	11,5	6,7	3,2	-6,0	1,9	5,7	8,0
Bruttonasjonalprodukt	2,0	3,3	2,0	1,5	1,0	3,9	2,7	2,3	3,1	2,0	-1,7	0,5	1,9	2,1
Fastlands-Norge	2,6	2,9	2,0	1,4	1,3	4,4	4,6	4,9	6,1	2,4	-1,7	0,9	2,6	3,4
Industri og bergverk	0,1	-0,6	-0,5	-0,4	3,0	5,7	4,2	3,1	5,4	2,9	-4,5	-3,8	-0,3	2,4
Arbeidsmarked														
Utførte timeverk i Fastlands-Norge	0,7	-0,7	-1,6	-0,9	-2,1	1,7	1,4	3,1	4,3	3,4	-1,1	0,2	0,7	1,3
Sysselsatte personer	0,9	0,6	0,3	0,3	-1,0	0,5	1,1	3,6	4,1	3,2	-0,4	-0,2	1,0	1,7
Arbeidstilbud ³	0,9	0,9	0,5	0,7	-0,4	0,5	1,4	2,4	3,2	3,3	0,7	0,9	0,9	1,2
Yrkesandel (nivå) ⁴	74,2	74,4	74,5	74,6	73,8	73,6	74,0	74,9	76,1	77,4	76,7	76,2	75,7	75,5
Arbeidsledighetsrate (nivå)	3,2	3,4	3,6	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,6	3,7	4,7	4,7	4,2
Priser og lønninger														
Lønn per normalårsverk	5,4	4,6	5,3	5,4	3,7	4,6	3,8	4,8	5,6	5,7	3,8	3,2	3,5	4,3
Konsumprisindeksen (KPI)	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8	3,8	1,4	1,0	2,2	2,7
KPI-JAE ⁵	..	..	2,6	2,3	1,1	0,3	1,0	0,8	1,4	2,6	2,3	1,1	2,0	2,6
Eksportpris tradisjonelle varer	-0,5	11,8	-1,8	-9,1	-0,9	8,5	4,1	11,4	2,5	2,3	-4,2	-2,8	3,3	5,3
Importpris tradisjonelle varer	-2,9	6,5	-1,6	-7,2	-0,4	4,0	0,5	4,0	3,7	3,2	-2,0	-3,1	0,8	2,4
Boligpris ⁶	9,4	14,1	7,1	4,0	1,6	10,1	7,9	12,9	12,3	-1,1	-12,1	-2,1	3,5	7,8
Inntekter, renter og valuta														
Husholdningenes realdisponible inntekt	2,4	3,4	-0,3	7,9	4,1	3,5	7,5	-6,5	5,9	3,1	4,5	3,1	2,6	4,0
Husholdningenes sparerate (nivå)	4,7	4,3	3,1	8,4	9,1	7,4	10,2	0,1	0,4	2,1	7,2	7,1	5,6	4,9
Pengemarkedsrente (nivå)	6,5	6,8	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	5,0	6,2	3,1	2,5	3,4	4,6
Utlånsrente, banker (nivå) ⁷	8,4	8,0	8,8	8,4	6,5	4,2	3,9	4,3	5,7	7,3	4,8	3,8	4,4	5,7
Realrente etter skatt (nivå)	3,7	2,7	3,3	4,8	2,2	2,5	1,3	0,7	3,3	1,5	2,0	1,7	1,0	1,3
Importveid kronekurs (44 land) ⁸	-1,2	2,9	-3,1	-8,5	1,3	3,0	-3,9	0,7	-1,8	0,0	2,2	-4,4	-2,0	-0,2
NOK per euro (nivå)	8,3	8,1	8,1	7,5	8,0	8,4	8,0	8,1	8,0	8,2	8,5	8,2	8,0	8,0
Utenriksøkonomi														
Driftsbalansen, mrd. kroner	69,5	222,4	247,5	192,3	195,9	221,6	316,6	372,1	362,3	448,9	217,7	186,4	218,8	238,2
Driftsbalansen i prosent av BNP	5,6	15,0	16,1	12,6	12,3	12,7	16,3	17,2	15,9	17,7	9,3	7,9	8,7	8,9
Utlandet														
Eksportmarkedsindikator	6,9	11,7	0,8	2,4	3,5	8,3	6,9	8,9	5,5	1,9	-5,2	-0,9	3,8	7,0
Konsumpris ECU/euro-området	1,1	2,1	2,3	2,3	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	3,3	-0,2	0,4	0,9	1,8
3 måneders rente ECU/euro (nivå)	2,9	4,4	4,2	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3	4,6	1,6	1,5	1,9	2,8
Råoljepris i kroner (nivå) ⁹	142	252	219	197	205	257	351	414	423	527	293	324	372	426

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Endring i lagerendring i prosent av BNP. ³ Summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet.

⁴ Summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet som andel av middelfolkemengden.

⁵ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer. ⁶ Selveier. ⁷ Gjennomsnitt for året. ⁸ Positivt fortegn innebærer depresiering.

⁹ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Informasjon tom. 17. februar er benyttet.